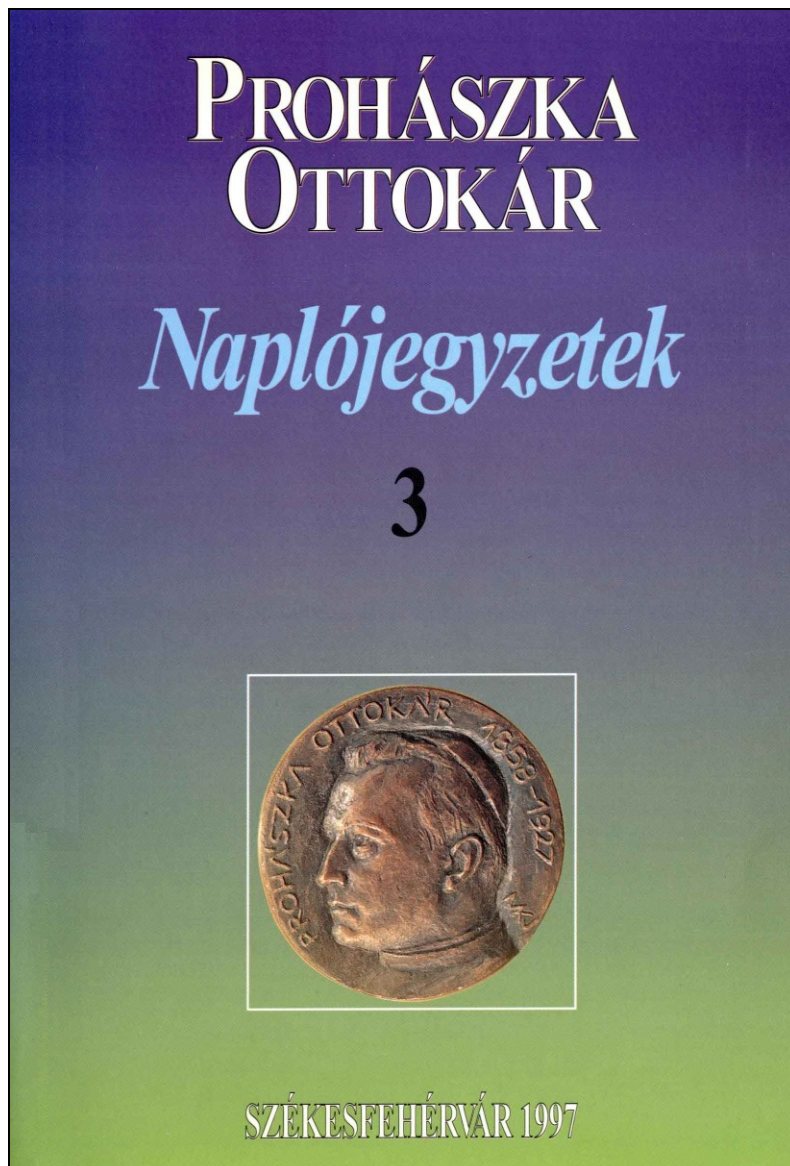

Prohászka Ottokár Naplójegyzetek III. (1919–1927)

Mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyarnyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.

Impresszum

Prohászka Ottokár
Naplójegyzetek III.
(1919–1927)

A kötetet szerkesztette és jegyzetekkel ellátta:
Frenyó Zoltán és Szabó Ferenc SJ

Lektorálták:
Nemeshegyi Péter
Gyorgyovich Miklós

A fedőlapot Szokoly György római grafikus
tervezte Miletics Katalin Prohászka-érme
fotójának felhasználásával

A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció az azonos című könyv második, javított kiadásának elektronikus változata. A könyv 1997-ben jelent meg az Agapé Kiadó gondozásában, az ISBN 963 458 064 5 Ö és ISBN 963 458 067 X III. k. azonosítóval, a háromkötetes *Prohászka Ottokár: Naplójegyzetek* harmadik köteteként. Az elektronikus változat Szabó Ferenc S.J. engedélyével készült. A könyvet lekipásztori célokra a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár szabályai szerint lehet használni. Minden más szerzői jog a szerkesztőké.

Tartalomjegyzék

Impresszum	2
Tartalomjegyzék	3
Bevezető.....	4
Schütz Antal: Prohászka pályája. VI. rész: Romok és építés	5
1919.....	14
1920.....	74
1921.....	94
1922.....	111
1923.....	134
1924.....	167
1925.....	193
1926.....	199
1927.....	200
Függelék.....	202
I. Prohászka Ottokár pásztorlevele (ÖM 9,260–264). A kommunizmus bukása után.....	202
II. A Magyar Püspöki Kar közös pásztorlevele. A Tanácsköztársaság leverése után	205
III. Prohászka Ottokár püspök levele egy amerikai jótevőhöz	210
IV. Emmanuel Részlet az Élet kenyereből (24, 253–258).....	212

Bevezető

Ebben a kötetben Prohászka Ottokár 1919–1927 közötti naplójegyzeteit tesszük közzé. Ez az anyag szinte teljes egészében megjelent a Schütz Antal által kiadott Soliloquia-kötetekben (I, 306–361; II, 1–240). Jónéhány helyen azonban kisebb-nagyobb betoldásokkal bővült a szöveg (a Schütz által elhagyott vagy Némethy Ernő hagyatékában megtalált pótlásokról van szó, amelyeket dőlt betűvel szedettünk.)

E kötet naplójegyzetei Prohászka életének és működésének egyik legkritikusabb szakaszára esnek: a Magyar Tanácsköztársaság vörös terrorja, majd a trianoni Magyarország (az úgynevezett „Horthy-korszak”) felocsúdása és nehéz kibontakozása alkotják a társadalmi-politikai hátteret. A kommunista érában mind a két „terrortól” hamis képet festettek; igazában csakis a teljes igazságot feltáró történetírás teszi lehetővé Prohászka életművének tárgyilagos felmérését, nevezetesen 1919-hez, majd az utána következő évek politikájához való viszonya kiértékelését. Ezt a munkát már elkezdte Gergely Jenő: Prohászka Ottokár, Gondolat 1994, 180–203. oldal, VIII. fejezet: „Prohászka a keresztény nemzeti kurzusban”; valamint a Prohászka ébresztése (Budapest, 1996) című kötetben, 184–204. oldal: „Prohászka közéleti tevékenysége 1919–1921 között”. Az olvasót ide utaljuk.

De addig is, amíg alaposabb kutatások még árnyalják, teljesebbé teszik ezt a képet, itt leközlünk Schütz Antal (Gergely Jenő szerint is Prohászka műveinek „legjobb ismerője”) „Prohászka pályája” című írásának VI. részét: „Romok és építés” (25, 100–114). A kérdéses korszak (1919–1922) naplójegyzeteihez ezt a legjobb bevezetőnek tartjuk. Leginkább tisztázásra vár még Prohászka úgynevezett „antiszemizmusa”, annak igazi tartalma, függetlenül attól, hogy később kik és hogyan igyekeztek azt a maguk céljára kihasználni. Gergely ennek kiértékeléséhez is adott néhány lényeges szempontot (PÉ 200–203). Helyesen állapította meg: „A fő cezúrák, a törésvonalak tehát az ő társadalomfelfogásában a társadalmi igazságosság és igazágtalanság, a hit és a nemhit, a hazafiság és hazátlanság mezsgyéjén húzódnak.” A teljes képhez figyelembe kell venni Prohászka egyéb megnyilatkozásait is e téren, és a konkrét, 1927 előtti magyar helyzet összefüggéseiben vizsgálni őket. Tekintettel kell lenni a „műfajokra” is: egy naplójegyzetnek más a jelentősége, mint egy parlamenti beszédnek. Végül lényeges látnunk Prohászka fejlődését is e téren, egészen a „Zsidó testvéreimhez” (22, 346) című írásáig, amely a zsinati felfogás elővételezésének tekinthető.

Schütz Antal: Prohászka pályája. VI. rész: Romok és építés

Prohászkat a nagy fölfordulás igen jó szellemi kondícióban érte: a háborúval rászakadt nagy problémát lelkileg és kifelé megoldotta, az 1911-es eseményeket teljesen földolgozta kegyelmi életének felsőbbes erejében, apostoli lelke duzzadt a tettvágytól és bizástól; hisz éppen a háború kézzelfoghatóan megmutatta, hogy csakis az ősi kereszténység talaján épülhet föl tartós kultúra s nemzeti és emberiségi jólét. A háború viharja széthányta a százados kultúrhazugságok, a fölvilágosodás, liberalizmus, humanizmus bozótját, és láthatóvá lett a világot tartó ősránit-bordázat: a meg nem alkuvó katolikus kereszténység és a meg nem alkuvó férfijellem. Prohászkaival szemben az 1910-es évek idétlen kritikája elhallgatott, imponáló háborús apostolkodásában a tisztelet új tápot nyert, és zavaró mellékhang nélkül, egyetemesen nyilvánult meg jubileumán; s a hatvanéves Prohászkan semmi sem mutatott öregedésre; a meg nem szűnt időszaki álmatlansághoz a szervezet és a psziché lassan hozzátörődött.

Érthető tehát, ha Prohászkat a forradalom, a Károlyi-uralom és a háború szomorú likvidálása hírül sem sújtotta le annyira, mint a háború. Sőt résztvevő szíve megkönnyebbült, hogy az ember-mészárlás véget ért; buzgósa és segíteni kész lelke, mely fölkészült a leszerelésnek erre az idejére, habozás nélkül nekiállt eltakarítani a romokat s újraépíteni és szántani-vetni.

Azt is szívesen látta, hogy a nemzet kiszabadult a monarchia kötelékéből; és a Habsburg-dinasztia távozását romantikus elégiásság nélkül, sőt a búsmagyarnak reménykedésével nézte. Nem volna mélyebb érdek és tanulság nélkül nyomról-nyomra kísérni, amit Prohászka *magyar érzése* fejlődésének lehet mondani. A valóságnak mindenesetre igazságtalan eltorzítása volna, ha valaki a kétségtelenül megállapítható fejlődés kiinduló fázisát egyszerűen kozmopolitizmusnak, vagy akárcsak nemzetietlen, a haza sorsa és földadatai iránt érzéketlen, bizonytalan képű „nemzetföldrőltségnek” minősítené. Bizonyos, hogy a Rómából hazakerült Prohászka a katolicizmusnak világölelő távlataiba állította a nemzetet és hazát is, Isten országának szempontjából ítélte a nemzeti megnyilvánulásokról, és nem tudott egy gyékényen árulni a liberalizmus hazafi-vallásával. És mivel itthon a hivatalos nemzetet ez a kereszténytelen, etikai szolidaritás nélküli irány képviselte, mely hadat üzent mindennek, ami szent volt a nemzet katolikus múltjában és jelenében, természetes, hogy *ezt* a hazát nem nagy lelkesedéssel ölelhette keblére. De hát nem lehet nemzetietlenségnek vagy akárcsak jellegtelen nemzetföldrőltségnek bélyegezni azt a következetesen keresztény álláspontot, mely első helyre azt teszi, ami odavaló: Istent és az ő országát, és utána bizvást reméli, hogy a többi, ember és haza, szintén nem szenved majd rövidséget; kivált mikor az igazi nemzetmentő és főntartó áldozatos és szolid munkát a liberálisoknál sokkal intenzívebben és megbízhatóbban vállalja és viszi.

Prohászka az igazi hazát, főként annak alaprétegét, a népet kezdettől fogva őszintén és tettekkal szerette; ennek már római növendék korában megható bizonyosságát adta (l. 23, 17). Szociális tevékenysége a népmentés csillaga alatt indul, a nép igaza mellett minden alkalommal rettenthetetlenül síkraszáll; az Esztergom cikkei a magyar népnek olyan gyöngéd szeretetét lehelik, mely Petőfiével állítható egy sorba. S hazafiságának mindig ez a gyakorlati, komoly keresztény népszerűség maradt a vezérhangja, akár a főrendiház szónokát nézzük, akár az inkognitóban a nép között járó-kelő püspököt, aki mindenkinek előre köszön, az ütött-kopott uhornyai tótokkal is szívesen beszédbe elegyedik azzal a megokolással: a népnek és a nemzetiségeknek a hivatalos haza, a hatóságok részéről legtöbbször zaklatás és kurta elutasítás a sorsa; nekünk kell magunkon keresztül megszerettetni velük a hazát.

Hogy kíméletlenül ostorozta a magyar hibákat, hogy az apostolnak és Krisztus tüzes jegyesének lelkével fájlalta a legcsúnyább magyar hibát, a káromkodást, hogy sok gondot okozott neki a népnek szellemi tunyasága és csekély természetfölötti fogékonysága, nem ellene szól, hanem ellenkezőleg: ami egy Széchenyi igazi, töről fakadt hazafiságának perdöntő bizonyága, azt egy Prohászkanál sem lehet másképp elbírálni.

Kiáltó igazságtalanság volna megkérdőjelezni annak a Prohászkanak a hazafiságát, aki a 90-es években a magyar nép ügyének úgyszólván egyetlen félelem és gáncs nélküli lovagja volt, aki a századvégi Gondolatokat és a Szent István országa cikkeit írta (25). Csak egyben van igaza a kritikának. Amint Prohászkanak a tevékenysége az országba tágult bele, amint Fehérvárnak a legszentebb magyar múlt emlékeitől átítatott talajába gyökerezett a lelke, ott, Szent István és Szent Imre sírjának, Szent István Boldogasszony-székesegyházának árnyékában, magyarság-szeretete és becsülése is egyre több színt és vért kapott. Miként élettapasztalatának gyarapodtával más területeken is egyre több méltányosságot és megértést tanult és a fiatalkori kombattáns az atyai segítőnek engedte át helyét: a magyart is megtanulta atyailag szeretni bajaival és hibáival együtt, és minél inkább ráeszmélt, hogy vértanú nemzet vagyunk, annál inkább érlelődött meg hivatása: fölvenni és tovább szóni azokat a szálakat, melyeket régi magyar katolikus áhitat dolgozott belé székvárosának talajába és környékébe, a Pilis szent hegyébe és a Duna-Tisza tájaiba. Ebben az időben eszmélt rá, hogy az Ausztriával való együttesség, a dinasztianak Ausztria-kedvelése és magyar-elhanyagolása a magyar elmaradottságnak egyik döntő oka. Szívébe nyilallott, hogy az áhitatos magyar multból a jelenbe hídát alkotni hivatott fehérvári Boldogasszony-székesegyházat, melyet lehetett volna még a XVIII. század közepén is restaurálni: egyszerűen lebontotta, amint ő gondolta, a rideg osztrák katonai bizalmatlankodás. Mellétekintetet nem ismerő apostoli parréziája [gör.: szabad szólás, őszinteség, kendőzetlenség] nem egyszer nagyon is plasztikusan kimondatta vele, amit igazságnak fölismert; ezért is nem volt kegyben Ferenc József előtt, és föltűnően későn, 1917-ben kapta meg IV. Károlytól a püspöknek szinte kijáró valóságos belső titkos tanácsosságot.

Nem lehet ezek után megütközni azon, hogy a nemzet függetlenedésének nem kevésbé örült, mint a háború befejezésének, és ha nem a közelmúltat siratni, hanem a magyar jövőt építeni nőtt óriás kedve.

Ugyancsak nem siratta meg azokat a rendi kiváltságokat, melyeket az új irány radikális demokratizmusa elsöpörni készült. Az evangélium szellemétől teljesen átjárt lelkének egész őszinteségével és következetességével demokratikusan érzett és cselekedett kora ifjúságától kezdve, s ha most az új irány e szellem érvényesülésének főakadályait erővel is elhárítani látszott, csak örülni tudott a demokrácia meggyökerezésének és égő buzgósággal munkatársra kívánt lenni.

De nem áltatta magát. Aki csak az imént tette le azt a tollat, mely a Kultúra és terror-t írta, tisztában volt vele, milyen demokráciát lehetett várni a marxisták köréből. Annál égőbb volt a vágya a keresztény demokráciának útját egyengetni. Egyelőre iparkodott fölhasználni azt a hitelt, melyet régi és sokszor bátran vallott demokratizmusa még a Károlyi-uralom emberei előtt is szerzett neki, s cikkeiben, pásztorlevelekben, előadásokban és magánlevelekben erőteljesen és nyomatékosan kifejtette, hogy komoly keresztény szellem nélkül mennyire nem remélhet áldásos és tartós sikert a „forradalom”. Fölhasználta azt a tekintélyt, mellyel a változott helyzetben egyszerre a püspöki kar élére került, és megbízva az egyház-vagyoni tárgyalásokkal, örökbérlet-rendszerének szellemében haladéktalanul megtette a kezdő lépéseket. Az új kormányzat az egyház és állam szétválasztásának álláspontján állt. Ő annyira megszenvedte a liberális állami gyámkodásnak átkait és szégyenét (lásd pl. 20, 28), fiatal kora óta annyiszor tört lándzsát az autonómia mellett, hogy teljes meggyőződéssel megragadta a kínálkozó alkalmat: energikusan fölhívta hitfeleit, hogy álljanak a maguk

lábára, bízzanak a katolikum belső erejében, szervezzenek autonóm hitközségeket és haladéktalanul készítsék elő az országos autonómiát.

Becsületes lelke és a konkrét problémákat is szívósan megoldozó szelleme itt is hamar meglátta a nehézségeket. Hogy Prohászka mennyire hű maradt önmagához egész életén keresztül, annak csattanós bizonyága, hogy most, húszéves országos tevékenység után a nem gyakorló katolikusokat ki akarná rekeszteni az autonóm szervezetekből. De persze azt is látta, hogy a hitélet mai színvonalán ez csaknem keresztülvihetetlen, és így az őskeresztény apostolság és a modern szervezés ütközésének minden kínját átszenvedte.

De nem volt sok ideje efféléken tépelődni. Amire nézve az első perctől kezdve nem áltatta magát, hamar bekövetkezett: a vörös terror egyre jobban előtérbe nyomult, és egyre jobban hanyatlott. Aminek Prohászka 1918 november elején még örülhetett: a háborús sebek gyógyítása, a demokratikus nemzeti szellem érvényesülése, az egyház föl szabadulása. Hatalmaskodás, jogfosztás, szabadságtiprás, mohó és szemérmetlen önzés lett úrrá a megcsönkült országban. Ő most már csak azért dolgozik, ír, agitál, hogy az egyre pipogyábbaknak bizonyuló katolikusok ne hagyják iskoláikat, a vallásoktatást, az egyházközségek szabad szervezését és a demokratikus politikai alapjognak, a szabad választásnak gyakorlását.

De már erre se igen volt ideje. A magyar végzet gyorsan teljesedett. 1918. okt. 31-et követte 1919. márc. 21. A *kommunizmust* Prohászka érzékeny lelke hatványozottan megszenvedte. De nem azt, ami a polgárságnak elsősorban fájt, hogy szokott életkeretei szétmállottak, és hogy egyéni szenvedések, zaklatások, sőt kínzás és halál leselkedett a háttérben. Mikor jóakarói menekülésre biztatták azzal a megokolással, hogy a terroristák bármikor falhoz állíthatják, szemrebbenés nélkül, a legtermészetesebb hangján felelte: kész vagyok. Mikor kezdték zaklatni palotájában, hogy „ezután meg kell elégednie két szobával”, nyomban megkapták a feleletet: nekem egy is elég. A várost, híveit otthagyni eszéágában sem volt; lovagias, hű lelke mindenestül tiltakozott minden ilyen inszINUÁCIÓ ellen; palotájából is csak azért költözött Streitt kanonok házába, mert egyre fokozódó undorral telt el a házába telepedett vörösök garázdasága ellen, amint azt utólérhetetlen realitással örök emlékezetül leírta püspöki kinevező okmányának védő hártyalapjaira (23, 306). Szinte hihetetlen személyes igénytelensége a testi nélkülözéseket föl sem vette. Ugyancsak könnyedén vette a kapitalizmusnak azt a radikális összeomlását, mely a kommunizmussal vele járt volna, hiszen kezdet óta teljes meggyőződéssel harcolt ellene. Százados mértékeléshez szokott szelleme a jövőre szegezte tekintetét, a fejlődés világánál nézte a jelent, s a történésekben Isten útjait nyomozta; a kommunizmus homlokán meglátta ugyan a kain-bélyeget, de tudta, hogy Isten már nem egyszer használt föl ilyen „mocskos fickókat”, hogy ítéletet tartson korhadt kultúrák fölött, és hogy helyet csináljon a fejlődés új fokának.

Erre a világtörténeti magaslatra állott Prohászka most is, és miként a 90-es években a liberális füleket sértő bátorsággal és felsőbbes tudománnyal bebizonyította, hogy a pénz nem produktív, és hogy a modern kapitalizmus hamisság és átok, ugyanúgy most a vacogó polgárságnak fülébe kiáltotta, hogy az evangélium és diadala nincs hozzákötve azokhoz a merőben emberi és történeti formákhoz és alakulatokhoz, melyekbe belecsontostunk, s legkevébbé a kapitalizmushoz, mellyel voltaképpen szeges ellentétben áll.

Égette lelkét a szegény a nemzet megaláztatásáért, mérhetetlen fájdalmat szerzett lovagias lelkének az intelligencia átlagos gyávasága és megalkuvása, s megrendülve állapította meg, hogy néhány hét alatt összeomlott minden, amit ő közel négy évtized óta szíve vérével táplált és erősített. A külső tehetetlenség, melyre a körülmények kényszerítették, módot és időt engedett neki olvasni, elmélkedni jelenről és jövőről, és a magábanzésnek és önelemzésnek azt a munkáját, melyet a háború abbahagyatott vele, ismét fölvette. De hangulatát akármi másnak lehetett volna minősíteni, mint a hívságos világ utálatával eszményibb régiókba menekülő rezignációnak. Ellenkezőleg, bámulatos tettvágy feszítette keblét; „legnagyobb

kínom így vesztegelni és nézni az általános züllést” – írja 1919. júl. 19-én (23, 324). Körülötte rom meg rom; nemzet, kultúra, katolikus restauráció, minden, amihez lelke hozzátapadt, szétmállóban, a közel jövő kilátástalan – sokkal jobban ismerte a marxizmus lelkét, semhogy áltatta volna magát – s mindamelllett egy új világ születésének sejtései szántottak végig lelkén. Lehetetlen megrendülés nélkül olvasni azokat a prófétai erejű elmélődéseket, melyeket a történelem új fordulójáról, régi történeti értékek és alakulatok végleges letűnéséről s egy új világnak kiemelkedéséről és benne az egyháznak elhelyezkedéséről ír (23, 309 kk.).

A kommunizmusnak gyors letörése és a világnak mostani polgári folyása azt a hiedelmet kelthetnék, hogy Prohászka itt áldozatul esett érzékeny művész-lelkek ama magatartásának, melyet jobb szó híján henopathizmusnak lehetne nevezni: nagymérvű fogékonyságuk és ennél fogva a külső hatásoktól való hihetetlen befolyásolhatóságuk egészen lefogja őket egy élménynek, háttérbe szorítja az ellensúlyozó és egyensúlyozó szempontokat, éles körvonalazással és túlzásokkal dolgozó képzeletük az amúgy is már egyeduralkodókká lett benyomást a földolgozásban és közlésben még megnagyítja, az asszociatív tevékenység dominánsává teszi és mindent annak színeibe márt. Tagadhatatlan, Prohászka említett följegyzései keltenek ilyen gondolatokat is. Azonban aki végigjártatja tekintetét egész életén és türelmesen összeveti valamennyi divinatórius megsejtését a bekövetkezett tényekkel, csak nem tud elzárkózni ama gondolat elől, hogy Prohászka megállapításai itt is elővételezik a történetet, és talán csak a harmadik nemzedék jár majd ehhez a forráshoz biztatásért és útmutatásért.

Bármint van, Prohászka új idők tavaszának lehetét érezte és tágra nyílt mellel szívta annak levegőjét. És apostoli nagy lelkének minden izma, génuszának minden feszülése részt követelt annak az új világnak alakításában: egy a történeti keretekben megrekedt világ romjain Isten országának új fázisát készíteni, mely évezredes meggyarapodásai dacára is sokban hasonlít az ősegyházhoz, és pedig magyar földön. Hátha ez a jövő magyar történeti hivatás: itt kezdőnek és úttörőnek lenni...?!

Egyelőre híveivel keresett érintkezést. A szószéken félelem nélkül hirdette meggyőződését, a templomi funkciókat rendesen elvégezte, nevezetesen megtartotta a híressé lett úrnapi körmenetet. Hívei, kiknek a szégyenkezés és szenvedés jobban megnyitotta lelkét Isten országa számára, áhitattal néztek föl püspökökre, kinek apostoli nagyságát soha ily foghatóan nem látták. Elhalmozták volna élelemmel és gondoskodással; titkos őrséget szerveztek biztonságának védelmére. Távolabbi híveivel írásban keresett érintkezést; pásztorlevelet is fogalmazott, melyet azonban a cenzura megakasztott megjelenésében (20, 229 és 318).

Igy tehát őserővel fakadó építésvágya megtorlódott lelkében; de csak azért, hogy a sejtettnél hamarabb nyíljanak föl zsilipjei, és zúgjon végig árja még egyszer – utóljára a magyar földön.

A kommunizmus bukása után, az entente-bizottságok nyomasztó atmoszférájában, ösztönszerűen feléje fordult minden szem; politikusok és nép benne látták a titkos tájékozási középpontot. Nem mintha tőle vártak volna gyakorlati vezérést; hanem már a háború folyamán hozzászórtak a hazának komolyabb fiai, még a nem katolikusok is, hogy benne lássák a nemzet legmélyebb fájdalmainak és igényeinek hiteshelyét, legnemesebb akarásainak expónensét; ami az embereket mozgatta és feszítette, az benne meggyűlve, megtisztulva, formára hozva és szárnyra kelve vált igazán hatékony közeszmévé.

Az első hazafias kormánykísérletek őt mindjárt belevonták tanácskozásaikba és tőle várták mintegy az erkölcsi jóváhagyást. A Friedrich-kormány súlyos helyzetben benne találta legbiztosabb erkölcsi támaszát; a Szociális Misszió-társulat döntő eredményű agilitásának ő volt hátvédje és ünnepi harangja; ami magát keresztény nemzeti szervezkedésnek nevezte,

hallgatagon őt vallotta szellemi atyjának és vezérének. És a 62 éves férfiú a 28 éves Prohászka emlékeztető lendülettel, testtel-lélekkel állt bele ebbe a szerepbe.

Hogyis ne! Mikor minden jel arra mutatott, hogy most végre külső kereteiben is megvalósul, amin ő négy évtized óta dolgozott, és aminek akarásai az utóbbi hónapok önkénytelen vesztéglése alatt újra hatalmasan földuzzadtak benne: belevinni a keresztény gondolatot következetesen, fönntartás nélkül a társadalmi, gazdasági, politikai életbe is; megszabadítani az erkölcsi, kulturai, gazdasági ellenállásban gyöngye népet a liberális zsidó prepotenciától és a marxista szocialista terrortól, a meddő modern ideológiáktól és destruktív sajtótól; a keresztény népet eleven kapcsolatba hozni földével, a munkást munkaadójával, megteremteni szociális földbirtok-politikával a haza reális szeretetének első föltételeit és így egy új, keresztény Magyarország felé haladni!... Keresztény Magyarország – erre fölcillant a háború és a kommunizmus szenvedéseiben megörlődött intelligencia szeme, fölébredt az elnyomott nép értelmesebbjeinek jobb vágya és reménye; sőt fölfigyelt a háború utáni nyomorúság és társadalmi bizonytalanság konvulzióiban vergődő külső népek őrszelleme is, és sokan más országokból is úgy néztek akkor a Duna-Tisza tájára, mintha innen indulhatna ki annak a vénhedt Európának megújódása, mely nagyon is hajlandó volt hitelt adni Spengler prognózisának: der Untergang des Abendlandes.

Hogyne követte volna ezt a százhangú meghívást Prohászka, aki ifjúkora álmát, férfikora küzdelmeinek eszményét látta közel a megvalósuláshoz? S lehet-e csodálni, ha nem érte be vele, hogy gyakorlati karitatív szelleméhez híven mindenekelőtt a kommunizmus utáni nyomor enyhítésén dolgozott? „Aranyért kenyeret”, kiáltotta országgá, és kevesen tudják, hogy íróasztala titkos fiókjában őrzött néhány drágaság, egyetlen „kincse”, melyhez személyes élmények és emlékek tapadtak, akkor maradék nélkül kenyérré vált.

Mindjárt a kommunizmus bukása után birtokreformprogramja értelmében javaslatot tett Csernoch hercegprímásnak az egyházi javadalmak örökbérletbe adására; a maga javadalmán a tési parcellázást keresztülvitte, és teljes erővel nekilátott a kommunizmus alatt az egyházmegyei életben esett károkat jóvátenni. Nagy buzgalommal megszervezi az egyházközségeket, példájával, papjainak személyes biztatásával, pásztorleveleivel igyekszik új hitéletre kelteni a végigtarolt községeket.

Ezzel azonban be nem érte. Szócsöve és megfogalmazója lett a keresztény magyar ébredés aspirációinak; hihetetlen termékenységgel írt dolgozatai (Nemzeti Ujság, Új Nemzedék, Fejérmegyei Napló, Élet, Cél, Zászlónk, Magyar Nő, stb.) iparkodnak ismét megnyitni és hozzáférhetőkké tenni a katolikus megemberelésnek forrásait. Egészséges életérzéke meglátta, hogy a nemzeti hadsereg talpraállítása a keresztény föltámadásnak nélkülözhetetlen biztosítéka; s bár a világháború kínjaiban megtisztult lélekkel imádkozott és dolgozott a világbékén, az ernyesztő és öncsonkító pacifizmussal energikusan szembeszállt, ha még oly tiszteletreméltó emberek képviselték is. Ugyanez a biztos és felsőbbes életérzék képesítette arra, hogy teljes mértékben meglássa a judaizmus veszedelmét és megértse, méltányolja és segítse a magyar nemzeti lelket ama vajúdásaiban, melyekkel ezt az öldöső élődíjét iparkodott lerázni. Az egyoldalúságot, erőszakot, a pogányságba hajló turánkodást azonban sohasem helyeselte, és ahol módja kínálkozott, tapintatosan, de határozottan elítélte.

Ilyen körülmények között érthető, hogy mikor sok baj után végre megalakulhatott 1920 elején a nemzetgyűlés, a közvélemény őt is ott akarta látni: reményei csillagának és zálogának. Attól a nemzetgyűléstől várt az elcsigázott keresztény magyarság nemcsak az új helyzetnek megfelelő alkotmányt, hanem még inkább azt a törvényhozást, mely igazságos és szolid jogalapot volt hivatva adni elevenbe vágó szociális igényeinek.

Prohászka az ő alázatos, evangéliumi szolgálatra hangolt lelkével egyszerűen – engedelmeskedett. A szíve ugyancsak nem vonzotta a gyakorlati politika porondjára, és ismételten hálával gondolt vissza vágvecsei bukására. De úgy volt vele, mint Szent Márton,

tours-i püspök, aki halálra váltan megsajnálta könyörgő híveit, elállt attól, hogy az örök béke hazájába siessen: ha itt még szükség van rám, jól van, non recuso laborem. Prohászka elfogadta Székesfehérvár képviselőjelöltségét, 1920. jan. 11-én megtartotta programbeszédét és 25-én egyhangú lelkesedéssel megválasztották. A *nemzetgyűlés*ben osztatlan bizalom és szinte határtalan tisztelet fogadta. Mikor Horthy Miklós személyében kormányzót választottak, a bizottság élén őt küldték el, hogy ezt a választást tudomásul adja és őt a gyűlésbe elhívja. Mikor az első elvi jelentőségű törvényeket kellett megalkotni, és kitűnt, hogy bent a gyűlésben és kint az országban sokan nem értik meg az új idők lelkét, az ő szava szerezte meg ezeknek az ügyeknek az igazi győzelmet; így nevezetesen a numerus clausus híres kérdésében (22, 245). S mikor az új nemzetgyűlésben is hamar felütötték fejüket a régi parlament kicsinyes huzakodásai, intrikái, és a régi magyar politikai fegyelmetlenség készült szétmállasztani a keresztény egyesülés pártját, az ő föltétlen tekintélye még egyszer összefogta: 1920 nyarán országos elnöke lett a pártnak; ezt is engedelmesen elfogadta (24, 58) s csak akkor hökkent meg és tiltakozott teljes lélekkel, mikor a miniszterelnökség veszedelme fenyegette (1920. júl.; lásd 24, 57).

Csakhamar azonban új gondja támadt a politikus Prohászkanak – súlyosabb és reménytelenebb. Az új nemzetgyűléssel kezdtek elégedetlenkedni azok, kik annyi reményüket küldték oda képviselőik megbízásával együtt. S erre volt is bőségesen okuk: a kapitalizmus és a terrorista szocializmus törvényes visszaszorítása késett, a keresztény népvédő szellemben építő szociális törvényalkotás nem haladt előre. Megvoltak ennek az okai és részben mentségei: az új honatyák nagy részének politikai, szociális és gazdasági iskolázatlansága, keresztény politikai cégér alatt besurrant vén rókák gáncsvetései, a trianoni béke, IV. Károlynak 1920. húsvéti megjelenése és ezzel a királykérdés Éris-almája, a kilátástalan külpolitikai helyzet, a gazdasági nyomás, a belső konvulziók, melyekben törvényen kívül is megkönnyebbülést keresett a beteg nemzeti szervezet, és ezzel szemben a jogrend-védők akadékoskodásai benn és künn... Az amúgy se hosszú lélekzetű magyar türelem fogyott; a szokásos „kiábrándulás”, elidegenedés, elégedetlenkedés résein befurakodott a lesben álló liberalizmus és szociáldemokrácia; s mindez még inkább nehezítette a nemzetgyűlés munkáját.

Ebben a helyzetben Prohászka az Esztergom éveire emlékeztető lendülettel, munkabírással, készséggel és fordulatossággal, de egyben kiérett szellemének szuveréniségevel állott ki a frontra; fényes cikkekben (22, 225–273) védelmébe vette a keresztény magyar politikai programot és a nemzetgyűlés hivatását saját táborában a kishitűekkel szemben s még inkább azokkal szemben, kik előkelő tartózkodásban és a jogrend időszerűtlen hangoztatásában nemzetgyilkos érzéketlenséggel állottak a beteg nemzet vonaglásai előtt. Őt a konkrét gyatraságok, kudarcok, nehézségek és machinációk meg nem tévesztették az eszme igazsága iránt; a tökéletlenségéből és erőszakos rángatózásokból is biztosan kiérezte a nemzet mély élni-akarásának motívumait, azokat beállította az ő székuláris távlataiba és rendületlenül iparkodott a gáton tartani a nemesebb lelkeket.

Igy újra a nemzet lelkiismerete és magára-eszmélése lett. De nem nagyon sokára meg kellett győződnie, hogy bármennyire volt életrevaló a keresztény nemzeti politika programja, bármily reményekre jogosított a „keresztény kurzus” első irama, bármennyire elnézést és megértést követeltek az első kilengések: a gyökeres megvalósítás ideje még távolról sem érkezett el. Amint eljártak a hónapok a nemzetgyűlés fölött, tagjai nagy részének elégtelensége egyre inkább súlyosodott rá Prohászka becsületes, nagy tekintélyű, elvekhez szokott, fegyelmes és érzékeny lelkére. „Ez az egész irreális világ, ez az egész kritikátlan összetévesztése az absztrakt gondolatoknak a konkrét valósággal, s maszk mögött járó hitványságával, melyet a tömeg végre is felfedez, megrendíti a bizalmat az igazság s az erkölcsi rend iránt” (24, 61). S teljes ridegséggel meredt eléje a kérdés: Lehet-e keresztény kurzust csinálni keresztények nélkül? De érett bölcsesége most is megtalálta a maga útját:

„Egy-két év alatt népmentő műveket végbeinni nem lehet; de kötelességet teljesíteni mindig, minden nap lehet” (21, 276). Ő tehát helyt állt, még 1920 nyarának teljesen meddő és ernyesztő tárgyalásain is. A keresztény nemzeti programból ki nem ábrándult, hisz azt nem konjunktúra és kurzus diktálta neki; sem el nem kedvetlenedett, hanem fölismerte a helyzetet: „Vannak reakciók, melyek a bomlást meg akarnák állítani; s ilyen reakció indult meg nálunk is, s azt keresztény kurzusnak nevezték el. Hasonlítsák össze ezt a mi reakciónkat az ősi kereszténység kiindulásával. Az őskereszténység magát a világfölnyes lelkiséget, a legmélyebb s legbensőségesebb vallásosságot állította a világba, míg ellenben a kurzus programokat adott s gyönyörű beszédek, tehát theóriát; az őskereszténység az élő valóságot, a homo christianus-t állította a frontba, míg ellenben a mi reakciónk keresztelt embereket hívott zászlói alá, kikben kevés volt a kereszténység; az őskereszténység tisztaságot s tisztességet lehel a bűzös, miazmás világba, míg ellenben a mi keresztény erkölcsünk inkább kíváncsi és követelmény, tehát megint csak fogalom és theória volt s hozzá oly gyöngének bizonyult, hogy még a falragaszok közt sem, – nemhogy az elégedetlenkedő emberek közt – teremtett rendet. Szóval az kereszténység volt, ez pedig theória és program volt a kereszténységről.”

S amint ezt világosan meglátta, levonta a gyakorlati következtetést: „Értsük meg e vállalkozásnak képtelenségét s csináljuk újra – csináljuk meg jobban! Fogjuk meg a dolgot szavak, theóriák s beszédek helyett a valóságon, s keresztény kultúra lelkén, tehát önmagunkon. A keresztény kultúra bennünk van; ha ott nincs, sehol sincs, mert kívül nem lehet. A keresztény kultúra a mi hitünk, a mi tudatunk. A keresztény kultúra Krisztus világossága, melyben látunk célt, utat, eredményt, lelket és kötelességet; a keresztény kultúra az az értékelés, mellyel a pogány világot, a pogány gondolatot s érzést átértékeljük; a keresztény kultúra a mi személyes bensőséges viszonyunk az Úrral s Üdvözítővel, kit imádunk és szívből szeretünk, kivel az élet útjain együtt járunk s kinek vére lelkünkön ég. Az ilyen kultúra szellem és élet, erő és lélek; az tud embert talpraállítani s világot megreformálni” (20, 309).

Működésének súlypontját tehát megint áttette az apostolkodás és lélekalakítás terére, melyet különben közben sem hanyagolt el: megtartotta az előzőknél még nagyobb eredménnyel az egyetemi-templomi konferenciákat, a női lelkigyakorlatokat, sokat gyóntatott, sok lelki látogatást tett. Közben a merő szellemi területet sem hanyagolta el: 1921. május elején megtartotta Dantéről rendes akadémiai tagsági székfoglalóját (12, 309); a katolikus nagygyűléseknek, a Szent Tamás Társaság, Pázmány-Egyesület stb. közgyűléseinek ezután is vezérszónoka volt, szerte az országban a régi arányokban vállalt lelkigyakorlatokat és ünnepi előadásokat; 1921 húsvétja után nagy bérmaútra indult. Ebben az időben neve és híre túllépte az ország határait. A német nyelvterület amúgy is már régen ismerte; szokatlan arányban használta az Elmélkedéseket, olvasta dolgozatait a Hochlandban és a Das neue Reich-ben. Prohászka föl is használta nevének ezt a növekvő tiszteletét az akkor életérdeket jelentő külföldi fölvilágosító munkára; nevezetesen mikor Magyarország zsidóüldöző hírbe jutott, egy németül, franciául és angolul megjelent kis füzetben fölvilágosította a külföldet a tényállásról; mikor pedig 1921 szeptemberében meghívták Frankfurtba a német katolikus nagygyűlés ünnepi szónokának, megint az ő melléktekintetet nem ismerő egyenességével az ünnepi program ellenére is megértette a németekkel a magyar kereszténységnek sajátos nehézségeit és vívódásait.

1922 februárban föloszlott a nemzetgyűlés. Prohászka föllélezett. Fölszabadult a nyomás alól, mellyel már régóta reánehezdedt finom lelkére a parlament levegője, fölszabadult a felelősség alól is, melyet a maga számára is érzett a nemzetgyűlésnek kétségtelen mulasztásai miatt; de főként: mindenestül vissza volt adva tulajdonképeni hivatásának, az apostolkodásnak és lelkek gondozásának.

Prohászka gyakorlati politikai szereplése tehát voltaképpen sikertelen és céltalan vargabetűnek látszott. Némelyek nem is mulasztották el sajnálkozásukat kifejezni amiatt, hogy Prohászka leszállt magas piedesztáljáról a napi politika porondjára. Mások impresszionizmusról és állhatatlanságról vagy éppen öregkori fáradságról rebesgettek. Ezek azonban nem ismerték föl igazában Prohászkanak *a politikához való viszonyát*. Ő sokkal közvetlenebb kapcsolatban állt az élet realitásával, semhogy kezdet óta ne látta volna meg egész jelentőségében a politikának döntő szerepét; ezért szívós energiával sürgette a katolikusoknak politikai szervezkedését és térfoglalását; a néppártnak ő volt egyik megteremtője, s nem sajnálta tőle a ragyogó tollát, szellemét, sőt még képviselőjelöltséget is vállalt, és nem átalott a napi politika esélyeibe is fáradhatatlanul belevilágítani szuverén tudásával és látásával; nem szűnt meg sürgetni, biztatni, irányítani, ingadozókat az elvekhez visszaterelni, a homályosodni kezdő elveket újra meg újra eszményi tisztaságukban bemutatni és igazolni; szóval spirituálisa lett a katolikus magyar politikának, és az is maradt élete végéig. Ennek: a keresztény kurzus spirituálisának indult ő 1919 végén is. Miért szállt le ennek az eszményi tevékenységnek magaslatairól a napi tülekedések lapályaira, mikor ehhez nemcsak kedve nem volt, hanem igazi hivatottsága és tehetsége sem? Először is azért, mert teljes életében komolyba vette a szeretet evangéliumi parancsát, mely praktikus segítséget sürget akkor és ott, amikor és ahol baj van; ilyenkor nincs helye okoskodásnak, fontoskodásnak, tekinteteskedésnek, hanem mélyen kegyeletes lelke a közszükséglet és egyetemes kívánság megnyilvánulásában megszokta Isten akaratát látni, melynek természetesen engedelmeskedett.

Itt a segítségnek egy magasabb, hősi fokával állunk szemben, melyet csak a legnagyobbaknál látunk, egy Páli Szent Vincénél, Néri Szent Fülöpnél, nálunk egy Széchenyinél. És ez a hősi lélek kincse marad a közönségnek akkor is, ha fogható eredményeket nem ér el. Prohászka a „keresztény kurzus”-sal szemben megette a kötelességét, meghozta az áldozatát; áldása nem maradhatott el.

* * *

Amikor Prohászka 1919-es jegyzeteit írni kezdi (máj. 16-án), már megtörtént (márc. 21-én) a Magyarországi Tanácsköztársaság kikiáltása: a magyarországi Szociáldemokrata Párt és a Kommunisták Magyarországi Pártja egyesült – „Magyarországi Szocialista Párt” névvel. Április 3-án átalakították a Forradalmi Kormányzótanácsot. Ennek elnöke: Garbai Sándor; a Prohászka által legtöbbet emlegetett népbiztosok: Kun Béla (1886–1938, Sztálin ítélte halálra); Szamuely Tibor (Prohászka következetesen Szamuelli-t ír, – 1890–1919: a proletárdiktatúra után Ausztriába akart menekülni, osztrák csendőrök elfogták. Nehogy a magyar hatóságoknak kiadják, akik számon kérték volna tőle a vörös terror vérengzéseit, öngyilkos lett. További nevek: Böhm Vilmos (hadügyi), Landler Jenő (belügyi), Pogány József (Kun Bélával külügyi), Kunfi Zsigmond (Lukács Györggyel és Szamuelyvel közoktatásügyi) stb.

– Bogyai Tamás rövid jellemzése a proletárdiktatúra bukásáról: „... A merev agrárpolitika, a földosztás helyetti államosítás az országban különösen végzetes hibának bizonyult. A doktrinér internacionalizmus és ateizmus visszataszítólag hatott. A szadista Szamuely számos helyi zendülést vert le, ám a nyomor megmaradt, s állandóan növekedett az elkeseredés és a gyűlölet. Így érthető, hogy az offenzíva (a Vörös Hadseregé) tervei az antant misszió kezébe kerültek, jóval mielőtt megindulhatott volna, és a vörös Hadsereg az első román ellentámadásra felbomlott. Kun Béla és a legtöbb kommunista vezető Bécsbe menekült, s augusztus 4-én a románok bevonultak Budapestre.” Majd a trianoni Magyarországról írva: „Ha a bolsevizmus internacionalista volt és ateista, akkor most kereszténynek és nemzetinek kellett lenni. Ehhez hozzájárult még az antiszemizmus is, mivel

Kun Bélával együtt a kommunista vezetők nagy többsége zsidó volt, és Károlyi alatt, aki a kommunizmus szálláscsinálójának számított, ugyancsak fontos szerep jutott a zsidó értelmiségieknek. A szisztematikusan szervezett vörösterroret közben számos helyen különböző tiszti különítmények „fehérterrorjának” önhatalmú véres megtorlásai követték...” (Bogyai T.: Magyarország története távlatból, Mérleg, Bécs–Budapest–München, 1993. Kosáry Domokos előszavával. 110–112. oldal.)

Prohászka lelkiállapotát és felfogását az 1919-es vörös terror bukása után jól kifejezi saját püspöki körlevele és az általa megfogalmazott közös püspökkari körlevél. (Lásd az I. és a II. függelékét kötetünk végén.)

Amikor már csillapodik haragja – a Tanácsköztársaság terrorja és borzalmi miatti undora – Prohászka naplójegyzetei ismét a belső világ felé fordulnak. Ahogy kiábrándul a napi politikából – mindig hangoztatta, hogy a politika nem neki való; – a misztikus feljegyzések egyre szaporodnak. Főleg az Eucharisztia iránti áhítata mélyül el, jóllehet már ifjú korától kezdve az Oltáriszentség „intimusa” volt, ahogy Schütz megjegyzi a Soliloquia II. kötetének bevezetőjében. Az 1921 utáni naplójegyzetek már a befejezetlen Élet kenyéré-t készítik elő. Schütz írja: „Ami az Élet kenyéré-ben Prohászka kezéből készen került ki, és amit a Soliloquia-ban 1920 óta (lásd Ö.M. 24,55) találunk, arról el lehet mondani: így még nem írtak az Oltáriszentségről (...) Mintha Prohászka fenomenális kifejező tehetségének összes rostjai itt újra virágba borulnának (...), mint a Diadalmas világnézet korában; de most már átítatva egy emberkorra kiterjeszkedő misztikai imaélet mélységeivel és egy hosszú apostoli és férfiúi küzdelmekkel teljes élet tónusaival. Soha lendületesebben, színesebben, sodróbb ritmussal nem írt Prohászka.” (24, VI).

A Naplójegyzetek III. kötetébe nem vettük fel a Soliloquia II. végén (243–384) található Élet kenyéré-t, mert az újra megjelent a Koncz Lajos által gondozott antológiában (Modern katolicizmus, Szent István Társulat, 1990, 243–353). De az 1920–1927 közötti naplójegyzetek fontos kiegészítése ez az Eucharisztia-írás, befejezetlen könyv. Az 1926–27. évek naplójegyzetei valójában már átkerültek az Élet kenyéré-be, amint erre Schütz Antal felhívta a figyelmet. (Vö. az 1925. dec. 8-i naplójegyzetet és a kötetünk 2. függelékében közölt „Emmanuel” című szakaszt.) Itt az az amor sanctus szólal meg, amely Antiochiai Ignációtól és Ágostontól Aquinói Tamáson és Bernáton keresztül Charles de Foucauld-ig és Teilhard de Chardin-ig a keresztény misztika magaslataira repít bennünket. Ez az a „scientia saporosa”, amelyet a Szentlélek sugall és amely Prohászkaunkat is a világegyház nagy misztikusai közé emeli. Aki csak a „politikus” Prohászkaunkat veszi figyelembe és nem beszél a misztikusáról, megcsönkítja alakját. A most közzétett naplójegyzetek a teljes Prohászka-kép megrajzolásához pótolhatatlanok.

1919

Máj. 16. Ne nézzék barbárságnak, hogy ide írok egy-két jegyzetet; így legalább el nem vesznek, s aki a régi »kutya-bőröket« forgatja, annak kezébe kerülhetnek.¹ Az 1919. évről van szó, mikor minden háborúnál nehezebb idők szakadtak nyakunkba az úgynevezett forradalom következtében. Ez az egész forradalom és a nyomában felépült uralom tisztára homokon épült, vagy mondjuk inkább lejtőn, s meg nem állhatván ez alaptalan alapon, egyre jobban csúszott le. Már is lekerültünk, mérhetetlenül le, alább minden nép és nemzet s állam alá. Az Isten-káromló s zsidóságtól tönkretett magyarság borzasztó tragikumba került bele, s régi hírével szemben a jellemtelenség s a gyávaság epidémiája folytán hozzá még köznevetség tárgya lett. Kacag rajtunk a világ, mi meg szégyenkezünk magyaroknak vallani magunkat. A szocialisták kötötték karóhoz az ebet s borzasztó pózzal adták a világgyőzőket. De fölületes agyficamatokon épülve fel egész világnézetük, mialatt feszelegtek s tetszelegtek maguknak az új világ-konkvisztádor szerepben, a többi okoskodó zsidó túlkiabált rajtuk, s a sült galambot váró magyar népet orránál s fülénél fogva az orosz-zsidó agyrémeknek, a kommunizmusnak uszították neki. A szocialisták voltak dajkái s pesztonkái a forradalomnak s kényszerültek most lenni a kommunizmusnak. Akarták is, meg nem is. Míg falra volt pingálva a fekete vagy vörös ördög, addig mondták: Ez a mi angyalunk; de mikor aztán nyakon s orron ütötte őket farkával, akkor már az ördögbe kívánták az ördögöt. Ők hozták; de hogy most itt van, a fenébe kívánják. A szocializmus bábázta ki a kommunizmust, aztán ráfogták, hogy az ördög fattya. Mihaszna (talán Kun Béla!) elhozta, nevelte, s itt volt, s itt kezdte orosz-zsidó-magyar agyrémeit a magyarság orrára aggatni. No, már megelégtették a szocialisták is. A szocializmus a logikának az az elefántja, melynek hátán minden társadalmi hóbort nagy hűhóval közénk költözött.

Mindezt csak előljáróban jegyeztem meg, bizonyos adatoknak keretet kívánván kerekíteni, mik a püspökséget illetik. Szent József napján, 1919. március 19-én még prédikáltam a szemináriumi templomban s reflektáltam Kunfi itt járt miniszter zöldségeire, melyekben őszerenitása leszámolt a kereszténységgel, melyhez annyit ért, mint én a zsidó hullamosás mesterségéhez. Azután kiütött köztünk a szocialista tovafejlődés, a szocializmus gubóját átrágták az orosz zsidók, s kirepült nagy kecsesen, s piszkosan a kommunizmus. Márc. 25-én megtiltotta a kongregáció felvételi ünnepélyét Velinszky tanító ő parvenüskéje. (Akkor még in floribus, ma, máj. 16., már csak in herbis!). Sárkeresztúr, Ősi s Teés is kommunizáltatott. Ez utóbbiak meglapultak, mint tetűk a var alatt (pardon a hasonlatért, de Böhm úr ő hadügyministersége legünnepélyesebb kiáltványában is tetveskedési veszedelmekről flótázik), csak Sárkeresztúr »akaratos és dacos«, mint Kunfi szerint az új magyar ifjúság. (Ez is megvan már, amennyiben a tanonciskolában az egyik fiú már nagyobb szükségét is leadta az osztályban s Rausch [?] igazgató akkor elragadtatásának adott kifejezést az új irány s annak őt boldogító vívmányai felett. Csak élvezze az új boldogságot – parfümjével együtt!) Mi meghúztuk magunkat a püspökvárban s vártuk a szocialista fejek »jaillissementjének« további sziporkázását. Sok baj volt a hitoktatással, templomokban,

¹ Schütz jegyzete (23, 363): „Ami itt következik, azt Prohászka püspöki kinevezési okmányának védő hártypapír-lapjaira írta.” Igazában az 1919. máj. 16.-i jegyzetről van szó. Mert 1919. júl. 7-től aug. 2-ig (tehát a proletárdiktatúra bukásáig) terjedő szakasz szép, kiegyensúlyozott írással egy 16x16 cm nagyságú füzetben olvasható. Az eredeti 46 oldal kéziratból, (amelyeket Schütz teljesen közölt, néhány drasztikus szó és egy rövid egyházkritikai szakasz kivételével) később valaki kivett jónéhány oldalt (nagyon személyes megjegyzések és a feudális, maradi egyház kritikája). – Miként a *Naplójegyzetek* I. kötetében is, itt is *dőlt* betűvel hozzuk az új (eddig nem közölt) részeket. Prohászka életének rövid kronológiáját és kiadási elveinket az I. kötetben találja meg az olvasó.

sekrestyékben, temetői (Csutora) kápolnában kellett megvonulni s mindezt Óvelinszkysége miatt, mialatt hír szerint a veszprémmegyei diktátor, aki zsidó, megengedi az iskolában a hitoktatást.

Így jött meg a húsvét. Ennek hetében azonban, ápr. 23-án jöttek az elitesapatok; a tengerészek, Fabik elvtárs vezetése alatt s néhány betyár, az idevaló Mihály, munkás s katonai megbízott vezetése alatt; sapkájukkal fejükön betolakodtak szobámba s kijelentették, hogy nekik a nagyterem kell s az ebédlő kell; hozzá is láttak a bútortoláshoz s azontúl ott laktak. Volt már addig is, körülbelül március eleje óta, négy baka a püspökségben, akiket kosztoltam, s bennlaktak Vizota szobájában s őriztek egy Hirsch nevű kapitányt s engemet. Ez a négy gentleman betört a pincébe s kiitták 20 üveg francia pezsgőmet, mely még a Szent István-ebéd idejéből maradt meg, aztán összes boraimat s lerészegedve teleokádták az alsó traktust. Nem tűrhettvem a lármát s piszkot, bűzt, fűtyülést, azt mondtam a direktoriumnak, hogy az esetben, ha a kanonokokat összebb rendezik s megmozgatják, én a Streit-házat kérem. Azt meg is kaptam, s ápr. 25-én kezdtünk költözködni. Ez soká tartott; addig a palotában ebédeltünk s onnan néztük május 1-én a maskara felvonulást; volt egy vörös gyalogos s ugyancsak egy vörös lovas (fiakeresrityiz), kik úgy festettek, mint hóhérok s bohócok. Máj. 4-én már új maison-unkban ebédeltünk. Ezalatt ápr. 29-én a jeles tengerészek észbekaptak s elmentek rendet csinálni Nagykanizsára. Kivonultak két vörös zászlóval. Elment szakácsuk is, ki jó potrohos hadfi, s kitől lehetett húst és aszalt szilvát is venni. Ez a szakács reggelként feljött az emeletre s hozta a fekete levest, azaz kávé s kiáltotta a színmagyar és orosz-zsidó vörösöknek: »Mekasú«. Máj. 7-én azonban megint más »hadsereg« jött, ez is egy marék volt – a tengerészek hatvanan voltak; s ez a másik »hadsereg« civilben feszelt s pesti hadfiakból, munkásokból, azaz csirkefogókból állt. Ez a banda azután elment, s visszajött máj. 10. körül Fabik elvtárs csordája, s ez székel s piszkít most is. Kultúrpalotának szánták Velinszkyék a püspökséget – ezek a csordák már fel is avatták az új kultúrához méltóan! Várjuk a folytatást!

Jún. 10. A rablás folyik fenntartás és visszahagyás nélkül; elvesznek mindent »mit Putz und Stingel«. Sárkeresztúr, Ősi, Teés már kommunizálva vannak; az albérlők és a béresek benn maradtak, de az állam részére gazdálkodnak. Fejükkel játszanak – így hangzik a frázis – minden birkáért. Most a szőlőt kommunizálják; a bort lefoglalják, s amit a vörösök Pogány úr előírása mellett meghagynak, azt állítólag el fogják adni. Bort inni nem szabad – csak a proletár iszik, ahol hozzájut. Most már Berkiné is énekelheti: »Bizony meghalt szegény Berki, mert nem adtak jó bort neki! Nem halt volna szegény Berki, adtak volna jó bort neki.« 9000 koronát fizetett, de a bora a püspöki pincében várja a csapat!

Néhány nap előtt idejött egy terror-csapat, melynek vezetője egy nem tudom miféle Szvetozár, szerb rabló, aki a nezsideri fogolytáborba volt internálva, ott is haldokló társainak óráit és pénzét ellopta s külön büntetésben részesült; bemutatkozott az itteni rendőrkapitánynak, Zavarosnak, aki Nezsiderben táborfelügyelő tiszt volt: »Hát maga itt van?« kérdi az érdekes zbojnyiktól. »Igen, a pécsi különítmény élén.« Ilyen rabló zsványok védik Pogány (Politzer), Harzburger, Böhm, Szamuelli zsidrancokat Magyarország élén. Böhm feketekávé szervírozó őrmester volt József főhercegnél. Maga mondta Békefi Remig apátnak, s az nekem.

Jún. 11. Dinnyésen megállt a vonat, s azt mondták, tovább nem mennek; az utasok ennivalót kerestek a falucskában, egy gazda sonkát 1300 K-ért adott el. Modly kúriai bíró beszélte. Velinszky László, az idevaló tanító, a hatalmi hóbortoknak egyik érdekes produkálója, Kúnfi rendeletével szemben a vallásoktatást nem engedélyezi az iskolában. Van neki a hóbortos szerepléseért 30.000 K fizetése; nekem pedig még adós!

Jún. 12. Szamuelli zsidókölyök külön vonaton, szalonkocsiban, étkezővel s egy-két kocsival utazik. Perverz, elfajult eszelősök.

Jún. 24. Ha jól emlékszem, Hurita őrnagy révén ma bejelentették, hogy Fabik betyárscapata kivonul a palotából s visszamehetek; visszaüzentem: A palota nem enyém, arról le nem mondhatok, de állítsák vissza; a rondaságba be nem megyek ... azután birtok nélkül palota? Ki fizessen portárst és nyolc cselédet s miből?

1919. jún. 7. Új elhelyezkedésre lesz szükség sok tekintetben, jogi, társadalmi, de főleg – ezt tartom legszükségesebbnek – lekipasztorkodási tekintetben. Az új világba a régi isteni erőt, az istenemeri, az igazán emberségi s egyenlőségi hitet s energiát beállítani! Ellenségesnek látszik ez az új világ; érzület szerint, ahogyan a sok kampós orrú képviselője azt kigondolta, kereszténységtipró világ akar lenni. E részben rövidlátónak s echt pozitivistának, vagyis orránál tovább nem látó világintézőnek bizonyul, amennyiben összetéveszti a lényegét s a szellemet a történelmi beöltözködéssel. Hát hiszen az a beöltözködés olyan, hogy lehet a dilettánsnak azt bórnek is venni, s mi is úgy tapadunk a »korszerű« kosztümhöz, mintha húsunkat szagatnák; pedig hát csak a ruháról, az egyház mai társadalmi s állami viszonyairól van szó. No, majd csak elmúlik az öltözettől való megfosztás fájdalma; s akkor jobban látunk.

Júl. 7. Új elhelyezkedésre lesz szükség sok tekintetben, jogi, társadalmi, de főleg – ezt tartom legszükségesebbnek – lekipasztorkodási tekintetben. Az új világba a régi isteni erőt, az istenemeri, az igazán emberségi s egyenlőségi hitet s energiát beállítani! Ellenségesnek látszik ez az új világ; érzület szerint, ahogyan a sok kampós orrú képviselője azt kigondolta, kereszténységtipró világ akar lenni. E részben rövidlátónak s echt pozitivistának, vagyis orránál tovább nem látó világintézőnek bizonyul, amennyiben összetéveszti a lényegét s a szellemet a történelmi beöltözködéssel. Hát hiszen az a beöltözködés olyan, hogy lehet a dilettánsnak azt bórnek is venni, s mi is úgy tapadunk a »korszerű« kosztümhöz, mintha húsunkat szagatnák; pedig hát csak a ruháról, az egyház mai társadalmi s állami viszonyairól van szó. No, majd csak elmúlik az öltözettől való megfosztás fájdalma; s akkor jobban látunk.

Nagyon érzem itt a nézet- s a helyzetisztlulás szükségét. Konstatáljuk: elvitték mindenünket, amit a történelmi hatalmak adtak; most tehát a belső lényeg és szellem jegecesítse ki magának az új formát. Az egyház az ilyen megrablást mindig exkommunikációval sujtja. Gondolom, ezzel csak a végrehajtó eszközöket ítéli el, de nem kételkedik az Isten gondolatának érvényesítésében. Tudja, hogy a világ nem kész, s hogy azon bűn s erény dolgozik!

egyházat így jellemzi: *credentium autem erat cor unum et anima una*. [Csel 4,32: „A hívők sokaságának egy volt a szíve-lelke.”] *Jus canonicum*, egyházi szervezet, tekintély megvolt lényegben, de a kapcsolatot a »*cor unum et anima una*« jellemezte a gyakorlatban. Sok-sok alakot öltött azóta is végig a történelmen; másokat keleten, másokat nyugaton, s ugyancsak különbözőket a klasszikus, a középkori, az újkori egyházban. Ezeket a történelmi formákat az államok, az uralkodó nézetek, a társadalmi fejlődés, a gazdasági élet határozták meg. Ezek jönnek-mennek; maguk is változnak s változásukkal az egyházi formák reformját magukkal hozzák. Így lehet valami bizonyos időben egyházi s egyházas, ami előbb nem az volt, s megfordítva: lehetséges, hogy valami megszűnik egyházasnak lenni, ami előbb az volt. Annak megítélése azután, hogy mikor kell valamit s hogyan behozni, hogy mi jó és korszerű, mi felel meg az igényeknek, úgy hogy a lelki életet fejleszti, nagy nézeteltérést s különféle állásfoglalást tűr meg, s főleg két irányban osztja el a szellemeket: haladi és maradi irányban, aszerint amint némelyek inkább a múltnak megszentelt hagyományait akarják fönntartani még akkor is, ha azok nem szolgálják a lelki életet, s azokat ősi garnitúráképen a szeszélyes idők forgandóságának feláldozni nem akarják; míg ellenben mások nem kisebb szeretetből az egyház iránt, de talán nagyobb megérzésével az új idők igényeinek, az új formákat sürgetik. Ez utóbbiak szeretetének bátornak is kell lennie, mely nemcsak küzdeni kész a konzervatív elemek nehézségével, de a rossz értelemben vett modernizmus vádját is tudja nagylelkűen elviselni s a gyanúsítást szívére nem veszi². Így volt ez mindig; sokféle félreértés, ragaszkodás és féltés hatalmi vágy, egyéni érzések, rokon- és ellenszenvek és szenvedélyek járnak az egyháztörténetben is. Miért is ne? Hiszen emberi története az isteni erőnek! Hányféle géniusz, sötét és fényes, imperiális és demokratikus, arisztokrata és népies öltötte magára az egyház vecsernyeköpenyét, Weber szerint: *Dienen muß der faltenreiche Kirchenmantel hundert Zwecken; Ehrsucht, Habsucht, Machtgelüste, Haß und Rache muß er decken (Dreizehnlinden 17,5.)*³

Ily körülmények közt az igazi s felvilágosult egyházi érzésnek lehetőleg magas és nemesen céltudatos szempontra kell helyezkednie s okulnia kell az egyháztörténetben megnyilatkozó fejlődés változatain, az eszmék szerencsés v. kevésbé szerencsés beöltözésén, a félreértéseken; s ezeken okulva, a kellő ítéleti látókört magának megnyitva ítéletet mondania arról, hogy a mai korszellem uralkodása alatt, a lelkek ily állapotában, ilyen szellemi áramlatok mellett mire volna szükség, mily reformra. Reformra az akcióban, a magatartásban, az eljárásban, a jogok megadásában, az egyházi érzés és szellem kifejlesztésében. Nem az isteninek, a lényeknek, az örökértékűnek háttérbe szorításáról van szó, hanem arról, hogy emeljük azt ki s érvényesítsük igazán; nem az egyetemi szervezet megváltoztatásáról, hanem az egyházban letett isteni erőnek kiemeléséről, a pünkösdi melegen jobb kiárasztásáról; arról, hogy mily formában közeledjünk hogy mily eszközöket használjunk az örökérvényű célra.

A főindulat a szeretet az egyház iránt. Szeretjük az egyházat, benne gyökerezünk, belőle élünk. Mint Szent Athanáz és Görres József, az isteni erőnek megtestesülését látjuk benne végig a történelmen – a történelmi ballépésekkel, hiányokkal, gyarlóságokkal. Osztjuk s azt akarjuk érezni, amit Möhler mond Szent Athanázról: »*Er stand mit allen Wurzeln seines Lebens, so tief und so weit sie sich auch verbreiten mochten, in der Kirche; er schaute sich stets nur in der Gemeinschaft der Kirche, und in ihrer ganzen Vergangenheit an. Denn er lehrte, Christus habe sich innigst mit der Kirche verbunden, ähnlich wie mit der Menschheit,*

² Prohászka forradalmi nézeteit már kifejtette az 1907-es „Modern Katolicizmus”-ban, amely 1911-ben indexre került. Lásd Szabó, in: *Prohászka Ébresztése* (= PÉ) 73kk.

³ A bőrácú egyházi köpenynek sok száz célt kell szolgálnia: el kell takarnia a dicsvágyat, bírvágyat, hatalomvágyat, gyűlöletet és bosszút.

mit welcher er eine Person ausmacht, so daß sie Christus selbst gleichsam is⁴«. (Athanasius, der Große. Mainz. 1827. S. 122.) Hiszem, s örülök, hogy az egyházban isteni erő és lélek lüktet.

Mivel ezt hiszem, kívánok a) nagy műveltséget, apostoli szellemet és bátor, nemes kollegialitást a papságba. Hol vannak jó papnevelő intézetek? Ahányat felhoznak, annyi ellen tudok kifogást; de nem is gondolom, hogy a papokat falak közt, könyvekből lehet eléggé megnevelni. Minden nevelés csak kezdet, irányítás, telve relativitásokkal, egyoldalúságokkal; ha valaki falakból megint falak közé, könyvek elől ismét könyvek elé kerül, félbemaradt, ki nem alakult ember lesz. Istenem, mennyi ok az alázatra s arra, hogy feltétlenül s kizárólagosan Isten irgalmára s kegyelmére apelláljunk, ha az ember botlásait s bornirtságát, dölyfös s buta élni-nem-értését és tragikus életrontási ügyességét azaz ügyetlenkedéseit nézem! Nem ezt akarta-e az Úr? A vas perditum az általános stílus, a repedt fazék! Tehát hogyan és hol nevelünk? Hát én a legalaposabb tudományos műveltséget adnám mindenkinek s nem sajnálnék sem időt, sem pénzt s küldeném Párizsba, Bolognába, Oxfordba az ifjakat, adnék melléjük zseniális és spirituális skolárokat, kik egyenként neveljék s ne elszigetelten, hanem a kultúrközösség csatornáit s vízműveit közt.

b) Ugyanakkor pedig azt szeretném, hogy a papok ne tartozzanak ahhoz a klérushoz, mely osztályt, pártot, elszigetelt osztagot jelent. Szeretnék papokat, akik a „bonum opus desiderant”, de bent állnak a népben – régi kézműves, rabszolga, főlzabadult, vagy patricius prezbitereket. Most a klérust fal választja el. Azt mondják, hogy a szentség izolációja. Ha csak az volna; de nem az; inkább a tekintély, a jog, a vagyon, a joghatóság izolációja. Ez izoláció hideget hoz nép és papság közé s eltávolítja őket. Több meleget és szeretetet nép és klérus közé; többet a Szentlélekből s a testvériségből; ezt nem házasság, hanem a demokratikus intézmények behozatala által. Ne a tekintély, a joghatóság, hatalom, parancs, hanem a belső elv, a szeretet dirigáljon. „Cor unum et anima una” – mily kevés van itt jogból, szétkülönbözésből! Nem alattvalók, hanem a testvérek viszonya, a hierarchiából, az archéből keveset, a hierosból sokat, s úgy bánni s úgy beszélni és megnyilatkozási szabadsággal egymáshoz közeledni. Nem a tekintélyt akarom ledönteni, hanem azt, hogy a tekintéllyel kooperálni lehessen, s így a tekintély épen e koncertnek, e kooperáló karnak karmestere, de nem szólózik. Nem kell <olyan> koncentráció, mely a tagokat kizárja, az erőt, az érdeket egyben koncentrálja; ez a perifériáknak s a szubaltern központoknak elhalását jelenti.

c) S mi szabadítana meg ettől? Úgy vagyunk nevelve, hogy ne kritizáljunk, hanem lelkesüljünk és szeressünk. S én akarom ezt tenni, de azért az egyház javát s szabadságát s életét még a meggyanúsítás s az anatómával való fejbekölöntés árán is akarnám szolgálni. Hát hogyan? Íme, most az új idők viharja mindenütt új helyzetet teremt; a hívek bevonulnak az egyházi keretekbe. Ne féljünk ettől, hanem higgyük, hogy az Úristen kalapácsa segítségünkre jön. Higgyük, hogy erősíteni akarja az egységet, melyért imádkozott, mely programja volt. Higgyük, hogy ezek a népek dolgozni készülő erők, s hogy iskola nyílik számukra, s hogy feladataik vannak.

Az állammal szemben se vezessen minket a hagyományos jog, még kevésbé a hatalmi érdek. Ki tudja, mi marad meg a jogból, s ugyan mit akarunk most hatalmi érdekeket az állam, a hitetlen állam által biztosítani? Ezeket csak önerőnk, a nép által lehet. Minket nem politika, hanem a nagy közérdek vezet állammal, társadalommal szemben is. Tudjuk, hogy szolgálhatunk neki, s hogy a tiszta erkölcsöt csak mi biztosíthatjuk. Ettől függ az állam, társadalom, ettől rend, fegyelem, boldogság. Hát ha valami kapcsolatba lépünk majd, ime az egyetlen érdek szempontja vezet s igazít el akkor minket e viszonyaink rendezésében!

⁴ Életének minden gyökerével az egyházban állt, – bármily mélyre és messzire nyúltak azok –; csak az egyházi közösségben és annak egész múltjában szemlélte önmagát. Mert azt tanította, hogy Krisztus a legbensőségesebben összekapcsolta magát az egyházzal, miként az emberséggel, amelyet egyetlen személyébe vett fel, úgyhogy az egyház mintegy maga Krisztus.

d) Azután szükséges a nép nyelvének használata a liturgiában. A misét kivenném; de a szentségekben, főleg a keresztelés-, házasság-, áldozásban, s az avatási, temetési szertartásokban! Nem nemzeti s nemzetiségi viszketet dolgozik most e kívánalomban, hanem a természetes érzés. Hogy eddig úgy tartották, az nem argumentum a jövőre. Különben az érvek Möhler életrajza végén remek lefejezésben részesülnek. A trienti zsinat tilalmáról az kell mondani, hogy azt a reformáció ellen hozták.

Júl. 8. Tegnapelőtt vittem a tinnyeiek adományát „Prohászka püspök javadalmazására”. Ez oly megindító, mint Tóth János dr. 50 forintja felszentelésem alkalmából azzal, hogy a székesfehérvári püspök szegény!

Júl. 8. Úgy szeretnék e nagy lélekzetvételemmel a világtörténelemnek kooperálni. Először is hitemmel! Hiszek a nagy világalakulásban, metafizikai Tervezőjében s örömmel nézem éthosza elöcsillanását itt-ott. A tervet nem értjük; a terven dolgoznak automata fejlődések, etappok, de épenúgy egyének, pszichék, kik mind nem tudják, hogy mi lesz s hogy hol kötnek ki. VII. Eduard, Izvolszky, Clemenceau, Wilson, ezek a nagy kismiskák! Hogy akartak, s mit értek el! A nagy történelmet az Isten csinálja; hiszem, <hogy> kigöngyölíti az idők vásznát s ráveti zseniális alkotással tervrajzait. Emberek az ő napszamosai; ott szerepelnek lelkükkel, szenvedélyeikkel; villannak gondolataik, jelentkeznek vágyaik – imperialisták, nacionalisták, pánszlávok, revanche-isták; s mi sül ki? épen az ellenkező!

Hát bizalom a világalakításba: jó erős kézben van; bizalom, ha a szociális állam körvonalai bontakoznak, ha karaktere fejlődik, ha jobb elhelyezkedést, tyúklevest s borsót mindenkinek hoz; az Isten megcsinálja. Most csak a mocskos fickókat látni öklükkel, s hallani s szagolni mosdatlan szájuk köpködését; de azért az új világ közeledtét érezzük, a sorsa fordulását, a világtörténelmi dráma új felvonását! A vihart már látjuk; a néplélek sóhajából vihar lett, tetterő s önállóság a jellege. Felzúg benne a jobb élet szenvedélye, mint ahogy felzúg az erdő, s dagad s lejt a tenger, mikor a vihar ereje fekszik rá. Felzúg a vágy, a világboldogítás, a kulturális önmegvalósítás vágya; a járszalagon vezetett, a fonott jártatóba fogott néplélek emancipálódik; bátor, szilaj lesz, meg is vadul, kirúg; de ezek csak farsangolások, s mögöttük jön már a nagy kötelességek érzete!

Nos és a program? Minden jó: absztrakt gondolatok a valóság lehetőségének minden igazolása nélkül. De hát itt is először falat kell dönteni. Jó, döntsék a gőg, igazságtalanság, egyenlőtlenység, kapitalizmus, rendi világ, úrhatnamság, diplomácia, korrupció falait; de ne az individuális erők, tehetségek, különbségek, a nemzeti egyediségek falait! Aki ezeket is döntögeti, az zsidó doktrinér. Nincsenek-e emlékeink, otthonaink, történelmünk? Hevülünk-e Heidenstamm svéd époszáért, Reymont „Polnische Bauern” mithoszi époszáért, a svéd, a lengyel néplélekért? Hát az, hogy valami a „mienk”, a mi házunk, nemzetünk, mégis csak elem, hatalom! Nincs-e a népeknek is lelkük, mithoszuk, époszuk?

De hát hol a programban az éthosz? A materializmus tán? S ki teszi e csürhét emberségessé? Ki teszi nemesekké, jókká? igénytelenekké, munkaszeretőkké? Ki nevelje fegyelemre, szeretetre, tiszteletre, jóindulatra? Hát ezek az új emberek? Ezek a bestiális népek, kik az új eszmék komédiás kosztümjét vetik panyókára? Hiszen ezek régiek, új, rajtuk fityegő ruhákban! Ne legyünk komédiások. Sokan nem tudnak beleilleszkedni s beleidegződni az újba; maradjanak őszinte régieknek s ne rösteljék, hogy elfeledve kell meghalniok. Az nem baj; s aki arra kész, a nagy Istent imádja! Furcsán állana a díszmagyar Steiner Jákón, de furcsán a frigiai sapka is Károlyi Józsefen! Suum cuique!

Vannak letűnt világok s azok lakói; ha aztán az egyik-másik túléli, az ne káromkodjék, hanem álljon alázattal félre az Isten útjaiból; kérjen kegyelmet s boldog kimúlást. Én nem állok félre; volna is szerepem; az éthosz, – azt bevinni a világba! El is bírnám az újat, kooperálnék vele, anticipálnám a vajúadásokban azt, hogy a Szentlélektől való; de a mostani

canaille-al, csatornatörvénnyel, szennyvízcsőcselékkel kooperálás lehetetlen. Tele van abszurditással, alávalósággal, cinizmussal.

Júl. 9. Most a barátokat akarják kilakoltatni e nyomorfücskők. Óvást emeltem ez ellen! M(agdics) kanonok elmondta, hogy több úrnak szólt, akik a zircieknél tanultak, hogy menjenek el legalább megköszönni a zirciek százéves munkáját; nem, fél ez a *szaros* közönség minden szusszanástól. No de Treszka néni, a kofa, az kiáll a barátok mellett s nem enged. S ezt mind egy ilyen dervis, amilyen ez a szamárné Velinszky, volt katolikus tanító, aztán városi tanító csinálja. – Most jön V(izota) s mondja, hogy a katona- és munkástanács, ez a megközelíthetetlen s láthatatlan társaság az én írásomat nem fogadja el, mert hogy az ügy kizárólag Velinszky öfölslegességéhez tartozik, tehát autokrata, megfellebbezhetetlen elintézésére van bízva.

Júl. 9. Isten ne vegye bűnül, de nem fojthatom el magamban a gondolatot, hogy bármennyire becsülöm Foerster Fr. W.-ot, s hálát adok Istennek, hogy van, feltűnik nekem az ő kifejezési módja. Kifejezés, forma, nyelvművészet – hiszen ez is kiválóság s eredetiség s próféták sajátja – de valahogy mértéktelenül. Amit mond, az egyszerű dolgokat is, úgy alakítja, hogy nem mindig mesterkéletlenül, sőt sokszor igazán esetlenül hat, mert koturnusban és erőltetve vannak beöltöztetve. S itt megtaláltam a szót: beöltöztetés. Mindent sajátos nyelviségbe öltöztet be, s ezáltal oly nehézkes, oly ünnepélyesen szögletes s oly impozánsan tudományos a legtriviálisabb dolog is. Például ahol a szüzességről beszél az „Erziehung und Selbsterziehung”-ban, az ember érzi, hogy keresi, hol s hogyan foghatná meg nem-közönségesen, sajátosan, de nem az érthetőséget szolgálva. – Gondolom, hogy ez a beöltöztetés, ez a professzori koturnusba-állítás babonáz meg sokakat! Nem az étel, hanem a tálalás! Ezzel nem akarom tagadni, hogy gyakran remekel ebben a nyelvi kifejezésben s intuícioit valóságos művészettel testesíti meg. Hallom, hogy mindennap lovagol; nem adja-e ez is azt a magas lóháton való s valamiképen mégis feszes magatartást?!

Júl. 10. Nagy bizalommal kell lenni a sacramentum ereje, tisztító s megszentelő kihatása iránt. Ez a Krisztus érintése s lelkének reánk árasztása. Ajkunkat s nyelvünket megtisztítja, mikor vesszük, s tüzes érzésekkel kiegészíti a gázt s a penészt szívünkéből. Ezt meg kell tapasztalni! Istenem, mily gyöngye és pókhálós világ a fogalmak világa. Azért kitárom lelkemet s erős vágyakat, érzelmi hullámokat vetek ki magamból a világ ellen, az ellentállások ledöntésére, az ördög retyemutyájából emelt torlaszok ellen! Kilököm magamból, hogy másokat emeljek, mossak, megszenteljek; hogy tőlük a rosszat, ármányt, kísértést elsöpörjem. Jézus szívének indulat-dagályai s apályai járnak lelkemben, s hiszem, hogy megtisztultam s egész ember lesz belőlem „in justitia et sanctitate veritatis” [igazságosságban és az igazság szentségében, Ef 4,24]. Leomlom lábaihoz s esdeklem hozzá, hogy tegye jóvá, amit lelkeken, magamon s másokon rontottam! Adoro te, Jesu mi!!!

Júl. 10. Igazán az entente-ről való hírek csak kacsák, s hogy a Kun-kormány leköszön, az már oly kopott, oly zsíros fogású, mint egy ősrégi misekönyv vagy szemináriumi breviárium! De Isten ments, ha megint az „urak” jönnek, s ha nem lesz új világ! Isten ments! Törj össze minket, nem kell nekünk a rossz! És segíts, hogy jók legyünk, szegényesen bár, de evangéliumosan! Csak nagyobb bajok ne legyenek! Korpás őrmester Zichy Gyula püspökről mondja, hogy veszélyben van az esetben, ha a pécsváradai bányászok Pécsre törnek, mert akkor mint ellenforradalmárt felakasztják! Parce nobis Domine! [Kímélj bennünket, Uram!] Tegnap írt Csernoch J.; megköszönte a gratulációt, panaszkodik, hogy a bazilikától a várba 600 K-t kért a fiaker, s azt a hívek fizették. Utolsó magyar kardinálisnak mondja magát.

Júl. 10. A nép s korok kultúrákat építenek különböző stílusokban és gyakran ízléstelen kapkodásban. Bizonyos ideig tisztában vannak a nagy vezető eszmékkal, a szépen meghúzott irányvonalakkal, s századokon át faragják kövüket s építik emléküket, azaz, hogy alakítják lelkük gazdagságát s formaképességét. Azután valahogy ráunnak. No, a civilizációt véve, a valóság, az emberek, a zűrzavar s mértéktelenség az eszméknek életében s hatalomban való

megvalósítása körül diszkreditál sok fölségest. *Nézzünk csak a középkori Egyházra, nem tudtak mértékletesek, tapintatosak lenni, s diszharmonióba csaptak át, mikor a szellem az egyháznak állam és földi érdek fölött álló eszméjéből az Egyház uralmát, főhatóságát hozták le állam és királyok felett. Ime az eszme tévútjai.* A fölségesség nem jelent uralmat a többi fölött, csak kiválóságot, mely irányt ad. Egy hegy nem ülhet más hegynek a nyakába azért, mert magasabb! Hát szóval a hibák s bűnök elhomályosítanak eszméket, diszkreditálják őket s fölébresztik az érdeklődést a másik, az ellenkező irányban fekvő áramlatok iránt. Így történt a reneszánszban.

A középkori, keresztény kultúrstílus a maga tisztaságában feltétlenül s alkuvás nélkül első helyre állította a lelkeket, az üdvöt, az igazság, jóság, szépség, szentség ideáljaival, s ezért kész volt mindent odaadni. Ez indított világáramot, épített civitást, nevelt embert, tisztában volt céllal, értékekkel, s mindent azért tett s annak rendelt alá. A zászló lobogott, ellene tenni bűn volt; másképp tenni nevetség, képtelenség. Jól ismerte a lelket is, tudta, hogy bukott, és hogy alkudni nem lehet. Ezt tették a szentek – Szent István is. Aztán századok multak, s keverték sok vizet, sőt iszapot a borba; de azért alkudozva, trafikálva el volt ismerve, hogy az az igazi. Csak a XIX. században emeli föl a fejét a tagadás s első helyre a jólétet, az életet teszi; ez a program, értsük meg. De akar ideálokat is. Igen, de csak mellékesen. Volna-e Rooseveltt 24 óráig népszerű ember, ha azt hirdetné, amit a középkori szentek? Hát Wilson, ha eszményeivel állt s bukott volna? Nem, nem; értsük meg, miről van szó; határozott frontváltoztatásról.

Júl. 11. I(zsóf Alajos) a világháborúról írt lelkendező, az emberiség összes erőit s erőfeszítéseit ünneplő himnusokat, de hát kopasz feje nem tudta, hogy ez a sok erőfeszítés hová evez. De ki lelkesülne ezért a katalauni kegyetlenségért? lelkesüljön inkább a régi romlott társadalom fölforgatásáért! Amerre az ember néz, csak rossz oldalait látja; kiforgatva, elfajulva, kilugozva, kiáztatva áll előttünk a nyomorfi. Nagyzási hóbortok, örületek ragadták majd le, majd fel. Főleg a fejét tapogatta s akarta megkoszorúzni a világoralom koronájával. Tudományára volt büszke s intellektualizmusa dithirambokban ünnepelte önmagát; de élni, lenni elfelejtett. Ideálja tudomány, művészet, észbeli műveltség, esztétikai finomodás, jó élet, de az eredmény? Csupa tanulás, előkészület, évekre, 28–30 évre terjedő készületlen stúdium, elszigetelés az élettől s iskolapadokba szorítása a meglett, a serdült embernek. 30 évvel lesznek az emberek végre valamik s apjuk zsebétől függetlenek. Nemi élet, akarati élet, munka-élet, erők összhangzása, sokoldalú tehetségfejlesztés nem létezik. A 15 éves ifjú serdült, s várnia kell még 15–20 évig, míg nőülhet. Ezt az egyoldalú irányt veszi az egész kultúra, s a pályák egymásután iparkodnak előkészületüket kihúzni; patikusnak kell 8 osztály, marhadoktornak nemkülönben; no meg mi lesz a tanítókkal, kiknek fejébe szállt az új világ gőze és mámore? No és az egyetemeken az a divatos, izolált naplopás!

Az ideál csak az ember összes tehetségeinek harmonikus kiképzése lehet; de ezt csak a valósággal való sokoldalú érintkezése által, nem tudomány által, nemcsak sportolás, lovaglás által (ez úri hajlamokat, elnyomó, dresszur-irányzatokat képvisel), hanem munka által lehet csak; a fizikai munkát mindenkinek gyakorolnia kellene. Nem kellene szobatudósok, sem úri-lovasok; nem lehet ész-kultúra, hanem egész embernek kultúrája! Élni, dolgozni, akarni, tenni, tapasztalni.

A ferde alakulásoktól szenved a morális. Nem lehet tiszta nemzedék, de nem jól nevelt nemzedék; nem lehet erős, természetes érzésű, ítéletű, melyet csak ideálokkal, kontemplációval nevelnek; nem lehet szociális, ha a munkát, a gondot, a fáradalmat nem ismeri. Nem tudja értékelni a kézimunkát s az azzal párosuló érzelmi világot, ha maga nem dolgozik. S hogyan neveljünk a munka szeretetére, ha nem a belátás által, hogy az ember ideáljához a munkaszeretet épen oly nélkülözhetetlen vonás, mint az értelmi műveltség; ha nem degradáljuk a doktrinér, hamis kultúr-(ész)-ideálokat, s nem mutatunk rá vértelenségére, tehetetlenségére, függőségére, gyámoltalanságára?! A szociálista irányzat jól teszi, hogy a

kettőt egyesíteni akarja: legyen ideje a munkás embernek a többi tehetségek kiművelésére is; csak vigyázni kell, hogy ebből ily elvet ne faragjanak: csak minél kevesebbet dolgozni! Nem 10 órát, nem is 8-at; hanem? Nem 60 évig, nem is ötvenig; hanem? Ez megint munkaiszony; ott leszünk, ahol voltunk az intellektualista helytelen eszmény-kitűzéssel. Az igazság ez: mértékkel, de mindent szeretettel s nagyrabecstüléssel!

Júl. 11. Nem szeretem a nemzetek elnemzetlenedését, ezt a nemzeti öntudat kiherélését. Ha ez sikerül, akkor a nációk mint az eunuchok fáradt, pléh-bádóg arcokkal járnak, mind sárgák lesznek! Miért legyen az eredeti, a nem közös tiltva? Másrészt azonban mire is büszkésítsük a magyart; hol az a nemzeti egységes kultúra?

Júl. 11. A lelki embernek bizony a nagy stíl mellett kicsinyesnek, pedánsnak, bolhászkodónak kell lennie – a gyakorlatban. Aszkézis nincs „ohne Andacht zum Kleinen”, mint ahogy Jakob Grimm mondja a filológusokról: Silbenstecher! Ohne diese Pedanterie und Silbenstecherei kommt man in der Philologie zu nichts Großem (Auch in der Askese zu nichts)⁵.

Júl. 11. Új bolondéria az úrnapi himnus-éneklés ügye. A forradalmi hóbortos törvényszék Balog-Balek elnöklete alatt meghívta *Kistelekit*, a gvárdiánt, H(ajós)t, *Holeksit*, P(intér)t, hogy vegyék tudomásul, hogy a tanácsköztársaság helyteleníti a himnus éneklést. (N. cisztercita remekül felelt már azelőtt, meg lévén szintén citálva: a himnust ezentúl is énekelni s dirigálni fogom – ha tanár leszek; mert „Isten áldd meg a magyart”, ezt mindenki énekelheti; még az akasztófa alatt is énekelem!)

A gvárdián is kivágta a rezet, hogy így meg úgy, ő is magyar ember, és szégyen-gyalázat, hogy a himnust megtiltják. Balog-Balek is kihúzta a brúgós regisztert, de aztán fuvolázott, s aláírták, hogy tudomásul veszik.

Júl. 12. Az ember életét nemcsak gépszerű meghatározottságban, jól fungáló szisztémának kell venni, hanem fejlődőfélben levőnek tekinteni. Fejlődés, haladás, erőknek bizonyos irányban való kifejtése: ez az életből nem hiányozhatik. A testnél azt mondanám, a cél immanens; az erők a típust ki akarják alakítani; de az etikai, a karakteres életben a cél az, ami s szellemi világban érvényes: az igazság, a jóság, a tökéletesbülés. Ez az, ezzel bele vagyunk állítva a szellemi világ végtelenbe futó tengelyei közé; az igazság, a jóság, a tökéletesség – abba a magában meghatározott minden-lelkiségbe vagyunk bekapcsolva. A tendencia a „proficere”, ez van az erkölcsi akcióban; a több, a jobb! Ezzel szemben a köteleltségteljesítés mintegy elvonatkozva az egésztől, a folyamtól, valami részletkivágásban adja az egyes mozzanatot; mintha valaki a folyó egy hullámát megrajzolná, elemezné vonalát s kimutatná, hogy ennek így és nem másképp kell emelkednie s elomolnia, de ignorálná azt a lökő, vágyó, célba szaladó tendenciát, a sietést, a folyást, mondjuk a haladást! „Ne sim reus” [ne legyek vétkes] mondja a kötelelsgtudás; de ez nem minden, ez a bemutatkozás, a korrekt kirajzolódás, de a mélység erői, a lökő tendenciák nélkül. A tendencia a célból jön s a célba visz. Ettől van a lendület, az öröm is, s az igazi akciót nem hordozhatja csak a száraz, doktiner elv, a kötelelsg; hanem kell kenet is belé. Más szóval „ne sim infelix” [ne legyek boldogtalan]; a végtelen jó vonz, s arra felé van beállítva az éthosz.

Júl. 13. Az egyik bordélyháznak 10 leánnyal egy hónap alatt 100.000 K-án felül volt jövedelme. Bizonyára lesz itt több is, s több százezer K. megy a bűn s mótely oltárára. Ez bevilágít a mai világnak, a férfivilágnak erkölcselenségébe; s akkor Schwarzbach Flóra arról esztétizál, hogy az egyház túlszigorú, amikor évi gyónást követel.

Júl. 14. Erant omnes perseverantes ... [Csel 2,42] mégis csak azon múlik, hogy az Isten lelke elvonul az emberiségétől. Az Isten lelke a népmozgalmak, a szellemi áramlatok hullámai

⁵ Aszkézis nincs „a kicsikkel szembeni áhítat nélkül”; „Szórszálhasogatók! E pedantéria és szórszálhasogatás nélkül az ember semmi nagyot nem művel a filológiában (sem az askézisben).”

fölött jár, a történelem irányzataiban nyilatkozik meg, melyek majd tőle, majd más szellemből indulnak ki. Manapság azt kell mondanom, a Szentlélek nem indít; elvonult. Ami van áramlat, az a concupiscenciák forró lehelete. A Föld szelleme a tűzhányók rémületes leheletével rálehel az emberiségre; a doctrina apostolorum-ot kikezdte a XVII. századi deizmus, naturalizmus, skepticizmus, a XVIII. századi voltaireianizmus, a filozófia; a Föld szellemétől mámoros emberiség; a fractio panis teljesen hátraszorult, s a panis mintha penészes, kemény kéreggá száradt volna! E panis-tól a friss vér, a piros arcszín, az egészséges életkedv, a tiszta ifjúság virágzott valamikor; de ahol ezekből van még valami, az elenyésző; s sokan, kik akarnak ilyesmit, más forrásokat, sportot, kultúr-ethikát keresnek e népéleterők számára. – A superbia vitae elnyomta az oratiót, az apostoli község lelkének pihegését, melytől megremegett s reszketett a környezet, a világ s mindenekelőtt saját lelkük. Motus est locus ... intimi sensus, anima, cor ... a lélek ereje vibrált s regett bennük. A kereszténység világa most olyan, mint köves Arábia, a folyók helyén kiszáradt folyammedrek, a termékeny búzaföldek helyén kopárság, vízfolyásoktól, pisztrángos patakoktól öntözött völgyekben árnyékot csak az égbemeredő kopár sziklák vetnek, s ahol kertek pompáztak s a szellők a virágillat olajától voltak átítatva, ott most a sivatag ijeszt. De a sivatag is the Garden of Allah lehet, s a beduinok imája az Isten nagyságát látja, s hirdeti s ridegségében az áhitat az örök Fölséget imádatja; de a mi európai sivatagunk rettenetes; szellem, lélek, áhitat nincs benne, s hiénák tanyája!

Azért gondolom, elvonult az Isten, s más lélek jár századok óta az európai piszkos vizek, az új kháoszok fölött! Elvonult, azért lettünk szegények és alávalók, azért nem tudunk imádkozni, azért kemény s erőtlen a fractio panis, azért borult el a hit mennyországa. Te vagy a causa prima, Te, nem mi; mi csak rászolgálhatunk, ha hűtelenek s alávalók, ha önzők s komiszak lettünk. Majd, ha megtapasztaljuk, hogy mit bírunk, mit nem; hogy tonzurás hiénák s pénzsákokon ülő Mammon-papok vagyunk, hogy a társadalmi élet egyik legnagyobb budget-tétele a prostitúció üzése, hogy farizeusok vagyunk, egész kultúránkkal csak port hintünk, morálist hirdetünk, melyet komolyba nem veszünk, s az Isten lelkét még önmagunkban sem emeljük egyéniséget, érzületet átjáró s szintiszta életáramokban fürdő s napsugárként aureolákkal játszó hatalommá – majd ha ezt mind megtapasztaljuk külön külön s aszerint elváltozunk, akkor talán megfordul s teljesíti, amit kérünk: Emitte spiritum tuum et creabuntur...

A Szentlélek eleme, melyet megszáll s eltölt, a Szentlélek vízceppje, melyet megtisztít s megindít, mégis csak az egyéni lélek, az egyes. A tömegmozgalmak már csak az egyformán orientált s megindított egyesekből verődnek össze. Az égből cseppenként jön a víz, mely a Dunában lejt, mely a Balaton opálos tükréből néz felénk álmos, édes s mégis elnyelő tekintettel; a Szentlélek is az egyes lelkekre száll, egyenkint gyujtja, melegíti őket; aztán ébreszti fel bennük a tömegmozgalom pszichéjét, s áram s mozgalom jár nyomában.

Ő nem a tömegre, hanem az egyesekre száll s a tiszta cseppekből akar folyamatot és tengert, s a kristályjegecekből napsugárban álló, fölséges dómot; egyes lelkeket tisztít, fölvilágosít, indít, egyesekből építi templomát, halmozza fel tömegerejét. Azt kellene tehát mondanom, s oda akarok konkludálni, hogy szinte most jutottunk bele a Szentlélek methodusának zónájába, az egyesek kezelésébe. A tömegalakulatok, a fikciók szétmállanak, s az egyház az egyesekkel szemben látja magát. Hozzájuk van missziója. Az egyeshez. Nem a tömeghez. A tömegalakulat elállta útját; fal, görgeteg, vándorszikla volt, mely akadályozta. Ime tégy!

Az a kérdés, hogy hogyan tegyen? S itt csak azt emelem ki: sokaknak kell lenniök. Gyermekeket nevelniök, tanítaniök, írniök, élniök, szolgálatot tenniök. Annyi az apostol, amennyi az ember, kiben lélek van, ki ráeszmél a lelkiség kötelességére. Nem prezbiterék

csak, nem diákonusok, hanem a fratres, a sancti, mindnyájan⁶. A lelkipásztorkodást is tehát demokratizálni kell, nem azáltal, hogy tagadjuk a rendi, szentségi hatóságot, funkciókat, hanem azáltal, hogy feltárjuk az elfeledett papságát s lelkipásztori misszióját az egyeseknek. Akinek lelke van: szülő, tanító, jó ember, embertárs, felebarát, legyen is az, akiből lélek szól és ragyog; az mind hasson ki. Hiszen a fényt nem kell külön a világitás missziójával megbízni, s a tüzet a melegítés karizmájára figyelmeztetni; nos és „vos estis lux mundi, sal terrae...” [vö.: Mt 5,13.14] Kell buzdítanom rá, hogy világoskodjatok, hogy álljatok ellent a romlásnak? Általánosítani a lelkipásztori akciót, a lelkiség kötelességeit teljesíteni, a Szentlélekkel kihatni!

Veni Sancte Spiritus! A Szociális Misszióknak is írtam: legyenek fel nem szentelt, de a Szentlélektől áthatott lelkipásztorok... A szülő tanítja a gyermekét imádkozni. »Két gyerek«: a nagyobb leányka kézen fogta kisebb öccsét; 4–5 éves csemeték lehettek, láttam őket a barátok templomában júl. 9-én; maga mellé térdeltette, aztán ketten egymás mellett álltak egy darabig, aztán fogta megint s elvezette a Szent Antal oltárához, krajcárt dobott vele a perselybe; aztán a főoltárhoz mentek, ott a nővérke korrekt térdhajtást csinált, öccsével is megtétette, s kivonultak a felső ajtón! Szülő, gyermek, nővér, fivér. Édesanya! Hermann Bahr német író elbeszéli, hogy milyen benyomást tett rá édesatyja, mikor minden este letérdelt. Hermann akkor jogász volt s tele liberális doktrinérizmussal; de a benyomás nyomás volt, s alakította lelkét. Ha a családban a keresztény érzés lakik, ha az iskolára rá nem cáfolnak, akkor lesz keresztény nemzedék.

Júl. 14. A dolgok logikája független a cselekvők szándékától; annak immanens törvénye van s aszerint pereg le s sodorja magával a világtörténetet. Hatalmunkban áll sokszor a logikai egymásután folyását megindítani vagy nem, mint ahogy hatalmunkban áll a zsilipet felnyitni, a boglyát meggyújtani; azontúl azonban a törvény, az erő nem kérdezi már, hogy mit akartunk, hanem végigvágat medrében. Így van az mindenütt, a pszichében is. Valaki jól vagy rosszul kezelhet lelkeket, helyes vagy helytelen ösztönök- vagy érzéseknek nyithat utat; de ha helytelenül fogta meg őket, eljátszhatja presztizsét, befolyását – varázsa elmúlt. Így van az a barátságban, a házasságban, lelki vezetésben; ez utóbbiban főleg akkor, ha érzéki szeretet keveredett valamiképpen vezetésükbe. Aki ezt így teszi, annak kezeiből a lélek kiesik, mert azt Szentlélekkel s nem ösztönnel lehet csak vezetni. Ez a psziché logikája! Ily rettenetes logika van a nézetek<ben>, a szellemi áramlatokban s azok egymást-hívásában. Azok is rokonok, vér, lélek köti össze őket, s egyik a másikat hívja s vonzza maga után. A hitet megvető, azt lekritizáló, az indifferentizmust valló liberalizmus a szabadosságot, a kiüresedést, az esztétaságot, a theozófiát, a kételyt, a kiáztatott, látszat-kereszténységet; az individualizmus az erőszakot, a gyöngék elnyomását, a szociális kötelességek félreismerését, tagadását, a tömegek tompa moráját, szervezkedését s lázadását eszközözi.

De a legvilágosabb példa ez a mostani történés nálunk. Azt mondták a durva, kuvasz szociáldemokraták, a zsidó Népszavától beteggé mételyezett s gyűlöléssel megmérgezett utcai hordák, hogy ők csinálták meg a forradalmat, nekik nem kell se nemzeti, se keresztény érzés és elv, nem kell társadalmi kooperáció. A többit majd megcsinálják. Megindult a futóbolondok missziós utaztatása, minden faluba szaladtak kőműves és ács és nyomdász-legénykéék s szaladtak városokba a nagy bolondok, Kunfiak, Garbaiak, s hirdették, hogy nekik Isten, lélek, kereszténység nem kell, nem kell erkölcs hit alapján; kell új tanítótság, új nevelés (no hiszen igaz, hogy kell, de milyen?); kell akaratos, szilaj, dacos ifjúság, kell új kultúra; s azt rögtön ott kezdték ki, ahol leginkább viszkét náluk, a nemi fölvilágosultságon, a svéd-fürdőzésen – nálunk inkább cigány-fürdőzés az ilyen –, az iskolás fiúk tanácsán, a gyerekek bizalmi gyerekességein; csupa sült szemárság, hóbort, és ugyancsak teljes hivatatlanság

⁶ Prohászka e téren is megelőzte a II. vatikáni zsinat tanítását.

pedagógiára és népnevelésre – pace tanti viri <Kunfi>, aki közoktatásügyi miniszter. No hát megindult a kapkodás, a cigánykerék-hányás, a tótágaskodás; gimnáziumokba fiatal jogászokat, firkászokat küldtek az új erkölcs tanítására; nyálas szájú, pelyhes ajkú és lágy agyvelejű fickókat ültettek katedrákra, kiket üdvözöltek a tanulók, hogy szervusz Pista, mit akarsz itt, hátat fordítottak nekik. Zűrzavar, komédia, farsang lett az iskola és nevelés! Jó, hogy kivették a keresztet, hogy ilyet ne lásson! Aztán jött a visszaszívás. Kunfi pokolba ment, s Pogány (kávé-szervirozó a frontmögötti barakkokban) lett kultuszminiszter; ehhez is ért. Hát szivatták vele vissza, amit még szívni lehetett a moslékvályúkból, mint ez adalék mutogatja! (Kivágott újságcikk, mely az iskolai nemi felvilágosítást akarja szabályozni.)

És mi lett a politikában? Mit hozott a zsilipfelhúzás logikája? Jött a világváltó szociáldemokrácia zsidósága; az a kampós orrú társaság azonban csak elefánt volt, még pedig nem az az okos elefánt, mely állat, hanem az a buta elefánt, mely ember, ember, aki arra jó, hogy a hátára másszanak s ökelmének akár tetszik, akár nem, a hátán mások bejöjjenek oda, ahová a maguk lábán nem jöhetnének. Például a naplopó, zshivány, tolvaj kommunizmus már csak nem léphet be egy európai társadalomba anélkül, hogy ki ne rúgnák, s az anarchia, a részeg orosz lélek vadsága a farkascorda ideáljával be nem csörtethetne a nyugati országokba; ahhoz épen elefánt kell, a szociáldemokrácia! Gögösködik-e majd, hogy ő hozta ezeket? Hogy ő elég magának? Hogy ő csak egyet kurjant, s lesz rend mint a karikacsapás? Sz[rozsín] Miska ő proletársága [vagy] csak Kis-Miska, olyan függő s függvényes Miska, aki tehet ugyan valamit, de csak épen valamit; valamit, ami nagy törvények alatt áll, aminek farka is van, folytatása, dialektikai sorskövetkezése van, s ha ebbe beleállt, megtanulhatja majd a folytatáson, hogy mily lélek lakik benne, hogy mily tüzet tud gyújtani, melyet nem tud eloltani, s mily piszkos áramlást tud megindítani, melyet nem tud visszaszívni, ha gőzfújtató is volna a tüdeje! Talán megtanulja a szociáldemokrácia is, hogy ő is szolgálja a világfejlődés hatalmának, s hogy ő is csak olyan Kis-Miska, aki a maga dolgát végezheti, de ha egymaga s kizárólag akar világot intézni s csak a tagadás szellemét idézni, akkor felfordulást teremt. A szociáldemokrácia ostoba autokráciája s erőszakoskodása hozta ránk a kommunizmust, utána az anarchiát. Sült szamarak, egyoldalú frázis-akrobaták és vérszomjas zsidó skriblerek csináltak itt rémuralmat, amilyet olvasták, hogy csináltak máshol Dantonok s Robespierrek. Úgy látom, hogy a szociáldemokráciának meg is nyúlt az események folyásában az orra; vajjon megjött-e az esze is?!

Júl. 14. Tegnap írt R. egy kedves, szerető levelet. Ott dolgoznak, szervezkednek, tesznek; nálunk még semmi sincs. Legnagyobb kínom: így vesztegelni s nézni, az általános züllést. Hát bizony most van a letörés s lerontás munkája: piszkos csöcselék, sehonnai zsidók, nemzetietlen kóbor cigány intellektuelek dolgoznak most; ezek a pöcegödör-turkálók, de nem tisztítók. Büdösséget tudnak csinálni en gros és en detail! Mi majd azután teszünk! Mit? Az őskereszténységet léptetjük föl: perseverantes in doctrina apostolorum, in communicatione fractionis panis et orationibus! [Csel 2,42] Új községet! Csak hívekkel! De mit a bűnösökkel?

Júl. 14. Még azt a szociáldemokrata viselkedés logikájához: hogy alaposan *leszarták* a kapa nyelét; mert ezidőszerint ez az öntudatos, világmegváltó falanx épen úgy nyög a budapesti Kunok és Kónok hatalma alatt, mint nem tudom milyen őskonzervatív, táblabíró famíliák. Nyögnek a megváltók, s röstelik és szöknek a miniszter urak: a hadvezérek. Csak élvezzék egymást! Azt mondják: ezt ők nem akarták! Elhisszük, de megtették, s oly szamarak voltak, hogy előre nem látták, mit tesznek. Hogy is van az a parabola az egyező felekről? Kiegyeztek, de a furfangos fél a tagbaszakadt féltől hűsége részére kérte jobb karját; vágja le, ha szereti; neki elég már az egyik kar is, küzdeni nem fognak, no hát minek? A doktrinér frázishősök levágták Magyarország karját, a hadsereget; egy karja maradt: a népakarat, – szervezkedés, parlament-alakítás. Minek neked az; itt vagyunk mi, szociáldemokrácia, mi csináltuk a forradalmat, a szabadságot mi védjük; bízzál bennünk s add ide balkarodat; mi

etetünk! Levágták! Itt állt a sereg és alkotmányos képviselő nélküli ország, a szociáldemokrácia-fejvel, a buta fejével; s most folytatódott a logika: fejére nőttek a szabadság, fegyelmezetlenség, üres tirádák, lehetetlen szisztémák hóbortosai, s Kun Béla, Pogány, Weisz, Szamuelli, Böhm, Ländler, az új, már megváltott Magyarország méltó képviselője levágta Magyarországot bolond, buta fejét is. Tán így fejvesztetten megtalálja az igazságot?!

Júl. 14. Lássunk csak világosan. A szociáldemokrácia külön akarja építeni városát. Nem a civitas Dei-t, hanem nélküle, ellene; etikát, kultúrát Isten s az isteni elem, a kegyelem nélkül. Tapasztalataik nem feszélyezik; Franciaország teljes logikával emancipálta magát. Úgy látszik, ez kell a kereszténység regenerációjához, isteni erőinek emancipációjához sablon, szokás alól. Csodálva nézem ott a katolikus reakciót. Hogy azt úgy győzi s bírja! A régi keretek pusztán, üresen állnak, a tömegkeretek, diecezések, plébániák; de vannak külön kiindulások! *Hát csak ne kössük meg az éledő kiindulásokat a régi formákhoz! Előttem egy nagy visszatérés, a felhőkől, a ...ból a földre.*

Júl. 15. Tegnapelőtt egy maroshegyi leányzó köszönt, mosolyog, három lépéssel elhagy s megáll, visszafordul s kérde: „hogyan lehetne maguknak – V(iszotá)val jöttem a szanatóriumból – egy ludat küldeni?” „Nem kell ez most még”, válaszoltam nevetve; de V. rögtön kész volt lefogadni, s azt mondta: „Vármegyeház-utca 9. szám”.

Júl. 15. Hogy a Szentlélek hogyan remekelt, azt az Apostolok cselekedetei hirdetik. „Omnes etiam, qui credebant, erant pariter et habebant omnia communia!” [Csel 2,44] Mintha villám csapna közénk, úgy olvasom ezt a mai kommunista világban! Mily mozgalom, mily durrogása a mélységeknek, mily fakadása a tengereknek! Erant pariter = testvérek; et habebant omnia communia = nincs semmi, ami az enyém, csak ami a mienk! Hát hisz ezt akarják ezek itt köröttünk. Ezt, de hogyan, s mily lélekből! Az ott: belülről elváltozva, szeretetben áttüzesedve, a Lélek izzásától; itt: reagálva a nyomorra s a zsarnokságra, és nem adva, de másoktól elvéve halmozzák. Ott azok adnak, akiknek van; itt: azok vesznek, akiknek nincs. Ott kommunizmus van, szeretetből kiinduló megosztás; itt erőszakból kiinduló s zsványbandák által végrehajtott megrablás! Ott átkarolás, itt elnyomás; ott az egésznek kooperációja, itt irigység, gyűlölet és – eltulajdonítás. Horváth Jancsi „báró”, az itteni főispánutód, Károlyi József gróf nadrágjaiban feszeleg; Velinszky a grófné ingeit piszkítja és sárgítja!

Tehát a kereszténységben a belső elv a szeretet, mely ad, megoszt, mely segít s testvérként érez. Ó imádandó Szentlélek! Te mindig így, belülről dolgozol, mozgatsz, fakadsz; a te kötelékeid a szeretet, szívesség, indulat, bensőség. Te nem hordókat pántozasz, nem kazánokat szegezsz, te nem enyvezesz, nem csirizelsz; a te kötelékeid, fúrásaid bensőségesek. Te bimbókat fakasztasz, s nem nyirsz és varrsz csinált virágokat; te lelkeket olvasztasz s öntsz egybe, s nem foncsorozasz ólmot és aranyat! Ó filozófok, szociológok, ha eszméitek vannak is, ezek az osztályharcból valók, mint bevalljátok; s azért hódítástok elnyomás s eszméitek enyv, de nem vér. Ti filozófiátokban enyvet főztök, zsinegeket sodortok, de nem idegeket. Jó szegkövácok vagytok, de a patát meg nem növesztitek, csak megpatkoljátok! Tudom, hogy kell harc is, s hogy az osztályharcnak van jogosultsága; de azt ne mondjátok, hogy a kereszténység osztályharc volt, s hogy kommunizmusának valami köze van hozzátok... Annyi van, mint nektek a Szentlélekhez! Ti is mozgalmat csináltok, felhajtók százezreket; de a ti mozgalmatok a gyomorból, s hasból, a concupiscibilis s irascibilis beleiből való, de nem a szívből, a szeretetből! Ha az Írást elmélkedve olvasnátok, mint pöröly-ütést éreznétek a szót: erant pariter et habebant omnia... Itt mindnyájan egyek, egy a szívük, a lelkük, az útjuk: „dabo illis cor unum et viam unam”.

De micsoda mozgalom és lélekforradalom és szív-egybeforrasztás s új világalakítás! Lelkem, Szentlélek, te akkor lejöttél s a szeretetet kiöntötted s bizonyosságot tettél Krisztusról. A szívek szeretetben való elváltozása a te bizonyosságod. Hol van az most? Ó, lelkem, hol

késel? Krisztus rászorul a bizonyosságra; egymaga áll, s nincs tanúja. Egymaga áll evangéliumával; de hát az élet igéje-e ez vagy csak betű, filozófia? Hát a tanúsága a szent élet, a hevülő szeretet, az áldozatkészség, az expanzív indulat-kiáradás; kell neki ez! Enélkül nem hódít. De hát jöjj, kérlek, jöjj! Jöjj, legyen tanúság, legyen pünkösöd! Legyünk annyian, amennyien igazán igazi, valódi tanúk vagyunk. Nem is keresztény az, aki nem tanúskodik Krisztusról. Hát igaz kereteket, igazi szerető lelkeket. Jaj, igazit, valódit! A régi keretek üresednek; de csak azért, mert nem volt igaz kereszténység, valódi szeretet a tartalmuk. Igazi kereszténységet akarok; a program megvan: *perseverantia in doctrina apostolorum etc.* Sokféle tehetségű, hajlandóságú, természetű, foglalkozású ember, de a Szentlélek tanúskodó erejével telítve: ez a tanúskodó erő – *erant pariter, et habebant omnia communia*. Az összetartó segítő szeretet: ez a közös *facies*; ez a község *arculata*. E *faciest* felölteni, de úgy, hogy nem maszk, hanem fakadó lelkeség megnyilatkozása legyen! Nem *facies hypocrita*, – az egyszersmind *facies Hipocratica*! Hanem *facies decora, et vox tua dulcis*! Jaj, csak az fáj, hogy erre rá kell eszmélni; ezt mintegy a lomtárból kiásni, a történelem pergamentjéről belénk olvasni; az fáj, hogy nincs bennünk, s hogy nélküle ellehetünk; ah, az fáj, hogy holtak vagyunk, mikor élnünk kellene, s hogy az élő halottak mély fájdalma tör ki belőlünk, mikor ráeszmélünk, hogy mi vagyunk, mi nem?!

Júl. 15. Találó megjegyzés. „er zerpüft das Nervensystem der Jurisprudenz in Billionen Anmerkungen”⁷. Balleriniről mondták, hogy a morálishoz írt jegyzetekben van Gury textusa. No, ez még szerencse; de ha a jegyzetekben szétráncigálják a szöveget, tehát a szervezetet, az már baj. – A filozófia manapság nem is egyéb, mint az értelmes lét idegzetének végleges szétcupfolása. Csupa életrajz s bolondos s megbolondult filozófok vajúadásának kórtörténete; a theológiából meg vallások történetét akarják csinálni; hát sehol part, sehol biztos sziklarév és talaj; minden mozog és hullámszik. Dehát az ember nem béka, se nem stockfis, hogy mindig ázzék; neki hajlék, *terra firma, senso di sicurezza* [szilárd talaj, biztonságérzet] kell. Volna-e emberi kultúra, ha csak tenger volna, s nem szárazföld? Nos és a szellemi világban ezt csinálja a relativizmus és pragmatizmus; vizenyős, kiáztatott, elázott.

Júl. 15. Filozófia, van-e rongyosabb s levitézlettebb alak? Hát milyen a filozófiai fakultás, modern filozófiai egyetemi tanítás, van-e hozzáfogható zsidóvásár, *Sammelsurium* és kosztüm-raktár, áruház? Itt azután mindenki elvesztheti a fejét, mert a filozófia tényleg elvesztett mindent: igazságot, értelmet (értő tehetséget), való theóriát; az ész megette önmagát s theóriákban, melyekből egész rakpartra valót rakott ki, bűdösít! A filozófia az észnek fenerákja, mely az ész megette; nem hiszünk igazságban, fölismerésben, valóságban; fogalmakban szétszedünk mindent.

Érdekes, hogy ezzel szemben áll a természettudomány, s most már annyira van, hogy kizárólag magát tartja tudománynak, ami érthető a filozófiai lipótmezővel szemben. Úgy érezhet a lipótmezei kertész is, aki krumplit és kelkáposztát termel, ha esetleg hallja a bolondok politizálását és okoskodását, s a diósúti meg kishárshegyúti Lizi néni, aki salátát öntöz és csibét nevel, ha elvetődik a Lipótmező felé s valami világmegváltó dikcióját hallja. Ezek kérem a reális emberek; ezek fognak valamit, termelnek s tenyésztenek, főznek s esznek, s biztos szisztémájuk van s tudják, hogy nem járnak felhőkön, hanem földön. Hát így különül el a praktikus világ tudománya az álmok s frázisok szóáramától! Már most azt gondolom, hogy a hit világának is így kellene tennie. Ez is élet, tapasztalat, erkölcsi lelki igények nemes, nagyszerű kielégítése; psziché világa, a maga csillagaival és gravitációjával; hogy azok ott túl a zsidóvásáron miről szavalnak, hogy a fogalmak akrobatái mily kavarodásokat végeznek, mibe ugranak bele s mint fajulnak, kékülnek, sárgulnak el az absztrakt gebulyáktól és bolondgombáktól, mint változtatnak vesszőparipákat, mint nyelnek

⁷ Szétszedi a jogtudomány idegrendszerét billió lábjegyzetbe.

késeket s okádnak tüzet: azt annak a tiszteletreméltó multtal, de kilátástalan jövővel s nyavalyás jelennel bíró cégnek tetszésére kellene bízunk. Ahogy a természettudomány a filozófiára – Geistes – Wissenschaft, talán Geistes-Verrücktheit-ra vonatkoztatva kiáltja: Hie Wissenschaft, hie Philosophie, úgy mint: Hie Glauben und Geist, hie Verrücktheit!⁸

Júl. 16. Szeretettel emlékszem meg M(etzker)ről⁹, érte miséztem s minden papért, kinek fölszentelésében valamiképp közreműködtem Esztergomban. Tegnap volt 31 éve M. primiciájának Nagymaroson, és ma 31 év előtt, reggel mentünk Zebegénybe. A reggeli nap fölemelkedett s a visegrádi hegyek ormáról rásütötte aranyát a száraz útra, mely ott kanyargott a Duna fölött. Isten áldása kísérjen mindnyájunkat és – irgalma!

Júl. 16. Úgy érezhettek a barbárok betörésénél a rómaiak, mint mi manapság. Ők is egy halálra érett kultúrában éltek, melyből nem volt kiút; kiapadtak a regeneráció vizei, nem voltak mentő és megváltó kilátások; úgy vagyunk mi is. Higgyük el, hogy a kultúráknak is megvan a sorsuk; azok is csak akkor pusztulnak, mikor el kell pusztulniok; akkor szakadnak le, amikor rákorhadtak a leszakadásra. Az kevésbé fontos, hogy a végső lökést mi adja meg, vajjon a barbár kívülről, vagy a barbár belülről; azonban igaz, hogy barbárnak kell lennie; barbárnak, vagyis idegennek és ellenségnek. Idegen a szociáldemokrácia is; idegen, mert teljesen elidegenedett tőlünk; köztünk lakik, belőlünk való, de zónák választják el. Ime, az idegenséghez nem kell geográfiai távolság, elég a pszichológiai. Idegen azonban abban is, hogy a kultúra, mely eddig vezetett, filozófia, theológia, kultúrnézetek, tradíciók neki nem imponálnak; megveti azokat s a maga tudományával s lelkével szemben síflinek tartja, rá se hederít. Ők más kutakból merítenek. Így voltak a régi barbárok. Van azonban egy nagy különbség: hogy a régi barbárokat vonzotta az a kultúra, Itália, melyet ők szintén letörtek; alattuk még előbb szakadtak le ágai és törzse; de ők mégis tisztelettel néztek rá s nem akarták letörni, csak tényleg letörték. Ma nincs így; ezek le akarják törni, megvetik azt, farizeizmusának irrealitását ráhúzzák az egészre, s ezért leteperik az egészet.

A nem-szociáldemokrata közönség mindebben nem látja a történelmi logikát, a halálra-érettséget, hanem érzi a betörést s a letörést; úgy tesz, mint az öregapó unokái, kik a halál kaszáját okolják az ösöreg elpusztulásában! Hát csak lássunk világosan, mi, akik a kultúrát halálraválnak hirdettük évek óta, s kik azt egy percig sem szerettük. Ne haragudjunk nagyon a barbárookra; ne nézzük csak durva, lélekben barbár voltukat; ne nézzük mint aleman, frank vörhenyes hordát; Isten küldte őket. [Vö. Iz 13]

Isten csinálja ezt; ismerjük el. Másban nem találjuk okát! Ha ugyanis az utolsó idők lángelméinek kultúrproblémáit és munkáját nézem, abban kell azt összegezmem, hogy keresik a harmóniát, a jobbat, a harmadik országot: Goethe, Byron, Ibsen, Nietzsche, Tolsztoj; mi mennyországnak, Isten-országának hívjuk. Számunkra az készen van adva elveiben, eszméiben, erőiben s céljában. De ezeknek nincs megadva, tehát keresik. Faustnak, Brandnak (Ibsen) útjain; végre is a szeretetben kell azt valahogyan megtalálniok (Nietzsche sehol sem találta); Faustok, Don Juanok, Brandok sem találják meg a maguk módján. De az Isten „Deus caritatis”, s Tolsztoj már fölolvad e caritasban; a mi kultúránk is elvileg, érzelmileg a caritasban, a humanizmusban találta a megoldást; mondjuk inkább, e követelményt statuálta. Igen, de mit csináljunk a nyers valósággal, a megtestesült szeretetlenséggel, durva önzéssel, kapitalizmusnak szolgáló államisággal, ezzel a hideg, hitetlen, önző, korrupt kultúrával? Hallgat-e ránk? Enged-e a harmadik országnak? Átadja-e helyét? S átadhatja-e? Nem lesz-e a kontraszt szeretet és rideg valóság közt kiáltóbb, rettenetesebb? Nem kerget-e bele kétségbe, tagadásba? Vagy csak oly tehetetlen Tolsztoj-szerepben járjon a harmadik ország apostola?! Ime sötét, kétségbeesett, üres lélek és lelkület vett erőt rajtunk; nem tudtunk segíteni! Jött erre

⁸ Szellemtudomány = talán szellembolondságra vonatkoztatva kiáltja: itt a tudomány, ott a filozófia = itt a hit és szellem, ott az ostobaság!

⁹ Metzker József, esztergomi osztálytársa.

egy új hatalom, a gordiusi csomót szétvágó hatalom; az erőszak soha nem látott, minden érzést lázító kiadásban, a szakszervezetbe, politikai pártba való felhajtással, az intellektualizmus levétköztetésével; dózsöltek benne, élvezték jellemtelenségét, gyöngeségét, hajlították gerincét, mintha rétes-tészta volna; s hajlott s szégyenkezett. Erőszak átmenet nélkül, szemérem nélkül, meztelenül, kíméletlenül, kacagó szemtelenséggel. Oroszországban az állomásokon nyilvánosan közöszültek; itt a pózból, a pofából, a prozopopeiából, a nagyzásból, a látszatból vetköztették ki, s láttuk, hogy akik erkölcstelenek voltak – átlag ilyenek –, azok durch die Bank [egyől egyig] jellemtelenek. Herden-Menschen, blonde und braune Bestien! [Csorda-emberek, szőke és barna bestiák!]

Júl. 16. Andrew Dickson White hirhedt művéről, „Geschichte der Fehde zwischen Wissenschaft und Theologie in der Christenheit” [„A tudomány és a teológia viszályainak története a kereszténységben.”], melyet nagy érdeklődéssel olvastam, az a véleményem, hogy a szerző vagy elfogultan, vagy nemtelenül jár el, mikor a teológiát választja Prügel-Knabennek [verés-gyerekeknek], s azon veri el a port az igazság ellen való tusakodásáért. Én épen egy ilyen című könyvet írhatnék: „Geschichte der Fehde zwischen Wahrheit und Wissenschaft in der Menschheit” [„Az igazság és a tudomány viszályainak története az emberiségben.”], ugyanolyan tendenciával; s kimutathatnám, hogy mint ragaszkodott a tudomány hóbortokhoz fizikában épenúgy, mint filozófiában, orvostanban épenúgy, mint történetben. Hol van több herezis s több tévedés: az orvostanban-e vagy a teológiában? S mint küzdöttek tudósok az újítások ellen minden téren?! Hogy szánták meg a futóbolondokat! Tehát nem a teológia teszi, hanem lelkünk természete, mondjuk az a gravitáció, mely arra késztet, hogy a mi világunkat kiépítsük, hogy amit tanultunk s megszoktunk, ahhoz ragaszkodjunk, hogy újat, ami kellemetlenséggel jár, elkerüljünk. Hogy ezt a hajlamunkat a teológiánál szentírási citációkkal is készek vagyunk támogatni, az igaz; de az nem a teológiától jön, hanem minden oly tudásról áll, mely in possessione érzi magát. – Nagyon érdekes, hogy Foerster évekkal ezelőtt leszólta előttem ezt a művet, de csak azért, hogy nem alapos. Ez a nem-alaposság a nem-igaz s nem őszinte állásfoglalásban s beállításban nyilatkozik meg!

Júl. 16. Valami különös előny az, ha valaki a tendenciák s az áramlatok tisztulásának oly zónája alatt él, amikor képes egybefűzni, egybekapcsolni azt, ami a kikezdésben, a tagadásban s támadásban mint ellentét mutatkozik be. Hát hiszen vannak éles ellentétek, amint vannak ellentmondások és tagadások, melyek közt nincs kapcsolat, nincs híd! De átlag úgy vagyunk az emberi eszmeáramlatokkal, hogy vagy valami igazat is mondanak, vagy legalább valami pszichikai igényt árulnak el; pl. igényt a több szabadságra, igényt s jogot a másképen való meglátásra és megézésre. Ha a XVIII. században itt-ott egy deista vagy naturalista irat nekiront a főnnállónak: igaz, a thézise hamis, de az igény, melyet a gondolatrestség elleni reakció, vagy a ráúnás a túlságos patronázskodásra a több szabadságra támasztott, teljesen méltányos. Ha aztán a szellemi ütközések legyöngültek s az indulatok leapadtak, akkor az ember összefoglalhatja a jót, ami itt is, ott is fölhalálható s teljesebb szinthezis által több igazságra s főleg igazabb, nemesebb emberségre, s fölényesebb öntudatra tesz szert.

Igy vagyunk a társadalmi s lelkeségi áramlatokkal is. Látjuk, hogy a nagy városok dagadnak s elvonják a falu népét; a városokban romlás és elfajulás a nép sorsa, s a vidék elbutul s elszegényedik. Igen, de a városokban halmozódik az erő és tehetség, feszül az új világalakítás vágya, belőle indul ki a technikai hódítás s az ember uralmának mómora. Ez is nagy s fölséges világ! Ezeknek az áramlatoknak is lehetnek hullámzásai, örvényletei, hullámtorlódása és hullámtörése, s azokban evezni s azokon magát átvágni nagy erőhöz, s azokat alakítani s versben, prózában művészi kifejezésre juttatni: költői faladatok megoldására méltó. Hát mikor e kettő ellenségesen s egy oldalról megítélve, félszegen áll egymással szemben, sok indulatosságot válthat ki, de csak féligazságokat állít a világba; mikor azonban egy felsőbb szinthezis lehetőségére érlelődünk rá, hogy látjuk a jót s a rosszat

ebben is, abban is, s felfogjuk az elmaradhatatlanságát a városi fejlődésnek is: akkor méltányosabbak kezdünk lenni, s belátjuk, hogy ebben a városi fejlődésben is isteni gondolatok szövődnek, s hogy e tusakodásban fölséges célok szolgálata váltódik ki, s arra a következtetésre jutunk, hogy „auch da gibt es Götter” [ott is vannak istenek]. Lehetnek itt is isteni célok, isteni érzések, mélységek, s itt is lehet erő kiváltás, melynél jobbat nem kívánhatunk. Hát nem is fogjuk akkor mondani, hogy fel, fel s el, el: a falu, a vidék, a természet az isteni élet színtere; hanem azt: mindenki a maga helyére, s aki itt a városi kultúrában tud telni s jobbá s igazabbá lenni, az menjen oda, vagy maradjon ott. S aki érzi magában az Isten s a természet tiszta s jóságos erőit, az öntse ki ezeket a nagyvárosi élet hullámzó tengerére, s ne vágyódjék csendes berekbe fülemülének vagy szellős dombhátakra kakuknak. Tartózkodjunk a végletektől s az egyoldalúság radikalizmusától. Ezt néha egyházi beszédekben is észlelem, ha pl. kiemelik, hogy a repülőgép és telefónia dacára az ember elégedetlen és földhöztapadt lehet; igaz, de ilyen lehet minden technikai elmaradásban, lehet piszokban s nyirkos, vertfalú házikók kietlenségében is. Vagy ezek talán alkalmasabbak a szellem és lélek kialakítására? Szó sincs róla: ezek talán csak jelzik azt, hogy aki vityillóban lakik, az nem lesz öntelt; s azzá könnyebben válik az, aki a technika vívmányai folytán úrnak érzi magát. Igen, de ez csak jelzése valaminek; de az igazi tökélyt s harmóniát sem az egyik, sem a másik nem adja; azt ide is, oda is a lelki ember állíthatja csak be; az, aki a lélek énekét tudja fütyülni.

Júl. 17. Bármi lesz, álljuk a sarat s kitartunk ideáljaink s hitünk mellett! Ez épen a mi óriási s utolérhetlen előnyünk s erőnk, hogy a célt tisztán látjuk s biztosak vagyunk róla.

Cél, cél: ez a nagy, erős, eligazító s alakító tudás, ez az a biztos sастekintet a napba. Lélek, melyben ez nincs, az fattyú, az veréb vagy böregér. Milyen a többi cél, olyan az ember. De miféle ember lehet az, kinek célja a nem-cél, a látszatos, a képzelt cél? Miféle emberi élet mely ködbe vész, ködbe vesző lehetőségek közt, gomolyog maga is? A filozófiák nem adnak célt, csak az Istenben hívő filozófia adja azt! Azért aztán nincs is friss s folyton sugárzó, az embert megkapó, mindig fölfelé emelő s alakító erejük. Ember s emberiség úgyszólván valami hihetetlen potencialitás, igazán az az ősi nec-quid, nec-quale, nec-quantum, amennyiben formát s minden formát, tartalmat s kitöltést szomjaz. Szenvedélyes, örvényes potencialitás; s kultúra s nevelés e potencialitásnak aktusba, valóságba s formába átvitele. De hát ehhez erőforrások, alakító elemek s tényezők kellenek. S ezek közt az első cél, a causa finalis, a jóba, a tökéletesbe, a boldogítóba s világ-legyőzőbe, a diadalba való kapcsolódás mint célba. Ez a kapcsolódás aktív; nemcsak statikus, mint a kikötése a csónaknak, hanem dinamikus; csupa lökés, vonzás, húzás, ragadás – elragadás! Lényünknek, természetünknek öselve, elgondolója, tervezője eo ipso a célt kitzűzte, azt beleszötte mint tendenciát, mint programot; e tendenciának kifejlesztése, felfejlődése, explicatiója, felgördülése az élet. Az élet minden pontján, a kikezdésben épűgy, mint az út más pontjain mindenütt a cél az első alakító s gördítő elem! A tökéletlen lét csakúgy, mint a tökéletesedés s tisztábban látó öntudati állapot egyformán a cél ingerei s vonzása alatt áll. Embernél alakról, karakterről, megfelelő elhelyezkedésről, magatartásról, morális konstrukcióról nem lehet szó a biztos s egységes s egyetlen célkitűzés nélkül. Csak akkor indulhat meg az alakulás, az alakítás s a nevelés! Azért tűzi ki Szent Ignác is első meditációul: de fine hominis [az ember céljáról], s Foerster minden jellemnevelés első elemül a céltudást, melyet a vallás ad!

Lévén azonban az ember a nagy céltudás mellett is sokoldalú teremtés s lévén erkölcsi világa is sokoldalú, a főirányzat a célba sokféle erkölcsi típust enged meg s majd ilyen, majd olyan stílusban alakíthatja az embert s a nemzedéket. A főcél alá az emberi, társadalmi élet, hivatás, különböző lélek- s életirányításokat állíthat bele; lehet benne több vagy kevesebb a világból, több vagy kevesebb lelki s testi erők fejlesztéséből, azok kombinációjából; mint ahogy vannak festőiskolák, építészeti stílusok; a közös cél alatt nagy gazdagság,

változatosság s eredetiség fér meg. Így találkozunk azután más-más ember- s nevelési típusokkal: a középkori ember, a modern keresztény, az aszkéta s a világi ember alakjaival.

Magamat véve azt látom, hogy bele lettem állítva az örök célba a kevés változatot ismerő s az életet szűk mederbe szorító aszkétizmus receptje szerint. „Initium sapientiae timor Domini” [a bölcsesség kezdete az Úr félelme. Zsolt 11,10; Péld 1,7; 9,10; Sir 1,14] – ez nálam vezető elv volt. De most látom, hogy jobban kellett volna tudatára jutnom, hogy az csak az „initium”, s annak folytatása van; az a gyökér, de a törzs s az ágak, virágok, a napsugárözön, a levelek csendes, de képzeletet meghaladó laboratóriumában kifejlő erő s munka, az követi az initiumot. A karakter is nem initium, hanem a kitárt, felgöngyöltetett, s az életviszonyok szerint gazdagon kiformált s kidolgozott alak. Hiába, ezt a kolostor, a szeminárium, a kongregáció nem adhatja; ezek kitűnő szerek, remek indítások, de a szó igaz értelmében karakter-műhelyekké, mondjuk műtermekké, csak az élet változatosságával s küzdelmeivel való kapcsolatban, igényeire, körülményeire s viszonyaira való visszahatásban lesznek. A karaktert az élet eredeti közvetlenségében kell kialakítani. Karakter nem üvegházi termék; az a hegyen vagy a sziklán, vagy a mezőn, a völgyben, de szabadon, szabad légjárásban, napsugárban és viharban alakul ki. Innen a karakter gazdagsága is, innen a karakternek sokoldalú kimunkáltsága s az a sok szép, nemes s változatos oldala s jellege.

Lehet valaki karakter mint Szent Alajos, lehet fölségesen, logikus etikával s stílszerűséggel fölépítve; de hát fölséges mint a sziklacsúcs, nagyszerű, mint the garden of Allah, a puszta, az Isten kertje! De a lelkiségnek tarka, színpompás flórája, a gyümölcsöskert s az erdő botanikája, a variációk játéka az élet szabad s ösztönös alakítását s ahhoz járuló alakító művészetet tételezi föl. Mily változatos jellemi sajátságok lehetnek a világban, melyek a kolostorok jellemeket nevelő, de típusokhoz kötött miliójében nem lelhetők fel! Főlölesleg példákra hivatkoznom, de a kiváló, etikus karakterek oly csodálatos sorával találkozunk minden állásban s hivatásban, hogy nekem legnagyobb élvezetem életrajzokat olvasni s gyönyörködni azon a hatalmon s alakító zsenialitáson, mellyel „ludit in humanis divina sapientia rebus”. [Játszik az isteni bölcsesség az emberi dolgokban]

E részből én okolom is nevelésemet, hogy nem fejtette ki a világban kifejlődő és az életben szükséges karakteres vonásokat. Jobban s igazságosabban szólva: hogy nem figyelmeztetett azokra – mert hiszen a kifejlesztés azután igazán csak a világban vár azokra; hogy nem ébresztette fel azok becsülését, nagyratartását, s azok kifejlesztésének szükségét, az arra irányuló kötelességtudást. Ezt elmulasztotta az elemi aszketikus alapok túlságos s egyoldalú hangoztatása által, ami észrevétlenül is azt a nézetet s érzületet kelti, hogy ez minden. Hoc est enim totus homo [ez ugyanis az egész ember] – igen, de megint csak úgy, hogy fundamentaliter és initialiter, de nem totaliter, expletive, perfectionaliter [alapvetően és kezdetlegesen, de nem teljesen, kiteljesedve, tökéletesen]. Az ember a bűn kerülésére be van állítva – hál’ Istennek fölségesen, világot legyőzően; de az etikai életet, a karakterességet, a sapientiát egy gazdagon tagozandó s minden irányban kiépítendő életbe nem vittem be. A becsületérzést nem fejtettem ki a maga etikai tartalmasságában, emberekkel, világgal szemben; azt mint szép jelleget nem dolgoztam ki; nem láttam benne különös értéket, sőt inkább hiúságot, önzést. Azt gondoltam: mit nekem az, hacsak Isten látja; sőt jobb, ha az ember nem látja vagy még rosszabbnak lát – íme, az evangélium hullámverése s igaz erényes elemek; a művészet a karakterességben épen abban fog állni, hogy az egyiket tartani s a másikat el nem hanyagolni. Ilyen a lovagiasság, bátorság, egyenesség, ha kell, támadó erély; ezek az én morálisomban herbarium, de nem flóra; s nem flóra, mert nem voltam ránevelve.

Szinte kacagásformán visszhangzik most bennem Kunfi beszéde, hogy ők (szociáldemokraták) akaratos, bátor, dacos ifjúságot akarnak nevelni. Ej, ej, hiszen én is ezt panaszolom, amit ő, s bizony konstátálom, hogy az akaratosságot s dacot – mondjuk a lovagiasságot, a bátorságot, erélyt inkább csak olyan természeti, magától értetődő

alakulásnak tartottuk, melyek spontán is meglesznek, ha az ember a fegyelmezést, az önmegtagadást s alázatot gyakorolja.

Ez nem helyes s innen eredeztetem jellemem hiányosságát, melyet – sajnos – nagyon későn s csak jóformán most látok meg. Az aszkétaság szemüvegén ezekben nem láttam erényt s bűnt! Ezt a hiányt magán feltüntetni többé-kevésbé minden nevelés, mely intézetben, legyen az akár a Collegium Germanicum, folyik. Istenem, csak ne vegye ezt senki vádnak, támadásnak s panasznak tőlem; hiszen oly hálás vagyok mindazért, amit kaptam, s annyira becsülöm a nagy javakat, miket ott is, másutt is vettem; ezek nélkül semmi, céltalan, zavaros, kapkodó, karikatúra volnék; de a nagy alapok s a nagy vezetővonások mellett ezeket is kellett volna kiművelnem (amiket említettem).¹⁰

Ebből látni azt is, hogy mily nehéz valakit igazság szerint megítélni, mily kétséges a szimpathia, antipathia, az egyéni nagyratartás, a becsülés mércéje! Mindenki önmagában mérték s azzal mér le, fejel s lefejez másokat. A pap ítél világít, a célebs a férjet, a száraz aszkéta a szerető tüzes kedélyt – típusok, melyek úgy passzolnak egymásra, mint a háromszög s a négyszög! Igazságos csak az lehet, aki a korlátoltságából, az ilyen alakultságából, amilyen az övé, ki tud emelkedni, s aki szeretettel nézi a különbözőt s becsüli azt. Il faut aimer les hommes, pour les comprendre [szeretni kell az embereket, hogy megértsük őket] (Pascal); s ha valaki annyira van, akkor rá van képesítve a különféleségét az erkölcsi világnak élvezni is. De nemcsak papiroson, életrajzokban, hanem a való életben; innen azután a meglátás az emberismeret, a sajátosságokba való beletalálás!

Megemlítem, hogy ahol az ellenkezést, a bátor, lovagias fellépést a velem szemben álló bűn kívánta, azt imperterrité megtettem, nyilvánosan is (pl. a mexikói erdővédházhozi egyik kirándulás); de embertársaim iránti lovagiasságra nem voltam ránevelve. Valahogy mondhatom, hogy az Istennek lovagja voltam, de nem a felebarátoknak. Tu autem Domine miserere nobis! [Te pedig, Uram, irgalmazz nekünk!] S emelj ki a bűnnek s erénynek emberekre s azok viszonyaira nem vonatkoztatható korlátoltságából! Ethika legyen mindenütt; az ethika levegője lengjen s fűjjon s sarkantyúzza magát viharrá mindenütt; az élet lapályain, lankáin, hegyein, tavain, völgyein és – tengerein! Nevelők, ti a fejet, a koponyát már nem préselitek; de ne préseljétek a szívet s a gerincet sem; nőjön minden!

Júl. 18. Összes tanítóimért, kezdve Moison, miséztem; Szent Kamil, a jó P. Mazzella névünnepe hozta eszembe. Pax vobis et refrigerium! Ma megint fűjt az a szél, mely ott s akkor kél szárnyra, amikor s ahol akar [Jn 3,8], – az a szuverén lélekjárás. De el is bájolt s annyi „aromata”-t fűjt rám, hogy beleszédültem. Először is annak az ősi jeruzsálemi községnek a látképét gördítette fel, mesteri vonásokban. Az összetartó, testvéri gyülekezet bontakozott ki kétezeréves mult ködéből, s úgy tűnt fel mégis, mint egy kies falu virágzó gyümölcsfák ezüstös derűjében, pacsirtadaltól hangosan. „Erant omnes pariter...” „erant perdurantes unanimiter...” [Csel 2,42–47], azaz lelki harmónia, pax et gaudium néma szimfóniája, melyet lelki érzékünk hall meg... Minden lélek egy-egy húr, s mind összehangolva gyönyörű koncertje, kara a Szentléleknek. A Lélek szereti a zenét. Nagyon kiemeli Szent Athanáz és Szent Krizosztom, hogy „amico di sacre poesie” (Scaramelli, Direttore), szereti a ritmust a lelkekben – omnia: et animas, et homines in numero et pondere et mensura... Azok az ütemes emberek, kiknek hangja, nevetése, kedve zene, azok az énekesei, zenészei a nagy karmesternek. Ah, mily koncert ez ott!

Azután azok a barátságos emberek, mindenben s mindenre kiöntve a lélek, a közéletre, étkezésre, a közlekedésre, másokkal való társalgásra: „sumentes cibum in exaltatione, gratiam habentes ad Deum et ad universam plebem” [Csel 2,46–47]. Ó drágakövei az Irásnak,

¹⁰ Ez a július 17-i jegyzet jelentős állomás Prohászka önvizsgálatában. Érdemes összevetnünk a római germanikus vagy az esztergomi spirituális lelkigyakorlatos feljegyzéseivel. (Vö. a *Naplójegyzetek* I-II. kötetét.)

a lélek gyöngyei, a Lélek gyöngyei, első visszhangjai, első énekei és mosolyai. Ime, hogy áradt ki a Lélek az emberre: mint harmónia, testvériség, barátságos, kedves, mosolygós arculat. Kell is a Szentléleknek külsőre áradnia, kell; rossz nevelés – szintén valami elhanyagolása volna ez a szép élet s belső lelkület külsőre való folytatásának. A lelket folytatni, folytatni, kiárasztani kell. Lehet-e egyáltalában a lelket, a fényt, az illatot, a hőt, a tüzet lefogni? S ha ezeket nem lehet, mennyivel kevésbé lehet a lelket. Az áttetszik mindenben: szemben, arcon, magatartáson, műveltségen vagy egyszerűbb, falusi formákon; megcsendül a hangon, megérik az emberen s viselkedésén s valamiképen ott incselkedik a száj szögletében! Die Frauen mit dem freundlichen Blick [barátságos pillantású nők], nevezték a kínaiak a Heilsarmee nővéreit. J. M. azt írja anyjáról, hogy a szája szögletében mosoly játszott, ott ingerkedett. De hát lehetne-e másképp? Lehetséges volna-e, hogy a lélek villanásai, tavaszi éledése, hogy a spes immoralitate plena [halhatatlansággal teljes reménység] telítsen lelket, s hogy az meg ne érződjék rajta? Ez is tehát annak az elhanyagolt, az elvekben rekedt, s ki nem fejtett nevelésnek egyik hibája az, hogy nem értjük: *déployer les richesses spirituelles de la foi* [kibontani a hit lelki gazdagságát]. A Szentlélek előmlik apostolokon, mint tűz, de a híveken, a községen mint testvériség, barátságos, jóságos indulat, kedvesség, kellem, *gratia ad Deum et omnem plebem*.

Júl. 18. Két hibás állásfoglalást látok: egyet a szociáldemokráciában, mely teljesen a hivatalos filozófia- és hitvallásra van felesketve, s allangra, melynek semmi köze a gazdasági fejlődéshez. De hát hegelian lévén a mai internacionálénak vezető szelleme, Marx, aki mondta: *Moi, Marx, je ne suis pas marxiste* [én, Marx, nem vagyok marxista], természetesen német adjusztingban, a kellő filozófiai megalapozással és felöltöztetésben jár a világ deszkáin. A német Minerva ugyanis nem Zeus fejéből, hanem a hallei s más katedrák faládái alól kerülve ki, nem sisakos és vértess, hanem kopasz és fáter-mörderes, fekete nyakkötős és slicces lebernyeges kabátban mutatkozik be. A szociáldemokrácia magán hordja a német filozófia kosztümjét, a teoriákat s szisztémákat szövő gondolatdivatot! Nem is hiszi, hogy mily burzsoa benne, a német katedra-burzsoaziából való! Schiller is, a poéta, a weimari udvarban aranyhímes ruhában, panganétával oldalán kényszerült megjelenni, miért is Mad. Staël őt generálisnak nézte. Hát minek nézzük hallei s azután londoni frakkjában a szociáldemokráciát?

Bizony nagy baj ez a historikus materialista garnirung; ezt bevenni, hivatalból beadni s nagyképpen megemészteni akarni. Pedig ez most a törvény! A vallásszabadság korában a szociáldemokrácia, állama és minden hivatalos intézménye vallástalan, materialista, s kezdi a sikanériát az egész vonalon. Oltalma s financirozása mellett megindult a köznek s a tanítóságnak megdolgozása. Ki akarja pótolni az elmaradottságot, számúzni az idealista bornirtságot, a spiritualista helytelen tájékozást; új világosságot ont és dönt mindenre; ifjú óriások szaladgálnak fáklyákkal földérinteni a sötétséget; előadásokat tartanak s kikorrigálják nagysebesen, amit a szerencsétlen keresztény világnézet s az eddigi tudomány bajból, elfajulásból, elnyomórításból elkövetett. Hamar világosságot a fejekbe, gyorssegély a butítás ellen, a világ a végét járja, rá a historikus materializmus piócáit s purgót neki és klistirt! Igen, tisztulást, purgációt! A jó magyar táblabírók is vettek purgációt, hát a sovány magyar intelligenciának is kell egy tudományos purgó! Megindító e sok csoda-doktor, csoda-tudós, csoda-író, előadó; mily fanatikusok, hogy sietnek s mily naivok! Előttük a világ – ez víziójuk – szürkületben úszik, nem csontvázak, de tőkfejek mindenütt; dehát itt az elixir; meg kell őket lékelni s készen áll a norimbergi tölcser, bele kell diktálni, ami beléje fér. Diktálják is; egész reformációt csaptak a tudományban. A theológiának kicsavarták a nyakát, a léleknek is, a többit pedig megreformálták: történelmet, szociológiát, földrajzt. S amit itt a „tudósok” csinálnak, azt azok a durcás, és durvaarcú fém- és vas- és más egyéb bőr- és famunkások nézik – az ő országukról van szó; jól teszik, csak csinálják, s ők majd kommentárt dobolnak hozzá ökölle! A vékony tudomány s vastag ököl két fóliója az új bölcseségnek! Csak aztán

ne ártson a tudománynak úgy, hogy éveken át nyögje ezt a sok bediktálást; no, meg a szegény prepa-agyvelők ne lágyuljanak el ettől az erős páctól. Mert a sonkának jó, ha öntözgetik a sós lével, de mi lesz az agyakkal?! Legjobban járnak a prozeliták, ezek a fanatikus naivok; a világmegváltás lázába nem pusztulnak bele, s ha megöregszenek, tán még kiheverik a sok gebulát, amit bevettek. Itt ugyan nincs tág, még kevésbé végtelen láthatár!

Hát ez az egyik baj! a másik a katolikus táborban van. Itt tulajdonképpen azt kellene kérdezni, hogy félreálljunk-e a kuckóba, ahová tényleg állítanak, mikor azt mondják: „Önök elvégezték a dolgukat, most nincs mit keresniök. S úgy látjuk, hogy nem is akarnak valamit, ami irányt adjon s világot reformáljon. Szent Vince-cipókkal s karitatív injekciókkal még Ozanam-i lelkesülés sem segít”. Némelyek tényleg az egyházat csak megfeszített Krisztusnak akarnák nézni végig a századokon, engesztelő, fölséges, de társadalmilag passzív magatartásban: nagyszerű orante a káromkodásban, melyet el nem csitíthat; fölséges áldozata a világnak, de a világfejlődést nem befolyásolva. Ez a felfogás Donnoso Cortez keresztény pesszimizmusa s az újabb francia regényirodalom misztikus, áhitattól s kompassziótól átítatott miliője. Ott járnak s szenvednek az „Immolé”-k, de a világra ki nem hatnak. Tehát nem „lux mundi”, hanem „tenebrae sacrae”; nem „sal terrae”, hanem „lacrimae confixorum, con-punctorum”.

Ez kell, de ez csak valami! A lux mundi, a sal terrae, a fermentum más; az aktív, megértő erő. Én ezt külön tartom, elválasztom a gazdasági fejlődéstől, de igenis mint religiót s ethoszt s mint lelki igényt s kultúrszükségletet, kultúralapot s ethika-forrást aktív elemnek, befolyásoló, hódító hatalomnak tartom. Elválasztom a gazdasági fejlődéstől, mert per se a munka fejlődése, a technika s az azzal járó termelés s megint az ettől függő munkás-csoportosítás s társadalmi rétegzés nem-keresztény népnél is lehetséges; de a lelki kultúra, az ethosz vallás s végcélok s ideálok s főleg erőforrások nélkül nem adatik. Nem akarom tehát, hogy a kereszténység ambulancia legyen, Szent Vince-konferenciák s szamaritán egyletek szolgálataiban kimerüljön, hanem lássa nagy hivatását a jelenben is. Mi kell ehhez? először is a megértés, hogy mi az idők ízlése, mi a világba-helyezkedés stílusa? Ezt érezni kell; csak aki érzi, az érti. *Lehet-e most egy nagybirtokos-egyház? Lehet-e most az óriási különbségeket feltüntető beneficiális rendszer? Értik-e az Isten gondolatait, kik a mai világban azt akarják, hogy változatlanul megmaradjanak a „bona mobilia sive immobilia singulorum beneficiorum” etc.!* [minden egyes egyházi javadalom ingó és ingatlan javai]. *Nem, ezek a holdban élnek, s a világ majd rendet csinál a „bona immobilia et mobilia” körül!* Nem látják az isteni rovásokat (hieroglifokat), az eszmék széles barázdáját, melyet az idő törtető gözekéje tör.

Júl. 18. Még valamit erről a most folyó egyházközség alakulásról. Én csak az olyanokat szeretném benne, akik hisznek, szentségekhez járnak s imádkozó lelkek. Így, ahogy ez csinálódik, nem forrásvizek fakadnak s futnak össze alpesi patakká, hanem öblögetési vizeket öntenek össze; állóvizek tele békanyállal, cinikus, rothadó sűrűséggel, apathiával! Mit csináljon e sűrű, rothadó vizekkel a lélek? Fodrozza? Nem reagálnak! Hullámokat torlasszon? Bűdös vizek nem csapnak fel a magasba még szélviharban – még pünkösdi szélvészben sem! Látom, hogy miféle Istent, lelket tagadó népek jönnek ide... Tu autem Domine, miserere nobis!

Júl. 19. A világ szellemi árama teljesen intellektualista; azért, mert a tudomány által reméli meghódítani a földet s az életet; ettől a divattól, melyet sokszor mámor izgat és sok igaz találmány büszkévé tesz, elfelejt voltaképpen jól s nemesen élni. Nem veszi ugyanis észre, hogy az életet, a célt, az eszményeket, a morálist nem bírja kianalizálni, s hogy az élet egy mixtum compositum: van benne tudás, van morális, van kedély, van gyakorlat; de a jó, nemes életnek punctum saliens-e az entuziazmus, a lelkesülés, a szeretet s az ezektől inspirált odaadás!

Az intellektualizmus, mikor hitről van szó, a tant nézi: Istenről, Krisztusról, Oltáriszentségről, föltámadásról, s gondolja, hogy kimeríti, ha kérdi: igaz-e ez? Jól teszi, ha kérdezi; kell is kérdeznie; de ez nem meríti s mondja ki a hit problémáját, mert a hit problémája ez: elfogadjam-e ezt? adjam-e át magamat ennek? hódoljak-e? s előzőleg ez: megvan-e a kereszténységnek a történeti bizonyossága? Ha igen, s ha akarom, úgy ezt elfogadom. Tehát a hit nem kétszer kettő-négy. Intellektualizmus tehát az is, ha valaki csak észből s elemzésből kívánja megismerni. A gyakorlatot nem elemzésből, hanem tapasztalásból ismerik. Aki nem teszi, nem ismeri.¹¹

Ebből következnek, hogy a helyes methodus a hitéletre a hitélet gyakorlata; ez a valóság s a vele kapcsolat megóv az absztrakt fogalmakban való útvesztéstől; azután megadja a helyes érzéket a hit értékelésére, mikor megtapasztaltatja velünk erejét, édességét, fölségét. Így írhat aztán Ozanam: „Ich fasse den Katholizismus absoluter auf; ich sehe darin eine Formel des Christentums, wie mir das Christentum eine notwendige Formel der Menschheit scheint. Ich glaube, daß sie Kirche über den Dingen dieser Erde steht; ich glaube an den Kultus als Glaubensbekenntnis, als Symbol der Hoffnung, als irdische Verwirklichung der Liebe Gottes auf Erden”.¹²

Én tehát szükségesnek tartom az intellektualista igényt kielégíteni, a hitet methodice előkészíteni; de azután azt (kell) mondani: most pedig jön a valóság, a tett, az akarás, mellyel rászánom magam s megtapasztalom. Ha az intellektualistákkal megértetem, hogy tenni, gyakorolni, élni is kell, s hogy ezt a fogalmi holdas éjtszakába való merengés nem adja, hanem ez más, s ezt tenni kell: akkor kizökentettem őket a sivatagos útról s a helyes methodusra (tehát útra) vezettem, hogy a hitet a megtapasztalásban lássák s a fogalmaknál horgonyt ne vessenek.

Júl. 20. Még mindig találkoznak emberek, kik szinte sajnálják, hogy nem ők s a katolikusok csinálták a forradalmat, s akik irigylik a dicsőséget a szocialistáktól. Hát adja Isten, hogy ezek igazán dicsekedhessenek! Előttem az tisztán áll, hogy a katolikusok forradalmat nem csinálhatnak s nem csinálnak s nem fognak csinálni. Divisiones gratiarum et operum sunt! Ez (nem) a mi mesterségünk! Új idők, forradalmak ott készülnek, ahol forronganak agyvelők, temperamentum, szenvedélyek; szikrák ott pattannak, ahol ütköznek érdekek. Természetesen a szenvedésben! Az egyház rendesen nem a szenvedő s ütköző rétegben van. Arról a hatalom legalább eddig úgy-ahogy gondoskodott; azután az egyház a gazdasági harctól mégis csak távol áll. Mi a mi híveinket türelemre, legfőljebb passzív rezisztenciára tanítjuk, de nem inszurrekcióra. A katolikus érzés tehát a hatalmat tiszteli, szokta a körülményekben Isten akaratát látni s a forradalmat elítélni; inkább a „miei prigionii”, mint a „les paroles d’un croyant”¹³ álláspontjáról nézi a gyötrő rosszat. Az egyháziak furcsa helyzetbe, sőt ellentétbe látszanának jutni tanaikkal, ha forradalmat indítanának. Az egyházi tan a maga statikus, örök elveivel inkább a meglevőt nézi, s új, állami, gazdasági rendnek felforgatás általi megteremtésére nincs páthosza, agilitása és – tág lelkiismerete. Az ő kezében a mértékek „omnia in numero et mensura”, s az a világ, hol még a khaosz s az utcai munka s a piszok özönvize dolgozik, nem az övé. E részben soha se tartjuk a katholicizmust als Prinzip des Fortschritts [a haladás alapelvének]; kikezdés, feldöntés nem lesz tőle; de ha majd az ár leszalad, az emberek lelkének formálása igen. Tehát mindenki tegye a magáét, a dinamit s a napsugár, a kráter s a szív! Társadalmi revolúciókat a

¹¹ Ez Prohászka székfoglalójának témája. Lásd Szabó in PÉ 88 kk.

¹² Én abszolút módon fogom fel a katholicizmust; a kereszténység egy formáját látom benne, miként a kereszténység az emberiség egy szükséges formájának tűnik nekem. Hiszem, hogy az egyház e világ dolgai felett áll; hiszek a kultuszban mint hitvallásban, mint a reménység szimbólumában, mint Isten szeretetének földi megvalósulásában.

¹³ Egy hívő szavai. – A múlt századi liberális Lammenais kiáltványának címe.

szenvedők csinálnak, az osztályharcosok; akik oldalt állnak, beleágyazva s idegeződve a főnállóba, azok ezt nem fogják feldönteni.

Ezzel azonban nem akarom azt mondani, hogy idővel be (nem) látjuk e helyzetet, s hogy ha nem is vagyunk forradalmárok, de teljesen vallhatjuk a forradalom elveit, a francia forradalomét, a 48-asét, az 1919-ét. S ezt öntudatunkra kell hoznunk. Szabadság, egyenlőség, testvériség nem az evangélium elvei-e? A több gazdasági egyenlőség, a kamat-tilalom nem keresztény elvek-e? Nem szabad tehát „sub specie aeternitatis” úgy nézni a világot, hogy azt megmerevítve lássuk! Ez nem isteni gondolat! Harc, újság, alakulás, fejlődés az Isten gondolata, s ez valósul a korszerű, a népszerű, a szükségszerű általános követelményekben – természetesen megrostálva mindezt. De ne mondjuk, hogy az Isten ezt vagy azt kívánja, amivel aztán megköttjük a világot. Lehet a katolicizmust úgy beállítani, hogy szembenálljon minden újítással – az örökkévalót a világforgással, a testet a lélekkel, az alázatot a bátorsággal, az askézist a természettel; lehet, de ez baklövés. Van az emberiségben pogányság mindig elég, de van benne jó; az egyiket úgy kell üldözni, hogy a másiknak révén melyet megragadunk, fölemeljük s áttemeljük a pogányt a kereszténységbe.¹⁴

Júl. 20. A politikáról mindig irtóztam, s jó géniuszom megbuktatott 1896-ban a krudélis Bánffy-választások évében a vágvecsei parton, ahol Markhót Gyula, volt iskolatársam szerencsésen kivágott ellenem 140 többségi szavazatot s felkaptam a kocsi a derék dr. Tóthtal s mentünk el mint egy kis Caesar-jelölt egy vesztett csata után. Elhagyatott, s még égő pásztortüzek világítottak, aztán vártam a vonatot Tarnócon s valamikor egy órakor éjfél után felkapaszkodtam rá. Reggel a szemináriumban a csütörtöki szentséges mise éneke hatott a szobámba – vigaszul s szégyenem enyhítéseül. No bene! Deo gratias! Nem nekem való; de ha politikus nem is vagyok s nem akarom politikához kötni az egyház sorsát (hol van politika, mely előbb-utóbb sok kifogás alá nem esik s alávaló praktikákba nem elegyedik, a német centrumot s a magyar néppártot sem véve ki?!), de fölértem a filozófiai követelményt s megértem a történelem tanuságait, s ez alapon vagyok híve a szabadságnak s a haladásnak s a szocializmusnak, s ebben az irányban akarom befolyásolni a kereszténységet. Nekünk szabadság kell. Az millióje a szellemnek, enélkül légüres a tér, megfúlunk. Tehát szabadságot az egyháznak, s ne kombináljuk az egyházat nagyon a nemszabadság elvével, a hatalommal. Tudom, hogy jó, ha a tekintély s a hatalom elve s a szabadság- s a szellem-képviselő intézmény, az egyház megértik egymást, s ha támogatják; hiszen ez a dolog rendje, hogy színházakat keressünk a különböző s mégis emberi, emberségi tényezők közt; de, de – minél kevesebbet; mondjuk, annyit, amennyi épen kell ebből. Nem szeretem ezt az ölelkezést, ha Mars fia ölelgeti az Ecclesiát, s ha az Ecclesia túlságosan kapaszkodik a Marsba! Mi lesz ebből főleg a társadalmi forrongások, a törekvések korában? óriási félreértések és baklövések. Mi lesz kormányformák változtakor? S jó benyomást tesz-e az, ha az Ecclesia minden úrhoz szegődik; pedig elve: omnis potestas a Deo? Hisznek-e majd neki? Elismerem, hogy Konstantinok nagy szolgálatot tettek neki – Szent István a magyar egyház Konstantinja –, de ezen a stíluson már túl vagyunk; a modern európai érzés jobban szét akarja tartani a szabadság s a hatalom, a lélek s az ököl szféráit. Gondolom, hogy amennyiben ez azt jelenti, hogy az egyház hivatalosan ne politizáljon, egyre jobban meggyőződünk ez irány helyességéről; de más tekintetben is, t.i., hogy lehetőleg el az államtól, ez is átszűrölködik a történelmi nézetek és vélemények ködén. Azon dolgozzunk, hogy legyen keresztény demokráciánk, hogy népünk keresztény legyen! S szabadsággal telíteni mindent, az egyházközséget is! Nem erőszakkal, ökölrel dolgozni, soha, sehol. Csak híveket, akik hisznek, fölvenni!

¹⁴ E jegyzetkből ismét kiviláglik Prohászka modernsége, minden pozitív haladás, „forradalom”, reform felé való nyitottsága!

Júl. 21. Über die Korruption ... citálja a P. Lloyd Varga Jenő cikkét a Népszavából; panaszkodik ez a jelesség, hogy bizonyos korrupció most is van, s hogy azt üldözni kell, s hogy komisz elemeket le kell magunkról ráznunk. Éljen! Mily jótékony erkölcsi fölháborodás; nyakig állnak a szennyvízben s kezdik érezni, hogy bűdös; fölkeltettek minden utálatos érzést és ösztönt, bizonyára az érintetlen tisztaság s a feddhetlen tisztesség birtoklásának tudatában; gyűlöletet, utálatot prédikáltak, az altruizmust az ajkon, a kereszténységet persziflálták; bemocskoltak mindenkit s hazudtak, rágalmaztak napszámba s most az ethikai bánat keserű könnyeit hullatják a kikelt új virágos Pannonia fölött. Minden városban s faluban a szemetet kotorták fel; Esztergomban egy atyagyilkos zsványt (Szabót) emeltek a város székébe; Szamuelli, ez a zsidó firkász, aki a tintásüvegből is csak disznóságot kotort fel s most a piszok áradatában kongenialiter vezet, Esztergomba ment, s ajánlta Szabót, hogy hisz a gyilkos tisztességes ember, az csak indulatból tesz, ami rosszat tett. – A jó elem átlag visszavonul, s az intelligenciának vagy csak agylágyult esztétái, vagy csak blazirt cipóvadászai állnak be a sorba. „Ethika?” – válaszolta nekem Sz. fiatal budapesti ügyvéd, – „no ezt a szót ezidőszerint korai félreértések fölkeltése nélkül megemlíteni sem szabad”. Teljesen igaza van! Az ilyen Varga-ságok csak nevetséges héberedések a közromlás fölött, melyen ugyanazok háborodnak, kik minden betyárral és zsvánnyal kezét fognak.

Júl. 21. Olvastam, a „Das Neue Reich” cikkét a magyar katolicizmus összeroppanásáról. Ezt valami elmaradt, teknősbéka-életet élő, pozsonyi katolikus írhatta. „Pozsonyi katolikus”, ez egy érdekes típus, mely Magyarországon van, de el van szigetelve az országtól, főleg a katolikus mozgalmaktól, s lehetőleg maga külön rajzolgatja s vágja ki papírból világot győző seregének katonáit. Legerősebb oldaluk a kritika, mely főleg a papság silányságára vonatkozik. De ha a magyar katolikus összeroppanásról akar valaki írni s rámutatni az ürességre s a lelki erőtlenségre, melyet nem a háború hozott, hanem mely háború és sok évtized előtti, sőt talán örökös, annak nem szabad elkerülnie s figyelmen kívül hagynia az egyháztalanság s hitelenség általános tüneteit.

Kevés a katolikus férfiú, igaz; miért? Mert nincs a püspöki karban organizáló erő? Ah, Istenem, hisz ez egy európai s nem magyarországi tünet. Eredménye ez annak az egész szellemi áramlatnak, mely a lelkekben a zűrzavart, az iránytalanságot, a megkavarodást, s az erkölcsben vagy a szabad életet „sans phrase”, vagy az immoralitásnak fügefalevelélül szolgáló individualisztikus kódex-alkotását, az önálló „meggyőződés” fegyelmetlenségét hozza be. Vegyünk egy modern embert, doktort vagy főügyészt – nehézségei lesznek a hitben, rossz értesülései a zsidólapok vagy az ultrakonzervatív katolicizmus révén, s ezek után eklekticizmus vizenyős árja szakad bele; gát nincs, mert cél nincs; vizenyős sárrét a világ, kisebb-nagyobb pocsolyákkal, melyeket az ipse alaposan megtapasztal. Vagy őserdő az a betűvilág, melybe nincsenek országutak építve, hanem a tájékozatlanság, a kapkodás, a jó, rossz benyomás váltakozása indítja meg a kedvetlen „haladást” s tarkítja az életet! Minden ilyen modern ember egy kietlen lapály, melyen út nincs, hanem keréknyom össze-vissza. A kereszténység ezidőszerint még nem találta meg a szervezkedésnek azt a kulcsát, mely csak a híveket, csak a hitvallókat állítsa körébe. A probléma ez, hogyan nevelhetnénk híveket, illetőleg hogyan kellene a hitközségeket megalakítani, hogy ne legyen benne senki, aki nem lépett be azért, mert keresztény. A tény most ugyanis az, hogy a hitközségben benne van a keresztelt, de akár keresztény lelkületű, akár nem!

Nos, és a modern világban hogyan alakítsuk ki s neveljük a keresztény öntudatot? Azt komoly tanulmányok nélkül elérni nem lehet. Kell filozófia, kell világnézetek megértése és kritikus lemérése, kell a keresztény elveknek jó, időszerű beállítása. *Egyik másik jogtétel megváltoztatása a házasságjog fejlesztése, az orvostud. felvilágosítása szerint.*

A modern világ forgása is fölvilágosít sokról, amit most másképp kell tenni, mint 250 év előtt, amikor ezt megtanulniok még nem volt alkalmuk. Az ilyen tanulságok levonhatók az egyház viszonyára az államhoz, a nemzeti érzéshez, az önálló gondolkozni szeretéshez, a

misztikumhoz, a klérusnak és a laikus társadalomnak kapcsolódása. De íme ezek mind az általános egyház kötelességei és igényei, illetőleg hiányai. Ezzel természetesen összefügg, hogy kellenek püspökök a kor színvonalán. Adminisztrálni! Mit? A szellemet, a lelkeket, a felfogást, a fegyelmezetlen, iránytalan lelkiséget; a tudományt fejleszteni, az egyetemi tanárokat gyöngyöknek nézni, a szemináriumok helyett magas színvonalú egyetemeket! Enélkül azok a szervezkedések mind csak hurkatöltések; közvacsorákra, formalitásokra jók, de különben nincs bennük élet!

Ezt kellett volna a kritikusnak feszegetnie. Hogy azután a jó Koperniczky István, pozsonyi prépost nem adta oda házát a katolikus egyleteknek, ahhoz nem tudok mit szólni, de attól aligha virult volna fel a magyar kereszténység, ha ki is költözködik s mindenét odaadja; amint gondolom, hogy nem lett katolikusabb Nagyvárad sem Belopotoczky bácsi nagylelkűségétől, mellyel az ottani katolikus kört borbútorokkal látta el. „Tiefer graben” ez itt a jelszó; nevezetesen tanulmányozni a modern szellemet s kitűnő katolikusoknak magatartását, problémáit s azok oldozgatását vele szemben.

Júl. 22. Hallottam, hogy Steiner Jákónál a szőlőben összejöttek P.-ék, W.-ék s cseresznyét vagy barackot szedtek, s hogy az egyik zsidó kölyök fönt a fán rákezdte a „keresztények sírjátok” éneket. A textus azonban nem volt jól komponálva; mert ha vallásosnak veszem a vonatkoztatást, akkor így kellett volna énekelni: „Vallásos emberek – keresztények, zsidók egy kutya” – sírjátok a nagy vallási dekadencia fölött, „über die religiöse Not”; ha pedig a zsidóknak nevetniök illett az éneklésen, akkor így kellett volna szövegezni a nótát: „Ázsiai és turán népek sírjátok... aki nemzetéhez hív”. Délután nálam volt dr. P.-né lelki ügyben s elmondta, hogy egy társaságban, hol Horváth Jancsi „báró” itteni kőműveslegény és főispán is volt, együtt disputáltak, s a „báró” azt vitatta, hogy tíz év múlva senki se fogja gyermekeit vallásra taníttatni. P.-né teljes elszántsággal vallotta, hogy ő fogja, bármint lesz is!

Júl. 22. Csodálatos, hogy A. R. karaktere mily szegényes. Azt mondanám, néhány elven épül, s mindent, amivel kapcsolatba jut, e vastengelyek közé akar szorítani. Az ilyen emberek merevek, hajlíthatlanok, alkalmazkodás s simulékonyság nélkül, inkább nyársak, mint lombok! Kitartani, tagadni, állítani is tud elvei mellett s talaján, de másnak lelkébe behatolni, azt megérteni nem képes. Mondják ugyan neki, egyik-másik híve, hogy értse meg őket, így S., így F.; de hát nem bírja; elveit hangoztatja s engedelmességet kíván; de nézetem szerint az engedelenség föltételeit elvetette, azokat ignorálta s rosszul kezelvén a szuszceptibilis lelkeket, a föltételeket elvesztette. Nem lehet azon a ponton aszkézisről szó, hol oly intimitás foglalt helyet; nem mondom, hogy bűnös a helyzet, de lecsúszott s el nem visel oly kezelést. Nem piszkos hullámokról van szó, melyek itt összecsaptak, de a közlekedés s az érintkezés oly formáiról, melyekkel a tekintélyes fölénny s a gyermeki hódolat meg nem fér. Szerintem az atya lehet leányának jóbarátja, de nem lehet jegyese. Ez csak az Isten lehet. Az Istenség végtelenségére s minden emberi keretet meghaladó gazdagságára vallanak a „nuptiae spirituales”, melyet a katolikus misztika csodál; itt az atya jegyes is! Még csodálatosabb, hogy mint W. R. (Wense Róza bárónő) egyszer vitatta előttem, hogy ez határozottabban s teljes értelem szerint csak a nőknél lehetséges Istenükkel szemben, s nem a férfiaknál. De ezt talán úgy kell érteni, hogy egy Loyolai Szent Ignác, egy Szent Athanáz nehezebben képzelheti el magát jegyesnek, mint egy leány, asszony; a pszichológiájának ez a kép s ez a viszony nem felel meg; azért az apácák „sponsae Christi”, míg ellenben az apostolok „amici Christi”, „fratres Christi”. Szent Pálnál (2Kor 11,2) mindnyájan eljegyeztetünk Krisztusnak, de mint „virgo casta”, tehát leány-lelkek! Érdekes, hogy W. R. a női pszichéből kiindulva ezt a viszonyt egészen másképp vindikálja a nők részére, mint a férfiakéra. Ő azt mondja, hogy ezt az odaadást csak a nő tudja megtenni. E részben igaza van. Ez is érdekes illusztrációja a natura és gratia viszonyának!

Júl. 22. A rómaiak a legyőzött népek Isten-képeit saját templomukba vették fel, jelezni akarván, hogy ami azoknak legszentebb, azt nem akarják letörni, hanem megtisztelni ... egyetértést, együttérzést teremteni a különbözők közé. No, hát mit csinál ez a rablóbanda, ez a proletár (szemétdombi) diktatúra? Ezzel a folyamatos gúnnyal, durvasággal, üldözéssel a vallás megvetését bizonyítja, de egyszersmind tehetetlenségét mások megnyerésére s megértésére. Ez a hatalom nem hódít, csak pusztít; nem egyesít, hanem keserít!

Egyáltalában egyre világosabb, hogy nem a szavakon, hanem a tartalmakon fordul minden. Mi az a demokrácia? Ha a szabadságok s javak megnyitása s feltárása mindnyájuk előtt (földről nézve), vagy az utak megnyitása a tehetségek előtt (alulról nézve az impulzust), teljes igazsága van a szép elvnek; de ha demokrácia annyit jelent, mint hatalomratörekvést, hogy elnyomják azokat, kik eddig elnyomók voltak s érdekeiket keresztülszorítsák most ők, mint eddig mások az övéket; ha az osztályharc érdekharcot, plebejus érdekharcot jelent, szemben a másik érdekharc, melyet az uralkodó társadalomnak tulajdonítanak; akkor csak eben gubát cserélünk – los mesmos canes, los otros collares helyett mondja: los mesmos collares, los otros canes! A kutya más, de kutyálkodik épenúgy.

Júl. 23. Barbárjaink új kultúráról énekelnek – újról minden ízében; hogy ezt mily következetességgel akarják megcselekedni, meg kell várni; most tényleg úgy tesznek, mint kik a régiből semmit átvenni, vagy legalább is a legfontosabbat nem akarják. – Kultúra, mi az? Nem jó szó, nem pregnáns, nem kifejező eléggé; a magyar „műveltség” csak fordítás, s az ember legfőbb ekére, járomra s unalmasan elhúzódó barázdára gondol. Jobb a német „Bildung”; itt a formával állunk szemben, s ha a kultúrát emberről értem, a „Bildung” annak a kifejezője, mert emberformáról, annak a megfelelő, nemes, szép formájáról emlékeznek s azt adja s állítja elem. „Csináljunk embert” faciamus, mondták régen a személyek hárman [vö. Ter 1,26]; csináljunk, mondjuk mi is, s mindjárt úgy is nekikészülődünk karjainkkal, kezeinkkel, mint akik hozzáfogni, tenni, gyúrni, alakítani akarnak. Mi lesz már most az ember formája, vagyis inkább min formáljuk, *s mily formát adjunk neki: más nem lehet, mint hogy a német emberség eddig megnyilvánított legszebb bemutatkozásai szerint formáljuk s hogy azokat az értékeket gyúrjuk beléje?* Ezek a megnyilatkozások a vallás, ethika, filozófia, művészet költészet, történelem, nyelv, nemzeti élet terén találhatók; ezek azok a humaniorák, melyekre tanítani kell a nemzedéket, hogy szépen, nemesen ember lehessen. Tehát ami bennünk fel-feltörő nagy igényeket kezelni s azok kielégítésében irányt adni tudjon: ez lesz az alakítás problémája és ... művészete.

Mik a rossz irányok? a) minden naturalizmus, vagyis materializmus, akár monizmus legyen. Naturalizmus, vagyis ami adva van s ami a természet kémiai s fiziológiai erőinek keretébe fér. Tehát eszmék föltörtetés, felfejlődés, magunkból való kilépés nélkül; fizika metafizika nélkül; determinizmus szabadság s annak céljai nélkül; ösztönösség éthosz nélkül. Így aztán művelik az észet is, de leszorítva azt a természettudomány nivójára. Adnak magatartási, önfegyelmzési „műveltséget” nagy perspektívák nélkül. Technika kívül s technika bennük (észben s akarásban) – ez minden. Ide tartoznék az olyan művészet is, mely voltaképp artisztika, kéz- és szemügyesség, utánzó képesség – naturalizmus felsőbb célok nélkül!

b) Ide tartozik minden dekadencia, mely lemond eszményekről s harcról, s orosz passzív fatalizmusban, az agyonpálinkázott alogusok¹⁵ nedvesszemű tehetetlen jószívűségében s a világon nem segítő szeretetnek oly elképzelésében s beállításában áll, melyet ráborítunk mindenre, mocsárra, sebekre, bordélyházakra, az egész deliriumos, perverz és dekadens emberiségre; de e szeretet hímes leple alatt patkányok, férgek vígan nyüzsögnek, a rothadás

¹⁵ Alogusok = II. századi Logos-ellenes eretnekek; a reformáció idején a Krisztus istenségét tagadó szociánusok is hasonló tanokat hirdettek.

búzei a felső c-ket sívítják, s az ördög a markába nevet. Kell reakció, erő, ellenkezés a rossz ellen s szeretet, mely nem csíp be szentimentalizmusból, hanem tesz, harcol s legyőzi a rosszat!

Ki nem mondhatom, mily émelyítő nekem ez az orosz, pathologikus okoskodás, festés és nyávogás a regényekben. Az egész világ egy pálinkamocsár, s az orosz psziché egy berugott, deliriumos béka; brekeg és muzsikál egy gégeszálon; jószívű, de beteg; idegbeteg, pathologikus béka! Hogy írnak ezek az emberiségnek deliriumban és prostitúcióban való legyalázásáról, hogy tárják fel a sebeket, nézik és piszkálják, szagolják is, s ahelyett hogy gyógyítanák, azt mondják, hogy nem lehet! Hogyan is tudják bemutatni az emberiség lerongyolódásait, leomlásait, elszegényesedését – ahol az ember csak azt nem látja megokolva, hogy hogyan lehet hát annyit elpazarolni s elverni, s nem védekezhetik a gondolat ellen, hogy: tehát kellett előbb gazdagoknak is lenniök azoknak, kiknek ily eszeveszett hajahujára tellett, s tellett oly soká; s honnan voltak hát gazdagok? Hiszen akkor gazdagságnak, erőnek forrásai is kellett; hát hol vannak? miért nem megyünk vissza hozzájuk? Kell ily állandósított bolondházban, pathologikus örültek közt élnünk?

c) Ide tartozik a dekadenciának nyugateurópai kiadása, mely eszmények helyett naturalizmust – ha nem is Ostwald W. monista-kiadásban (erről az első pontban volt szó), hanem francia ledérségben s élvezetvágyban nyújt. Művészet helyett artisztikát, energia, embernevelés, küzdelem, önmegtágadás helyett lemondást vagy – felvilágosítást ad.

A mi irányunk mindig az ember, aki önmagában találja meg a természet keretein túlra való iparkodást; természet itt a testet, a fiziológiát s az ösztönös lelket s experimentális pszichét jelenti, azt, amit fogni, mérni lehet. A mi irányunk a célok kitűzése a szabadakaratnak s azok elérésére való nevelés. Nevelés mindig egy felsőbb fokról az alsóbb fokra leereszkedő, felénk fölülről jövő s minket fölfelé ingerlő irányítás. Az emberiséget nevelni nem lehet a természeti adatok s erők mechanikus kifejlesztése által; – az egész processzus nem nevelés; a növény virágzása sem nevelés, a test növekedése sem nevelés; – hanem a nevelés a fölöttünk álló értékek felé való indítás, s önnevelés az önindítás és indulás. Nagy szavak, nagy programok! De a bányásznak nem szabad megijedni a hegyektől, melyeket föl kell tárnia, hogy drágaköveket találjon – s nekünk sem a korszellem törmelékes morénáitól, sem a vakondtúrásokat hegyeknek néző hamis theóriáktól, hogy igazi értékeket, a valódi, arany-értékű emberséget, humanitást találjunk.

A korszellem úgy tesz, mint a pocakos hegymászó; megalkuszik, hogy a hegynek tart – ha tart, ha nemesebb ívású – s egy bizonyos magasságban sátrat üt s kihirdeti, hogy ez a non-plus-ultra. Természetesen a hegyeket azért le nem degradálhatja, sem azt nem teheti, hogy ne kelljen rájuk néznie – tehát fölneznie. Ott vesztegel egy ideig s kényelmesen berendezkedik, él, eszik, iszik, szaporodik; azután úgy van, hogy hébe-korba mintha egy-egy zivataros, villámló fergeg ereszkednék le onnan felülről s kacsaringós sistergő villámstorral közjük csörtet az ember-kolóniáknak ott a letapogatott hegyoldalon; a fergegben próféták szólalnak meg: Faustok, Brandok, Divina Commediák, Ember-tragédiák nyelvén, s a blazirt nyárspolgárság szíve és hája megremeg, fejéhez kap s mondogatja: Igaz, hisz ez is van, s nekem ahhoz közöm is van! Hát gyerünk!

Az igazi ember mindig olyan valaki, aki harcra kelt Istennel, úgy érte ezt, hogy a nagy problémákkal s célokkal küzd; de azután a vége az, hogy mint Jákob patriarka kéri áldását, vagyis a minden-szépnek s jónak meghódol s az Isten szeretetének hitében s érvényesülésében megnyugszik. Est Deus caritatis!

Júl. 23. Ma úgy hallom Velinszky L., a direktorium feje bevonult a püspökségbe, s úgy látszik ma majd Caesarnak álmodja magát. Emlékszem, mikor őt, Sárkány Ferencet, Palkovicsot s az elesett Varhaneket, négy Széchenyi István-köri tagot ebédre <hívtam> (talán 1908-ban), buzdítani akarván őket a szociális munkára. No hát nem pipálja le az élet a

fantáziát? Ki hitte volna akkor, hogy 11 év múlva a püspököt kidobják, s Velinszky L. eszeveszett polyák ül itt?

Júl. 24. Jobb világ, új világ! Szép szó? Mikor lesz s lehet? Ha az igazi, lelki emberség, az erkölcsi emberség szerez érvényt az egész vonalon, tehát a nyilvános, a társadalmi, az állami életben; ha az egész szervesen épül fel magas erkölcsi elveken; ha a nagy célok a hódolat s egymásba nyúlás rendjét, az erős élet e hierarchiáját meghatározzák és kivívják. Erkölcs, igazság, munka, szabadság, tehetség érvényesítése, organikus kiépítés, kooperáció – ezek minden emberi élet és szervezet és haladás alapjai és tengelyei és irányai. Hogy ebből mi van a mostani proletárdiktatúrában s mi lesz a jövő államban, ez a bökkenő; mert a proletárdiktatúrában ebből semmi sincs. Átlag csupa erőszak, jogfosztás, vallásüldözés, buta emberek kapaszkodása, ostoba rendeletek özöne és – éhség! A népeldurvulás rohamos, a náluk úgyis sekély erkölcsi érzés kiszáradt folyamagyban szivárgó s bujdosó vízérhez hasonlít! S mi lesz a népművelésből? Látom már; csupa fogalom és doktrinér elv szerinti tanítás és irányítás. Lé, erő, vér nem lesz benne; pedig épen az életet szeretnék növelni, erősíteni és emelni; de a liberális fogalmikört fölváltja a szociáldemokrata ideológia: gondolatot gondolat, egyik mögött sincs élet és valóság!

Júl. 25. Minden radikalizmus valamiképen intellektualizmus vagyis theória, fogalmi pókháló! Átültetési kísérlete az ideológiának a való életbe! A theóriák tiszta, fehér belek, formák; s ebbe szorítják bele az életet, – töltögetnek. Így lehet hurkát készíteni, de az életet, a nemzetet nem lehet így kezelni! Mily nehéz az embereket az absztrakt elvek egyoldalúságától óvni; kikapnak egyet, pl. a haladást, azt általánosítják, s eszerint formálnak. De a haladás csak egy s nem általános s más elvekkel kombinált, s azoknak is valóság felel meg. No hát, pokolba a jelszavakkal; hiszen ezek nem irányítók, de úttévesztők; s ha nem kombinálódnak s nem egyensúlyozódnak más tényezőkkel, bajba visznek. – A theóriák azután olyanok, mint a kupolák s boltívek perspektívás freskói, melyek törvényszerűen egy nézőpontra beállítva készülnek; de más a valóság, épen abban más, hogy mindenféle szempontból más-más képet ad. Tehát kombináció kell; a valóságot sok nézőpontból (theoretikus, fogalmi szempontból) kell nézni.

Szegény népek, mintha csak házinyulak volnának elevenen való boncolásra. Kipróbálják rajtuk a gyámoltalan, ostoba theóriákat. Az abszolutizmus s a radikalizmus s a szociáldemokrácia egy kutya e részben; bölcsesége s rendszere ugyanaz: kaptára húzni a népeket. Így lett Napoleon, így – no mondjuk – kicsit Kun Béla! He-he-he! S a fölséges nép? Az máról-holnapra, kézből-szájba él, s míg van mit harapnia, addig talán birka- és házinyúl-sorsának megfelel.

Júl. 25. Tegnap szieszta helyett olvastam a „Ma”-t; desperát, érzelem-borzasztó kotyvalék. No, ez nem tesz kárt senkiben! Oly bárgyú, tartalmatlan, erőtlen erőlködés. Okvetlenül beteg, meghibbant s mégis vérszegény agyvelők görcsös vonaglása! Rám nagyon rossz benyomást tett; megsajnáltam e szegénylegényeket! Nincs bennük semmi természetesség, semmi erőteljes konstrukciónak vonala. Új formát látszanak keresni, de csak formátlanságba keverednek; se ész, se kedély, se lendület nincs bennük; az egész sovány komédiások ugrálásának látszik, vagy még annak sem, inkább éhes verebek szökdécselésének licium-bokron. No, ez nem hajnal, hanem kótyagos rémlátás; ez nem tavasz, hanem strupirt színésznők majálisa!

Júl. 25. Pompás kis kalitka ez a nagypréposti ház; csinos szemre; sokszínű üvegkapuja (az udvarra nyíló) pláne szemfényvesztő; aztán fönt hall, virágkoszorúk patrónjaiból kerültek ide díszei. A hall kápolna is; a pécsi Krisztus-szobor áll ott s kiterjeszti karjait a látogatók felé. Az emeleti szobák az utca s a szomszédság tekintete ellen védnek; de minden fel- és áthallatszik: hogy S.-éknál mit főznek, hogy a „Diandl” csókravalóságát énekli halavány ajkainak, hogy az utcán mit beszélnek, arra nézve nincs titok. M(agdics) kanonok dörmögése, szegény Treff kutyájának vonaglása époly megyeházutcai motívum, mint éjjel a tornyokból

szárnyrakelő bagoly csikorgása. De még azt is hallom, hogy hogyan mosakodnak s megpacskolják testüket, hogyan fujják az orrukat s kergetik a pagátot, szóval a kisvárosi görbe utcák stílja! Nos és az udvar, a két fa árnyékával, s alatta a végén a Zwinger [ketrec], a baromfi-árok s túl a kert, a régi posványos fenék. Az udvar végén a Zwinger fölött vasrács, s ott az iszalag lombvánkosa rajta, hogy páholyból lehessen nézni kakast, tyúkot, ajándékludat, s túl a kertben a fenyvest s a jázminbokrokat s azontúl a szép Hal-tért! Föl is iratom a fáskamra fölötti falra: purior hic aër, late hinc prospectus in urbem! [itt tisztább a levegő, innen szélesebb a rálátás a városra!] No és az éjjeli csend mekkora, mikor Treff nem vonít, s a macskák nem zengnek a kertben s az udvaron! Hát csak telítsük kedélyességgel s „szájszéli mosolyokkal” az otthont. Így lesz emberi, sőt biedermeieri lak!

S még van itt valami; nemcsak festett virág, de sok nyíló virág; ma is, hogy kiléptem, hát szörnyű fehérség patyolatából bólogtak felém szőke arany margariták, egész csokorral. Jaj be szép ez a sok tündöklő fehérség, s középen a szőke arcok – szép fehérbeöltözött szőke leányok! Nem kacérok, de sugárzók; felénk látszanak iramodni s várják a hódolatot: úgy-e, hogy szépek vagyunk? Igen, igen, nagyon szépek, s örülünk a szépség közösségének, mert ők szépek s nekünk szépek, mert a lelkünk alapján olyan, s rajtuk kivirágzik öröme! Tehát szép lesz tényleg!

Júl. 25. Anyám nevenapjának előestéjén olvasom ezt Dosztojevszki „Karamazov” regényében s megilletődöm: „Es gibt nichts, was höher, stärker, gesunder und nützlicher für das Leben wäre, als eine gute Erinnerung aus der Kindheit, aus dem Elternhause. Man wird euch vieles über eure Erziehung sagen (ti. hogy milyen legyen), aber eine schöne und heilige Erinnerung aus der Kindheit kann noch die beste Erziehung sein. Wenn der Mensch viele solche Erinnerungen hat aus seiner Jugend, so ist er gerettet; und wenn er nur eine hätte, so kann auch diese einmal zu seiner Rettung dienen”¹⁶. A jó, türelmes édesanya, aki úgy volt, hogy szinte nem tudtuk, hogy van, s akit annyira nélkülöztünk, mikor nem volt... R.I.P.

Júl. 26. Az Athenaeumban filozófál Varjas Sándor, egy megrészegült ditirambistája a szociáldemokráciának arról, hogy Marx Károly a megváltók legnagyobbika; s miért? Mert szerinte a fejlődés mindentől, az államtól is felszabadít; „a modern társadalomnak” szét kell törnie az állam bürokráciáját és a katonai gépezetet. Nos, és ehelyett a bürokrácia helyett mit tenne? Ezt nem lehet tudni; – csak nem az anarchiát?! De amikor az ilyen „legnagyobb megváltókról” szónokolnak, a legkisebb emberi, egyéniségi, lelkeségi értékelést árulják el. Megváltani az emberiséget nem lehet tömegmozgalommal, nem lehet a lelkiségnek csak funkcióul való kezelése, tehát a historikus materializmus kaptái szerint; tömegmozgalmak tömegalakulásokat, társadalmi alakulásokat adnak; egymást eszik ezek a formák; a revolúciók mindig nagy nyelők, elnyelik ami volt s szülnék újat, s ha lesz nem tudom milyen társadalmi alakulás, annak is a terméke, a gyöngye ember, annak öntudata, ethikai, vallási egyéniségének kiformalása lesz. Az ember az ősi adata minden alakulásnak, mint a téglá a boltívnek; az ember egyszersmind a célja s virága minden emberi törekvésnek; mi is lehetne más? A tömeg? A tömeg csak akcidentális összefoglalás, s emberi benne az ember!

Júl. 27. *A reformatio az egyh[ázi] újítások mellett politikaiakat is hozott, s az akkori érdeklődés mind a kettőt vívta, s leste, kapott rajtuk; a mostani pol. s gazd. reform pedig eo ipso egyh. s lelki életi újításokat ígér és hoz. S tényleg legkevesebb és sürgősebb a vallási s egyh. élet kimélyítése és föllendítése. Az egyh. községi forma az csak mechanikája, mely az egyházi szervezet időszerű módosulása, a külső körülmények nyomása alatti külső elváltozás; alkalmazkodás, melyet az elváltozott világ tényezőinek nyomása hoz létre; de amit e külső*

¹⁶ Nincs semmi, ami megasztosabb, erősebb, egészségesebb és hasznosabb lenne az élet számára, mint egy gyermekkori jó emlék a szülői házból. Sokat fognak mondani majd nektek nevelésükről, de egy szép és szent emlék visszaidézése a gyermekkorból még a legjobb nevelés. Ha az embernek sok ilyen emléke van ifjúságából, akkor meg van mentve; és ha csak egy ilyen van is, ez is egyszer megmentésére szolgálhat.

formába bele kell állítanunk, az már nem annyira az előbbi formából a mostaniba átöntött élettartalom, hanem új élet! Kár volna az új tömlőbe a régi bort, azt, mely már elerőtlenedett: alkoholját kilehelte, önteni. Friss, új, pezsgő, cukrát, édességét élellesülését életerővé, hæv-erővé erjesztő bor kell beléjük! Az ilyen keretezést, akár új, akár régi legyen, csak eszköznek (soha célnak) nézhetjük. Nem sajnálom a régit, megcsinálom az újat, de ami érdeklődésemet fölkelti, az az újban megnyilatkozó szellem és élet. Bár lenne az új forma olyan, hogy az újságot szolgálja, a régiből semmit se vegyen át, csak a leltár miatt, csak forma a hiú tradíciók tekintetéből. Ne gondoljunk arra, hogy a régi mutatósságot s külső méreteket az addigi egyh. struktúrájának... [a kézirat itt megszakad]

Júl. 28. Sokszor úgy érzem, hogy kicsinyes volt életem s kevés plasztikus erő dolgozott bennem; nem mondom, a problémák megértésében s komoly felfogásában, melyeknek fejtegetésére magyarországi viszonyok közt elég munkát is szenteltem, de inkább saját karakterem s a gyakorlati élet akcióját véve. Úgy látom, hogy föl-föltűnik naplómban az a hajlam, hogy ezt kipótoljam, hogy a körülöttem való életnek domborművi, plasztikus alakot adjak s levegőt emlékeim képei köré – azáltal, hogy azokat ne vézna optimizmusba, hanem emberi érzések, hajlamok, érdekek atmoszférájába állítsam. Jól esik nekem így csendben, senkitől meg nem figyelve magamnak számot adni embereimről, kiket szeretek s tisztetek, hogy voltaképpen kik is ők, mik ábrázataik, milyen a lelki természetük s a súlyuk. Valójukhoz szeretnék érni a szubjektív benyomások ködéből s az aszkéta alátatásokból. Ezt úgy értem: abból a beállításból, hogy mindenkiről mindig csak jót gondoljunk – de hát ne az igazság s a valóság kárára. Tudom, hogy az embert úgy kell nevelni a túltengő szubjektivizmus ellen, s ebben épen a valóságra s a valódiságra való nevelés nyilatkozik meg; de minden nevelés a teljesebb s gazdagabb valóság miatt legyen! Tehát tisztába jönni az emberekkel! Igényem, hogy e részben igazságot szolgáltatassak magamnak, s hogy korrektúrát gyakoroljak képeimen. Annyi sok nem igaz, általam költött, általam interpretált vonást látok rajtuk, s most úgy vagyok, hogy nem bírom el ezt a sok pózt, ezt a csinált, mesterséges alakítást, ez üres optimizmust. Látom, hogy kulisszafal-világ van fejemben. Tehát csalódtam s kijózanodok? dehogy csalódtam, rendkívül sok jót, barátságot, szívességet élveztem, amit meg sem érdemeltem; de az igazságérzet kiált bennem, s a szemem megnyilt; hát látok s jó kedvvel látok. Jól esik így körülnéznom s látnom a színpadot s észrevenni, hogy az színpad, s hogy ott szereplők vannak, s hogy a színdarabot én csináltam, én komponáltam (ez volt az, amint én képzeltem el a dolgokat); most pedig egyszerre észreveszem a csinálmányt s látom a színész mögött az embert, az én alakításom mögött őt és őket és a történetet. Néha mintha a felhőkben esném le, mikor rövidlátásomat a realitás tiszta meglátása váltja fel, s kezdem észrevenni azt a sok mást és mindenfélét, amit akkor nem láttam.

Ami nekem egyháziaknál feltűnik, legyenek azok akár borókák, akár ecetfák, nélkülözöm bennük a *pondus vitae*-t, die *Wucht der Persönlichkeiten*; ezek az úttörők nem sziklafúrók; várják, amit a világ hoz, különben pedig nem lendítenek rajta. Ah, Uram, adj Atlaszokat, kik nyögnek a világ súlya alatt; adj munkásokat, kik a nagy realitással kapcsolatban józanul néznek s látják a hegyeket, melyeken át kell törniük.

Júl. 28. Tegnap, vasárnap reggel a kertben ülök s a mi vén kandurunk homéri felsülésének tanúja vagyok. A kandur visz egy egeret s a mogyorófa alatti tisztásra vonul fel. Ő hős, s most lovagjátékot rendez; vasárnapot, ünnepet ül a győzelmes hódító; hát ahhoz tér, aréna kell; az ott volt a fa alatt. Eleresztí az egeret, s uccu neki, megfogja; megint eleresztí s nagyszerű kandurfordulatokban játszik vele; kunkorodó farka vége még külön izeg és kacérkodik. Nagy élvezete lehet! Megint eleresztí az egeret, az szalad; a macska utána; de közel eresztette az egérlyukhoz, melyben az egér – eltűnt. Tableau, kandur-felsülés, lefőzés!

Júl. 29. Foerster Fr. V. a zsidókról ír „*Politische Ethik*” c. művében: általános ethikai szempontokból. Nálunk nem ez a fő, hanem az, hogy megesszünk, s védekeznünk kell [...]. Teljesen igaz, hogy vannak derék zsidók; de a zsidóság idegen, a kereszténységet leszorító,

honfoglaló, minket kisajátító, idegen hatalom. Tény, hogy általános emberszerető s liberális elvek alapján a kétszer-kettő négy dialektikájával megesznek. Már most mit hirdessünk? Azt, hogy igazság, testvériség, munka, haladás...? De hiszen ezen győz a rafinériájuk, más lelkiismeretvizsgálatuk, talmudi nézetviláguk! Csak folytassuk így, akkor plüre esünk. Zengjük hát az ethika elveit, kössük be szemünket selyemkendővel, üssük a dobot saját kilicitalásunkhoz s induljunk a vágóhídra, s magunk fujjuk az indulót hozzá? Itt egy rafinált, romlott, hitetlen s erkölcstelen faj garázdálkodásáról van szó, [...]; egy kérdés van: hogyan védekezzünk? Lehetséges-e a védekezés, vagy adjuk át az országot? Lehetséges-e az csak ethikai újjászületés, munka által? Van-e jogunk kitiltani idegen elemeket, kik hirdetik, hogy új országot alapítanak a Duna-Tisza közt?

Júl. 29. Hitközségek – nekem formák, vagy mondjuk orgánumok az istenes élet célszerűbb művelésére. A jog adja, csinálja; de a lélek használja, a léleknek a lelki életnek céljaira. A lelki életet, a vallásos érzéket ki kell művelni; a lelket ebben az irányban is hangolni. Képességgé, temperamentummá, életet intéző hatalommá csak így lesz. De kell ezt tenni minden tehetséggel. Rettenetes, hogy mily barbárok vagyunk, a vallásos érzéssel szemben. Ehhez a léleknek önmagába kell fordulnia, bensőségessé, lággyá kell válnia! Ki kell indulnia e régió, e kinyilatkoztatás, e források felé. Ki kell nyílnia, s be kell fogadnia az újat, a benyomást, amit Isten adni akar. Így kell a művek, remek, természeti szépségek, fölségek felé járulnia. Így a hegyek tetejére <menni> a felénk jövő végtelenségnek, így az erdők sűrűjébe a körülöttünk zsongó misztikumnak, így a lobogó patyolatú margaritának, a parázsos muskátlinak eléje menni, a démutkához lealázódni, a harangvirág tit<kos> kongását ellesni! Igen, így! Ha idegenszerű is, annál inkább ügyelek: „si quomodo attrahent illum” [Csel 17,27]; nyúlok, kitarulok, lágyulok s veszem, s fogadom s reprodukálni igyekszem magamban a körülöttem elomló csodákat – ami nem én, hanem ő, Ő!

Júl. 29. Historikus materializmus – ez a vasból fakarika és kutya-macska asszociáció. A história nem materializmus, hanem csupa élet, lélek, szenvedély, szenvedés, melyet nem lehet materializmusból kimagyarázni; a materializmus pedig amennyiben igazság, nem filozófia, hanem a természettudomány, a mechanikus, matematikai módszer és eljárás, mely alá lehet fogni a lét egy darabját, a materiát, de a többbit nem. A kettőt tehát kombinálni, s azt mondani a história materializmus: szemfényvesztés.

A bizonyítása ez abszurdumnak úgy történik, hogy a termelésből mondják függőnek a társadalmat s annak minden lelki tartalmát. Ez azonban megint egy absztrakt fogalommal való játék, s a függőség és kapcsolat pedig okságnak van beállítva. Az absztrakt fogalom a „termelés”. Ugyan mit mond az? vajjon csak a munkaenergiának munkába való átöntését? Dehogy, a termelés a valóságban az ember munkája, lelke, vergődése, művészete, ügyessége, öntudata – vágyaival, lázadásaival, igényeivel; akár gép elé állítva, akár eke szarva mögé, de a konkrét élet! Nem termelésről van itt szó, hanem termelőről, ez munkájából élni akar, megérzi családi, társadalmi, erkölcsi igényeit, összehasonlításokat tesz. Ez mind benne van a termelőben, s ezt belecsempészik a „termelésbe” (absztrakt fogalom); természetes, hogy akkor ki is húzhatják belőle. Tehát „termelés” az egész historikus világot mondja a maga lelki s társadalmi adataival, melyeket materialista alapon kimagyarázni nem lehet. Kapcsolatos ez mindennel.

Csak akkor bizonyíthatnának e részben, ha az Ostwald-féle energia-elméletet tudnák megvalósítani s aszerint kimagyarázni a szellemi funkciókat. Ez tiszta munka volna. Tehát mielőtt a historikus materializmussal előállnak, hozzák előbb matematikai kifejezésre az emberéletet! Itt a bökkenő azután az, hogy egy lépést sem tehetünk, mert nincs mértékegységünk a lelki funkciókra s értékekre nézve. Összehasonlítani a különbözőket csak úgy lehet, ha a lelki élet jelenségeit, e lelki törteket egy nevezőre vezetjük vissza; de hát hol s mi lesz a kifejezési, a számlálási egység gondolat és gondolat, érzés és érzés, érzelme, élvezetek közt? Hogy fejezzem ki közös szóval, hogyan mérjem egységes, ugyanazon

mértékkel a csevegést kávésmamák közt s a szűkszavú Moltke beszédét? Hogyan a műrekek s egy orfeumi diva táncának élvezését? Hogyan egy kedves otthon s egy hotel halljának érzelmi tartalmát?

Tehát ha akarunk világnézetet s fejlődés-megértést, vegyük fel annak a historizmust. Amit az eleven, valóságos élet s annak tartalmi nyujtanak, abból lehet kimagyarázni a történetet, de nem absztrakt formulákkal. Ilyen naív agy-buggyanás az a Laplace-i kijelentés, hogy hát majd valamikor egy képletre hozzák vissza a világot! Sült tökvirág!

Júl. 29. Szentigaz, amit Foerster mond: „Man kann die allgemeine Lage unserer Kultur vom seelsorglichen Standpunkte so definieren, daß man sagt: die Reize von aussen sind in's Ungemessene gewachsen, die innern Widerstandskräfte sind ebenso rapide zurückgegangen”¹⁷. (Polit. Ethik. 490.) Világos, hogy a vallásosság volna a legnagyobb s leghelytállóbb ellenálló erő. Azzal kellene párosulnia az erkölcsi kultúrának, úgy lelkiismereti, mint a jellem s a társadalmi élet tekintetében. Egészen más tüzetes, erkölcsstani nevelést kellene adni! Istenem, ha gondolok olyan *Stupf, meg Palásthy, Müller* – morálisokra, melyekben csak fogalmakat, de meleg valóságot, azt az igazi életet s annak a szépségét meg nem találjuk. S így ha arra reflektálok, hogy én morálist tanultam-e, azt kell mondanom, hogy nem. Egész erkölcsstani értesültségem a prédikációkra s az otthoni konviktusi buzdításokra, az olvasmányokból s a meditációkból merített fölvilágosításokra szorítkozott; de ez mind nem elég; mert egyrészt rendszeres, másrészt meleg, gyakorlati útbaigazításra volna szükség. Itt e részben óriási feladata volna a theologia morumnak.

Júl. 30. Mondják, hogy nagy korszakokban az emberiség ismét megpillantja s látomásokban szívére veszi legfontosabb céljait, azt, hogy miért él? Ha ez igaz, akkor ugyan nagy korszak-e ez a katasztrófális idő? Itt csak a katasztrófa nagy, de meglátás még nincs; hiszen csakis arról van szó, hogy jól együnk, ne dolgozzunk, szépen lakjunk; tehát a célok kompromittálásának kora ez. Én nem látok aszcenziót! Csak léhaságot s dekadenciát. Források azok, melyek mint Irland melegforrásai elapadnak; de megint nem fakadnak idők multával úgy, mint ezek. Én nem látom, hogy mi fakassza? Erős egyéniségek mély hatásokkal? Vagy hitközségi buzgalom? S ez honnan várható?! De ha nem is tudom, hogy mi hozza ezt ránk, azt annál biztosabban tudom, hogy mi kell nekünk a jövőre nézve; tudom, hogy a gyakorlati, közvetlen célok túl nagy örök célokba kapcsolt lelkiület, szellem és lélek, az emberi igények teljes megértése kell. Nemcsak technika, hanem a belső lelki világot mindenkinben megteremtő szellem kell. A stílus pedig ez: mechanizmus, technika fölött emelkedjék az erkölcsi, lelki világ, a *scénák, bürokrácia, államiság, szervezetek ne üssék agyon az egyéni életet*.

Júl. 31. Hála, áldás Szent Ignác atyámnak; fiúi szívvel, lelkesen üdvözlöm s hódolok neki! – Ami a tegnapi témát illeti, kérdem, honnan várhatni keresztény reneszánszt? a) Talán a mai szociáldemokrata kampány s a zsidó anarchiában vergődő kommunizmus abszurdumaitól; lehetséges, hogy a lelkek elundorodnak e túlzásoktól s biztos alapokra térnek. b) Hasonlóképpen talán megeléglük a zsidó szellem cinizmusát, indifferentizmusát, blazirtságát és terméketlenségét. A művészetből artistaság s a naturalizmus laposság s indifferentizmus lett. Belegázoltak mindenbe, lelegeltek virágot, vigyorogtak eszményre s lélekre, s így elnémítottak mindent, kiszárítottak forrást; telet hoztak erdőre, mezőre; a természet őserői ellen vétettek; ezek elvonultak, visszavonultak. Majd ha megint tisztelő, büntelen emberek lesznek fönt, kik áhitattal tudnak nézni a nagy mindenségre, kiknek lelkük nem kritizál s nem a maga ürességét dönti ki, hanem azt telíteni vágyik: akkor lesz neki megint mondanivalója, s a források ismét dagadni, túlcsondulni s a fák fakadni, az erdők

¹⁷ Jelenlegi kultúránk általános helyzetét lelkipásztori szempontból úgy definiálhatjuk, hogy ezt mondjuk: a kívülről jövő ingerek mérhetetlenekké növekedtek bennünk, a belső ellenállóerők pedig éppen olyan gyorsan csökkentek.

suttogni s énekelni tudnak! S az ember ráeszmél a végtelenre, a misztériumra, relativitásra, s néz majd és lát, meglát!

Aug. 2. A hitközség felé reménnyel nézek; hát hiszen tudom, meg kell azt csinálni, meg kell szerkeszteni és szervezni; jól kell ennek az orgánumnak lennie, hogy jól fogja meg az embereket, a híveket; de tartsuk szem előtt, hogy ez mind csak edény, ez csak keret és szerkezet, s hogy abba élet, lélek, meleg érzés, lelkesülés, fények, meglátások, hevülések, elváltozások csak a lélekből jöhetnek. Megújhadt élet, hódító, vonzó s megragadó élet csak a lélek mélyeiből, annak kigyulladásából való. Át kell élnem nekem s nekünk a hitet s a szeretetet, s a hívő s szerető egyéniség lesz vezetője s megvilágítója másoknak. Itt és most, aki él és ég és világít, aki úgy köztünk él s oly örökkévalóságyszerűen a magasságból valóan ég és szeret; nem aki közénk jött messziről, távol korokból – az csak papiros hős, csak rajz és festék; nem aki letűnő korok elhaló anyjának későn született fia, virág az őszi dérben, nem az, s nem olyan kell; hanem aki nagyon szeret itt és most s tud szeretni s világítani a maga lelkéből, az tud segíteni rajtunk!

Hitközségtől csak akkor várok valamit, ha a szerkezetből szervezet lesz, ha minden tag élő sejtje lesz, ha nemcsak fizet, de él, résztvesz, dolgozik. Másik gondolatom: szeretném, ha az állami általános védkötelesség mintájára általános keresztény életkészség, életvág, életöröm, érdeklődés lépne fel köztünk. Erre nincs kötelesség, hanem ez járvány, infekció s inspiráció!

Aug. 2. Ma hirdetik ki az új minisztériumot; Peidlnek hívják a miniszterelnököt, a nagy embert. Ha ez is olyan mammut-ormótlanság, akkor nagyot haladtunk megint lefelé. Kun Bélát megtapsolták; fölálltak beszéde végén s tüntettek a hálás balekek; talán hogy sótalan kenyeret eszik már a magyar, és 400 korona egy kiló zsír? Soha ilyen buta és totya népet nem láttam. Tegnap itt járt X. józsefvárosi káplán, aki Hock Jánosról beszélt. „Hah, uraim – szólt Hock – én csinálom most a magyar történetet.” „Én – nincs maguknak fogalmuk, milyen érzés az.” A legfrivolabb svindler ez – mondotta a káplán – én ismerem. No, csakhogy ettől is megszabadult a magyar egyház. Nyugalmazták s elment Amerikába! Szerencsés utat és megtérést, de ne hozzánk, hanem Istenhez! Istenem, ilyen szemétszákokkal megterhelve úszik az egyház hajója!

Aug. 2. Tegnapelőtt kaptam X. bárónénak ezt az itt mellékelt <nincs mellékelve> kártyáját. Hál' Istennek, hogy ez a szemtelen néber, aki a mi „jeles” újságíróink, a piszkos Népszava et consortes révén világgá kürtöltette, hogy viszonyom volt vele, ismét férjhez ment és kibújdosott. Szerencsés utat! Az aláírás megindító s a teljes bolondra vall, mert mint „lelki gyermeke” búcsúzik. No, minél kisebb legyen az ilyen „lelki familiám”.

Aug. 4. Atyám nevenapja. R.I.P. – Mi vagyok s hogyan tűnöm magamnak? Néma kutyának tán? „Nem lehetünk néma kutyák”, mondogatta X. s néhány vérszegény visszhangja, s azért kezdtek ugatni – ellenem. Hogy az honnan származhatott, hogy némelyek meg engem tartottak néma kutyának, abból magyarázom, hogy a hangos kutyák bizonyos nyalási motívumait nem igen műveltem...

Aki az egyház jogait igazán alaposan akarta volna védeni, s a védelmet megszervezni, annak mindenekelőtt nálunk az államtól a s. Majestas öleléseitől való szabadulást kellett volna sürgetni. Az bizonyos, hogy a XIX. századon végig az államhatalom mindenféle kép szutyongatta s nyomorgatta az egyházat. Mennyi panasz Ausztriában, Poroszországban, a kis duodec hatalmasságokban, im Musterlande Baden! A kultuszminiszterekkel mennyi zsörtölődés, és nyílt téren meg levélváltás arénáin mennyi bikaviadal! Hányszor hallatszott majd egy öblös szájú dignitáriusi program, majd egy mokány kuruc jelszó a szabadságról! A cezaropapizmus bürokratikus papírkísértése, okvetetlenkedései ennek a clown-nak most természetesen inkább nevetségesek, de akkor bosszantók, vérig sértők voltak. Mit nem kellett eltűrni! Türelem és gyötrődés nélkül most sem leszünk. De hiszen nem azt magyarázom,

hogy most rózsás az állapot, hanem hogy békók közt voltunk, melyektől mindig szabadulni akartunk.

E békókat most már mind tördeli a katasztrofális történés, a kereszténységet s hitet tagadó forradalom, a szociáldemokrácia, s ami sátáni gyűlölet s kegyetlenség felvetődött s betolakodott a pokolból a világtörténés áramába. Erre mi mind egy szívvel, lélekkel kiáltjuk: íme, az ördög, a pokol, a tagadás, a hazugság, az önkény, a rémuralom! S igaz, ezek a fekete, mocskos legények vannak a világingéző bölcseségtől ideállítva. Nemcsak a jók, hanem a rosszak is szolgálják az Isten szándékait! Az ilyen katasztrófában össze-vissza jó, rossz; alkotó s rontó hatalom; sötétség és világosság; tűz és erdei lehellet! Ennek a vén Európának a vére még most is pezsdül; azt kell mondani, nincs több ilyen bolondos leányzó, mint ez; a többi mind józanabb; ez van beoltva mindenféle nadragulyalével! Azért aztán ezen eret kell vágni többször. Napoleonról mondták, hogy mielőtt grand seigneur lett, volt grand saigneur, nagy érvágó; hát erre az egész kultúrára illik, hogy nagyot, szépet akar, de folyton kell eret vágni rajta; ő maga vág eret magának!

Mi már most a dolgunk? E békóktól megszabadulva, a történelmi alakulások paragrafusaiból és kosztümjeiből kisonva arra kell állnunk, ami lényeg. A kereszténység szellemét kell az európai társadalmi fejlődés ezen a mostani, új, történelmi fokán vagy platformon fölléptetni, a krisztusi hivatással.

Aug. 5. Csodálatos az absztrakciók üzelve az ésszel; szinte azt mondanám: óvakodjunk az általános fogalmaktól; de mindenesetre százszorosán óvakodjunk az általánosításoktól, vagy egy-két fogalomra való visszavezetésétől a világnak. A világnak van ős-teremtő oka, vagy vég-oka és célja; de a fogalmak sem az egyik, sem a másik. A fogalmak absztrakciók s valamit adnak; adják a szemlélet egy képét, a valóság egy oldalát. Nagyon szemembe tűnt ez ma Sokratesről. Ez a jó ember azt hitte, hogy a bűn nem egyéb, mint tudatlanság vagy hibás nézet! E tekintetben a nemi fölvilágosítók komája. Hát íme a tett, a valóság egy elvre van visszadisputálva, a nem-értésre. Az olyan jó ember, mint Sokrates, kinek akarata őszintén jó volt, így érzett, hogy ő minden jót meg is tesz. De a nagy világ, az emberiség nem így van! Ezen a valóságon kell megkritizálnia a fogalmak érvényességi körét. Az élet nem annyi, mint értés; van ott más is! S mit szólunk Kanthoz: „Ehe wahre Weltweisheit aufleben soll, ist es nötig, daß die alte sich selbst zerstöre”. Ez nem méltó a valósággal kapcsolatos gondolkozóhoz, csak egy német fogalmi szálakat fonó s szisztéma-pókhálókat sodró szobatudóshoz. – Kitűnő Otto Willmann Haeckelről: „Sinn der Dinge? Unsinn. Zwecke in der Natur? zweckloses Suchen. Vernunft? Gehirnsekretion. Begriff? Strohseil, um Wahrnehmungen zusammenzuhalten. Formation (vonatkoztatva arra, hogy a forma substantialis nemcsak statikus „formula”, hanem formáló elv)? Macht sich von selbst, wenn man ihr ein paar Millionen Jahre einräumt. Göttliche Intelligenz? vielleicht der Aether. Denkarbeit? Luxus. Wahrheit? für jeden, was er meint”.¹⁸

Aug. 6. Teljes oktalanság volna részünkről a kapitalista rendszerért lelkesülni. Hisz nincs senkinek oly elvi álláspontja, mely jobban kötelezné harcra a kapitalizmus ellen, mint a kereszténységnek; senkinek sincs oly kötelezettsége visszaemlékezni s öntudatába hívni az erkölcsstan parancsait, a tisztesség alapkövetelményeit, melyek mind e rendszert kárhoztatják s azt letörőnek, a keresztény erkölcsök megmételvezőinek, a középkori becsület és tisztesség megrontóinak tartják s kimutatják. Tudom, hogy ha így nézzük a kapitalizmust, ekkor azt minden földszagú vagyonharácsolásban, minden gazdagodási törekvésben láthatjuk, mely a

¹⁸ Kant: Mielőtt az igazi világ bölcsessége életre kelne, szükséges, hogy a régi önmagát elpusztítsa. O. Willmann Haeckelről: A dolgok értelme? Értelmetlenség. Cél a természetben? Céltalan keresés. Ész? Agyváladék. Fogalom? Szalmakötél, hogy egybetartsuk észleléseinket. Alakulás? Önmagától alakítja magát, ha az ember azt néhány millió évre osztja be. Isteni értelem? Talán az éter az. Gondolkodó tevékenység? Luxus. Valóság? Mindenki számára az, amit vél.

vagyonosodást mint célt, nem mint eszközt nézi, s ezáltal azt az erkölcs szabályai alól emancipálja. Ilyen a kapitalista szellem mindig volt, s főleg a zsidóság képviselte azt. E szellemnek vaskarjai s karmai lettek a gépekben s mindazokban a kereskedelmi s forgalmi intézményekben s megnövelték a világ gazdagságát, s ugyanakkor eszközöknek bizonyultak a kapitalista, aranyimádó ösztönök <számára>. A zsidó, kufár szellemnek ütött az órája, az arany fénye elvakította a világot, s a zsidó szellem az aranyfény s bódulata által tért foglalt s győzött!

Érdekes tárgyalásokat írnak a kapitalista szellemről, azokról a tényezőkről, melyek azt az utolsó századokban fölszították s nagygyá növelték. Max Weber a kálvinistaság racionalista aszkézisében lát ilyet. Azáltal, hogy minden örömet, még sportot is, megbélyegeztek s gáncsoltak, az embert csak munkára s kötelességteljesítésre állították be, a munkát, a szerzést tették száraz úrrá az ember fölött. Az ember le van kötelezve két kezének, mesterségének, ő is termelési gép. Úgy rászabadították az embert a földre. Hasonló bepillantásokat tesz Werner Sombart, mikor a zsidó vallásban s erkölcsi nézetekben látja a mai kapitalizmus egyik lendítő kerekét. – Manapság tény, hogy a kapitalizmus legkifejezettebb, legjellemzőbb képviselői a zsidók. Vallási nézeteik ráképesítették őket a féktelen s feszélytelen vagyonszerzés minden üzelmére és fogására és fortélyára. Fölszabadították az üzleti életet minden ethikai elfogódottságtól, s ezt a tért és mezőt kivették az ethika fönnhatósága alól. Szabad lett a vásár, s olyan az élet és szokások, hogy egyre azt kellett a tradicionális ethikával szemben mondani, hogy ezt meg azt nem lehet az üzleti életben alkalmazni, vagyis így külön ethikája lett!

Aug. 8. Tegnap hallottuk, hogy befellegzett a zsidó proletárdiktatúrának s elpárologtak a „nagyok”, Szamuelli, Pollák-Pogány, Boehm, Ländler, Hamburger, s akik mögöttük álltak. A nagy Fabik, ez a proletár-zsivány az ő mustracsapatával már három nap előtt elillant, az aggintézet udvarán rakták gulába fegyvereiket s a mundurt elhányták. Ezzel a Knall-effekttel (csattanó) ez a füzet is záródik! Tu autem Domine miserere nobis!¹⁹

Aug. 10. Tizenegykor kapom József főherceg üzenetét (tiszt hozta át), hogy menjek föl Budapestre a mótoron, melyen a szegedi kormány küldöttei utaznak. Elmentem félórát vártunk, akkor megjött a mótör, Teleki Pál gróf és Dömötör néppárti képviselő volt rajta. Ezek Szegedről segítőgépen jöttek Siófokra s onnan a mótoron. Elmentünk (Sréter ezredes is velünk volt) Budafokig, onnan villamoson a Ferenc József hídhöz, s onnan gyalog (Sréter és én) föl a várba; a várból a Bristolba, onnan megint a várba, s a miniszterelnökségen beszéltem József főherceggel; kérte az egyház támogatását s említette, hogy kultuszminiszternek akartak; mondtam, hogy azt úgy sem fogadtam volna el. – A primás szombaton este jött, vasárnap voltam nála. *Ajánltam, hogy az egyház mondjon le javairól; nem akart tudni róla. Természetes, hiszen nem is reméltem, hogy hajlik szavamra.* Vasárnap, augusztus 10-én a Misszióban szentmise s beszéd; este 6-kor elmentem, s 1/2 9-kor Fehérvárra értem. Itt már románok voltak, fogdossák a közélet jeleseit s kenyéren és vízen tartják s priccsen altatják. A lap aug. 11-én fog megjelenni.

Aug. 20. No, ezt ide szúrom, mert elfelejteném! Fölséges ünnepünk volt bandériummal, gimnáziumi zenekarral! A Simor-utcán végig, megkerülve a Vörösmarty-szobrot! Prédikáltam, ahogy tellett tőlem a rettenetes időben, Magyarország nyílt sírja fölött. Rettenetes az elkeseredés a zsidók ellen; nem szabad feledni, hogy mily csúfot űztek az országból ezek az orosz grejzlerek! Pesten is folyik a szervezkedés!

Aug. 24. Reparálják a palotát. Istenem, a kis-bibliothéka Krisztus szobrát lövőcélnak használták! Mily érzésekkel megyek vissza e házba? Azért térek vissza, hogy Krisztusnak

¹⁹ A kérdéses füzet 1919. júl. 7. – aug. 2. anyagát a *Soliloquia* I-ben (309–361) közölte Schütz. A *Sol.* II-be csak ez a hét sor került át. Az új füzet az 1919. szept. 13. – 1923. aug. 21. közötti időszakot öleli át. A kéziratot „könyv” szétszedve, sok lapja hiányzik.

ezért elégtételt nyújtsak. Mélyen megrendülve nézem sebeit – hisz ő nézte bűneimet! Domine miserere! Ott akarok hálni, abban a szobában! A városnak megfizetem az épületújítás költségeit!

Aug. 25. Ma a Jézus Szíve templomban volt verejtékezésem; beszéltem a hitközség megalakításáról. Kell ez nekünk, nem annyira az egyháznak, mint a lelkeknek. Ne legyen más érdekünk, mint a lélek érdeke. Ah, e részben sok tisztító gondolat kell. Nem papi érdek, nem állás és kenyér, nem színekurák, nem hatalmi szervezet, nem propaganda-szándék, hanem nevelés, több lélek!

Van az evangéliumban az egyházszervezet révén még sok áldás, melyben részünk lehet, források az életre, éltetésre, a bensőséges öntudatra...

Ma egy hete ugyanezt tettem a felsővárosban, d.u. 3-kor, rettenetes izzadással! Szétfolynám szívesen, csak gyujthassak.

Aug. 26. A püspöki konferencián természetesen a Papi Tanács is lefejeztetett; voltaképen mikor már meghalt. Ez igazán szomorú tünete volt a mi papságunk szellemének és segélytelenségének. A hatóság le nem intette, sőt az volt a nézet az esztergomi konferencián (1918. nov. 20.) is, hogy küldjünk oda jó papokat s így vegyük elejét a bajoknak; ez is megtörtént. Én magam fölmentem a gyűlésre (novemberben vagy decemberben?) s beszéltem mérsékletéről; de hiába, másnap a skandalum teljes lett. Ezen az esti ülésen P[feifer Miklós] kassai kanonok is tartott egy lapos beszédet arról, hogy az egyház, ha megértette az idők jeleit, győzött; applikáció: Nagy Konstantin, a középkor – mind rossz applikációk voltak. Csodáltam ez ember fölületességét. Még inkább csodálkoztam, mikor hallottam, hogy a szociálista pártba belépett.

Aug. 27. Ma Tésen voltam. El akartam intézni a birtokeladást. A valuta ingása nagy akadály lesz. Azért inkább mívelni, amit lehet, s felesbe kiadni a jobb földeket. Instruálásra a mai viszonyok közt alig gondolok; minek? Hogy egy félév mulva ismét elvigyék? A kastély üres, mindent széthordtak; a kert vadaskert lett! Mi lesz itt megint egy év mulva?

Aug. 28. Fölirom magamnak: *honeste vivere, suum cuique reddere, neminem laedere.* – *Matrimonium totius vitae consortium.*

Aug. 31. Tegnap este Sz. D. előadásán voltam a Szent István-teremben²⁰. Sokan voltak. *Furioso oratore* – híre megelőzte. Szidta a zsidót. Kimutatta, hogy „minden baj e rettenetes fajtól vagy kooperációjától van. Végzete Magyarországnak, ami szerencséje a zsióságnak. E gaz népet ítélőszék elé kellett volna idézni a háborúban való alávaló lapulása és uzsoráskodása miatt. Bűnei az égre kiáltottak haza, nemzet, vér s élet ellen: íme, akiket agyon kellett volna ütni, azok a halál, az öndöglés szagával kajmós orrukban va banque-ot kezdtek játszani, s ahogy a zavarosban mindig halásztak, úgy a forradalom tébolyában hősök maszkjába bujtak, s kik fegyvert nem fogtak, hogy az ellenséggel szembeszálljanak, most a szabadságot akarták kivívni s mint zsidó makkabeusok gerálták magukat, lődöztek a levegőbe, rémítgették az embereket, vadították a fegyelmetlenségbe s hanyatt-homlok rendtelenségbe kergették az országot. Akkor aztán jött a Hock János világtörténelem-csinálásának farsangja. A szájpadrás-nélküli gróf Károlyi fej-padrásnélkülinek is bizonyult, s mindenféle zsidó verébnek, kan- és nősténynek szabad ki-begyülése volt e vezető üres padlásába! No, ott csapraütötték a zsidó bölcseséget; volt vállalkozó elég mindenre, külügyre, belügyre; került zsidó rüfke Bédi-Schwimmer Róza adósságcsináló, kosorrú magyar követnek Bernbe, ahol a hotelben s a virágárosoknál csinált adósságait tán még most is fizeti Szilasy! Jászi Oszkár, ez őstehetség mindent eladott Magyarországból, ami eladható volt oláhnak, csehnek, szerbnek s e Saxlehner-palackokra emlékeztető, megyéket elhajtó purgó-

²⁰ Valószínűleg Szabó Dezső volt a szónok. Figyeljük meg, hogy – a rövid bevezetőt és a következtetést kivéve – az egész idézőjelben van, tehát Sz. D. véleménye.

politika még Clémenceau úr szabási terve előtt körülmetéltté tette Magyarországot. Természetesen kiebrudalták a szelidebbeket a vadak, a „nagy tudású” zsidókat a fészkelődőbb s ha kell, vért szomjuzó zsidók, s miután az orosz zsidók, a Leninek<nek>, Trockiaknak napja világtörténelmi zenitre mászott, hát „unsere Leut” itt is érezték a világreform, vagyis világnak tótágásra való állításának viszketegét. Kun Béla, ez a fölséges csillag<zat> szórta butaságát s a szegénység faszcinálását e szerencsétlen országra. Miért ne legyen kommunizmus nálunk is? Tetszik egy kis kommunizmus? Azt mi megcsináljuk; mit is ne tudnánk mi csinálni? Nü? felfegyverezünk aztán megint sereget s megyünk török-tatár ellen? De minek mennek? Hisz pokolba kívánták a háborút! Hisz leszabdaltak darabokat s odalökték önként románnak, tónak? Nü? csinálunk háborút; akarunk Magyarországot s azután egyesülünk az orosz bolsevistákkal, azután csinálunk bolsevizmust Ausztriában; döntjük a pénzt, milliókat számíthatlanul s leszünk nagyok, Napolenok, mi Hamburger, Ländler, Pogány-Pollák!” – Hát nem rettenetes dolog ez?! S most jön Vázsonyi és a fejevármegyei gyűlésen „Elek” úr, s mondja: ne felekezetieskedjünk!

Szept. 3. Ma megint harmatos reggelem van. Tegnap néztem a növekvő holdat, ezt az aranymisztériumot, ezt a csillogó hieroglifet, ezt a néma, sokatmondó, világítéletet hozó csillagzatot, amint Sárpentele kékesszürke ködös vidéke fölött lebegett. Állt; nem látszott, hogy halad; egy-két felhő mint szétfoszló sóhaj, mint a végtelen vásznon a lelkek vonulásának vonala húzódott fölötte; de nem állt vele szóba az aranyos profil s nem lett fátyolos – mosolyogva hirdeti a világvéget! Azután ma reggel a mély alázat áhítata, a könnybelábadt szemek s az azon csendesen csepergő cseppek ... a léleknek érintkezése a sacramentum kegyelmével s a szellemi világgal! Reversus est angelus, qui loquebatur in me et suscitavit me quasi virum ex somno... [Visszatért az angyal, aki hozzám beszélt, és felébresztett úgy, mint amikor álmából keltenek föl valakit. (Zak 4,1)] Ah, azok a járó-kelő angyalok, azok a húzó szellemek, kik a lélek alvó szellemiségét felébresztik, mint a villamáram a delejes vonzást! Trahis me post te angele et reverteris passum et suscites me! Salve soci vitae aeternae, salve civis spiritualis mundi, peregrinus in nostro mundo, nos suscitare est officium tuum²¹. Ez az alvó szellemiség ... s hol vannak az angyali lelkek, kik ébresszenek? Ó, jöjjetek, ébresszetek, nézzetek lelkünkbe ébresztő hatalmas lelketekkel!

Szept. 4. Még azt elfelejtettem. Augusztus elején meglátogatott W. gróf²² s beszéltünk politikáról, Károlyi Mihályról, Festetics Sándorról. Egyszer csak kipattantja: „Miért van önnek oly sok ellensége?” Én feleltem neki valamit, hogy nem vagyok sablónos, s kívánok realitást! De hiszen az mellékes, hogy mit feleltem; a fő a vallomás. Ő idegen itt, de hall eleget, sőt jobban figyel meg mindent, mint más valaki – főleg az arisztokráciában.

Szept. 7. Az ancien régime kiváltságosairól mondták, hogy iparkodtak maguk is, hogy szülessenek, vagyis érdemes volt születniök. Hát hányról lehet azt mondani: érdemes-e születnie? Minek születünk? Már Jób panaszkodik: minek? Ah, ha sírok mellett megyünk e gondolattal: érdemes volt-e ennek, annak? Csak, ha üdvözült! Mily értékelés! Hát értsük! A Szent Szűz ilyen volt. Iparkodott születni... Életfriss hajtás volt! Tiszta, nyílni kívánczó rügy! Fellegtelen, gyorsan kivirágzó hajnal! Ah, mily biztatón s kedvesen világított piros, rózsás fényekkel a világba bele! Sicut aurora consurgens... canticum cantativum ... idea Dei muliebris pulchritudinis, salve, salve²³! Ah, hogy nézek az ilyennek szemébe s eléje, az ilyen életbe sietőnek; én, ki inkább kifelé mennék, mert itt oly kevés visszhangra találok, oly kevés embert, aki igazán olyan enyém, nekem való, s akiről szintén nem tudom, hogy mit akar itt.

²¹ Magad után vonzasz engem, angyal, és visszafordulsz és felébresztesz engem. Üdvözlégy az örök élet társa, üdvözlégy a lelkivilág polgára, zárandok a mi világunkban, feladatod az, hogy felébresszél minket.

²² Wenckheim gróf Csurgórol, Károlyi Józsefné bátyja.

²³ Miként a felkelő hajnal... zengő ének, a női szépségről alkotott isteni eszme, üdvözlégy, üdvözlégy!

Mit? Mit? A legtöbb ember agitur, non agit! Mások gondolatai, századok érzései, öntudatlan reakciói, érzelmi torlódásai, törik, nyomják, ütik! Ah, cseppek vagyunk.

A gondolatoknak eseményeknek is vannak fátumaik, s mit tehetünk róla – gondolnám –, hogy dekadenciájuk völgyében élünk! De szeressünk, azt tehetjük! Jaj, de mennyit szenvedek a szellemi dekadenciától, az eszmények halaványságától, a lelkek fehér-halálától. Száraz, fehér betegség és halál körülöttünk! Ezt is úgy kell magyarázni: a korszakok öröksége, a régi s új bűnök s blazirtságok, a megszenteltelenítések rettenetes átka. Nem lehet vétkezni büntetlenül, s a bűnnek van szociális bűnhődése is! Az is! A levegő lesz rossz, a világosság fakó, az energia lanyha, fáradt... Vesző élet! Ah, Madonna mia!

Szept. 10. Itt járt H[adik János] gróf. Jó magyar ember, s most már ő is látja Magyarország veszedelmét a zsidóságban. Nem hiszi, hogy a mostani kormány a keresztény nemzeti pártprogrammal boldogul; a zsidók mindent megtesznek, hogy lehetetlenné tegyék s hogy a világot telekürtöljék, hogy nem képviseli a nemzetet, nem rendezhet választást, elnyom, pogromokat hirdet stb. A „Neue Freche Presse” 7 milliót kapott. Az entente-missziókat a zsidók traktálják és kenik. Azután elmondta, hogy a „radikális párt” voltaképp a zsidó uralmat szolgálja, s először úgy volt, hogy a gazdag zsidók is mind egy követ fűjtak velük; de amikor túldemokraták lettek, akkor a pénzeszsákok visszahúzódtak. A radikális párt azt akarta, hogy mivel a magyar intelligencia túlsúlyban zsidó, hát ennek kifejezése és képviselése is legyen végig mindenben! Erre most a felelet, hogy a zsidót ki akarják dobni! Azt is mondta, hogy a nála járó zsidóknak megmosta a fejét s rájuk olvasott, hogy a vallást mint támadták, papi uralomról szónokoltak; hát hol az a papi uralom! Ők a felekezetieskedők.

Szept. 12. Maria dulcis carissima salve! [Édes, drágaságos Mária, üdvözlégy!] – Nem mondhatom, hogy mily rosszul érzem magamat sokszor, valóságos rosszullét fog el s mélységes undor az emberektől. Borzasztó tapasztalataim vannak a rosszról s a piszokról, s nem látom az emelkedő vonalat ezidőszert. Egy borzasztó ösztönös, kukorica-rázást s nem gyöngyököt kereső schola epicuriana. Hol van itt az evangélium nyoma, hol a szelleme? De ez csak átmeneti hangulat nálam, mert a lélek csakhamar kikívánkozik e lapályból s a szellemi hegyvidékre siet – „abit in montana cum festinatione” [Lk 1,39]. Kell ez a montán világ, a lélek magaslatai, az emelkedett lelkület hegységei. A lélek nem lélek, ha nem emelkedett; az olaj nem olaj, ha a vízben elbukik.

Minden lélek hegyi lakó; látja maga körül az égbe emelkedő maszszivokat s a végtelen kilátásokban elmerül. Mindig föléje kerülni az életnek, a butaságnak, léhaságnak, a rothadó, békanyálás víznek, a millió lelketlenségnek, az üzekedő környezetnek, mindannak a piszoknak, mi agyvelőkből s tollakból folyik, s mindannak a dongásnak asszony-ágyékok körül! Ah, emberek, hogyan tudtok mindent lerántani s piszkítani, hogyan tudtok a természet ösztönei szolgálatában állni, anélkül, hogy az arcokon átolvadó zenéjét a léleknek, az örök szépnek, az érzelmi dalnak, e vonalak, síkok és domborulatok isteni vonalát tisztelnétek; hanem belevájkáltok és beletapostok. Ti bestiák! s ti azt mondjátok hogy eroszt akartok; ah, azt se értitek; hisz az erosz nagy indulat, s abban is Isten lesz, s ahol a daimónion ott az éthos is lesz; mert éthos anthrópó daimón. A daimoni, isteni az éthosz is; így az erosz is éthosz lesz, ha a mélyébe nézni s hatolni tudtok. Mindennek fenekén ott az isteni: ami van lét, az e fenéknek dudorodása, vonaglása s elfolyása. Fátyolnak mondták, projekciónak is mondhatták; én bas-reliefnek mondom; mint ahogy az érett nőben domborodnak a formák, a mérgezett s megsejtett anyasági hivatás mélyeiből kiemelkednek az idomok: úgy az egész lét az isteni gondolatok reliefe; azok domborodnak s alakulnak ki, azok emelkednek bele az anyagba. De értsd meg, az alap, a fenék, az alakítás kiindulása a daimón, s az természetesen tele van éthosszal!

Ez a felfogás, mely maga is kiemelkedés s domborodás, monumentális vonalakat húz az életbe s beleállít hegyeket: bátorságot, bizalmat, lelkesülést ... a lélek fölmered a fölségben, a hősiességben, kiemeli a Jungfrau-kúpjait a csendes kontemplációban, az Istennel való

barátkozásban, a csillagos lelkekkel, a szentekkel való testvérülésben... gyönyörű fodrokban s hullámokban omlanak érzelmei mint a hegyek oldalán az erdők övei s fodrai, virágos hímmel s szépséggel kicsipkézve!

Szept. 13. Ettől is, attól is hallom, hogy olvassa a francia forradalom történetét, s hogy ez a mai véres és bolond hepciáskodás is olyan. Hát igen, az emberi hóbort többé-kevésbé mindig ugyanaz, de a mostaniban az a különös, hogy a megkeveredett zsidók üzik itt játékukat; tehát a nevetséges vonások dögiben döbbsenek ránk. A zsidó mindig nevetséges, aszimmetrikus, idegen s ugyanakkor nem-idegent játszani akaró figura. Ami pedig a fölséges népet illeti, az többé-kevésbé, sőt talán nagyon is ugyanaz; annak azonban leitmotivját Schadow festő leveleiben találok a legtalálóbban ecsetelve, aki az 1835-i berlini forradalmat festi; azt írja, hogy Kranz úr, akkori híres cukrász boltjának vágódott neki a piszkos ár e kiáltással: Ooch Eis essen! Igen, enni, még pedig fagylaltot is enni: ez a forradalmak mélységén a lüktető ér s a pöfékelő szellem!

Szept. 13. Aki nem áll az emberek fölött, aki nem tudja megvetni s lenézni törpeségüket, önző piszkukat, utálatos haszonkeresésüket, s ha a magasban áll – püspök, nagy úr – beléjük száradt irigységüket gyűlölködésüket: az tönkremegy az – embereken. „Es stirbt der Mensch an den niederträchtigen Menschen”. [Az ember az aljas embereken hal meg.] Ezt ide írom, mert mindennap tapasztalom, de nem sínylem meg, mert értem azt is: „odi profanum vulgus”²⁴; némelyek ezt gögnék mondják. Nem tudom, hogyan érzett Horác ő-jelessége; de az bizonyos, hogy az alávalótól óvakodni kell, akár ember, akár poloska vagy patkány legyen; s mégis szeretem az embert, mert isteni alkotásának, paradicsomi kikezdésének nyomát s csirait hordozza magában. Néha kikel az ilyen csira: gyönyörű, kedves, világító lélek lesz. Egy ilyen szép emberért szeretem az egészet.

Szept. 16. Rendkívül nehéz az egyháznak helyét s útirányát megtalálni, s nevezetesen állásfoglalását az emberi szabadságokkal szemben időszerűen s helyesen – mit mondjak – megreformálni. Az egyház most is azon szemponton áll, hogy a rossznak szabadságát erőszakkal is korlátozza vagy ha lehetséges, letörje. Ez helyes, ha úgy hisszük, hogy az igazságot az egyház kizárólag bírja; de a mai kor ezt el nem fogadja, s így ferde helyzetbe jut a modern kultúrával.

De különben is gondolom, hogy változott az idők szelleme, amennyiben nem tartják megengedhetőnek erőszakkal benyúlni az erkölcsi világba. S valahogy ez igaz. Ez az érzület pedig megint onnan lehetett általánossá, hogy világos lett idő folytával, hogy nem lehet erőszakkal boldogulni. Az egyháznak most nem használnak Nagy Konstantinok, sem Nagy Károlyok; Szent Istvánok is csak annyiban, amennyiben erkölcsileg segítenek, s nem paragrafusok fütyköseivel. Tudom, hogy ezzel is zsákutcába kerülünk; de ez talán a kisebb rossz. Megáll az eszem.

Szept. 17. San Francesco nel monte d'Alvernia, ti saluto ed esulto io stesso. Ismét egy fölséges regulát olvastam: „Bonam animi affectionem ego existimo cupiditatem vehementem placendi Deo, eamque insatiabilem, stabilem et constantem”²⁵ (S. Basilius). Mily erő és emelkedettség van ebben, összehasonlítva azt Rousseau s a többi filozóf nyegle s buta nagyképűsködésével, szentimentalizmusával, mely ázik, vagy racionalizmusával, mely száraz mint a makaróni. Istenem, mily céltudás, mily útlátás, mily iránybiztosság, mily izomzat és kilépés! Elénk döbben, mint Ares az óvodások s mint egy akrobata vérbajos nyavalygások elé! Ah, Voltaire úr erre nézzen, s fogja be foghíjas száját!

²⁴ Gyűlölöm a közönséges tömeget. Horatius *Carm.* III.I.1.

²⁵ Úgy vélem, hogy a lélek jó érzülete abban áll, hogy szenvedélyesen tetszeni akar Istennek, és ez a vágy kielégíthetetlen, állandó és állhatatos.

Szept. 19. E napokban akasztotta fel magát az aposztata S. Isztiméren. A plébános beszélt, hogy azelőtt egy héttel hozzám akart jönni. Ez mindenestre jó jel volt; de gratia sufficiens csak, mely nem használt neki.

Szept. 19. Ha egy kedves nővért itt áldozni látok – nem tudom hogyan hívják, megértem, miért jár annyi pszichológus a fejében az a gondolat, hogy az áhitat valamiféle erosz. Lehet ennek valami igaz értelme. A hasonlatosság talán az odaadásban van. Ez a nővér nem szép, de mikor szemlehunyvva száját kinyitja, a nyelvét szerényen kitolja, valami elragadó vágy s bensőség fejeződik ki rajta. Rendkívül szép látvány. Olyan Hess-nek boldog Alacoque Margitja. De természetesen épen ebben a tiszta szeretetben nincs semmi alacsony érzékiség. Odaadás, kitárás, vágy, olvadás, átkarolás igen; de mindez a szellemi nívón.

Szept. 20. Tegnap jött meg váratlanul ismét F[ilberger Gyula] Nyitrán van családjá; ő maga hét hétig internálva volt Illaván Krausz főispánnal, Polónyival. Ott vannak a magyarónok s kártyáznak s búsulnak. Azt mondja, hogy a nyitrai zsidók, olyan Árpási (Gerstl) nemesek is, átlag mind tótoknak vallották magukat. Ezek voltak a Tisza-kormány s a magyarság támaszai!

Szept. 21. Nagymise közben 1/2 10-kor egyszerre riadalom lett; az embereket hazakergették a románok, mert hát közelednek a fehérek. Bárcsak kotródna ez a buta, cigány nép már innen. – Meditációban bámultam a fűszálat, melynek köze van a 140.000.000 kilométer távolságnyi naphoz, s a kis szemideget, melynek köze van a fényévek collstokkján mért távoli állócsillagokhoz: „Und wird in dunkler Nacht – Er aus der Erde steigen, – Auch seinem kleinen Stern – Wird sich der Himmel zeigen.”²⁶ „Kicsinyek, parányiak vagyunk, de meglátjuk az eget, a végtelent. S a mi értelmünk e szerény kis világító készülék; csak olyan, mint a tenger mélyében lakó halak villamos világító lámpása ... viszonyban áll a végtelennel: signatum est super nos lumen vultus tui ... azért aztán „dedisti laetitiam in cordibus nostris”²⁷”.

Szept. 30. Átköltözködtünk megint egy nagy háztartásba szoruló rengeteg retyerutyával, bútorral, csip-csup dologgal, padlást megtöltő lim-lommal. No hát, itt vagyok; de nem otthon; nekem otthonom, ahol úgy volnék, mint kedves, egyetlen körben, nincs. A bútor nem az enyém, a falakról más, itt letelepedett s innen kitépett lakók képei néznek rám, sajátos pózban, gesztikulálva, könyveket szorongatva. S mily kevés közöm van hozzájuk is.

No, de ez nem nyávigóság s melankólia! Nem tárom ki a lelkemet ölelni a semmit. Szó sincs róla! Nekem minden ház csak annyi, mint a cserép a virágnak; kell az is; de csak azért, hogy tartója legyen a földnek, az életnek. Nekem minden ház csak ága az énekes madárnak, toronypárkánya magasban lakó galambnak, esztergomi bazilika-oszlopok akantusz kapitélje az ott bűgő gerlicének! Nekem minden otthon csak trambulín, onnan ugrom le az élet árjába; megsuhogtatom, hogy lökjön rajtam! Tudom, csak ingereket keresek, simogató s felhorzsoló, csitító s gyújtó, édes és fanyar, kedves, szép illetékeseket! Ah, megrészegülni akarok természetből, ittasulni napsugártól, fakadni a tavasz borulásában s haldokolni az ősz csendes hullásában... Egyet, egyet akarok; istenülve élni, hogy ne kelljen sohasem énekelnem: „miért oly későn... levélhulláskor, daru-távozáskor”. Látni akarom a tavaszi sugárban a naptól részeg hegyek táncát s hallani a téli szél zúgásában a nagy halál fölötti panaszt, melyből itt-ott kicsillan az örök élet reménye s öröme!

Okt. 1. Kedves hónapom, – az angyalok ünnepe miatt; angyalaimnak szentelem. Szeretet, szeretet, az kell a földre, még pedig a szellemek szférájából való szeretet; az érzéki, mely a szép termeten fölsiklik s ujjong, nem elég; szeretet kell, mely a lelket, a szellemet fogja meg s tüzet attól fog. Hát szeressünk, már csak azért is, mert magunkkal be nem érjük; azzal a

²⁶ És ha a sötét éjszakában a földről felszáll, kicsiny csillagának is mutatja magát az ég.

²⁷ Zsolt 4,7: Ránkragyogott arcod fénye, örömmel töltötted el szívemet.

másikkal sem, aki párunk, vagy az lehet. A kettő, ha egyesül, akkor sem elég egymásnak. Azért kell felsőbb, szellemi szférák szeretetével, az isteni szeretettel egybekötni a szeretőket is, – nemcsak érelemmel, de szentségi köteléssel, mely Istenbe köti a kettőt, a párt is bele; Istenbe, az örökbe; Istenbe, a hervadatlan szépségbe; az örök menyasszonyi üdeségbe. „Invicem amare est unum Deum habere”, mondja Szent Ágoston. Így az örök szeretet kivezet a mulandóból s azzal a lét tragédiájából.

Okt. 6. No, most rájár a rúd, csak úgy suhog, a liberális, zsidó, nemzetietlen, kivénhedt, elernyedttársadalomra. Ez a nyomorult száraz-gyökérzetű erdő, hol csak a fogalmak, az intellektualizmus száraz ágai terpeszkednek s a lélek s annak mozdulatai számúzve vannak. Ah, ez az echt zsidó vidék, úgy képzelem, a Holt-tenger vidéke és „flórája”; vagy pedig világ, mely az írók izzadmányából táplálkozik, kik írnak, írnak, de a lelki megmozdulásokat itatópapiroson szűrik át. Az érzés fölösleges, azt el lehet dobni; tehát ami igazán s különösen a legszubsjektivebb, a mienk; ami nem közös és sématikus, amilyen a fogalom, az ismeret. Így szögesedik ki lépten-nyomon a túlzás, mégpedig tagadással!

Okt. 7. „Wer Wissenschaft und Kunst besitzt, der hat Religion, Wer jene beiden nicht besitzt, der habe Religion²⁸”; Goethe szavát úgy kell érteni, hogy a helyes tudomány s az igazi szépművészet elválaszthatatlan a vallásosságtól, s viszont az igazi, mély vallásosságon át vezet a kapcsolat tudományához és művészetéhez. Ez utóbbit a történelem is tanúsítja, hiszen minden művészet és tudomány a szentélyek mellől a szent titkokból fakadt!

Okt. 8. Csodálatos lélek ez a Szent Brigitta; finom, meglátó, bátor, egyenes és szépséges, hódító. Milyen leány lehetett az, milyen idegerővel, mikor egy szentbeszéd után éjjel álmában már úgy látja Krisztust mint a Golgotán. Csodás lelke már testet adott a fogalomnak, a képnek. Máshol a fantázia, az érzés képet s a képbe életet <ad>; de itt a lélek már beszélő, csengő, szót váltó, szeretkező életet állít belé!

Tele akasztottam a kápolnafolyosó falát képpel, hogy akik ott rám néznek, mementót kérjenek; a jó Mihály Jánosné aranyos, tártkarú Jézuska-pallóját használom s a Pauer püspök kelyhét, a tizenkét esperesség szentjének zománcképével; akarom, hogy ezek mind kiáltsanak felém: segíts, imádkozzál értünk s velünk! A klérus, a jó lelkek, a szeretett kedves ismerősök mind benne vannak imámban. A bábaasszonyon s a vén Ancsán, ki akkor még a fiatalabb Anca volt, minden szolgálócskán föl a mai napnak életmegsegítőjéig belefoglalom imámba. S a kisgyerekek, kik oly keskeny ajkacsákkal s naív szemekkel s finom kacsókkal járulnak a szentáldozáshoz, azokért is, meg azokkal is hálát adok a jó Jézusnak; s úgy képzelem, hogy mindnyájan kitarjuk karjainkat s tapsolunk s szaladunk feléje s ő épúgy felénk, s testvéries lélekközösség, lelkek, a megváltottak s a megváltó lelkek fonódnak, s ölelkeznek, szakadnak egymásba. Ó, igen, szent iram kell és megrészegett lelkeség tánca, rángása; mint ahogy a legyek, az ittas, a napsugár-ittas legyek cikáznak s keverednek s imbolyognak; legyek vagyunk, de egyek legyünk napsugárban, ittas, részeg, táncoló legyek, parányok a végtelenségek delejező fürdőjében!

Okt. 8. Még valamit a tegnapról. Bevonult a fehér gárda, a magyar nemzeti hadsereg, s az oláhok végre kikotródtak. Elvitték az ősi gyapjúnkat is. *Je vous fiche mon pied au cul! Ez a cullus! Az bizony átlag száraz volt, úgy értem, hogy sovány csont és bőr!* No, de ilyen felszabadítói a nemzetnek! Könnyes szemmel néztem a katonákat; foszlányait a nagyhatalomnak!

Okt. 8. Forradalom? Hát ki forr itt? a vidék? Dehogyan, a subás s szűrös paraszt, az önző kigazda, az ugyancsak nem forr; gondolom, az 48-ban sem forrt. Hát Budapest? az a sok szegény ördög, hivatalnok, éhenkórász vagy talán a Lipótváros, a cukor-Voltaire, a jasszok és Jászi? Istenem, azok úgy akarnak forradalmat, hogy mások forrjanak, s ők nézzenek s

²⁸ Aki a tudományt és a művészetet birtokolja, annak van vallása. Akinek ez a kettő nincs, annak legyen vallása.

írjanak! Hát aki itt forrt, az néhány bőrébe nem férő zsidó volt, akik felbéreltek s előlegekkel szerződtek zsványokat, betyárokat, gyilkosokat! Lemaitre mondja: „Mióta az emberiség él, s a történés folyik, a legnagyobb forradalmak úgy történnek, hogy az emberek 999 ezredrésze nem vesz részt bennük, nem kívánja, nincs haszna belőle s átlag nem is érti, hogy mi ez?” De az úgynevezett forradalom nagy lelki forrongást idéz elő, tisztulást, ügyekvést. *Forradalom a tisztesség lázadása – forradalom az elnémítottak ébredése; forradalom a nagybeteg és félrevezetett, nemzeti érzéséből kivetkőztetett társadalomnak betegágyából való kiszállása. Feltámadás! Mi volt ez a társadalom? alélt, léha, veszteglő tömeg, – lajhármorál, sőt egy lappangó maláriával vérében: betegsége álmokór volt. Forradalom = javulás, reakció belülről – disciplinált, nem pártpolitikai hadseregek! Dolgozó, nem a munkanélküli segítségből élő naplopókat! Dolgozó munkásokat! Bécsben a kormánynál 20.000 ember jelentkezett, mikor Franciaország a pusztulás helyén önmagát rekonstruálni akarván, felszólította a résztvenni akarókat: ezekből 17.000 volt bourgeois, s csak 2500 volt munkás!*

Forradalom, nem párturalmat, nem osztályuralmat, nem szocialistákat fegyverben a húsos fazékok körül, – az állami jászoly körül. Nem osztályharcot!

Okt. 9. Hát mi lesz a békével? Ez a rabszolgák, a lenyűgözött népek megbélyegzése, megingatása és nem megnyugtatása. Természetesen az egyik fél örül, a másik búdul, s mindkettő gondolja, hogy igaza van.

Okt. 12. Nagy ünnep Székesfehérváron. Bevonult a nemzeti hadsereg. Nálam szállt Horthy Miklós, fővezér. Itt szállt hajdanában Jelasics is. Mély megindulással néztük halottaiból feltámadó nemzet hatalmának első szervezkedését; az élni-akarás nagy vágya mint izzó érzés hevítette lelkünket. Tehát nem kell meghalni; élhetünk! A vásártéren volt a zászlószentelés, mise, melyet Bilkei plébános celebrált. Azután 1/2 2-kor bankett a vármegyeház nagytermében. Széchenyi Viktor gróf mondotta a tósztot Horthyra; én a tisztikarra. Nemzeti lelket és eszményiséget kívántam nekik! Este lampionos menet, cigányzene, ének! Friedrich István jól beszélt, ő nem enged; gerinc kell a nemzetbe, mely becsülést igényel; ne nyafogjon, álljon, akarjon. Söprőnyelet akar, söpörni. Pompás Lueger-i hangok!

Okt. 19. Margitligetre utaztam s vasárnap kimentem; az idő nem volt szép, de a cseresznyefák gyönyörű pirban égtek, minden levelük mintha aranypiros mécses, bíboros láng lett volna, s az egész vidéken világítottak s jelezték itt is vagyunk, ott is vagyunk, akik most pihenni térünk, hogy félév múlva ismét fehér virágdíszbe öltözzünk. – Nagyon kedves lelkekkel ismerkedtem meg ott: az ember örül az érintetlen s öntudatos szüzességnek, mely a rosszat sajnálja a községben s a családban, s magát áldozatul ajánlja.

Visszatérve Budapestre, 29-én konferenciát tartottam, s 30-án Várady érsek elnökölt a theológiai karral együtt tartott konferencián. Istenem, mennyire örülök, hogy e theológiai tudománynak a karban oly hivatott s hatalmas képviselője van. Tekintélye is van; bezzeg más, mint volt a 70-es években, amikor alig néztek rá a theológiára a „karok”, s Bognár Istvánnak, a biblikusnak egy-egy egyetemi ünnepélyen konverzálo társa csak valamely hivatalnok, kvesztor került. Így mondta ezt nekem Winkler József, a doktor romanus.

Nov. 1. *A halottak estéjén mindnyájan gyászolunk, mert mindenkinek van halottja: tehát mint kik vesztek, szülőt, gyermeket, testvért, napsugarat, vigaszt. – Ha otthonainkban ülünk, mintha kihült tűzhelyek körül ülnénk s turkálnánk a hamuban, emlékeink mint felcsillanó paraszak, izznak s elalusznak. Ha szobánk falait ékesíteni akarnók elköltözötteink képeivel, teleaggathatnók azokat és ha idézhetnénk őket, egész városokat népesíthetnénk. Hová az emlékekkel? Temetőbe a kegyelet helyére? Jól tesszük, ha sírjaikat gondozzuk, de gondolnunk kell Sz. Jeromosra, aki a római Pommachiust dicséri, hogy Paulínának sírját nem virággal, babérral, hanem szerető, imádkozó, áldozó lekülettel kerítései. Forgandóságba, mulandóságba? ott elnyelné a kegyetlenség emléküket, de vigaszt nem találnának. – Ülünk hát meg az anyaszentegyház vezetése mellett ez emlékünnepet, mint*

keresztényekhez illik, kiket nagy hit, remény biztat, s kik örök, feledni nemtudó szeretettel. Nektek: föl a szemekkel ... föl a szívekkel ... segélyre föl a kezekkel.

A testet a föld, a lelket a hit, szeretet, lelkiség kristályába, aranyába foglaljuk.

I. Föl ... nézzük azt a nagy világot, sirontúlit, hol a lelkek élnek ... a világnak s minden létnek értelme az élet.

A kövek nem élnek s nem tudnak, a növények, állatok élnek s meghalnak, emberek élnek s meghalnak s tovább élnek, a szellemek élnek s meg nem halnak... Tehát a győzelmes élet, a szellemi világ, a lelkek élete végett.

Krisztus érzéseivel járni a temetőbe: Nolite mirari: Ezt hirdeti a Szentírás: Ego sum resurrectio et vita ... credis hoc? [Jn 11,25–26]

Jób: tudom, hogy Megváltó Istenem él... Ezt az Úr Jézus: Nolite mirari, quia venit hera... Ez a hit ad buzgalmat: Sic deservio Patri et Deo meo credens omnibus, quae in lege et prophetis scripta sunt, spem habens in Deum ... resurrectionem futuram justorum et iniquorum. [Csel 24,14–15]

A másik élet ez a vallás tartalma, melyet megragad, ez életbe befektet, ez az érdek, a páthosz.

Hát ez emelő érzéssel teljünk meg, mikor magunkra és holtjainkra gondolunk, halhatatlanok vagyunk; ők is élnek! Credis hoc? Örök élet az életünk! Két világ az otthonunk! Nézd, az élet végtelen. Ha a tengerparton állok, tudom, hogy valahol föld van s ha a sír szélén, az élet végén állok, tudom, hogy ott is élet van. A levegő tengeren, a csillagfények tengerén túl az örök élet hazája. Mily nagy vagyok, ha ezt hiszem, mily kicsiny, ha ezt nem hiszem! Mily elragadott tekintettel nézek odatúlra s látom őket mindnyájukat.

II. Föl a szívekkel. Vajjon csak néző és meglátója leszek-e e csoda életnek: s nem lesz köze szívemnek, nem lesz-e gondja, aggodalma, nem lesz-e dolga a szorgos szeretetnek. Azok a lelkek ott túl ránk szorúlnak szerető, áldozatkész szívünkre, segítségünkre. Mert még nincsenek otthon a célnál. Istenhez csak a teljesen tiszta lélek jut el. Ha valaki élete szent és tiszta vagy ha vétkezett is, de szívből megbánta bűnét. Ha a penitenciatartás szentségében nem szűnt meg tisztára mosni. Ítéljetek.

Úton tele vággyal: mint szarvas a hűvös forrás után, úgy lelkem Isten után! Nem fogalom, nem hideg szó.

Szomorúan, idegenben: akiknek nincsenek énekeik. Az isteni igazság súlyos keze alatt; aki nem bosszúálló, de büntet s kérdezitek, hogy miért? talán azért, mert csak a szenvedésben gyúlnak ki a lelkek mély tűzű érzelmei, tiszta értékei.

Ez a szegény lelkek világa ... ez az alázatos kontemplátorok világa ... ez a nagy vágyak világa. Ó ha ezt látnád, amit ők látnak s azt éreznéd, amit ők éreznek, mily szeretettel fordulnál a temetőkből az alázatos boldogultak felé.

III. Nyújtsd ki kezeidet és segíts: Ha látnád Szt. Rombert Tunis piacán: Könyörülj rajtam Isten, könyörülj rajtam.

A szeretethez fordulnak: szüleid, testvéreid, gyermekeid. Mariana Escobár 40 évig nyomta a betegágyat, sokat imádkozott a szenvedő lelkéért. 7 éves fiúkat látott mintha keresztre lettek volna feszítve: angyaloknak gondolnánk szülein, de nem azok voltunk... Szülők! Tengeriszörnyek emlőjükhöz engedik fiaikat ... Gyermekek! Szüleitek szenvednek s mit tettetek ti értük? Adtatok-e morzsákat éhségük csillapítására.

Mindennel segíthetünk ... ima, önmegtágadás, áldó emlékezet; de főleg, hogy Krisztus áldozatát ajánljuk fel értök. Ki vagyok én? Elhat-e könyörgésem a mélységből? Meghatja-e az Urat? Kr. Amit mi nem tehetünk, azt ő bírja! A mi Urunk Jézus Krisztus által.

Zárjuk szívünkbe: Ím haló porodnak, lelki mivoltodnak, nem hideg kő és érc, hanem szerető szív leszen megóvója, örökké virágos élő koporsója. De még inkább zárjuk Jézus Szívébe. Ez a Szív nem örökké virágos, élő koporsó, hanem boldog, ragyogó mennyország! Ebbe az országba emeld szülein, testvéreinket, gyermekeinket, jötevőinket. Hazánk

elesetteit, a kommunisták áldozatait, a 100.000, legyenek híveid, – adj nekik nyugodalmat és az örök világosság fényeskedjék nekik.

Nov. 8. B[áthory Nándorné] van itt, kukoricát vesz. Beszéltünk a szónoklatról, s kérdezte, hogy tanulom-e a beszédeket? Kidolgozom a javát, be is tanulom, de nem kötöm magam hozzá. A szónoki léleknek az aktusban kell produktívna, termelőnek lenni, s szónokolni nem annyit tesz, mint szónoklatot írni. A szónoklat a szó-akcióban van. De jó előkészület, jó anyag és anyagkezelő tudás kell hozzá; azután pedig a szónoki érzéket s lelket szabadjára kell bocsátani; alakítson, teremtsen, szórjon tüzet s szórja magát. Non ex penna, sed ex penu-nak kell lennie minden szónoklatnak; egy darab életnek, élő műnek; a szónoki léleknek alakítania kell; s azt érezni kell. Aki recitál vagy olvas és pislog az írásba, az nem szónokol.

Nov. 9. Ma esküdött fel a székesfehérvári egyházközség tanácsa a főtemplomban. Az evangéliumból indultam ki: Szabad-e adót fizetni? ... Az egyházat, a lelkiiséget hová állítsuk? a császár, az állam oltalma alá? Nem, a hívek szívébe s szeretetébe. Tegyük! a) Szüksége van az országnak s a nyugatnak erők forrásaira. Itt a források, energiák! „Hej, mi szegény palócok, mondták Somoskőn 1865-ben, nem becsüljük e fekete köveket s dideregtünk rajtuk. Meg kellett volna gyujtanunk azokat!” Úgy vagyunk a kereszténységgel. De b) az egyháznak is szüksége van hívekre. Hívek, kik vallanak hitet életben, tettben. Azt mondják: tizenkét apostola volt az Úr Jézusnak, akiket választott életében; de akiket hívott s támasztott a Szentlélek, milliók voltak. Legyünk ilyenek, hitvallók, apostolok... Felesküdték, aláírták.

Nov. 9. Itt járt H. gróf. Sir Clark azt gondolta, hogy ő vállalja a minisztériumot, melyben az „internacionale” – értsd a zsidók – bent legyen. Clark urat ezért küldték ide, s ezt ő itt nyakunkba varrni s aztán elpályázni akart volna. De látta, hogy a keresztény ébredés óriási. H[adikról]-ról gondolta, hogy vállalja az entente e zsidószolgálatát. H[adik] látta e tendenciát; tudja, hogy ez a versailles-i bizottság is zsidó befolyás alatt áll, Amerika is. Szépen meghúzza magát az istentelen pénz hatalom akár Albion, akár a yankee szárnya alá. Visszautasította a neki följajánlt szerepet, hogy az internacionálé zsidó-szociálista gárdáját beállítsa az ő minisztériumába. Okosan ráutalt arra, hogy ő eddig nem szerepelt a forradalomban, hogy távortartotta magát a keresztény mozgalomtól, bár teljesen approbálja, de éppen ezért nem ő, de Friedrichék vannak hivatva a koalíciós minisztérium megcsinálására is. Ezt meg is tehetnék, s a bizalmat el nem vesztenék, ha tudnának valamit hozni is: kenyeret, fűtőt és valutakölcsönt. Mindenképen arra kell törekedni, hogy a hadsereget jól megszervezzük s fizetni tudjunk. Ez a pacifizmus, a népek ölelgetésének csendes mómorai után! Ez is beütött s kiütött köztünk! Ó, a sok ideológiát és kultúr-holdkórosát Giesswein apótól kezdve föl és le! A realitások után bronzszínű szellemei befoghatják az orrukot ez ideológiai kvargliktól!

A propos, Giesswein apó! Ő külön pártot csinál, azaz nem fuzionál. Hisz igaza van; csak ő ne tenné! Különös dolog, némely ember csupa fél-igazság, félszegség és egész felfordulás! A keresztényszocializmusnak kell külön munkáspárttá lennie; de ha már fuzionáltak, üsse a kő; most ne zavarjuk a vizeket! Így gondolkoznám én, de Giesswein apó másképp; ő a Világ s lipótvárosi Jericho üdvrivalgásai közt bontogat.

Nov. 9. *Várady érsekkel konferáltunk, ő is harcos az egyházzal szemben; nem tudom, miért? De ezek az aulikus püspökök a tudományt nem becsülik túl sokra, de többre azt, hogy legyen emberük minél több a dispozióira. No hát Zubriczky a nyakamba borult hálából, „ezt is csak valamit”, mondotta Szűrös Miska Esztergomban.*

Nov. 13. Hazajövet Margitligetről azokkal a színekkel s fényekkel, azokkal a hajlékony látóhatárvonalakkal szemében, melyek mögött a pilisi szentek és cisztercita aszkéta alakjait, áhitatos arcait, csuklyás fejeit láttam, elhatároztam, hogy elolvasom Békefi művét, a Pilisi apátság történetét. Hát olvasom is; elül egy hazafias tirádás előszó, azután száraz adatok, de papyro ad cartam tudományossággal kiírva.

Hát látott ez az ember valamit, mikor itt járt s szemét a vén Pilis tar tetején, azután az erdős amfiteátrum lépcsőin s a hosszúra nyúló Dobogókőn jártatta? Nem mondott neki semmit, egy akcentusos szót, egy nűánszot hegy-völgy, a Pilis óriás, dachstein-formációs mészkő háta? Nem nyilalt föl szívében az erdők sóhajával az örök vágy, a férfias lélek szépségszomja, mely itt kereste Istent, a békét, s itt énekelt az eléggé soha ki nem ismert psziché sejtelméről, s itt imádkozta bele a csendbe, a zúgó erdőbe, a napsugaras izzásba, a levélhulló ősz színpompájába lelkét, nyugtalan szívét, epedését? Nem látta e lelkeket, mint tátott csőrű szomjas madárkákat a keresztény remény fájának ágain ülni s elvéve egy-egy édes, ezüst melódiatöredéket mintegy félálomban kikezdeni? Nem szólt neki semmit az erdő misztikája, a barlangokban duruzsoló régi mesék suttogása? Hiába nézte talán tavaszkor a cseresznyefák fehér virágai menyasszonyi fátyolát, amint bodros s fehér mirtuskoszorúval koszorúzzák az ébredő tavaszt, a legszebb menyasszonyt? Nem szóltak neki a létbe belebomló, a mélázó vidék szőnyegébe szótt bokrok, a csipkerózsák, kankalinok? semmit nem mondtak neki a természet, az Istenség szépség- és életszomjáról, mely a barátkámzsák közt is föllángol, és a köznap s röögőket szétvágó munka szürkeségét, a kopottságot ünnepi szépségben váltja föl? Nem tudta, hogy e vidéken források nyílnak a trachit s a mészkő ölekezéséből, ott, ahol a kettő százados érintkezésben egymáshoz tapad s folyton hús forrást, enyhét, örömet, vigaszt fakaszt? Semmit? semmit?

S azok a barátok, s azok az eusebiusi²⁹ remeték, kiknek szívük is volt, kik itt merengtek, kik talán egy élet viharjainak megtépált hajósai voltak, azok nem leheltek rá lelket, forrást, lázt, s végre békét? Nem nézett bele a lelkükbe, nem látott képzeletükben rózsás reményeket, bátor kiindulásokat, leányarcokat, lovagjátékok tört kopjait? Semmit? S hogyan találták föl magukat, hogyan készültek el szívük szomjával, lelkük sebeivel, a vágyak, az álmok lázaival? Talán fiatalon nyílt a lelkük az élet tavaszán mint cseresznyefák s meg nem értett sejtelmekkel: az élet iránt szent félelmekkel vonultak a pilisi cellákba, azaz kőpados, kegyetlen termekbe? Vagy tán később jöttek s megtapasztalták, hogy a természet alakjait mindig kettéosztja, azért, hogy társaságban, szeretetben, örök vonzásban lengjenek? Hogy egymás felé tartsanak s az örök egységről s az egység teljéből kinövő kettősségről, s a végtelen Háromságról tanuskodjanak? Az élet a többet, az örök Isten a háromságot, a halandó élet a párosságot követeli, az belőle kibontakozik. Ezzel van teleszórva az élet csodás erdeje s csalítja, ezzel a virágok szépséges kelyhe, pártája...

Ah igen, hát aki a Pilis hegyein járt s történetét akarja írni, az nem tud nekünk semmit sem mondani az életnek itt kifakadó mélységeiről, sejtelméről; az nem látott angyal- s leányarcokat, szőrös, torzonborz szakállú s nyitott fejbúbú fejeket maga előtt elosonni? semmit sem látott, s beszélni akar? Ah, P. Békefi, ön nagy tudós lehet, de a lelke csak szivacs, s a szíve tintatartó, s ön hiába beszél; az ön művében a Pilis, a régi szentség, az élet nem szólal meg; a nyomok porosak, nem mozdulnak meg, s nem nő ki belőlük a meleg, a páras, a tapadó, az éneklő, a turbékoló, az enyelgő élet s ének! (a pilisi apátság a Clara-Vallis hajtása. Clara V.-ből 1131-ben Cherlieu, ebből 1136 Acey; ebből 1184-ben Pilis. Tehát Burgundból!)

Nov. 13. Itt járt J[ády Szigetmonostorról], egy naív, simplex, őszinte, falusi pap. Elmondta, hogy a falujában „hogy piszkítják s aztán megint nyalogatják egymást az intelligencia”. Elmondta, hogy B[ossányi Antal] hogyan adta az örültet Pesten a vörösöknél. No, ez aztán az eredeti exempláris. Ez is a Pilisen él, de nem hiszem, hogy a lába alatt megdobbannak a régi emlékek: a szent hamvak hantjai. – De ott a szomszéd Cornelia! Istenem, valamiképen oly mélyen emberi, oly tavaszi, s amilyen a kankalin s a cseresznyefa virága s az almafa virága, olyanok azok a fekete hajak s az az áttetsző fehérség, melyen a

²⁹ Eusebius = Őzséb, a pálosok alapítója.

lélek sugárzik, mint a fény az alabástromból. Mennyi zene és ének a szétvetett karokban, az életre vágyó formákban, azokban a szomjas hullámokban. Ah, nemcsak a tengernek vannak hullámai, más hullámok is visznek s emelnek; s nemcsak a hegyi pataknak van táncos kedve s csobogása, vannak néma énekek és ódák és zsoltárok a szépség, a kellem, a bontakozó életvirágzás stílusában! Vannak, s azok is szólnak ott a Pilisen s Corneliák körül, s megsebzett s szenvedő s önmagukat kárhozató, bűnös lelkek körül. Miért? Miért ez, ez az ellentét élet, szépség-virágzás s felsőbb szellemi vágyak s attrakciók körül? Miért? s minek? Ó, mily kár értük s fonnyadó s aggódó s egymástól messze futó szerelmekért; kik bármennyire mennek, egymásba nőttek bele! Nekem ily bontott, fekete hajú, könnyes szemű, tépett fehér ruhájú lányok is járnak a Pilis hegyoldalain! Ezek a Jefte leányai, kik siratják az örök szépséget, örömet s termékenységet!

Nov. 13. Irtam cikket a „Nemzeti Ujságba” „Mi, a magyarság és kereszténység” címmel. Meg kell fognunk a nemzeti gyökerességnél a szétbomló, mert megbomlasztott magyarságot. Mindenéből kifosztják; mint ahogy a parasztot az élelmes Icig, úgy szellemi javakból, kultúrájából, zenéjéből, költészetéből a zsidó szellemtelenség. A zsidó szellemet szellemtelenségnek kell hívnom, mert tagadása az eszményinek, levigyorgása a fölségesnek. Mindenütt kinullázza azt, ami nem profit, haszon, érdek. Szellemtelen, mert lapos és piszkos. Számokkal dolgozik, s mást nem lát. Erre a műveleti vakságra példa néhány zsidó fiatal-óriás viselkedése az 1907. pécsi kongresszuson a szabad tanítás ügyében. A költészetre került a szó – ott ugyanis mindenről volt szó; nos hát nyilatkozott egy-két galileista-jelölt: „Mi az – mondták: költészet? Rímek, táncoló szavak, nyelvpattogások, szókisülések! Nincs annak értelme, meg kell mondani, hogy az ember mit akar, s azzal schluss!” Mily kótyagos szótáncoltatók voltak tehát Dante, Arany, Petőfi, Vörösmarty.

Nov. 14. No lám, hogy jön össze az ember régi cimborákkal! Hogy a keresztény földművesek itt tartották nov. 2-án gyűlésüket. *A két miniszterrel Rubinek és Sokorópátkai Szabó Istvánnal a földműv. min. áll. titkárja is eljött, Patacsy Dénes...* Én már ismerem Pécsről 1907-ből, a szabadtanítási kongresszusról. No, hát az is volt kultúrvásár és zsidóiskola. Volt ott szó mindenről; az öreg Beöthy Zsolt, a fogatlan oroszán nagyképüsködve ott járt s azt gondolta, hogy ha a nemzeti irodalomról nekiereszti dikcióját, mindent elsöpör. De hát bizony ott csakis a keresztényszocialista irányzat tartotta a lelket s a gátat a zsidó szociáldemokrata s intellektuell özönvíz ellen. Ezek budapesti kulturfölnnyel szóltak le s néztek le mindent, eszméik újak, nyugatosak, arrogánsok; kipécézik a nemzeti gyöngeséget s ezen a szemétdombon ültetik el a sok tökmagot, s aztán serken s terpeszkedik s harsog bele a kultúrátlan falusiasságba, s kritizálnak, lecsúfolnak; nem imponál nekik semmi; ők a világ világossága. No ebben a vadállatok ketrecében látni ezt a Beöthyt s a többi nagyot szánalmas jelenet volt. Izzadtunk ott, vagdalóztunk! *S most jön még az egyházi keretezése az egésznek. A legközelebbi pp. konferencián Szmrecsányi Pál nagyváradi püspök figyelmeztet, hogy Egerben nagy megbotránkozás volt ezen, hogy egy püspök, mármint én, ily kongresszusra elmegy. Samassa... félretette a püspöki presztizst... – „Ha akar előadásokat tartani”, – mondta Szmrecsányi, jöjjön Nagyváradra*”. Természetesen én csak azért mentem a pécsi kongresszusra, mert nem birtam már magamban tartani az ideológiai teát vagy mustot, – kibuggyant belőlem. Ej, ej, ezek az éretlen zöld, fiatal püspökök. A régieknek ugyan szintén mindenféle színük volt, ... s a kesztyűjük volt zöld; de a fiataloknak az eszük zöld.

Nov. 15. Ma van Gertrud; egy kedves tejes-rózsás arcot látok áldozni, csupán lélek és áhitat, bensőség és tisztaság! Isten áldja meg s szász Szent Gertrud! Mily kivirágzásai a szellemnek! Ha költőinket s szentjeinket veszem, mily affektusa, kibontakozása, kivirágása a léleknek! S ezt egy szakajtóval le akarják borítani s azt mondják: a szellem nem sugárzik, nem hat, nem alakít, az csak melléktermék – kár, hogy nem bomlási termék. Ah, nem, nem! Szent kút ez, szent forrás és források, forrásokban széthasadó hegyek, mélységek! Kell föld hozzá, de mag is; s a mag újság, a mag nem lenyomat!

Szellemet mindenbe! szuverén, iniciatív szellemet! Kiindulást és lelkesülést, lángokat, tüzeket ... szellemet! Ah, hogy imádkozom: memor fui super stratum meum, in matutinis meditabar de Te ... spiritus, anima, vita, flos, amor, odor ... ex imis amavi, de profundis clamavi ... et in velamento alarum tuarum exultabo – mint a csibe, mely a kotlós szárnya alól kidugja fejét; exultat ... adhaesit anima mea ad Te ... me suscepit dextera tua...³⁰ És főleg az egyházban kell a szellem! Minek ezek a fejek, melyek nem a testből nőnek, nem a tűzből lángok, nem a hullámból tarajok, nem a szellem villanásai – jus canonicumi enyvvel a testhez ragasztva; kerekek, vendégoldalak a szellemi élet szekerén! De bár csak volna szekér, tüzes szekér; de a szekér is olyan, mint az ötödik kerék! Ah, aki lelket nem tud adni, aki nem lángol, aki csak jog útján jön, akkor a lélek bágyadtan néz ki; konstatálja hogy van, de nem nyílik meg neki. Befordul, s azt gondolja: még tél van, még nem jött el az ének s a napsugár! Istenem, magamra vetek; de látom ezt az elkényszeredett állapotot ... fejek tapadás, szimpathia nélkül! A lélek megtapogatja a feje helyét s konstatálja: van is, nincs is; úgy hívják, de nem az! Veni Spiritus Sancte!

Nov. 15. A magyarban a szellemnek nincs mélysége; mindig mondtam ezt. Most még jobban látni ezt; s mily romlás szakad még ránk a megmételtyezett ifjúság révén! Iskolát forradalmasítani, mily buta, bornirt számárság. No, Kunfi és a többi bocher letette a vizsgát az arrogáns számárságból; erre csak a zsidó mentalitás elszigeteltségében élt firma képes.

Nov. 15. Ismét Margitligetre s búbájós tájára gondolok, de főleg a vidék lelkére, mely ott dobog, álmodik, eszmél, ébred, mereng s ismét elalszik. A vidék lelke a történelem, a régi élet lelke, annak az életnek, mely legtöbbet adott érzésből, örömből s fájdalomból; mely legsajátosabban önmagán át tudta nézni, s magát nézte ki rá; tudott beszélni hegyvel, völgyvel, s a maga nyelvére tanította rá, az érzéseit kölcsönözte a virágnak s a csillagnak; szóval meglelkesítette. Ezt a vidéket Szent Özséb remetái s a keresztény magyar kultúra Szent Bernát szellemében foglalták le s tették völgyeit, hegyeit orgánummá.

1184-től kezdve – ah, mennyi pogányság sutogott s kísértett még az erdőkben, hány fa dugta ki még pogány, kemény bokrétáját s feszítette neki derekát, keresztelel törzsét az új, még csak jó százéves fuvalmaknak. Az erdők még pogányok voltak, a kétszázéves bükkök, tölgyek még pogány hadak kurjantásainak emlékéért őrizték, az még ott reszketett lombjukban! S aztán III. Béla s francia hajlama s a francia szent nagy hatalmas presztizse ide hívta a ciszterciátakat. De itt, vagyis ott jobban Szántó felé „juxta triplicem speluncam” Szent Özséb is élt s remetái itt imádkoztak. Ez szent hegy, ez a Pilis; a pogány erdőkben az imádság s az aszkézis hegye! Kár, hogy a pálosok ezt meg nem örökítették emlékekkel, egyházzal, szent berkek monumentalitásával! No, aztán Szent Erzsébetnek is köze volt e helyhez, itt volt anyja sírja, meráni Gertrudé! Ide járt IV. Béla imádkozni és sírni, s Szent Margit s Jolánta s Kinga királyleányok ide lovagoltak öreganyjuk „tisztos” nyugvóhelyéhez. Nagy Lajos, a francia király-ideál megszemélyesítője, Szent György nagy tisztelője a pilisi apátságban adományozza Gyimót falut a veszprémi káptalannak, hogy a Szent György kápolnában a veszprémi Bakonyban lelkéért áldozzanak.

Jártak itt derűs s fátyolos napok árnyalatai, remegések, dobbanások; s ezektől tanult érezni, sírni és beszélni kő, rög, virág, rengeteg, hegy, völgy. Valahogyan átöleli nagy átható öleléssel ez a régi lélekkiáradás s leköti magának a földet s vidéket. Ah, Istenem, már csak azok méltán tették, hisz egészen azok voltak, s nem oltódott beléjük idegenség; öntudatlanul, önkénytelenül magyarok voltak s magyar életet éltek – Nagy Lajost kiveszem; az nagyszerű

³⁰ Fekhelyemen rólad elmélkedem, éjjel virrasztva feléd száll a lelkem... szellem, lélek, élet, virág, illat, mélyen szeretlek, a mélységből kiáltok... Zsolt 63,8: „szárnyad oltalmában vigadozom”... 63,9: Lelkem hozzád ragaszkodik, jobbod szilárdan tart engem. – Az egész 63. (62.) zsoltár az Isten utáni vágyakozásról szól. Prohászka egy-egy verset vagy töredéket idéz belőle, de más zsoltárok reminiscenciája is felötlök (de profundis clamavi = a mélységből kiáltok, 130. zsolt.)

francia volt, IX. Szent Lajos lánglelke. Hát ez a fajmagyar lélek e vidékre zarándokolt, itt ömlött ki, itt búgott! Mi pattant volna ki belőle, ha úgy marad tiszta fajiságában s zavartalanul kifejtheti a benne lappangó életidomokat, a vezetőszólamokat, a meglátó, a muzsikáló lelket!

Úgy elnézem sokszor Margitliget körül a szép jegenyéket. Ezeknek is van daluk, de a magyar jegenyének voltaképen csak magyar fül hallja meg különös dalát. Erről a vidékről is azt hiszem, hogy letompult már benne a magyar lélek, de a szentség lelke, az nem; mert azt még egészen, öntudatlanul is s önkénytelenül is megérezzük.

Nov. 16. Mondtam E.-nek, ha 40 éves volnék mai fejemmel, a janzenizmus históriájának feküdném neki; tiszteletreméltó s tiszta erkölcsű kereszténység. Mi volt vele? Nem volt-e tán visszahatás a racionalizmusra? Mert íme, a második tanulmányra érdemes probléma: a fölvilágosodottság – racionalizmus – elhajlás a kereszténységtől. Valahogy úgy volt, hogy formalizmusba, friss, fakadó lelkület szökőforrásai nélkül, fagyva tengett a kereszténység. Bűnök, alávalóságokkal konniveálva Franciaországban, főleg az alávaló, katolikus udvarban s másutt is parókák s harisnyák uralma alatt; sehol érzelmi mélységeket nem nyitott, nem elégítette ki a szellemet, azaz, hogy nem tett tanuságot szellem- és lélekről. A racionalizmus volt a francia revolúció alá szántó eke! Ezt az ekét nem a gazdasági fejlődés barma húzta. A racionalizmus a ráció kultusza s annak felmagasztaltatása az isteni kinyilatkoztatással szemben. A ráció fényforrásának nappá való deklarálása az örök fények leszerelésével. Hát hogyan lehet ez? Bizonyára úgy, hogy az egyik fényforrás csillogott, s a másik, az igazi elhomályosodott. Az ész fiatalos, előkelő fölényvel lépett ki, s az imponált, búvölt s elvonta a figyelmet, azaz hogy eltompította az érzést a lét mélységei iránt. Fölületesség nélkül nem lehetünk racionalisták; de hogy ily fölületességbe eshessünk, arra preparálva kell lennünk. Itt is az érzések, illetőleg azok hiánya dönt! A világnak meg kellett tapasztalnia az anarchiában s a bomlásban az isteni erők szükségességét. Carlylenak igaza van: „Európa helyzete az anarchia megtoldva egy zsandárral”. Zsandár erre nem elég. A mi kultúránkban az emberek csak az eszüket hegyezik, hogy bökdöshessenek vele s piszkáljanak mindenben, mint a nevetlen kölyök az orrában. Ki nem állhatom ezt a tiszteletlen rókaszaglászást és huncut fesztelenséget.

Nov. 16. *Kánternek gratuláltam, fölemlítettem neki, hogy neki köszönhetem, hogy 21 év előtt Bpestre angazsált, most felel, hogy nem ő ebben a ludas, hanem Pálffy Geraldine grófnő, aki hallott rólam, s fölbiztatta őt. Igazán érdekes asszony; sok arisztokrata ... s sok buzgósággal. Szinte csak szobáiba vonulva alig ment ki, de éber és reaktív lelke volt... Velem jó volt; ... no meg a „safför” az fűtött be nála ellenem, hogy nem vagyok katolikus, mert a lelkigyakorlatokon nem beszélek Szűz Máriáról s a pápáról. Meg ami van. Tőle kitelt az ostoba suskus! Azt mondtam a Grófnének: No, most arról is lesz szó; csakhogy megnyugtassam; de aztán kértem arra is, hogy annak a kritikaster...-nak üssön az orrára! Hallotta, hogy Immaculata napján prédikáltam: „Hát a püspök prédikál Mária napon is?” Ime, mily megdöbbenő hír egy tizenhárompróbásnak kikiáltott modernistáról. Mária napon prédikál! Ej ej? No lám! Igaz, hogy ez nem annyira a Wahrhaftigkeit ellen, mint inkább a Wahrheit ellen van. O, igen, egészen ellene; totaliter aliter van!*

Nov. 16. Mikor úgy Pilisre s a magyar kultúra régi tűzhelyeire gondolok s bánkódom, hogy oly gyorsan hültek ki s szórták szét romboló kezek zsarátnokaikat, azt látom, hogy a kultúrák s a kultúrközpontok s az élő nagy kultúrhordozók, költők, írók, emberek, szentek mind csak egy ideig fénylenek. Forrásaik kiapadnak. Assisi is valahogy kiapad. De az különös nálunk, hogy minden el lett fojtva, le lett tarolva; a források ki nem apadtak, de betemették; a tűzhely ki nem aludt, de széthányták; s így a források még fakadni, gyöngyözni s a paraszak még virítani tudnának, ha rájuk akadnánk, ha megtalálnók, ha fölismernők. Ez a magyar kultúra tragikuma. Így nézem ezt a szent hegyet, a Pilist is. Igazán Pilis – tar, kiégett, kopasz; de csak erőszakosan; volna ott még kultúrerő, lélek, tűz; a magyarság, a

kereszténység lelke kinek adta erejét; sok fel nem használt elem, sok szén és lekötött hő várja a nagy idők alágyujtását!

Pilis, Szent Márton nem Umbria, nem Campania kiperzselte, mészkő-csontvázai a hegyeknek! Csak volnának nagy alakjaink, akik onnan túlról integetnének, világítanának, akik hídfők lehetnének, hogy a nagy szakadékot átívelhessük; akik felé mint mélységben izzó fények felé iparkodhatnánk, akik sugároznák a magyar kereszténységet, a magyar génuszt. Úgy látom, hogy ilyenek nincsenek. Hát így a Pilis – tar; a konkrét nagy alakok nem állnak rajta, s ez a mi régi kultúránk hiányossága s a mi bajunk.

Nov. 17. A vidéknek megvan a geológiai karaktere, a hegyeknek megvannak lágyan ívelő vonalaik, a ködnek irizáló leple rávetődik a Csikóvárra, s csodálatos hat-hétszeres árnyalatban mutatja az egymás mögött álló hegyek falait Szent László felé; de a történelmi, magyar karakterét a vidéknek, azaz a rajta hullámozott, rajta elfolyt s hozzátapadt életnek – azt szeretném kiemelni; s azt már csak a meglátó s megérező lélek tudja. A vidék neki csak stafázs, csak gyönyörű háttér és keret; s abba állítja, csoportosítja bele a történelmet. Ha a Pilis hegyét a történelmi múlt homályában nézem, mintha imbolygó lángokat s mécseseket látnék a széles hegyoldalakon; így látta azokat Szent Özséb is s fölismerte a remete-lelkek fényeit, melyeket aztán tüzes gömbben, izzó napban akart csoportosítani. Ez a nap izzik a tar Pilis fölött.

Nov. 19. Miséztem Erzsikéért. Ez az Erzsike is bájós lélek volt. A báj ellenkezik a mélységgel. Aki mélyen jár, az könnyen elborul, vagy legalábbis elkomorodik; a bájhoz a fölület győzelme kell a mélységek konvulziói felett. Ez nem annyit jelent, mintha a báj fölületesség volna; nem a bájban lehet valaki mély is, de nem hozza föl a mélység problémáit; azokat lent hagyja, ha oldozgatta is, s fölül megint virág, finomság, mosoly van. Erzsike ilyen volt, kedves, jó lélek, művészi érzéssel és tapintattal; az meglátszott műtermén. Engem soká festett; nem tudom, mit tartanak a képről. Esztergomban van. A jó Andor indította meg az akciót, hogy megörökítsenek 1904-ben! R. I. P.

Nov. 20. Hát nem felséges gondolat, azt a feketeruhás női girlandot fűzni oda, s azt a 63 Nióbét állítani fel Horthy Miklós elé az Országház előtt. Ők hozták a 63 megyének bokkrétáját a nemzeti hadsereg vezérének. A megszállott megyék krizantém csokrát gyász-krepp burkolta. Kié a gondolat?

Nov. 21. Édes Szűz Máriám! Sötét van reggel mise után az én kedves kápolnámban, csak az oltár terítője világít egy kicsit, s itt-ott az aranyozásokon s a kiálló széleken lobban föl halaványan egy kis világosság, mint a láng a nedves fán, mikor nem tudja megfogni; lobban-villan, aztán megint elalszik. Ott térdelék s a lelkemet kiterjesztem mindnyájuk fölé s fölött, kiket szeretek s felejteni nem akarok. Az elköltözöttek úgy tűnnek föl nekem, mint a hadiárvaház szegény, munduros, halvány degenerált gyermekei: sorokban párosával mennek, igazán örülni nem tudnak; ha az ember mosolyog is rájuk, félrenéznek, mintha azt a szeretetet jelentő mosolyt még nem értenék.

Nov. 22. Cantantibus organis de profundis clamavi, ex imis amo, in altis júbilo, super lata me extendo³¹! Az évek oly hosszúak; azt gondoltam, hogy évtizedek, ha összehasonlítom esztergomi éveimmel: Cingilingi, jetzt geh mir schlafen; cingilingi jetzt geh mir essen. Mi minden történt az idén? Brr! Man soll froh sein, wenn man mit heiler Haut davonkommt. No, én már mehetek ebből a dzsungelből; a kultúra után s a dicső emberiség után, úgy egészében nem fáj a szívem; igazi bestializmus lakik, feszül, üzekedik, sárlik e tömegben. Az emberre akár Norvégiában, akár Sziciliában nem vagyok kíváncsi. *Úgy járok már, mint Palásthy Pál, esztergomi kanonok, e részben apatheia felé.* Azt gondolnák, hogy csalódtam s melankólia ágaskodik bennem; dehogy, a legkacagóbb jókedv; de én is mondom Pellet kanonokkal: das

³¹ Itt ismét több zsoltártörédeket kapcsol össze Prohászka. 130,1: „A mélységből kiáltok...” stb.

Luder kenn ich. Ő a saját elváltoztatott fotografiájáról mondta ezt; én az „emberről”. Ej, Káplár-Eben barátom, minek ugrottál a Dunába kétségeidben; ha ezt mind megéled, nem kételkedel az eredeti bűnben és az üdvözítő szuverén akaratban!

Nov. 22. Emlékszem, hogy mikor 12 éves koromban Nyitrán egy kanonok haláláról beszéltek s mint ilyen gyerek magam is fölvetődtem a „felső városba”, az a gondolat nyugtalanított: „Istenem, hogy fog ez előtted megjelenni, mikor kanonok volt?” Épenúgy mikor mint nyolcéves fiú láttam egy ravatalt Losoncon, gondoltam: „Istenem, mi lesz ezzel az emberrel, mikor házas volt!” Érdekes gyerek-morális, melyben mindenféle érzés és sejtelem kavarog! *Ma elküldöm Váradynak Pelényi levelét, melyben beszámol akciójáról a külföldön; értesít s megbízatást kér ő, hogy a katolikusok közt hasonló irányban dolgozzék. No, ez is egy naiv kourat. Aki ismeri a hierarchiát. – Nekem különben az „atyafiakkal” többé nem lesz dolgom. Kétszer volt, tavaly és az idén augusztusban. Összejöttek Raffai, Petri, Kaas, stb, s akartunk egyesülni. – Szép, szép, de ... de ... s jöttek a sérelmek, a vegyes házasság, a reversálisok... Raffai irodájában láttam egy régi fametszetet, a magyar luteránusok a nápolyi gályákon... Amit itt hallottam, elég volt az atyafiságból. Meggyőződése, hogy míg kath. egyházi javak vannak, nincs béke, hanem irigység. Nos, és az autonomia lehetetlenség; tehát nálunk is a szekularizáció csinálja majd meg az egyházi reformot. Ha lesz katolikus parlamenti párt, az talán be fogja látni, hogy máshonnan reformot nem várhat, s nem fog ellene tenni.*

Nov. 30. Itt járt J[uhai]. Ritkán láttam ily önhitt s magával telt embert. Mindenesetre tehetsége van; s akkor egy hozzá fogva alacsonyabb miliőben kifejlik ez a túltengése a saját énjének, okosságának, bölcsességének. Nekem az ily „intellektuell” – mert annak tartom – eszembe juttatja az ökröt, mely nagy, tág szemmel néz, néz, – belefér sok; de azonkívül, amit lát, mást nem értékel. Hogy nézhet az Úristen akadémiákra s egyetemekre? Ezekre az ökörszemű konstatálókra s fel-nem-fogókra! Credo Domine, amo, anhelio, gaudeo!

Dec. 1. Ma oly kedvesen tárta elém kacsócskáit a kised Jézus jó Mihály Jánosné szépen hímzett pallójáról. Kised Jézus fehér ingecskeiben napoktól, ragyogó fénykévéktől körülveve – úgy örült nekem. S én előtte álltam az én virágos kazulámban; virágcsokrok vannak rajta fehér selyemmezőkben, rózsák, anemónák aranyos virágok. Virágok érzelmeinket jelentik; rózsaszirmok, sötétkék anemónák pártái s az aranyvirág kelyhei mi mindent jelentenek!

Istenem, Jézusom, már én nemsokára abba a másik világba megyek; ó be jó lesz – már eleget vagyok s várok itt s készülök arra az érdekes költöző-madár, költöző-lélekútra. „Mich führt der Sinn, drum wird der Weg wohl richtig sein.” [Az érzület vezérel, ezért az út nagyon egyenes lesz.] Úgy elgondolom sokszor, mikor a szívem fakad s egyik-másik szép bimbóval beletolakodik az öntudatba, hogy az én testi s ideg-konstrukcióm nem jó föld; úgy értem, hogy nehéz, hogy kemény, göröngyös mint a tési szántás, melynek nagy, darabos hantjai közül nehezen verődik fel a szik, a lélek-szik. Nem vagyok „mediumos” konstitúció; igaz, hogy az megint egészség is, természetesség nálam. De ha majd e test letörik, ha széthull, akkor gondolom, hogy lelkem szép vonalakban s mintásan fejlődik ki. Úgy szeretném, hogy mindenben finom s tiszta lelki legyek. – Örülök, ha barátaim s barátnőim iránt jóindulat, igazi jószág vezet, s ha nem én várok tőlük valamit, szolgálatot, figyelmet, hanem én adok. Nem hogy ők ilyenek, hanem én milyen vagyok – ez gondom!

Dec. 6. Megyek Budapestre, – a Városi Színházban lesz az „Új Nemzedék” matinéje. Oda vagyok; rekedt. „Je suis tout enrouté.” De talán kienged belőlem is a katarus az automobilon. – Ezt a képet régi írásaim közt találtam. Csejtei Báthory Erzsébet képe. Milyen gyengéd leányarc! Ha ez fagyasztotta a leányokat a csejtei várban, akkor nem értem a pszichéjét; mert nem látszik meg rajta az abnormitás semmiféle keménysége.

Dec. 9. Tegnap a Városi Színházban volt az „Új Nemzedék” matinéje. Mondhatom, egy szentelt fájdalom vonult s lengett át a termen. Az erdélyi internált katonák javára tartottuk. *Mellerékkal s Schütz-zel voltam a páholyban. Az utolsó szám az enyém volt. Jó hangulatban*

voltam s kitűnő az akusztika. Megfogadtam a régi retorikai irányítást: „steh keck auf, mach’s Maul auf, und hör bald auf!” [Állj ki bátran, nyisd ki a pofádat, és hamar hagyd abba!] Deo gratias!

Dec. 10. Dec. 8-án X. meghítt vacsorára Horthy Miklóssal és feleségével. Bájos, derék emberek, nemes és jóindulatú. Horthyné beszélt, hogy Siófokon őrizték villájukat s tisztí őrsemek váltakoztak; de hogy volt nekik egy katonájuk, aki minden éjjel reggel 4-ig virrasztott a verandán, ahonnan a házat s a kertet szemmel lehetett tartani. Ezt senki sem tudta, senkinek másnak nem mondta, mint egyszer csak úgy mellékesen a szakácsnének. Ez kérdezte, hogy miért teszi, hisz vannak örök, sőt tiszték? A válasza az volt: A tiszteket nem ismerem; s így mégis úgy van jól, s akkor vagyok nyugodt, ha ezt magam teszem.

Dec. 12. Szeretni, mint régen, mikor gyermekek voltunk s a karácsonynak örültünk – szeretni a kis Jézust s a Szent Szűzet naív, édes, mézes szeretettel. Ah, az jó! Ez az a canticum novum, mely folyton fölcseng szívünkben. A hitnek szeretetben s örömben kell kivirágoznia; radix justificationis – de a justitia a paxxal s a gaudiummal jár együtt. A hit nem lehet elfojtva, ki kell hajtania; hajtása az öröm, a megnyílt mennyország, a kitárt isteni szeretet s irgalom iránt. Plaudite manibus... a lelkek tapsolnak vagy nem tudom mit tesznek; de az öröm dagálya emelkedik monumentális méretekben! A hit oly naív, mint a gyermek; gyermeki, mert kikezdés, kiindulás, gyökér, mag! A gyermek Jézus, a megtestesült Ige, mint gyermek testesül; ami nagy s isteni, az bennünk csak a naívság a gyermek allűrök, a gyermek magatartás keretében léphet föl! Gyermekvilág, gyermekszoba, gyermeklélek valamiképen a hit világa! Ezt az Isten, a kegyelem fonja és rakja.

Egy más világra is gondolok, a kultúra világára, erre az embercsinálta világra a maga stílusával, relativitásával, emberkéz formájával. Embernek csinál világot, rak fészket, sző ruhát, csinál utat; ember számára hódítgat egyre többet a földből, tengerből, levegőből, villámból. De azért nemcsak hogy nem függetleníti a természettől, sőt kimutatja, hogy az egész lét, élet, világ a természetbe van ágyazva. Tehát valami különlegesség; elrendezés, előrelátás, gondoskodás, és stilizálás, more geometrico, more humano: ez a kultúra. Már most van ennek a kultúrának egy sajátos vonása, melyet mindig emlegetnek, s ez az, hogy az embert puhává teszi, hogy támadó, küzdő, bátor jellegéből kivetkőzteti, hogy gyöngíti s ellenállásra alkalmatlanná teszi; a kultúrák embere a munkát és a harcot, s az erős küzdelmeket s a nagy áldozatokat nem állja meg úgy mint ahogy állta, mikor alacsonyabb fokon küzdelmes, egyenes én-jére volt utalva. Boncolgatván e tünetet, okát rendesen abban találják, hogy a kultúra sok erőt és eszközt bocsát rendelkezésünkre, melyekkel magunkat kiemeljük; megteremti a kényelmet s a komfortot, megóv a természet, a rideg környezet hatásaitól, a munkát könnyebbé teszi, s így az egyén erőit kevésbé harciasokká élezi és élesíti ki. Mi is természetesebb, mint hogy a fészek meleg, a gubó nem széljárta legyen, s hogy a pók is könnyebben iramodjék s kevesebb erőt fogyasszon, mikor pókhálószálain siklik, mint mikor a fa kérgén vándorol?!

De van a tünetnek lélektani oldala is. A kultúra nemcsak fából, kőből, selyemszálból s gyapotból építi s béleli világát, hanem fogalmakból, nézetekből. Összerakja a világát s erre ráüti a bélyeget, hogy az a fogalmi konstrukció igazság – természetesen azzal a ha nem is kimondott, de jelzett vagy érzett mellékértelemmel, hogy ami pedig abban a konstrukcióban nincs bent, az nem is igaz, az téves. Így látom, hogy „emberi” jelleggel s bélyegzéssel lettek ellátva nézetek s felfogások, melyek tiszteletreméltóak; de úgy beállítva, hogy ezek a valódiak, s ami azokkal szemben áll, az mind nem igaz vagy nem méltó hozzánk: határozottan tévesek. Az ember ugyanis azokat a nézeteket választja ki, melyek érzésének megfelelnek, melyek a lágyabb, melegebb lelkületnek megfelelnek. Az emberből a kultúrában esztéta, finom, lágy érzésű s ízlésű lény lesz, aki pl. a halálbüntetést mint zsarnoki erőszakot elítéli, a háborút rettenetes barbárságnak tartja, – a botot, a derest emberhez nem méltó, azt degradáló kényszereszköznek nézi. Nem tagadhatjuk, hogy e nézeteket az emberről

való nemes gondolkozás inspirálja. Finom érzések<re>, filozófiai oszlopcsarnokok<ra>, szalónmilió<re>, előkelő, művelt társaságra gondolunk, mikor ezeket hangoztatni halljuk, és sohasem mondhatjuk, hogy ezekkel ellenkezünk s azoknak elismerésünkkel nem adóznánk. De hát ez a kultúrvilág, az érzések s a nézetek e lágy, csillogó, e puha s meleg miliője képes-e hordozni a valóságot? Nem absztrahál-e? Nem lendül-e fel étheri magasságokba, elvesztvén a kapcsolatot a realitással? Nemes érzések; de nem szigetelődtek-e el más érzésektől, melyek épen oly emberiek s nem ignorálhatók? A finomság hatalom, de az erős s kemény a léleknek épen oly szükséglet; az emberi fejlődést biztató ingerek messze előttünk ragyognak, de a haladás nehéz járása s döcögő kerekei szintén hatalmak, ha nem is ragyognak, hanem sárban járnak. A mi kultúránknak épen van rideg, kemény szíve-lelke, mint ahogy van édes érzelmi világa. Csont takarja a velőt, s izom és hús és bőr takarja a csontot. Egyik a másikat nem tagadja, de az érzés inkább a lágy, puha hús, mint a csontok s a keménység felé tart.

A mi kultúránk az érzelmi finomodás útján járt, ott konstruálta világát, formálta s gyujtotta ki ideáljait; így mi sem természetesebb, mint hogy a halálbüntetést eltörülte, a derest leszerelte, a pacifizmusnak behódolt s mindezt igazi kultúrának s egyetlen teljesértékű humanizmusnak vallotta. Mi most megkapjuk az ellengőzt haladásunk dugattyúi alá, s a masina lassan fordul. Hajlandók vagyunk megreformálni fogalmainkat s azt hinni, hogy az igazi kultúra az, mely valóságnak, az egész természetnek, terjedelmének, minden követelményeinek megfelel. Igazi kultúra az, mely nem lágyít, nem puhít abban, amiben keménynek kellene lennünk. Igazi kultúra az, melyet az érzelmek félre nem vezetnek, hanem amely az egészből veszi tájékozódását. Igazi kultúra az, mely nem tagadja a finomságokat; de épen úgy nem zárkózik el a természet s az élet kemény, ropogó pontozatai elől. Csak így lesz képes magát az államot s a társadalmat szolgálni; ellenkező esetben romlásba viszi az emberséget. Ilyen romlás volt a pacifista örület, az önfeledés s önelvetés a maga alávalóságával s nyomorúságával. Ilyen romlás volt a cukorbárók s a lipótvárosi szalónok szabadsági és testvériségi bódulata, mely nem a szabad embert, de a bestiát szabadította ránk. Ilyen romlás volt a doktrinér nagytudású politikusok ország-elszabdalása, mely a többi igazságot, a nemzetiségek jogait akarta érvényesíteni, s zürzavarba, összevisszaságba, éhhalálba kergeti a milliókat. Ez az izolált érzések, a féligazságok, az absztrakt követelmények kultúrája; az igazi kultúra az, mely az eszményt magasra kiemeli s a valóság alapján állva mindig őrzi s erősíti a kapcsolatot az eszmény s a realitás közt.

Dec. 13. Az első advent vasárnapon volt az itteni egyetemi hallgatónak Széchenyi-körre való csoportosulása. Én is beszéltem. Mi kell most más, mint fiatalság, erő és bátorság. A kornak, a haladásnak az kell. Kell érzékenység, mellyel fölfogja s felszívja a benyomásokat, a nagy újságot, melytől megdermed, majd meg lángolni kezd. Ifjúságot, lelket s nem rutint és érdeket. Nyílt szemeket, melyek látnak, bámulnak s új gondolatok s kiindulások magvait veszik! Azután az ifjúságnak is jó ez. Ezt az ifjúságot sok blazirtság környékezte, s nehéz volt neki lelkesülnie ellentétek közt. Az ideálokat hirdettük, de a közöny, a nagy sivatag nem mutatott gyakorlati utakat, hogy merre induljanak. Voltak mindig derék, kiváló fiúk, okosak, gondolkozók, kik viaskodtak a környezettel, de áramot, nagy irányt nem tudtak indítani. Ime, most itt a tönkrement társadalom; romokban hever; a nagy ideálok mint életszükségletek léptek elénk; a gonosz hatalmakat megérezték, mint a vérszagot s a vesztőhelyek bűzét. Eladtak s fölforgattak mindent: hazát, oltárt, lelket, családot... No, itt az ideálok tiszteletének kora! Ezek az ideálok nem parfüm, nem mósusz, de levegő, napsugár; nem abszint, hanem forrásvíz; belőlük élünk! Nélkülük mindenünk vész; mindenünk, amit ember szerethet.

A mi vallástalan modernistáink el akarták törölni a vallást; harcot üzentek minden Isten-hitnek, s minden egyházi intézménynek. Minden frázis és szópuffancs fegyver a kezében s minden alkalom kapóra jön neki, hogy rúgjon egyet rajtunk. Mi álltuk a tüzet; álltunk a harcok központjában, de mélyebb, átfogó akciót nem bírtunk indítani. – Ugyancsak így voltunk a hazaszeretettel, melyet nemzetköziség, európai szellem, fölvilágosult nivellálás

örve, cégére s ürügye alatt támadtak. Valami oly tradicionális, de erőtlen állásfoglalása volt a vezető osztályoknak a hazafiság mellett; de a gúny közáporában s a zsidó viccek nyílözönében azt a benyomást tették, hogy leszerelődnek s ócska-vashoz dobatnak. No, de most másképp hangzik a „pro aris et focis”³² -kiáltás: vészkiáltás, fölhördülés, sikolya a nemzeti léleknek, mely kiváltja az erős életvág s elszántság vezető szólamait. Lelkünkben törnek elő.

Dec. 14. Harmadik vasárnapja az adventnek; öröm, csengő lelkek, énekesek, kik szeretni tudnak, kik vidámak; kiknek szent öröm, mosoly van a szájuk szélén! Mily csodaszellem a szent kereszténység szelleme; gyermeki, karácsonyi örömet hozott, gyermeket, édes gyermeket, akit szeretni kell; ha szeretik, örülnek.

Minden kornak, vidéknek, népnek lelke van. Van lelke, mely belőle csurog, mely köríti mint levegő, mint illat vagy bűz, mint parfüm vagy trágyadomb lehelete. Hát pl. a reneszánsz konkvisztádori, hősi, emberfeletti lelke, hol csak a nagyok, a hatalmasok számítanak, hol az élet csak ormokon jártában mutatkozik be figyelemre- és tiszteletreméltónak. A nagy tömeg, a névtelenek, a nyüzsgő sokaság, azt a köznap szürkesége takarja. A köznap s ami benne fesheng, ami ott él és szenved, az tintát s papirost nem érdemel. Az irodalomban is csak az ösztönök szörnyei s az erények szentjei szerepelnek.

Milyen más a naturalizmus, a realizmus korszaka! Az irodalom a természettudományos megfigyelés módszereit alkalmazza; elemez, tagol, kutat, boncol; se hossza, se vége a polgári psziché, a nagy s közönséges élet ecsetelésének. Nem a tenger teszi, hanem a cseppek; nem a hegyek, hanem a homokszemek; a csepp s a szemer a tenger s a hegyek képlete. Minden érthető lesz, ha szétfejtjük; a lelket is s az életet, az erkölcsöt s a társadalmat. Az idegszálakat szét kell szedni, az érzéseket elemezni, a vérben az ősök bűneit s most is lappangó életét szemlélni!

Hát a kapitalizmus, a manchesterizmus, a korlátlan önzés, a termelési szabad kalózkodás, a szíriai kegyetlen rablóvilág átültetése az európai gazdasági világba! A mammon-imádás, a több-pénz, a gazdagodás szenvedélye fölszítva piszkos, kormos világégéssé, rettenetes pusztítást végez nemcsak a gazdasági, hanem az erkölcsi világban. Az embereket szívtelenekké, kegyetlenekké, önzökké teszi. A testvériséget csúffá teszi s az osztályharc s osztálygyűlölet rettenetes vezető szólamait kelti föl a kizsároltak pártján. Logikája a pusztítás s tönkresilányítás folyamata. Ez a rablás, a kiuzsorázás, a feltétlen lekonkurálás, a pénz hatalmának imperialista pajzsra emelése, melynek szolgáljon minden.

Ez a rabló, kalózkodó szellem ráült a világ nyakába; elbódította számaival, technikájával, külső sikereivel a világot – a féligazságok bűbájával, melyek szabadságot, testvériséget, szabad érvényesülést hirdettek, de a gyöngét nem védték; melyek az erők kifejtését ünnepelték, de az anarchiának kaput nyitottak; megrendítette az erkölcsi elveket, meglazította az igazság, jóság hajlamait, meghamisította az érzéseket; szabadon garázdálkodott s tobzódott.

Ez a szabad garázdálkodás szabad kezét sürgetett, minden szeget, minden srófot kihúzott, minden eresztéket s kapcsolatot lazított, minden konstruktív s pozitív erőt kikezdet, milyenek a tekintély, a rend, a szervezetek, a politikai, a társadalmi alakulatok hierarchiája, – a hit, a vallás, az egyház, a család, az erkölcs, a nemzeti egyediség, a faj, az élet karakterei. Ez neki mind idegen volt és előtte értéktelen és hideg; nem mondott semmit, s csak ellenszenvét s gyűlöletét keltette föl.

Igen, másféle, egészen idegen érzéssel, idegen lélekkel, saját, különálló nemzetiségi ösztönökkel, elzárkózva családi s faji tradícióinak légkörébe állt velünk szemben. Idegen volt a hit, sőt történeti ellenkezésben látta magát vele szemben. Mivel valláserkölcsi alapjai alig

³² Az oltárokért és tűzhelyekért (azaz a vallásért és a hazáért): Cicero: *De natura deorum* III. 40. (94.)

vannak, azért a zsidó psziché minden új gondolatra reagál s szomjasan és éhesen veti magát rá, s minden új, sokszor a legbizarrabb világnézeti filozofálásba hanyatt-homlok rohan bele, úgy hogy az ember a fölületességnél csak a fanatizmust csodálhatja jobban. Ki vannak éhezve, évezredes vágy gyötri lelküket s lázas és perverz érzésük megfontolás és mérséklet nélkül tüzet fog és gyujtogat – dómokat!

S mi lett az erkölcsből, a szavahihetőségből, a tisztességből a sajtó miazmás és undorító s teljesen a zsidó erkölcsöt tükröztető levegőjében! Épen most van ezt megint alkalmam tapasztalni, mikor az antiszemiták a Népszava nyomdáját elpusztították. Emlékeznek, hogy félév előtt miket írt a „Népszava” s a „Vörös Újság” s a többi piszkos, szőrös sajtukukac az Apostol-nyomda elpusztításakor, hogy ez nincs a sajtószabadság ellen, ez csak a sötétség üldözése! Hát mi volt akkor az utca, az isteni nép, a világitélet? S mi lett belőle most? Söpredék, csürhe. – Emlékeznek, hogyan fújták a sajtósárcányok akkor a tüzet az internálások mellett; s most hogy tajtékzanak olcsó dühtől az internálások ellen? Mi ez? Szenilitás vagy a cserzett erkölcsök tipikus jelentkezése?

Dec. 15. Pompás kritikát hallottam egy modern táncról ... hogy ennek utolsó mutatványa a keresztelő. – Istenem, hisz már az, hogy a tánc párosával megy, valami nemiség; no, de azt úgy lehet alakítani, annak oly sok bájos formája lehet, hogy az ember a párosságra s az ölelésre nem is gondol. Vannak azonban táncok, melyekben a párzás kiverődik, s a buja képzelet azokat erotikusan járja. Különböznél itt is minden a szellemen fordul, mellyel táncolnak.

Tegnap voltam a főnöknőnél, a F[erenc] J. intézetben. Tizenegy nővér ellene van, őt mellette; ő meg nem akar elvonulni. Szatmárból nem jön határozott parancs. De hát nem komédia ez? Így ragaszkodni?! Istenem, én szívesen mennék, ha engem tolnának. De magunkféle embert csak a lelkiismerete tolhat. No, én teljes világossággal látom, hogy én püspöknek való nem vagyok. Mennék is. No, megyek! Azután az is csak gondolat: ki tudja, mily érdemes s alkalmas embernek állok útjában! Tu autem Domine miserere nobis!

Dec. 16. Eusebius [Özséb] engem nem Vercellire, hanem Pilis hegyére emlékeztet. Szent hegy <ez> nekem; már hogy hegy, azért is szeretem; azután valahogy lelkem vidékéhez, Esztergomhoz tartozik, azután az Ottokár-árvaház egyik uszályára telepedett, s a cseresznyefás árvaházi dombok-, no meg az Oszolyról annyiszor néztem. Magyar szent-hegy; az egyetlen magyar szerzet odavaló, barlangjaiba, szakadékaiba, völgyeibe, berkeibe. Ha így este szürkületkor nézem, úgy tetszik, mintha imbolygó fényeket látnék hatalmas hátán: a régi pálosok mécsesei útban vannak a hármass barlangnál épült „ecclesiolához”: Mily kevésbé van ez úgy beleszöve a magyar lelkekbe s a tudatba, a vidék életébe!

Froh werden seines Glaubens, azt úgy fordítom, hogy a hit a mi örömeink, vigaszaink, felbuzdulásaink forrása legyen. Froh, froh, froh... Öröm, igen, de oly csendes meghitt, derűs lelkület, oly kiegyenlített nyugalom és béke és harmónia, olyan néma, a lelken előmlő dal. Örüljete; dalos lelketek legyen; lélek, szépség, mélység, bensőség érződjék meg rajtatok. Ami a motívuma, a vezető szólama e dalos lelkületnek, az, hogy az Isten szeret, s így szeret; az, hogy gyermek lett s karácsonyt hozott, s hogy ez a legmélyebb lelkiség, bensőség, valóság. Szólhat-e biztatóbban, mint gyermekszírás- s dadogásban, biztatóbban arra, hogy ne féljünk? Nézhet-e bizalmat gerjesztőbben mint gyermekszemekkel; adhat-e valamit, ami nem lesz skorpió, sem kígyó, hanem élet kenyere s áldás, méz és tej, mikor gyermekkacsóval adja?

Tehát szívből örvendezni, hogy úgy van, hogy hitünk Betlehem felé, édesanya, gyermek, angyalének miliójébe állít s azt állítja, hogy általa mi is Isten gyermekei lettünk. Mert hisz ez a főremület, hogy ördög fattya s pokol-töltelék vagyunk, hogy sziklafalak közt börtönben sínylődünk, hogy halál és kárhózat a végzetünk; hogy nagy ködös tenger, rajta Titanic hajói a kultúrának, s alatta mély sírok s az enyészet nyeldekölője; hogy pöcegödrök és posványok, s lassú belefulladás a vég. Virágokkal ingerkednek, reményekkel töltekeznek, de egy nagy

csalódás az utolsó állomás. S ott elhagy minden, s gúnykacaj az elhaló üdvözlet, nem akarom mondani, az Isten-hozott! Nem, nem más karácsonyunk van; Jézuska elviszi bűneinket ... gyötrő kínunkat s szívfájdalmunkat... s a poklot is, azt is. S magát adja ...! Szent öröm, vígság, derű, csendes dalok járjanak lelkemben. Karácsony van. A kökényágakat adventben levágják, vízbe teszik s kivirágoznak; – szerény, kedves fakadások az örvendező lelken... Hallanak mély tavakból, csendes karácsonyi tájakról harangszót ... igen, gyermekörömeink, régi karácsonyaink emléke csendül meg, ezüstcsengéssel harangoz felénk. Örvendezni a hitnek, a megváltó nagy hitnek! Mint Pál apostol és Szilas az a filippi börtönben: véresre verték hátukat, kalodába feszítették lábszárukat, úgy feküdtek a földön, a nyirkos kövön s énekeltek. Erre gondolt talán, mikor később Rómából a filippieknek azt írta: Gaudete in Domino semper, iterum dico, gaudete...[Fil 4,4] Ez a szép, bájos lelkület kinyilatkoztatás legyen a világnak! Nézzék, csodálják ... kívánják meg s áldják! Igen... igen... Gaudium et pax in Domino!

Dec. 16. Karácsonyi gyertyák fénye s a kis Jézus, a Szent Szűz ragyogó szeme a mi világosságaink. A gyertyákat elfűjjük, a kis Jézus s a Szent Szűz szeme fényességét ki nem olthatjuk; az biztatóan világít nekünk. Azért nincs nirvánánk, nincs nihilizmusunk. Nirvana Müller Miksa szerint „az a cselekvés, amellyel világosságot kioltunk ráfűvés által”; a nirvánát Burnouf „nihilizmus” szóval fordította. Tudjuk-e már, hogy miért nincs nekünk nirvánánk, nihilizmusunk s más ilyen betegségünk, mely a lélek derűjét elborítja, s mosolyát kioltja? Mert a mi világosságunkat nem lehet kioltani: a gyermek Jézus s a szent éj legszebb kerubinjának, a Szent Szűznek szemevilágát.

Dec. 16. A karácsony bátorít, biztat; lelkemet óvni akarja a csüggedés, az aggság betegségétől. Egész nagy emberi családoknak van öröklött betegségük; legrégebb időktől kíséri őket egy szomorú mentalitás, egy nehéz, ólmos lelkiség, hajlandóság a negációba, a semmibe. Ez a régi India betegsége, s ez az orosz nép lelki búja, a csüggetegségre hajlama. Erőszakos természetű emberekben rombolási dühhé fajul; az ő szemükben minden, ami van, rossz! A többiben mint kedvtelenség, örömtelenség, mint tompa, buta apathia jelentkezik. – A karácsonyban gyermek mosolyog felénk, új élet; nem kimerült, nem kivénült élet; nem kiélt lelkek hagyománya, hanem forrászó, gyöngyöző élet. Ez az, ami megkap a forrásnál, a hegyi patakánál, a tavaszi fakadásnál: az örök, ami mindig új, a ki nem merült élet. Boldog, kinek lelke forrás, kedélye friss, hegyi patak, szíve tavaszi fakadás. Az a Szentlélektől, az örök élettől, a meg nem zavart, fakadó kereszténységtől van!

Dec. 16. Magyar kultúrájánál azt kell kérdezni először: mit gondol, mit érez, mire reagál a magyar nép? Mert kultúrát csak úgy lehet csinálni, ha az élet nemesebb formáit kiemeljük; tehát ha formát, megfelelőt találunk. – Ez jó is, mert így lesz sajátos és nemzeti. Másképp nem lehet tenni. Aki másképp tesz, az úgy tesz, mint aki a hajó irányával ellentétes szeleket úgy fog be vitorlákba, hogy ellenkező kurzust kövessen. Így volt nálunk. Fent európai kurzust, a nép meg ázsiai kurzust követett. A minisztérium is német példákat <követett>, s magyar földön lehetlenség lett belőlük.

Dec. 16. Rettenetes ez a locspocs, ez a sár, ez az utcalé, ez a sokszorosán higított föld-csokoládé, ami e szépséges vidék arculatán előmlik. Ott tartunk a magyar kultúrában: körülbelül a teremtés második napja körül, mikor az ég már kész, de a föld a vizektől még nincs elválasztva. Itt ugyancsak nincs: Sár, sár, sár! A szentek is a sárban nyakig! Sárszentmihály és Szentágota – no ezt a fölséges, édes, sírni tudó szentet úgy sajnálom; Szent Miklóst is sárban tisztelik, a szent keresztet is Sárkeresztúron és Sárkeresztesen. Innen, azaz hogy ezzel a sárral, ezzel a tapadós, lusta, piszok étellel van megmagyarázva a falu szelleme, ez a sáros, piszkos, mosdatlan, fésületlen hajadon – zsebkendője a zeke meg az ingúja. Ez a falu, ez a falu... énekelte a bájos Szepesi-leány mint nem tudom, miféle nimfa. No, szegény nimfa, aki egy magyar faluba csöppentél: a pocsolyák, a sár buckák, a lét folyató szemétdombok, a falukat görbén (mintha lábuk volna) a sárnak nekivető apró, álmos

házikókkal s a kocsmai központtal! Hová tegye a lábát e sártengerben a kultúra? S ha teszi, mi lesz vele? Elmehet pucoválnodni!

Dec. 17. Azon megütközöm, ha a „vidámság fűszeréről” olvasok; ez a kifejezés nekem kevés s nem evangéliumi felfogásra, hanem francia lelkületre mutat. Nekünk a vidámság nem fűszer; nem kívülről ható inger, hanem a lélek természetadta kicsordulása, az erő játéka, a szépség fölénye. Ahol a lélek kiverődik s legyőzi az anyag zavaros, ráboruló rétegét, a gondok ködét, az élet terhét, ott mindig vidámság s derű és szépség jelentkezik, s így virágzik ki. Nem időszaki fakadás, melynek tavasza van, dalol, muzsikál, virágzik, hogy azután hervadjon s a szél elszaladjon kóbor levelével. Nem, hanem valami állandó, folytonos, mint az Isten országa, a napsugár.

Istenem, aki érzelmekké, gyöngédséggé, meleggé, hévvé válthatná ki az Isten leereszkedéseit, aki oly médium lehetne, oly bőséges forrás, oly zengő hegység, melyhez csak hozzá kell érni, s árad, fakad, hangzik, cseng és zeng! Színek, érzések, könnyek, lángolások, lírák és dalok epekednek s múlnak el! Valami finomabb lelket és szellemet kellene érlelnie s valami csengőbb s melegebb életkedvet s vidámságot kiváltania! Égjünk; égni ne féljünk, égjünk, melegítsük fel a vén emberiséget. Ne féljünk, hogy elégünk; az az égés élet s az éleny nem fél, hogy a tüdőben s a vérben elég, s az ajkon csattogó jókedvben s az arcon rózsákban virágzik ki.

Dec. 18. Csak az, ami a második lelkünkbe³³ hatol s abban életté s örömmé válik, az alkotja én-ünket s tarkítja s gazdagítja lelki világunkat. Az első lélek az ért és csodál s elfogad s elismer, pl. amikor az iskolában a retorika-tanár megcsodáltatja velünk Cicerót vagy más ily szóművészt! De a másik lélek által lesz valami a mienk. Mi éljük, mi örvendünk benne; lubickolunk, repülünk. Ott nem szavak járnak s hideg szépségek, nem jégcsapok fényei, hanem meleg, bensőséges élet, öröm, vígság! Újjászületni e második lélekben lehet csak; – az az élet családi, meghitt szobája, első emelete, zárt kertnek lugasa. Az igazi otthon!

Dec. 18. Gogoly, orosz író leír egy nyilvános kivégzést; hogy mit tett ez, mit az, hogyan érzett az előkelő, a gyermek, a lengyel nemes és Jucicája; még a sólyomról sem feledkezik meg a sárgaréz-kalitkában. Azután a néptömegre tér át s azt írja: „Legnagyobb része olyanokból állt, kik az egész világot és mindent, ami benne történik, azt ujjaikkal az orrlyukaikban vájkálva nézik”. Hát így van. Mit szóljunk most P[allavicini] kormánybiztos tervéről, hogy tornaklubokat akar falvainkban alakítani; tehát egy esztétikai kultúrát, mely nem nő ki a néptömeg érzéseiből, mely iránt nem lehet fölébreszteni érdeklődését! Ünnepeket nagy csaták és tények emlékére; vidékszerű alakulatokat a katona-élettel kapcsolatban; Move-egyleteket, ifjúsági csoportokkal; éneket, dalárdát! Mást nem lehet, míg a közoktatást afalun meg nem fogjuk elevenjén, s 16 évig nem tartjuk valamiképp nevelés alatt az ifjúságot! Keressük azt, ami a népet megérinti, a lelkét megszólaltatja: legyen az lent, ha csak egy húrú is.

Dec. 23. Ma reggel jöttem vissza Budapestről, ahol konferenciát tartottam 20-án este, s 21-én a Karácsonyi-palotában a szegények közt kiosztást. Gyönyörű palota, kiáltó kontrasztban a sok szürke folttal, – a szegénységgel. A Misszió nagyszerű gyűjtést rendezett élelmiszerekből s ezt osztották ki. Igazán Karácsonyi-palota volt ez akkor.

Dec. 24. Úgy vagyunk, mintha nem volna levegőnk, vagy csak oly megritkított levegőben élénk mint a madár, kit egy légszivattyú burája alatt tartanak. A levegőnkben kevés az éleny, az ethikai oxigén, a táplálóelem, a tüzelőanyag. Mintha kimerült, kiélt, erejét kiadott eszmék, eszmények, motívumok járnának ki-be fejünkben s nem fognának meg s nem gyujtanának. Így aztán betegek, kedvetlenek leszünk, mint akik meg vannak mérgezve! De

³³ Schütz jegyzete (24,385/3): „Itt Prohászka megfogja és megfogalmazza a misztikai életnek és a teológiának egyik alapfogalmát, melyet a régiek apex mentis-nek, scintilla animae-nek is neveznek.”

honnan legyen erőnk, bizalmunk, egészségünk? Honnan gyújtó motívumaink, élenyünk; az erdő s a tenger lehetését honnan? Ah, a lelkek Istenből élnek. Neki kell erős levegőt, egészséges életerőt, égni tudó élenyt, színt adnia! A komisz, alávaló, önző szellem megrontott körülöttünk mindent, inficiált érzést s lelket; igazán beteggé, fád, unott exisztenciákká tett. Hitványságokkal tartott s a friss lelkeséget bornirt s blazirt orfeumi ledérséggé változtatta. Magunkat rontott meg; a lant romlott el, s azért nem hangzik fel az élet mint ének és harmónia! Eszményt és szenvedélyt egy nivóra emelt s minden utat és irányt elsöpört s úttalan s iránytalan szabadosság uralmát teremtette körénk. Se föl, se le, hanem lapos s lápos minden, s a céltalanság ásítózása szorítja a lelkeket! Ah, álljunk Isten elé a szép, nemes élet igényével; ő tegyen, ő disponáljon, ő teremtsen újjá. Itt a tenger; ne panaszkodjál, hogy nincs elég mélység! Itt a kéklő végtelenség, ne zúgj, hogy nem férsz el benne!

Dec. 25. Nem mondhatom, hogy mennyire boldogít az olyan prédikáció, mint a mai. Nagy kegyelem: a szívet megtölteni az örök szent élet vizeinek tartályaiból s aztán gyöngyözni és adni azokat! Említettem ma, hogy 1883-ban Nosztrára mentem Brühl Tónihoz; ágyban feküdt, mert megütötte a lábát, kifordulván a kocsiból. Ágy mellett volt a vacsora, azután lefeküdtem. Éjfél előtt fölkelte a fegyőr s bekísért a fegyházba. Felcsendült az ének, s mikor azt mondtam: Agnus Dei, qui tollis peccata mundi, itt a bűnösök s gonosztevők közt, átéreztem, hogy a nagy karácsonyi hit épen az, hogy eljött az Üdvözítő, a Szabadító bűntől s pokoltól. Az egész világ mondogatja ezt; ezt mondogatják a Sacré Coeurben s a jezsuita noviciátusban... Nagy téiben állunk, karácsony abból lesz, hogy a téli ág, a fagyos föld csupasz ágacska, a hit kivirágzott. Mint ahogy kökényágot vágnak s beteszik vízbe, úgy virágzik ki a lélek, s hitében odaáll a jászol mellé, – a kis Jézust üdvözlő kökényfa virág! Add nekem bűneidet, add gyötrelmeidet s add ide kárhozatodat – mondja a kis Jézus Hieronymusnak; bűneidet elviszem, gyötrelmeidet megennyhítem, poklodat bezárom. , édes gyermek, fésző virágszál, ó édes gyermek, szemed karácsonyi gyertyafényünk, s életed a ki nem merült, a nem vénhedett élet, a patakozó élet; hegyekről lejtessz, s muzsikálsz!

Dec. 25. S. desperát levelet ír: a kultúra haldoklását látja, azért kell először a kultúracentrumoknak, a nagyvárosoknak pusztulniok. Hát hiszen a kultúra megdöglik, de a technika s a többi-igazság a pusztulásra érdemes fényes emberirtások helyébe különb energiaforrásokat s gyűjtőhelyeket fog létesíteni. Ki lelkesüljön a mostani nagyvárosért, e sírgödörért, e pócegödörért, e nagy proletumért s a döglődő proletárok hullá-torlaszaiért?!

Dec. 27. Magyar kultúra a szó igaz értelmében, magyar művészet nincs; mert nem volt ideje, hogy kifejlődjék. A szellem, az izlés kifejlesztéséhez idő kell, nyugalom és folytonosság kell; ez nem volt meg nálunk. Minket folyton fölriasztottak, a barbár betörések elpusztítottak sokat, ami mint kikezdés, mint csira már megindult. Valahogy úgy jártunk avval, mint az elnyomorodott fácskák, azok a törpeségre s vénségre, vén gyermekségre torzított exisztenciák. A japánok azokat a kis fácskákat úgy produkálják, hogy a csemetét mindennap megrázzák, így finom gyökereit mindannyiszor elszakítják, s újra meg újra hajt s szakad a hajszálgökér, s nem lesz belőle szépen kifejlődött gyökérzet. Így alakulnak azok a játékszamba menő tölgyek, bükkök, melyek lelke bizonyára szégyenkezik saját törpe mivolta miatt. Magyar kultúra, génius, művészet! hányszor rázott meg tégedet török, tatár, kun, labanc betörés; nem volt alkalma kifejlődnie; szavadat nem hallathattad, magad szemébe nem nézhettél; ami kikezdéseid voltak ma, azokat holnap szétszakították. Folyton kezdetben s kezdetlegességben álltál, jártál, a kezdet buzdalma s a kiindulás ifjú heve nélkül. Elpazaroltad erőidet... Vagy talán nem; benned rekedtek; nem volt idejük s alkalmuk, lehetőségük kipattanniok; – reméljük, benned vannak, ki nem fejeződtek! Bár úgy lenne! Bár, bár! S bár jönne egy korszak, hol magadra találnál s géniuszoddal maradnál csendben s elmondhatnád s kiadhatnád, ami lelkedben jár, ami mint forma testet ölt, színt és bájt!

Mi volt itt, mi volt itt?... azt ismételve, mikor kultúránk romjai közt, szentelt vidékein járok... Fehérvár, Esztergom, Szepes, Pilishegy... A Corvinával csak a florenci Laurentiana vetekedhetett. Könyvnyomdánk megelőzte Angliát és Spanyolországot! S azok a karthauzi, bencés zárdák, Pannonhalma, Látókő, a Lapis refugii! No, ne bolygassuk! Ez volt! Ránk tört az a buta kelet, nemcsak janicsárjaival, s a félhold-imperializmusával, hanem vallási fanatizmusával; mert mint Baumgarten beszercei jegyző írja (1543), a törökök azt hangoztatták, hogy meghódítják mindazokat a népeket, melyek képeket imádnak. No hát épen ez kellett nekünk még! Ez a keleti vallási reform. Bár, sajnos e részben a nyugati reformációval kezdet foghatott! Hát a török is érzett magában annyi vallásreformi missziót; s azért aztán disznóolakká, kutyaketrecekké, lóistállókká lettek a paloták, templomok! Hej, mi is sóhajtozunk Szapolyai János vajdával, kiről Leslic, I. Leopold Konstantinápolyba küldött követe, mikor Budán végigmegy 1666-ban, írja: „pusztulásukat s mostani iszonyú romlásukat most jobban siratná meg János vajda, ha élne, aki a város első elpusztítása után 1526-ban nem tudta nagy sóhajtások nélkül szemlélni”.

Dec. 28. Edit fölkért, hogy írjunk a pápának, indítson ő is akciót a magyar gyermekeknek Olaszországban való elhelyezése iránt. Szívesen megteszem, mert mennyi áldás, mennyi élet háramlik az elnyomorodott nemzedékre ez úton. Csak menjenek minél többen le Itáliába. Menjenek és éljenek! Én már nem kívánkozom oda; még csak a hegyekre. Nem kívánkozom, mert mégis csak idegen nekem az a fölületes, latin szellem, a maga kegyetlenségével s tiszteletlenségével. Onnan nem veszek inspirációkat, nem úgy mint az, aki írta: „Ach, Freund! Nur ein Stückchen blauer Himmel, eine Nase voll Orangenduft und eine Auge voll Farben und Gestalten und das Ding sollte schon gehen³⁴” (Wilhelm von Schadow). Hát igen, az égbolt, illat, szépség; de én azt a Pilis-hegyén is megtalálom vagy a Hűvösvölgyben, amikor felém jönnek tagbaszakadt, friss arcú nagykovácsi lányok! Istenem, „pleni sunt coeli et terra gloria et pulchritudine tua!”

Dec. 28. O ... édesatyja meghalt. Meg van most törve az az érdekes, kedves leány. Nekem ő egy példája a szív érzelmi elhelyezkedésének. Tisztesség és tisztaság s modern igények vívódnak benne. Nem találta meg szép, igaz nőiességének helyét, s oly irányba terjeszkedett érzelmeivel, hol csalódás érte, pedig ott is csak jót s szépet akart. Rajta látom, hogy a női lélek problémája sokkal tisztább s lelkibb, mint a férfié. A nő szeretetet s megértést akar; a férfi a testet is akarja, s ez zavarja meg az ideális viszonyokat. Már több esetem volt, melyeknek tragikumája ez a nagy különbség, melyből aztán etikai zavarodás lesz. Ezért nem lehetségesek a József-házasságok; sok, sok nőnek elég volnának; a férfi nem érné be vele. Így járt a jeles Cordula Wöhler is, aki József-házasságot akart kötni s Schwalzban meg kellett aztán tapasztalnia, hogy azt kettőnek kellett volna kötnie, kik – mint mondják – mindketten nők volnának! De hát, az meg nem házasság. József-házasság csak lelki életet élő, magas kultúrájú, ideális férfi és nő közt lehetne. A korrekt és pulchra dilectio férfi és nő közt mindenestre sok formát ölthet, azokat egy kalap alá szorítani nem lehet. Azt mondhatom, hogy e részben életem s érzéseim olyanok, mint vasrácsokon felfutó rózsa; a vasrács a katolikus morál elvei, a rózsa a lelkem. E szempontból teljesen elítélem azokat, kik az elvek vasrácsait szétvetik; de nem kérek abból sem, hogy a vasrácsot nézzem, tapogassam s rózsákkal be ne futtassam. Ha az ember szép, nemes életet s azt mint maga életét akarja élni, akkor ne emelje azt ki thézisekből s világnézeti ködökből, hanem lelki mélységekből. A gazdag és egyéni élet nem lehet tanoknak recitálása és elveknek áthozata; hanem a tanszerűnek s az elvi elemnek nem szabad feltűnnie, azt egészen ellepi az élet rózsaszövevénye. Szóval, nem lelkesülök életekért, melyek stilizált elvek s tanok legyenek,

³⁴ Ah, barátom! Csak egy darabka kék ég, egy szippantás a narancsillatból, a szem tele színekkel és alakokkal, és már jobban mennek a dolgok.” (W. von Schadow)

hanem olyanokért, melyekben az elvek s tanok csak mint életet adó s ingert vezető idegek szerepelnek s az egyéni kialakítást nem akadályozzák.

Dec. 29. Az én hálaadási triduumom első napja. Akarnám, hogy én legyek az adoráció s az engesztelés s a hálaadás „praesul”-ja, előtáncosa, az örömnök intonálója, az adoráció tömjénjének szétszórója. Vezetni akarok karokat lelkekből s lejtetni akarok előttük s tapsolni s ritmusba izgatni s rángatni az egész diecézist. Legyen kápolnám harang, lüktesse szét magából az adoráció, a dicséret, a hódolat szólamait, égbeacsapó, ezüstsoprán csengéseit, fakadjon itt forrás, mely árad s dönt sivatagokat, melyből szent Nilusok erednek s dagadnak, – terjessze ki innen imádó s imádkozó lelkek karjait s szárnyait, hogy beárnyékolja az országot, hogy hipnotizálja s magnetizálja! Igen, legyen így, öröm, ének, taps!

Ha visszagondolok holtjaimra, ezekre a mi nyárspolgár keresztényeinkre, igazán Isten bocsáss, de fintorokat s torzulásokat látok inkább, mint krisztusi hasonlatosságokat. No, de ahogy a gót dómokon s még a kórus padjain dísznek ott sunyítanak és vigyorognak és lapítanak mindenféle griffek és rókák, cickányok, hát a mennyei Jeruzsálemben is lesznek tán ilyen díszletek! S ugyan segíthettem volna-e rajtuk? Dehogy, ezek belefásultak s belegumósodtak s belebütykösödtek saját komikus alaktalanságukba!

Dec. 30. M[ayer Pál]né írt Nagykömlősről. Levelébe bele volt téve ez a kis cédula egy ambulans póstatisztól <mely kifejezte hódolatát és háláját a püspök iránt>.³⁵ Örülök a lelkek e közösségének. Ezt a lélek s a jó sajtó csinálja. Istenem, hová jut el a gondolat s az indulat a kultúra vezetőin!

³⁵ E kiegészítés idegen kéz írása.

1920

Jan. 1. Te Dominum confiteor Jesu Christe, servus et testis tuus! [Téged Úrnak vallak, Jézus Krisztus, szolgád és tanúd!] Tegnap rengeteg nép volt a Szilveszter-ájtatosságon; minden teli volt, minden! Deo gratias! – Küldöttség jött hozzám, fogadnám el a képviselő-jelöltséget. Nagy Ignác könyörgött és kért; elfogadtam; mást nem tehettem. Szívvel-lélekkel teszem, mert különben a keresztényszocialisták csillaga itt alkonyul. *Kecskés* buzgó, de intranzigens, s nem tudja egyesíteni a társadalmat, sőt ellenszenvessé teszi a keresztényszocializmust. Ezt nem szeretném!

Ma, jan. 1-én Irma s Ilonka egy-egy élő malacot, nemzeti szalaggal felpántlikázva karjukon hordva jöttek gratulálni. Ennyi szerencsét még nem jelképeztek, s így még nem gratuláltak nekem soha. No, akkor az idén tán még felakasztanak!

Jan. 1. A jó doktor Tóth Károly, ismerősöm s protektorom jut eszembe, ki úgy kitartott mellettem 1896-ban, mikor Vágvecsén megbuktam. Ő jött velem s sorba látogattuk a községeket. Mikor aztán Markhót Gyula, volt osztálytársam s nyitrai svihák mint választási elnök engem mesteri fogásokkal Széchenyi Aladárral szemben megbuktatott, éjjel 11-kor kocsin jöttünk Vágvecséről Tarnócra. Égtek itt-ott még a tüzek, de az emberek már elbujdostak. Én az állomáson vártam a vonatot, Tóth hazament bús honfiúi szívvel. Pedig milyen jó volt az a bukás. Deo gratias! Szerda volt. Reggel a szemináriumba érve épen szentséges misét énekeltek! No mit fog szólni most dr. Tóth, ha meghallja vállalkozásomat? Ő Sopron-Loretomban ül, cseh alattvaló nem akar lenni! Hátha onnan is kiüldözik; no akkor ide hívom! Nálam legyen a derék férfiú.

Jan. 5. Rendkívül érdekes kis füzetet hozott kedves *Neria* nővér. Megvette a nyugati pályaudvaron olvasmánynak, mikor Esztergomba utazott. Címe: Keresztényszocialista beszéd a kommun alatt. Az én jó *Lóskay* barátom, a félkezű pincér mondotta. Érdekes, lelkes ember. Augusztusban Pesten járva, kirohant a Ritzből, mikor látott s elkísért az utcán, fennhangon szónokolva, hogy így, hogy úgy; hogy ő is proletár, de keresztény s hogy az egyik karját Doberdón hagyta, de a másikat a hitért adná.

Jan. 5. A belénk nevelt erkölcsi aggodalmak, mint általános elvek elénk toppannak, s veto-juk épen az általános elv erejében hangzik felénk; de ha a konkrét eset más, ha a lélek épül s élvez, akkor azt mondja az általánosítónak: Uram, ön eltévesztette az ajtót s a címet; itt nincs mit keresnie! Hány ember lett lelki koldussá azáltal, hogy nem distingválta elv és valóság közt, s azáltal, hogy a szép, tiszta valóságot az elvvel agyonütötte. Az élet oly sokféle s az elv általános; ilyen általánosságban legfőlegbb irányító vagy határt jelentő s jelző jellege van s sajátossága van. De az esetet magát nem minősítheti, azt pszichikai tartalma teheti egyedül. A lélek morális finomsága abban nyilatkozik meg, hogy ezt a két dolgot szétartani s mindegyikét a maga helyén s a maga jelentősége szerint érvényesíteni tudja. Minden egyéb magatartás nem morális, s azok legkevésbé morálisak, kik az általános elveket kizárólag érvényesítik s beleszáradnak s belehalványodnak egy absztrakt, vértelen akarásba!

Jan. 7. A reggeli angyali köszöntés a feltárt karokkal, az örvendező hír fölött szárnyait bontogató lélekkel, az angyal temperamentumát s Erzsébet repeső örömét s tiszteletét átérző szívvel végezve, új áhitat forrása. Magyarul szeretem legjobban elmondani most az angyali üdvözlőt, mert a szavak súlyát érzem, azt a kitörését a léleknek abban az „áldott vagy te” és „áldott a te méhednek gyümölcse!” Igen nyomós, súlyos szavak, – hatalmas igék után vágyom – nem pelyhek s pihék, nem leheletek után. Keresek köteleket, alattságokat, láncokat ég és föld közé, nem pókhálószalakat. A szentmise imáiban is ezeket a súlyokat találom: „Offerimus tibi calicem salutaris”. Ezt kézre fogom s emelem, hisz az egész világ üdvéről van szó, – arról a hivatott, erős, helyét megálló, meggyőző hatalomról! Krisztus nyoma,

lelkének zivatara, súlyos szava, élete, metsző igéje... ide rakom le én, aki „Wirklichkeiten”, valóságokat, nem színrehozást, drámai jelenítést, emlékeztetést keresek... Nagy, súlyos valóságokat... szakramentális jellegét életemnek, imáimnak... azaz isteni mély, titokzatos, amennyiben fölfoghatatlan; de valóságos!

Jan. 11. Elmondtam a programbeszédet d.e. 11-kor a Szent István-teremben; ott voltak ám sokan, Andrassy Gyula gróf, Wenckheim Béla, Károlyi József. Délután 3-kor a nőknek a városházán. Csilléry András volt közjóléti miniszter úr mindkét helyen beszélt. Azután elkisértek haza s énekelték a kapu előtt az Isten áldd meg a magyart. *Margit nővér itt volt és nagyon jól beszélt. Szeretem ezt a finom, gyengéd, zseniális leányt, igazi finom lélek; csak nagyon radikális és az alacsonyabb néposztályok életmódját és szokásait könnyen felveszi, pl. roppant igénytelen, mindennel beéri, földön is elalszik stb.*

Jan. 12. Hát hogy mi érheti az embert, azt volt alkalmam ma megtapasztalni. Elhivatott Horthy fővezér, autón mentem nagy locs-pocsban; bementem hozzá, fogadott Berzeviczky lovas tábornok jelenlétében. Előadta, hogy mily nehéz a helyzetünk és? és? én leszek a miniszterelnök! Hát leesett az állam! Mit? én, miniszterelnök? Nem értek én ahhoz; nem tudok én emberekkel tárgyalni, tanácskozásokat vezetni, parlamentben elnök szerepében minden tárcába vágó ügyekben felelni, nem értem én a parlamenti életet; szóval, fogjanak maguknak hozzáértő embert s ne hajdút harangöntőnek. No, de hát, így meg úgy, volt erre a felelet! S én ott ötöltem-hatoltam s végre azt mondtam: ha katonai őrzéssel elhozhat, engedelmekedem; másképp nem! soha, soha, nem! Valahogyan nyugodt vagyok. Az is baj volna, ha még egyszer eltolnák a választásokat; teljes apáthiába süllyedne a magyar nép. S csak a demokratáknak használna.

Jan. 17. A vértanúnál az Isten s a lélek az az izzó gondolat, mely előtérben áll s elhomályosít minden mást; az a vezető, szférákat, életet rendező gondolat és eszme, tele érzéssel, tengermélységekkel, tele tűzzel, mennyországgal. Attól elhomályosul minden s nem jut szóhoz; elveszti súlyát s kiüresedik s hitvány lesz. Pl. *Kuthy* és *Szabady* a forradalomban hozzám jöttek, s *Kuthy* kijelentette, hogy kenyérről lévén szó, természetes, hogy beáll s megtesz mindent, amit kívánnak. Ez nála természetes volt, vagyis Isten, a lélek, az erkölcsnek nincs súlya, az nem nyom a latban. A pondus aeternitatis-nak, semmi nyoma. – K-né beszélt, hogy a férje összebeszélt más tíz úrral, hogy nem lépnek be vörös katonának, bármi legyen; férje meg is tette, ellógott, a többi kilenc másnap már mind belépett, mert hát – a kenyér. De hát a többi? Annak a többinek, amilyen a jellem, a hit, nincs súlya; az nem nyom a latba! Tehát ami súlyos, ami nyomós, ami tartalmas. Azért mondja az Írás: „substantia sperandarum” [Zsid 11,1], es ist etwas substantiöses; pondus aeternitatis. „Pondus salutis”³⁶. Ez a pondus megéreztetni magát, azt nem lehet eltitkolni, sem ignorálni...! Épenúgy, ha az eszme oly közel áll hozzánk, hogy magukkal visszük, hogy környékez mint levegő; nemcsak olyan mint a világosság, hanem olyan mint a levegő, a legközvetlenebb hozzánk, ami mindjárt élénk pattan, nem kell keresni, emlékezni, gondolatok láncán hozzá küszni. Ezt magunkban neveljük, ezt alakítjuk meditálás, reflexió, ima, gyakorlat által.

Erre nézve a legjobb példa a Szent Szűz lelke lehetett, aki magába vette és szívébe zárta és konferálta s magáévá tette, lelkébe szötte, feldolgozta s önmagával, életével azonosította Krisztust, szándékait, nagy kegyelmeit, küldetését, titokzatos mivoltát, életét, példáit. Ő ugyancsak sajátosan nézte s látta s meglátta; őt mindenütt láthatatlan jelenlétek környékezték; neki az, hogy a gyermek Isten, hogy üdvözítő, hogy vére által lesz Istennek dicsőség s az embernek megváltás stb. nagy lelki valóságok, az igazi világ volt. „Qui invisibilem Deum tamquam videns sustinuit.”³⁷ Ő látó, léleklátó, üdvötlátó, istentlátó, értékeket látó lélek...!

³⁶ Valami lényeges; az örökkévalóság súlya, „az üdvösség súlya”.

³⁷ (Mózes) *kittartott*, mintha látta volna már a láthatatlan Istent. (Vö. Zsid 11,27)

Mit s hogyan látott ő Betlehemben; mit s hogyan, mikor gyermekét följánlotta a templomban; mit látott a Keresztfán – ezt a legendák hozzák öntudatra az olvasónak. Pl. mikor a Szent Szűz a gyermekkel Heródes elől a pusztán át Egyiptomba fut, éjjel megy számaron ülve, József fogja a számar kötőfékét, de tudják-e az utat? A legenda szerint kis fiúk álltak sorfalat s gyertyákat tartottak s világítottak. Az apró-szentek lelkei voltak; életüket Heródes kioltotta, de a lelkük világított az isteni menekülőnek. A Szent Szűz így nézte az utat, a pusztát, a vértanú halált.

A harmadik: beleélni magát a szellemi valóságokba: Istenbe, a jelenlevőbe, a világot igazítóba, az Atyába, Gondviselésébe, a krisztusi közbenjárásba: Agnus Dei, qui tollis peccata, aki elviszi... ah elviszi! Evoe! Mily kiáltás, milyet nem tudott kiáltani sem Pán, sem Dionysos: elviszi a bűnt! Puer, qui in diebus suis preces supplicationesque cum lacrymis offerens, exauditus est pro sua reverentia! Megragadni a nagy szellemi valóságot... Imádkozni úgy, hogy töltsük lelkünk hydráit az örök élet forrásainál; megtölteni, erősnek, bátornak, bízónak lenni; imádkozni úgy, hogy akkumulálni az isteni energiát s kiárasztani a világra (intercessio) ... Imádkozni = megfogni, lefogni, magunkévá tenni az istenit, nem mint járulékot, mint accidenst, hanem kiemelni magunkból s meglelni azt, rájönni arra magunkban; pl. a szentmisében az offertorium nagyszerű valóságai: „pro innumerabilibus peccatis et offensionibus et negligentibus meis et pro omnibus circumstantibus, sed et pro omnibus christianis vivis atque defunctis”, „calicem salutis, ut pro nostra, totius que mundi salutis cum odore suavitatis ascendat”... Kihámozni a szavak zörgő hüvelyéből s a fogalmak száraz selyempapirjából az élő valóságot.

Ily reggeli megtapasztalásaim kárpótolnak mindenért s a legmélyebb, szent csendes gyönyörrel töltik el lelkemet. Olyan az, mint a tengerszem csendes, erdős hegyek gyűrűjében, telve a mélység titkával s a végtelen égre való áhítózással; s az egész egy szem, tele gyönyörrel s fényel.

Jan. 18. *Ma Meller volt itt, innen Tésre, Ósibe s Sárkeresztúrra megy. Igazán nekem nagy áldás Rudi és Henriette; látom benne, hogy hívek és hívők, hogy igazán iparkodnak teljesen megfelelni a nagy kegyelemnek, melyet nyertek. Ők kezdetben csak esztéták voltak és Goethe volt eszményük; később a Törökbálintra került Notre Dame első főnöknő is nagy behatással volt rájuk s vonzotta nemes lelküket. A szó igaz értelmében „veri Izraelitae, in quibus dolus non est,” s kik éppen ezért megkapták a szent hit kegyelmét. Velük született nemességük itt most teljesen érvényesül. Apropos, francia főnöknő. Szegény kopott volt, de arany lelke volt. Mikor Zsámbékról Törökbálintra került, annyi pénze sem volt, hogy kiválthatta volna a vasúton málhájukat; futott boldoghoz-boldogtalanhoz, sehol sem kapott semmit; végre este rászánta magát és elment a Meller-kastélyba. Csak Henriette volt otthon. Szívesen látta s köszönte, hogy megtisztelti őket; „ah – pattant ki a szegény főnöknő – bocsásson meg, én nem tisztelegni jöttem, hanem kérni” s előadta baját. „Ah, mondta most megint Henriette – hisz ez a legkevesebb,” s mindjárt 3.000 – koronát adott át neki! Gondolom, le is mondott róla, hogy visszakapja.*

Ó, és azok az osztrák lányok Henriette-nél. Van kettő, három, milyen dolguk van azoknak, Henriette anyjuk nekik!

Ma kérdeztem Rudit, ki fivérééről beszélt, hogy hol gazdálkodik az; azt mondta: Nagymányán, Bars megyében. Nevettem, mikor ezt hallottam; eszembe jutott, hogy egy vadkerti esperest, talán Mészáros, anno dacumal IX. Pius pápa kérdezte olaszosan? „est -ne tua parochia mánya (magna)?” – Non est Mánya, sed Vadkert – volt rá a felelet.

Jan. 19. *Némethy Ernő itt járt, az én leghívebb tanítványom, okos, mérsékelt, megértő; megbecsül, de önérzetesen s ami nagyon tetszik, van mindenben saját véleménye s non iurat in verba magistri. Biztattam őt, hogy a pálosokkal s Pilis hegyével foglalkozzék; szívesen vette. – Elmondta, hogy valami híres budai orvos házában megfordult, aki többi közt szóba hozta, hogy bizonyos emócióktól a testek, az emberi testek fénylenek. No, ezt láttam én*

Margitligeten két noviciuson³⁸. Határozottan áttetsző, belülről áradó élet, fény járta át a tiszta fehér arcot s nyakat. Ezt egyszer láttam rajtuk; máskor bőrük sárgás – de nagyon kevésé – nüanszú. Érdekes volt ez, s nagyon szép!

Jan. 24. A nagy nap előestéjén! Hát bizony én is ezt „Isten nyilával üttetném, fenével etetném, ördöggel bujdatnám”, hogy erre rászántam magamat; most azonban a kolompot fölöttem, hát megyek! Hogy aztán mikép találom ott föl magamat, az más kérdés; mindenesetre ott ki kell lépni s az akcióban részt kell venni! Támadni is kell, mégpedig csattanósan, hogy megérezzék s össze ne zavarják simogatással s valamiféle doktrinér disszertációval. Tisztán kell látni. Azt kell meglátni, hogy a liberalizmus melegágyat talált a magyar nembánomságban s laissez-faire hagyományokban. Nem kellett itt sokat biztatni az embereket, hogy szabadságot mindenkinek; ha nem bántják a pipaszót, s neked békét hagynak, tehetnek, amit akarnak.

Az intézmények kérlelhetetlen szentsége s keménysége sem állt oly parancsoló módban, hanem inkább a hagyományok tisztaságában szemünk előtt; hogy ezen nem szabad változtatni, hogy nem szabad lazítani, hogy a társadalom, a házasság, az iskola nem vén gyökerek, melyeket ki kell szántani, hanem hajthatatlan parancsoló szükségességek; hogy ezek pántok s kötelékek s hogyha ezeken lazítunk, mi magunk pusztulunk bele: ez nem volt sziklafal; nem volt hegylanc, melyet ne lehetett volna megtörni. A liberalizmus nyugatról ide táncos, jókedvvel lebegett be. Mert hát nyugaton azt már elintézték; a haladó irányt Mill, Gladstone, Victor Hugo, aztán Björnson és Ibsen és Strindberg a magas északon győzelemre segítették. Csakhogy itt minálunk ezt az egész névcsoportot valamiféle szolidáris társaságnak vették s nem különböztettek a haladás követelményei és a hóbortok közt. Nem különböztettek reformok és tagadások, Nietzsche-i túlzások közt. Pedig ha az ember veszi ezeknek az embereknek az életművészetét, elmegy a kedve a rendszertől. Hogy Nietzscht ne említsem, hát Strindberg milyen? Kirántotta a család, a magántulajdon, az állam, a társadalom pilléreit, s mit tett helyükbe? Háromszor házasodott s végül nejeitől s gyermekeitől elhagyatva, a nacionalizmusba gyökerezett bele. No, hát bizony bolond lyukból bolond szél fúj!

Jan. 24. A lévai rendőrkapitánynak apósa különc, jómódú gazdaember, zsíros ködmönben járt, ruhát alig váltott, hátul az udvarban lakott; oda vitték az ételét. Mikor nagy beteg lett, kérte leányát, hogy meg ne mossák a testét, hanem úgy temessék el. Meghalt s a derék asszony úgy tette ködmönében a koporsóba. De hát hol a pénz? Gazdag ember volt, búzaföldjei, rétjei voltak, s egy krajcárt sem adott semmire! Kutattak, kerestek; hiába, nem találtak semmit. A jó leány pedig letérdelt a koporsó előtt s imádkozott s nézte a holtat. Akkor villant át agyán: testén lesz a pénz! De hol? Hát a púpja alatt, mert púpos ember volt. Megemberelte magát az asszony, felemelte a holtat, a púpja alá nyúlt s kihúzott egy köteget. Pénz volt, 36.000 forint. Mind a szegényeknek adta. A piszkos embernek ilyen tisztalelkű leánya volt. Bár tisztult volna meg a lelke az apának a leánya tisztaságában!

Jan. 25. Pál-fordulása; megtartottam programbeszédemet, azaz hogy a palota erkélyéről szoltam választóimhoz, miután küldöttségileg meghozták a választási jegyzőkönyvet. Legyen ez fordulása a magyar télnek szebb tavaszba. Meglesz, ha összetartunk s ha a „művelt” világ rothadásából kiválunk. Ez a rothadás ráült szívére, hitére, az izmaira, az agyvelejére. Az agya dolgozik, de pozitívumokat nem állít a világba; csupa relativitás, gyöngeség, erőtlenség, alulmaradás. Hanem a haszon, a profit, no meg az élvezet – az vezet.

Jan. 28. Érdekes, Montalembert is írja: „Les petites villes devenues ailleurs la citadelle des esprits forts et du respect humain”³⁹, Lengyelországban vallásosak. Sehol a félműveltség<nek> s a birkaságnak az a cintányéros bemutatkozása, mint a kisvárosokban.

³⁸ Törölve egy sor.

³⁹ „A kisvárosok másutt az erős szellem és az emberi tisztelet citadellájává váltak”.

Az eszmék járása, kigyulladás, hamvadása a bennünk elraktározott erők viszonyaitól függ. Az eszméjárt olyan, mint a tenger hullámozása, vagy inkább mint a szél vagy szélvész járása. Jön s megy, elül egészen. Mikor úgy jön s nekifekszik az emberiség lelkivilágának, nincs hatalom, mely azt lefogja vagy lekösse s ugyancsak addig nincs nyugalom, míg ki nem tombolta magát s ki nem adta a mérgét... Ez a mérge mindannyiszor valami reakció az ellentétes elvek s eszmék által felgyülemelt rossz ellen. Van az eszméjárásban tehát a szellemi erőknek valami mechanikája; érvényesül bennük az akció s reakció törvénye. Természetes, hogy a mechanika sohasem adhatja az egész igazságot, s főleg nem a szellemi világ által igényelt igazságot. Igazság nincs a viharban, mely a túlfűtött felhők szárnyain repül; igazság nincs a kazánrobbanásban, mely a túlfeszített erők, gőzök önkénye; az elvi, az esz<mei>, a társadalmi viharok is kazánrobbanások és <inkább> az elfojtott élet s a felgyülemelt szenvedés ösztönös lökéseit, mint az egyensúly helyes mértékeit nyilvánítják. S azért úgy érzem, hogy az immanens erők küzdelmét s azoknak aztán helyesen s célszerűen való egyensúlyozását nem is az ember intézi. Az ember küzd s kell neki; küzd a történeti helyzet energiája s orientációja szerint; utasításai szerint; de a végleges elintézés, a megnyugtató lelki egyensúlyt a szellemi világnak a harcok sorozata, a feszült erők kisülése adja.

Tegyük meg kötelességeinket! Küzdjünk a kor, a hit, a hivatás, az őszinte jóindulat igényei s inspirációi szerint s higgyük, hogy mi a gályáinknak csak evezősei vagyunk, mert

Bár fölül van a gálya s lent a víznek árja

Azért a víz az úr.⁴⁰

A küzdelem végén belátjuk, hogy rendesen mindkét fél túlzott; az új eszmék rajongói épenúgy, mint a régi nagy igazságok tisztelői. Mindkettőnek meg kellett érteni, hogy a világ folyton új alakot ölt; mondjuk, modern lesz; de hogy minden, a modernség is, amennyiben észszerű, végre is annak az örök embernek ideiglenes alakja. Modern = emberi a mi zónánkban! Adjuk hát át, azaz hagyjuk meg a világkormány gyepelőit az Isten kezében, mi pedig foglaljuk le magunk számára a kötelességteljesítés Isten-szolgálatát s ne okoskodjunk, hanem higgyük, hogy ő nagyobb nagy gondolatainknál, s hogy mi kisebbek vagyunk minden leereszkedő irgalmánál.

Jan. 29. A tegnapi jegyzéssel kapcsolatban mégis az a gondolatom van, hogy az Úristennek a világ mégis csak egy „Narrenchiff” lehet, s hogy főleg a parlamentek igazi cirkuszok, ahol egy-két műlovas és rengeteg sok a clown! A „dummer august”-ok termőföldje az a porond; no és a komoly póz pláne fölségessé teszi az isteni komédiát. Azt gondolom, hogy az olimpusi isteneknek nem volt ily „spectaculum”-uk, mint a honatyák őrangyalainak. Most meg képzeld el, hogy minden ilyen szellemi felfujt béka, honatyá és alkotmányos puffancs mögött, a nagyzó pofák mögött az őrangyalok égi arca, tele gyötrellemmel és kábulattal; főleg pedig, ha szólásra emelkedik az ilyen honvédő, azt gondolom, hogy az angyala a padra üti fejét s fel se néz, de az ember érzi rajta, hogy székenben ég! Angele Dei, non sim tibi pudori, – suscita me, sicut suscitatur dominus e somno suo⁴¹!

Febr. 8. Náci bácsi <Nagy Ignác> elmondta, hogy atyja, mikor az édesanyja – tehát Náci bácsi nagyanyja – meghalt, s az koporsóért ment kocsin, rossz idő keletkezett s akkor az apja a koporsóba feküdt bele az eső ellen. Ennek a pendant-ja D. atya, aki mikor halálán volt, koporsóját meghozatta, s miután meggyógyult, almát tartott benne. Ezeken úgy szokás

⁴⁰ A Petőfi-vers (Föltámadott a tenger) pontosan így szól:

Habár fölül a gálya

S alul a víznek árja,

Azért a víz az úr!

⁴¹ Isten angyala, ne okozz nekem szégyent–, ébressz fel engem, miként feltámad az Úr álmából.

rémülni; pedig végre is ládáról van szó, s azt erre is, arra is lehet használni. N. bácsi is egy relikviája a régi Fehérvárnak.

Febr. 8. Az én édes Szent Ágotám ünnepére nézve megjegyzem, hogy megragadott emlékénél, hogy már 1600 éve világít s hogy mi lesz hát velünk 1600 év múlva? Ó örökkévalóság s örök élet s boldogság, mit nem adnék érted s mit nem szenvednék el érted! O quam magnum est regnum Dei et ingens locus possessionis ejus⁴²! Azután gondoltam a Nofelsi Agathe-ra, der Wirtin von Frohsinns Einkehr! A Bangs-ra s a rohanó Rajnára, melyen átmentünk Svájcba. Agatha sancta, dulcis virgo et gloriosa!

Márc. 6. Sancta Perpetua, dulcis mater et gloriosa soror, salve! Már nem is érek rá írni. Három hétig Budapesten voltam s forogtam mindenfelé, szalónokban, Urániában, színházban, nemzetgyűlésben, pártkörökben! Febr. 26-án beszéltem a keresztény nemzeti egyesülés pártjának nevében az alkotmányosság helyreállítása- s az államfő hatalmára vonatkozó törvényjavaslat alkalmából. Jól ment.

Márc. 11. Szívem megint túlcserdul a szenvedő Úr Jézus iránti szeretetből. „Et statim gallus cantavit et conversus Dominus respexit Petrum. [Lk 22,61]” „Statim”, az Úr Jézus úgy rendelte, hogy mindjárt szóljon a kakas; – mindjárt – s azután megfordult s ránézett. Istenem, mennyi lelkeség, gyöngédség, finomság! Mily érintések! Ez az érintés kell, mellyel az Úr illeti a lelket; az a tekintet, melytől a lélek rezzen meg! Mit használt volna a kakasszó, ha az Úr nem tekint s nem szól a szívhez. Ez az emberi lélek története. Körülötte a sok kakasszó, az ébresztő szó, a filozófia kakasszava, a morális, az életbölcse ség kakasszava! Hány kakas parádézik és kukorékol bele a világba. Ébreszt, figyelmeztet; az nem elég. Más kell; nem kukorékolás, nem a csilingelő szép szó, hanem „ducam in solitudinem et loquar ad cor”. „Ad cor”, non ad aures, ad intelligentiam, sed ad cor [Óz 2,14]. Úgy szólni, hogy szívünkre vegyünk, ne csak észrevegyünk.

Ápr. 1. Hosszú távollét után ismét itt vagyok; hihetetlen, hogy mi minden akadt utamba; megtartottam a férfiak konferenciáit, a szentségekről, nagyon jól ment. Sokan voltak s gyóntak. A nemzetgyűlésre is eljártam. Az a gyűlés a kis koponyák s a nagy akarnokok gyülekezete. Tele vannak ambícióval és elbizakodottsággal és – panamákkal; s végre is ez a gyülekezet kompromittálja az embert tehetetlenségével.

Ápr. 4. Elvégeztem húsvéti gyónásomat. Lelkem tele van a szenvedő Krisztus s a föltámadt édes Üdvözítő iránti szimpáthiával. Bár végezné el sok hívünk a gyónást! Sokan elvégezték a misszióban, melyet febr. 28-tól márc. 8-ig tartott P. Jám bor és Szittyay itt s más két páter a Felsővárosban. Nagyon jól sikerült; gyóntattak szakadásig. Egy prédikáció volt a gyónásról. Kimutatta a páter, hogy a papok sok mindenfélét találtak fel, de a gyónást nem. Nem, nem; a papoktól a gyónás nem telt ki, ahhoz lélekmélység s isteni lélekszomj kellett.

Ápr. 19. Ma megint hazavetődtem. Egyre kiállhatatlanabb nekem a nemzetgyűlésben való tartózkodásom, mely egy irreális, kapkodó és fölületes társaság benyomását teszi rám. Hány férfi van ott beleállítva a semmittevésbe, a folyosók tiprásába, az intrikálásba, a buta hatalmi aspirációk pókhálószálaiba!

Hazaérve meglátogatott Békefi Remig apát s elmondta, hogy a zirci apátságban a legutóbbi időkig székel katonák, előbb meg román banditák táboroztak. Ezek mindennap 1–2 hektó bort ittak meg. A tiszt azt mondta, hogy mindent meg fognak fizetni. Hát ezt leshetik! – Jaj, Istenem, emberek, emberek, barmos és erőszakos fenevadak; minek ezeknek ész és lelkiismeret, mikor ennyire kivetkőzhetnek ebből is, abból is. Tu autem Domine, miserere nobis!

Ápr. 20. Nagyon kedves jellemző vonást jegyzek föl a jó *Scheirich Antal* kanonokról. Valent székesegyházi sekrestyés volt, s a jó kanonok elment helyette reggel harangozni!

⁴² Ó, mily nagy Isten országa és hatalmas uralma helye!

Megdicsértem őt, s ő szerényen arra utalt, hogy ez természetes: Valent nem győzi, s helyettest nem tarthat.

Ápr. 22. Ma volt itt *Győry Teréz* grófné. Érdekes dolgokat beszélt a multból. Farkas Imre püspök jóbarátja volt atyjának, s 1857-ben, mikor a koronát megtalálta Karner őrnagy, épen Nagyperkátán volt s kinyitja az újságot s olvassa, hogy megvan a szent korona s egymás nyakába borultak. – Széchenyi István gróf azért beszélt a pozsonyi diétán magyarul, mert nem tudott diákul; egyáltalában semmit sem tanult, 17 éves korában már katona lett. – Cziráky Mózes Antal fölkiáltott a diétán: per amorem periclitantis patriae [a veszélyben forgó haza szerelmére], s nem akart vámot fizetni a hídon; inkább csónakban ment át a Dunán. – Dicséri *Győry Teréz* Apponyi György grófot, aki hangolta a királyt (Ferenc Józsefet) s a „Debate”-ban vágta Schmerling minisztert! – Kár, hogy ez a főnemesség úgy elhajlott a magyar néptől, fölfelé hajolván a királyhoz; magyarul se tudott sok; itt is „cherchez la femme”: feleségeik osztrákok, sziléziaiak, csehek voltak. *Dicsérte Hunyady Józsefet, az ő unokáját, nővérének, Felicitasnak fiát, Károly király főudvarmesterét. Ő hozta el a kir. gyermeket Wienből autón. Mikor arról volt szó, hogy IV. Károly elmenjen Wienből, a király s királyné jelenlétében telefonált Beuer kancellárnak: „Ich benachrichtige Sie, daß Ihre Majestät der Kaiser und die Kaiserin heute nachmittag Wien verlassen.” A király megjegyezte: „mit csinál?” – mondotta; míg a királyné azt mondta: Graf Hunyady, ich möchte Sie umarmen. „Ja, – mondta Hunyady – der Kaiser kann nicht fliehen!”⁴³ (Az idén Hunyady hazajött Schweizből, ahol nőül vette Bellegrada grófnőt, a királyné udvarhölgyét. A király s Miksa főherceg voltak tanúi; Bellegrada grófnőt a királyné s Józefa kísérte az oltárhoz.)*

Ápr. 23. Ma R. dr.-nál voltam; beteg; székben ült, pokrócba takarva. Ő maga kezdte, hogy amit Isten rámért, azt elviseli. Örültem neki s buzdítottam kitartásra, hitre. Azt mondta erre, hogy ő mindig keresztény volt s az Úr Jézus híve. Vannak korok, évek – mondtam –, mikor balgák lehetünk; a 70-es években a liberalizmus járványa sok embernek megzavarta s tönkre tette hitét. „Igen, mondja, de sohasem vétkeztem a családi hűség s tisztesség ellen.” Hál’ Istennek! Hát jó, ha az ember megöregszik s lehiggad.

Ápr. 24. Ma beszélte a főispán, hogy egy zsidó bérlő följánlt 200 holdat a hadiözvegyeknek s rokkantaknak, s hogy fölkérte a gazdákat, kiknek ökrei kint legelnek, mert már elvégezték a munkát, hogy szántsák föl a szegényeknek. Nem és nem; ilyen semmi-embereknek nem teszik. Ajánlt nekik aztán holdankint 50 koronát, hogy ő fizet... Nem és nem! Ó, a bögöcs, szúró, tövises lelketlenségét!

Ápr. 26. Isten áldja a mi Szentatyánkat, XV. Benedeket. Kétmillió koronát küldött gyermekeinknek; ebből Fehérvár 100.000 koronát kapott. Elosztottam!

Megemlékszem még egyszer arról a nagy kegyelemről, melyet ez idén a fekete vasárnap hetében az egyetemi templomban vettem. Tartottam konferenciákat a szentségekről: a regeneratio, a reformatio stb. sacramentumairól. Nagyon jól ment minden. Sokan jöttek gyónni. Azután a nőknek adtam lelkigyakorlatokat. Ezekben is nagy áldás volt. Quid retribuam Domino! Valahányszor gondolok ezek áldozására, elfogódottság tölti el lelkemet. Mennyi fölséges érzélem telíti azt az egyetemi templomot! Mennyi lélek tapad e falakhoz! Most már nem megyek szerte az országban, de ide függesztem trófeumaimat. Legszentebb emlékeim!

Ápr. 30. Előestéje a májusnak, Szent Szűzem virágos hónapjának. Ahogy térdeltem régen esztergomi kápolnánk oltára előtt, úgy most, ugyanazzal a szeretettel. Salve Virgo! Ma volt itt *Végh Endre*, meghívott a bérálás alkalmából, hogy nála szálljak. Említette a jó Bezerédj Pált, a selyem-kukacot Tolnában. Ah, de érdekes ember volt ez; nála voltam évekkal ezelőtt. Csupa lelkesülés a kukacért, de még inkább a munkásokért – Isten áldja meg! Hát még az a

⁴³ „Közlöm önnek, hogy a császár és a császárnő öfelsége ma délután elhagyják Bécsset... Hunyady gróf, szeretném megölelni... Igen, a császár nem menekülhet.

vén barát, aki Hidján nála lakott, no az volt ám az exempláris. Sanctus Pater Franciscus certe delectabatur super talem jovialem franciscanum⁴⁴. Ez egyszer felutazott Bécsbe, s a Hotel Metropolba vetődött; alig tudott németül s kért egy kis szobát. Elvezették a lifthez, hogy fölszállítsák; ő pedig azt gondolta, hogy ez lesz az a neki szánt kis szoba, azért azt mondta: Das ist zu klein! Nagyszerű katekéziseket tartott, melyekben a patriarkák és szentek mind hidja-apáti divatban szerepeltek.

Máj. 1. Virgo gloriosa, dulcedo et spes nostra, amo te, amore Brigittae, Franciscae Romanae, Catharinae Senensis, amo te, amore omnium mulierum, virorum, juvenum; amo te et ad pedes tuos concido. Tu me eleva et leva in montes Dei⁴⁵! – S ki jut eszembe? A jó Komáromi Erzsi! Édes, szép mezei virág! Nos és még ki? A tavalyi borzasztó május, a fürtelem, a nagy aposztáziája a magyarságnak minden eszményétől s behódolása a zsidó-orosz vérbajnak. Emlékszem arra a rémes, pokoli felvonulásra, melyet ma egy éve rendeztek itt is, felhajtva az urakat is, a törvényszéket, a hivatalokat. A konflises Franci (ha jól tudom) vörös kelmével bevont lovon ült mint vörösbe öltözött lovag, s nem tudom, mit vitt, zászlót-e vagy kardot; ott ment két más komédiás is, nagy kalapáccsal, s előtte gyerekek egy nagy zsákot vittek, az a pénzeszsákot jelképezte, melyet ez a képtelen mozgalom majd összezúz! Rémes volt e látvány, nem attól, hogy a pénzeszsákot és a kapitalizmust akarták összetörni – bár tehetnék, segíteném őket; – de rémes ettől a leszakítástól, ettől a vérző leszakítástól, az erőszaktól, gyűlölettől, ettől a nyilvánvaló belső meghasonlástól s lázadástól eszmék, hit, hagyományok ellen ...ugyanakkor pedig ez az egész történés tele volt nevetségességgel, hóborttal, karikatúrával, kiröhhögni való pózokkal s ügyefogyottságokkal, úgy hogy az a gondolatom van, hogy sehol sem lehetne annyit nevetni, mint a pokolban, ha nem volna ott a mérhetetlen szenvedés. Mert a pokol karikatúrája a világnak, fonákja mindannak, ami szépség s rend, ami illem és harmónia! Azért hát Dante is a pokoli zenét az ördögök szeleinek bűgásából, sivitásából és változatos eregetéséből komponálja össze. Erről a jó *Poliákovics* Náci, szobi plébános azt mondta, hogy ez a „sonus epulantis”. R. i. p.!

Máj. 1. Amerikai barátaink, papjaink s a hitközségek most az irgalom, a könyörület érzéseibe öltözködnek. Fojtán 75 750 K-t, Rickert, Eördögh, Gallerani élelmet s pénzt küldtek. Mihók barátunk is megszólalt s 1000 K-t küld, hogy prenumeráljam számára az Új Nemzedéket, a Képes Krónikát, s a többit a Huszár-akciónak szánja. Deo gratias.

Máj. 1. Kiültem a kertbe s kinéztem magamnak egy kis májust. Már nagyon kellene nekem hegy, völgy, szikla, végtelen kilátás; víz, folyás, hullámzó kristályok árama... Nem bírom eléggé kifejezni, hogy mily titokzatos szimpatáival nézek a vízre, a csermelyre, a kristályos folyásokra. Ezek hajtanak gyárakat s termékenyítenek vetéseket. Erős és csendes munkásai Istennek, s ha piszkolódnak is, mindig sietnek tisztulni s vasárnapi tisztaságban szolgálni.

Nem akarok fűzni, „grübeln”; akarok egyszerű, igaz természetességet. Akarok lelket, mely érzékeny, szemes és szemfüles, csupa érzék és megértés. Mondják, a természet nagy könyv; igen, de a természet a mi kedves nénénk: öregebb nővérünk, aki tanít, figyelmeztet, sejtet! Nem anyánk, de nővérünk. Betűzők benne s vele, s kibetűzőm, hogy hinnem, szeretnem kell! Ha hitem van s szeretetem, akkor van lelke a természet iránt s lelke az élet iránt. E lélekkel fülelek. Igaz, amit Charles Marie Dulac mond, hogy Szent Ferenc himnusát a naphoz s a Benedicite-t nem énekelni, de hallgatni kell; azt mások éneklék – lombok, fák, színek, füvek, virágok, vizek, szelek, egek, földek, hegyek, völgyek... Látni, nézni kell a kipattanó fényeket, az ezüst s arany-színek sugárzását – ezt az esztétika s

⁴⁴ Szent Ferenc atyja biztosan örült ennek a jovialis ferencesnek.

⁴⁵ Dicsőséges Szűz, édesség és reményünk, szeretlek, Brigitta, Római Franciska, szienai Katalin szeretetével szeretlek, minden nő férfi és fiatal szeretetével; szeretlek és lábaidhoz borulok. Emelj fel engem és repíts Isten hegyeire!

kommentár nélküli pompát s bűbájt; ezt a sok nekünk világító, szemünkbe szökő ingert! Igen, igen, kell már nekem hegy, völgy, tenger, ég!

Máj. 1. A gyönyörű május meglobogtatja fölöttünk napsugárból s ezer és egy színből szótt pompás lobogóját ... rajta a hit s a szeretet szimbolumai: a mi eszményeink, Isten, Krisztus, Szent Szűz, szentek, haza, nemzet, egyház, Róma s Buda ... mind ott tárul s feszül redőiben. Ah, ez szebb, mint ma egy éve Streit kanonoki házán a piros zászló (Pfuj Teufel), no meg hogy a vásáros bódé teljesen meglegyen, a kaputól balra az ablakba kiterített s kifeszített germanikus talárisa *Viszotának*. Eja Popeia! Régi, csúnya nóta!

Máj. 12. Megint tíz napig elvoltam: Budapesten Tarnay-koncert, melyen beszéltem a szibériai hadifoglyok érdekében, azután fényes kültag-fölvétel a budai királyi várkapornában s utána Horthy Miklósnál tisztelgés. – Aztán szombaton, 8-án elmentem Válba; másnap, vasárnap bérmálás; este és vasárnap is prédikáltam. Hatalmas eső zuhogott a bérmálás alatt; alig tudtunk hazamenni. Gyönyörű sekrestye-fölszerelés van Válban, úgy tudom Majkról, a kamalduli kolostorból. Más darabjai állítólag Tatán s Komáromban a ráctemplomban vannak! Remekek! Aztán mentem Alcsutra, Felcsutra; itt már szintén szép a templom. Alcsuton a főhercegi kastély nagyon szép templomában folyt a szertartás. A park gazdag és pazar, a föld s a napsugár kegyelméből. Egy fája sem több mint 100–110 éves. József nádor ültette! Este Verebre *Véghék*hez, ott most az új földesúr *Végh Endre*; 1918-ban szeptemberben Rábakövesden dr. Velincz-cel összeadtam a lányát; most már egy édes fiúcska csügg a fiatal mama keblén. Sokat kiviszik, s az itteni szép park vegetációja szövődik lelkébe! Méhzhongás és madárdal! No, minket nem neveltek ily intenciókkal; de ha úgy visszatekintek, hogy gyermek lelkemre mi hatott leginkább, azt kell mondanom, az áradozó, zöldes, kékes, fenéki tisztá, átlátszó víz, a Revuca, a Vág. Talán onnan a nagy előszeretet a felséges áramló kontinuum iránt; onnan az élvezet, mellyel a stájeri s tiroli vizek s a mélységek titokzatosságát nézem. Vidi aquam... elementum grande! Sármádon (máj. 11.) is szép volt a bérmálás, de kevés ember a templomban! Bandérium, fiúk is kengyel nélkül egy darab pokrócon ülték meg a szép lovakat. Alcsuton azt is hallottam, hogy „Grünt die Eiche, vor der Esche, hält der Sommer grosse Wäsche”⁴⁶, vagyis esős nyár lesz, s annak most az idén kellene lennie!

Máj. 13. Hogy események, történések, tapasztalatok mily befolyással vannak a szellemi életre, a világnézetre s filozófiára, annak egyik kitűnő illusztrálása a „relativizmus”, mely még az abszolút igazságokat is kétségbe vonta s a panta rhei -t bevezette a tudományba. Még a logika is a fejlődés útjának változatait tünteti föl állítólag magán. Ez az általános szellemi ragály a darwinista fejlődéstanban s a monizmusban bírja alapját és inspirátorát. Valami nagy, népszerű elvet akarnak érvényességre juttatni és fölfedezni a lét minden országában, tehát a logikában is. Csak az a különös, hogy az értelem oly kevéssé tud ellentálni a divatnak, s mindenre kapható! Így járnak pedagógiai divatok is köztünk: az egyéniség korlátlan respektusa – valamiféle kultusz! Akkor háttérbe szorul az általánosan érvényes, a szolidaritás, a szociális elem; s csak az egyénit rögzítjük. Máskor megint befellegzik ennek. Gondolom, most is!

Máj. 14. Hoerbiger Hans barátom jelentkezett; most már külön kozmotechnikai társulatot alakított Bécsben a glaciálkozmogónia tanainak terjesztésére. Akarta, hogy feljöjjek. Irt megint pompás levelet világvégi szentírási citációkkal tarkázva s szellemdús megjegyzésekkel az ő hitetlenjeire, kik közt a jó süket P. Fényi vezet; mert ez az ő tanát „jégherezisnek” tartotta.

Máj. 14. *Károlyi József* elmondta, hogy menyegzőn volt Fehérvárcsurgón, ahol 340 ember evett és ivott; leöltek egy ökröt, 2 borjút, egy sertést, 6 malacot, 140 tyúkot, s ki tudja

⁴⁶ Ha a tölgy a kőris előtt zöldell, nagymosást tart a nyár.

mennyit sütöttek s ittak meg. Épen megkaptam Trentonból (Észak-Amerika) az újságot, melyben könnyeznek a magyarországi éhség fölött. – Van valami butább, önzőbb s kegyetlenebb az embernél, annál az átlag „homo animalis”-nál? Nos és akkor hová szálljon a Szentlélek s kit s mit gyujtson meg?!

Máj. 29. O sacrum convivium! Mintha megakadna gondolkozásom s érzésem folyama, mintha fölszívna s fölszippantaná minden fogalmamat az a fölfoghatatlan nagy misztérium, s az ember csak dadogja: o sacrum convivium! Vendégség, öröm, mélység, titokzatosság, egy – élet! Nincs keresztény ember, aki Krisztussal, a köztünk élő Krisztussal igazi, szívbeli, életbeli kapcsolatban nem áll, aki e titokzatos, eleven jelenlétből nem merít, akinek ahhoz nemcsak köze van, hanem teljes életközössége. Krisztusi emberek Krisztustól elszigetelve – szinte lehetetlenség; ez az öreg Boehm bácsi egyik nehézsége⁴⁷. Ez is talán azoknak a „krisztusiaknak” lehetetlen helyzete által oldódik meg, hogy ad absurdum deducuntur. Mert itt állnak, vallják a krisztusi közösséget, de in concreto nem találják meg. Minek a krisztusi ígélet a velünk-maradásról, ha nem találunk rá flagrns, megtapasztalható kapcsolataira? S milyen szembeszökő e részben a katolikus egyház Krisztussal való élete az Oltáriszentségben!

A világnak négy nagy tartozása van Isten iránt: a dicséret tartozása a rajta előmlött isteni megnyilatkozásért; a hála tartozása a végtelen kegyelemért; az engesztelés tartozása a bűnökért; a számtalan baj, szükség, szenvedéssel szemben az égre kiáltás, a „de profundis”. Ki tegye? Hol a nyomós egyéniség? Nálunk sok a szó, az ember-aprólék; de Nála <Krisztusnál> a föllépés, az eltalálás, az ég s föld közti eligazodás: földre, tisztítóútra, szenvedésre, betegágyakra kiömlő lélek.

Vagy mi a szentáldozás? Az emberi lelkivilág tápláléka! Ami munka folyik, az életért folyik; a föld barázdái a kenyérért vannak fölhasogatva, a napsugárt, mint áldást a búzamaz aranyában vesszük, s ami fészül s dolgozik, az az életért van. Hát akkor a szellemi, a lelki életben mit jelent a Krisztusból s Krisztussal való élet, – a belőle s vele való táplálkozás? Jelenti az életfolyamatok tartalmát s erejét; lelkeket táplál, erősít, emel, tökéletesít. Ha egyetlen egy szent embernek munkateljesítményét veszem, azt, amivel magát jobba, nemesebbé tette, ha azokat a harcokat elszámálom, melyeken keresztül-vágta magát, s zátonyok s szirtek közt erős s ügyes kézzel forgatta s vágta az evezőlapátot s nem lehetett a nélkül – s mégis mondja a szentáldozás ezt mind magában foglalja, ezt mondja, ezt adja, mindenre telik belőle. Mily forrás, mily fakadó hegy ott! Weichselboden körül! S mindenért kárpótól ... mindenért! Minden naggyal s nemessel kongeniális. Aki áldozik, az annyiban a szentek közé, a vértanúk közé, az angyalok közé tartozik. – Nézem az életet, annak piszkos folyását, csatornáit, lagúnáit; de vannak tiszta források, kutak; vannak csendes, kristály mélységek, s van eső, desztillált párák lecsapódása; s abból élünk, azt isszuk, az élő szervezetek azzal töltekeznek – nem politikával, sajtóval, piszokkal, hanem tiszta források vizével. Nos, Oltáriszentség, erre telik belőled; sőt csak úgy dől!

Jún. 2. Holnap van Úrnap! Bejártam Nagyperkátát, Nagyhantost, Sárosdot, Moórt, Bakonysárkányt... Istenem, bár lenne nyoma! De holnap van Úrnap, ez magában véve dicsőség, imádás, ünnep, erő, ujjongás! Ah, igen ez ünnep! Az áhitat a lelkiélet, az erős öntudat, az Isten-tisztelet ünnepe. Ego enim accepi a Domino... Lehet a világnak sötét korszaka, vigasztalan, elkényszeredett helyzete, de a lelkek vágya s törekvése, kisarjadása s virágba szökése akkor is igény, szükséglet; akkor is átreszket a szívek mélyén a tudat, hogy az Isten velünk s bennünk, s hogy az embernek belőle kell élnie! Kell áhitat! Mi az? Krisztus jellemzi: Intra in cubiculum et Deus, qui videt in abscondito... Vonulj el és találd meg a

⁴⁷ Schütz jegyzete: Lásd 23, 264. A kérdés, melyről itt szó van: Miért ad Isten az eretnekek közt is annyi kegyelmet?

legbensőbbet, a legtisztábbat, a legigazabbat... Az áhitat meleg bensőséges hódolat, imádás, odaadás a legigénytelenebb közvetlenségben. Az áhitat kapcsolat a hozzánk leereszkedő Fölséggel... Az áhitat, mikor térdenállva ölelünk át valakit, akit nagyon tisztelünk és szeretünk. Az áhitat a Fölség tiszteletével teljes, de amelyet a meghittség, a barátság, a bizalom fölszív; imádás, mely szeretetben s ölelésben virágzik ki; hit, mely meleggé, erő, mely életté s örömmé változik.

Az Úr Jézus ezt az irányzatot szolgálja: a majestas kiadását bensőségben! Azért igénytelen mindig! Mily igénytelen Betlehem, s az utolsó vacsora, a Golgota – egy ember születése, édes búcsúzása s keserves szenvedése! De mi lesz ebből a szívekben! Nem mint szélvész jön, hanem mint vox coelestis, vox angelica, vox humana; nem mint a tenger árja, hanem mint harmat s esőcsepp; nem mint a Niagara vízesés, hanem mint pohár friss víz és forrás! Ah, édes Jézus, ez kell: Deus appropinquans és homo Deo proximus ... az Isten felebarátja, Jézus kenyeres barátja... Ilyen Isten kell nekünk: mint a kenyér, a levegő, a pohár víz, a meleg, bensőséges érzés! Ez az áhitat tendenciája az Oltáriszentség körül! Ez az iskolája.

Hát azután? Az erő s öntudat ünnepe. Krisztus nem ment nyomtalanul <végig> a világon. Nézd, ezt a világot a tengerek járása csinálja, a mész s homok s palahegyek óriási tömegei abban képződtek; a kőszén, a petróleum, a földgáz az ő hatalmas, erdőt, állatok hulláit összesöprő munkájából való; de a hegyek kemények, szirtek, kőpadok voltak, s dolgozott az eső, a fagy, a köd, a szél s pattantotta le a murvát, s jöttek a nagy jégekék, a gleccserek s gyalultak s öröltek s csinálták a lösz az agyagot, a humuszföldet. Hát jártak hatalmak a földön, s van nyomuk! Nos és a történelemben ne legyen nyoma a Krisztusnak? magába akasztotta értelmünket, eszményiségünket, lelkünket, szívünket; pszichénk összes ösztönei feléje nyílnak, tőle kérjük s várjuk, hogy segítsen. Hitünkben bele gyökerezünk; a vonzalmakat fölfelé, a lököerőket a mélységből tőle vesszük. Az ő evangéliuma a földet járó szél, mely nem tör, de a vágyódó lelkek vitorláit dagasztja s viszi őket s ragadja. Ő a világ világossága, napsugár is s Sarkcsillag is; ez utóbbi csak egy pont az irányításra, az előbbi az energiák pazar sugárzása a föld összes búbájának s pompájának előteremtésére. S mit csinál Krisztus a lelkekben? Mennyit? Mit jelent egy szentnek lelkivilága? Mit jelent a lelki finomság s remeklésbe fektetett munka, törekvés? Mit jelent a disziplina harmóniája? Mit a szüzi tisztaság liliomos fehérsége? Mit az apostoli tüzes lelkek hősiessége? Mit a vértanúk hajlíthatatlan hűsége? Mit az egyszerű, igénytelen tisztesség önkorrekture? Mennyi erő, indítás, kiindulás, mennyi önmeggyőzés van ebbe belefektetve? A szentáldozás elindulások, önmegemberelések, tisztulások, finomulások, buzdulások forrása; Krisztus így akarta. Ez kenyere, ez acélossága az életnek, ez egészsége és frissesége a lelkeknek! Ez termékenyítő behatása: In hoc clarificatur Pater, ut fructum plus afferatis et sitis mei discipuli! [Jn 15,8] Mily eszmény: egyesülni Krisztussal; mily fölemelkedés, mily nagyság és fölmagasztalás! Nagyobb-e a király koronázása, bensőségesebb-e a jegyesek hűségesküje, fölségesebb-e a nemzetek békeszerződése, nagyszerűbb-e országok egybeolvadása, mint a „sacra communio”, a szent egyesülés s elmerülés?! S ha mindezt mondtam, megmondtam-e, amit akartam? Nem játszottam-e szavakkal, nem pergettem-e homokszemeket, nem számláltam-e a Bakony leveleit, hogy azt, ami mérhetetlen, megmérjem s közelebb hozzam? S végül: az Istentisztelet lelke és heve. Ah, a világ sokkal tartozik; nagy adósságai vannak a dicsőség kiárasztásáért, a „lumen vultus Dei” kiömléseért, – a jöttekért, a bűnökért, s aztán a lélek s a test s a nemzetek kínlódásáért. Ezt az adósságot Krisztus törleszti – mindennap; fölkel mint a nap s áldozatában végigmegy a földtekén. Sacrificium matutinum ... vespertinum ... meridianum! Az emberiséggel jár s törleszt... A Krisztus keze s kegyelme vele... In odorem suavitatis jube perferri per manus Sancti Angeli tui... Nagy áldások forrása!

Ó, ébredj magyar nemzet! Ma egy éve megmozdult a lélek; megrezdült; megvonaglott a nemzeti érzés s imában s énekben tört ki, himnusunkban! Akartunk élni, lenni, szorosabban Krisztushoz ... forrásaihoz...

Jún. 5. „Boni et mali mores = boni et mali amores”, Szent Ágoston szava; mennyire igaz.

„Però là onde vengà lo intelletto
Delle prime notizie, uomo non sape,
E de' primi appetibili ³/₄affetto;
Che sono in voi, sì come studio in ape
Di far le mèle: e questa prima voglia
Merto di lode o di biasmo non cape.”
(Dante, Purg. c. XVIII, 55–56)⁴⁸

Jún. 9. Megjártam Balassagyarmatot. A megyeházán tartottam beszédet a Jótékony Nőegylet meghívására. Autón mentem oda, Huszár Elemér autóján Budapestről d.u. 4-kor indultunk s 6 óra után ott voltunk. Láttam Cseh-Szlovákiát az Ipoly mentén. Szomorú látvány! Rendkívül kies, kedves ez a nógrádi világ; csak a sok dzsentrí a baja; no azokat a zsidó eszi! – Éjfélkor Nógrádgárdonyba értünk *Majláth Géza* grófhhoz. Igen szép, kedves hely. *Itt nevelősködik a mi papunk, Gerencsér; jó, komod élet!* Itt találkoztam az ősrégi kőhidgyarmati káplánnal, ki azután ide a szomszédba, Marcalba ment plébánosnak; jóízű ember! Emlegette Poliákovics Nácit, a szobi plébánost, ki sequestrumba került s sequestori kurátora Szűcs, helembai plébános lett, aki megint utána került sequestrumba! Ezek aztán egymást huzigálhatták ki a kátyúból!

Jún. 14. Hiszen van sok fikció és misztifikáció; de olyan alig van még, mint amilyen a nép-szuverénitás s az általános választójogból kikerülő demokrácia. Mikor ilyen jogász-ideológiát hallok s nézem a szónokot, a fuvalkodó békát élvezem benne! A kemény nézésű szemek, a gőg szellemétől átjárt arc s nagy szópuffancsok, melyek szájából gomolyognak... *No az isteni nép, az isteni kanászok s kuvaszok, a kigazdák s a többi remeklő nem kigazda társadalom képviselote ott abban a nemzetgyűlésben, fölfordítják az ember gyomrát.* „*Emberek, akiknek pofájából érlelődött mérges gombák nőnek!*” *Klébelsberg el van keseredve. Rakovszky őt egy szeméthunyorgató kanárihoz hasonlítja. Elmondta nekem, hogy a jeles alelnök, Bottlik, azzal jött feléje, hogy pártolja őt a belügyminiszterségre s akkor Klébelsberg kultuszminiszterségét majd ő mozditja elő.*

P. beszélt, hogy exhumáláskor Budakeszin egy hulla szájából nagy gombát láttak kinőni. Dante poklában a képviselőknek nincs még zsirójuk; ezeket nem ismerte; de ha ismerte volna őket s a budakeszi szimbolumot, hát alighanem ily büntetésben részesíti.

Jún. 18. Tudom, érzem, mi van holnap: Julianna napja, a nagy szeretőnek névnapja, aki úgy megérezte Krisztust az Oltáriszentségben, s új kifejezést adott, új nüánszot az áhítatnak. Hiszen értem, hogy kellenek s hogy elmaradhatlanok ezek a médiumok, ezek a meglátók, megérzők, ezek a meggyulladtak s kitüzesedtek... elmaradhatatlan! Ha Jézus oly közel jön s oly észrevétlenül jön, ha rejteke oly művészi s hatásai oly ingerlők, természetes, hogy akkor a lelkekben csodálatos tünetek s megélések lesznek. Különös a szeretetnek e manőverje, e

⁴⁸ Babits fordításában:

Azért nem sejtem, hogy első fogalmam
honnan származik; sem hogy honnan ébredt,
ami szívemben legmélyebb ohaj van.

Miként ösztöne vezeti a méhet
mézet csinálni; – ezt az ősi ösztönt
nem éri ily módon sem gáncs, sem dicséret.

magatartás, e magaviselet: hogy így akart rejtőzni s ily igénytelenségben köztünk lenni; bizonyára, hogy az egyeseket s csak az egyeseket megközelítse. Nyilvánosan nincs szava, ő csak négy szemközt kapható. Hódítása nem erőszakos, térfoglalása nem harsog; olyan ő, mint a gyökér, mely gyökérszálaival beleeregeti a szomszéd rétegbe. Ő suttog; csak az hallja meg szavát, aki csendben elmélyed. Mélység ő, nem a felületeseknek való, s így akart hatni, hatolni, suttogni, gyujtani, visszhangot kelteni, szeretetet szítani, karjainkat reflexmozgásokkal maga felé kinyujtani. Ez az ő élete s modora s módszere; ő csendes foglya a nagy szeretetnek, mely a lelkek felé gravitál, s terjeszkedik s azokat a magányos, egyedüli, négy szemközti lélekkvárásra képesíti. Szentek, fölségesek, mélységesek – igazi emberek, férfiak s szerelmes nők, főleg ti; de ki tesz túl közületek is Szent Paszkálon, aki nyitogatja szemét s kopog koporsója falán Úrfölmutatáskor!?

S ezzel kapcsolatban eszembe jutott, hogy mily szükségünk van új meglátásokra s felfogásokra s hogy ezek a fogalmak <olyanok> mint a rőzsék, melyekben az érzés kigyullad. Kell tűz, de a tűzhöz fa kell, száraz fa, száraz fogalom!

Jún. 30. Megkaptuk az amerikaiak meghívását a valláskongresszusra. Volt ilyen már 1893-ban Chicagóban. A katolikus egyház, mely dogmatikáját tartja, nem mehet ily kongresszusra. Mit csináljon ott? A kongresszus egységet akar; de akarhat-e igazán dogmatikus egységet? Lehetetlen, hiszen akkor mindegyiknek valamiről, még pedig a jellemző tanról, a kontroverz tanokról le kellene mondania, amit nem lehet remélni s nem lehet még célul sem jelezni. S másféle egységet a vallás-kongresszus nem célozhat. Hiszen abban egyek vagyunk, hogy testvérek vagyunk, hogy egy Atyánk van, hogy imádjuk őt; de már abban sem vagyunk egyek, hogy Krisztusban van a legfőbb kinyilatkoztatás; ezt Kína, India, a török el nem fogadja. Erre pedig kongresszust csinálni fölösleges. Nos és mit csináljon a kongresszus az Isten-tisztelettel, a rítusokkal? Hagyjuk ezeket; mi, kik Istent imádjuk, gyermekéveink óta megszoktuk e liturgiákat: belénk vannak szöve s lelkünk darabjait törnök le, ha ezektől el kellene válnunk. A kongresszus ne akarjon egységet ott, ahol a lélek erdőben nőtt ki.

Jún. 30. Tegnap jöttem meg Budapestről; jún. 28-án d.u. *Edith Mellerék, Stoffer Mici, Schütz, Zimányi, Némethy, Geigerné társaságában*. Visegrádon voltunk hajón. *Ott uzsonnáztunk és megvártuk a visszatérő hajót s azzal visszatértünk Budapestre*. Megint megláttam egy darabját éltem színterének: Nagymarost s a Fehérhegyet, amelyen át Zebegénybe siettem s onnan Esztergomba; ezt mind gyalog! Ide Visegrádra is gyalog jöttem, mikor az egyetemre pályázva Kanyurszkyt látogattam meg. Meghalt a minap! – Mily fölséges és bájos és gyönyörű szép ez a vidék, s a tölgyes mily haragos zöld étellel s erővel vonja be a kúpokat, s a visegrádi rom mily jellemző vonalakat húz ebbe a duzzadó, örök életbe – a romok vonalait, a foszlado emlékek szürkeségét; az egyetlent, ami itt csúnya, az emberi történelem nyomait! Minek ágaskodik a rom, az, ami csúnya, ami hullá? Feküdjék le, a hulló lomb eltemeti. Emlékeinkben is temessük el azt, ami csúnya, ami hullá. Hulljon el, s hulló lomb takarja be!

Jún. 30. „Keresztény kurzusó kereszténység s keresztények nélkül! Ez a baj: hogy e hordónak nincs feke; e pártnak nincs alap, szirt a lába alatt. Azok az emberek nem keresztények. Igaz, hogy elvben, theóriában elfogadják a kereszténységet, de tettekben nem vallják. Zsidónak adnak ki mindent. Így van ez mindenfelé; a zsidók megcsinálják az üzleteket, s a keresztény kurzus lobogója csattog a levegőben. A levegő az övé, de a gseftet más viszi el.

Júl. 7. Megint fölcitáltak Budapestre. Este a pártkörbe mentem; ahol V. és T. barátom azzal lepott meg, hogy engem ajánlt miniszterelnöknek. „De hisz én ehhez egyáltalában nem értek” – mondtam, „Nem baj, – felelték – Kegyelmes Uram olyan »Anziehungsgröße« most.” No szépen vagyunk.

Júl. 9. Olvasom Geissl, kölni érsek életrajzát, s speyeri kanonok korából épen azt, hogy az odavaló püspök mily ellentétekbe s bosszúságokba keveredett a káptalannal. Panaszkodik, hogy így, hogy úgy keserítik az életét. Szegény feje! Minek hagyta magát! Úgy látszik, a káptalanok többé-kevésbbé ugyanolyanok, mint a speyeri.

Júl. 12. Itt járt egy pap, igazán a nevét sem tudom, s lamentált, hogy a katolikus szervezkedés cseppet sem halad. Munkásai közt a „Népszava” a hangadó, mely azt érteti meg velük, hogy csak kitartás, majd megjön a mi időnk! Ott ezalatt természetesen a buta bolsevizmust értik, a demokráciát mint a görög bölcsészet értette, t.i. az osztályuralmát a démos-nak, az utcának. Hát ez nem a haladás ideje; de hát a haladás ideje-e ez a mai állapot? Isten ments! Hol itt a kereszténység? – Tegnap rémületes benyomást vettem a káromkodó magyar házról. Ez típus! M. rémségesen káromkodik, dühöng otthon, ezt mondja neje és sógorsága, „Mama – mondja az örület szélén álló anyjának fia, a nagyobbik –, miért nem káromkodik s nem átkozza meg azt az öreget ott fent; akkor jobban lesz.” Hát ilyen dögletes méreggomba tölti be e fiatal naplopónak a pofáját; ez a kegyelet anyja iránt! A fiatalabb gyerek folyton játszik s nem tanul. Ily szörnyű családok, törzsek ... az irreligiositas, az areligiositas posványában. A magyar társadalomban ez gyakori.

Júl. 13. Ilyenkor egy éve izzadtunk a Streit-házban. Vágtuk a fát; a kert már fel volt ásva; Visotáról csurgott az izzadság. A nagy drágaságban így segítettünk magunkon, nem tudván, hogy meddig ér a takaró; pedig a jún. 24-i ellenforradalom már mutatta, hogy a talaj reng. Esterházy Miklós Móric külön megemlékezik füzetében e favágásról.

Júl. 31. Hazajöttem. Nyolc napig Margitligeten is voltam. – Júl. 27-én voltam S.-el Pilisszentkereszten s belenéztem abba a forrásba, melybe királyok, királyleányok, barátok és lovagok, tatárok és törökök, favágók s utoljára utánuk a kis tót Terka nézett s látta magát. Visszajövet roppant melegben s utána megéreztem, hogy 62 éves vagyok. Hej, másképp szaladtam 25–28 év előtt fel a Dobogókőre. – Az egyesült párt megválasztott elnökének. Hefje, was helfen kann! [Segítetek, amit segíteni tudok.]

Aug. 30. Hát így szalad az idő! Hányszor volt azóta írivalóm, de nem volt időm! – Volt most alkalmam megint tapasztalni, hogy hogyan keletkeznek a mithoszok. Itt járt egy fiatalabb jezsuita s beszélünk egyes kitűnőségeikről. Apropos! *Páter Urraburu!* No, a derék karlistát én is ismertem. Ki is adott filozófiát. A páter azt beszélte róla, hogy az bizonyos tekintetben oly csodaember, hogy pl. Valenciában rektor volt s írt a szobájában könyvet; lehívták a portára, beszélt a felekkel, s mikor elvégezte, fölment s folytatta a mondatot, ahol elhagyta; no, hogy ez csodálatos, bámulatos tehetség! Mily szívesen csodálkozunk s csinálunk csodálatos embereket, csoda-tudósokat etc! Ezt látván, átéreztem a hős-igényét az emberiségnek. Így van ez, s így csinálódik az ember nagysága.

Szept. 6. Az én kedves hónapom a Szent Szűz születése s aranyos napsugárzata miatt.

Okt. 17. Csak ma írok megint. Időm nem volt s sok undorom volt. Az élet s a körülmények silánysága s üressége elveszi kedvemet a sorok rovásától.

Okt. 19. *Ilonka sógornőm*, beszél, hogy van Nyitrán özv. Bócz Antalné, aki szellemlátó. Tíz év óta jelentkeznek nála. Különbönb semmi rendkívülit s kiválót nem látni rajta, sem elmélyedést, sem finomságot, sem idegérzékenységet. – Együtt ültek: Ilonka, Bóczné s egy médium, s a médium transzban írt. Ir valakiről. Egyszerre Bóczné mondja: íme itt jön egy magas, csúnya katonatiszt (a szellem). Ki az? kérdi Ilonka Nem tudom, csak látom, hogy magas, csúnya s épen rád hajlik. Ugyanakkor a médium írja „Baumgarten Pál”. – „Ah, Pali bácsi” kiáltja Ilonka, s a médium kitörli a Baumgartent s oda írja: „Pali bácsi.”

Két esetről tud Ilonka. Két temetéssel találkoztak Bóczné és Szalóky leányok. Kérdi: ezek ugyan kit temetnek? Kérdezzük meg! „Ne kérdezd – mondja Bóczné – hisz látom: egy öregasszonyt fején fejkötővel; látom, a koporsó mögött megy.” Máskor azt mondja hasonló esetben: „egy férfit, be van kötve fáslikkal a feje”. Úgy is volt; a kórházból temettek valakit, akinek operálták a fejét s be volt fáslizva.

Metzger gyógyszerész (előbb nyitrai) eljött felesége sírját meglátogatni. Este együtt vannak vacsorán Bóócznénál, két piarista is. Vacsora után kimegy Metzger s nemsokára fölkiált Bóóczné: ah, Istenem, Tomkó (ez volt a férje) siessetek ki, Metzger meghalt, ott fekszik a folyosón; úgy is volt, lebukva találták.

Okt. 22. *A nemzetgyűlés az ösztönösség, az önteltség, az elkapatottság s a neveltlenség kirakata. Ezek az emberek a nemzet színe előtt csak felmagasztaltatásukat élvezik. Ők képviselők, de hogy mily kultúrát, diszkréciót, megfontolást s hozzáértést állítanak be küldetésükbe, aziránt nincs skrupulusuk. De mivel az ember mégsem hajlandó felnőtt embert lelkiileg neveletlennek tartani, folyton feltételezem, hogy talán mégsem olyan, amilyennek látszik; hogy nem gyerek, hogy nem önző szimatú kutya; hogy nem színvak, aki csak a maga kupakjának orientációját veszi; hogy nem holdkóros, félőrült; hogy nem piszkos, korcs és habzósájú; hogy nem intrikus huncut – ah, Istenem, a lelki kultúra, a szenátushoz illő fennköltség s fölény csak egy-két emberben jelentkezik. Értem Apponyit, hogy nem megy e gyűlevész nép elé. De én ez alatt nem a tisztességes, egyszerű gazdákat és keresztényszocialistákat értem!*

Okt. 24. Ünneplik Rákosit⁴⁹. Emlékszem, mikor még mint Krebs megkezdte s megindította a Budapesti Hirlapot. Volt az érdeklődés; mindent dicsértek rajta. Alakjával is új szellemi fürgeségre mutatott a nagy hagyományos lepedők közt. No, meg magyar, magyar akart lenni. Jól tette; csak az a baj, hogy a magyarságért mint olyan soproni Bohnenzüchterbe ojtott magyar s hozzá még a budapesti kávéházi s írói klubokba belefeküdt magyar, fajdkakas módjára lelkesülvén, nem jól fogta meg a magyarság ügyét. Azt mondhatnám, hogy frázisokkal, nagy szóval, puffancsokkal fogdosta, s ez tetszett a magyaroknak. Magyar szellemet, magyar géniuszt akart, lelkesülést és sok magyart akart. Harminc milliónál alább nem adta, s magyar impériumot akart, s annak Budapesten a kaszinókban s a középosztály fantáziájában oly nimbuszt teremtett, hogy több magyar ugyan nemigen lett, de annál több vakult a magyarok közül. Neki mindegy volt, hogy ki micsodás, hogy milyen a lelke; még az is mindegy volt, hogy milyen a vére; elég, ha magyarul beszélt s ha Magyarországért lelkesülni látszott. Azok a hatalmak, melyek nemzetet és életet elsősorban hordoznak: hit, erkölcsiség, lélekrokonság, faji tisztaság, neki nem mondtak semmit. Hogy a szó nem teszi s hogy a tószta se teszi, de még a rakétás vezércikk se teszi – az a mi publicista bölcsünket nem környékezte meg. Csak később vette észre a nagy idegenséget s írt, harcolt ellene. De mily megértéssel? A legfölkületesebb vén geck módjára tette ezt is, mert jóllehet láthatta, hogy az idegenség igenis a vérből sugárzik, mikor láthatta, hogy vérrel vért rontani lehet; mikor láthatta, hogy az általa kilátásba helyezett magyar impérium helyett egy elzsidósodott Magyarország mászik ki a gazdasági fejlődés méhéből: akkor is zsidó liberalizmusában bent rekedt; lapja a zsidót védi s szolgálja; azt mondhatnám: zsidó menedékhely sovén magyar cégér alatt. Azt mondják, hogy ifjú, hogy nem vénül, hogy dolgozik s szikrázik; hát igen, vénája esprit-je van; de orientációja teljesen hamis. Az „alap”, melyen áll, alaptalan, s minden zsidó örülhet a frázisok s az illúziók s a konfuziók ez atyamesterének! No és ott szónokolnak nagyjaink.

Okt. 30. *Apponyi Albert grófot díszpolgárrá választották itt s ma volt az okmány ünnepélyes átadása. – Kiváló tehetségű, finom kultúrájú, nemes s teljesen katolikus életű ember; de aki a liberalizmusban született s élt s abban fog meghalni. Hasonlít Montalembert grófhhoz – mondják, – Igazán különös ez a hasonlítás. Hiszen Mont. csupa tűz és harc volt az egyházért; folyton a kath. pártnak volt zászlósa és championja. S Apponyi soha, soha! Előbbi polit. szereplésében az egyház mellett alig szólalt fel s környezete nemhogy kath., de keresztény sem volt. Hódy, Horánszky, Szilágyi Dezső, ugyancsak nem montalemberti*

⁴⁹ Rákosi Jenőről ír.

staffage. Nem, Apponyi Mont.-hez csak a liberalizmus szeretetében hasonlít, de Mont. a liberalizmus által az egyházat emelni és szolgálni akarta, s azt mint dárdát és pajzsot kezelte az egyház érdekében, míg Apponyi ezt egyáltalán nem tette. – Ő privát katolikus, – de nem katolikus államférfiú. Gondolom a másik világon pályáját szent ágostoni szemmel nézi: „Grandipassus” – szónoklataira vonatkoztatom ezt és parl. szerepeire – „extra viam” – Itt már az Isten Egyszülött Fiát is emlegette! Azért Apponyi mégis mindenkinek imponál, – de mindenki megsajnálja.

Nov. 13. Épen ma egy éve írta a király, hogy elvonul, s amilyen kormányformát választ az ország, annak nem lesz útjában, s ma volt a szomorú ratifikálása a neuilly-i békének. Sokan sírtak. Teleki Pál miniszterelnök nagyon tárgyilagosan s szívből adta elő a dolgokat; nem tehet – mondta – máskép. Felhozta, hogy Magyarországot hiába kiáltják ki feketének; van feketébb foltú állam más. Utalt Angliára s Irországra; utalt a német városok zavargására. Azután vád alá helyezését kérte. Ezt nem tudta a kormányból senki. Azután az igazságügyminiszter a kormány nevében szólt s azonosította a kormányt Telekivel. Az indítványt el nem fogadták.

No, de mi volt tegnap?! Mennyi tanakodás s zöld beszéd; hogy hogyan is csináljuk? Akartuk, hogy senki se beszéljen; csak az előadó, akit sors útján jelöltek; azután lett belőle ez. X. barátunk is okvetetlenkedni akart, mert ő és ők nem ratifikálnak. No hát ne tegyék. De ki is akarná tenni ezt, ha nem muszáj? Mennyi hazugság ebben az úgynevezett demokráciában! Csupa nagyhangú puffancs. A nép az úr. Hol? S ki az a nép? s milyen az urasága? az-e, hogy szamarakat vesz a nyakába? A parlament is mily kritérium nélküli gyülekezet! Kik kerülnek oda be? Van-e arra kiválasztás? Ha valahol, hát itt kellene szelekció. Nos és milyen az? ez az egész irreális világ, ez az egész kritikátlan összetévesztése az absztrakt gondolatoknak a konkrét valósággal, hogy pl. demokráciának vagy egyenlőségnek mondjanak állapotokat, s folyamatokat, melyek szavak tartalom nélkül, megbosszúlja majd magát, főleg abban, hogy képtelenségnek bizonyul; s maszk mögött járó hitványságával, melyet a tömeg végre is fölfedez, megrendíti a bizalmat az igazság s az erkölcsi rend iránt. Most a hazugság uralkodik! Az újságírás is csupa hazugság; a stílusa túlzás, superlatívuszok s szenzációk torlasztása, lelkiismeretlen szószátyárság. Mi lesz a közönségből, melyet ily moslékon tartanak?

Nov. 14. Ma este bankett volt az Országos Kaszinóban Teleki Pál gróf tiszteletére; én is mondtam tóosztot. A vacsora különben potom 180 K-ba került. „Mich schauen’s gut an, mich sehn’s nicht bald wieder.” Puhatolóztam, hogy mi lesz a kormánnyal. Úgy látszik, csirizelnek s enyveznek s mázolnak majd tovább is. Nem is hiszem, hogy mást tehetnének.

Nov. 16. Horthy bevonulásának Budapestre, évfordulója! Hogy írtunk, hogy bíztunk s mit vártunk akkor! Hát igaz, felszabadító sereg volt az ő serege, vöröstől s román rablótól, s akár csak Szobieszkyt Bécsben, úgy fogadták őt Budapesten; de hiányzott a keresztény nemzeti programm mögött a keresztény nemzet s főleg a kereszténységet élő nemzetgyűlés. – Isten bocsássa meg e kritikát; de hisz keresztények volnánk! S ezt elsősorban az életben kellene kiváltanunk; de épen az élet s a valóság hiányzik, s így a szereplők nem férfiak, hanem álcák, lárvák, Sancho Panzák! Rozinantiken lovagló vitézek!

Nov. 17. Tegnapelőtt volt a ratifikálás harmadszori olvasása. A törvény kész, az ország lenyakazásáról szóló békekötés alá van írva. Ausztria is szétment, de egy ország sem úgy mint ez a mienk. – Nekem többször volt „Ahndung”-om, hogy ezt a káromkodó népséget az Isten összetöri; megkaptuk. Az Isten-káromlás nálunk folyik a legszemtelenebbül s a legiszonyatosabban; káromkodni, az semmi. Mindenki káromkodik s mily piszkosan, mily kanászosan! Hát ez is világtétele!

Nov. 18. A Turán az én egyik ingerem. *Glattfelder*-rel beszéltem, aki mondta, hogy a tiszamenti nép valami fatális érzéketlenséggel viseltetik a kereszténység iránt, s hogy a piszkos Tisza e lusta, apathikus, szellemtelen életnek a tükre s tempója. Azt gondolja, hogy

ezek az átlag kunok, a népvándorlás utolsó hulláma és söpredéke – népvándorlási cigányság; utánuk már csak a cigányok jöttek, akiknek egyáltalában semmi tehetségük a kultúrára! De a cigány legalább muzsikál; de mit tesz a kun? Bamba létben, elszigeteltségben, lelki sivatagban él.

Kultúrája a tanya, most és ezer év előtt! *Turáni esti ima: Mondd fiam: Jézus, és dögölj. Merre van hát a magyar és a nem-kun nép? Talán a Mátrában vagy a Dunán túl?*

Nov. 18. A magyar káromkodás a népisme, a Folklor (Volks-lehre) egyik fontos problémája. Ez mutatja az Istenidegenség rettenetes fokát. A magyar káromkodás a legmegbecstelenítőbb nyelvlázadás, nyelvöltögetés az Isten ellen. A tisztelethiánynak s az ellenséges érzületnek oly rémítő kinyilatkoztatása, melynek mása csak a pokolban lehet, ott, hol minden arc fintor s minden fölség a disznóól s a hidas stílusába van foglalva. De mily alávaló, érzéketlen, mily hideg s kegyetlen, mily durva s állatias lehet az a néplélek, mely oly termékeny talaja lett e dudvának, a lélek e teljes lefokozásának, kivetkőzésének és malacságának?! Ah, ez az átok földje lehet csak, s ha az Isten nyila valahol üt le a világra, ez a бүdös, szégyenletes néplélek lesz az attrakciója. Nem tapasztaljuk máris az események e logikáját?! De reszketnek itt-ott e földben is szent hantok s szent hamvak, a szentek sírjai, – régi monostorok temetői! Igen, de ezeket is elpusztította a török, maradt rom és cigányfajta nép a romok között. *Mely ökrösszekéren gubbaszkodik. Köpköd s kiált: „Csálé, hü-né.”*

Nov. 18. „Demokrácia”, az is hit; de milyen hit? Olyan, melyet az ösztönök, a szenvedés nyilatkoztattak ki. Minden éretlen e demokráciában, főleg pedig éretlen a démosz a kráciára, az okos uralomra. Így azután jönnek az akarnokok, a hóbortosok, a habzósájúak, a holdkórosok, s intézkednek s gyertyatartóra tűzve бүdösítenek s füstöt s émelyítő szagot terjesztenek fény s világosság helyett.

Nov. 19. Szent Erzsébet napja! Ma nemcsak rá, hanem anyjára is gondolok s a pilisi kolostor romjaira. Ott van eltemetve. Rom, rom, csalit, zsiros fű, bokrok, kövek összevissza; semmi sem maradt a multból; csak a tiszta, kristály forrás. Ez tükrözi most is a napsugár téveteg szikráit s a fényeket, melyek a fák árnyékában ellopóznak hozzá. Ah, a forrás, a régi forrás! Mit tükrözött hajdan, mi mindent! Merani Gertrud temetését is, vagy csak egy könnyesszemű ifjút, vagy leányt, ki oda tért? Ah, forrás; öreg s örökké ifjú tükör, ráncok nélkül, tele üdeséggel és étellel, mi mindent őrizesz? Mennyi képet, arcot?! Csak beléd kell néznem azzal a mélázó, történeti szemmel, azzal! Ha körülötted el is változott a világ, te rajtad látom a multat! Belőled néz ki a magyar történet géniusza, a keresztény magyarság angyala; azért ragaszkodom hozzád. Cseppjeidben a magyar érzés az emlékek gyémántjait csillogtatja meg. A történelem elmult, az idő s épületei letörtek, csak a forrás maradt, vele maradtunk, magunkra hagyattunk; nézzük, nézzük ez őstükröt, melyek néztek Árpádok, Anjouk ... tatárok, törökök... S látjuk, hogy korok képei emelkednek felszínre csendes, tiszta méhéből. Van itt egy láthatatlan jelenlét is, mely a forrásba néz: Szent Bernát lelke s a francia források szelleme onnan Clairvaux vidékéről! S körülöttünk az a júliusi csend (akkor voltam ott), egy-két madár elnyult szava, füvek zizegése, távoli harangszó, méhdongás – no meg nagy idők halk sóhaja.

Nov. 21. Megjártam Debrecent, a Nagykunságot azzal az ő vételen unalmával, laposságával s néma, szegénylelkű tanyáival. No itt a régi sátor helyett áll a ház; sokszor egy fa sok, az sincs mellette. A purgatóriumnak lesznek ilyen tájai, wo die armen Seelen wohnen. Debrecentben a vezető ipar a csizmadiaság, akárcsak Losoncon. Alighanem úgy verekszenek is, mint azok ott, a losonci fürdőben. Ezekről a debreceniekről azt mondják, hogy tatárok. Tehát a magyarság = tatárság, kunság, török, sváb, tót keverék; hol a magyar? Talán Győrme gyében vagy a Csallóközben? Kein lebendiger Fels des Volkstums ... törmelék!

Nov. 21. Meghalt a jó Kánter prelátus. Egy skrupulózus, buzgó, türelmes ember. Sok jót tett, kifogyhatatlan volt buzgalma. Kár, hogy Budáról elkerült Gránba!

Dec. 2. Kaposváron jártam s konferenciákat tartottam. H. A.-ék nagyon kedvesen fogadtak. Ott találkoztam T.B., hajdani kalocsai konviktorral, aki elmondta, hogy 1879-ben ott volt az angolkisasszonyok diplomájában a májusi ájtatosságon; Haynald föllépett a szószékre, imádkozott, utána köhintett, levette a pápaszemét, körülnézett, törülgette; ez kínos tíz percig tartott; azután azt mondta, hogy kívánja Isten áldását mindnyájuknak s azt, hogy Isten ne hagyja el őket, mint ahogy őt most az emlékező tehetsége. – Ezt már hallottam többször, de végre egy szemtanútól.

Dec. 3. Megint kifordultunk a kormánnyal. Most a királykérdésről van hascsikarásunk. De ilyen pártban az nem is lehet másképp. Az ember itt szívből megutálhatja a világot s megérti, hogy miért van purgatórium.

Dec. 4. Mikor abban a szép nemzetgyűlési gót-teremben ülök s szétnézek m.t. képviselőtársaimon, a kiszámíthatatlan indulatok vízfelületén libegő papírhajócskákhoz hasonlítanám őket. Sose tudni, hogy mikor fordul föl a járművecske.

Dec. 6. Folyton eszembe jár, hogy mi az a nemzeti érzés, faji öntudat s lelkesülés; s egyre jobban érzem, hogy az akkor s addig van, míg egyáltalában a lélek, hit, kegyelem – Isten lakik bennünk. Míg az ember hisz, addig a lelke fiatal, addig gyökerei vannak s örök forrásai; addig van ifjúsága, melyet a világ nem hervaszt, s érzelmei mint csendes mélységek fakadó forrásai, ki nem apadnak; van tükrük... E tükör örök, s ami tükrözik azon, az mind mulandó; vagy mondjuk, a tükör elnyel minden képet, tükrözést s a mélyben elhelyezi, s ha kell, előhossa. Emlékezet – mulandóság és tartósság! Pilisi forrás, örök tükör; s mennyi kép ment el fölötte!... A lélek ifjúsága ugyanaz, ami a nemzeté s viszont; a lélek lelke a nagy hit, a hivatás érzete, a küldetésben való járás tudata, a vatesek kora, a szent könyvek presztizse, az Isten-velünk öröme! A lélek ifjú, míg halhatatlan; halhatatlan addig, míg hite van s Isten lelkéből él. A nemzet is, a kultúra is; ezek csak variációi a léleknek. Kultúrák halnak s nemzetek vesznek, ha a lelkük vész, a hitük, a naív erkölcsük, szüzi lelkesülésük; egészen úgy, mint az egyes emberben. Az élet nem emlékezet, hanem jelenvalóság. Mikor a hitet s eszményeket csak emlegetik, akkor már vénhednek. Azért nem lehet történelemből élni s a régi hagyományok emlékünnepeiből életet várni; csak ha az, ami régiség, tehát emlékezet, egyszermind valóság s jelenvaló érzés, akkor használ a történelem, mert világít, hevít, s annak, ami valósággal bennünk él, régi, biztató bemutatásaival szolgál.

Tehát nemzeti érzés etc. = a nemzetben élő lélek, s ami nélkül lélek, ha él, nem lehet: eszmények, hit hivatási tudat ...

A nemzeti élet ugyanolyan, milyen az egyes ember élete; forrásai, pszichéje, higiéniája, elváltozásai, korszakai ugyanazok; tehát Istenből kell élnie, hitből; örökifjú vizek szöknek, s majd smaragd, majd lapis-lazuli tükreiken tükrözik a világot s az eszményeket.

Továbbá: következőleg a nemzeti élet lelke, az nem lehet csak természet, kultúra, művészet; mert ez elhervad, vénhedik, letörik. Nem természet, de Isten! És nem lehet eo ipso csak emlékezet, csak a multnak ráborulása s ráomlása s ihletése s lehelete. Akkor ugyanis a vének is fiatalok volnának, ha fiatalságukról emlékeznek, s őszbe nem csavarodnék a természet, ha mult tavasz elég volna a szép élethez.

Tehát az élet, akár egyesé, akár nemzeté, csak a bennünk jelenvaló Istenség ihletése, tüze, lüktetése. – Durch Erinnerung gelingt nicht des Sprung zurück zu jenen Tagen, wo du noch jung, voll Kraft und Schwung das Höchste konntest wagen!⁵⁰ Emlékezet csak kép, csak tükrözés; a fakadó, halhatatlan forrás kell; az tükrözni is tud, de nem tükrözés, hanem a mélység friss, üde élete!

⁵⁰ Az emlékezés révén nem sikerül visszaugorni azokba a napokba, amikor még fiatalon, tele erővel és lendülettel a legmagasabbra merészkedhetél.

Dec. 8. Ó, édes Szent Szűzem, fölséges jel az égen, örök szép nőiességben kifejezett duliája az Istennek, nagy, szép Isten-tisztelet, melyet a szeplőtelenesség, a büntelenség, az érintetlenség tart! Ah, virágos szőnyeg a földre lépő Isten lábai elé terítve ... ah, szentély, egyetlen a romok közt ... ah, gyönyörű királyleány az általános prostitúcióban ... ah, pacsirta a nagy némaságban ... s egyetlen édes anyai tejforrás a profanált s inficiált anyaság márvány keblén! Ó, Szűzem, Királynőm! – Két gondolat van a szeplőtelen fogantatásban kifejezve: a) hogy a világ romlott, bűdös, vérbajos prostituált, s hogy azt gyűlöli az Isten s elfordul tőle, s semmi köze hozzá, s külön világot teremt magának a kegyelemben; b) hogy a világ akármily szépségben (kultúrában) virágzik ki, üdvöt nem talál; hervadás és halál a vége. Emberek, géniusok, nemzetek, kultúrák, meghalnak; csak a kegyelmi hitből élők élnek. Alleluja!

Dec. 10. Az öreg Nagy fölpanaszolta, hogy eltűntek a régi plébánosok s a táblabírák; benne az utóbbiakból van még egy példány. A plébánosokat illetőleg is igaz, hogy eltűntek s eredeti alakok voltak. Az anyaszentegyházba kevésbé illettek bele, mint a dzsenti-világba. Nagy, az öreg azt is beszélte, hogy két tanára volt Bécsben. Philipps és Pachmann, az egy fatalista, a másik episcopalista, s hogy ő a vizsgán, mikor azt mondták neki: *Sagen Sie etwas über das Pfründwesen der Kirche*, – nem tudván semmit így kezdte: „*Das Pabst ... nagy derűtség fogadta* e tudós kikezdést s Pachmann szólt: „*Wenn der Pabst auch nicht heiraten darf, so ist er doch nicht generis neutrius!*”⁵¹ Ez volt az egész felelet. Látták, hogy semmit sem tud. – Azután ment könyörögni Pachmannhoz azzal, hogy „*Ich bin ein armer Stipendiat*” és áteresztette. – Nagykánál minden ebédnél olvasták a Szentírást! Igen derék keresztény magyar családot alapított.

Dec. 11. Nagykanizsa (Gross Flanzendorf, a zsidó mach dich Grosz-okra való tekintettel). Mi mindent akasztottak itt a nyakamba! 3-kor konferencia a nőknek, 5-kor előadás a közönségnek, másnap 9-kor beszéd a katonákhoz. – H. nemzetgyűlési képviselő házat is még teljesen a magyar paraszt egyszerűsége és a finom flanc-nélküliség jellemzi. *P. Jeromos barát, ott hatalom.* – *Kanizsa egyenlő canissa egyenlő kutyavásárhely, római uti kolónia. Festetich Pál gróf (magyar arisztokrata) föllépett vidéken s így szólította a közönséget: „Tiktek kentek!” Zichy Aladár gróf pedig így: „Tisztelt parasztok”. Ezek a magyar néptől igazán annyira vannak, mint Makkó Jeruzsálemtől.*

Az a magyar falu! Szent Isten, ez az igazi Balkán és Turán! Emelni a falut s megtartani erkölcsét! Eddig Budapestet emelték – a zsidók, a falut pedig zsebelték! A legszükségesebb probléma a falu emelése. A kultúrát a középosztály hordozza; de ezt a kultúrát lefelé kell megéreztetni s lefelé vezetnie, mert különben elszigetelődik a saját népétől s erejének forrásaitól. Eddig ez így történt: a paraszt „tiktek, kentek”-nek maradt, a tisztelt középosztály pedig elszigetelve állt, alulról a paraszttal, fölülről a zsidóval garnírozva.

Dec. 12. Gödöllőn is voltam 8-án: előadást tartottam a község házában. Dec. 9-én a póstásoknak a budapesti vármegyeházán. Rossz idő volt. – Isten segítsen rajtunk, hogy valamire vigyük.

Dec. 14. Ezt nem szabad felejteni, mert érdekes kép. A Rákosi-jubileumon Apponyi üdvözlétére Rákosi azt felelte, hogy valamint Nagy Sándor egykor fölkiáltott, hogy boldog ifjú (Achilles), akinek Homér volt dicsőítője: úgy mondhatja el ő is magáról, hogy boldog, mert Apponyi üdvözölte. Hát ez a vén Achillesünk a többi közt az ősi Achillestől abban is különbözik, hogy az ősei Achillesnek csak a sarkán volt sebezhető helye, míg a mienk tele van Achilles-sarokkal.

Dec. 15. *Vihari* úr szerencsésen megbukott Sárbogárdon. Ez is kunsztstikli ilyen helyen föllépni! – Meglátogatták őt Disznódról (Ózd körüli falu) a plébános, aztán Czene János

⁵¹ Mondjon valamit az egyházi javadalmak rendszeréről... Ha a pápának tilos is házasodnia, mégsem semleges nemű.

bácsi s más ily híres ember, s ő vezette őket Budapesten; többi közt a királyi palota udvarára is elvetődtek, hol Czene körülnéz s mondja: no, itt rossz világ lehet, sehol egy tyúk, egy csibe, kakas vagy malac. Azután az utcán találkoznak szekérrel, mely meg van rakva tyúkketrecel: lássák – mondja a plébános – milyen buzgó hívek ezek a pestiek, viszik a párbért a pesti plébánosoknak!

Dec. 25. A gyermek Jézus összes édessége van szívemben – karácsony! Igaz, az a barlang nem a mesék marcipános háza ott az erdők mélyén, hanem kemény szirtű barlang s bárdolatlan jászol, de ez a „mel de petra” „et lac de saxo durissimo”. [méz a sziklából, és tej a kemény kőből] Vágyom, vágyom az én karácsonyom, a másvilágban való születésem után! Jöjj, Úr Jézus. Az is kemény s szenvedés lesz; de jó lesz. Mai beszédemről egy parasztasszony azt mondta, hogy „értelmesen beszélt”. No, hál’ Istennek, hogy mikor tűz az ember lelke, akkor értelmes beszédét dicsérik!

Dec. 26. „Az Új Nemzedék” megint eltalálta a kürtszót. „Apponyiról ír, hogy ki akart menni Amerikába.” (Utinam!) De hogy itthon marad s a dolgok élére áll, mert hogy nem megy itt a verkli! Reszkess Bizánc! No, az nem Apponyi Leitmotivuma! Ez az európai ember nem való a csatákba, s az a ködös liberalizmus, mely szép álmokba minden ember iránt és minden nézet iránt türelmességbe ringatja, nem gyakorlati, pláne manapság erős nemzeti alkotás lelke! Róla is igaz, amit Vogüe Turgenjevéről mond, hogy ne csodálkozzunk, hogy finom lantok hamis hangokat adnak, mikor a politika otromba keze téved húrjaikba; egyszerűen nem kell reájuk hallgatni. Így helyes úton maradunk Plátó köztársasága közt, mely a költőket száműzte, s az alkotás közt (szocialista, kommunista etc.), mely ugyan nem költőket, hanem rabulista zsidókat ültet elnöki székekbe! Természetesen, hogy ezek legkevésbé sem valók oda, de a naiv liberalizmus sem.

1921

Jan. 1. Laus Deo et dulcissimo nomini Jesu! Kezdjük az évet! – De azután van nagy újság! Vértesyék mondják, hogy a somogyszéplaki pásztor, az ős-juhász meghalt. Nagybeteg volt, s kérte urát, hogy engedje meg, hogy ha meghal, temetésén az állatok elkísérjék. Makfalvay megengedte. Nos, a koporsó után mentek az ökrök, tehének, a juhnyáj s elkísérték a határig; ott megálltak, nagyot bőgték s visszatértek. Az ős-juhász lelke ment bizonyára a koporsó után s az vonzotta, azután visszaterelte őket. Ez nem természettudományos világnézet, de factumos világnézet.

Jan. 8. Ma temettük F. nyug. plébánost. Isten nyugosztalja! Ez is úgy került a papságba, mint az ilyen fészekben 30–40 év előtt még divat volt, hogy az iparos családok egy papot is adtak az Úrnak. Hát ez ugyan nem hívás s nem hivatás; de így volt. A világ az ilyen papoktól nem lesz jobb, s az egyház tehetetlenebb.

Jan. 9. In Epiphania Domini prédikáltam. Most olvastam valahol, hogy az epiphaniát keleten „Festum sacrorum luminum”-nak hívták; az illuminációk ünnepe! S Dante írja a Paradiso 7. énekében: Superillustrans claritate tua felices ignes horum Malachot⁵².

Animae beatae = felices ignes!⁵³

„A világon nincs nagy igazság, az régi dolog; de legyen az a kevés igazság legalább provokáló!”

Jan. 21. Tizenöt év előtt volt az installációm... Azután a „Pantoffli-ba” mentem szemben a Rókussal, hol a Zászlónk, Nagyasszonyunk s a Kis Pajtás szerkesztősége voltak teán; sok derék fiatalember! Blaskó Mária, Jancsó Margit, Sík Sándor, Radványi stb. Santa Féé, nem akarnám mind újra átszenvedni... Hát jó, hogy nem hallom a sok áldást s kritikát őszejemre, melyet rám olvasnak. Tudom, hogy szegény ördög vagyok, s az Isten kegyelmének kenyerén élek. Egy van bennem: túlságosan tisztetem az embereket, papokat. Nem atyáskodom, tisztetem tevékenységüket, jó véleménnyel vagyok róluk. Igaz, hogy 15 év múlva sokat látok, amit régen nem láttam, amit feltételezni nem mertem! Nekem igazán „tisztelendő” a klérus, sőt nálam nem az, hogy tisztelendő, hanem mélységesen tisztelt! Nekem a szentmise ünnep, mindennap zöldcsütörtök, Úrnap, Fête de Dieu... Nem köznap, igazi ünnep, s akik azt bemutatják, ünneplő emberek, férfiak, a misztériumok emberei. De kellene őket erre rásegítenem, s ezt sokféleképpen teszem; de, de, de – lelki életet injekciókkal élni nem lehet!

Jan. 26. Gejzir – ez a kép éledt föl bennem, s azt gondoltam, hogy a szentmisében s utána a gratiarum actióban minden nap lelkem egy evangéliumi gejzir, melyből kitor s égre szökik az imádás, hódolat, áldás, hálaadás, engesztelés és kérés feszülő s feszültséget áttörő érzelme. Kassa körül volt egy fürdő, s abban méh Alfonz sógorom korában egy gejzir; nem tudták,

⁵² Par. VII.1:

„Hosanna, sanctus Deus Sabaoth
superillustrans claritate tua
felices ignes horum malachoth!”

Babits fordítása:

„Hozsanna, seregek szent Istene,
aki fényeddel megvilágítod
ezeknek az országoknak boldog tüzeit.”

⁵³ Prohászka naplójának kézirata itt nagyon foghíjas; Schütz kihagyott (jan. 9. és jan. 21.) között egy olyan részletet, amely a magyar püspökök kritikája. A következő töredék itt olvasható:

„te a püsp. székekbe. S azok mind teljes öntudattal ülnek; voltaképp ők püspökszéki töltelékek! Nem tudok ily rendszert tisztelni s szégyennek tartom. No az öreg Samassának én bev. (?) teszek az orra alá a túlvilágon is. (nem tudom, hogy Dante mely csillagzatra tenné a »boldogultat«, talán Jupiterre! Jupiter bonus!) Szóval a mi derék két kollégánk...”

mikor szökik a vize, – egyszer előbb, máskor utóbb. Úgy töltődik a lelkem is szeretettel s tisztelettel s közbenjáró jóindulattal; azután a sacramentum energiái szivárognak s tódulnak belém... s azután égre törnek. Ó be jó ez a fölséges szakramentális alkata a kereszténységnek; ezek a titokzatos, reális kapcsolatok, ezek az öntudat alatti folyások; ezek a láthatatlan kiömlések s áramok, gejzir hegyek ... erő, feszülés, szökés, „fons aquae salientis”... hegyi folyamok, Rajnák Schaffhausennél, vágató, jókedvű, kacagó lélek – az is! A gejzir nem könnyek szökése, hanem feszültséggel, vággyal, a mélységek nyomásával telített tiszta vizek égretörése! *Tegnap járt itt Turi Béla és elmondta a keresztény nemz. egyesülés lezüllesztésének történetét. - Hát ez igazán Puck tábornok hada Nagyidában... Magyar parlag politikai kiadása; koponyák gyűjteménye, melyek csupa bütyök és görcs... Hihetetlen mennyei arrogancia, hiúság és felelősségérzeti hiány hancurozik a ker. szoc és keresztény... [Hiányzik a kézirat]*

Febr. 6. Itthon vagyok; hazajöttem a nagy tragikomédiából, amit nemzetgyűlésnek hívnak. Arra jó volt: a/ hogy megszűntem pártelnök lenni, b/ hogy úgy aludtam mint a bunda 3/4 7-ig! A parlament a legmulatságosabb kabaré. Sohasem hittem volna, hogy felnőtt emberek nagy dolgot ennyi hercehurcával kezeljenek. Ebből is látni a hazugságokat, melyek közt egyike a legnagyobbaknak a demokrácia.

Febr. 8. Úgy iszom az Eucharisztia titkából mint a hegyi forrásokból, – az én forrásaimból: a mexikóiból... pilisszántói majoréból ... pilisszentkeresztiből; három forrás: csendes, örök, friss valóságok.

Febr. 12. Nekem a szent ostya olyan, mint egy csendes forrás erdők közepén, sziklaméhből fakadva, kőágyban szivárognak. Aztán kolostorok épülnek melléje, Pilisszentkereszt vagy Zobor; aztán romba dőlnek, s nem marad más, csak az édes, hűvös, tiszta, tükrös forrás! A fölött tükrözik minden korszak, építkezés s rombadőlés, tavasz és őszi! Olyan az Eucharisztia s a szent ostya: új adat, sacramentum... Istennel tele s egyszerű mint a lét. – Ha a fákra fölnezek s látom a sziporkázó napsugárt s azt a művészetet s glóriát, amit ott produkál – sacramentum, új bemutatkozása a titkos, mély létnek. Titkos, de orrom előtt van; mély, megfúlok benne. Ily sacramentum, csak hogy páratlan, Krisztus, a puha, lágy, érzelmes szemű, a nagy akaratú, a nagystílu lélek, az ember, ki Istent takar, úgy hogy ő... ő... ő az!

Ma megoperált Berzsenyi dr., a rút szibarita vázakat üldöző költő unokája. Hát belém is vágott úgyesen, s kijött a gonoszság, mely bennem lappangott 1913 Schadming óta. Mikor ott fölmasztam arra a vizes, palaközetű hegyre, mely mintha vízkórban lett volna, csurgott minden oldalról, ott nyomta meg a cipő a lábamat. – Most e napokban nem misézem, csak áldozom! Deo gratias!

Febr. 22. Hát a meaux-i sas, a nagy selyemkappás Bossuet s az Isten szentjeinek kvietizmusában gyönyörködő Fénelon s azok a nagyúri püspökök s apátok – tudták-e mindezek, hogy a népelet mélységeiben mi örvénylik az akkori Franciaországban? Tudták-e, mily elkeseredés föl ott, mily gyűlölet s szenvedés tör a Gaulois-népet? Ah, Uram, mikor az ott felbuggyant, ami erjedt s a mi rothadt volt! Mikor a francia forradalomban a faubourgokból kiömlött a párizsi utcákra s a Tuilleries-palota folyosóiba s termeibe mind az a piszok; mikor ott felvonulást tartott a rongy, az éhség, a prostitúció, Théroigne Méricourt s a furiák hada, nem a francia *dicsőséges* egyház asszisztenciája mellett történt-e az a fölvonulás?! Istenem, ki a rossznak oka? S mit tegyen a jó hatalom, az evangélium, ha nem a népet emelni? De emelni nem lehet, ha elaltatják, ha passzivitásba ringatják; hanem föl kell ráznunk, – mondjuk, – föl kell lázítanunk. Ily lázítás folyik a szociáldemokráciában is. S különös, hogy ez a buta s lélektelen szisztéma van megbízva a Gondviseléstől, hogy a népet lázítsa az elnyomó plutokrácia ellen. Ez a világ ördöge, ki a mai emberiséget fűti, mint amilyen ördög volt – mert szintén buta s egyoldalú tévedés volt – a felvilágosodottság. Mily pofák, mily arcok, mily sötétségek, mily sorsok?! Istenem, rettenetes ördögökre bíztad a bêtes humaines lázításait, – vadállati, bikai, vadkani ösztönösségre! Rettenetes búbájjal dolgozó

kígyókra s marásokra, melytől generációk lelke genyessedik. Ilyenkor érzem, hogy az evangélium nem támadó, nem harcos hatalom, hanem harcban s békében a magához tért emberiségnek fénysugár s örök forrás. Az állatnak ki kellett magát tombolnia, hogy az evangéliumot, – a lelke szavát, – az öntudat ligetében zenélő fuvalmakat hallja. Igen, hirdetni kell azt, de világot lázítani vele nem kell, mert nem lehet. Hogy is lehet láz napsugárból s a pilisi kolostori forrástól? Láz az infekciótól, a pizsoktól, az élet ellen harcoló alatomosságtól van. Isten veled, meaux-i sas; csak csattogj! De hogyan nézesz le most palotádra és – parókádra?!

Febr. 23. *Berzsenyi dr.* beszélt, hogy konziliumra hívták egy beteghez; odament több kollégával, s a kezdő orvos így nyitotta meg az ülést: ennek a betegnek 15.000 koronája van, ezt magunk közt arányosan elosztjuk, hogy fáradalmainknak jutalma is legyen... Dr. B. protestált, hogy konziliumot tartanak a betegség s nem a beteg zsebe fölött... Ez a jeles kezelő zsidó volt. Ez bepillantás az erkölcsi világba. Akárhány orvos (43 zsidó és 8 keresztény van) fejős tehénnek tartja betegét s úgy kezeli; nem is gyógyítja igazán, hanem úgy, hogy minél tovább kezelhesse. Ha aztán későn van, operációra küldi! „Becsület, becsület” – így hirdette azt Gerezenits dr.; a doktornál is a becsület az első; e nélkül átok s nem áldás a tudomány is.

Ma láttam a „Képes Króniká”-ban dr. Strobár, [cseh-szlovák miniszter] arcképét. Emlékeztet a mi kedves kesztölci plébánosunkra, a mosolygó teli-hold arcú S.-ra, ki fivére volt. Ime két fivér: az egyik vad-marci, orosz-tudó; a másik istenfélő jó pap. – No, de a tudomány megcirógatta azért reszelősen a dr. S. miniszter urat mint rózsahegy doktort, mikor a Vágba dobott nyúzott medvét embernek anatomizálta! Elment aztán Tolsztojhoz s ott végleg megkergült. Hej, szegény tót legény, inkább krumplit kapáltál volna!

Márc. 2. Van-e hitványabb dolog, mint a politikai üzem, melybe belenéztem! Emberaprólék fortyogása! Üres fejek döngése, mikor egymásba ütköznek. Mint hatalom pedig? pelyva, szemét, moslék, kóc és fűreszpor. Csupa hulladék! Ezt mind kavarja, keveri, rágja és falja s okádja a legbutább pártszervedély. Fúj, fúj, fúj! Mi más a szellem kultúrája, a lélek! az a tükröz, mely a világot tükrözi; az a forrás, melyből az ismeret titokzatos sugárzata árad! Titok, új világ, azaz, hogy dehogy új, hanem a „világ”, a lét!... a mi metafizikai érzésünk s az érzések által inspirált fogalmaink s fölfogásunk világa. Dante... Newton világa... Goethe világa! – A sok csip-csup filozófok, akik mint a kandúrok összevissza gabalyították a gondolat szárait, azt a gombolyagot, mely a nagy lelkek motoláján, a nagy csillagkörök motoláján s azután a mély metafizikai megérzések tengelyein napsugárszálakban gombolyodott le... Na beszéljete sokat; nem értitek, mi az atom, a tömeg, az erő, a mozgás; hiszen ezek mind, ahogy így állnak előttetek, szimbolumok, alakítások, titokzatosságok. A tömeg, az atom mint hordozó, az erő, a mozgás; mint benne s rajta érvényesülő, mint continuum az öntudat szüleménye. Lélek gyúrta azokat, lélekpászta ez mind!!! „Az erő az a mechanikában, mint az akarat a lélek-világban s az Isten a világ-képben” (Spengler). S azért csak a látó, érző, a világnak értelmet adó lélek s annak sugárzásai a fők. Igen! „Also eine intuitiv geistige Vorstellungswelt, das ist der tiefe Sinn des Seelenlebens.” Az, hogy hogyan érzek s nézek – de természetesen összefoglalva s harmonikusan győzve a világot. Feje-farka legyen, s mondjuk, objektív legyen, és sugárzó az az én világom. – Tény, hogy aki egy ideát ki akar mélyíteni, annak azt nem elég ismernie, hanem éreznie kell; magában éreznie s nemcsak magán kívül látnia. Az idea akkor teremt, akkor ölt alakot, új alakot, amikor él.

Márc. 5. Mily kegyelem ez a mindennapi csend, ez a mise a kápolnában sekrestyések, locsogások *confráterek kellemetlenkedése* nélkül! Ego dilecto meo et dilectus meus mihi! [Én 6,2] Azért bensőségesen kell imádkoznom, repesnem, szárnyamat csattogatnom, nemcsak magamért ... sokakért!!!

Márc. 9. Egyik szentem napja! Az Oltáriszentség több mint a Commedia Divina, vagy Faust vagy Parzival. Azok alkotások, ez élet; azok képek, allegoriák, ez valóság. A mély

tisztelet, a lélek térdhajtása, a hit, remény s szeretet mély meghajlása jár neki! Ez itt forrás, ott ének van; ez itt valóság, az ott szó és gondolat. Itt inni kell lelket, életet, üdvösséget, ott beszélnek vízről, üdülésről, egészségről. Itt van a szent mélység s a nyitott mennyország! Abba beleereszkedünk az élvezet omló érzelmi hullámain, – nyel minket, örvényez; ebbe fölnyilallunk szélvészek karikáin s kerekein! Minden e szent titokért van; ahogyan a dómok a föoltár végett vannak, annak foglalatjai: úgy az egyház az Oltáriszentség szent, művészi burka! szentek, fények, villámlások, színek, tüzek, opálos-gyöngyös könnyek, rubinos-véres korallok, rubinok, drágakövek körítik. Minden érte és belőle, tehát miatta. De a legszebb hódolat a szempillán rengő könny, s a legszebb fény a könnyben megtört s opálos, gyöngyházás fényű tekintet. Léleksugár, mely a bánat s meghatottság könnyeit elváltoztatja gyémántos drágakővé! Ó Uram s kenyerem, szívem megilletője, a legtitkosabb vágyak keltője s édes elaltatója, hogyan szeresselek?! Szeretnem kell téged az Oltáriszentség ígézetének való teljes behódolásommal; szeretnem kell téged az imádás alázatával; szeretnem a nagy misztérium lelkemre omló súlyának megérzésével, s azzal, hogy nem szerettelek azzal a sajnálattal, hogy nem értettelek, azzal a fájdalommal s azzal a nagy adósság elvállalásával, hogy a szegény világ úgy kutyagol el melletted, örvénylő remeke az Istennek, mint egy pudli vagy egy foxi gót dómjaid mellett. Amo te, – sero te amavi, utinam quia sero, tandem serio semel!⁵⁴

Márc. 14. Krisztus szenvedése iránt mély részvételt vagyok s megilletődöm a finomságoktól – a passziflóra⁵⁵ illatától. Édes fájdalommal kell mindig szívemre vennem, hogy az a szenvedő Úr Jézus nem haragszik, hogy nem kesereg s nem keseredik; ő – szereti a megváltó kint, gyötrelmet s gyalázatot. A „megváltót” – ezen van a hangsúly; ez adja a fényt s a színeket; ő ezt virágpompában, „mennyei rózsa” szirmai közt látta. „Faciem meam non averti a conspuentibus ... Dominus Deus auxiliator meus et ideo non sum confusus”. [Iz 50,6–7] Itt nincs confusio. A gyalázat nagy, de az Isten dicsősége, mely ebből kivillan, mindent elhomályosít. Mindaz, ami itt lesz; szürcsöli – epedő ajkkal ... égő arccal ... lázas szemmel... Ah, s az a nagy elhagyatottság ... maga van, de beláthatlan sokadalomért: Vidi turbam magnam de omnibus gentibus... [Vö. Jel 7,9] Az a csütörtöki éj mily szent éj; lelkek tüzei égnek benne. Akárcsak karácsonyi éj volna; de más ragyogó fényességben. S rettenetes a szitok s az átok; de mily suttogásokat, epedéseket váltott ki végig a szent kereszténység századaiban. S így bármit néztek, a sötétség mögött a világosságot, a meggyalázott facies mögött a megdicsőült Urat kell nézmem.

S ha a compassiót veszem a passzió nyomában, ah, mily tiszta, lágy, meleg lelkeség jár ott. Az első a Szent Szűz, a pietà. Mihelyt hallotta éjjel, hogy szent fiát elfogták, szomorú lett a lelke, s – prolixius oravit. Lelke, vére könnyeiben szivárgott, cseppekben pergett. Itt van a compassio viasza; a hegyek, a keménységek, a szívek utána viasszá lesznek. S mikor hallott az ostoroztatásról s a töviskoronáztatásról, – hát az ő lelke lett tele ostorsuhogástól, s szívébe szúrtak tövissek. Így kell nekünk éreznünk! Ah, bűneink a tövissek; azok minket szúrnak; compunctio ... confixio! S ah, a töviskoronázásnál az az aktus, hogy nem dobta el az Úr a nádvezzőt, az ő jogarát; hanem hogy fogta gyalázatát; mily örvény ez! Örvénye az édes alázatnak. Hát ahol fölszedi ruháját az ostoroztatás után! Hogy lehet ott hozzá küszni s imádni szent sebeit s segíteni neki mint egy nagy betegnek!

Ápr. 11. Mi minden történt utolsó jegyzésem óta! A bolondház sokféleképen fordult. A kispagdák szemétdombján a kakasok verekednek, s aztán szélkakasoknak mutatkoznak be. Felbomlott a kormányzó párt, s örülök, hogy abba a nagy ketrec-palotába föl nem kell mennem. Ekel, Ekel. De nem mintha a népet kicsinyleném, de a rendszert, azt, amit

⁵⁴ Szeretlek Téged, – későn szerettelek meg, bárcsak mivel későn, végre egyszer komolyan! (A „Későn szerettelek meg” utalás Szent Ágoston Vallomásaira.)

⁵⁵ Golgotavirág.

demokráciának hívnak; ezt az ostobaságot s hazugságot. Ó, Istennő – mondta Demosthenes – mily csúf három állatot szeretsz: a kígyót, a baglyot s a démos-t! Dabit Deus his quoque finem! [Ennek is véget az Isten.] A politika is erkölcs volna; inkább erkölcs, mint jog; de kevés van belőle benne! A szegény király is bejött. Hát kik azok a v.b.t. tanácsosok, kik ezt a tájékozatlan „Karl der Plötzliche”-t „Karl der Kindische”-vé avatták? – Én borzasztóan tisztellem az embereket, de látom e nemes fajnak mindenféle bütykeit is.

Ápr. 14. Facér vagyok, nincs nemzetgyűlés, felborult a helyzet; a hangyaboly sűrög, a vezérhangyák izzadnak mérget. Tisztára komédia; s ez az a híres demokrácia. Látni ott is, az embernek van verekedési ingere; vagy a kocsmában adja ki, vagy pl. a nemzetgyűlésben. Kellett nekem ez a panoráma, hogy a homo sapiens-nek insipiens betéteit megismerjem. Nagyon kevés a bölcsesség a világban s az igazi értelmesség; még kevesebb az erény s az eszményi magaslaton való állás. – A demokrácia mint ellenőrzés a kény ellen s mint szükséges kielégülése az ember önrendelkezési vágyának, érthető; de tele van lehetetlenséggel mert az uralomra való képességből semmi sincs benne. – Nekem ez a belátás szükséges ellensúly a túlságos embertisztelem mérséklésére. Az az igazi demokrácia, mely az embert, szabadságait tiszteli s mely jobbá s boldogabbá akarja tenni.

Ápr. 15. A volt székesfehérvárcsurgói grófi orvos az egyikét üldözte, s a faluban él az emléke. Egyszer elhívták egy gyermekét elhajtó asszonyhoz, aki vérében fetrengett. A küszöbön megállt s ordította: „dögölj meg, aki az Isten ajándékával így tettél”. Nem ment be hozzá; mire Csákberényből hívták az orvost, meghalt az asszony. – Azt gondolom, Magyarország kipusztulna, ha kálvinista volna. Ezek a kálvinista, gyermektelen faluk, lábukat húzó, gyermekelhajtás átkával borított faluk, a kereszténység minden nyoma nélkül!

Ápr. 16. „Du sollst mich nicht befragen!” – énekli Lohengrin. Voltam az operában s élveztem a jeleneteket s a mithosz sugárzatát: Ne kételkedjél, – higgy! nem leszesz boldog, ha kételkedel. Nem leszesz ember, világot, az ütközések s szenvedések tengerét győző ember, ha kételkedel. – Ennek pendant-ja az evangéliumi: „Modicae fidei, quare dubitasti?” [Mt 14,31] Szent Péter a tengeren járva, de csak Krisztussal, a hittel! Az egyéniség kiemelkedik s állítja s teremti magát az őt kiemelő hite által. Tengerből, földből, fizikából, tömegből egy más felsőbb világba átlép az ember a hit által. Ott találja meg egyensúlyát, helyét, tengelyeit... ott miliójét s erőit!...

Máj. 18. Tele van a lelkem a májusi napsütéses hársfák fénylő árnyaival, az élet mélységeinek megérezésével. Sokat nem írhatok. Jártam hegyen-völgyön, bémáltam; imádtam, megnéztem Krisztust tabernákulumaiban – ah, ahol jó papi kézre van bízva, ott énekelnek az angyalok! Legyen úgy, – te tedd ezt, édes Jézus! Jesu, dulcis memoria, édes emlékezés... Emberi sajátság az emlékezés, a hálás szív-virág, sed super mel et omnia ejus dulcis praesentia: ah, de mi az ő jelenléte? super mel et omnia! Hisz ez a coelum, ez a paradiscus terrestris. Ezt át kell élni, ezt érzelmünkké változtatni. Gustate et videte. [Izleljétek és lássátok!] Ah, Uram, ha tudnád, hogy mit akarnék, de nem bírok; ezt a mézédés megtapasztalást a szívekbe csepegtetni! Ahhoz alázatos hit, tiszta szív s hódolatos, imádó áhítat kell. A rét, mielőtt kaszálják, a hársfák, mikor virágoznak, tele vannak vele! Es geht der liebe Gott durch den Wald! Mennyire az én érzésem: melior est dies una in atriis tuis! [Zsolt 83,11] Praesentia ... néma, simogató praesentia. Nem kell neki semmit sem mondanía; hisz a mondást elvégzi az anyaszentegyház; nem kell neki külön járnía, fáradnía Sichem kútja, a nyolc boldogság hegye körül ... példát adott, élt, csak itt legyen s csókolja belénk szeretetét. Dulcis praesentia – ami örünk, a mi biztonságunk a bizonytalanság tétovázó, tremolázó akcentusai nélkül; a mi kiolthatatlan szomjunk s kiapadhatatlan kútunk; a mi csendes, befátyolozott öröklétünk.

Tegnapelőtt Lovasberényben voltam a „szent” hárs alatt, elfogódottan, mélyen megindulva 300 éves élet átérésétől. Mily szent jelenléte a századoknak! Elmultak, de itt megálltak, – a fában vannak. Ez szent, mint egy régi gót dóm ... az idők jelenléte! Így van

jelen a Krisztus: dulcis et venerabilis, saecularis praesentia. A gyökér a Sion-hegyén, azóta kinőtt s elágazott s ágaival elborítja a földet; egy misztikus erdő, zúg az imádás, a hála zsoltára ...Lauda Sion ... gerlicék búgnak ... s hívó s hitetlen fölött a titokzatos hárs: a Krisztus-jelenlét. Nem tűzoszlop, nem, hanem életoszlop, szépségoszlop; illat, mámor, szeretetoszlop, nem is oszlop, hanem elem, levegő köz, milió! Az én édes, édes hársam! Miképp fest most nekem ez a Lovasberény, – mióta a Krisztust látom a hársban s az Oltáriszentség ágas-vállas, törzsökös, egész erdőt kiadó, misztikus fáját. Sub umbra illius, quem desideraveram, sedi...[Én 2,3] Bár volna sok ilyen hárs szerte az országban; jobbak lennénk, – látnánk, – szívünkbe markolna a titokzatos lét, a dulcis praesentia!⁵⁶

Máj. 18. *Meszlényi Pál, ifjú öreg v. öreg ifjanc* meggyónt s megáldozott a férfiak élén Velencén, könnyezve... Ah, a mi kedves magisztereink s pátereink, kik porladoznak Kalocsán, sokaknak világítanak. Világító férfiak. Sokszor nem látszik a nyomuk, a munkájuk eredménye, de a tiszta, feddhetetlen élet s buzgóság beleszövődött a lelkekbe, s aztán 40–50 év múlva mint a meghatottság s bánat könnye rezeg a szemben. Quorum memoria in benedictione est. [Vö. Sir 45,1]

Meszlényitől hallottam azt is, hogy a rák az első évben hatszor veti le páncélját, később egyszer. Hatéves korában elvonul a remeteségbe s várja végét. A csiga, mikor kicsiny, csak egy finom csavarodást kanyarít magának héjul, aztán hozzáizzadja öblösebb méreteken a többit! Azt is mondta, hogy ezt tanár emberek sem tudják.

Észak-Németországból eljött hozzájuk egy híres ornitológ nejével együtt csak azért, hogy egy ritka költöző madárnak a pákozdi nádasban ezüst füttyét hallja. Meghallotta, s boldog volt.

Máj. 19. Ma bérmálás volt Pákozdon. Ott a jó svádájú Seitz intéző elmondta, hogy hogyan járt itt Rigó Jancsi cigányéknál Chimay hercegnő. Ott lakott s halt a cigányputriban; utána egy más hölgy, Emmerson Káte ugyanígy. Hogy a Rigó Jancsi csúnya, himlőhelyes ember volt; hogy Rigó Jancsi fivére szítt egy túlfinom cigarettát az utcán, s Seitz ráförmedt: „honnan szedted? loptad?” „Dehogyanis – volt a válasz – az én bátyám a francia császár feleségének a férje.” Pfuj – Teufel, az ember kiköp ily ringyókra! – Most egy menekült székely gyönyörű kis szatyrokat köt sásból; rendeltem négyet.

Máj. 28. Pardon, ezt elfelejtettem. A 75 éves Apponyi Albert grófot ünnepeltük. Én prédikáltam a bazilikában az Isten jótéteményeiről, melyeket adott, s a hivatásról, melyet kapott: ministerium urbis, ministerium pacis. Tiszteletreméltó „great old man!” Én szívből tisztetem; bár politikai és liberális szerepéért nem lelkesülök.

Jún. 26. Bérmálások! Hatvanhárom falut bejártam; port nyeltem, beszéltem, áldottam! Sok jó benyomást vettem! Gyönyörű dolgaink vannak: szószékek, oltárok, szobrok barokk-stílusban, pl. Öröm, Aba, Sárkeresztúr. Sok szép régi könyvünk, melyet össze kell szednünk. Jó papok... akad szegény és ügyetlen! Misereor super clerum et amo, diligo illum et consulo illi, sicut potero!⁵⁷ – Tinnyén báró *Majthényivel* találkoztam; unokaöccse volt a híres *Majthényi* kanonoknak; magnus dominus! Már udvardi plébános korában volt szakácsa, inasa, huszárja és majma. Senki se tudta, hogy parókája van. Egyszer a majom ráugrott a vállára s incselkedve belemarkolt a parókájába s lehúzta azt. Tableau! Szállást kért tőle egy barát; szívesen látta, de búcsúzásakor megmondta neki, hogy „kutya kutyához, barát baráthoz.” Mihi vivere Christus, concordia fratrum mihi fiscus (az én gazdagságom).

⁵⁶ Ez a máj. 18.-i jegyzet a misztikus Prohászka lelkének költői kifejezése: egyházi himnuszok, zsoltárok, szentírási utalások-képek kavargognak az „édes jelenlét” érzékeltetésére. Az alapmotívumot a „Jesu, dulcis memoria” kezdetű himnusz adja, amely Jézus méznél édesebb jelenlétéről énekel. Itt Prohászka természetmisztikája és Eucharisztia-misztikája egybeolvad.

⁵⁷ Szánom a klérust is szeretem, szeretem és segítem, amennyire tehetem.

Júl. 5. Ma volt ordináció, avatás, sok szép gondolat, nagy eszme... De ah, mi lesz ebből valóvá? Napnak, ragyogónak kellene lennie minden papnak; napkeletnek kellene lennie életének; s mivé esteledik s mily gyorsan esteledik némelyiknél! Nap, napsugár – pap, papi élet! Az Eccli.(43,2) mondja a napról: Vas admirabile, opus Excelsi... s a 18. zs. hogy zengi az örvendező, ujjongó napnak, a boldog jegyesnek, az erős gigásznak dicséretét. Uram! napokat adj, sugárzó papokat, ne éjjeleket, hitet vakítókat!

Aug. 17. Ma úgy tartottam meg a gratiarum actio-t sicut in diebus juventutis; [mint ifjúságom napjaiban] hálát adva mindenkivel, ki Fehérváron áldozik s misézik: hogy a város thuribulum legyen legalább néhány izzó s tömjént olvasztó parázssal!

Lékán voltam Vas megyében; gyönyörű a hegy s a vár fölötté s a kanyargó Gyöngyös a réten, mely mint smaragd zöld szőnyeg van a várat hordozó hegy lábai alá terítve. No meg palahegység, palák fémszíneikkel s ragyogásaikkal s gazdag vízerezetükkel! A vár hajdanában a templáriusoké volt s itt a végtelen erdőben is élt az öntudat, hogy ez a nyugati szent kereszténység kardot is hord, sok lovag és hős grálvitéz kész szolgálatára. Templárius lovagok, kik e tornyokból végignézték réteken, Gyöngyösön, erdőkön, a ti örök szempillantástok jár itt, itt a palákon köszörültek kardotokat. Hallom, hallom; lovaitok itt lent legelnek s elfojtva nyerítenek s az erdő is elfojtja lélekzetét; egy nagy szent mult áhitata suhog végig rajtuk.

Aug. 18. Itt járt N. I.-né Pécsről s elmondta, hogy mit mondott a pécsi csöcseléknek, mely vörös s Istent tagad: „Hát nincs Isten? Nos, és tudtok esőt csinálni? Hát nincs szükségtek Istenre?” Ime, az argumentum ad homines! A nyomorúság megsegítője, az eső meghozója az Isten! A mi lesz, ha esőt is tudunk majd csinálni? Megérzi-e akkor is az ember, hogy Istenre van szüksége? Hogyne volna! Hisz nemcsak esőből él az ember! Igen, igen, de nekünk tényleg egy nyomorúságainkba leérő s minket szabadító Isten kell! Du Herr und Gott, hilf! Segítség a nagy bajokban; a nagy kiegészítés a nagy hiányosságban: ez a világ theológiája, s végre is igaza van!

Aug. 20. István király napja! Prédikáltam. – A mi problémánk: vagy kereszténység vagy bolsevizmus. A bolsevizmus a kultúra halála, a nyugat halál-maszkja – már készül; tagadás, antikrisztus, hitelenség s mindennek letörése, ami fölül-épitmény; természet, pizok, ösztön, bocskor... Tudom, hogy nagy revanche is azon kultúra ellen, mely járom és vérbaj és farizeizmus s útalat. Óvtam a zsidóságtól; megesz titeket. – Azután hozzám jött a mi K. H.-nénk s azt mondta nekem: „Úgy szégyeltem magam, mikor a prédikációt hallgattam, hogy ne pártoljuk a zsidót. Pedig én is pártolom; férjem beteg, fiam beteg, s *Schlesinger* dr-t hívatom; az eljön 10 K-ért, más 50-70 K-t kér.”

Aug. 22. A csillagokat a középkor is nézte; nézte piros, zöld, kékes sugárzatukat; nézte, hogy mily csendes titokzatosságban ragyognak az álomba merült föld fölött. Ugyan mit csinálnak? Megtermékenyítik az élet anyját; van csodálatos irradiációjuk, s a föld fogan méhében aranyat, ezüstöt, rubint, zafírt, smaragdot. Az mind a csillagok szerelméből való. S az emberre is kihatnak, a vére, lelkületére, idegeire... Ki tudja, hogy is van ez mind?

Szept. 8. Először is mosolygunk a mi kedves Kisasszonykánkra, úgy ahogy ő mosolyog anyai boldogsággal a nürnbergi Szent Lőrinc-templom egyik szobrán az édes kis Jézusra, kit karján tart. Kicsit úgy távolabb tartja magától, hogy lássa az egész édes, megváltó cseppséget. Hát az anyaszentegyház a karjára veszi s bemutatja nekünk a Szent Szűzecskét. Mi van abba a képbe, melyet lelkünkben hordunk, minden beleszöve... mi minden!? Bűnösség és bocsátás, kárhozat és megváltás, nyomorgás s üdvösség, alacsonyság s felmagasztaltatás. Az mind ott játszik s szikrázik! Megszületett a legtisztább szűzesség s a misztikus anyaság. Az, ami „ewigweiblich”, az a szívbeli, kedélybeli melegség, a finom érzés, mely mint lelki tisztaság s mint kellem és báj ömlik el, melyet ő hozott: hajnala és napkelete a szépségnek. Ah, Szent Szűzem, téged alakítalak, talán szintén sok rajzhibával, a naturalizmus rajzhibáival, de az áhitatom tiszta s gyermekded. Hiszen te tudsz mindent ... s tegnap reggel láttam

távolról ablakaidat az esztergomi szeminárium kápolnáján, távolról, a túlsó vasútról; undok, bűdös zsidó-társaságban! Ah! Jessze gyökere, mi sarjadott ki belőled?! De az az igazi sarj tele volt malaszttal; s az teszi!

Voltam Frankfurtban s beszéltem aug. 30-án über Freiheit, Autorität und Kirche! Jól ment. Más világ! Régi keresztény alapok s egységes nép – fajnép. Ez nálunk hiányzik. Ez a balkáni törmelék a fajnéptől távol van. – A derék Servatius-családnál voltam szállva s találkoztam Steigermann saarbrückeni képviselő nejével! Mily erős s jól értesült aszszony ez! Elmondta, hogy a francia tisztok közül sokan mily vallásosak; egy huszártiszt ágyában az ágyazásnál többször megtalálták rózsafüzérét; de hogy azok meg vannak győződve, hogy igazán katolikus nem lehet a német!

Sok germanikus is volt ott, de a conveniat semmit sem ért! A trottyá vénült O. motyogott ott valamit a Collegiumról.

Szept. 9. Istennel nem lehet disputálni; a kegyelmet vagy el lehet fogadni s akkor térdenállva; vagy elmegy fölöttünk mint a felhő a sivatag fölött! Mindent Isten tesz, Isten ad, – mindenbe kész belekeveredni, – mindent mozgat. A természet rendjében a concursus plupicus-szal, a kegyelem rendjében a praemotio-val. Egyre inkább thomista leszek! Csak azt nem volna szabad mondani, hogy praemotio physica, mert ez a jelző technikai, mechanikai; hanem azt kellene mondani, hogy praemotio divina, transcendentalis, mystica! Ezt értik, mikor mondják, hogy Isten mozgat mindent a dolgoknak megfelelően, tehát a szabadságnak is megfelelően. – A kereszténység a meggyőződés, hogy van szabadság; de hogy a kegyelem, vagyis az isteni, könyörülő szeretet mint erő s befolyás kezd is, folytat is, koronáz is, s hogy nélküle a természet célvesztett, értelmetlen lét, tehát pokol! Van világ. Isten teremtette; de a célkitűzésben s a célelésben teljesen lefoglalta azt, – fölszívta. Ő mozgatja, ő a lelke, a melege. A fölvilágosult lélek magatartása tehát a térdenállás: kitért karokkal, epedő ajkkal fogadni az áramló istenséget! Ezt inkább kedéllyel, az animával, a művészeti inspirációk lelkével kell elgondolni is. A tiszta száraz intellektus nem fogja meg. A nagy, misztikus valósággal kell érintkezni, azt megélni, „erleben”.

Akinek nincs kedélye, aki racionalista, az e részben szegény ördög. Hiányzik egy belső érzéke: a mysticum. Azt gondolja, hogy mindent ért! Ez a fölvilágosultság nagy lelki mancója, nagy hiánya. A ezzel szemben a művészet a barokk stílusban csapongott, vagyis az áhitat nem mélyült el, hanem külterjes pompában akart érvényt szerezni a meg nem értett s megtagadott bensőségnek. A középkor Szent Lőrinc gót templomát vakolatlan kövekből <emelte>, a barokk a prágai templomokat a kiabáló, a bravúros, az arany s ezüst fényben hőstenort éneklő, a magamagán átcsapó hullám fecskendezését produkálta. A lelkek mentek, eltávoztak, nem volt érzékük s figyelmük; nohát nesze, fogjuk meg őket, csináljunk oly zenebonát, hogy mégis csak megálljanak s elbámszkozzanak. Hát ezt elérték; a tömeg bámul s megérti azt, hogy itt van valami, amiért mások mindent adnak, pénzt, erőt, hatalmat; de a bámulatból áhitat nem lesz. A lélek nem a silentium-ban, nem a magányban, nem csendben s csendes erőben van, hanem a hatalom, a gazdagság, a bravúroskodás lármájában. Én is bámulom a barokk s rokokós fényt, de alázatos, tehát Istent megérző kereszténnyé a csendben, az erdőben, a gót művészetben leszek. S aztán mit mond Adam Kraft Sacramenthaus-a Nürnbergben? Hah, ez a folyton szökellő gejszirje az áhitatnak; ez a „Jesu dulcis memoria” kőben kottázott éneke. A dóm a „Lauda Sion”; a Sacramenthaus a „Jesu dulcis memoria”. A „Jesu dulcis” most nincs benne, a „memoria” ott bong a protestáns – ah, dehogy protestáns – az örökké katolikus miliőben! Szeretni, alázattal hinni... bízni! *Ma két hete*, szept. 1-én gyóntam Würzburgban! Most már üdvösségemet teljesen Istentől várom, miután a természetet – jót, rosszat – Istenben elegyenlítetttem, elsimítottam. Deus est omnia in omnibus! Deo gratias!

Szept. 13. „Pulli corvi clamant ad Deum” (Job 38,41), hát ez bizony nem valami zenés kiáltás. Elgondolom, nem olyan káromlás-e sokszor a mi imánk, tele értelmetlenséggel,

bárgyúsággal s keménységgel. De hát vigasztalódhatunk, mert ha a „corachiazzo”-nak szabad ezzel a hanggal Istenhez kiáltani: nekünk is kell. Azért is a károgás, „de profundis” a nem-szépnek mélységeiből való!

Szept. 16. Tolsztoj barátunkról <Károlyi L.??> budapesti, azaz hogy szegedi művésznünk beszélt. Ez eladta mindenét és elment hozzá; az utolsó állomáson szétosztotta még megmaradt pénzét s így köszöntött be hozzá. Németül beszéltek. A művész a tanítvány elragadtatásával üdvözölte Tolsztojt s följárnlta magát. Tolsztoj hidegen, rosszkedvűen fogadta: „Aber was wollten Sie hier? Sie sehen doch, dass ich in der Familie bin, diese nicht lassen kann” etc. Nagy nehezen látta vendégül s másnap kitette a szűrét. A művész azután visszakoldulhatta magát Magyarországra. Ezek a nagy puffancsok – a szellemi világban. Más a kalamáris s más a lélek; más a tinta s más a víz! Ki akar még tolsztojánus lenni? Hogy is volt az Mainzban 1866 előtt? Kirukkol a kompánia s az őrmester kimondja: „Wer mit der katholischen Religion behaftet ist, der gehe zur Messe, wer mit der lutherischen, der gehe zur Predigt. Wer aber Dispens haben will, trete vor”. Akkor előállt egy baka s motyogott valamit s kapott egy pofont. „Wer will noch a Dispens?” – kérdi azután az őrmester; de senki sem jelentkezett. „Wer wollte noch zum Herrn Tolsztoj?”⁵⁸

Szept. 19. Még egy würzburgi ház föliratát jegyzem föl: „Ein Schloss zu Tür und Kasten, – Gibt’s hier zu jeder Stund; Doch was ich nicht kann machen, – Sind Schlösser an den Mund”.⁵⁹ Ez már igaz!

Szept. 24. A providenciára való buzdításban s az imára mint kérésre való unszolásban adta ki Krisztus a legmelegebb szónoki hevét. Petite ... quaerite ... pulsate ... Tegyétek, próbáljátok... Oly hévvel tegyük, mint amily hevet belőle kiérzünk! Nagy bensőség! De bizonyára, ez a legkrisztusibb, mondjuk legbibliásabb föladat, hogy a lelket ilyenné tegyük. Ezáltal más, mert felsőbb szellem ömlik el rajta. Bármint forgatom: az ily lelkület nem természet, nem emberi, hanem istengyermeki. S az ilyen lelkületben kitartani s azt a természetes nagy törvényszerűségben s technikában érvényre juttatni, a legbibliásabb fénynek s jellegnek kigyujtása lesz. Itt a theológia hiába okoskodik. Neki csak azt kell megállapítania, hogy mi a re-creator, a Krisztusnak irányzata s stílusa; mással nem kell törődnie. A többi magától adódik, pl. az, hogy ez az irányzat új teremtés s új művészet, de nem természet, hogy ez az irányzat új erő kifejtés és munkateljesítés, új tett, új világ; tehát hogy ezt ki kell vívni, ezt reá kell erőszakolni az ösztönös életre. Erre egy pompás példa: H.-nének van egy lupus-os cselédje, orra nincs. Egyszer H.-né zúgolódásra fogta s kiszaladt a száján: „Jaj, hogy az Isten ilyet megenged?”; s akkor a cselédke: „Tens asszonyka, ilyet ne mondjon én ezt öt év óta – azóta szenved ebben – sohasem gondoltam”. Nagyszerű tény! Siessünk ez úton. Tegnap olvastam Szent Chantal életrajzában idevágó világlegyőzést.

Szept. 26. Tegnap bémálni voltam Zámolyon; délután Borbála-pusztán. Ott van Sürger, nagyon derék pap. Ki hinné az országúton haladva, hogy jobbra, a temető alatt s mögött érdekes szép völgyek s erdők terjengnek! Nem ott van András-gyep, hanem a Noé hegye körül a székesfehérvári szőlők mögött. – Aujeczky néni beszélt nekem III. Béla sírja föltárásáról a fejérmegyei takarékkal szemben a püspök-kert mellett 1842-ben; Kossuth Lajos is itt volt. Csillogó porfelhő emelkedett fel a reggeli napsugárba, mikor a királyné sírkövét fölemelték; ez volt a ruhája. Azután: az ötvenes években járt itt Ferenc József, és az akkor német város községházán ez a transparent ékeskedett: So 1 wie <egy barát primitív képe> = so áner wie Franz is káner⁶⁰.

⁵⁸ A szept. 16-i jegyzet német szövegei: „De mit akart Ön itt? Hát nem látja, hogy én családban vagyok, amelyet nem hagyhatok el”... „Aki katolikus vallású, menjen misére, aki luteránus, menjen a prédikációra. Aki pedig felmentést akar, lépjen elő”. „Ki akar még felmentést” – „Ki akar még Tolsztoj úrhoz menni?”

⁵⁹ Van itt lakat ajtóhoz és szekrényhez minden órában; Mégis, amit nem tudok előállítani, az – lakat a szájra.”

⁶⁰ Nincs még egy olyan (barát), mint Ferenc.

Szept. 27. Tegnap füleltem a szobában a zámolyi gyerekek beszélgetésére. Mily érdekes! Azután néztem a sovány, pléharcú, merev tekintetű asszonyok szemét. Mily idegenség pihen ott. Mily psziché alszik ott öntudatlanul s szövögeti az élet szálait, – azét a megközelíthetetlen életét; a kis ház, a reggel, az est, a munka, a gyerekkezelés s a zámolyi völgyek kis patakánál való ögyelgés! Istenem... egy darab Turán! Hát még a cigány! Azt még kevésbé közelítettük meg. Mily pszichikai hegyek, kietlenségek, meredekségek ez igénytelen lapályokon. Itt is nehéz utak nyílnak, azaz, hogy kellene azokat megnyitni... Ez a psziché, az eredeti; ebben még nincs nyugati betét, „Einschlag”. Nyelv, ének, öltözet, tánc s háborgás, sírás, kapaszkodás a szegénység örvényeiből kifelé... A népkultúrának ebből a meg nem bolygatott rétegből kell kifakadnia.

Szept. 28. Elmentem Zircre és Bakonybélbe. – A zirci templom gyönyörű barokkstíl; lelkem elolvadt a fények sziporkázásától s a főoltár fölött – pajzsot s zászlót tartva kezeiben – elrepülő Mihály arkangyal fölségétől. Mily faragványok s mily finom s díszkrét stukko-dísz. Egy gyönyörű Magdolna a mellékoltáron jobbra Maulpertschtől, oratórium, és kredenc remek faragványok. Nekem ilyen templom a keresztény kegyelmi erők s tények hatalmas revelációja. Pondus-ok, állítások, teremtések, győzelmes belépések s kiindulások. Mit látok itt is Szent Mihály alakjában? A nagy szellemi harcok frontjait, új erők, új erősségek s hatalmasságok fölvonulását, új lelki erők fölvilágítását s elszánt előrerobogását, s amellet az a tendenciát föl az égbe, a nemes, isteni érvényesülésbe. Szemben azzal a leszakadt egek s az egeket magukkal ragadó szellemek; ezek a boldogtalan tüzek, infelices ignes!⁶¹ A dekadencia, mely a poklok mélyeit kivájjja s a boldogság hegyeit, mint leszakadó súlyokat s poklokat vajú görgetegeket használja. Jaj, ha a fölség alávalósággá s a boldogság pokollá válik. Jaj annak, ki Isten megunt, hogy aztán magát tépje. E nagy kontraszt, ez ütközés, ez égháború a maga villámaival s pokolörvényeivel nemcsak prelúdiuma a szellemek csatáinak a földön, hanem összefoglalása minden összecsapásnak s harcnak s viadalnak, mely a világtörténelemben lefolytatódik. E sorokban küzdünk mi is! mi is fölnézünk a bajnokok elsejére, Szent Mihályra!

Okt. 6. Odi profanum vulgus...⁶² ah, mily jótétemény csendben misézni, csendben dolgozni, hegyen (magányban) lakni; ezt nem lehet fölmérni semmi mással. Azért jól tette Günther lovag is, hogy elvonult Bakonybélben s nem maradt a kolostorban. Megint csak azt mondom: odi profanum vulgus, – a lelkiekben is. Ez a profanum = nem szent, – a léha, az üres, a világias, azt már csak kell „odisse!”

Okt. 20. Ma egy hete jártam a Gerecsén. Nyergesújfalutól indultunk el *Metzger Józsi*-val. Oly jól esett megülni az újjászületés évfordulóját. A plébániatemplom Szent Mihály tiszteletére van szentelve; az oltárképen ott öli meg a sárkányt. Én is a gratiarum actióhoz letérdelek, a szentmise után, hallok a sekrestyéből gyermeksírást; no – mondom – ez ugyancsak stílszerű a 63 év előtti keresztiségem jubileumára! De csak avatás volt. Azután rém porban kocsin Bajóton át Pusztamaróthig s onnan gyalog föl. Magam mentem a Nagygercsére; Józsi lent maradt; magam az intézővel. Ah, hogyan mentem; mily jubilus-szal, az aranyos napsugárban! s fönt aranykupolák fogadtak, az őszi aranyárga lombkupolái hatalmas bükk-törzseknek. Mentem, megálltam a szent csendben, s énekelt a lelkem. Visszatérve Metzgerhez, ettünk, s kedves unokanővére, egy romlatlan leány „Mädchen von Blut und Milch” szedte e kis ibolyacsokrot naplóban mellékelve; nem is tudta, hogy kit s mily alkalomból köszönt: nem a püspököt, hanem a 63 éves Isten-gyermecket. Hol lesznek aranyos kupoláim s virágcsokraim, néhány év múlva? Evviva!

⁶¹ Utalás Dantéra (Par. VII, 1), ahol „felices ignes” = boldog tüzek, nem pedig boldogtalanok szerepelnek.

⁶² Horatius: Carm. III. 1.1.

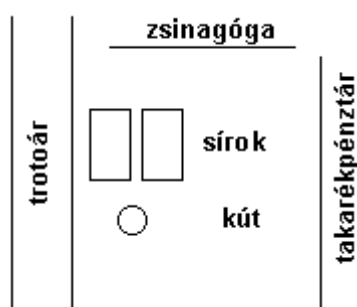
Okt. 25. Elesett, hallom, 60 ember Budaörsnél IV. Károlyért. A király szabad ég alatt tartott Isten-tiszteleten, nem tudom, Győrött vagy hol, a síneken térdelve áldozott. Inkább otthon maradt volna kápolnájában. – Hát ezt a 60-at ki sirassa? ki készítette elő a halálra? Ki felelős értük? Másrészt meg, ha beszélsz velük, csupa érzéketlenség s bárgyúság mered rád arcukról, ha nem szemtelenség. Mit kell itt a papoknak tenniük, dolgozniok, fáradozniok, imádkozniok, míg ez a turáni keménység a Szentlélek kegyelmét befogadja! Én nem tudom, de úgy látszik, hogy ami a vallást illeti, a török vér érvényesül e keverékben, amit magyarnak hívnak. – Szombaton, 22-én beszéltem a Redoute-ban az Ébredő Magyaroknak. Ébredjenek a keresztény hajnalhasadásra!

Okt. 26. „Was mag er wohl damit gewollt haben?” kérdezte Förster tanár az Oltáriszentségről. A feleletet megadja az egyház: az aktuális szeretet, az intim egyesülés, a legédesebb vigasz s kölcsönös odaadás, az egybeolvadás s egymásért odaáldozás: ez az Oltáriszentség hatása, tehát célja. Csodálni kell s nem szabad megszokni, hogy mit nem talált föl, mily utat, mily titkosat, hogy megközelítsen; csodálni kell az álruhát, a leplet, a burkot, mellyel takarta azt, amit adni akart, csakhogy adhassa. Mert ugyan mit ad? In quo habitat divinitatis plenitudo corporaliter. [Kol 2, 9] Itt a Szentháromság, az Istenség. Itt minden attributuma: scientiae thesauri absconditi... Itt absconditi, ah, mily imádandó, fölséges mélységek... Megborzadunk... Igen, itt a sapientia ... az épít és alkot; az végzi a művet; az sző, mily remek hálózatot, hogy az embert befogja. Édes művész, – édes fondorlat, – kiismerhetetlen furfangja a szeretetnek! Ezt nézni, ezt látni kell; a hit mutatja. Emberek, a szív, az isteni szív leleményessége! A Szentlélek legbűvösebb organuma, Jézus szíve, ez eredeti, bensőséges megközelítéssel lép felénk, dobban elénk: Ime, itt vagyok, tied vagyok, benned vagyok! Szép a szentírás hasonlata, ahol az ajtó előtt áll és kopog. Szép a kép, melyen Jézus lámpával kezében, az éjfélutáni harmattól nedves hajjal s ruhával ábrázoltatik. Ah, igen, szeret, kopog, bebocsátást kér! De kér-e itt, mikor a kenyér színében fekszik előttünk? A kenyér nem kér, hanem mi kérjük, mi kívánjuk meg a kenyeret s vesszük s esszük, oly természetes megkívánással, oly jóleső érzéssel. Izlik... Ime: ezt akarta az Úr, a lelkek kenyere, az élet tápláléka. Ezt, ezt akarta...

De mikor tudatára ébrednek e művészetnek, e leleményesen édes fondorlatnak, e bűvészi megszállásomnak s elfoglalásomnak, kell, hogy mélységes tisztelet szálljon meg, tisztelet, imádás, hódolat; imádás, ah, imádás a porig s a csillagokig: minden porszem csillaggá legyen, midőn az imádó ember lehelete éri. Imádás s bensőség és áldás! Ah, Uram, a mi templomaink a te édes lelkednek, szeretetednek színhelyei... a mi oltáraink, a szent kövek, melyekre a szeretet olaja s illata ömlik; melyeket angyali szellemek körítenek; s fölöttük az öröm s ujjongás s a boldogság az ihletettség gyűrűi, mint egyre szélesedő tölcseret képeznek, mely az eget befogja, feneke pedig a szent ostya fényes kis karikája. E tölcseretbe néz bele az Úr s nem látja a világ bűnét s szennyét, csak a fényes pontjait, karikáit az Eucharisztianak. Azokon van a méz s az olaj – Isten számára.

Hívek, ti is így nézzétek oltáraitokat s rajtuk a szent ostyát; fátyolosodjék el tekintetetek, ne lássatok mást. Fátyolosodjék el tekintetetek a könnyektől, az ihletett lélek, a kifeszült lélek e verejtékétől! Ne lássatok mást, csak imádjátok s imádkoztatok. – Kevés van még e tiszteletből itt minálunk! Ah, ha kevés van, pótoljátok ki; imádjátok mélységesen, a mélységeket néző lélek szent borzalmával s az isteni nagyságok s magasságok megcsodálásával! Jöjjetek, imádjuk az Urat, ki itt van, ki köztünk van; jöjjetek – felfedeztük; eljött titokzatosan, de megpillantottuk! Igen, itt van; imádjuk! Sírjunk, öntözzük könnyeinkkel. Legyen sok könnyesszemű imádkozó köztünk. Ne panaszkodjatok, hogy sírni nem tudtok; megjön az is, csak imádjátok Uratokat, hódolattal s tisztelettel. Mikor a templomba bejöttök, ne nézzetek... csak egy helyre, ahol az Úr lakik. Számotokra nincs más jelen, csak az a nagy Úr, a nagy szeretet ura s adományozója. Boldog ember, aki így jár ki-be a szeretet Istenének kapujában.

Okt. 26. Aujeckzy-né szerint a Fejérmegyei Takarékpénztárral szemben álló kúttól fél méterre a zsinagóga felé volt az utca hosszát követve két sír: III. Béla és neje sírja. Kossuth Lajos is itt volt. A király és királyné fején ezüst-korong lecsüngő láncocskákon keresztdísszel. Mikor fölemelték a királyné sírkövét, csillogó, színes felhő emelkedett a napsugárba; ez volt a ruhája. Aujeckzyné 15 éves volt.⁶³

Okt. 26. Nemcsak finom feltalálás, hanem jóság, szeretet, irgalom és nagylelkűség jellemzi az Oltáriszentséget: Jóság, mely magát adja, közli, s amiye van, megosztja. Mily diffuzív, mily kilépő s kiáradó. Árad ... árad... Mily pihegése s lélekzése a tenger jóságnak: tengerdagály. Csakhogy a dagály attól van, hogy húzza, vonzza a vizeket a hold, tehát a földön kívül álló tényező: itt pedig magából kel ki, nem fér el... sokja van. – Szeretet, mely egyesülni akar, eggyé lenni, a szeretetben bent lenni; minket magához ölelni; az a szeretet, mely embert, lelket teremtett s megvált, segít s üdvözít. Csupa átkarolás!... Itt pihen szeretetünkben s vár! – I r g a l o m – ah, Uram, ételt adsz éhesnek, nyugtot a fáradtnak, gyógyírt a betegnek; meglátogatsz s felszabadítasz és vigasztalsz. Te édes Szamaritán... S ezt mind mérték nélkül, liberálisan. Isten-szeretetünknek mértéke Szent Tamás szerint: modus diligendi Deum diligere sine modo. [Isten szeretetének módja: mérték nélkül szeretni] Isten ezt teszi, ez az ő módja, a stílusa. Ah, ha ezt mind így bemutatja, az ő „mirabiliá”-it, mily mirabilis ő?!

Okt. 27. Az édes Jézusnak az Oltáriszentségben mily fölséges, megdöbbenő, elragadó az emberisége! Ahogy itt találkozunk vele, e szent kútnál, akár a Gaja völgyében, a csendet véve, a megilletődést. Ha a nagy titokzatos ismeretlennek s mégis lelkünkhöz legközelebb állónak a szemébe nézek – Istenem, mily szemek: „vulnerasti cor meum in uno oculorum tuorum. [Én 2,9] Mily ajkak, mily homlok és arcok ... e lelki sugárzások fehér-piros síkjai, tükrei. S mily csodákat tesz, hogy itt legyen?! a színek alatt lélekszerűen! Ah!

No és a politika! Azoknak föl a fejük! Sokkal többre becsülöm a krumplikapálást, mint ezt a szófosó, ideges s ösztönös kapkodást, amit politikának hívnak! Majd ez, majd az a nagyság jelenik meg – kövérbetűkkel kinyomtatva az újság lapjain! *Huszár, Haller barátunk, – no meg a penészszakálú Simonyi, s a többet mutató, mint rejtő Dömötör! Hát még Hencz barátunk s a ... Beniczky!* Igazán, Uram, látod szívemet; imádkozom az emberekért, de a mesterségüket utálok. *Rakovszky „le profil d’oiseau curagé(?), a király miniszterelnöke... Hát nem paprikajancsiskodás ez?! Mi ez a csúnya világ: hepciáskodó politikus kakasok kis udvara az én kápolnámmal szemben, hová a nap úgy süt be, hogy a domború üvegkarikákon mindmegannyi tüzáranyos liliomot kanyarít, hol zöldes, fehérzöldes, tengerzöldes fények s színes homályok járnak, hol a levegő tele van illattal, s a falak úgy festenek, mintha liliomos*

⁶³ Schütz itt közli Prohászka ábráját a sírok elhelyezkedéséről.
{bmc p175.bmp}

erdőt varázsolhatánk ide! Ah, az én kápolnám. Erzsike ezt értette, s oly finom megérzéssel megfestette!...

Okt. 29. Was mag er wohl damit gewollt haben? Kérdezte Förster az Oltáriszentségről.⁶⁴ A felelet világos: szeretet s itt akart maradni, nem akart elmenni. „Er setzt sich, überwältigt von der Liebe, selber an seine eigene Stelle” – ez remek kifejezés. El kell mennie; kit tegyen a maga helyébe? önmagát tette. Ez az egyik; s mivel a szeretet egyesülni akar, í g y tette s adta magát. Ah, ez a szeretet szentsége!

Ma reggel esett! Mennyi esőcsepp... mennyi dicséret! Minden csepp indulatosan lejön s édesen ömlik el; minden csepp egy kis nyelv – dicséri az Urat, ki fölemelte s szárnyra kapta s most mint áldást küldi le! Mily immenz, végtelen dicséret! Minden csepp suhogása egy édes hárfahúr megrezdülése; minden cseppnek erdők lombján koppanása millió dobok ünnepi pergése. Ah, hogyan örülök s tapsolok, hogy ez így van, e töméntelen húrnak, dobnak, csengésnek a pizok-világban! – A királyt Tihanyba vitték s az ország rángatózik; indulatok járnak, – szomorú motívumok, a magyar királyságot sirató bűgások! S az a korona? Mintha koponya, üres karika volna, s rúgják vagy gyerekek játszadoznak vele! Tisztelet, emberek, tisztelet; legyetek a hagyományok színvonalán; ne csússzatok le, mikor a korona ügyét s klenódiáját tárgyaljátok, öltözzetek föl ünnepi ruhába, a nemzeti bánat gyászába, a nagy fájdalmak komolyságába. Hiszen az enyészet angyalának szárnyuhogását hallom e nemzetgyűlés termében. Csonka ország, fogoly király, s még csonkaságunkban is mi rákényszerítve, hogy alkotmányunkkal ellenkezzünk!

Okt. 29. Mily áldott jó gondolatot ad az édes, eucharisztikus Jézus a szentmisében, mily áldott gondolatot: imádkozzál s misézzél a Budaörsnél elesettekért – kiket nem ellenség, hanem testvér ölt meg Magyarország tragédiájában! Lám, *te utálod a katonaságot*, s ha most ünnepeket ülsz, 40 éves orientációd évfordulóját, s megköszönöd, hogy az Isten úgy vezetett, hogy a nagy kloakától, *a katonaságtól* megmentett – s az élet pocsolóitól, melyben hempereg intelligencia, házasság, nemi élet: akkor imádkozzál e szegény prostituáltakért. Az egész világ egy prostituált; a Kain-bélyeg s a *kurva rongya* rajta. *Nem, ez nincs megváltva!* Így is igaz: odi profanum vulgus... s amit az afrikai Ágoston a „massa damnationis”-ről mond. Szent, fölséges pessimizmus, mely pokolt hisz, de azt is úgy, mint Dante mondja:

Giustizia mosse il mio alto Fattore

Fecemi la divina potestate

La somma sapienza e' l primo A m o r e .⁶⁵

Isten végtelen szeretet, vele szemben igazságosan az örök rossz, melyet a teremtett szellem visz be a világba; a világ sine Deo = pessimum!

Nov. 8. Voltam Szegeden nov. 6. az „Ébredőknél”; úgy látszik, ott sem ébrednek igen. A szakramentumok nekem erőforrások, s nemcsak arra kell ügyelnünk fölvetelükben, hogy mi mit tegyünk, hanem arra, hogy mit tesz s mit akar tenni Krisztus: mi hajtja őt, mily indulat, mily hév és kedv és erő. A kihatás végre is tőle van. Úgy látszik, hogy a kihatás kevés, s hogy többet kellene kapnunk. Ez erőforrások mint a víztelt hegységéből omló patakok – vidék csupa bugyborékoló, tiszta vizekkel! Az igazán kevés, hogy mit teszünk mi, hanem hogy bennünk mi történik. Ezek a krisztusi behatások olyanok, mint a tavaszi természet, mely dagad, színt változtat, rügyezik. Itt is ily dagasztó, rügybontó erőknek kell lenniök. Már most erre jó a reflexió, hogy Krisztus Urunk mit akar. Hogyan keresztel s ken föl? Come gusta il signore di

⁶⁴ Vö. az okt. 26.-i jegyzetet.

⁶⁵ Babits fordításában:

Nagy Alkotóm vezette az igazság;
Isten Hatalma emelt égi kénnyel,
az Ős Szeretet és a fő Okosság.

Babits ford. (*Pokol* III, 4–6.)

cenar con noi? Ezt a szimpozionot megüljük vele; a fő mégis csak az, hogy come gusta, milyen az ő kedélye, lelke, kiömlése, milyen a szeretete? Okvetlenül a caritast kell kifejtenuünk magunkban: Deus caritas est, et qui manet in caritate... [1Jn 4,16] Krisztus e caritast adja, vagyis kelti bennünk. Erre kell vigyáznunk, hogy keltse. Az kell, s annak kell történnie, mert a szentség, szakramentum, az tűzhely, az tavasz. Isten jár bennünk „in horto deliciarum”. Úgy hiszem, hogy érintésétől fakadnak a belénk oltott erények gyökerei: a hit, remény és szeretet. Gustat Deus, gustamus et nos. A religio megindul a mély tisztelet, dicséret indulataiban; imákban, fohásokban áradok. A szeretet örül, kigyullad, lángol és buzdul. A Szentlélek hét ajándékai fakadnak: a sapientia nagy gondolatokat ad; csodálkozik, ámul, hegytetőkön jár és mélységek fölött. Gyönyörködik az Úrban, az ő szépségén s nagy lelkén! Iszik s töltekezik... Hát ezt kell észrevenni, ezt kell kapni. Ezt adja az Úr; de nem tálcán, hanem konziderációban! Wir müssen dabei aushalten, daß sich in den Sakramenten das Leben und die Kraft Christi ergeben.⁶⁶ Csak azt igénylem, hogy erről nem kellene beszélni, hanem ezt kapni... Ne okoskodjunk, hogy a tűz így, hogy úgy, hanem lángoljunk s égünk s égessünk.

Nov. 9. A nov. 8.-i nehézségre, hogy a szentségekben Krisztus miért nem árasztja ki áramban, hódítva kegyelmét, azt felelem, hogy az inkább technikai erő módszere volna: az a kipattanó tavasz, azok a dagasztó befolyások, azok az áramlások. A szellemi életben pszichével van dolgunk, s annak más a módja. Erői s tehetségei = életek; azok tehát nevelődnek. Ott mindenütt fogékonyság, hűség, kitartó munkásság kell, s nem lehet elgondolni, hogy Isten így hasson „ex machina”. Hiszem, hogy hat; de eszmények módjára teszi. Nekem fogékonyan kell megnyitni lelkemet, s azután kooperálni kell – fideliter, perseveranter!

Nov. 10. Egyszóval a krisztusi páthosznak nem felel meg az, amit ad. Ha igaz, hogy sitit sitiri, gustat gustari, optat optari, timet timeri, expectat expectari, festinat festinari.⁶⁷ ennek nem felel meg az, amit ad. Neki adni, emelni, tüzesíteni kellene. Úgy kell tehát gondolni, hogy amit ad, az mag: kell jó föld; szikra, nem pocsolya kell hozzá. Általában azt gondolom, szemlélve a népeket, hogy azok is olyanok mint az ég zónái ... van Lappland borókákkal s van Frankenland fenyvesekkel s van Karszt földalatti folyókkal s Itália a Corfu s Szicilia s az Archipelagus mirtusz s borostyánfa szigetei. – A fogékonyság szemben áll a páthoszhiánnyal, az apatheióval. Cigányok, fellah-k hiába kuporognak a piramisok s a beduinok Balbek romjai alatt. No meg a török hiába foglalta el Konstantinápolyt, attól nem kapott ihletet. Azaz kapott, de nem fogadott be ihletet. – Azt gondolom tehát, hogy ily turáni környezetben sokat kell dolgozni, imádkozni, hevülni, agitálni, hogy jobban induljanak meg a népek – a béresek, a bamba, lomha lelkek. Nem is lelkek, hanem anyagiságban fuldokló lélek-potenciák. Hi qui Spiritu Dei a g u n t u r... Ipse Spiritus obsecrat g e m i t i b u s inenarrabilibus... [Róm 8,14 és 26] Tehát a márványhoz kéz, a maghoz föld, a szikrához szalma s pozdorja is kell.

Nov. 19. Giossuè Carducci sátán-himnusának egy strófája: Salute o Satana, O ribellione, O forza vindice Della religione!⁶⁸ – Ebben az explozív fortyogó olaszban van meg a kereszténység gyűlölete. Ki hinné ezt! Ezt a himnust énekelték 1887. aug. 27-én a római Teatro Umbertóban.

Nov. 22. Mit hallani szózatot, biztatót, édeset az Oltáriszentségről? Ah, mily tüzes, csóvás, sziporkás szavak: Venite, comedite panem meum et bibite vinum, quod miscui vobis. Relinquitte infantiam et vivite et ambulate per vias prudentiae (Prov 9,5.6) Igazán mintha pörölyöznék a lelket: hagyjatok föl a gyerekeskedéssel, azzal, ami játék, ami bárgyúság, és éljetez és meneteljetez! Éljetez, ne ténferegjetez! Mintha pálmák ágáiból hallatszanának e

⁶⁶ Abban kell kitartanunk, hogy a szentségekben Krisztus élete és ereje árad.

⁶⁷ Szomjazza, hogy szomjazzuk; tetszik neki, hogy ízleljük; óhajtja, hogy vágyakozzunk rá; siet, hogy eléje siessünk. – „Sibit sibiri Deus”. Nazianzi Szt. Gergely.

⁶⁸ Üdvözlégy, ó sátán, ó lázadás, ó vallást megbosszuló erő!

szavak, s azok a száltörzsek, azok a lengő, ívelt levelek kommentálnák. S ismét: Omnes sitientes venite ad aquas... Audite audientes me et comedite bonum (Iz 55, 1.2) Képzeld el a gesztust; sitientes – az élet vágyával; venite – jönnek, s a vizek felett hallgatóznak; isznak s eszmélnek ... nézik a smaragd, az azúr folyásokat. Audite audientes – akik figyelmesen, feszülten hallgatnak s mohón s szomjásan isznak. Feszült s szomjazó lelkek!

Nov. 24. Liliom-erdőből jövök... Kápolnám falait liliomok borítják. Ezek szimbolumok; mert hisz különb erdő az én erdőm: arómáim, fényeim erdeje. Különb erdő az érzelmek erdeje, mely ez édes tabernákulumot körülsusogja. Majd lábujjhegyen, minden neszt kerülve, a könnyűség öntudatlan gesztusával, puha léptekkel kerülgeti, majd lelkes, ujjongó táncban perdül körülötte s örül az életnek. Ah, ez különb erdő... S minden édes tabernákulum van így; mert „míg a király pihen, a szeretet s a hűség nardusza illatozik neki!” S azután mily zene ... mily tüzes és átlátszó s ragyogó zene ... olyan „limpidezza africana”; azután meg az a mély értelmű, az élet tragikumától s a heroizmustól megszólaltatott s hordozott wagneri zene... De ez is mind szimbolum, mert a liliom is csak az, s a psalterium, a cythara is csak az; csak jelzi azt a másikat, azt a fölségest, mely a szívben zeng s hullámszik s föltör s ujjongó akkordjaival magával viszi s sodorja a világot. Ahogy a gyorsvonal irama magával ragadja a leveleket s papírdarabokat, a tollat s a szemetet: úgy ez a „hosanna in excelsis”, ez a lengő s vad táncban az Úrnak hódoló lelkeség magával ragadja a világot, az időt, s tért, a csillagokat, holdakat, Andromache-ködeit, a saturnusi gyűrűk megperdülnek tőle. A lélek, az isteni szeretettől inspirált s megrészegített lélek ünnepli nászát, boldogsága glóriás ünnepét. Hozsanna! Hozsanna! Hozsanna!

Nov. 25. Ah, milyen mélység az a szentjánosi szó: „Aki eszi az én testemet ... az bennem marad s én őbenne”. Marad... Két vendég, én és ő, én nála, ő nálam. Két otthon: az enyém s az övé; s az övé enyém, s az enyém övé, s mindezek fölött az, hogy marad ... marad. Maradni akar, úgy rendezkedik el. De jó, be jó és édes vendégmaradó szándék; nem is vendég már. Akárcsak azt mondaná: aki eszi az én testemet ... abból én leszek ... azaz ő én lesz!

Nov. 26. Dávid király bizonytalán „fura szent” volt keresztény felfogás szerint; de aranyos lelke volt s meleg szíve, azt a *háremi*, a nem szent és pasás keretből is kiérezzük. Pl. a tánc „teljes erőből” az Úr szekrénye előtt, azután Mikolnak adott válasza, hogy „alábbvalóbb lesz még inkább mint volt” és „alázatos lesz az Úr előtt”, mely bepillantást enged vallásos s áhitatos lelkületébe. Mikor lélekről ítélünk, azt úgy kell kiemelni a történeti milióból mint a drágakövet a befoglaló sziklából.

Dec. 6. A karlsbadi forró vízsugár szökell föl szemeim előtt, annak zenéje s csengése zúg fülemben; a mélység lökö ereje ugratja s fölküldi benne hevét s gyógyító erejét. Ah, ezek a szökő, forró, zengő vizek! S az a sugár, s az a tiszta cseppekké, gyöngyökké szétválás ott fönt, mikor a sugár gyöngybokrétává válik, s mikor a legfelsőbb visszahajlik s hátraesik. Ennél a sugárnál érzem át a föld eroszát, azt az áramló, feltörő erőt; a katlanok, a föld gőzkazánjainak lüktetését, a vulkánok hevét, a megolvadt bazaltsziklák feszülését. Hogy tudnék e forrásnál imádkozni, eszmélni s elmélkedni... hevülni, forni s szökni. Ah szent vizek, misztikus vizek, mélység heve, gyönggyé vált melege! Imádlak nagy Istenség! S ilyen forrás, heves szökés, vulkáni izzás, mélység, feszítő energia az Oltáriszentség... Úgy nézem szökését a csillagok közé s hevét, mely olvaszt kőzetet s világot, szirteket, keménységeket ... hideg lelkeket. Ah, miért nincs a tabernákulum a karlsbadi csarnokban, hol nem lámpa égne, hanem ez az áldott forrás szökne – szimboluma a szeretet meleg mélységeinek s a magasságokba törő boldogítási vágyak. Vagy a Brander-Tal sasfészke előtt kellene állnia egy magas tabernákulumnak, a völgyből kiemelkedve; s ott se égne lámpa, hanem a hívek a sasfészkekből kiemelkedő, szárnyát feszítő sást látnák s szívük repesne s szállna ... et volabo et requiescam! Édes Jézus, adj hitet! – Igen, adsz; a te adományod az, de meg kell fogunk; a levegő is Isten adománya, de lélegeznünk kell; a kenyér is, de rágnunk kell; a fény is, de a szemünket nyitnunk kell! Igen... Deo gratias!

Dec. 18. Sokszor úgy tetszik, mintha alig volna fogalmunk a kereszténységről. Néha a vallásos megérzésnek hulláma vetődik át rajtam s elborít, s akkor megérzem én is jobban a keresztény lélek mélységeit. Mi az a fenékhullám, ha harminc méter magas is, a tenger mélységeihez! Ezek az Úr Jézus lelke; a hullámok pedig a kegyelmek, melyek lelkéből kiindulnak s minket elborítanak. Igaz az, hogy a szenteknek volt egy titkuk, melynél fogva tudtak szívből alázatosak s buzgók s önzetlenek s tiszták lenni, s az az Úr Jézus Krisztus. Aki belemélyedt s érzéseit megtanulta, az tudott erényes motívumokat s nagy erkölcsi erőket magában megtapasztalni. Ilyen pl. Betlehem s a kisdedben megnyilatkozó alázat, az az örvény, igénytelenség, szegénység, hová az Istenség száll! az a kioltása minden csillagnak s fénycsillámnak, mely a nagyságot elárulta volna, az a radikális exinanitio, humiliatio, hová a Logos került [Fil 2,7–8]. A „forma servi”, a „forma parvuli” – mily szédítő mélységek, mily hegyvidék! Ah, ehhez kell szoktatni a mi megvakított szemünket; nézni kell s mérni kell a leereszkedés e mélységeit. Félre szavak, elkoptatott, zsurnaliszta szemét; félre értelmetlen fogalmi pozdorja! Uram, vetközz ki minket e silányságokból, e világiás ránk kényszerített zagyvaságból. Lássunk frázis nélkül: Isten gyermek, szegény gyermek lett! S azután nézzük a mi testvéreinket, szentjeinket, mint közelednek s mit merítenek e forrásokból! Milyen lelkiségeket! Mily dallamokban szállnak föl itt pacsirtalelkek! Mint omlanak szeretők az Isten ölelő karjai közé! Mint baktatnak magányos útjaikon e hegyvidék magasságaitól vonzatva azok, kiknek megnyílt szemük, s kidörgölték a fogalmak, a téveszmék pókhálóit szemükből. Szent, szent alázat... imádó, hódoló lelkület... Isten trónja elé vannak érzelmi fonalaiból a legvirágosabb szőnyegek szöve! Ah, az én lelkem is itt, errefelé jár; alázatos mint a régi betlehemi furulyás, az utolsó kis pásztor. Mit gondolt ez a gyerek a jászol előtt? A naív csodálat, az öntudatlan eszeveszettség az én lelkületem is. „Bámulom és fel nem foghatom”; ah ... igen, ezek is szavak imakönyvekből; de amit az ember megél alázatos megsemmisülésben, az nem szó, az tett, nagy tett! Az Isten gyermekeinek imája nem fogalom, hanem élet, tapasztalás, mit szóba foglalni nem lehet. Sőt a szó, a kopott szó néha akadály. Talán azért van ellenszenvem az imakönyvírás ellen. Nem, nem, a szó nem kell! A szó hazug, mert üres. A szó látszat, mely mögött a vékonyka valóság az absztrakt fogalom! Pedig nem ez kell, hanem a valóság. Mi az? Amit átélünk!

Dec. 25. Tegnap a fegyházban kihirdette Kövess főügyész az amnesztiát. A foglyok nem tudtak róla; meglepetés volt nekik. Kővé válva, a képtelennek tartott hírrel szemben, szinte bambán néztek; megállt az eszük. „Nem értitek, szabadok vagytok, elmehettek ... az ajtó nyitva van ... mehettek.” A prédikációban rámutattam a mi nagy amnesztiánkra, melyet az egyház ad, s ma is ad az apostoli áldásban. Bűneinket megbánjuk s meggyónjuk s Isten megbocsát; de hátra van az ideiglenes büntetés. A rabok is megbánják s meggyónják bűneiket, de a büntetést el kell szenvedniök. De íme, jön az amnesztia, a büntetés-elengedés, a valóságos búcsú... Ah, Uram, Jézusom, édes kised Megváltóm, válts meg egészen ... büntől s büntetéstől, a gyónásban s a búcsúk által! Mily érdekes, szinte juridikus eleme a búcsú a katolikus tannak. Amnésteia = feledése a rossznak. Felejts, ne vedd, ne tartsd számon. Te édes gyermek, te ugyancsak felejtesz dicsőséget, s tapasztalsz keménységet ... segíts!

Betlehem hegyoldalait benőve látom karácsonyfákkal ... milliókkal, s gyertyafények lobognak e tündér erdőkben... Azután látok gyermekeket térdelni Betlehem vidékén; hegyein millió gyermek térdel s imád s örül... – Gyermekek, mi mindnyájan, kik gyermekekké lettünk azáltal, ki gyermek lett értünk: édes gyermek. A barlang nem dobsinai; meletget lehel, pietást; ki van bélelve angyalarcokkal s szárnyakkal; a barlang szája előtt állnak gyönyörű nők: a hit, a religio, az áhitat, a tisztelet, s táncolnak karban a lelki örömök s vigaszok. Ah mennyei harmónia! S ott elmélkednek s hallgatóznak próféták, szentek, költők, dalnokok,

muzsikusok, festők... „Wohl ist dem Sanger, deen Ohr gelauschet hat an fremder Welten
Tor!” Wir lauschen und erschauern und ergluhen und singen! Io, triumphe!⁶⁹

⁶⁹ Boldog az az ekes, kinek füle idegen világok ajtajnl hallgatdzott. Mi hallgatdunk s megremegnk s ttzesednk s nekelnk. Hej, te gyzelem!

1922

Jan. 1. Laus Deo et dulci Domino meo, Jesu Christo, cui me appropinquare ex corde gaudeo. [Dicsőség az Istennek, édes Uramnak, Jézus Krisztusnak, akihez közeledve szívből örülök.] Mi az élet értelme? Az örök élet. Azt is mondanám: az elmúlás, hogy az igazi jöjjön felénk. Jöjj, jöjj, Uram! Ez a világ a kábulatok, a bárgyúságok, a torzulatok, a törpeségek, az elfajulások világa. Isten úgy nézheti mint nagy rachitikus kórházat. Az egyenes vonal, a lélek stílusa, a limpidezza, a dialektikai s logikai higiena, a szellemek eugeniája nagyon ritka. Csodálatos bütyköket, daganatokat, utálatos fakadásokat, született gonosztevőket mutat föl a lélek világa. Azután mily menaszéria ez?! Ludak, kacsák, tyúkok! S mit esznek, mivel táplálkoznak, mit vesznek be, – mitől púposodnak, dagadnak, nyálfolyásúakká, gödörösökké lesznek; mily moslék, melyet tudomány s kultúra kever! No és az irodalom!

Jan. 16. Ma megint írok; írhatok is, mikor félsötétben visszajövök az én liliosos erdőcskémből, e rózsaligetemből, ahol az Úrral tárgyalok. Eltárgyaltam azt is, hogy nekem kell az első adorátornak lennem; hogy ki kell nyújtózkodnom lélekben az egész diecézis fölé; rá kell omolnom. A lélek azt bírja, az ki tud nyújtózkodni Dobogókötől egész Baracsig! S azután, ahol ez a kifeszített lélek éri az Oltáriszentséget, ott sebe támad, rózsza nő ki belőle, kiszökik az érzelmek égbeszökő gejzírje, s imád s örvend és lejt és énekel, és – „tota deficit”. Kiadja a lelkét.

Jan. 17. Meghalt R. Gy. Meglátogattam a kórházban. Olyan rezignáltan nézett, mint szárnyatörött madár. Mondtam neki, hogy gyónjék meg. Mint a partéből látom, nem tette.

Jan. 18. Nagyon köszönöm az édes Jézus fölvilágosításait Tököl, Kelenvölgy s hasonlókbán. Mimóza akarok lenni fuvallataidra! S azután ami eszembe jutott a szentáldozásnál, az, hogy mily impetust kell mindig gondolnom a kegyelem részéről, mihelyt az akarat csapját megfordítom. Mint az a 15.000 lóerős motor Csepelen; csendes, de óriási erő feszül benne, ha a csapot eltörlják, árad belőle: ez a képe a kegyelemi erőnek. Nagyon megragad, hogy milyen a rólam való isteni kép, mely szerint Isten gondolt s akart engem: Ez az a Dorian-Grey-féle rettenetes gondolat, hogy az eredeti szép kép mint változik el, csúnyul el, torzul el. Nem volna bátorságom ezt a revelációt megélnem s önmagamnak, ahogy Isten gondolt, szeme közé nézmem. Pedig ez történik a halál után; ez az epifania, ez a leleplezés, ez az összehasonlítás, confrontatio! „Conformes fieri imagini” [Róm 8,29] – mondja Szent Pál: ez több mint hasonlóság; az a „con” és „form” = egyforma. Az csak akkor lesz, ha a lelkem és a Szentlélek egybeolvad, s ha én ő leszek. Nagy, hatalmas szavak. Grandis sermo... égető Logos... áthasonulást teremtő erő! „Was das Heil vermag” – olvastam – das Heil, die Ewigkeit... die brennenden Kohlen. A vivus sermo et efficax et penetrabilior gladio ancipiti, [Zsid 4,12] mely lelket boncol!!!

Jan. 18. Teljesen világos előttem, hogy a küzdő feleket nálunk nem így kell elgondolni, hogy katolikus vagy protestáns, hanem világtörténeti s elvi szempontból csak így: katolicizmus vagy szocializmus. Mert a revolúció, az ősi szakadás voltaképp a katolicizmus elleni támadás, a kereszténység elleni támadás volt. Ezt nem szabad szem elől téveszteni; ez nem azt jelenti, hogy a protestánsok nem keresztények egyénileg, de a keresztény elv, a keresztény blok nem a protestantizmus, sőt azt a protestantizmus tagadásba vette. Ez a szembeállítás: katolikus és protestáns szinte anachronikus, valami elkésett s inkább mesterkéltséget s nem őszinte distinkció. Aki őszintén, úgy értem, jóhiszeműleg csinálja, az nem nyúlt vissza a tulajdonképeni elvre: a revolúció mibenlétére. Én is szoktam a katolikus és protestáns kooperációját hirdetni, amennyiben ezidőszert ezzel is megvédhetőnek gondolok egy-két pozíciót. *De erre a kooperációra egy percig sem támaszkodom, mert hogy mást ne*

említsek, a kath.-nak nem lehet támaszára a prot. és viszont. S azután mi az a közös a hitben köztünk? Pl. akik a nemzetgyűlésben ülünk?

Jan. 19. Nem rettenetes ez a tapadás a földhöz? A tűz sem ijesztette a két banyát, aki nem akart az égő házból kijönni, mert ott volt a kincse. Lelkük nem volt, csak pénzük. Hát a *modertárnai (?) pap, ki a nagyszombati deficienciában haldokolva az imázsámolyt nézte, melyben 6000 arany volt?* Hát Volánszkyék apósa, vagy vén rokona, aki púpja alatt a ködmönében 38.000 forintot akart sírba vinni? Leánya a kiterített apa púpja alá nyúlt s úgy emelte ki a csomagot. Heu, heu miseri amplexati sunt stercora! [Ah, ah, nyomorultak, trágyát öleltek.]⁷⁰

Jan. 27. Nem keresem, följegyeztem-e⁷¹ már, amit multkor egy szegedi festőművész- ismerősöm mesélt, hogy ő Tolsztojhoz elment. Mindenét eladta, nagynehezen odajutott. Az állomáson még elosztotta pénzét s gyalog beállított Tolsztojhoz, s felajánlta magát s mindenét Tolsztoj ideáinak megvalósítására. Tolsztojt kellemetlenül érintette a művész berontása (németül beszéltek); nem tudta, hogyan védekezzen a tolakodó ellen, akit „zum Teufel” kívánt amúgy lélekben. „No, de mit akar – mondá – mi jön eszébe? Hát mit csináljak én magával? Itt nem élhet, nem maradhat.” A művész is fejtegette az idealizmust, de csakhamar látta, hogy más az idea s más az élet. Tolsztoj nem volt Asszisi Szent Ferenc s más szent sem. Ő írt és írt, de azt nem élte, ahhoz nem volt ereje. Nem is volt beállítva, hogy komolyan vegye s tegyen ideái szerint. Azok az ideák hozzá repültek, ő azokat felfogta, de a nagy úr, a gróf az íróasztalnál csinált belőlük hűhót, de azok nem csináltak belőle embert. Olyan más idealista-féle, akinek nincs meg az „élet” kegyelme. Beszél, ír, tárgyal; de nem él. Nem radikális, hanem dilettáns. – Művészem fölszedte nem a sátorfáját, de a könnyű batyúját s otthagya Tolsztojt s mondta nekem: azóta ezek a nagy írók s nagy nevek merő tehetetlenségek s ürességek nekem. – A szegény ördög – értem Tolsztojt – azután végleg megkergült, mert nem bírta sehogy áthidalni azt a nagy úrt a sok ragyogó szó s a teljes tetthiány közt... Melior est dies una in atriis tuis... [Zsolt 83,11]

No és Nietzsche ... das Tier, amely hörgött s horkolt, mikor a mellékszobában olvasták Zarathustrát?! No és Voltaire, ki a serblit kiitta kétségbeesésében és szertelen vigyorgó dühében? Szép kultúr-társaság!

Jan. 30. Hogy a szent kereszt alatt mi van, mi folyik s hogy mily láthatatlan nagy valóság s jelenlét halmozódik... nem hegy, piramis és dóm, hanem hegyvidék, montes super montes. Mi legyen az? Lelkek tűzfolyama, vagy gyönyörűségkertje... Lelkek, kik itt életre ébredtek s szépségbe öltözködtek s a vonalak s az alakok, a színek s színezések, a fények s a tüzek szépségét sugározzák! S mily hangok, énekek, dalok, mily Glóriák és Credók s mily „assumpták” és tilinkó és Énekek énekéből való motívumok! Ah, Uram, e nem hallható csengő, zengő hősies világ! De azután? Ott a Szent Szűz, a legszebb, a sponsa és amica; az a külön hegyvilág, az a külön bűvös sziget. Ami itt folyik: megváltás, forró vér, epedés, az mind a Szent Szűzért van. Krisztus úgy szenved mint aki elsősorban s csak egyedül érte szenved; azután jönnek a szentek ... aztán a prolik ... a massa, a gente! Ah, igaz kiválóság mindenütt van; arisztokrácia mindenütt; a démos, az a ringyrongy. Igaz, hogy Krisztus ezekért is meghalt; de sok arisztokratikus vonás van mindenütt! A praedilectióban, a predestinációban!

Jan. 31. Most megint csinálunk választójogot, s emeljük a népet. Isten segítse e „darukat”. Folyik a szó jogról, egyenlőségről, szabadságról. De ami a sajtó érdekkörébe jut, az eo ipso vásári lármába fül. A sajtó arravaló, hogy felvilágosítson. – No, ez merész állítás. Tessék megnézni ezeket a sajtókulikat, ezeket a fejtetlen, éretlen hadonázó tökmagokat;

⁷⁰ Vö. 1920. jan. 24-i feljegyzést, ott 36.000 frt szerepel.

⁷¹ Vö. 1921. szept. 16-i feljegyzés.

nekem ezek úgy festenek, mint a verebek a mi nyárfánkon őszi estéken. Ez a fülsiketítő s verébgégéket repesztő csiripelés, ez a veszekedett rángatózás, ugrálás... No hát élvezzék a koncertet. Ha nagy problémákról van szó, akkor a hivatlan tollszárrágók nekik mennek s ki erről, ki arról az oldalról bökk rajtuk. Hasonlók a jóllakott egerekhez, melyek a diókat már nem rágják ki, de zörgetnek velük. Minek is a problémák kemény héját nyitogatni; elég, ha zörgetünk velük!

Jan. 31. A nemzetgyűlés, főleg a keresztény egyesülés pártja teljesen felfordul; föloszlik. Oka ennek a vezetés hiánya, a teljes szervezetlenség s a sok klikk. Mindenki vezér s tesz a maga feje szerint. Ily társaságban a tömegpszichózis pusztít, s kiszámíthatatlan buta állásfoglalások lepik meg a gondolkozót. A szájhősök s fecsegők természetadta fegyelmetlensége itt szabadon s gyeplőtelenül vágat, s a parlament igazi „fecsegde”, Schwatzbude, *s a parlamentárok szófoso, szőlőrecsapos üres fejekké lesznek.* – Stupid like a commission, mondja az angol és Schiller: „Jeder, sieht man ihn einzeln, ist leidlich klug und verständlich, Sind sie in corpore, gleich wird ein Dummkopf daraus.”⁷² Azért gondolom, hogy dehonesztáló papnak a képviselőség. Nem illik a tógához, hát még az evangéliumhoz!

Febr. 1. Bárá *Kornfeldék* kis leánya, kik különben igen benyomást tettek rám, sok mindenfélét hallván az öregebbek beszélgetéseiben Dantéről, ezt kérdezte édes anyjától: Mama, hogy hívják azt a fürdőhelyet, mely a pokol s a mennyország közt van? érti ez alatt a tisztítóhelyet. Érdekes fölfogás, mely a környezetnek idegenszerűségét is mutatja a keresztény hittől.

Febr. 7. Memoria passionis az Oltáriszentség. A passio Domini mégis csak a legnagyobb esemény, s nagyobb, mint a vízözön s mint a világháború; s az emberiségnek ezt kell legmélyebben lelkébe vésnie. Folyton emlékezni, hogy mit szenvedett az Úr s minden vércseppjét külön imádni, külön liturgiával. Bruxellesben van a Szentvér-kápolna s Párisban a töviskoszorú-kápolna, s az egyházban van a nagy áhitat olajillata. S Jézus is mily pietással volt a passzió iránt! Istenem, mily pietással! S hogy az Oltáriszentséget „in memoriam” passionis rendelte. Lehet-e finomabb vonatkozás s emlékeztetés s figyelmeztetés? Minden liliumom, minden rózsám kápolnám falain s a Butzenscheibenek⁷³ mindmegannyi sziporkázó napja mind ezt ünnepli s a dómok, s a vizek a templomos hegytetők körül!

Febr. 17. Hál’ Istennek, megszabadultam a nemzetgyűléstől. „Ó istennő – mondotta Demosthenes – hogy a három legcsúnyább állatot választottad ki kedvenceddé: a baglyot, a kígyót s a démoszt!” Ez az utóbbi egy dekadens piszkos társaság, konglomerát minden szenvedélyből, butaságból és komikumból. Jól mondja a német, hogy „dummer Teufel”; minden ami komisz, az buta is; a legraffináltabb zsidó is buta. De én démosz alatt nem is azokat a jóérzésű csizmásokat értem, hanem az uborkafára mászó akarnokokat. Ó demokrácia, te buta ördögpofo, mikor fordulsz majd föl? De mit helyette? Aztán még egyet sajnálok, azt a szép, gót palotát, melybe beleállítják a makói zöldségpiacot. Ó szép ház! Wie schön wäre Italien ohne Italiener und das herrliche Parlament ohne all das Kraut, das dort gedeiht.⁷⁴ Éljen a demokrácia! Tu autem Domine, miserere nobis!

Febr. 25. Nálam járt K. gr. s elmondta, hogy olvas egy statisztikát, mely szerint 1900–1910-ig a kivándorlás 1,300.000 volt, de a bevándorlás – hál’ Istennek – 1,000.000 fölül, tehát csak 300.000 körül. S ezt a liberálisok nem látják, hogy Magyarország veszte! Jaj, de rettenetes! hogy az agy is úgy megkérgeződik, hogy nem lehet az igazsághoz hajolnia s azt elérnie. Ilyenkor látom, hogy minimális az elfogulatlan ismeret.

⁷² Schiller: Mindegyik, külön nézve meglehetősen okos és értelmes; ha testületben vannak, mindjárt ostoba fej lesz belőlük.

⁷³ Ökörszem ablak = kisebb kerek vagy ovális ablak (barokk épületeken).

⁷⁴ Milyen szép lenne Itália olaszok nélkül és a pompás parlament mindama káposztafej nélkül, ami ott tenyészik.

Márc. 6. Ignem veni mittere... Tűzben álljon minden, a világ s mindenki, én is. Tűzben, hévben, szeretetben, buzgóságban! Mikor úgy serceg a száraz bokrokban a tűz, s oly nagy erővel szikrázik föl a lángja, akkor úgy érzem, hogy ilyennek kell lennem; ily bátornak, lelkesnek s hevesnek. Licht- und Feuer-Natur. Kivált ha rossz papokra gondolok, *kik halálos bűnben miséznek* – ezek a jégcsapok, ezek a hógombócok; ez a piszok nép az eucharisztia hímes tavaszi virányán; az örök szépség s szeretet csillagai alatt görényutakon járnak!

Márc. 9. Imádkozni, a lelkemet kiárasztani, tüzes vágyak esőjével bepermetezni – ezt szeretném a világgal. S azért mikor harangoznak, s a harang lüktetése kilöki magából a hullámokat, a hanghullámokat, oly szeretettel gondolok arra, hogy azok végiglejtenek városon, behatolnak zárt ajtón és ablakon s kiöblögetnek falat, bútort. Bevetődnek zsidóhoz, pogányhoz, s locsognak s locsolnak; s akkor eszembe jutott, hogy beljüket kavárom a narduszt, az arómát, a parfümöt – beljüket kavárom s keverem a lelkemet, a hitet, a szeretetet, a Krisztus iránti szimpathiát, a kompassziót s azokkal az imádságos hullámokkal, azokkal az illatos vizekkel hintem s öblítem végig a világot. Oly hullámok ezek, melyek nem ütköznek falba, s fába, hanem csak lelkeken s szíveken lesz hangos loccsanásuk. Érzésekké válnak. Deus meus, ad te de luce vigilo – ad te sono, vocifero cum omnibus campanis Ecclesiae!⁷⁵ Mily kedves volt nekem, mikor a januári sötét estén a vonat megállt Borsosberinkén, s hallottam a sötétből felém csengeni az esti harangszót. Így is s mindenképen imádkozunk. Akkor a campana nem „aes sonans” [zengő érc – 1Kor 13,1].

Márc. 25. Ma végre megértettem valamit, amit eddig észre nem vettem amúgy igazában. Megértettem, hogy miért szeretem annyira a vadrózsát, azt az elegáns, szépnövésű, lengő derekú csipkerózsát. Hát ebbe szállt Mória hegyén a szent tűz; ez előtt térdelt Mózes, ez hajlongott s rengett a tűz fuvalmában a „szent földön”, terra sancta! Az örökké szép csipkerózsza. Nos és aztán: itt a szimbolizált valaki: a vadrózsás Szűz Mária. Az Annunciata – már benne ég a tűz, s el nem égeti! Megmaradt érintetlenül, megmaradt szent, szabad, független földnek, szűznek. – Sokakra szállt az Isten ereje, sokakat hevített, s kitört lelkük gondolataiban s alkotásaiban világtörténelmi magaslatokra. De senki sem kapta Istent úgy, mint a Szent Szűz; s ezért ő lett nem művésze, hanem remekműve Istennek. – S azután a nő lett az; férfi nem lehetett; tabernakuluma, osztenzóriuma a Szent Szűz Isten-anya! Őt, Krisztust, nem férfitől kapta, hanem Istentől; a nő kapta, s így legszebb lett. Ez az erosz vitte őt a csillagok közé. Istené lett ő is, s az egyesülése szebb mint minden ének. Az Énekek éneke a férfi s nő szerelmét s egyesülését énekli, s abban látja szimbolumát a léleknek Istennel való egyesülésének; de mily ének énekelje a Szent Szűz egyesülését? Ah, az már nem szimbolum, az páratlan s egyetlen valóság. Március 25-e, ez az Isten éje, ez a Szent Szűz éje, Afferuntur regi virgines – ime a háremi kép; ez is szimbolum! De itt több van: affertur regi virgo – unica!

Ápr. 3. Heil Juda! A derék S., zsidó vallástanító, mivel most rabbi nincs, beszédet tartott a zsinagógában az aranyborjúról, s buzdította híveit, hogy ne csaljanak, ne uzsoráskodjanak etc. Lett erre nagy gezéresz Izraelben. Nü – mondták – nem fizetjük magát! Nem adunk magának 60.000 K-t! S miért nem hagy minket keresni?! [...] S ezekről mondják, hogy a vallás tartja őket. A vallás nem tart, mert nincs! Sz. G. is ezt mondja.

Ápr. 4. Itt járt P. Lassberg. Jó, kedves finom ember. Beszélte, hogy az étkezőben szemben ült egy franciával s beszélgettek franciául. Aztán kérdezte az idegen: úgy-e, ön angol? Nem, német vagyok, felelte. Azután egy szót sem szólt hozzá, s nem fogadta köszöntését. Azt is mondta, hogy az eminenciás urak a konklávében milyen barátságosak voltak s a teljes béke érzéseit ápolták tereferelés s ebéd közben. No meg azt, hogy mennyi

⁷⁵ Istenem, hajnaltól hozzád vágyakozom (vö. Zsolt. 63,2) — Neked harangozom, az egyház minden harangjával hozzád kiáltozom.

adót fizetnek Itáliában, még a vino dei castelli is lirákba kerül. Hej, de más világ volt abban az évben – most nem tudom, melyikben – mikor így volt hirdetve: per bere 10 minuti: tanto e tanto ... per bere una mezz'oretta: tanto e tanto, vagyis mikor a bort óraszámra lehetett „innya”!

Ápr. 12. Ma tíz éve elsüllyedt a Titanic! Nagyszerű szentáldozással zártuk le a lelki gyakorlatokat. Mondhatom, még emelkedőben vagyunk. Ez az egyetemi templom valami tradicionális szellem szentélye lett nekünk, s a vashollók kint a rácson kínálgatják évek óta a próféták és szentek kenyerét.

Ápr. 18. Jellemző esetet hallottam tegnap az ifjúsági ösztönös pszichére nézve. Itt egy szerencsétlen, kosztot adó özvegy elcsábított egy VIII. osztályos nála lakó fiút és élt vele. A fiú elszáradt s végre egy más jó fiúnak megnyitotta szomorú lelkét; többek közt ezeket mondta: Nem lehet, hogy Isten legyen, aki ily ösztönöket adott az embernek, melyek alatt annyit kell szenvedni. Ő már nem hisz. – Ez a típus. Ahelyett, hogy imádná Istent s folyamodnék hozzá, aki az ösztönöket teremtette, de az ösztönök ellen a lélek s a szép, erős, a nem fonnyadó, hanem a virágzó, a nem megbukó, hanem a tanulmányokat jelesen végző, a nem meghódoló, hanem a fölényes élet gátjait és segítségét is megadta, ahelyett a posványba gyáván beleakadva, tagadja őt. Igen, a posványban az ördög van a rothadás s a szifilisz pokla van; a gyermektelen s ivadéktalan nemzetek sivataga kerül el azután a posványon túl; igen, igen! Hát József hogyan tett Putifár feleségével? Hát Aquinói szent Tamás a hozzá beeresztett kéjnével? Hol az erős kar? Hol a tűzhelytől kiragadott égő zsarátnok? Hol a küzdő lélek? O quam pulchra est casta generatio cum claritate, immortalis est memoria ejus!⁷⁶ De van más oldala e szomorú éremnek. Mily kegyelem a tiszta léghő! Hogy kell az ifjúságot óvni! Mily rettenetes dolog, mikor X. azt mondta nekem, hogy a bérálás napján a kapott pénzzel bordélyházba ment! Hát van a csörtető vadnak, van a vérszopó görénynek ily éjjeli útja, mint az ilyen léleknek! Ah, Mária-tisztelet; ah, kongregációs munka!

Ápr. 19. Mily szent, édes, csendes öröm tölti el a lelket húsvétkor. Ez az a győzelmes megnyugvás a nagy diadal után, ez az a mindent engesztelő szeretet s belőle fakadó béke! Pax et gaudium in Spiritu Sancto! Még rokonszenvesebb lesz nekem Szent Péter, mikor őt Szent Jánossal nagy izgalomban, szinte rémületben futni látom a sírhoz. Mi történt? Mit hallunk? Föltámadt, üres a sír? Még zűrzavaros az érzések, az örömök s szenvedések folyása, az a katarakta, mely a lelkén végigzúg! Ragadja őt a mély szomorúságba, gyászba s fájdalomba merültet új remény, érthetetlen nagy remény, örök remény. Képzeteit a Golgotáról, a véres, a rettenetes képzeteket fölzarvarja s háttérbe szorítani akarja vakmerő gondolat, hír, jóhír, de hihetetlen hír, hogy ő a győző, s nem ők. A sötét éjt nem villám hasítja, hanem hajnalpír, egy diadalmas, le nem törhető, vissza nem szorítható hatalomnak, az invictus solnak kibontakozása. Nem rózsaujjú, de candidus et rubicundus s amellettt vértől bíboros szép hajnal hasadása! Futott a jó ember, szedte a lábát; a szíve vitte volna, de az ina nem úgy bírta, mint Szent Jánost az övé. S aztán ott megállt, zihált a melle s villogott is, meg könnybelábadt a tekintete; bement a sírba s látott összehajtott lepedőket.

Ah, emberszívek, mi játszódott már le bennetek?! Mily csodás poklokot, még csodásabb mennyországokat hordoztok magatokban. Egy ilyen mennyország a húsvét; megérzése annak, hogy Jézus bűneinket elvitte s Isten örök, boldogító bocsánatát nekünk meghozta. A dicsőséges Jézus hozza ezt, mikor mondja: Pax vobis ... Ego sum ... s lehel s Szentlelket ad, első adományul, amit hozott; a bűnök bocsánatát. Mily szép és mély, hogy a sacramentum poenitentiae a dicsőséges, lelkeket vigasztaló, őket a földön az édes béke mennyországába állító Krisztusnak rendelése. Az Eucharisztia nagy szeretet a búcsúzás szomorúságában, a

⁷⁶ Ó, mily szép a tisztasággal tündöklő nemzedék, emléke halhatatlan.

poenitentiae sacramentum a lelkek szabadítása a győzelmes Megváltó fölényes érzéseinek keretében! Édes Jézusom, ezt a lument is köszönöm.

Ápr. 20. A szellemi világ, de meg az egész érzési, gondolkozási, költészeti, művészeti milió, melyben vagyunk, voltaképp annak az ismeretlen léleknek akciója, az élete. Mi pl. a látás? az a fény s világosság, mely a szemidegben gyúl ki, mert hiszen az nincs kint; kint csak az ingerlő behatás van. Ah, hiszem! Ah lux! Nagy újság s újdonság, mely a sötétből, a koponya teltségéből sugárzik! Ott bent sötét van, csak kint van világos! Pedig dehogyis, bent van világos, kint sötét! S úgy vagyunk minden mással: ésszel, művészzel, zenével, költésszel: Más és más világosságok, melyek ott bent kigyúlnak. Minden attól a belülvaló, csoda-orgánumtól függ. „Steht ein Minstrel mit der Zitter!” Mi is ily Minstrelek vagyunk, rezgő lélek, rezgő fények citerája a lelkünk! Egy talajból fakad mind e szépség s változatosság! A fények ugyanegy lélek fényei! A mélység villanásai. Ez a talaj s mélység a lélek. Innen vannak a megérzések, az inspirációk s a kigyulladások ... s az igazi ember az, aki megérti magát, s e csodavilág fakadásait nem törli le, hanem egybeköti egy csokorba! Tudomány, művészet, erkölcs először sejtelmesen, a mélységből gyöngyöznek s az újságnak ígézetével s a titokzatosságnak kultuszával takaróznak; valahogy papi ornátusban öltözködve tűnnek föl. A líra az Istenség érintésétől lesz beszédes; átlag mind religiosus stílusban jelentkeznek, szolgálva a Fölséget! Az inspirációk meg épen a „numine afflata poesis, architectura, pictura, musica, artes” szimbolumaiban jelképeztetnek helyesen. Enélkül a festészet a fény s a színek technikája, a képek studiumok, az egész művészet utánzattá válik. Nincs bennük lélek. Erről is mondhatni: elvesztette lelkét, vagy a technikai haladás a lelkébe került. – „Also Kunstreich über sich, Erdenreich unter sich, statt Analyse und Asphalt.”⁷⁷

Ápr. 22. Tegnap tudtam meg, hogy H. M. egész éjjel térdenállva imádkozott értem, mikor 1919 februárjában a vármegyei protestáló gyűlés után, ahol *Károlyi József* gróf tartotta beszédét, a szociáldemokraták el akartak cipelni engem is. Caritas plus anhelat, quam valet; ast hic valuit.⁷⁸ Isten áldja meg őt!

Ápr. 28. Jól emlékszem, gyönyörű nap volt 1880. ápr. 28., mikor Schlitz-zel San Giovanni e Paolo-ban voltam; ő misézett, én ministráltam; azután hazaballagtunk. A genius loci-t mindig meg kell hívni, mikor az ember valahová megy; néhol olyan, mint az őrangyal, mindig velünk van, akkor is, ha nem hívjuk; pl. Rómában, ha jársz is szent helyeken; máskor s máshol hívni kell. Ezt mondtam ápr. 25-én a Zeneakadémiában az Ottokár-hadiárvaház koncertjén is ... hívni a géniuszt! Hát amikor a géniusz elénk jön! ah, „ich folge dem Genius, der mir winkt”. A megelőző géniusz – a Szentlélek!

Ápr. 29. Tegnap nálam járt a nyugatmagyarországi banditavezér, P. Nagyszerű dolgokat beszélt, azt is, hogy az antant-tisztekkel hogyan bántak, hogy a francia ezredest lehivatta – ő volt egymagában Sopronban, 150 fölkelője pedig kint a városon kívül. Az azt üzente, hogy jöjjön ő fel hozzá. A P. erre azt válaszolta: „Csak jöjjön le az ezredes, még pedig mindjárt”. S lejött az ezredes úr alázatosan. Elmondta, hogy meghagyta az antant-tiszteknek, hogy ne távozzanak. Erre ők: „de hiszen akkor internálva vagyunk”. „Hát igen”, mondá mosolyogva. Az utcán leköpték, nevelték őket. Hozzá folyamodtak, igazolásra szólították az antant-tiszteket s konkubinákat. S ez a győzedelmes „pokk” ezt mind eltúrte; ezek a hősök; egy se mukkant. Hát van-e hősiesség s tisztesség hit és erkölcs nélkül? Főelvük a bőrük, a nyomorult, kiélvezett s kiégett bőrük. „Pellis nostra quasi clibanus” [Bőrünk úgy izzik, mint a kemence... (Síralm 5,10.)]; nincs ezekben lélek. Én tudom, hogy a nyugati kultúra bête és canaille!

⁷⁷ Tehát a művészet világa legyen az ember felett a földi birodalom pedig alatta, nem pedig elemzés és aszfalt.

⁷⁸ A szeretet többre vágyódik, mint amire képes – ebben az esetben képes volt.

Ápr. 30. „Mehót Beöthy Zsót.” R. I. P.! Valami nagy tudós lehetett „in der Silberstecherei” [a szörszálhasogatásban] s másrokon tudományokban. Ezzel a jeles úrral volt alkalmam találkozni. Hál’ Istennek, hogy kikerültem a gimnáziumban nagy alkotásának, Irodalomtörténetének magolását, s hogy Szvorényi 114 lapját srófoltam csak be; e szakmából bizonyára ez is elég. – Nos és aztán láttam Zsolt barátunkat 1907-ben vagy 1908-ban a „szabad-oktatás” kongresszusán Pécsen. No, ez volt mulatságos szituáció! Láttam a nagy komáromi filológus soványságán libegő bugyogójában, amint szaladgál jobbra-balra s tördeli a kezét, ő, a kormány képviselője, akit nevetnek a szocialista, zsidó intellektüellek. No hogy ilyenek is vannak, s hogy még egy egyetemi tanár sem imponál nekik, akinek irodalomtörténetére ők fittyet hánynak, s akiknek történeti materializmusához viszont meg ő nem ért. De a dicső kormány idők-megértését jellemzi, hogy mikor világnézetek ütközéséről van szó, akkor egy komáromi nemes embert s filológót küld ki. Bizony ennek a bugyogója ott még tágabb, ő benne még soványabb lett. Hogy szaladgált az hozzánk, keresztény szocialistákhoz, s megsegítettük. Azt gondoltam, hogy hálás lesz érte, s hogy ha találkozunk az Akadémiában, tán meg is köszöni. Úgy látszik, hogy nem zárt szívébe.

Sőt! történt, hogy 1921-ben a Dante-évben az Akadémia ünnepélyes ülésén Dante Istent imádó Commédiájáról szólva jól levágtam a *káromkodó* Madáchoz, akiben a pietásnak s a Fölség tiszteletének egy szikrája sincs. Ez olyan stílszerű „Divina Commedia”, melyet káromkodó ember írhat – tele szemrehányással az Úr ellen s lepocskondiázásával az ég s föld Teremtőjének. Hlatkty ez a szemtelen hang inspirálta a Weltendämmerung megírására. Kimenetkor találkoztam Beöthyvel. Hideg, ignoráló tekintetet vetett rám s elietett; azt gondolta, azaz hogy nem gondolta, hanem érezte: Mily idegen hang ez a M. Tud. Akadémiában; nem ért az irodalomhoz; nem tanult nálam bámulni – blazirtságot s káromkodásokat. De azért nyugodjék a nagy férfiú. – Olvastam, hogy mikor első tárcáját bevitte egy hírlapi potentáshoz, s öt forintot kapott érte s egy ajánló levelet, ez utóbbit mindjárt a folyosón feltörte s elolvasta; az állt benne: „K. B., itt küldök neked egy fiatal író. Kérlek, tedd el spirituszba”. Gondolok, hogy az öreg író is már bent van a magyar irodalomtörténeti tudományosság spirituszában! Nichts für ungut; azért imádkoztam érte is.

Máj. 5. Másodikán elzarándokoltam Márianosztrára, gyalog Szobról, szép májusi délutánon. Mily ünnepem volt ez nekem, s mily kíséretben haladtam?! Fényes géniusok, meleg, sugárzó emlékek! Áhitattal s illattal volt tele a levegő. Nem lehet azt leírni. Nem országúton mentem, hanem hímes réten, s aranyos virágok égtek körülöttem s annyi bájjal s meleggel néztek rám, kedves testvérek szíves arcát láttam belőlük felém fényleni, s a madárdal s a patak csobogásából felém csengett régi gyermeknevetés, édes kacagás. *A jó Dominika nővér anyai buzgalma s szeretete, melyet kora már fölbátorított, hogy szeressen s mutassa ki szeretetét fesztelenül.* A hála, az imádás elfogódottságával róttam lépteimet, ki nem fejtett, valahogy túlságosan összepréselt lelkem régi évei élményeit, aggodalmait éltem át. A paradicsom – mondja a Kelet – a kardok árnyékában van; – hát talán erre jó volt a sok kard s az árnyék, ez alatt húzta meg magát az ifjú pap tisztasága s paradicsomi öröme. Mert igazán azt élveztem akkor. Mily egyszerű s naív volt itt minden; Böhm apó s pipája, mely reggeltől estig lógott fogai közt, szívbeli jósága s inkább aggódni mint örülni tudó lelke, s Dominika főnöknő s Klotild nővér, ki 61 évig volt Nosztrán s Speciosa nővér s Sarolta nővér s azok a karácsonyi énekek ilyen stílusban? „Kit szült nekünk a Szűz a szénán”. Itt csupa naívság s tisztaság lakozott. Hát én bizony gyalog jöttem erre; de voltaképp térden csúsztatva jött a lelkem, sok évtized imádása, hála! s a pacsirtákkal énekeltem, mert kár kimenni e völgyekből a hiúság vásárába, amit világnak hívnak... Máj. 3-án prédikáltam, aztán fölmentünk processzióban a Kálváriára, ott miséztem: délután 4-kor föl a „Kopaszra”; ott elvesztettem lila kapuciumomat; jó helyen; a Kopasz tegye föl villámverte fejére! Gratias agimus Tibi ex toto corde! Másnap prédikáltam a fegyházban s Szent Szűzről, ki a szép szeretet, az Isten-félelem s a szent remény anyja. Szeretni Istent s a lelket, Istenben magunkat

s magunkban a fölséges Urat. S szent reményben, lombot, virágot fakasztó tavaszban élni. Ez az a feszítő erő. Semmi sem fér a bőrébe a szent remény évadjában: életünkben. Tavaszkor nem fér a bőrébe a fa, a bokor, a gyökér, a bimbó s a rügy; s akiben szent remény dagad, abban nem fér bőrébe a lélek, a szív, a kedély; pattog, nyílik, fakad, nő! Aztán hazamentem 4-én reggel gyalog a Poliákovics Ignác sírját megáldottam, – no meg az öreg Luczenbacherékét.

Máj. 5. Hogy a nemzetgyűléstől megszabadultam, föltűnt még jobban, hogy mennyi a hiúság az ilyen gyülekezetekben. Hiúság vezeti a fölszólalók átlagát. Hiúság az a sok szófosztás, azt a sok egyéni érvényesülési vágy, az a mindenféle fészkelődés, sok üres fejnek piedesztálra-állítása. De a nem-üres fejekben is mi minden motoszkál, mert végre is nemcsak szóról, szavalásról, de szereplésről van itt szó. A parlamentek a hiúság színpadjai s vén rókák s irreális idealisták s cégért kereső vagy mázoló fiskálisok s mindenféle üres ember köt itt csokorba pipacsot és csalányt. Ah, mi ezzel szemben egy jezsuita noviciátus, egy Sacré Coeur-ház, a kedves nővérek anyaháza és sok filiálisa, a Collegium, egy jó szeminárium?! Lehet-e lelki realitások tekintetében ezeket bármely parlamenttel összehasonlítani? Már a gondolat is profán.

Máj. 6. Még valamit Nosztráról. A likvidálók közt 1919-ben természetesen ott is zsidók voltak. Volt azonban egy jó zsidó, aki a tartományfőnöknőnek szívességeket tett, pl. póstára vitt leveleket. Voltak betyárok, kik folyton azzal fenyegetőztek, hogy fölrobbantják a házat. S tényleg loptak valahol nagy láda ekrazitet s azt cipelve hozták. Be akarták vinni a fegyházba, de a portán a lépcsőkhöz ütődött a láda s felrobbant s a két cipelőt odamázolta a falhoz; egy zsidót odavágott a sodronykerítéshez s az kérte a nővéreket, hogy kereszteljék meg őt; megtörtént s úgy halt meg; a jó zsidó pedig rendes útján, a póstán volt. Ezek a nővérek a hit s evangélium szellemét sugározzák.

Máj. 23. A papokra rosszul hatnak a tiszteletlenségek bamba s kellemetlenül buta megnyilatkozásai. Tegnap pl. a keresztjáró processzió előtt a városházát tatarozó kőművesek nem vették le kalapjaikat, hanem tovább dolgoztak. Ez olyan jellemző bemutatkozása az idevaló kellemetlenül buta pimaszságnak, mely nem tudja tisztelni mások érzéseit. Hiszen valaki nem hisz pl., de azért nem sért. No, ez a csöcselék e részben a műveletlenség teljes durvaságával rakódik ki. Én is beszélhetnék sokat erről tapasztalataimból. De nem ezt karom, hanem azt, hogy mennyire szükséges a fölény az ilyen esetekben. A mi örömmünk a mi kincseink fölött semmi se boríthatja el; azt a csicsergő, azt a lejtő, azt a palotás örömet, azt az ujjongását a léleknek, melyet magunkban hordozunk s élvezünk: Tanto è il ben, ch'io aspetto, che ogni pen' mi par diletto... [Oly nagy a jó, amit várok, hogy élvezetnek tűnik minden szenvedés.] az umbriai pacsirta szava, mikor megvetették s az utcán nevettek, s a lelke mégis énekelt, trubadúr volt. Az Úr Jézus terít nekünk s asztalához hív s refectio spiritualist készít, lelkileg fölüdít és megelevenít. S ezt szembe kell állítanunk a marha-emberek vigyorgásával s a kellemetlenül buta és bárgyú böggöcs viselkedéssel. Ezt az utóbbit a szociáldemokrácia züllő, szellemi söpredékére értem. Ah monsieur, vous ne connaissez pas la race maudite... – II. Frigyes szava.

Máj. 26. Sajátos kedves teremtés ez az egyik *Zech* baronesz. Elmondta, hogy nem voltak vallásosan nevelve, de hogy a szíve húzta s húzza Istenhez. Hogy jól tud imádkozni s nagy bizalma van Istenhez. Elmondta, hogy egyszer alá kellett volna gyujtani a kályhában, de a forgács leégett s a kemény fa nem fogott tüzet; nem volt már gyufája s betette a kályhájuk ajtaját s szívből kezdett imádkozni – jó soká. Aztán visszanézett s látta, hogy lobog a tűz. – Ezek Szent Zita és Nothburgáék csodái!

Máj. 31. Tegnapelőtt s tegnap megint nagyon levert voltam, mert nagy a szárazság, s nincs eső; imádkozunk, s az Isten nem ad. A meteorológiai intézet pedig hirdeti, hogy ilyen maximum, olyan minimum, s hogy eső nem várható. Régóta nagy depressziója ez a lelkeknek, de nem a gazdasági érdek miatt, hanem a vallási tekintet miatt. Mi imádkozunk, s

a természet megy a maga útján. Ez rendkívül lehűt s elkedvetlenít, valami Isten-távolt és *bizalmatlanságot* teremt. Sokféleképp akartam már ezt legyőzni: úgy hogy buzgón s kitartóan imádkozom, vagy úgy, hogy simpliciter nem törődöm vetéssel s kenyérrel, követve az evangéliumot, hogy ne szorgoskodjunk, mit eszünk s mivel ruházkodunk. Most meg azt gondolom, hogy csodákat rendesen úgy sem lehet kérni, s az esőt adó Isten talán csodát tevő Isten, ami ellenkezik az egyház érzéseivel; azt a metafizikai magyarázatot pedig, hogy Isten az ő örökkévalóságában imáinkat is látva s azokat számbavéve rendezte a világ folyását, nem nagyon ízelem s kedvelem. Így mondom, arra is gondoltam, hogy a szükségesen fizikailag lefolyó dolgokért talán egyáltalán nem kell imádkozni, azokat fogadni kell, illetőleg elviselni. Azonban ezúton az egész fizika valahogy ki van véve a nagy Isten szeretetének s a küzdő s szenvedő ember érzéseinek szférájából. Mindent összevetve azt látom, hogy a szív imádkozni kényszerül s tegye azt, imádkozzék s fohászkodjék, kérje az Urat, de a fizikai lefolyást ne akarja érzései s igényei szerint eligazítani. Az egy darab világ, melynek törvényei vannak. Kizárni azonban a jó Isten intézkedéseit még a fizikában sem kell. A három babiloni ifjú mondása világít nekünk: Isten a tűz ura is, s ő parancsolhatja, hogy ne égjünk; de lehetséges, hogy azt akarja, hogy megégjünk; tegyen, ahogy neki tetszik, de mi hozzá hívek maradunk. Mi pedig azt mondjuk: az Isten erőt adhat, hogy vetéseink meg ne égienek, de ha nem ad, legyen úgy, amint akarja; mi imádkozunk és szeretünk és bízunk; a szívünk virágos s ily gondolkozástól mindig harmatos.

Ez megint mutatja, hogy a lélek vágyai, igényei, pl. arra, hogy le ne hűljön szeretete s hogy meg ne fogyatkozzék hite, nem találnak elégséges magyarázatot a tudományban, sem a teológiában, sem a fizikában; de mivel itt két egymásra nem illő, hanem egymás fölött álló szféráról van szó, nem szabad azon megütközni, hogy a kettő nem klappol; hanem okos eligazodással és tapintattal mindenáron a felsőbb szférára legyen gondunk, hogy az el ne csenevészdjék.

Jún. 1. Ma esőért ajánltam a szentmisét s úgy képzelem, hogy lelkem, mint egy tüzes gömb száll ég felé, kérvén az Isten irgalmát az ő Fia által, s hogy Fia is könyörögjön nála s adja Szentlelkét s ami a lelket szimbolizálja, jó felhőket, de a májusi esőt, ami elmaradt, adja júniusban. Természetesen, hogy szomorú lelkem megakadt a komisz világon, melyről az Úr mondja, hogy Szentlelkét s igazi áldásait, „mundus non potest accipere”. Igaz, arra a májusi eső is csak úgy kell mint a baromra, fölüdül és bőg! Lelkemet halálosan sebzi ez a nagy érzéketlenség, ez a barom-stílus. Szegény emberiség, ki segít rajta?

De mi lesz az európai kultúrával, ha a Szentlélek, ha a lelke elment? Nekem úgy látszik, hogy elment; mert az európai emberiség már nem hisz, s nincs a szentségek vételében s nincs a törvény megtartásában. Ahogy a lelke szétment, úgy bomlik minden más szervezete: az állami szervezetet a demokrácia s a parlamentarizmus teszi tönkre, mely népakaraton, vagyis gyűlölködésen, pártoskodáson, tömegösztönökön, hiúságon épül. Lehet-e komolyba venni azt a parcelláját az észnek s a jóindulatnak, mely a kortesvilágba s a parlamenti fészkelődésekbe szorult? <Bomlik> a tevékenység szervezete. Az ember mindenestül a munkába van beállítva; ez erőinek s tehetségeinek szférája, oly szükséges, mint az élet maga. Nos, ezen a téren rettenetes a rianás; a természet lázad a kín ellen, hogy a munkás s a műve idegenül állnak, sőt ellenségesen egymással. A mű másé lesz, s a mű nyomja s kínozza az alkotóját. Kínja, nem kenyere, kényura, lánca, szerencsétlensége.

S minden bomlásnak gyökere magában az emberben van, aki kivette magát Isten alól s így önmagával, a lelki igényeivel, a lelke boldogító érzéseivel, az örök vonzásokkal ellentétbe jött. Ki segítsen valakin, ha a vére föloszlik, hát még ha a lelke föloszlóban van? A modern emberről lepattantak az abroncsok, a nagy eszmék; a nagy gravitáció leoldódott, de az Isten Szentlelke helyett saját maga bugris s buksi s bárgyú lelkét emelte trónra; azaz dehogya; nem volt ott már trón, ott nem volt rend, hanem anarchia, őrzöngő vagy jóllakott

tömeg, mechanikus törmelék, sár és posvány, szenvedély. Ő lélekben a forradalmak bestyéje s a degradált s kultúrából kivetkőzött bolsevik lett.

Jún. 1. A kereszténységnek kurta gyökerét magyar talajban s a magyar népnek durvaságát s vadságát jól magyarázza Georg Agricola. De bello adversus Turcas, (Lipsiae 1594. pag. 8.) írja: *Necesse itaque est, ut homines, in quos Turca dominatur, maxima ex parte non ita post multos annos plane impii et belluini evadant; atque non modo innocentem et sanctam vitam, quod christianos decet, sed ne civilem quidem, quod homines rationis compotes, agant!*⁷⁹ A török hódoltság vaddá és bestiálissá tette a népet; azután jött a nagyúri adminisztráció, s a folytonos szegénység.

Jún. 23. Jézus Szíve ünnepe ... a szívek ünnepe. A nagy Szív centruma a szíveknek, s csak természetes, hogy megérik vonzását. Ah, Szent Szív, vonzz, húzz, ragadj, sodorj minket lángoló szereteted lobogó viharával. Viharok járnak Szívedben s törnek ki. Minden tabernákulum nem hogy örök lámpa, hanem égre törő lobogó vulkán. Ah, mily fölséges vulkános hegyvidék a katolikus egyház; még Alaskában is vulkánok égnek: az Eucharisziák. Ó, Eucharisztia... Hogy szeretlek nagy, tüzes Szív, s hogy csodálom halálhoz hasonló csenedet, lekötöttségedet! Hogy nem törsz ki magadból, nem gyujtasz meg minket, mint a babiloni kemence meggyújtotta a hitetleneket! Ha pedig a világot nézem, a csirkefejeket, a kakasokat s kappanokat, hát ezek a hitetlenek, ezek a közönyösek annyit értenek az Eucharisztia csodáiból, mint a csirkék, tyúkok s kakasok a világ s a teremtés csodáiból. De mit tegyek én? Hogy énekeljek s imádjak s ujjongjak s rivalogjak s hagyjam magamat ragadtatni a szeretet áramától? Szent, szent, szent az Oltáriszentség! Az egész Jézus s a jézusi áldás, erő és élet itt közlódik velünk.

Jún. 24. Akinek Eucharisziája van, annak nem szabad keserűséget beengednie szívébe az emberek ellen. Mikor azt az általános tiszteletlenséget s gyűlölködést látom, mely megüli a proletárság lelkét, a Pathos et Distanz mint megvetés jelentkezik bennem is a canaille iránt. Nekem ugyan nincsenek azok az édeskés érzelmeim, hogy minden embert, az utálatos nevetlenségét, a Fölségesnek taposását simogassam – annak a jól táplált s szépen frizirozott újkori Krisztus-arcnak nem vagyok barátja; annak a „ne álljatok ellent a gonosznak” sem, mely mint orosz kvassz tálalódik a világ asztalán; de elkeseredés, gyűlölet, megvetés ne fészkelje magát szívembe. Ezek szenilis vonások! Foltok s ráncok! *Egy hároméves kis leány az úrnapi körmenetről többi közt így szól: „azután szép kocsiiban jött a püspök bácsi és egy tükörben nézegette magát!”*

Jún. 25. Ma a vásártéren miséztem. Örülök, hogy a csalások, lopások, hazudozások, a káromkodások „fórumán” tehettem; azt gondolom, ott lángol föl a Szent Szív s pernyévé égeti az emberi szemétdombokat. Ott szökik föl a tiszta vizek forrása s visszafordulva sugara millió és millió áldást hullat vízgyöngyeiben a porra! Igen, porra, melyből lélek, legalább a szellemi elment, s maradt a vérrel kevert por, a homo animalis. No, hát az Úr így tesz; tűzzel, hévvel, vízzel, tisztasággal győzi! S mily elégedett lehet, mikor így a vásártéren szeretete végigcikázhatik s végiglángolhat! Jó, édes Uram, te vagy az egyetlen s az igazi; de meg is látszik még a piszok világában is. Neked vannak legszebb házaid s dómjaid, legszebb kegyhelyeid s képeid, neked vannak legszebb énekeid, a te barázdáidból nő a legszebb búza, a te nyájadban a legszebb bárányok, Ágnesek bégetnek, a legédesebb szőlő a te tőkédén fakad, a legjobb fák a te gyümölcsösödben, – fügét, melyet szeretsz s keressz, a te fügefádon terem, s liliumok s pálmák s olajfák a te kertedben lengnek. Szent Szíved lángjai lobogó pipacsok, szent tested sebei muskátlibokor s rózsák nyiladozó ajkai! Mily szép vagy édes Jézusom – itt a fátyol alatt: „liliosus et rubicundus”; milyen a termeted, ez a néma szépség, s

⁷⁹ Szükséges tehát, hogy azok az emberek, akiket a törökök uralkodnak, nem is sok év után, jórészt pogányokká és vadállatokká váljanak; és nemcsak az ártatlan és szent életet, ami a keresztényekhez illik, hanem még az értelmes emberekhez méltó civilizált életet se éljék.

a teint-ed ... áttetsző bőrödön az élet színeiben pirosuló s fehérlő, fényeskedő véred. Te tudod, hogy nekem a szépség szeretetét adtad, de csak morális tündöklésben, áttetsző lelkeségben! Te vagy a legszebb... Speciosus inter filios hominum, s anyád „speciosa inter filias!” [Vö. Zsolt 44,3]

Jún. 26. Úgy vagyok az Oltáriszentséggel szemben, mint aki rémséges szakadék fölött áll s az abyssusba [szakadék] néz. Georgenbergben oldalt sétálván, láttam a legnagyobb mélységet, mely közvetlenül lábaim előtt nyílt meg; megrendültem s elfordultam... Ily mélység fölött állok s járok állapotszerűen mindig, mikor az Oltáriszentség elé lépek. Rémséges örvények! Hál' Isten, állapotszerű ez érzésem. S ez örvényekből száll ég felé folyton a legalázatosabb adoráció párafelhője; virágzó fák, s fenyők illata töltötte be ott is az örvényt!

Júl. 2. Az én kedves ünnepelem ...⁸⁰ a szőke szép Madonna, amint siet föl a hegyek közé. Reggel a nap, este a hold sarlója köszöntötte, s illatfüstölőként lengett minden virág, s énekszóban adta ki örömét a madárvilág. – Hogy milyen erő a hit ereje, azt a bolsevik keleti egyházüldözés mutatja; a nép csődül a lelkek vigaszához, s mikor disputát rendeztek, ez történt: Néhány hónappal ezelőtt Moszkvában a szovjet-vezetők és az egyház képviselői között nyilvános vitát rendeztek. A terem zsúfolásig megtelt hallgatókkal. A szovjet szónokai terjengős beszédekben igyekeztek bizonyítani az Isten létezésébe vetett hitnek a haszontalanságát. Azután egy pap kért engedelmet a felszólaláshoz, akinek meg is engedték, hogy néhány pillanatig beszélhessen. A pap röviden ennyit mondott: „Atyámfiai! Krisztus feltámadott”, és a kijelentésre fölragyogtak a szemek, s a hatalmas tömeg zúgó morajlása válaszolt: „valóban föltámadott”.

Júl. 10. Ah, hogyan némultak el a mi embereink, a harcokban kiáltók, a bátrak, a vezérek! Hogyan némultak el a német centrum toronylakói, a nagy szócsaták vívói; elszálltak, azaz, hogy elbújtak a sasok, a sólymok. Azt gondolták, hogy milliók követik, s azok elváltak; másfelé szaladtak. Hol vannak a mi bátor szónokaink? A Swobodák, az Andlau-ok? Hol a német egyetemi tanárok? A kongresszus cavagli di battagli-ák? Elnémult ligetünk, s romok közt lézengünk. Tél lett, s lefagytak virágaink. Ilyenkor magába fordul az élet, kifelé épen csak hogy piheg, s nyilvánosság terét elfoglalják a kajdászok, a butaság szószátyárjai s az abnormális észjárások szofistái. Be nehéz az ily élet! ez a gyöngyelelkűség; ez az erőtlén szónoklás; ez a blazirtsággal határos veszedelem-nem-látás némely híres emberben! – A legtöbb nagyon szenved s tudja, hogy a sötét éjtszakának vértanúságát szenvedni, mikor tanúságot tesz a rend, a gondviselés, a Szentírás Istene mellett, de nem lát belőle semmit. A Deus absconditus⁸¹ csendes vértanui vagyunk ... de hányan leszünk s hányan maradunk?

Júl. 11. Ahogy mi kezeljük a végtelent – azt a gyerekesen emberiesítést! Hogy akar, nem akar, hogy kérem s nem ad, hogy miért nem ad esőt, mikor úgy kérjük? Adhat s nem teszi. Hát miféle konok akarat ez? No aztán interpretáljuk, magyarázzuk, húzzuk, csűrjük-csavarjuk; de hát végre is adhat, de nem ad. S az Oltáriszentségben az a nagy szeretet hogyan lángol, vágyik; de az se ad. Mily különös; teheti, de nem teszi. Miféle szeretet ez? S jó úton jár akkor ez az emberke-érzéskedés, ez az édeskés nyávogás? – Hát igazán jobban tennők, hogy az Urat ne ily emberi közelségbe, ne ily emberieskedésbe hoznók bele. Nem lehet vele úgy bánni, mint „egy jó emberrel”, *mint szíves jóindulatú s jóakarátú valakivel*. Gondolom, az eucharisztikus közelségnek nem szabad kiváltania ezt a bizalmaskodást; az isteni az Eucharishtiában sem olvadhat meg s nem párolog el. Minden Istenhez való viszonyunkban van egy fenék, kemény ellentállás, melybe ütközünk, s melyet így fejezek ki: Isten ő, Krisztus

⁸⁰ Sarlós Boldogasszony: Mária látogatása Erzsébetnél.

⁸¹ Iz 45,15; Pascal: *Gondolatok*, 194.; 556.; 557.; 585.; 586.

ő, tud rólunk. Köztünk van, de mint sacramentum. Ezt a kenyeret nem lehet megemészteni s magunkévá tenni, hanem a kenyér esz meg minket. *Nagyon keveset kapunk mint segítséget Istentől, sem nagy kegyelmek, sem csodák, sem imameghallgatások; a legegyszerűbb dolgokban Isten nélkül vagyunk; a gondolat, mely üldöz, mindig ez: ezt s ennyit ima, Eucharisztia, szentmise nélkül is állíthatunk a világba. A természet a maga útján jár; az ember imádkozik, de akkor esik eső, amikor azt a meteorológiai intézet mondja, s minden úgy történik, ahogy muszáj; hát akkor minek a lélek e kegyetlen gépezetben?*

Aug. 22. Lelkem túlrad szent szeretettől. Istent, a végtelent, óceánját a hangoknak, színeknek, mélységeit, szélességeit, magasságait⁸² az igazság<nak>, jóság<nak> és szépségnek szerethetem, járhatom; örvénylek az egyikbe be, a másikon ki, sine fine! Őt szeretni, nem azért, mert jót ad, nem azért, mert boldogít, hanem önmagáért, azért az immanens fölségért, hogy hozzá közöm van s közöm lehet. Én a gyúrmányából való vagyok, s örülök neki, hogy van, hogy ilyen! Nemcsak akkor szeretem, amikor virágzik s csattog s kéjtől reszket a természet szépségeiben s színeiben s fényeiben, hanem amikor nem ad, mikor hervadunk s haldoklunk. Szeretem őt akkor is, ha az én világom csikorog, ha züllik s tönkre megy. Szeretem őt a történelem katasztrófaiban, a rossz emberek gyűlölködéseiben, az üldözés kegyetlenkedéseiben ... szeretem mindezek fölött. E szeretetemhez nem ér föl baj, szenvedés, kellemetlenkedés, világ s világszakadás. Nem ér föl, tehát magasabban vagyok, fölötte vagyok, ki mindenek fölé kerülök, felhők s villámok fölé.⁸³ Ó Uram, mily lélekfölny, bennszülött nemesség, mily hivatottság világ-átkarolásra s világ-föle-emelkedésre! Gyerünk, emelkedjünk, nyilaljunk föl s ússzunk fönt! Ez a magasság való a lélek isteni tüdőjének. Másutt nem győzi szusszal! Föl, föl, föl! Mi húzhatna le?

Aug. 25. P. Színek lelkiigyakorlatokat adott a klérusnak. A lelkiismeretről mondta, hogy az vagy olyan mint a kerti pad, melyre az ember zsebkendőjével üt s mondja: tiszta, vagy olyan, mint a márványasztal, melyet reggel leporolnak, de egy-két óra múlva az ember végighuzza rajta ujját s mondja: poros. A finomság teszi.

Ha valaki eljönne a másvilágból s minden csodát megtenne, millió beteget gyógyítana, kevés kenyérrel ezeket táplálna, tengeren járna gyalog, halottakat támasztana s mondana valamit: hinnék-e neki? Nos, ecce hic!

Valaki a szőlejét jól gondozta, sok pénzt fektetett bele s gondot s fáradságot, s jött egy jégeső s tönkre tett mindent. Másnap kimegy s látja, ott még a jég, nem olvadt el. Fölveszi s látja, hogy gyöngyök, drágakövek. Hát mi esett, jégeső vagy gyöngyeső? Ez is, az is. Az a természetben, ez a természetfölötti rendben, ha keresztény szemmel nézzük. Örök gyöngyök esője ... ki ne akarna belőle. Így ha a mostani szárazságban nem esik s elhervad minden, azt gondoljuk: a világ ugyan hervad, de a lélek virulhat!

Bocsánatos bűn = rossz. Azt tenni nem szabad; ha minden jót elérhetnénk, ha a poklot kiüríthetnők, nem szabadna elkövetni.

Aug. 29. A mélységeket, a De-profundis mélységeit érzem. Mi olyanokban élünk. Ez a nagy árok északkeletről délnyugatra, melyben a Velencei tó s a Balaton fekszik, s az a másik árok, mely Moórtól s Várpalotától a Duna felé terjed, a Sárrét, itt találkoznak. Mélységek, pocsolyamedrek; mélységek, melyek nem örvények, de béka, keszeg, potykamedencék, piócák, csíborok, infuzóriumok nyüzsgő sárfészkei. De e mélységek a morális életet véve örvények, káromkodó, irigy, kaján, szívtelen népség manóival telve... E mélységek hangosak, de Istennek némák; az ördög vihogásától hangosak s a lelkek szennyvizétől bűdösek. Ah, mélységek, legyetek hát hangosak az Istent-szerető, őt imádó, szent végzéseiben megnyugvó lélek fohászaitól; az ördög huhogását s a béka pletyka-brekegését

⁸² Ef 3,18; Justinos, I. Ap. 55,5; 60,1–7.; Melitón 15.; Tertullianus, Adv. Marc. 3,18.; Irenaeus, Dem. 34.; 56.; Gregorius Nyss., Or. cath. 32.; Bonaventura, Soliloquium, Prol.

⁸³ E gondolat visszaköszön egy hónappal később, egy vigasztaló magánlevélben. Ld. Argus 1995/4–5. 47. old.

váltsa föl az esdeklés alázatos hangja; a sárból gyöngyök világítsanak feléd, s a váladék s a szívek s szájak mosléka helyett az Isten-szeretet s az engesztelés könnyeinek kristály-ere kígyózzék végig a megszentelt földön! Ah szent öröm, áldás, győzelmi érzés emelkedő feszülő szárnyai! Ó, áldott az Úr, hogy szívet adott s szerethetünk szívet, s szemet, a könnyek, a gyöngyszivárgás forrásait! Ki apaszthatja ki azokat? Kicsoda?

Szept. 2. Az én oltárom az én hegyem, s kápolnám hegyvidékem. Látok csúcsokat, hegyeket hegyek fölött; a fölség, a nagyság, a végtelenség hegyeit, melyekről az imádás, a tisztelet s hódolat lila párázata s gyorsan emelkedő felhőszárnyak szállnak az ég felé. E hegyeken van szálfraerdő, – szép nagy, nemes gondolasok s érzések vonalai; – a bozót, a kúszó bujaság, az érzések rendezetlen flórája, az lent van; abból kiküzdöm magam. E hegyeken járok s gazdag forrásaiból merítek; kristálytartályai győzik, mert felhők döntik hátaikra s hegyoldalaikra dézsával a vizeket. S e hegyek sziklateste ép, erős, s ami leválik róluk törmelék, az ott lent por, sár, szemét lesz. A fölséghez a tisztelet, a csodálat, a hódolat tapaszt, vele egybeforraszt. Boldog lélek, ki e hegyeken jár és lakik. Jézus az Oltáriszentségben e hegyek első lakója, a magasságok járója, szirtek sasa, sólyma! Csak a tisztelet emel. Annak, ki tisztel, megnyílik a szeme, hogy lássa Isten dicsőségét s hallja himnusát; sőt ő maga lesz az Isten éneke. Ah, igen, Isten énekelni akar, remekelni akar, művész lenni akar; hát ne spárgát s kócot, hanem húrt adjatok neki, s ne törmeléket, hanem csengő sziklát hozzatok neki. Uram! mily boldog vagyok, hogy imádkhatlak, áldhatlak s hogy kezeidben lant, s vésőd alatt formaszomjas márványkő lehetek! Adoramus Te!

Szept. 4. A komoly, nagy munkát elvégezni szentmise alatt és után, a nagy tisztelet, a mély hála szolgálatát; azután a gazdagon feltörő forrásokból a sajtározást a szomjas, tikkadt, haldokló lelkek hosszú sorainak. Aki nem imádkozik, az nem sajtároz; az áll és bámul; de aki látja a hegyekből kitörő forrásokat s a tikkadt világot, s megérti, hogy neki kell állnia s a vizeket felfognia és adnia és merítenie és ki nem fáradnia: hej az nekigyürkőzik és mereget és nyujtogat, és ad és ad s ki nem fárad. – Hát Pilisszentlászlótól Baracsig mit tegyek? Sajtárral nem szaladok, de a lelkem áldott felhővé, olyan szürke, hamvas kilométeres dunnává válik s nem pihét, hanem esőt csepegtet ... önt s önt a „terra invia et inaquosa”-ra! Ah, ez Magyarország „terra invia et inaquosa”. Tehát ezt tenni akarni, dolgozni. Domine dulcis et potens et communicans Jesu!

Szept. 10. Gyönyörű napom volt Bodajkon Mária-nevenapján. Délelőtt templomi áhítat, délután szeptemberi aranyos napfény és a csurgói fenyves illata. – Áhítat sok van; az egyik neme a Szent Szűz inspirálta áhítat; áhítat, melyet sugalmaz a fölség s a lelki igénytelenség, a lélek alázata. A Szent Szűzet, ezt a tiszta bájos leányt az Isten úgy kikészítette, annyi szépséget, ártatlanságot, oly lelket, kristálylelket, oly tiszta forrás-szemet adott neki, azután pedig fölemelte királyok királyságának fölötté álló méltóságára. Akit így kiemelt, az azt átérezte, szemeiből az az imádandó, hálás, tapadó, szimfónikus lélek nézett s világított ki Ura, Istene, mindene felé. Milyen mély, tiszta dzsindzsa, milyen tiszta bodajki tó, s hogy érzi, hogy ancilla Domini! Imádkozni, átérezni a Szűz áhítatát, alázatát, nézni azt, csodálni mint a vizeket, fényeket, szépségeket, virágokat, alkonyokat, hajnalokat, tavaszokat, éjjeleket, holdtöltéket. Hogy emelkedik mint a pacsirta, hogy szárnyal mint a galamb, hogy tapad s kúszik, mint az örökzöld a százados fán! Imádkozni ... a szemeivel, a lelkével nézni s látni s a szívével érezni s örvendezni és szenvedni; gyermekét szíve alatt hordozni s az édesanyjai keblet tabernákulumnak nézni s azt vinni magában hegyen-völgyön, s Isten előtt állni s az anyaszentegyház előtt – „turris eburnea”! A gyermeket szeretni s a gyermek sorsában saját sorsát, s a gyermekben azt a hüvelyt látni, melyben a kard, a szenvedés lappang, mely szívét átszegi. Ah, édes Szent Szűzem! Olvasóm, gyöngysorom, csillag- és rózsakoszorúm, kristályforrások sora, a szent szeplőtelen szépség ígézeteket szóró napja!

A Szent Szűz az Isten műremeke, jól kidolgozva. S bár Isten nem fárad, mikor teremt, de mint minden műremek, alázatos és töredelmes munkát szemléltet. A műremekek mind

alázatosak és töredelmesek; sok, sok munkába, részletmunkába kerülnek; ki vannak dolgozva színekben és rajzban. S mind sugároz nagy szépséget s hitet a szépség szentségében. Ah, ez az igazi szépség, a szakramentális szépség, mely Istentől való s Istenre utal s róla beszél s tanúskodik. Ő lakik benne s sugárzik belőle. Így nézem a Szűzet, s így nézek minden szépséget; nem szép nekem, hanem szakramentális! Az asszony szépségét is így nézem! Csak ha szép lélek van benne, akkor élvezem; ha nincs, elfordulok tőle; akkor élvezhetetlen nekem, csinált virág, nincs gyökere. A gyökérből valós szépség, az élő szépség, a lélekből fakadó s azt sugárzó s azt meg nem tagadó szépség az én ideálom!

Szept. 14. A vallásos élet mint Istennel kapcsolódás, mint fölfelé irányulás, mint az eszmények megragadása és önfegyelem; azután mint Szentgrál-szolgalat, hűség és frontállás; mint a nemtelenek, alacsonyok leküzdése és folytonos gyakorlat; mint külön és kiváló lét, mint differenciálódott érzés és folytonos finomodás – óriási szellemi munka, effort intellectuel et morale. Munka a belső élet, pl. az ima, az elmélkedés, a szürkeségből s kelletlenségből való kiemelkedés; munka az önfegyelem és szép magatartás; s ettől a szellemi munkától átlag szabadulni kíván, vagy ha nem is vallja be, de öntudat alatti eligazodással eltolódik az ember. Istenem! ily lelki magaslatokon élni s ily lovagszolgalatot – modernül: ily frontszolgalatot végezni; vértetben így letérdelni s a kardra két kézzel fogva markolatját rátámaszkodni s mondani: Tu adesto! A karácsony, húsvét s pünkösödök „pondus aeternum”-a alatt állni, s azt mint gránitoszlop belső megrendüléssel állni s e teher alól ki nem vonulni, magát ki nem vonni – ah Uram, nincs szó, nincs fogalom, mely ezt győzze! Ezt csak a töredelmes, alázatos szív teljesíti, közelíti meg, aki töri magát s próbálgat fölfelé jutni. Hegymászás ez; vagy ha repülés, hát csillagokon túlra. Ott már csak a fénysugár nyilalása győzi, galamb-, sólyom-, lélekszárnyak kifáradnak; e tengert, e mélységeket nem győzik.

Ah, hogy állok s érzek én sokszor, mikor az égboltra nézek, e merész bakokk-ívezetre, e tért teremtő építésre, e végtelenségeket ívbe szorító s akkor is csak szimbolizáló remeklésre. A nagy építőmester, aki ezt kihúzta s felhúzta s aztán kitöltötte kékséggel, fényekkel, bodros felhőkkel s virágdísz-prémbe vagy menyasszonyi fátyolba takarózó földdel... Gyökeret ver a lábam s könnybe lábad szemem ez architektura remeklésétől. Nézem, csodálom; úgy hogy a fölség borzalma remegteti meg lelkemet... Azután e csodákhoz búcsút járok; csupa szent hely minden fa és bokor és szikla itt körülöttem, s csodálat az énekem, a csodálat zenéje; liturgiája a silentium ... lelkem az ámulattól elnémul. Ah, ez a zene mily jó és szép; ah, ez a szimfonikus csend, mikor minden csodálat a silentium áhítatába olvad...

Uram, Uram, imádlak, csodállak. Csodállak, vagyis szinte megsemmisülök; csodállak, vagyis szinte lángsugárban szökik ki a lelkem feléd, az alkotó, lelkem kigondolója, lényem konstruálója s igazi megértője, a lelkem megértője, szépség s hatalom igényének kitöltője, lelkem andalítója, örök célba fölszívója s viszont lelkem imádotja, szerelmese felé! Feléd, kiből lettem, kitől van szemem, napsugár-szomjam! Feléd, kitől van szépség-vágyam, kitől van fülem s figyelésem a fények, a vonalak, a termetek, a hangok zenéjére. Nézek, Uram s figyelek, kifeszülök, hallgatózom, fülelek s eltelem... Iszlak, Uram, szépségem, jóságom, világosságom forrása és vágyaim kitöltése, túlcsondulása. Ah, te szuverén fakadás s te diadalmas túlcsondulás. Te duzzogó és dagadó és gyöngyöző s fényeket lövelő ősiség, végtelenség! Szeretlek s csodállak! Mit tettél e csodákkal telt világban, hol minden pillantásom áramlattá s minden tudatom imádássá, minden léptem gyökerezéssé, minden szemléletem elragadtatássá válik – mit tettél, mit állítottál ide be külön lelkem, bűnös, az örökkévalót meg nem látott, sőt elfelejtő lelkem számára?

Mily remeklő, lényedet sugárzó, új kinyilatkoztatásokkal léptél elém! Tüzes s alázatos vágyak s töredelmes hosszú utak prófétai előkészítése után egy gyönyörű szép leány kristály lelkét választottad ki s oda szálltál s véréből testet öltöttél s testvér és tejpajtás s kenyeres-szolgatárs lettél s úgy jártál, hogy megint szerepet cserélt ember és világ. Eddig az ember ámult a világ remekein, belenézett misztériumai mélységébe s reszketett a meglátások kéjes

borzalmától: most a világ ámult az emberen, azon az egyetlenen, aki Isten volt. Érezte súlyát: a pondus aeternitatis-t s le akart alatta törni; érezte szíve hevét s perzselő vonzalmaitól el akart benne égni; érezte szíve nagy áldott lelkét; megérezte hivatását, azt a szeretetet, mely őt küldte, s azt, melyet hozott magával, s ügyelt s leste genialitását, szíve kiáramlását, a legmagasabb örök hegyekről a tiszta vizek omlását s azt a frisseséget s üdeséget, harmatos lélekvirágzást körülötte s általa. S aztán ... aztán ... jaj, a szó megint elhal ... azaz hogy nem; vagy igen? De ha a szó el is hal, de a fogalom épen a nagy érzéstől dagad, duzzad s teljesen tartalmas lesz mint a mag a nedves, meleg földben; tehát aztán szenvedett s meghalt, de értünk halt, vagyis megváltott mindenén – ezen a drága pénzen: szenvedésén, könnyén, vérén, vérehullatásán, leszegezetségének égő kínján s utolsó szomjas epedésén s megadó fejlehetőségén, lelke-kiszakadásán, ezen az egyetlen, páratlan áron megváltott... Igen! Így remekelt; a lelkek értékét, az élet értelmét, a nagy bűnt, az esést, az Isten fölségét s irgalmát, s a nagy remény értelmét s az örök dicsőség napsugaras diadalmas fölényét így mutatta be. Ah, ez sikerült neki. Hogy térdelünk e szent kereszt alatt s száz világok rettenetes súlyaként érezzük, hogy mivel adózunk neki. Ah, itt mindenkinek egymagának kell az imádás, az eszmélés liturgiáját végezni – külön-külön. Itt a világ s a milliárdok s a nemzetek s a történelem nem számít; annak itt nincs helye; itt csak én meg ő... Ő találkozunk!

Da sprach der Ritter, grau von Haar:
Meint Ihr Gott den die Magd gebar?
Der mit so Liebe uns umworben,
daß es für uns am Kreutz gestorben.
Weshalb wir diesen Tag begehen –
Muss Euch das Festkleid übel stehn.
Heut ist Karfreitag, jener Tag,
das alle Welt sich freuen mag,
Mit Ängsten, Not und Reue.
Wo wardje solche Treue,
Als die Gott heut an uns beging
Da er für uns am Kreutze hing.
Euch, Herr, seid ihr getauft,
Wie teuer uns sein Blut erkauft.
Er hat sein schuldlos Leben
für meine Schuld gegeben,
Da durch die Schuld der Mensch verloren
Und für die Hölle ward erkoren;
Und wenn Ihr nicht ein Heide seid
so denket Herr an diese Zeit.
(Wolfram v. Eschenbach)

Akkor így szólt az ősz lovag:
Arról az Istenről beszél, akit a szűz szült?
Ő oly nagy szeretettel
rajongott körül bennünket.
Hogy meghalt
értünk a kereszten.
Ma, nagypéntek ez a nap,
Hogy örüljön az egész világ,
Félelmek, bajok és bűnbánat közepette
Hol létezett valaha akkora hűség,
Mint az, melyet Isten irántunk gyakorolt
Amikor értünk a kereszten függött.
Önt uram, ha meg van keresztelve,
Mily drága áron váltotta meg vérével.
Bűntelen életét adta oda
az én bűnömért,
Amikor az ember bűne miatt el volt veszve
És a pokolra szánva;
És ha ön, uram, nem pogány,
Gondoljon erre az időre.

Szept. 15. Vizek, források, vízerek... Hellbrunn und Tragös, valahogy háttérbe szorultok a bodajki kinyilatkoztatás meglátás mögé. „Vidi aquam” – Mária neve vasárnapi napsugarait tükröző, kék kristály, olvadt lapis lazuli-forrást. Ott a molnár kútja, az a nádas mellett. Azt látni, azokat a bugyborékoló kék vízgyöngyöket vagy zöldes smaragd köveket nézni... s azt a tisztaságot s átlátszóságot... Szent Szűz, tudom, neked tetszik Bodajk! Ez a víz, az a dagadó drágakőkebel a tóban, a kútban, a nádas mellett! Azok a tükrözések, fényességek, színezések, árnyalatok ... s az a töredelmes, alázatos nézés, mellyel a „látó” ember nézi. Töredelmesen, vagyis törli magát, hogy fölfogja ezt a szépet; törli magát, hogy fölvegye ezt a teremtő remeklést! Itt Isten dolgozik, ecsetvonásait csodálva nézem; idomító hullámvonásait, a keze járását szemlélem. Letérdelek e vizek mellé s úgy imádlak e kinyilatkoztatásaidban,

géniuszod felém-loccsanásában, arcod fátyolának el-ellebbenését látom ... ah, megint egy egészen új színelőmlés a palettán! Paletta ez a tó s e forrás tükre, s a nagy festő itt élvezi színei keveredését, a tükrök, a hullámtükrök elárnyékolását s aztán kacagó színekben kigyulladását. Ő élvezi ... igen, öröme ... ah, mennyi lehet az öröme! S én alázatosan nézem s résztveszek bennük – szerény, kis, piszkos famulus.

Szept. 17. Ma kezdődik a lelkigyakorlat Csobánkán. Őszi napsugár, hűvös párázat a platánok alatt s itt-ott egy elsurranó fekete fátyol. Isten világosítsa fel őket! No és az én hegyeim csendben mint nagy gyertyatartók állnak; a lelkem, a szeretetem a mécses, a fehér gyertya rajtuk. És hitem s szerelmem s azok a sötétzöld jegenyék leng némaságukban a pilisszentkereszti szél áramában, s az erdők szőnyege kiterítve az Isten oltárain! A teremtést úgy nézem mint Isten trónját, s alulról fölfelé számtalan lépcső vezet, s minden lépcsőn állnak teremtmények belső értékük, finomabb, több életük arányában – azok, akik vannak, s a létből egyre többjük van; azután az emberek, akik nemcsak vannak, hanem orcájához a királynak hasonlítanak, s ezek közt ismét fokok fokok fölött: azok, akik látnak, akik fölismernek, akik szeretnek s átszellemülnek. Ime tőle, a legmagasabbtól valók, s arra, hogy a legmagasabbhoz, föl a hegyekre jussanak... Excelsius... Hogy már itt vele tele legyenek, tiszták, világítók, lángolók, s aztán a legmagasabbat érik el. S szeretet, teremtő, magát megosztó, széles lelki rokonságba kiöntő szeretet, s azután fölvonzó, fölszívó, s örök élet erejébe s dicsőségébe minket bevonó szeretet. Ó! szeretni téged, mily előkelőség, mily képesség, mily képlet és törvény, mily erő és tartalom, mily kincs és szépség, mily boldogság!

Szept. 19. Itt vagyok az édes Jézusnál a szentmise után, s a lelkem alázattal néz föl rá s várja: mit tegyen? Mit akar a nagy Úr tőle? Hát szeretetet akar. A pap szeresse az Urat minden miséző papért s minden áldozóért s minden misehallgatóért. Szeresse s mondja: tegyetek jobban! Úgy tegyen, mintha belefújna a tűzbe s mondaná: égj jobban ... jobban! Úgy állok itt mint nádas előtt. Száraz nádas a világ. No ez kapóra jön nekem. Nádas Pilisszentlászlótól Baracsig s Bakonysárkánytól s Szaártól Beséig. Száraz s suttog, a szél jár benne, a Szentlélek. Édes Lélek, mit akarsz? Úgy-e, hogy meggyujtsam?... Én vagyok a tűz. Fulgebunt justi et tamquam scintilla in arundinetis discurrunt. Hát ha nem is vagyok „fulgens justus”, de scintilla discurrens a szívem, epedő tekintetem, suttogó ajkam, mely azt lihegi: igen, Uram, imádlak, szeretlek minden templomodban, nagy nádasod minden nádszálában s égni s égetni, gyujtani akarok. Képzeljétek az égő nádas, a szertepattogó szikrákat, a futó, szökő tüzeket... Uram, az én nagy nádasom lápos vidék fölött terjeng; de muzsikálj benne s gyujtsd meg.

Szept. 21. Tiszta fehér, szakadozott felhők siettek reggel fejem fölött el; ah, mily hadak s mily utak, mily mezők, mily tengerek! Folyton bámuljuk a tengert; ah, hisz az csak szimboluma az égnek; aki mindig a tengert nézné s tudná, hogy még a színét is az égtől veszi, áhitattal várná a pillanatot, amikor a valósághoz fölpillanthatna, föl a képtől a nagy realitáshoz, a nagy szépséghez. Az ott fönt az átszellemült tenger; no és rajta a duzzadó vitorlájú hajók – a lelkek hajói. Azok ott fönt úsznak s néznek s gyönyörködnek. Ah, mily látványok, mily kilátások, mily nagy kinyilatkoztatások! Itt Fehérváron nincs hegy; de vannak felhők, a magasságok úszó szigetei ... felhők ... lengők ... zászlók ... kárpitok!... Velük szállok...! A nagy ég redői, a nagy tabernákulum kárpitjai...!

Sziklakőn voltam s a gyümölcsöst néztem a vár alatt! Aranyos almák, körték a haragos lombban! Azután Bodajkra szaladtam át s megnéztem a malom mellett a kutat; de már sötétes volt; a fenekére mégis láthattunk. S jaj, ez a sok kristályvíz az itteni csatornába, a piszokba jut! Az ezüstös homokkal játszó források ideöntik a szépséget. S innen a Nádorcsatornán, a Sárvízen át jut a tóba s aztán a Dunába s aztán a tengerbe. Ott megint lapis lazuli-vá válik, ami itt fönt smaragd. Áldlak, Uram, vizeidben, forrásaidban, mélységeid lüktető

kristályaiban! Ah, ez a te képed, szimbolumod... Te, te vagy a vizekben. Jól teszik, akik lenéznek, s azok az igazi látók, kik a kútban a Szűzet meglátják! Hogyne látnók őt meg!

Okt. 1. Vasárnap, rózsafüzér ünnepe. A természet hullatja díszait s magába tér s az egyház imára hív – magunkba. A Szent Szűz lábaihoz telepszünk, s ő imádkozni megtanít; Soubirous Bernadettet is, minket is. Ő az áhitat anyja. Az áhitat Isten megérezése, az Isten közelségétől való megremegés; az áhitat elfogódás, ellágyulás, kinyújtózkodás, áhítózás. Nézem a muskátlit, virágát: zöld szárból tolódik ki ... a bodajki forrást a mélységből ... a rengő vetést – s áhítatos vagyok. Elfogodom! Oly idegen, nem ismert, csodavilág vándora, bűvös erdő járója vagyok. S aztán? Nézem az én misztikus rózsámat, szépségbe öltözve, kiöltözve; nézem a turris eburnea-t, a fölséges asszonyt s élő monstranciát; s nézem koronáit, szőke haja diadémjait... Istenem, ájtatos vagyok ... elfogódott...

Ide gyertek! Maga nekem áhitat, mondta valaki. Jaj, ő a Szent Szűz nekem áhitat, mondom én. S aztán olvasót mondani azt jelenti, hogy szemével nézni, a lelkén át nézni ... világaival, szemével, fényeivel, érzelmeivel; nézni a szent evangéliumot, titkainkat: megtestesülést, születést ... ünnepeinket ülni! A Szent Szűz a karácsony angyala... Aztán a Sarlós Szűz Mária, a hold sarlója az égen, s az, aki szép mint a hold, a hebroni emelkedésen; s aztán, aztán az a gyertyalángok hosszú láncába foglalt Gyertyaszentelő Szűz Mária! Ki tudja ezt fölérteni? Nem lehet fölérteni, de szeretni és festeni és énekelni lehet. Én is festő vagyok; ideálmomat festem, az én turris eburnea-mat; szeretem és nézem és festem minden ruhájában, kosztümjében, foglalkozásában, föllépésében: imája közben s elragadtatásai közben, mikor először hallotta az égi melódiát: Ave Maria; mikor a názáreti ház eresze alatt s az ajtóban áll s mikor tesz-vesz, s kipiroslik arca és fényeket vet szeme. S akkor is, mikor Jézusát szolgálja, dajkálja ... kíséri első csodájában s végső menetében. S akkor is, mikor a föltámadott átöleli őt, s mikor elbúcsúzik harmadszor. Először búcsúzott Názáretben, mikor apostolnak indult, aztán Zöldcsütörtökön, mikor áldozatnak indult, s végül mikor fölment, s a magasból még egyszer lenézett a föld legszebb virágjára, az igazi Margaritára, anyjára. Hát csak úgy nézek s festek s pihegek s szeretek s édelgek. Minden szín beszédes és mézédés, s minden vonás a szépség dalát zsongja ... Ave Maria ... gratiosa, Domini sponsa... Mater nostra! Succurre, ora, adjuva, leva, gratifica, salva! salve!

Okt. 4. Az individualitást jól definiálják: totum in se et aliud ab omnibus. [Teljes önmagában, és más, mint minden.] Különös idegenség – aliud ab omnibus. Ez először hidegen érint, de azután mintegy szubstrukcióját képezi a nagy kapcsolatoknak, a szeretetnek, annak a vonzalomnak, mely a csepp-aliud-ot a többihez vonzza. Idegenség s mohó vágy néz ki az individuum szeméből. Neki lenni és szeretni kell; a szeretet legyőzi azt, ami „aliud”; nem tűri, hogy legyen más és más; legyen minden egy! Bármint szeretünk azonban, az „aliud” megmarad; akárhogy akarjuk a szétválasztó ködöket s falakat szétszedni, megvan az aliud. A tökéletes szeretetben, míg s mikor az van és ég, akkor s addig az aliud megszűnik. Az isteni szeretet a legtökéletesebb, mert abban az Isten bennünk s mi benne vagyunk. Azért „otthon”, „magánál” az ember igazán csak a legintimebb szeretetben, tehát Istenben lehet. Ha egy vidéken átutazom, hol minden hegy-völgy s minden fodra a vidéknek beszél, minden fa integet s a folyó, patak rám mosolyog, – ott otthon vagyok. Ha pedig teljesen idegen vidéken járok, ahol nem szól hozzám semmi, nem vagyok otthon. Aliud, aliud az mind... Összekötő füzérek ... fényszalagok ... selyemszálak kapcsolódnak s fonódnak körénk... Jaj, be édes és puha ez mind. De részben is az Isten-szeretet legművészebb; minden levél, fűszál cseveg... akár Tibetben járnék; szó szövőszékén a mester, s hinti színeit gyönyörködtetésemre. Szeretem a takácsot, a selyemszál-sodrórt, a fényeket gyujtogatót ... az én lelkem lelkét, éltem belső tüztét!... A szeretet enyémmé tesz mást s szerető világot, otthont; a lelkem hazáját teremti.

Okt. 14. Megfog a gondolat, hogy a lelkemmel járjam át világomat, – s mindent, ami körülöttem van: helyet, várost, kertet, falukat, réteket, ligeteket, a moóri s a bodajki vízereket,

a Gaját, Csókakőt, ezt a piszkos, nádas Velencei-tavat s a gránit „hegyeket” Sukoró körül. Meg kell látnom őket, megismernem... a lelkeim kinyilatkoztatásaivá váljanak, s elem döbbenjenek. Eddig objektumok; de szubjektív alakításaimmá kell válniuk. Le kell őket lepleznem, igazi, reális szépségükben meglátnom. Akkor lesznek enyéme s akkor szeretem őket. Tőlem távol állnak, míg csak így vannak, ahogy ökörne, tehénnek; míg ily szótlank s míg nem énekelnek s míg szépségbe nem öltöznek – szekularizált világ: Isten, lélek, himnus, szentség, misztérium nélkül; mundus, de nem a kozmosz, hanem az az elpártolt, az a mocskos, az a vérbajos, állatias világ, mely kivetkőzött az Isten-fiak noblesse-éből! Ha ártatlan szépségükben lépnek elém, akkor megszeretem őket.

Ezt a kozmoszt-feltámasztást sürgeti a kultúra. Nézzetek facies-eket ... évezredek; nézzétek az idők alakító munkáját. Nézzétek a flóra kellemét, a gráciát, a földre tapadt s éggel kacérkodó életet... ah a nagy misztérium előmlését, a gyógyerőket, az entelechiákat az útszéleken, az árkokban... ah, a nagy patikát, a csoda-laboratóriumot s azt a soknevű nagy rokonságot s sógorságot a nimfák, a sellők, a manók közt ... s az mind itt! Mily keveset tudunk róluk s belőlük! Aztán a misztériumokat a források, a duzzogók, a dzsindzsák⁸⁴ körül; ah, hogy akarják elrabolni s szekularizálni a misztériumot a vizek földalatti tisztulási világából. Tisztító tűzön megy át a lélek, s tisztulási földalatti világokban bujdosik a víz, míg a dzsindzsák fehér homokjából kigyöngyözik. Kérdik: honnan jön? hogyan? De hallgat, s ez a misztérium.

S a nagy történelem emléke, mely mint láthatatlan jelenlét van körülöttünk. Ahol még ősi sziklavarak s falak állnak, ott mintha szédült tűzhelynek köveit látnók... S ahol úgy a csókakői váralakú szorosban járunk, ott még a lovas vitézek patkócsattogását halljuk. De a történelem olyan mint a Csepegőből való kódarab a püspökkertben. Hány év bükkfalevél-rétege van itt egymáson?! Mind néma, kőforma, de látni érezetüket! Mennyi emlék, szellemjárás, lélekkiömlés; mennyi lélekbujdosás mindenfelé. Ez is szellem, a történelem szelleme. A lelket meg ne öld. Ti lélekgyilkosok, kik kiöldösítitek a lelket! Semmiféle lelket ne öljetek. Ne szellemtelenítsétek el a világot. Magatok ellen vétkeztek! Nos és ha mondom, hogy a legnagyobb misztériumot ne töröljétek le róla: az isteni facies tükrözéseit, a meleg, örök nyomokat, az örök értelem csillámaid, a nagy boldogság elhaló énekeit... Ne szekularizáljátok el! S a rajta járó embert ne tegyétek bitanggá.

Okt. 17. Úgy érzem, hogy öntudatra, szebb, mélyebb s lángolóbb öntudatra kell ébreszteni a léteket, az embert, a nemzet létét; nagyobb tartalmakat s feszüléseket s lendületeket adni nekik. Úgy gondolom, hogy mindennel, ami van, az Isten-szeretetet fűtsük, s az Isten-szeretettel az életet szellemesítsük meg. Ez legyen a fomes vitae, spiritus coelestis. Ez az életelixir!

Okt. 17. O sancta Trinitas, o individua unitas. Ah, az az ősi minden-egység s azután a minden-élet, az actus primus, perpetuus, sine potentia omnem potentialitatem exprimens⁸⁵ ... Élet, erő, öröm, gyönyör és? és? – háromság. Ah, mily megváltó s megnyugtató szózat: Szentháromság. Mily emberi, mily emberi! amilyen a szeretet, a barátság, a szerelem, a társaság. Szentháromság, édes élet, kedves élet; nem magány, hanem közösség; társaság, házasság, barátság! Mindezeknél a bemutatkozásainál a kedves életnek kedvesebb valóság! Nem tudom, hogy mi az; de szeretet nélkül hideg is minden, s nincs áram és folyam és erő és öröm! Nálunk, embereknél azt mondhatnók, hogy ez a végesség s a korlátoltság s a nemiség következménye; de ime nem ilyen okok vannak ott fön, s mégis ott kell az élőnek más és más: az Atyának kell Fiú s az Atyának és Fiúnak kell Szeretet! Mi volna a nous a pneuma

⁸⁴ Dzsindzsák: mocsaras, sáros hely.

⁸⁵ Ó Szent Háromság, ó egyéni egység... Első és örök létteljesség, aki potencia (képesség) nélkül kifejez minden képességet.

nélkül! S mi volna a pneuma a nous nélkül? Mi volna a rend, a törvény szellem, ihlet, áramlás nélkül? De hasonlóképen mi volna az áram, a roham, a lobogás forma s mérték nélkül?

Régóta vonz a teljes Szentháromság; de mondhatom, hogy vonzalmassá a végtelen élet s titkát a szeretet pszichéje tette. Ah, – mondom – Háromság az örök szeretet vonzódásainak, az örök élet más és más folyamának az egynek s benne a szükséges másnak, az életnek s a változatosságnak kifejezése. Isten, örök, végtelen élet; egység belső hármasságban szétáradva, édes viszony, minden baráti, szerelmi viszonyt fölszíva s örök viszonzóságban kiáradva. Mindig adni s mindig visszakapni, mindig elkülönülni s folyton egymásba olvadni – mily élet! De ehhez több kell: három. A Fiú öröktől fogva az Atyától születik; a teljéből, elragadtató atyaságából s anyaságából, örök szépsége s fölsége áradásából; s a Szentlélek, a pneuma, a szeretet dagálya s apálya, az örök lélekzés s egymás keblére borulás, a lélek fölszívása s kilélegzése. – Ah, Uram! adoranda Trinitas et dulcissima vita, generans aeternaliter, spirans et connubium⁸⁶ – folyton egyesülő élet. Ez az örök, szép, szent erosz, melynek a mi nemi eroszunk csak szimboluma... Bocsásd meg e hasonlatokat, hiszen te csináltad ezeket. De hát az ember eltorzítja őket. Én nem a torzalakulásokat hanem a tiszta szeretetet értem.

Okt. 25. Mi mindennek örülünk, aminek az Isten, a teljes Szentháromság. Ez örül magának; a föld, az élet összes örömei áradoznak benne. Az ősi örömök: a lét, a közlés, az örök nemzés és adás, az örök egyesülés és kapcsolódás, az atyaság, anyaság, szerelem, barátság. Ah, mily hegyvidéke az az élet s az öröm, az öntudat magaslatainak! Azután örül műveinek: a) Krisztusnak, ki oly érthetetlenül beletartozik ember-természetével az örök Szentháromságba – mint átizzított fénycsomó a nap tüzeiben! b) az Eucharisztjának mint folytonos létnek, s a szentmisének mint folyton megújított s megismételt aktusnak. Ez az Istenség öröme: minden oltár, szentmise, áldozás. Mily bizalommal s szeretettel kell a Szentháromság ez örömeire gondolnom! Bizalommal, hogy dicsőségét s örömét látva benne, imádhathatjuk, áldhatjuk, magasztalhatjuk ez úton bizvást. Minden consecratio a Szentháromság öröme. Ah, Uram! Intra in gaudium Domini, [Lépj be Urad örömébe] mikor misézem; tapsolok neki s fölnézek s kérdelem: tehát örömdöbben járok, örömd forrását fakasztom itt! A Szent Szűz s a szentek világa – bűbáj és szépség országa. Isten szereti s örül rajtuk. A mindenszentek nagy apoteózisa Isten remekléseinek örömnapja!

Okt. 30. Santa Trinità ai Monti⁸⁷ ... ordinációm szent helye. Ott, hol a Trinitása hegyen áll; ott hová irántunk való szeretetében – tizenegyen voltunk – legmagasabbra emelkedett; ott, hol szeretete minden Johannisfeuer a hegyen lángolt; ott, hol az én csipkebokrom égett – ott mondta az Úr: jam non servus, sed amicus [vö. Jn 15,15], s rám bízta az Eucharisztját. Evoé, Evoé! Jubilate ... plaudite ... exultate...! A Szentháromság a nagy világgal szemben szeretetének fölcúcsosodó helyén állt, mikor azt teremteni akarta; s ha szándékainak gyönyörteljes szentélyébe nézek, azt látom meg, hogy a lelki világ miatt, tehát Jézus, Mária s a szentek miatt, no és a legmélyebb szándék fenekén ragyogó ideál végett, Jézus végett teremtett minden. Mint mikor planiroznak hegyet s utat építenek s nagyszerűen öblös s fodros Scala della Trinità-kat raknak a hegyoldalban s kerteket, hogy aztán templom álljon fönt, a magasban: úgy a Szentháromság ideálja, ami mozgatta, amit szeretett, Jézus fölséges alakja, a világ gyöngye s koronája. Ez a lélek a maga teljes fölszerelésében mint Megváltó, az előretudott bűnös emberiség kereszten meghalt engesztelője, a keresztt, a kín, a halál átszellemesítője és legyőzője. Ezért a Krisztusért volt minden, lett minden; a teremtő szeretet punctum saliens-e a Krisztus iránti szeretet, a vágy s a lelkesülés szívéért s szíve után. A nagy eszmény, mely világitott s indított teremtetéseket, Jézus lelke s szíve volt. Mi pedig a teremtett

⁸⁶ Imálandó Háromság és édes élet, örökké nemző, lehelő és (hitvesi) közösség.

⁸⁷ Római templom a Spanyol lépcső felett.

világok porszeméi, föl-fölragyogó kvarcsemei. Mi a teremtő Fölség uszályának s hímes szépségének tüöltései, mi lettünk végette, miatta; mi lettünk ahogy lesz a sziporka a fölsistergő rakéta nyomában... Mi vele...

Most értem, hogy a szentmisében föl-fölemlítik azt, hogy az isteni tetszés, a szent Fölség öröme s kedvtelése legyen áldozatunkon, hogy a kehely „in odorem suavitatis”, azután hogy a „dona, munera accepta sint”; hogy a hostia acceptabilis; hogy „propitio ac sereno vultu” nézzen ránk az Úr; mert kiérették, hogy a Fiú szerelmes Fia, kibén kedve telik, kire gyönyörködve néz, kibén öröme van, ki fényével eltakarta a sötétséget s fölséges szépségével minden rútságot; ki az Isten szeme fénye... Hah Trinità ai Monti, magasba, végtelen szereteted magaslataira emelkedett szent fölséges, végtelen élet! gyönyöreid kinyilatkoztatása, bravúros művészi remeklésed bemutatása a te Fiad! Gaudium aeternum ... Trinitas! Beneplacitum imum, profundissimum, Trinitas, fruere Teipsa ... et anima dulcissima Christi et mihi propitiatio propter illum!⁸⁸

Okt. 31. A toblachi gróf Hilduf tömlöcbe vetette Hugbald grófot s megfélekedvén róla ez ott éhenhalt. Aztán mintha villám ütött volna bele, egyszerre eszébe jutott 14 nap múlva. Lement a torony zárkájába s ott találta nyakában a láncsal s összezsugorodva az éhhalál borzalmaival arcán. Megrendült s leoldotta a láncot. Kardját szegre akasztotta, a láncot saját nyakára kovácsoltatta, várát elhagyta s ment Rómába s a szentföldre penitenciát tartani... Ah, ez erős lelkek s e kemény utak!

Nov. 13. Dies funestus. Az Akadémiába indultam d.u. 1/2 5-kor <Meller> *Rudival*; kicsit panaszkodott, de jól kilépett. A Ritz-nél megfogta egyszerre a virágtartó párkányt s leereszkedett, kettőt-hármat lélegezve. Én egyik legjobb emberemet veszítettem el s gazdaságilag kiszámíthatatlant. Imádkozom, s imádkozom érte, ahogy azt a hit s szeretet sugalja. *Henriette kitűnően tartja magát; az Isten lelke van benne.*

Nov. 17. A jó *Henriette* 13–14-re nem aludt, mert – mondta – ünnepélyes lelki állapotban van. Ily nagy érzések mellett az ember nem alszik. Nem azért, mert izgatott – bizonyára az is; hanem sajnálja az időt, melyben ez érzések nyugovóra térnének. Én sem akartam aludni, mikor fölszenteltek! Ki fogja a mélység s az édesség s a szent öröm áramai elől magát elzárni? Ki fogja a szférák énekét elnémítani s a legszebb tavaszfakadást elfojtani akarni?! Ez a vigília fogalma s pszichéje! Ah, szent ecclesia, te, ki aludni nem akarsz, ki rá nem érsz, kinek szíve oly tele van szentjeiddel, fölséges ünnepi hangulatoddal! Te vigiliás adoráló! Te édes!

Nov. 28. Imádom Uramat, a nagy Urat, akinek beszéde is tett. Nincs ajka, csak végtelen hatalma... Saul leüti a porba, s szól hozzá. Azok nem fogalmak, azok illetek, érintések, akarás-áramlások. „Tremens ac stupens” áll ilyenkor az ember; Isten dolgozik benne. Nem szól, hanem érinti a lelkét. Ha nem érinti, akkor is vannak fogalmaink, de az nem élet. *Viri autem illi, qui comitabantur, stabant stupefacti videntes lumen, audientes vocem [Csel 9,7] – az Isten nem illette őket. Mikor lélek szól a lélekhez ... mikor az érinti ... szent, szent...*

Az ember erről is okoskodik, hogy miért csak Saul, s nem a többi? – Ah, Uram, azt gondoltam, hogy az emberek ítéleteivel szemben az vigasztalhat, hogy nincs a világon ember, kit úgy megítélnek, mint ahogy Istent ítélik, kritizálják s elégedetlenkednek vele! Ki tapasztalta meg az Isten eljárásának különbözőségeit jobban mint Szent Pál, kit az Isten fölemelt s szól hozzá, mialatt másokhoz, kik mellette álltak, nem szólt (Rom. 9, 20 21. Rom. 11,33 etc.).

Dec. 2. Jézus vére lángol felém s leheli bűvös ihletét, azt a meleget, melyet az Istenszeretete gyújt benne, s mely egy világ fölmelegítésére jött hozzánk. Viruló rózsák, puha

⁸⁸ Örök öröm... Háromság! Bensőséges és mélységes tetszés, Háromság, gyönyörködj magadban ... és Krisztus édességes lelkében, és nekem legyen irgalom általa.

ajkak, tiszta lelkek, gyönyörű erény-flóra serken gyöngyöző cseppjeiből. Ez a vér a Szent Szűz ereiből... A Szent Szűz a szent vér forrása, abból ömlik a praeclarus calixba, Jézus szívébe. A Szent Szív az Isten kelyhe; abból iszunk. Ezt a kelyhet emeljük az ég felé. Mikor a kelyhet iszom, Jézus puha ajkát csókolom... Van-e ilyen édes, piros, puha, szenvedélyesen szerető, virító ajk?! Erről az ajkról szívok mézet, tejet. Jézusom! tejet, mézem, borom, rózsamálím – főleg pedig vérem! A vértől az élet, a szépség, az öröm. Éneklő, csengő vér. Ah öntözd s tápláld lelkemet, s ami azokban nő és fejlődik: nézeteinket, érzéseinket, felfogásunkat, erkölcsiségünket. Akik vérbajosak, azoknak nemzetségében eltorzulást mutat az erkölcsi érzés is. Mintha meg volna gyöngítve s mételyezve. Ezt állította Jandáné a sógorságáról, melyben igen jóeszű, de perverz erkölcsű emberek vannak. Dialektikájuk jó, de erkölcsi alapjuk s téziseik förtelmesek. Ezekben a látás hiányzik, a limpidezza, a végtelen horizont – Dein höchstes Tun ist dein Empfangen⁸⁹; de ehhez is a szubjektum korrektsége kell. Ha ez piszkos, förtelmes, degenerált, akkor az empfangen is el van rontva. Azért kell magunkat a tiszta nemes elfogulatlan természet szerénységébe s realitásába állítanunk. Tiszta tükörnek <kell> lennünk, melyről szikrázik a napsugár; nem állott, piszkos ganajfészek-, csatornák s árkok vizének, nem posványos malactúrásban, tehéncsülkök nyomában összesűrűsödött víznek lenni!

Dec. 2. Jön a megváltás... a szent vér már összeszűröngözött; az isteni szikra a Szent Szűz alázatának hamvából ki-kicsillan... A kehely kész, a vér benne, Jézus szíve; a Szent Szűz szüzessége s anyasága a veluma, azzal van leborítva. Most már lassan letakarják, azaz a vélumot leemelik. Nincs erre szó és kép: ide csak le kell térdelni naív gyermekséggel, naív kis testvériséggel, áhitattal s lángoló szemekkel s meleg, rózsás arccal s imádó szívvel. A kis Jézus ... mennyországunk, megváltásunk jön ... jön ... Biztos!

Dec. 6. Szent Pál megtéréséről meditáltam. Ah, Istenem, az a húsvétja s pünkösdje Szent Pálnak Damaszkusban. Ő ott támadt föl, őt ott árasztotta el a Szentlélek; ott volt pünkösdje; ott beszélt nyelveken, ott lángolt... S az a ház in vico recto, s az a szent éj, szent hétnék csütörtökje, nagypéntekje s szombatja; s hogy szakította s dobta tűzbe a főpapak levelét, s hogy lett ő eleven levél. Istenem, ki gondolt erre a mozgalmas damaszkusi isteni életre? Hát Damaszkus is Jeruzsálem lesz, ha a Szentlélek lelkeket támaszt hallottakból s meggyújt. Ah, te gyújtogató, lélek-gyújtogató! ha valaki megrakja a forgácsot s a száraz fát, te belényilalsz s fölgyújtod. Édes Lelkem, nekem az egész világ csak forgács s aprózott fa; az életem s munkám aprózott fa, szépen fölrakva, de te vagy a lángom. Édes lángom, én tűzimádó vagyok, Téged imádlak „fons vivus ... ignis ... ignis!” Jézus vére is tűz, az láva, folyékony tűz, égő folyó; de hát a tűz benne te vagy, mint lelkiség és szeretet. Édes lángom, tüzem! gyujts meg; égjek; hevem, izzásom sugározzál belém s belőlem! Édes galambom, tudod, mi most az élvezetem? Az, hogy csókolózom Jézusommal oly édes s tisztelettől átitatott csókokkal; akkor amikor a szent kelyhet iszom; az a lágy kis hullám, mely onnan felém nyúlik, édes, puha ajk ... illatos ajk ... minden fűszer és illat és mámor van benne. Ah, így kell szeretni s így kell csókolni, térdenálló, szomjas, pünkösdi lélekkel. Ez a csók örökélet, szomj s édes-édes élvezet.

Dec. 14. Ma kezdjük az egyetemi templomban az ifjak konferenciáit. Veni Sancte Spiritus! A szentmisében az a gondolatom jött, hogy ahogyan Wotan fiait meg lehetett ismerni a szemük érc-csillogásáról: úgy az Eucharisztianak a tiszta fénye kell, hogy meglátszassék azok szemében, akik azt évtizedeken át szeretettel veszik. Jézus leleményes, istenileg művészi, teremtő szeretete – annak csilláma van a lelken.

Dec. 19. Ha fölemelem a szent ostyát s a kelyhet, úgy látszik, mintha az egész mennyország a barokk-festészet csengő, jubiláló, lángoló magatartásában fogadná; együtt

⁸⁹ Legfelsőbbrendű cselekvésed a befogadóval.

forr, lángol, lejt, leng és énekel! Egyetlen minden színben lángoló s minden lejtésben s lengésben ünneplő gesztus. Azért szeretem a barokk-művészetet; ezt a színekben s alakban s lendületben megrögzített dicséretet. Laus Deo – ezt hirdeti, s ezt éjjel s nappal s főleg napsugárban. Ez a művészet a lélek akcióban való a boltívekre, melyek oltárok s Eucharisztia fölött ívelődnek! Ez a nagy csengő, lobogó, dicséret. Homo creatus est ut laudet Dominum! Azért oly találó, hogy a barokk-művészet kifejezést nyert al Gesù-templomban, Szent Ignác sírja fölött. Az íveken repülnek, szavalnak, lángolnak, énekelnek az Isten angyalai. Uram, mily fölséges dicséret, mily énekkar, mily orchestrum az ott fönt, az örök szférák közt, ha ily gyönyörű képekben tudja az ember is az Isten dicséretét elképzelni!

Hát a szent ostya s a kehely körül ily tripudium, ily laus et gaudium örvénylik. Minden Úrfelmutatás a dicséret s ének öröme örvényeit kanyarítja föl az égbe. Ez örvényekben lelkek s szellemek, angyalfejek, angyalarcok keringenek s angyalajkak kiáltják világgá a dicsőült teremtés imádását s hálaadását. Jó papok, nézzétek ez örvényeket, melyek csillagok közt szakadnak s keringnek az ég felé! Nézzétek, a Sacramentumból mint kiinduló pontból törnek fölfelé! Nézzétek, mennyi genialitás s művészet, s mennyi erő és hev s a szívek lángolásának mily viharja adja ki azokban erejét! Ha az mind úgy kőben meredne s testi szépségben kifejezést nyerne s csillogó szemekben s lelkes pihegő ajkak zenéjében gyulladna ki! Mit látnánk akkor? Ah, testvérek, legyetek látók, legyetek meglátói az Isten pompájának. Elhiszitek, hogy nem férne belétek, bármily kerekre tágulna ki pupillátok? Legyetek hallók, meghallói a szent zsongásnak, az ezer citerahúr pengésnek; meghallói a suttogásnak, az örök szerelem s szerelmes vallomásainak, s gerjedelmeinek.

Most karácsony lesz, tehát kinyilatkoztatás; fények jönnek közénk, lángok és sziporkás szikrázások. Testvérek, lássuk meg az Urat, az édeset, „a világító gyermeket”; világít a lelke! Testvérek, karácsony lesz, tehát kijelentés, szent titkok kitárása, vallomás, suttogás! azt hallani kell. Azért van csend, hogy füleljünk s hallgassunk. Hogy is mondják? „Cum medium silentium tenerent omnia et nox in suo cursu medium iter haberet” – mikor minden elcsendesült, mikor az éjtszaka is a sötétség s a csend rengetegébe hatolt bele, bele a közepébe, akkor „sermo tuus de coelo, a regalibus sedibus venit”, akkor jött az Isten megmondani, ami a szívéen volt. Eljöttél s megláttalak, te édes világító csecsemő. Eljöttél s meghallottalak, te suttogó, gögicsélő „infans”-om, aki mégis „fans”⁹⁰; jaj, de mennyire! Hogy tud a lelkemhez szólni! S hogyan; mit mond? Nagy dolgokat; álomba illő elgondolhatatlanságokat; biztató megnyugtatókat s boldogító szeretetvallomásokat. Elmondja, hogy „*értem*” jött... *Értem és érted*... mindig rám gondolt; hogy nem túrtóztette magát tovább; hogy fölszakította az ég kegyelmeinek óceánját s hogy most nem víz-özön, de fény-özön, méz-özön, csók-özön lesz, lesz s így marad s nem lesz lefolyása.

Ah, a gyermek életfakadása az örök élet földön való napkelete s ez a dobogó gyermek-szív annak a vérnek a forrása, mely üdvözít! Édes kehely, Jézus Szíve, tele vagy, te öntöd ki magadat a nagy menyegzős napon... Jézus Szíve, szent forrás, örök életek, miriád lelkek üdvözülésének szent forrása: ah, szent barlang, hol e forrás fakad, ah, szent sziklák, hol az üdvösség vizei szöknek ki! Szent karácsony, veled úgy sem végezhetek; te mindig fölemelsz s új lendületet adsz. Így vagyok, míg élek s így leszek, ha majd ünneplek ott túl, az örök karácsonyban, a mézédessé szeretet s a csókos boldogság s öröm hazájában. Evoe! Evoe! Io triumpho!

Dec. 28. Aki az Úr Jézust szereti, az szökell, mint a hegyek s halmok, s tapsol mint az erdők a szélvészben, ha elgondolja, hogy ő az Úr Jézust imádkozhatja a szentáldozás után magába térve s mégis kiömölve, minden miséző pappal, minden áldozóval s azok őrangyalaival s Szent Mihállyal, az Oltáriszentség arkangyalával. Ezek az oltárok is hegyek;

⁹⁰ A latin „infans” = csecsemő; etimológiailag: in-fans = nem-beszélő.

jaj, de felszöknek felhőmagasságokba; ezek a miséző s áldozó lelkek is tüzek s tűzvészé, égbechapó lángokká növekedhetnek! Ezek a lelkek s érzéseik is erdők, ligetek, harasztok, s azokon végigzúg s muzsikál, aztán meg végig tántorog, támolyog itt törzs, ág, gally, levél! Jézus, Jézus, ne mondd, hogy nem volt itt senki, aki nem szeretett, aki nem énekelt, aki nem égett érted s nem gyúlt ki s nem gyujtogatott... Itt vagyunk és élünk és szeretünk s égünk.

Dec. 28. A túloldalon van az én karácsonyi, angyali karom. Barokk angyalok; ah, kedves angyalaim, lehetnek-e önök mások? Vannak-e gót és román angyalok is? Nem, az angyalok lengnek; az indulatok, az emóciók szelében, a szeretet szélvészében állnak; azaz, hogy lendülnek s repülnek. Arcuk ég, sugárzik – facies ejus sicut angeli: spirantis, candentis, fulminantis. Lelkük olvad; szemük, ajkuk, arcuk forró s édes s mélységes élet gödröcskéje, nyílása, tűzhelye. A barokkban van a fény, a tűz, a glória, a tánc, az ének, az öröm, a győzelem! Laus et honor et benedictio et gaudium, pózban, gesztusban, tekintetben, lendületben; s amihez ér, az mind azzá s olyanná válik. Biztos, hogy a mennyország barokk-stílusban van tartva. Az Alleluja, a Glória, a Kyrrie, a Benedictus, a Sanctus, a volantes Seraphim, Cherubim – mi legyen az más mint pathos és actio?!

1923

Laus Deo Patri et Filio et Spiritui Sancto. Mély hódolattal imádom s üdvözlöm Uramat. Lelkem nem vesz alakot, nincs művészi kép színekből s vonalakból, amibe belenőnék, hanem hangok, zene, muzsika, szimfónia az, amihez hasonlít. Szín és vonalak túlmerev és bamba közeg; de a hullámozó, a harsogó, az áradó, a jubiláló, az égbe kivillanó hangok és vegyületük s kötésük, párosodásuk, vonzódásuk s szétrebbenésük, együttletjtésük, öleléseik s föl-fölkacagó s jubiláló vágyódásuk, sóhajaik, fohászaik, vulkánszerű kitöréseik, izzó epedéseik s szétbomló imádásaik...! Ah, azt tegnap este élveztem megint, s elolvadt a szívem s lelkem, s elhittem, hogy ez az igazi művészet, az igazi láng és életöröm és hullám és vijjogó dicséret. Ez az igazi barokk! Minden ilyen kavargó, lendülő s szárnyaló, minden ilyen vakító és harsogó hang-özön barokk-stíl. Laus, veneratio jubilus! ... Ah, Szent Szűzem, hogy fejezte ki tagnap az esti litánia, hogy mit jelentenek címeid! Mi mindent lehelt azokba s gyujtott ki azokban. Hogy örültem ez édes bugyborékoló érzésnek s hangok fakadásainak! Különös, nekem is beadták, hogy a barokk-stíl aposztazia s elfajulás. Lehet mindenben ilyesmi; de a barokk voltaképen az erős, aktív kiindulás s az élet erejének, örömeinek kifejezése. A jubiláló, ezer tónusban vibráló élet s akció. Ezt nézem s látom a barokkban. Azért oly különös, hogy Vignola mester Szent Ignác sírja fölött a jubiláló barokk-templomot emelte. Homo vocatus est, ut laudet Dominum⁹¹, s a művészetben a legcsengőbb laus, a legharsogóbb jubilus a barokk.

Jan. 3. Külön hálát adok a reggeli csendért, azért, hogy a reggeli ködben magam lehetek Jézusommal s elmondhatok neki mindent. Lelkem előtt tornyosulnak a világ, az ország, az egyház, a papság, a hívek s hitetlenek bajai – jönnek felém mint az Óceán hullámai. Mit csináljak velük? Azt mondja őrangyalom: mondd meg Neki; szólj neki róluk! Tárd föl! Ah, Uram, egész lényem nyelvvé lesz s imádó s epedő ajakká; szól, suttog, beszél neked. Imád téged minden oltáron, minden szentmisében, minden áldozóban. Szemeim előtt elvonulnak falusi templomaink Pilisszentlászlótól le Baraccsig s Vajtáig; mindenütt imádlak s mindenütt kiáltok hozzád. A haldokolókért is, a betegekért, a szegényekért! Mindnyájukért! Uram, valakinek ezt meg kell mondania–az imádás s könyörgés nyelvén, hogy azután te intézkedjél ezekről a nagy üdvözítő akarás nyelvén! Te, édes!

Jan. 18. Akik sokszor áldoznak s mindennap miséznek s lelküket szent örömök izgalmaival telítik, azok okvetlenül „más” kifejezést nyernek még arcukon is. Lehetetlen, hogy ez a mély, szent s édes öröm, mely annyiszor átfut rajtuk s vérüket mozgásba s idegrendszerüket szent remegésbe hozza, nyomtalanul elveszen. Nem, annak nyoma, e szent áramoknak árcai vannak, s ezek az árkok a lélek sugárzásával telvék. A Prima is mondja: „et sit splendor Domini super nos”; hát a leglelkibb splendor az eucharisztikus egyesülésből jön. Az a szent öröm, az a béke s az Isten tetszése átjárja a durva testet s a tompa kifejezéseket. Igen, Uram! A te tetszésed tudata s az afölött való öröm, az az őrangyal két szárnyának zománcain tükrözik s onnan megint a lélekre verődik. Tetszeni a Fölségnek, ragyogni a tetszés tudatától, törni magát a szent tetszés után, s megdermedni a nem-tetszés vagy épen visszatetszés gondolatától: ezek új, boldogító hatalmak s nagy ethikai erők, melyeket birni, fölgylemlíteni s érvényesíteni kell!

Jan. 21. Mennyi dicséret, imádás, áldás, megszentelés, kérés, hatalmas folyamai szakadnak ki szívemből e napon s árasztják el a diecézis oltárait, mint gátszakadásakor a Duna, Tisza hajjai körülnyaldosnak mindent. S azután mikor a kehely fölött elsuttogom azt, qui effunditur in remissionem peccatorum, akkor megszáll nemcsak a könyörgőnek alázata,

⁹¹ Az ember arra hivatott, hogy Istent dicsérje.

hanem a bizakodónak öntudata. Ez nagy, isteni hatalmi tény, az az effusio sanguinis in remissionem! Istenem, ez az isteni erő, ez a pozitív állítás, ez az irgalmas akarás... Nemcsak alázattal, de bízó, s bízni tudó tudattal kell a misében imádkozni; mert tudjuk, hogy itt a nagy misztérium, az erő, a bűnmegettérés, az égbe fölérés, a világmegváltás misztériuma! A nagy állítások, új világok, új tartalmak, új foglalatások állításai: Hoc est corpus... Hic est calix sanguinis ... qui effunditur ... per ipsum ... est tibi Deo ... omnis honor et gloria; s ami aztán lelkünkben tovább cseng mint egy barokk-templom ívei alatt: et exaltatio et gaudium et felicitas et tripudium... Evoe! Alleluja! Ah, mily tudattal, világgyőzés, lélek-hajnalhasadások, napkelték, tengerdagályok, napnyugta-bíbor és -lilaszínek s égő egek zsarátnoki tüzeinek, pompájának tudatában lép az egyház, vagyis minden pap oltárához! Santa Maria Maggiore karácsonyi Szűz Máriás oltára s az Al-Gesù oltára s a Sacré-Coeur pompázó oltárai csak szimbólumok Nagyhantós, Pilisszentkereszt, Zebegény oltárai számára; de a belső fény s az átlátszó márványok csillogásának értelme megvan minden falusi templomban. O sacrum mysterium, in quo Christus sumitur! [Ó Szent Misztérium, amelyben Krisztust vesszük.]

Jan. 22. Az égen egy nap egy a hajnalhasadás, a nap lámpájának s az élet tűzhelyének kigyujtása; de az anyaszentegyházban folytonosak ezek a kigyujtások. Az oltárokon, a szentmisében kigyullad az a tűz, melyet az Úr hozott s itt hagyott s akarja, hogy égjen s gyujtson. Folytonos, szakadatlan égbetörő lélek s szív-kigyulladás a szentmisék sora. Ah, oltárok, hogy el nem hamvadtok, a tiszta terítők, csipkés-abroszok s damasz korporálék, megnézlek, nincs-e égési foltotok. Ah, Uram, nagyon szeretlek! Ez a tűz lelkem melege s vérem forrása s szökellő hulláma; úgy lejt, úgy táncol mint a Niagara folyó, mielőtt lerohan. Az egész csupa mozgás, iramlás, vonzódás, önfeladás s odaadás a mélységnek... Jézusom, szereteted mélységei vonzanak, s mi táncolva megyünk s lejtünk! Nincs az a friss, fűrgé leány, aki így sikklik s akinek lelke úgy, oly könnyen lejt. A keresztény temperamentum a nagy mélységek vonzásával van telítve. Van a lélek oly omló, oly folyó, oly lágy, oly simulékony s formás, mint a víz; arra való, hogy folyjon, menjen, táncoljon s ki ne fáradjon s siessen s hömpölyögi az örök mélységekbe. Lám, lám, ez a lélek, ilyen a lélek.

Jan. 22. Il purissimo lenzuolo della santa Umanità (Da Ponte) – ezt a tiszta, damasz abroszt, a szent-emberséget vette magára a Verbum; ez az ő „stola albája”. Ily tündöklő s omlékony gyolcs, amibe takarjuk azokat, kiket szeretünk, az imádság. Lélekből, érzések, indulatok szálaiból szőjük s ráborítjuk arra; belegöngyölítjük a nekünk kedveseket. Mily jelentős azért, ha a nő sált köt annak, akit szeret vagy meleg takarót. Ez is „scutum bonae voluntatis”. Az Isten szeretete a pázsitban, az erdőben, a vetésben sált köt nekünk; legmelegebb sálja a napsugaras levegő.

Jan. 24. Rank-fürdőben, Abaujban – hallom – egy gejzir szökik métervastagságú sugárban, azelőtt rövidebb, most már hosszabb időközökben. Ah, az én gejzirom, az én misém s áldozásom, a gratiarum actio! Itt szökik föl a lélek földalatti, örök nyomásoktól s a fölségnek vonzásaitól. S magával ragad kristályöntésű vizeket, játszi, lepergő cseppeket, s földet és sarat és követ, s mindezt kidobja s fölveti, – mindent, ami piszok és sár és ösztön és rendetlenség, s mindent, ami teher és kő. Ah, szegény bűnösök s az agyongyötörtek s a betegek s az agyonstrapált, örömtelen asszonyok s az élet-kulik és piszok-kulik s az elidegenedett keresztelt lelkek s a zsidók s a hitetlenek! Ime az anyaszentegyháznak s Szentlelkének a terhei. Nyomják őt; érzi a nyomást s nyög alatta; rémséges súlyok – föld és hegyek. De azután itt a gejzirom vidéke. Itt is, ott is egy, s sorba a világon. A szellemi világ hegyvidék és forrásvidék és gejzir-vidék, ahol a lélek, a szeretet küzd a rossz ellen. Szent gejzirom: Jézus Szíve; kis gejzirom: Jézust szerető szívem! Ilyenek legyünk. Aquae salientes ... élők is, égbetörők is!

Jan. 26. Miért van a szentmise? azért, mert ez ember, amint egymaga nem győzi az életet Isten nélkül, – hogy is s mit is győzzön nélküle? – úgy nem győzi a kiáltást, nem győzi az

imádást s a bűnök s a lelki rémségek terhét. Mikor misézni megyek, lélekben magam körül látom a világot, azt, melyet nem ismerek, s azt, amelyet ismerek, látom, hogy elkísérnek szeretteim, az egyház, a haza, a lelkek gyötrelme s kínja, poklok és mocsarak – ez mind jön velem. Nincs a nyitrai Matka bozán annyi koldus-kirakat, mint az oltár lépcsőinél a szenvedés s nyomor végtelenbe nyúló sorai. Akármilyen szép az a templom, s patyolatos fényű s lengő csipkés az az oltár, az igazi perspektívában, mely az áldozatot bemutató papnak nyílik, látja az ország, a kereszténység, az egyházmegye, a város és falu kínjának, lelki-testi bajának szimbolumait. Ah, Uram, mily látvány, mily förtelem és bűz! Ah, Uram, látod, mint vánszorgok e teher alatt, e sötétségek rémítő megtapasztalásaitól! Én kiáltok s én emeljem e terhet? én állítsam meg e mozgó mocsarat? e kloákákat én tisztítsam? a vérbaj penészflóráját én irtsam? Ah, Uram, e pusztaság elkínoz s elgyötör s e teher összezúz! Nyelvem szájamhoz tapad, s szemeim fénye kialszik. Én? Én? Nem Uram, világos, a világ s a lelkek kínja, a förtelem s a sivatag ordító nihilizmusa rossz címhez fordul, ha tőlem kér s vár valamit. Magam is, mint az elgyötört vándor e poklok útján, mint az eltikkadt s fölzaklatott kedély az ellentmondások sziklái közt feléd epedek: forrásom, tavaszi pázsitom, anemonás Zobor-csúcsom! Te vagy, aki kellesz! Te bírsz ezzel! Te kiáltasz, s meghallanak; s bocsánatot kérsz, s adnak. Kik? Az a három, akinek általad és veled és benned mindezek dacára, poklok s kínok, mocsarak, kloakák, vérbaj-penészflóra dacára, végtelen a dicsőség, az örömd, a kitörő vigasságod, a csengő, zengő, ragyogó boldogságod, – az imádandó Háromság, a boldog, örök élet, öröm és vígság. Amen.

Jan. 31. Gratias pro universis! Az Isten személy is, valaki is; de ugyanakkor minden: az igaz, a jó, a szép, a magas, a mély, a hatalmas stb. Ha valakinek azt mondom: ó, te fölséges, tiszta, magasztos, fényességes, mégis csak oly valakiről mondom ezt, aki valami is, vagyis egyoldalú, távol a tökélytől. Ó, ha okos, azt fogja mondani egyoldalú dicséretemre: Igen, te lángnak, zseninek nevezesz, igen, ragyogónak s fölségesnek; de ez mind csak egy csepp lángolásról, ragyogásról, fölségességről igaz; ezzel szemben általános kijelentéseid semmitmondó valóságra vannak akasztva, s így nem igazak. Ime, mikor pedig Istenről van szó, ott a nagy végtelen valóságba kapcsolódunk; nézzük a hegyeket: hatalmasak; fölkapaszkodunk a napsugár arany fonalán, ezen a csodatrillázáson, s hagyjuk sütni magunkat; szívjuk a tüzet s azt az égi emanációt, irradiációt; nézzük a forrást s iszunk belőle; a terebélyes fát s árnyékában pihenünk; szóval valóságokat élünk s élvezünk.

A dicséret a megtapasztalt valóság visszatükrözése, az irradiáció visszasugárzása. Mi nem mondani, énekelni akarunk csak, hogy sanctus... Dominus, hanem mi látjuk, hozzáemelkedünk. Mi neki tetszeni akarunk, mert ez azt jelenti, hogy jók, szépek akarunk lenni. Erre a valóságyszerűsége, erre az ontológikus alapra kell állni, ha nem akarjuk, hogy emberszerű beszéd, retorika és udvarszerűség váljék a dicséretből s tiszteletből. Isteni az, ami végtelen. Bennünk isteni az, ami több-valóság. Ez az alapja, s ezt azután személyes viszonyra kell változtatni dicséretben, vagyis örömteljes, pacsirta-fölemelkedésben – érezvén a valóságot, hatalmát, s erejét s örülvén a fölött, hogy az ott mily nagy, s hogy húz minket... minden érzésünkben, a tisztelet- s szeretetben is a nagy valóságot érezni, azon örülni s azzal kapcsolódni. Így elvész az ima, imádás, dicséret ceremonióssága, s megcsendül benne a nagy valóságok emberszava. Emberi – természetesen, más nem lehet; de nagy, szükségszerű korrektúrával, mely kiküszöböli az „ars ventosa”-t, a „pacta litterarum et syllabarum”-ot, vagyis a szóbeszédet, az üres pózt s gesztust. Embernek kell lennem, de az emberiből ki kell emelkednem, mikor Isten felé megyek. Magammal viszem szókinccsemet és hódoló tiszteletemet és kottáimat, térdeimet és karjaimat, ezek nélkül Istennel szemben sem lehetek; de toto coelo más lesz a tartalom!

Febr. 3. Az az édes képzet vissza-visszatér, mikor a kelyhet veszem s a szent vér az ajkamhoz loccsan, hogy akkor Jézus puha ajka nyomódik ajkamra. Ah, mily csók, az örök szeretet s az üdvözítő barát csókja! Azután pedig a kehely végtelenségévé tágu, s ajkam előtt

a tenger, a tej-tenger, a méz-tenger, s belém akarna ömleni... No, de mit fogadhatok belőle? Mit, mennyit?! csak úgy ízelem s nyelem s egyesülök vele, ki Minden! Itt állok, s szemem rámered, s lelkem örömjongva kel föl, mint a tengert üdvözlő nap: „Du sollst die Sonne sein! Du sollst mit deinen Strahlen Das farbenlose Meer der ganzen Gottheit malen!” Ah, Uram, mindenem! S hogy fekszem neked Tenger, s mélyeidbe iparkodom ... s hogy meríték belőled, kristálytisza, feneketlen dzsindzsám! Hogy meríték sokak számára – eszeveszett politikusok, széjjeleső házasok, parázna papok, kislelkű tökmaglelkek számára! Mily merítésekkel! Mily kiindulásokkal a mélyből! Sokszor gondolom, hogy a lelkek sivatagába, az alélt s tikkadt vándoroknak innen kell kutatnom életet, frisseséget ... erőt!

Febr. 6. Tele van az ajkam csókkal, tele van a szájam ízzel, tele van a szívem vérrel, tele meg a lelkem tűzzel. Miséről jövök. Ah, hegyvidékem és gyümölcsösöm, májusi s júniusi s júliusi kertem... Ah, zuhogó, lángoló, harsogó s vakító élet az erő s szépség formáiban. Tegnap Agatha ... Istenem, Agatha, a mamilláját sirató görög leány, kit az apostol gyógyítani s buzdítani jött, ki a mamilláját siratja, de az életét odaadja. Agatha, régi szerelmem, úgy állsz szemeim előtt, ahogy „expansis manibus in carcere”. Azután ma Titus, az apostol öröme s vigasza; azután Romuáld, a sötét középkor nagy világító embere; azután ... azután... Hát ki tud ünnepeket csinálni, ha nem az Úristen, s hol van ünnep olyan, mint az egyházban a harsogó, táncoló, diadalmas élet folyama a „fluminis impetus laetificans civitatem Dei”? Ah, mily öröm, hogy forog és táncol, hogy perdül s karikázik s zuhog itt az élet, mint a Niagara s mint a Traun, mikor esik, s a schladmingi patak. No meg a Tarpatak! Io triumpho! – Mit csinálnak a világ szilénjei, faunjai s manói s blazirt, monoklis kutyálkodói! – Evoe!

Febr. 17. Egyre jobban látom, hogy a nyomorék s aposztata kereszténység rombadöntésére szolgál a zsidóság. A zsidóság hozza a kereszténységtől meg nem lelkesített, már nem is pogány, hanem elmiazmásított érzületet. Emberileg szólva kár volt a kereszténységben eltérni akarni a nem-keresztényt, a kereszténység-tagadást. Annyi ez, mint az organizmusban eltérni a hulla-vért, az üszköt. Ez az üszök most terjed. De erre azt kell felelni, hogy ez az üszök csak a kereszténységtől aposztatált gondolat s érzés repedéseibe hatol, s ha nem lennének repedések, a poloska csak fönt bűzlenék, s az organizmus megküzdene vele.

Febr. 18. Ah, a páthoszt, az izzást, a hevületet s a lendületet sohasem szabad kifelejteni Krisztus lelkéből. Szíve csupa láng. Ő folyton benne van az ő baptizmusában, hiszen mint jelenben kérdezi a Zebedeusoktól ... „et baptismo, quo ego baptisor, baptisari”; igen, de a Megváltó lelkében a lelkesülés s a győzelmi érzés dagálya emelkedik. Az ő lelke az igazi „laus Deo”, egy folytonos ascensio. Ez az igazi barokk lendület; hegyvidék, hol minden hullám égre csap. Ah, mily zene, mily szoprán égbe-lendülések s az orchesterek mily széles körben lejtései, mint a sasok szárnyuk libbentései nélkül meghúzott körei – nagy, féktelen s akadálytalan szabadságban. Ezt ne felejtsük! Ha Jézushoz hajolunk, meghalljuk szívében a legszebb glóriákat s sanctusokat s hozsannákat. Ott vannak a harsogó s a vakító fények, színek s hangok zuhatagjai... Különb mint a Niagara vizeinek zuhatagai s az a millió ezüsthúr s az a fölséges citera-pengés. Azután itt a szent öröm a megváltás diadala fölött, az égkapu-nyitás mámoros boldogsága fölött, a nyomában mögötte elnyúló léleksávok fölött – a szépség s az erő arany s ezüst pántlikái az ő babérkoszorújában.

Milyen exultatio ez? „Abraham, pater vester, exultavit, ut videret Deum meum, vidit et gavisus est”. Végig a világon, a nemzedékeken! Öröm, szent öröm, dicsőség. Krisztust csak úgy képzelhetem, mint győzelmes embert, a lélek diadalának öntudatában, kinek angyalok szolgálnak. Nem mint összeaszott anachorétát, nem mint savanykás aszkétát, hanem mint filius hominis-t: albus et rubicundus et floridus. A kereszténység óriás kimutatása a tragikumnak, az élet alacsonyságának s fölségének s e két elem rettenetes ütközésének, de egyszersmind páthosz, erő, lendület, hatalom! Krisztus egy mennyországot hordozott magában s menyegzős úton volt. Szent Pál írja, hogy mi volt szándékában: ut faceret sibi

sponsam sine ruga... [Ef 5, 26–27] Oly finom tej-piros teintű menyasszony utáni járásban járt... Azt szeretted, s hogy az a menyasszony olyan legyen, amilyennek akarta, azért szenvedett. Egy nagy erosz dolgozik benne. Danténak s gondolom, minden művésznak az ő művészete a szeretője, égi szeretője, s mikor alakot adott neki szerencsésen, akkor menyasszonya lesz. Az Úr Jézusnak, a nagy alakító, új világok s új emberiség reneszánszán dolgozó művésznak van ideálja – ah, Pál apostol, köszönöm; magamtól nem mondanám a profánok miatt – s ő tudja, hogy szenvedése által égi szépségű menyasszonya lesz, s az jön feléje, mikor a keresztfán kiadta a lelkét! Ah, mily feszülések, mily szárnykifeszítések.

S aztán még valami: a páthosz győzelme s teljesen átütő s eltérő ereje! Ah, ez a himnus ércsengése! A legtöbb ember ugyanis, ha nagyot is gondol s aztán alakít, alakításába a konkrét anyag törésvonalán vagy háborgó hullámain keresztül nem bírja az ideált áthozni. Valahogy olyanok, mint azok a madarak, melyek a tengereken szállva a virágos oleander- s mirtusz- s rózsapartokhoz nem tudnak elérni. Tényleg ez volt a XIX. századi romantikának végzete, s gondolom, hogy kevés művész nem érzi magát e részben romantikusnak: nagyot, a legnagyobbat akarta, de messze elmaradt. Jézus nem! Igaz, hogy sok lélek elveszhet, de az ő jegyese, a gloriosa Ecclesia, sine macula et ruga, az szebb nem lehet. Ő pedig a fényes, bájos, győzelmes Isten-ember! Speciosus forma a regina mellett.

Febr. 20. Nincs édesebb s mélyebb s kéjesebb öröm, mint az én szentmisém, áldozásom s hálaadásom. Igazán itt valósul, hogy „laetificat juventutem meam”. Azt gondolom, hogy higiénikus szempontból is ez a folytonos „levari super se”, ez a lendület és tűz, mint életfolyam szalad s szakad át a lelken... hegyi patak, mely zeng és énekel, és táncol. Moóron farsangkor az ifjak kimennek az utcára „juhajzen”, s a kisebbek kérik apjukat: „Vater, laß mich hinausgehen juhajzen”. No hát schein-alpon ugrálnék a fűszeres, napsugaras, lilakékes levegőben. Uram, mily kicsiny más öröm ezzel szemben – morzsák, kéményből kiszálló szikrák! Evoe! Io triumphe!

No meg aztán a nagy pumpa a tisztítóvíz tárnái szájában! mint a tokodi vízbefúlt köszénbányánál. Nem tudom, hány löerős pumpa akarta itt a vizet kiszívni: úgy vagyok én; pumpálok. Jézus szeretete hevével kiszívom a lelkek keserűségét. Gyertek, gyertek, muszáj! Óriási erő szív föl titeket! Majd meg szárnynak, repülőnek látom magam; az egyház, a haza romjai, a lelkek terhe, a nagy lapály, az intelligencia elidegenedése az üdvözítő, megváltó hatalomtól! Hej! Da brauchst's ein Juhajzen, daß Berge und Himmel wiederhallen! Itt kell a megfeszülés, bátor, nagy akarás! Neki! föl! följebb! Io triumphe! Mikor az Üdvözítő szárnyai elének tárulnak oltárainkon, terheljük meg azokat! Elbírnak! mótórok! de milyenek! Juhajja!!

Febr. 21. Hát még valamit! Petőfit ünnepeljük. Ez a géniusz a magyar szabadság hullámain fölviijogott mint a vízimadár a háborgó tengeren s pompás akcentust adott az érzésnek. De mélység nincs benne. A családi érzés is olyan hausbacken jófiúság! Hát az Eucharisztia körül viijogó s villámló sasokkal szemben mi ez a kiskőrösi színdarabjelentés-kihordó?! Herr in deinem Reich! Da muss ich auch juhajzen! Hiszen az Oltáriszentség zsenialitása mint a tenger a kiskőrösi pocsolyákhoz! Io triumphe!

Febr. 9. Van egy sajátos örömöm, most hogy megtudtam, hogy a Szent Donát-kápolnában az Oltáriszentség őriztetik s így az Öreghegy is Szent Mihály citadellájává válik; szárnyas alakja, mint fölségesen ünneplő öröm s dicséret bodrosodik ott fönt. Azután Sukorón, azután Nadapon, azután Inotán Kozmán és Isztiméren és Szenttamáson – a mi tűzhányóink. Laus et honor et adoratio et reverentia aeterna. Itt füstfellegek szállnak a hegyekből, sunt montes ... et colles aromatum... Én, Uram! mily csengések s villanások a magasból! A te Fiad misztériuma az imádás felhőjében. Sinai és Tábor és Golgota és Olajfák hegye mindegyik: Montes sancti!

Márc. 10. Akarom a nagy valóság megérzését, az örök súlyoknak, Istennek, Krisztusnak, segítségének a megélését... Úgy térdelek le az Oltáriszentség vétele után, mint aki nem bírja el s önmagában megrendül, s azután mint aki e valóságok érintésétől az élet s az emberek

kicsinyes illetékeseiből kihámlik, mint a tulipán tavasszal a tavalyi levéltakaróból; azután mint aki itt áll a nagy vizek forrásainál, a lüktető életerők s vérerek szívénel, s néz s merít. Merít nem is pohárral, de vödörrel, s önti, amerre lát piszkot s szennyet s szárazságot s sivatagot. Ah, források, ah, vizek, ti új fölséges elemek, ti alázatos hatalmak, ti feltartóztathatatlan fölszívódások s magasba szivárgások és szöktetések! Ah, vizek, kegyelmek, Isten életkitörései, – fényes tengerek; zivatarok, de mindig tiszták s tisztítók! Ó, szent hatalmasságok! hogy emelkedtek dagályban s lesztek még mélyebbek attól, hogy magasabbak! Kegyelem, isteni élet... hajcsövesség, szívcsövesség... Kegyelem, szent vizeim, forrásaim, tarpatakjaim s tengereim. Kegyelem, szent vizek, harmatcseppek s könnycseppek Jézus szemén s a Királyréten fönt Murányvár vidékén. Mit mondjak? azt, hogy szeretlek, nagyon szeretlek, iszlak, élvezlek, s dagadok a bimbó dagadásával, a kitörő élet ujjongásával, azzal a csendes, mély lélekrivalgással! Ezzel lehet imádkozni, úgy igazán nekidőlni, mint az evezőnek, mint a tutajkormányának s lendíteni. Ezzel lehet úgy nagyon bánni; nagyon, már t.i. nagy szeretettel; mert ezen múlik. A bánat olyan, amilyen a szeretet; nem is a bűn nagysága, tehát nagyon érzek rosszat, amit tettem – érthetetlenül s minden ösztönöm s örömöm s boldogságom ellen. Úgy kell bánni... nagyon kell szeretni!

Márc. 22. Fölséges nap, mikor az Úr Jézus bevonul a lélekbe mint tavasz és erő és öröm és egészség; mikor az élet tengere mint dagály behat s fölhat a tengerbe siető ereken s patakokon s folyókon, föl a lélek hegyeibe. Ah, szent életézés ... örök élet-megézés ... ah, szent lendület ... bátorság s odaadás... Azután oly jó, ha a hegyi vizek a hegyek temperamentumával s zöld vizes színeikkel a Dunába érnek, ha ki nem fáradnak, ha a fenyvesek emléke zöldel mélységükben, s a csobogó, szökellő hegyi patak tempóját megérezni még rajtuk. A Vág már nem ilyen; a hegyek e bátor táncosát a lapály elálmosítja; a Garam azonban inkább az! Ah, temperamentum, ifjúság, szeretet, formaszépség, üdeség, föl nem őrlött életerő... Szent misztérium, édes kenyér, te ilyen lelkeket nevelsz; s gondolom, hogy szentségi kegyelmed az aktuális szeretet s bensőség lévén, annyira segíted az ifjú temperamentumokat! A rózsahegy templomban voltam először az Oltáriszentség előtt, az első szentmisén; s ott tovább vágat neki a Zsebrádnak a Vág... Hát a lelkem a hegyen találkozott a misztériummal; nézte azt naív gyermekszemmel s nem értette, hogy mennyire veszi bele magát az a szeretet, mely a hegyekről jön s a hegyeket nem felejt; sőt megérezni rajta a legunalmasabb laposságban is a hegyek tempóját. Azért megyek bátran s bizvást – mint ki hegyről jövök lendülettel s a hegyek energiáját érzem.

Márc. 29. Oltáriszentség rendelése... Nagy, genialis mű ... monumentum. Páratlan. Lehet monumentális egy dal: Stille Nacht... Közelebb hozzád, Jézus... Lehet monumentális egy mű, egy szobor márványból, kehely aranyból. Minden virág monumentális mű. Hát az Oltáriszentség? Ki nem fogyok bámulatból, elragadtatásból. A nagy tudatú mester gondolataiban, a fölényes öntudat súlyának nyomása alatt kell e teremtést s alakítást nézni... Scimus, quia a Deo exivit et ad Deum vadit... Vos me dicitis Deum et Magistrum ... sum etenim... [Vö. Jn 13,13]

Ápr. 1. Speculantes gloriam transformamur in imaginem ejus a claritate in claritatem (2Kor 3,18). Akik Krisztust nézik, azok elváltoznak, hozzá hasonulnak. Gondolatai átszövődnek lelkükbe, érzései, erényei. A claritate Christi in claritatem transformamur; vagy pedig fokozatosan: egyre több világossággá. Ah ... ego sum salus, vita et resurrectio... Qui factus est nobis Sapientia a Deo et justitia et redemptio et sanctificatio! Nézem; érzem, s aztán próbálom s gyakorlom. Két útja ez ismeretnek: per rationem, elmélyedés, gondolatátvétel által, vagy per sapientiam = sapere, vagyis ízlelni, próbálni. Gustare et videre... Pál is nézte Krisztust. Ego sum Jesus, s ez égő lángoszlop előtt lerogyott s nézte... itta, vette. Elnyelte őt a láng – a nagy Jézus! Szent Péter is: non doctas fabulas sequentes, sed speculatores facti illius magnitudinis (2Pét 1,16) ... Tehát „speculantes gloriam” [2Kor 3,18] és „spectaculores celsitudinis”. A nagy tények... Ő tényekkel beszél, nagy valóságokkal,

szépség, celsitudo, gloria, transformare, transfigurari ... claritatem ... transvehi ...
hatásokkal... Főleg pedig a szent szeretet hatalmas röpte s a vita aeterna örök tavaszi
páthosza. Vita aeterna: aki azt átérzi, az transfiguratur! Mily páthosza a tavaszban, bizsergés,
gyöngyözés, fakadás!

Ápr. 3. Homines expectantes ... lehetnek-e azok, kik itt forrón szeretnek, kik édesanyák,
atyák, jegyesek? Úgy legyenek-e, mint sátorban vagy mint állomáson, vagy mint villamos-
megállón? Olyan legyen-e otthonuk, mint melyben összecsomagolva mindent, várják a
hordárt? Az nem lehet. Ez a föld a mi földünk, s a lelkünk forma corporis, agyagosmester,
fazekas; neki kell agyag, a limus antiquus paradisianus. De azért megvan a vonzalom, az örök
elmenés-tendencia. Ugy vagyunk földünkön, mint a holdunk; az is ide gravitál s körülöttünk
forog; de amellet a földdel a nap felé siet! A föld is a nap felé, s a nap s a bolygók nem tudni
hová. Azért nescientes quandonam erit depositio tabernaculi nostri, aeterna ambiamus
tabernacula!

Ápr. 5. Karlsbad meleg forrás – miért épen ott? De ha ott, miért ne lehetne itt, itt a
szívben meleg, forró, duzzogó?! Ah, hát lehet-e másképp? Jézus bennünk; Jézus lelke, szíve,
melege, lendülete, lökése, vágya?! Ime a meleg forrás szívünkben? Mit csinált a latorral a
keresztén? Mit csinál hát velünk? Legalább svungot ad ég felé, hogy bizzunk s törjünk,
magunkkal ragadjunk sokakat. Bergson valami élan vital-ról regél, de az mese; ah, az élan
vital itt van az Eucharisziában, s megkapjuk s átveszik a lelkek, kik sodrába kerülnek. Evoe!
Evoe!

Ápr. 7. Ah, Eucharisztia, mit írnék rólad s édességedről s fölséges lelki tapasztalataimról
veled szemben? Folyton föl-föltör szívemből a hála s imádás érzete irántad, Uram, ki ezt
gondolatban alkottad s a valóságban a szeretet remekévé rendelted! Hogy letörtél minden
emberi gondolatot és számítást; hogy jöttél föl új szereteted világának látóhatárán tündökölvé
és lángolvá! Hogyan törtél össze minden akadályt, mely közénk s közéd állhatott volna, s azt
okoskodta volna ki, hogy így nem lehet, úgy nem lehet, ez nem illik, az sérti a Végtelent. Ah,
ezek a cogitationes timidae... Te pedig eljöttél s elhíttál s asztalodhoz ülünk. *Hol beszéljük
meg dolgainkat, he nem ott, hol együtt ülünk*, bizalmasan s eszünk. A család szentélye a
tűzhely, az ezen készülő étel, a confarreatio, bensőleg összefűző s egymáshoz kötő jelentést
nyert. Ah, Eucharisztia = confarreatio; étel Jézus szíve tűzhelyéről, mely által bensőleg
kötődünk Krisztushoz! – A régi magyarok is Ukkó poharait itták szerződéseik megkötésekor.

Ápr. 18. Panis quem ego dabo... ah, az, melyet ő ad. Anyánk sütötte – az otthon kenyere!
A katonák meghatottsággal ették a lövészárkokban az otthoni kenyeret. Mikor azt ették,
otthon voltak; együtt azokkal, kiket szerettek. Panis de domo paterna ... panis de coelo ...
omne delectamentum habens... A halhatatlanság s az erő illatával!

Ápr. 26. Esztergomba készülök, az én hazámba. Ott adott Isten otthont s ott állította be a
munkába, abba a jól moderált munkába, melyben az egész és a rész lebeg az ember szeme
előtt, s hol az ember el nem vész a dolgában. A munkának olyannak kell lennie, milyennel a
lélek folyton kapcsolatban van, melyet ő lelkesít meg. Lélekkiletés, lélekkiradás, lélekadás
legyen a munka. Ahhoz pihenni s lélekzeni s lelket megint koncentrálni is kell bírni. Baj az,
ha a munka a lelket agyonnyomja, s ha az ember lelketlen gép lesz. Ez a munka nem az övé-
idegen neki; a terméke sem az övé, nincs rajta gondolata s tetszése. Ehhez a lelki fényhez, e
tetszéshez pihent, magát szívesen adó lélek kell. Akár szellemi munkában – képzelem az
újságírást s a lelketlen részletes kutatást s számítást – akár a gyári munkában a teremtő lélek
eltompul s meghal. Ezt a gyászos állapotot nehéz elviselni! Ki is viselje el a halált, akármily
formában? Goethét is rémítette a nagyváros élete – már akkor! Mit szólna most a tántorgó,
kábult, perverz ideg-, izom- s lélekrángatódzásához; ezekhez a felhajtott s a munka
kényszerében cammogó tömegekhez?

Entbehrst du drin Unendlichkeit und Sinn. So ist dir nicht zu helfen. Azután: Von Euch
verlangt man eine Welt zur Welt. Vagyis nektek kell világot a világba vinnetek, a világot

kitágítanotok – lelketek expanziós erejével *meglátásaitok invenciójával a világot mélyebbé, szebbé tennetek*. Du sollst die Sonne sein, du sollst mit deinen Strahlen Das farbenlose Meer der ganzen Gottheit malen. Az Isten világát s azután a mennyországot – minden ígét magában friss erőben hordozni.

Ápr. 29. Ah die realen Mächte des Lebens! Domine non sum dignus, ut intres, sed tantum dic verbo et sanabitur. Ahogy a világ csodáihoz, Pöstyén, Karlsbad, Hévíz forrásaihoz megy a beteg, úgy én az Oltáriszentséghez. Az árkok tele az Isten gyógyító leveleivel s a nagy ég tele az élet hívogatósaival, s mi cammogunk itt gyöngék s nyomorékok! Qui si sana! Itt vannak erők, életrevalók! Ez a mély hit, nem is az, hanem a meglátás, az átérzés, a megfogás kell hozzá, hogy megrendüljünk, s hogy az Eucharisztia mint reális hatalom lép elénk. Hiszen az unott csavargó, ki az árokba dől s nyeli az országút porát, azért nincs megrendülve s azért nem rogy térdre, mert nem lát; mert nem veszi észre az Isten erőit s az Isten gyógyító csodáit, melyek körülötte az útifű s a zsálya s a cickány misztériumában környékeznek! Ah, én is útszélen pihenő s pihegő vándor, aki úgy lelkendezik erő s egészség után s ismételteti azt, hogy „sanabitur anima mea”; én, ki oly pietással tudok állni a forrásoknál, s lüktetésükből s vízfodraikból zene s elragadtatás lesz lelkemben: én is átérzem az Eucharisztia misztériumát, a gyógyító erőt, a csodafüvet, az ígéretet! Én a religiót reális hatalomnak nézem, Jézust s kegyelmét realitásoknak ... sanabitur anima!

Máj. 5. Fölséges nekem az első húsvét miliójét és indulatos, izgalmas életét szemlélni. Mily háborgás, mily rémület, mily örületes cikázások s hullámzások! Asszonyok sietnek a sírtól, arcukon rémület és öröm, szemük tele angyallátással; apostolok szaladnak s lihegnek; Magdolna a szeretet bacchansa; ólmoslábú tanítványok ... szomorúság...; aztán lángoló szívek, kinyilatkoztatások, megismerések, haza-áramlások; aztán feszült várakozás s megint „lélek-látás”, de nem testtapogató. Mámoros szemek ocsudása, tétova léptek, elragadtatás, szent öröm! Tele rémülettel van a világ, a természet, az ész a Föltámadottnak sírja körül. Rémület, hogy van (!), hogy él, aki meghalt, hogy fénylik, hogy a természet törvényeit töri ... Christus est! Ego sum ... vivit ... vincit... Pascha Alleluja!

Máj. 6. Zászlólengetés a Ranolderban! Nuncius misézett. – Én a húsvét levegőjében, a „conturbati et conterriti” emberek, a szaladó és lihegő és feldult arcú emberek forgatagában élek. Mi van? Mi lesz? Az „ascendentes cogitationes” közt, az agyrémek, a fantasztikus képzetek közt élek... S azután a nagy állítás leszögező s egy világ alapjait odahengerítő megérzésében s futó, szaladó, karikázó, iramló emberi fantasztikában megállít az „Ego” s az a „sum!” Ez az, ami a földet összefogja s égig ér s dómokat épít!

Máj. 9. Lélekalatti erők emelkednek, löknek fölfelé, feszítik világom kéréget s látókörét. Szeretek nagyon – kimondhatatlanul. Individuum ineffabile ... ah skolasztikusok, nektek az általános fogalmakra orientált ismeretelmélet miatt, – nekem a lélek miatt, a mélység, bensőség miatt! Lehet-e tüzetesen definiálni a pilisszentkereszti forrást, ott a romok előtt, a diófa alatt? S a bodajkit? Nem, az is, ez is individualiter és kizárólagos konkrétussággal fakad, szuverén individualitással. Úgy fakad s lobog lelkem. Az oltárhoz járulok s veszem Krisztust, testét s iszom véré, s tele van a szám borral, vérrel, tűzzel, mennyei források erejével. S a lelkemet öblítem s kiegészítem s minden savanyúságát kimosom s bacillusos oldalait kinyalja a tűz. Tűz ... vész ... bor ... sav ... alj ... villám! Mi van még? Krisztus pünkösdi lelke. Ah, Uram, dalosod, szerelmesed vagyok; minden szirontáktól kivirágzik lelkem, – arany párta- s szíromlevelekké, nagyszerű, vert arany-kehellyé! S hegyek közt fekszik váram, Gralburgom, s onnan nézek és szállok... S ha jön felém valaki, a magasból megyek feléje le – mindig felülről, Jézusom! Zöldarany hárslevelű tabernákulumom ... az élet szövevénye s misztériuma lengeti a leplet ágai közt... Itt ülök, jobban akarnálak szeretni téged, s szeretném, ha tulipán színek egymásba olvadása, az a finomság, mellyel egybefolynak, volna lelkem érzéseiben s megérzéseiben. S azt a nap, a te szemed sugára festi s olvasztja; s a te lelked pünkösdi sugára ne bírná? Ah, tulipán, versenyre kelek veled; te izgatsz s ingerelsz s

azt mondd: nézz belém, ha én az élet s a lélek alsó szikrája így produkálok neked finom érzés- és szeretet-motivumokat, te nem bírnád? Te halhatatlan lélek? Tulipánom, csókom rajtad s szemem gyönyörúsége... Köszönöm suttogásod, szépséged s finomságod akcentusait. Igen, én is szeretem a művészt, az alkotót, a nagy élet-élesztőt, a virtuózt – a Creator Spiritust!

Máj. 14. Tegnap lezajlott a katolikus nap – pompás esőben. *Itt volt Eszterházy M.M., Zichy Aladár, Károlyi József, Nagy Pál, főispán etc. De aztán Wolff K, Ernst J. Bangha B., Czettler, Frühwirth M., Székely J., Csik.* Ez a külső keret; s a belső? Az én Szentlélkem, melytől a lélek puhul és hajt, lángol és lobog, fakad és folyik, termékenyül, alakul átlátszó és tükör! A Szentlélek igazzá, istenivé tesz, átjár és bennünk lakik. Istenben mi, s a Szentlélek bennünk! Ő a mi országunk, s mi az övé. Az ő háza, szentélye, fészke ... itt pihen és költ és dobog. Ő a punctum saliens! Itt az otthonod a lelkem – inhabitans Spiritus! Nem vendéglő, nem szálló, nem heverőhely, nem átmeneti pihenő, hanem otthon... „A mi házunk”, ezt olvastam Monor körül... „A mi házunk”, mondja a Sancta Trinitas a lélekről! Mily távol <esik> a protestáns „justum daclarare” a sanctum faceretől, s ennek megint bensősége nemcsak a gratia, a donum, hanem a Donator maga. Nemcsak a vízsugár, hanem a forrás! Erről nem lehet disszerálni, ezt átérezni s birlalni s élvezni kell!

Máj. 21. Veni Sancte Spiritus! Ha a méhecske gazdag mézforrást talál, pl. hársfát vagy nagyon mézes virágú berket, teleeszi magát és issza és szedi magát hímporral és nektárral és visszarepül a kaptárba és jár és dörgölődik és testecskéjével átmászik a sorokon, s azok észreveszik és követik, s elvezeti őket oda, ahol ők is merítenek és gyönyörködnek... In odorem unguentorum tuorum trahe me... [Vö. Én 1,3] bonus odor Christi! [Vö. 2Kor 2,15] Ez az, aminek kell megéreződnie rajtunk: az élet, a szép élet parfümjé. Jobban meglátni: nagyobb tisztelettel; jobban megszeretni: nagyobb hajlékonysággal. Ez az a testimonium de Christo: a) a Lélek ilyené tesz, Krisztus kegyelmét, erejét s szépségét visszatükröztetőké; b) minket arra képesít. Ő a művésznünk; rajtunk mutatja, hogy mit tud; ad világosságot, hogy lássunk, hogy Krisztus szénével lássunk, ítéletével ítéljünk, a jó s rossz közt különböztessünk, a fölséges, igaz utakat jelezzük, a fölfelé törő irányt képviseljük, a szép életet bemutassuk...

Más: Filius Dei venit et dedit nobis sensum. [1Jn 5,20] Mi minden ez a sensus? Mi mindent adott s váltott ki bennünk az Úr? Olvasom, hogy mikor a méheknek új királynéjuk megjelenik, a régi attól fél, hogy megölik; de ketten nem maradhatnak, hát párttűzésre kell gondolni. Mindegyiknek pártja támad, de hogyan? Hangot ad, magasabbat vagy mélyebbet, s ugyancsak a másik.

Máj. 25. Arguet mundum de peccato et de justitia... [Jn 16,8] Megfedd, hogy piszkosak vagyunk s távol tőlünk a reális, az igazi Isten-szerűség. Az előbbire gondoltam, hogy a kis kutyákat rá kell nevelni arra, hogy Zimmer-rein legyenek, s nekünk: Kirchen-rein und Altar-rein und Geist-rein kell lennünk⁹². – Azután a justitia az a reális szentség ... az a valóságos! Nem szó, nem érzés, ötlet, hangulat, hanem res; tehát élet. Azt, amit élünk s teszünk, az van oly realitás, mint a kő, a föld, a Duna. Akár ködben áll, akár napsugárban! – A fogalmak, a gondolat mint ismeret s emlékezet még nem realitása annak, amit gondolok s képelek. Realitás az erény akkor lesz, ha valóságba, életembe állítom; pl. föltétlen kapcsolatom Istennel, rendületlen hűségem, reális alázatam s bizalmam, hűséges, megbízható voltom, tisztaságom.

Máj. 30. Ó, áldott a lélek, mely magára talál s önarzába nézve, a végtelenséget megpillantja. Ah, itt látni az igazi tengert; a végtelent. Mi földte el tőlünk? Talán hegy, erdő; talán hogy síkon éltünk bár, de távol tőle?! Igen, ez az, távol tőle! Istenem, lehetséges az, hogy az ember önmagától, lelkétől, mélységeitől távol éljen? Lehetséges az?! Lehetséges az,

⁹² Nemcsak szobatisztának, hanem templomtisztának, oltártisztának, lélektisztának kell lennünk.

hogy a fölséget, a magasságot, melyben áll, ne lássa, s hogy a helyzetenergiák meg ne mozduljanak benne? Igen, lehet! Hegyeiken is vannak állóvizek; de mily energiák pihennek bennük! Ha úgy egyszer megindulna a Lüner-See?! S épen úgy lehetséges, hogy az ember kápat húz a lélek sólyomszemére, s hogy lefojtja fényét s tüzet s hamuba rejti?! Ich halte mir aber auch wie Goethe lichte Punkte und lichte Menschen fest, das Übrige mag quirlen wie es will und kann! – Ma, az Oltáriszentség nagy ünnepe előnapján iparkodtam megtalálni lelkeket s az országot, mely bennem van, s az utat, melyen járok, bár csak az árokszálen, távol a tülekedőktől, hogy megérezzem, hogy mi ő nekem, s hogy mit hoz s mit ad szentségében. Hogy mily fényt áraszt tükörllekemre s mily királyi ruhába öltöztet országomban, s mily zsálya, pipacs-, kakukfű-szőnyeget borít utamra, az árokszálenre!

„Mert az életet két kézzel megfogni

S a pálmaágot büszkén kicsavarni

Még méltatlan kézből sem tudom;

Enyém az árokszél a szent úton!”

(Harsányi Kálmán)

Jún. 4. Tegnap volt a huszárezred zászlószentelése. A nap égetett a kaszárnya udvarán. Széchenyi Viktor gróf hozzám jött s mondta: „Mégis csak kellene csinálni valamit s szólni az Úristennek, hogy adjon esőt, – hisz így tönkre megyünk megint”. Ez a gondolat kísért; mintha engem küldtek volna az Úristen elé: te menj, te szólj! S érzem is, nekem kell szólnom ... nekem. A szent oltárhoz így is lépek ... terheltlen egy világ bűneivel s szükségeivel... Kérem az Urat: segíts! S ha úgy állok ott s azután a szentmise után hálaadást tartok, jár bennem a sok vágy, gyöttrődés és epedés, s mint ahogy a gyapjúszakban oda fordul a súlypont, ahol a beledugott ólomdarab van: úgy az én imádkozó lelkemben az értékek eltolódnak, más valutát kapnak. Azt súgja a lélek: imádkozzál a veszedelem ellen! De mi a veszedelem? Lelkek vesznek el, száradnak el. Imádkozzál! Száradjon el inkább minden vetés, s száradjanak ki gyermekeink erei inkább, semhogy egy lélek vesszen el! Istenem! Istenem! Sőt inkább pusztuljon el a világ, inkább, mintsem hogy egy bocsánatos bűnt kövessenek el! Igen, így van s így legyen! De, Uram, engedd megfordítanom a nyársat, nem Fölségeddel, de irgalmaddal szemben: Mennyivel több lélek vész el a nyomorúságban s többet vétkeznek az inségben?! Ah, Uram, te tudod ... respice et fac ... respice et adjuva!

Jún. 8. Jézus Szíve ünnepe: Ignem veni mittere... S miben hozta a tüzet? Szívében... Ah, tűztartó! Szemében a fényt, szívében a tüzet. Du sollst die Sonne sein! Du sollst mit deinen Strahlen, das farbenlose Meer der ganzen Gottheit malen! Du sollst das Feuer sein, du sollst mit deinen Garben die festgefrorene Welt zur Frühlingstochter salben!⁹³ S mi megyünk nyomában, mi gyujtogatók; nekünk is ugyanazt s ugyanúgy kell akarnunk: gyujtani s a tüzet magunkkal hozni, az arravaló tüzet szívünkben. Ez a vágy égessen: égjen a világ a Krisztus tüzeiben! Az egész világ! Hej, kétharmad még meg sincs keresztelve; csak egy Istenben hisz (törököt, zsidót beszámítva)! Milyen lehet Jézus Szíve vágya; mily úrök előtt áll! mily tüzek feszengnek benne! Gondolj a selmeci kohókra! A tűz megvan, de szét kell vinni s szét kell szórni! Égjünk s ne okoskodjunk, hogy hogyan is lesz! Égjünk s gyujtsunk, s ne kérdezzük, hogy miért nem ég a világ?! Azzal a mélységes tudattal járjunk: okvetlenül tüzet viszek, tehát gyujtok s égetek; mindenekelőtt pedig magam égek. Ah, én égek, én szeretek s hevülök. A csalogány dalol, s a költő magának énekel, s a méhecske magának szívja a nektárt, s a forrás magának fakad; s aki szeret, magának szeret, s aki ég, magának ég és lobog és dalol – magamnak s Jézusomnak s vele s benne!

⁹³ Napnak kell lenned! Sugaraiddal az egész Istenség szintelen tengerét be kell szinesítened! Tűznek kell lenned, Fénynyalábboddal e keményre fagyott világot tavasz-leánnyá felkenni.

Jún. 8. A Niagara nagyszerű folyam; tiszta a vize s temperamentumos, nem fél a mélységektől s hanyatt-homlok rohan meglelkesülése, gyönggyé s szivárvánnyá való változása felé. Az emberiség, ha úgy látnám folyamodban ezt az eroszt s ezt a páthoszt s véredben ezt a lendületet s vágyat a megboldogulás, a tökéletesbülés, a megtestvérülés után! Hisz van az emberiségben sok-sok jó, szép és nagy; de aztán? Hát keresek ennek fölfiát a Niagara körül s megtalálom; jóval a vízesés fölött csatornába vezetik a vizet s azok megkerülve az esést magát, gyárakba szaladnak, hogy csak megint jóval az esés mögött ömöljenek a folyamba. Ezek a vizek is kiadják energiájukat, hajtanak, löknek, forgatnak, ízzé-porrá zúzódnak, piszkosak lesznek, minden színt játszanak; a technikát szolgálják s a pénzeszsákokat töltögetik. Így vannak befogva az emberiség őserői a politika agyarkodásaiba, Ábrahám utálatos ivadékainak uzsora- és pénzszopásába, önzésbe, piszkosba. Szinte látom, hogy azok a tiszta Erie tó-vizek mint borzadnak és megremegnek a piszkától, mely beléjük keveredik, s az emberiség józan érzése is, amikor magára talál s örületes hepciáskodásából kicsit eszmél, elundorodik önmagától s siet ősi gravitációi erejében a jobb, a tisztább felé. Hogy veti ki magából a piszkot, hogy tisztul! Ah, ha felejtetni is tudna! Istenem, hogy miért kell az undorító élettágadásokon, poklokön átmenni! Ah, hogy ily géniuszok, hóhér pribék szenvedélyek játszhatnak velünk! Chimérák ülnek meg, belénk vájják karmaikat, s mi visszük őket!

Jún. 19. A bűn az, ami Istent tagad, támad, sért. Rettenetes ... s ami fölvértézi haragját, s fölkelte a végtelen Fölséget, fölborzasztja az óceánt, föltornyosítja hullámaikat; azért van pokol: nem az emberi érzés, hanem az isteni élet önvédelme, állítása, érvényesülése. Én a kutyát nem értem, s épen azért másképp tesz mint én, s erre azt mondjuk, hogy az ösztönét követi; az Istent sem értjük, s azért s azért az is másképp tesz mint én, s poklot kanyarít. Ah, az emberi gondolatok nem futják, mikor a nem-emberit, az emberen kívülit, a világot, a végtelent fölérteni akarjuk: *timidae cogitationes...* A világ energiái is minden számon s mértéken felül valók: *non sunt ad usum delphini*. Az a mozgási energia, mellyel a föld mozog, az a súly, mellyel hegyek s tengerek nehezdednek, az óceán nyomása: mindez nem emberi mérték. Nos és a végtelennek mi fogjuk előírni, hogy így meg úgy? Ez a csipás, hájas, unintelligens tekintet, a *homo animalis*, a bête értelmi éle? Ez a szúnyog-szívónyelv, ez fogja az óceánokat fölhörpinteni? *Il y a plus de distance entre tel homme et la bête!*⁹⁴ Hát még ha a theológiai misztériumok feneketlenségére ereszkedünk?

Júl. 2. A szent vér hónapja, a legtüzesebb hónap; a vér, az élet, az erő hava. Szent vér – mi minden az? De végre is ez az a res, melyről el kell mondani, hogy *elementum materiale redemptionis*. Az Isten s Krisztus s az emberiség megváltásáról s annak történeti eszközléséről gondolkodva, ezt a piros, rubintos drágaságot nézik. Krisztus az Üdvözítő, s váltságul piros vérét adta. A vérkiontás jelezte, hogy életét, hogy magát adta; de a res, amit adott, az a vér! *O sanguis realis et regalis...* Sang-real ... a szent Grál: kincse a világnak; az új piros nap, óriási energiák napja; protuberanciái millió mérföldekre szöknek; fakulái, ah, fáklyái izzanak és lobognak. Vérét adta nekünk zálogul; ez a mi zálogunk, hogy boldogulunk, hogy élünk halál, pokol dacára! Szent vér, ah, hogy földagadt árja a Szent Szívben; hogy áramlott szét Krisztus ereiben; hogy fűtötte szavait, képzeletét – ez a predestinált anyag, melyhez a legtöbb érdem és kegy kötve volt.

Ah, szent res, real, regal sanguis, hogy nézzek rád, legszentebb, leglelkesebb isteni lélektől, isteni vágyaktól legátjártabb szent res. Darabja a teremtésnek, melyben Isten remekelt! Hány barack-fa és almafa- és mandulafa-virágban, liliomban és rózsában remekel! Kiválasztott materiák gyönyörű formák hordozására! Ah, mily kiválasztott, lapis pretiosus, melyet Michelangelo Pietává faragott... Ah, mily kiválasztott falak, melyekre lehelte a

⁹⁴ Nagyobb távolság van az ilyen ember és a másik ember között, mint az ilyen ember és az állat között.

Sistina remekeit; ha bűvös ablakfülkék s boltívmezők, melyeket génusza halhatatlan szépség virágaival hintett be... Ah, van a matériában is kiválasztottság... Ah, szent kő, véres kő, Szent Lőrinc megsült teste nyomait hordozó kő ... , szent fa, szegek, lándzsa, melyek kint is, de nekünk örök pietás ingerlő eszközeit is jelentik... S azután hát a szent vér! Maga az a vér, az melyhez az örök érdem lelkének öntudata s annak minden szépsége kötődött; melyben villogott az örök szeretet, a legszebb emberi lélek legmélyebb érzése. A kegyelmek lánc, a szépségek koszorúja innen fonódik, innen indul ki a Szent Szűzön s a kánon szentjein s az évezredek csodáin át...

Szent vér, szent Grál, onixból, aranyból; ah, ez csak szimbolum; de hogy kegyelte középkori áhitat a szent Grált, mit épített s mit faragott, s mit kalapált ki számára! Mily várat, mely templom is volt, épített neki költészetében! A hűség-, a szentség- s a gyakorlati Krisztus-követésnek mily gárdájával övezte! Mily magasba emelte tornyait, s tornyainál még magasztosabb lelkiséget nevelt szolgálatára! szent Grál, ... szent Grál, én szomjazlak s imádlak! Szent Grál, te bűvölsz engem is; te vonzasz; megyek, édes és fölséges! Szent Grál, mily hegyi patakok s folyamok ringnak le folyton hegyeidből; mily dörgések rengetik lavináid zuhatagaiban sziklafalaidat! Szent Grál, mily illatos erdők lehelik az élet lelkét a világba – először feléd, hozzád s onnan leereszkedve kapjuk mi.

Szent vér! egy csepped több mint minden... A világ s a teremtés csak remek foglalat ennek az eleven s folyékony drágakőnek számára: egy cseppnek a Krisztus véréből. Belőle vibrál a tüzes szeretet perzselő sugara! Ah, milyen az energiája! A lelkek váltságát adja millió világok bűneivel, förtelmeivel, rémségeivel szemben. Legyőzhetetlen, kiolthatatlan, kimeríthetetlen a tüzes energiája. Isten gyülemlítette, Isten gyújtotta ki azt. Ah, imádjuk, áldjuk, szeressük; bizzunk örvendezzünk, jubiláljunk! Nagy az Isten, véghetetlen, azért ily nagyok a művei! Fölséges alakító és költő, teremtő és konstruktor; s ebben telt kedve. Hát ezt nézni s meglátni s élvezni kell s fölolvadni benne. Vér, vér, vér, ah, de tüzes vér; vér – rokonvér s isteni érdemet fölszívott vér; a mi vérünk: Frater et sanguis noster, ki e vér erejében (erőt adva neki) a lelkek paradicsomát formálta; különbet mint Fra Angelico ... de olyféle tisztaságban, szépségben, kellemben s ezüst harsonákat fúvó muzsikában. Vér, vérünk, megváltásunk, örök életünk. Ez a bolygó „terra” nagy szellemi fakulája; ez leng s lobog rajta, mint zászlaja az admirális hajónak a bolygók, a csillagok hajórajában. Ugyan mit tettél, Uram, ilyesmit más világokban?

Júl. 2. Isten a bűnt végtelenül gyűlöli... Isten gyűlölete! mily megsemmisítő indulat, mely poklokat gyújt! Mit lehet ez ellen szembeállítani, aminek realitási tartalma fölrjen – realitást az Isten gyűlöletének realitásával szemben? Mily hatalomnak kell annak lennie, mely ezt a súlyt elbírná? Az a szent vér! Mily láncnak vagy attrakciónak, mely a szétlökött világokat egybefűzze? Szent vér! Szent vér ... lávafolyam. A világ eljegesedett; morális jégkorszakba fagyott bele... E rettenetes légáramok most is járnak – most főleg – s megfagyasztanak minden irgalmat. Mi a pogányság? a magába zárkózott, morális jégkorszak! Ime a szent vér mint lávafolyam nyúlik e jégfalak felé ... olvaszt ... A föld, a lelkek földje föllélekzik... A lávafolyam lehelete más levegőt lehel: meleget, bizalmat, békés fejlődést!

Júl. 7. Minden attól függ, hogy mily világot hordozunk magunkban, s mik annak a súlya s az energiái s csillagai. Pondus aeternum salutis, írja Szent Pál; örök mázsák, súlyok, melyektől fölbillen minden egyéb. A nagy realitások, ... quod est; azzal szemben a látszatok világa, a harmatos pókhálósálak szövedéke, a szép föld nyakéke!

Lelki világ, isteni gondolatok fényei: beatus homo, quem tu erudieris Domine et de lege tua docueris eum, ut mitiges ei a diebus malis... [Zsolt 93,12], hogy megkiméld, hogy elviselhetőkké tegyed neki a rossz napokat. A nagy fények: aki a lelket látja... Pl. gyönyörű a szőlő, s májusi fagy van s a lélek túlsúlyban van: nem okoskodik, <nem> káromkodik, alázattal meghajlik. Vagy gyönyörű a vetés, érik a búza, már júl. 6-a van s este a jég tönkreveri s ezeken a kékes, vörhenyes felhőkön s ezen a pocsékká vert vetésen át az ember

lelke néz ... a lelket agyon nem ütötte... Vagy szép, kedves feleség s három gyermek a kis fészek fiókjai s az apa örömei, s az apa elmegy reggel s este holtan hozzák haza, s ezen a nagy gyászon át az össze nem tört hit kis lámpása ég; azt ki nem oltottuk!

Justus ex fide vivit, [Hab 2,4; Zsid 10,37] annyit tesz, hogy a fides az erő, a bélyegző, a stílus, a képlet, mely az életet, a cselekvést igazítja, fölegyenesíti, az ascensio vonalában megtartja, fűti. Mondják: elég a morál! Nem, nem! A morál is igazodó, törekvő, élethullámokat hasogató igyekvés. S mi tartsa és fűtse azt? Csak a res, a realitás, az energia, a helyzetenergia, a pondera aeterna et alta, quia coelestia. Ha a gőzgépet jól megcsináljuk, az nem elég, mert még gőz kell bele. Energiák mindenhová! A napba és a lélekbe is. A napot jéggel fűti az Isten: a lelket kristálytiszta, jéghideg vagyis józan, megtéveszthetetlen elvekkkel. – Hogy a lelkiismeret helyes legyen, ahhoz igaz ismeret kell; hogy érzékeny, finom s kedves legyen, ahhoz készség, érzék, élet, receptív természet kell, vagyis érzések, érzelmek, hangolódások, buzdulások.

Ex fide vivit – kinek a hit fényei nagy valóságok: nem fogalmak, hanem megtestesülések. Bennünk testesülnek meg a nagy igék: kedélyünkben, érzéseinkben, akarásunkban, jellemünkben, egyéniségünkben. Csak a megtestesülések élnek. Megtestesülés nélkül a fogalmak holtak, – árnyékszerűek, – gyöngék. Justus = kiben a hit megtestesült, életvalóság lett. Krisztus = megtestesült Ige. Justus = megtestesült isteni fény, isteni jó! Pl. a földön élni, de úton lenni, útfélen, szent úton. Földön élni = a relativitást tudni, nemcsak annyiban, hogy a föld ennyi kilogramm s ily gyors az irama (25 km másodpercenként), s fordul a nap körül 365 nap alatt; de az Uranus fordul 10.000 nap alatt. 27 év ott egy év. Aki itt 70 kiló, az a napban rettenetes monstrum, s a pehely is mázsákat nyom... Idő, tér, súly relativitások. Szétszakítjuk a relativitásszerűt s más világokba gravitálunk. Kinőni a világból... Justus = hit és erény megtestesülése. Más mértékek, más motivumok. Az állat az ösztönös psziché megtestesülése; a természetes jó ember az értelmes jóindulat megtestesülése; de a krisztusi ember a krisztusi jóságé. Pl. a hegyi beszéd etikájáé, hol a motívum ez: mindent a belső jóért, a többi lélekért. Vagy pl. amilyen a tékozló fiúról szóló parabolának emberi tévedésekkel, de isteni jóakarásokkal telített pszichéje! prospiciens de longe (hát ki-kinézett arra felé); misericordia motus (elérzékenyült) ... Vagy a jó pásztoré s annak belső, mennyei örömeé ... magis erit gaudium in coelo super uno peccatore. S aztán Szent Szívének érzése ... rohamos, sírból azaz, hogy örök győzelemből hozott életárama ... a tavaszi fagy és éjtszakák démonjai ellen.

Aug. 21. Ma megragadta lelkemet: „És a seregek Ura minden népnek e hegyen kövérségből szerez lakomát, a szüret, a velős kövérség, a seprű nélküli bor lakomáját” (Isai 25,6). E hegyen s e hegyláncon: az Eucharisztia hegyein. Ezek a kereszténység hegyláncjai, a mi oltáraink. Mily Magas-Tátra-csoport ez a Fehérvár ... csúcs csúcs mellett... föl az égig! A hegyláncok végig a Sárrét lapályain. Az eucharisztikus szem ily térképet lát: hegyvidékeket mindenütt. S e hegyen a convivium pinguium, így fordítom: a jóllakóké; medullatorum: a szív gyönyörúségeig jóllakottaké; convivium vindemiae: ah szüret, a régi szüreti multság s hozzá a vindemiae defaetae, hol színboron mulatnak, szívgyönyörúségen s szemnek s ínynek lángoló színboron! O sacrum convivium...

A hegyeknek van súlyuk ... ah, azok nyomnak a latban; s elmozdíthatlanok, ha át is fúrják őket! Nos és ilyen az Eucharisztia-hegység: lelkemben súly s elmozdíthatlan erősség. Minden fölbillen vele szemben: inség, gond, drágaság, kín... Ah, Uram, mily nagy dolog, megérezni súlyodat s szakramentumaid hegyláncait, s látni lent a hinárt s a bozótot s a lelkiismeretek szövedékét, a sárga paraszt-lelkeket, a lumpokat, a nyegle, kiaszott, kipréselt citrom-, a lagunákon úszó szemét-embereket! De mily érzés, fennköltség, nagy stíl kell belénk; mily nagy szent akarás, mily kifogyhatatlanság jóságban, iparkodásban, vágyban, gyakorlati szeretetben!

Még tegnapról valamit. *Szentiványi prépost* prédikált s elmondta, hogy a gyémánt szén, s a topáz, a rubin ilyen agyag s a smaragd ilyen magnéziás föld s a türkiz ilyen oxid, olyan

oxid. Igen, föld az ember s élete, s drágakövek lesznek belőle, ha úgy jegecesedik, vagyis ha a rend felsőbb törvénye érvényesül; ha a szándék tisztasága elrendezi, ha átlátszóvá teszi az életet.

Aug. 25. Szent Lajos ünnepe. Nézek a hegyre, mely szuverén lelki stílusban emelkedik előttem. Tett és alak és teremtés és világ. A breviárium lapidáris vonásai rajta: „mare cum ingenti exercitu trajicens” – hah, a keresztény lovagok érzelmei; ez a tenger a tenger fölött; ennek a fölséges Gaulois-kereszténységnek égre csapó hulláma, mely szégyelte s nem tűrhette, hogy a szent föld szaracént uraljon; tehát megy, Isten jár vele, az egyház áldása, a belátás, a szükségszerűségek bevillámlása. S azután? „primo praelio Saracenos fugavit, sed cum ex pestilentia magna militum multitudo periisset” – hah, mily csalódás egy bátor vitézre, hogy így pusztul el –! „victus ipse et captus est.” Mily mázsás kövek ezek! szavak! hah, hogy elbírja a lélek! Idegenszerű vidéken, idegenszerű napsütésben jár a rab-király! S azután évek múlva? „Sed cum iterum transmisisset bellum Saracenis illaturus – megint? s nem józanodott ki hitéből, az „Isten is akarja” tévhitből, a nagy agyrémességből? – „jamque castra in eorum conspectu posuisset, pestilentia decessit”, elhívta őt is a fekete szolgáló, a rettenetes bőr- és csont- és kelevény-alak, a pestis. Azt mondta: ki ez itt? Egy frank király botorkál itt; kardja is van, páncélja is; na hát, pozdorja és csont és hamu vagy, rothadj meg. A természet pestise így beszélt; de az őrangyal s Mihály archangel, azt mondta: Isten útjain jár, kereszt a lobogója, a kereszt had jele a mellén, az egyház harcosa, nagyhitű, tengerekkel, vészekkel szembeszálló hős, így pusztuljon? Botrány lesz? De az Isten mondta: ezt a legnagyobbat kívánom tőle, az ilyen hőstől, lelkem ihletett hőségétől, hogy így szolgáljon, s feketeségen, szörnyűségen, rémességben, abszurditáson, tehetetlenségen győzzön. Akarom, hogy a legnagyobbat állítsa a fényes középkori szellemóriások kirakatába, a teljes megsemmisülésben, hóbortban, a szaracén kacajban, a hitetlenség megmakaculásában az alázatos hitet a provideáló Istenbe! Seregei, tört zászlói, üres hajói... romok, romok fölött a törhetetlen hitnek dómja, a nagy állítás ködbevesző, de égbe emelkedő hegye. Ő az, aki „pestilentia decessit in illa oratione: introibo in domum tuam; adorabo ad templum sanctum tuum et confitebor nomini tuo”. Neki más ház, más templom nyílt meg; egyiptusi napsütések s letört hadseregek éjjelei fölött más napkeletek!

S ez a bizó, hívó tekintet s ez a stíl s ez az őserő, ez világít; most mindemből ezt kell kiemelni. Az egész világ hüvely, s a természetfölötti élet magvait kell kihüvelyezni belőle. Hogy győzünk-e vagy nem; hogy a szentföldet elfoglaljuk-e vagy nem; hogy pogány lesz-e úr fölöttünk, ez mindegy. Égmagasságokról int a hit s a nagy élet metamorfózisok útja... az itt lent kúszik a hegyek oldalán s tele van szakadékkal, lavinaszakításokkal, ördögugrásokkal (Teufelssprung a Gothardon).

Istenem, Istenem ... hitem... Gondviselőm s megsemmisülésemben fölemelőm! Úszom én is a gondolatok, a vágyak, a korszerű eszmék s törekvések áramában, küzdök szent célokért, szentföldért, hazáért, vérért, meleg életért; de lesz-e győzelmem? Az mindegy; hogyha csak úgy állok s úgy esem el, hogy akkor is azt mondhatom: introibo in domum tuam ... adorabo ad templum sanctum tuum. Ha szemeim szent örök templomok ragyogó keresztjét látják, s ha vándorutamon a szent templom kapujához érhetek! Az életet ily lélekkel telítem; mert az is csak „vas”, edény; legyen „vas pulchrum et electum” a belső tartalomtól. – Ha azt mondanák; de mire való, hisz tán tévedsz? erre feleletem: ha van Isten, minden egyéb intellektuális abszurditást (Gondviselés) ez örvény nyel el. Ő végtelen, van és szeret; no aztán a módja nekem abszurd lehet; de végtelenségének abszurditásaim tuskóiból emelek oltárt, s azon égek el, „et introibo ... et adorabo...!” Még ha agyrém volna ez, akkor is gót dómja volna a pszichének; aranyborjúk körül szökellő potrohos, pufók, nyálas manók kis világából, lapályból emelkednék föl... Hochenschwangau sziklák fölött, Magyar bácsi kertje a Gyerar-patak szakadó agyagpartjain! De így, hogy van Isten és szeret, abszurditásaim szakadékai, érdességei, kegyetlenségei, rémítései közt és fölött emelkedik templomom,

hűségem lovagvára, andalgásaim zárt kertje! Isten, Isten segíts, hogy el ne késsem a hit s hűség e templomát építeni!

Aug. 27. Búcsúzom Szent István ünnepétől; tőle nem; hiszen kápolnám az ő régi bazilikája helyébe esik bele. Itt zsong, itt méléz, itt gyullad ki a hagyományos áhitat! Ez idén *Szentiványi* prédikált; én azt mondtam volna: Az evangélium a kiosztott mánáról kemény [Lk 19,11–27]; jelenti a kooperáció, az operáció szükségességét. Élet = akció; szellemi élet = nagy akció; nagy hívés, szeretés, akarás: a folytonos akció. A szentek lelke = hevülés, törekvés, térfoglalás; hódító, harcias lelkület. Ez a szentek szelleme. E bűvöletet (fascinatot) érteni, érezni, osztani kell. Tenni, cselekedni, alkotni – tervszerűen, célszerűen; nagy, rendezett akarattal a pogány, féktelen, szertelen akarat, a füstjét levágó, földön mászó földi irány helyett. Tehát a nagy irányok s a nagy akarások lelke. Ezzel teremtett Magyarországot. Óriási mű s megfeszülés! Vezeti őt a nagy hit. Ez az ő meglátásának világossága. Más napsütés, mint Turán és Etelköz és a pogány pusztá fényei. Ezeknek is van lelke, lehe, szenvedélye, de nem konstruktív; legföljebb tengő élet. A ragadozó madár tekintete ... a száguldó paripa lehelete... Új világ, új célok, értékek hierarchiája ... Pusztá, kő s álmos ember; ... de aki égi lajtorját lát s megijed: *terribilis est locus iste...* Pusztá, csipkebokor, méléző pásztor, ... de aki a csipkebokort tisztán látja: a földet szent földnek ismeri föl. Pusztá, ház nélkül, csak sátorponyva terül rajta; út nélkül, itt-ott szekérkerék széles nyoma ... vágások ... s azután alba ecclesia, fehér faragott kövek boltívekbe rakva s csipkékké s virággá faragva... Nagy életkonstrukció, – nagy látomás ... hívás és meghallás ... vonzás és iramlás! Igen, új világ! Napsugara Krisztus, orientációja örök élet, biztatás az, hogy szeret ... és ... gondot visel. De végtelen, nem-ember... Értékei nem a föld s a boldogság itt, hanem esetleg mindennek megtörésével a lélek. Új világ, új hegyek, forrásvidék, gejzírok, titkos, szent források mint erdőkben, a csobánkai „Bründli” vagy a mexikói s a pilisszentkereszti árnyékban, csendben; az a miliője, s az élete a mélységek lüktetése. Az zene és ima! Oltárhegyek ... s körülötte források ... vizek ... kegyelmek! Végtelenül gyönyörű emberség... Krisztus a szíve, a lelke! S ez mind középkori kiadásban, a hit realizmusával! Ezt a világot hordozta s azután alkotott. Népet, életet szervezett: a tekintély borzalmával. Tekintély, mi az? A nagy akarat! A nagy uraság. A nagyhatalom: csak egy az Úr s egy a parancsoló akarat. Tisztelet neki, hódolat s rend... Korona e fascináció fényében...! Tisztelni intézményeinket ... mi: corpus Coronae Sancti Stephani; a nemzet, mely Szent István koronáját hordozza s tagjai a testületnek. S intézményeket: házasság, család, otthon; aztán erkölcs... Nép, melyet becsülni, nevelni, emelni kell... Mi most nézzük az alkotmányt: készen áll; mint ahogy nézzük a kölni dómot a lapos Rajnaparton s Michelangelo festményeit a Sixtina boltján!

Jelleme kemény és gyengéd volt. Nem pacifista, hanem paedagogus-rex, judex-rex, vindex-rex. Kard és bot, jogar! Középkori büntetések... S gyengéd; irgalom, könyörület, áhitat a Szent Szűz iránt, Alba Ecclesia királynője iránt. Homo Dei ... gentis ... ecclesiae... Ha szeretjük a hazát, szeressük őt, tiszteljük. Szeressük művét.

Aug. 31. A művészet, mely alakot ad hangban, alakokban a szépnek, a megsejdtítettnek, a fölségesnek, mely kinyilatkoztatásokat nyújt egy felsőbb, szebb világból, a vallással, az örök szép forrásának kultuszával rokon. Mindkettő az örvény szélén ül; érzi a vonzásokat, a szükségességet, az igényt szebbre, jobbra, s az egyik a meg-meglátottnak alakot, a másik önmagát adja. Kiterjeszti karjait, kinyújtja magát mindkettő: a művészet, hogy el-elfogjon egy-egy fényt vagy hangot; a másik, hogy beleolvadjon az örök szépségbe s szentségbe. Azért a művészet is tisztít, finomít s nemesít s emel; s még inkább igaz, hogy azért a művészetnek sehol oly helye, mint a vallásban. Ha ennek liturgiát keresünk, azt csak a művészetben vagy vele kapcsolatosan találjuk meg. – A művészet a tudományt is segíti, mert hangol s a megértésre alkalmassá tesz. Sie gibt „die Erleichterung (hangulat) der Erkenntnis der Ideen der Welt als ihren wahren Endzweck”; segít minket a világ mélyebb felfogására.

Szept. 3. Ah, meglátás és megérezés, lelkem e két lefoglaló gondolata s orientációja. Az öntudat reagáljon, s észre s magába vegyen. Arra való, hogy telíttessék, hogy gyulladjon s lendüljön. Csodálatos preokkupáció: a nagy valóságok meglátása s megérezése. Azt szeretném, hogy nagyságukban, újságukban, imponáló fölségükben omoljanak rám. Ahogy megérik némelyek a földben a vizet, a szenet, az ércet, azok sugárzatát, úgy érezze meg a lélek a nagy realitásokat: Istent, lelket, túlvilágot. De hiszen még a villamosságot sem érzi; mily szerény, öt kis csappal vagy horoggal ellátott valaki az ember. Horgász fényeket, hanghullámokat, pici olajcseppeket. Hát az Úr, a szellemi nagyvilág? Erre való a kedély s a természetfölötti szerv, a hit belénköntött s ah – bennünk eltemetett tehetsége. Virtus infusa ... az ilyen meglátások a természetes hatásokon túl fekvő belénk-ömlések, azok a nekünk adott igazi megtapasztalások! Krisztus az Oltáriszentségben, Isten jelenléte ... hívásai; akarata, a föladatak, mikbe állít, a nagy várakozások... Locus in quo stas, terra sancta... Itt vagy, örök hívások közt állsz, rádióaktivitások, azaz gratia-aktivitások sugárzatában, az örök élet tavaszi vagy őszi, hólepte, széljárta vetésével lelkedben ... az Isten-szolgálatnak téged mindenütt környékező liturgiájával. Jársz úton, utcán, szobában, istállóban, konyhában ... kötelességeket teljesíteni; ah, s amikor oly érzületre szert teszesz, a közönséges élet színterein is úgy jelensz meg, mintha templomba lépnél, s épen gyujtogatják az oltáron a gyertyákat s várják a csengetyűszót s az orgona megszólalását... A világ s az élet s a köznap lelket vár, mely különb fényeket hozzon s gyertyákat gyujtson s liturgiát lefolytasson s ünnepet csináljon. Ezt a lélek tudja, az a nagy hivatott Isten-szolga. – Azután az érzések megérezője akarok lenni, ... a vonzások, a tűrések, a ragadtatások. Megérezni az örök súlyokat – pondus aeternitatis... Ha a holdkórost húzza a hold s könnyű neki mászni falon, póznán, hát engem nem húz? Én csillagkóros, mennyország-kóros vágyak embere... Trahe nos... Tegnap voltam Pákozdon iskolaszentelésen s ilyeneket mondtam.

Szept. 5. *(A lefátyolozott Krisztus... A tudás, a tan, a fogalmak; a kenyér s bor színek fátyol s indicatio s azontúl van egy más szféra: a meglátás, a megérezés, a megtapasztalás szférája. Ahogy Krisztuson a táboron átverődik a megdicsőült lelkiség, akik látták, azt a lelkiséget, sugárzatát látták. Úgy lehet, hogy az Oltáriszentség leplén áttörjön. De lehet másképp is! A limpiászi keresztkép fából való kép, tehát jel; de sokan, akik nézték a képet, megelevenedését látták az arcnak, a szemnek, az ajknak, a kifeszülő izmoknak, a kidudorodó ereknek... a szomorúságnak, a komorságnak, a szenvedés, kín mély árnyékainak.)*⁹⁵ A meglátás, a látniakarás szférájába tartozik a szentpéteri szó: [2Pét 1,16] „non doctas fabulas sequentes, sed gloriam speculantes”, – a Tábor-hegy, s akik látják az Urat, – kiknek szemén átverődik a lelke, a végtelen fölsége. Ide tartozik a limpiászi csoda.⁹⁶ Sokan látják a haldokló Krisztust. A keresztfa fakép, de ők a képen, vagyis a lelkükben látják. A keresztkép csak jelez, de a meglátás a lélekben megy végbe. Ez a hit pszichológiája: a fogalmak képek; a fogalmak csak jelzések, de a nyomukban kigyullad a hívóban a látás. Lát valóságot, átérez, megtapasztal. Minden keresztkép, minden credo és tudás róla csak limpiászi keresztkép; a hit, a megtapasztalt fölség azután a belső látás. – Nem kíváncszom Limpiaszba; elképzelek magamnak templomot a virágzó kövek országában (Hispania, Italia); hány ember jár ott is bambán; olyan kereszt mindenfelé van, de az a kegyelem, mely érthetetlenül ahhoz a kereszthez van fűzve, itt is kigyulladhat a „látó lelken”. Ahogy nem kíváncszom a Sion hegyére, a „nagy étterembe”, az Úrvacsora termébe (mit is csinálnék ott, mikor török foglalta

⁹⁵ A dőlt betűvel szedett sorokat Prohászka apró betűvel az eredeti szöveg fölé írta; ezeket Schütz nem közölte. Csakugyan, a gondolatok ismétlődnek.

⁹⁶ *Limpiász*: spanyol község. Plébániatemplomának főoltára fölött művészi faragású feszület függ, amelyen 1919. március 30., egy népmiszió utolsó napja óta egyesek csodálatos eseményeket észleltek: a feszületen függő Krisztus szeme s ajka mozgott, arcvonásai a kínhalál különböző fázisait tükrözték vissza. Szubjektív látomásokról volt szó, hiszen egyesek semmit sem láttak, illetőleg a „látók” sem ugyanazt észlelték.

le?); itt van az én oltárom, kápolnám, a „sacramentum (mysterium) mirabile”, amit bámulni, ámulva nézni amibe elmerülni, amin elmélázni kell, magát felejteni; azután a nagy szférák szemléletében elsodródni és látni, nézni, megint látni. Én viszem a látó lelkeket az oltárhoz ... mindegyikhez... Nincs a helyhez kötve ámulatom, szemléletem, elmerengésem. A kereszt rajta nem a limpaszi meglátások lelke, a Krisztus szimpatiaja, a veleszenvedő s küszködő s haldokló. A korporálén nincsenek vérfoltok; a bolsenai csoda⁹⁷ itt nem ismétlődik, de nem is kell; s az orvietói dóm aranyozatok homlokzata sem ragyog bele a lelkembe s nem muzsikál hitet s elragadtatást; de az se kell: csak a paténán s a kelyhen vannak az örök lámpa vörös fényfoltjai; kis emlékei nagy csodáknak. Ami azonban ide is kell, az a látó hit, a hívó nagy látás... Lelkemben előmlő jézusi vér s a nagy pietás, áhitat, bensőség! Mily különös, hogy a látás e kegyelmét mily áron s munkával kell kidolgozni és elérni! Bele kell magunkat törni, – mondjuk, beleszuggérálni. A pszichikai folyamat abban áll, hogy az absztrakt fogalmak megmegtelenek érzéssel; a drótok, a vezetékek kigyulladnak az élet hevétől; a szép üvegszerviz, a „*vasa pulchra et electa*” megtelenek tüzes bortól. Érzés, érzelem, élet...! Különösen a fogalmakban legkevesebb az élet. Azok csak elvont, fölöttünk járó, légies formák. A világ megértését adják, de az élet meleg s erős valósága az érzésben vibrál! Régi meggyőződéseim az intellektualista túltengés ellen.⁹⁸

Szept. 14. P<áter> Bíró tartott nagyon kitűnő lelkigyakorlatot a papságnak. Isten áldja érte! – Volt egy ügyvéd, aki szegény emberek perét ingyen vitte, s akiét vitte, attól jó siker esetében csak egy virágszálat kért s azt eltette a szekrénybe. Mikor nagybeteg lett, azt mondta: fejem alá azokat a száraz virágokat tegyétek, akkor jól pihenek. – Az anyaszentegyház két oszlopra támaszkodik: az imádkozó s az irgalmas szívű emberre, hívőre!

Hogy a bűn mily rossz, azt a kereszten látni: halálos poklot, végromlást hozó rossz. A tüdővész-bacillus addig nem nyugszik, míg meg nem eszi a tüdőt; az üszök is így, a tűz is így dolgozik. A bűn is, még az Isten Fiát is elrontotta – halálba vitte. A bűnt magára vette és meghalt; hát aki magába veszi... S a bűnben látni, hogy Isten mily nagy fölség, mert a bűn azért oly rossz, mert Isten oly jó. Szent ... szent ... azért van pokol...! (Nézd Chaignon szept. 14.)

Jézus lehel apostolaira; leheli a megváltás lelkét, az örök szeretet lelkét. *Accipite Spiritum Sanctum ... quorum remiseritis etc.* [Jn 20,22–23] Nagy és fölséges dolog. Ez pálmája; ez zsákmánya: a lelkek mentése... Alleluja... Pax...

Hogy kell bánni a bűnt? Ibo ad patrem: [Jn 16,28] Nem gondolja, hogy nehéz lesz, megalázó... ad patrem! Hát mi? ad patrem, a quo omnis paternitas.

A szakramentum teszi ... nem én! A hatalom. Krisztus emeli a terhet...

Szept. 15. Rettenetes embersorsok ... azok ott a szent kereszten s a kereszt alatt ... a Máriák, a Jánosok, az ördögök s a rothadt nép ... zivatarok, fekete éjszakák rémséges ítéletnapján járunk ezekben, mindegyikben úgy megfelelőleg: az imádott Krisztusban, a szent, fájdalmas anyában, a feldult, szerelmes Magdolnában. Ah, hogy ez így van, hogy Isten így akarta, hogy a lelket, e szikrát ennyi sárba s viharba ültette! Hogy az Úrnak ajkára az Eli-Eli sóhajtást adta... S annak az édes szűznek szívébe ennyi keservet! Ő érzi, mi a bűn s mi az Isten ... mily végtelen! Az ő gondolatai s érzései is mint a folyók a sivatagban elvesznek ... *expirant cogitationes...*

Minden lélek, mikor elnyúlik a végtelen felé, akármilyen óceánbőségű, egy kis szétdőrsölt vízfolt. Ah, ő imád; sie begreift auch nicht ... aber sie berührt! Más a tengert

⁹⁷ *Bolsenai csoda*: A hagyomány szerint 1264-ben Bolsenában, Orvieto közelében egy az Oltáriszentségben kételkedő pap mise közben feldöntötte a kelyhet, mire a korporálén nagy kerek vérfoltok mutatkoztak. A korporálét az orvietói székesegyházban ereklyeként őrzik. A bolsenai csoda emlékét Raffaello egyik freskója őrzi a vatikáni stanzák egyikében.

⁹⁸ Vö. Szabó Ferenc: in PÉ 88 kk.

átfogni s más a csigahéjjal belőle merítgetni. S az ő hite mint nagy fájdalom áll a szent kereszt alatt. – Ott lett anyánk a szülés fájdalma a szent kereszt alatt, a pietà anyasága! S úgy értem, hogy a szent kereszténység azt el nem felejtette, s hogy a Monte Senario barlangjából a „lugubris vestis” libériájában az ő szomorúságának nagy kultusza indult világgá! Ah, testvérek, jól beszéltek... Benitus Fülöpök s mások, ti a szív trubadúrjai, az örök szent fájdalom siralmainak észrevevői; ti, tik felelgettek a Szent Szűz „Thren”-jeire; ti, máriás jeremiások, szerviták! Mily nemes szolgálata ez a középkornak; ti, a fájdalmas anya lovagjai!

Ein jeder Christ hat ein grosses Herzeleid: des Heilands Kreuz, sein blutiges Antlitz, sein dorngekröntes Haupt, sein flammendes, durchbohrtes Herz! Dies Leid schweigt manchmal, dann wird's wieder auf einmal laut! Ach, wie laut! Und die Jungfrau, die hat ihr inniges Mutterleid.⁹⁹ Non tacet pupilla ejus... Igy megy végig az életen, s a Golgotán a látomásból rémséges valóság lesz. Quis medebitur illi?!

Szept. 16. A limpiaszi csoda egyre jelentősebb nekem. Nézni, úgy hogy lássunk, – hogy fölértsük a valóságot, azt a mélységet és tüzet, melyet a szent kereszt jelez. Igazán csak jelez. Látni a kint, az epedő szeretetet a nagy excesszust, a nagy égretörést; látni az emésztő rémet, a bűnt, mely végez Krisztussal, látni a szeretetet, mely itt vívódik; a hit szemeivel, a hit fényében a nagy valót. Nos, hogy lássunk, disponálni kell magunkat! Aki hegyre iparkodik, óriási munkát végez ... intendere, contendere, extendere...! Összeszedni magunkat, kell, ez az intentio et contentio... Azután az önmegtagadás, az áldozatkészség valamiféle hangolása. A similis simili elv s az: wäre das Aug nicht sonnenhaft. Intelligit, qui diligit ... et illi nihil horum intelligebant et erat verbum istud absconditum ab eis!

Szept. 28. Szent Vencel az én affectuosi sancti-m sorába tartozik; az adoratio, a devotio, a pietas angyalai járnak vele. Szereti, imádja a szentségi titokban rejtőző Urat, a nagy misztikus szeretetet, a végtelen jót s örvényét, mely incselkedik velünk s hitünkkel s szeretetünk lámpáskáival s lángocskáival. S mi úgy felkészülve járunk s állunk az örvény szélén; érezzük vonzásait az „inenarrabile donum” jóságos felénknyúlásait, s várjuk, hogy elnyeljen. Ah, Uram, Uram... mit mondjak még? Te a törvény s én a bolyongó lélek, aki játszik a végtelennel. De inkább te játszol velem ... te kapsz föl s eresztesz el ... te küszöl hozzám s vonulsz vissza ... érintlek, de meg nem foghatlak. Úgy játszol mint a tenger a parti csigahéjjal. Oly kicsi vagyok, csak csigahéj; fogalmaim pozdorjaszálak, érzéseim a tengerparti homok kvarc szemerei. Mi kerüljön ki ebből? Minden, csak játék lesz; a szeretet játéka, se kapcsolatban a tengerrel, a naggyal, a végtelennel; s kezelni kell téged finom tapintattal, hisz, ismétlem, fogni nem foghatlak meg. – Mily pietás a szentben, ki az Eucharisztia kenyérmagvát veti, aratja, örli s az Eucharisztia borát ki szűri?! Mily tapadó s elragadó szolgálatok. Szövi a fátylát a szent titoknak, szűri a folyékony tüzet, melytől a lelkek gyulladnak. Az ilyen embernek fagyban is meleg a lábnyoma; belőle való a meleg a hidegben! Az életet, az érzőt, a látást, az érzéket hozza, az átható, a mélységbe behatoló tekintetet, az élet ez erejt az Úr adja. Jól kér, aki kéri: ut videam ... életet, fényes, világító, bevilágító szemeket kér; mert látni mi mindent lehet, csak szem legyen hozzá! Gloriam speculari – ah, mily élvezet! Bonitatem speculari. Ahogy a belénk öntött melegeből vész a fagy, úgy a belénk öntött világosságból a sötétség. A lélek nemcsak szem, melyre a külfény hat, hanem lámpás-szem, kis napocska! S az Úristen gyujtogatja azt.

Szept. 29. A szellemek harcában Szent Mihály a vezér. Annak az ősi szellemharcnak, melyet ő vívott Luciferrel, hullámai el-elömlenek s el-elkanyarodnak fölöttünk; azért nagy pietással kell a küzdőknek az arkangyal iránt viseltetni. Princeps gloriosissime, Dux

⁹⁹ Minden kereszténynek nagy szívfájdalma van az Üdvözítő keresztje, véres arca, tövissel koszorúzott feje, lángoló, átszűrt Szíve! Ez a fájdalom néha elcsitul, de aztán ismét felsajog. Ah, mily hevesen! És a Szűz: ő pedig belső anyai fájdalmat érez.

coelestium exercituum, Ecclesiae admirabilis, grandis excellentiae et virtutis Rector;¹⁰⁰ ezek aztán a címek, s nemcsak címek, de hatóságok, vagyis hatók, erők. Az arkangyallal kapcsolatban van mindenki, aki az Isten országáért küzd; de jó lesz ezt átérezni mélyen. Ha lankadunk, ő oldalba lök „et suscitatur me, quasi virum, qui suscitatur de somno suo”. S ha elkalandozunk s tévutakra fordulunk, „a coeli errantem semita, ad coeli viam revocat”. Gondolom, hogy az angyali hierarchiák fény-beszédeire kell ügyelnünk. Ők megvilágosítják egymást; szavaik fények, beszédek fölvilágosítás. Ez is egy csodálatosan szép gondolata a katolikus theológiának!

Szept. 30. A szentségi Jézus a mi örömünk. Kell az, hogy a szentáldozás szent örömeket váltson ki bennünk; hiszen a kemény Szent Jeromos s a gyermekded Szent Berchmans János ugyanazt mondja: „Hoc solum habemus in praesenti saeculo bonum, si vescamur carne Domini.”¹⁰¹ (Cap. 3. Ezech.) S a másik: „ó, édes Jézusom, mim volna a földön a szentáldozáson kívül, ami örömet s megnyugvást adna”. Igen, szent öröm, lélekteltség s kicsordulás! Az onnan van, hogy Jézus, a fényesség, édesség, fölség, szépség jön hozzám, s a lelkemben csak szent örömet váltanak ki. Ha a Jézus szent neve litániáját mondogatom s érzelmekké szétszedem, egyik fölség a másiból gyullad, egyik szépség a másiból pattan. Csak hozzá kell látni szétszedni azokat. Scitis, quid fecerim... Vos me dicitis magistrum et Dominum, et bene dicitis... Dicitis me radicem, fontem, lucem, donum inenarrabile... Dei virtutem et sapientiam... ostensionem spiritus et virtutis... et bene dicitis... Scitis, quid fuerim... quid fecerim.¹⁰² Megérteni, hogy e titkos forrásból fakadt az evangélium, annak minden gyönyöre és gyöngye, fényessége és édessége, a corpus mysticum szűzies bája, szentjeiben égbe emelkedő fölénye, szűzies hava, fénye...

Mily lelkek! Ah, mily lelkek... a gyökért dicsérik a színek, a szirmok, az illatok! Mily lelkek! Az egyház is emberi társadalom, Krisztustól alapítva, de emberi, történelmi formákba szorítva, s dogmái s törvényei vaspántok, bástyák; de a pátokon föl villan a szentség szabadságában s a szépség ellentállhatlanságával a lélek lángadozása! Mily lelkek! Nehéz az egyházat megreformálni zsinatokkal, törvényekkel, de igen, lehet és kell lélekerők kigyulladásával. Tiszteljük III. Incét, V. Kelemt s III. s IV. Pált; de hát ezek a tartályok; a lélek eleven erupciói Szent Ferenc, Szent Katalin, Szent Ignác... Ezek a benzin-tartályok, lököerők s kigyulladások! Hát Jézusból, a donum inenarrabile-ből jöttek elő! Scitis, quid fecerim vobis... Ah, akiben ez a gyökér, annak szent öröme van! Tovább: mennyi forma, mennyi művészet?! Hogyan fontak lencsákat csipkékké, hogyan faragtak ki virágos lombos köeredőkké sziklákat; hogyan olvasztottak hangokat dalokká, énekekké, hogyan keverték mélyfényekké festékeket... ott fönt Brabantban. Hogyan építettek templomokat, dómokat; s az ihlető gondolat s az alakító akarat, az mind innen, e forrásból <való>. Most tán romok, s a romok fölött erdők misztériuma borong, s csak a forrás maradt vissza... Csendes romok forrásai, hajdan imádság, buzgóság szentélyeinek forrásai; ah, szent források, berkek, aranyzöld fényekkel telített májusi bükkerdők, csendes hegyoltárok, melyek körül az édes illatok lilás párázata ömlik; ti gyöngyszimbolumai annak, ami Isten-szeretet, inkarnált szeretet, evangélium, kegyelem. Scitis quid fecerim vobis! Hah, ha tudatra ocsúdunk, hogy mink van s mik vagyunk? S ha ízleljük s élvezzük, s belénk szakad a természet, a művészet, a kegyelem életárja?! Ez Jézus, neki örülök, átkarolom, énekelek, dúdolgatok.

Lehet-e, hogy ne csendüljön meg a szent öröm, ha elgondolom, hogy a „Dilectus meus mihi et ego illi.” [Én 6,2] Az öröm forrása és áradása az odaadás. Krisztusnak adom át

¹⁰⁰ Dicsőséges fejedelem, az égi seregek vezére, az egyház csodálatos, kiváló és erős igazgatója.

¹⁰¹ Ebben a világban egyetlen jót birtoklunk: az Úr testével táplálkozunk.

¹⁰² Tudjátok, mit tettem... Ti mesternek és Úrnak mondotok, és jól mondtátok (vö. Jn 13,13)... Gyökérnek, forrásnak, világosságnak, kimondhatatlan ajándéknak mondotok... Isten erejének és bölcsességének... a szellem és az erő megmutatójának... és jól mondtátok... Tudjátok, ki voltam... mit tettem.

magam ... mindenestül. A szeretet gesztusa az odaadás; a szeretet páthosza élvezni az odaadást. Csak ő, csak neki, csak tőle. Neki élni; motívumot, gondolatot csak tőle. Ami a világban ér, nem imponál; bokámig föl nem ér, mert talpamtól a fejem búbjáig övé vagyok. Hogy keveslenek, hogy nem értékelnek, hogy pletykáznak és kefélnek: haj rá, haj rá! Hozzám föl nem érnek. Akinek a szeme oly magasba akasztva, a nagy Jézusra, a tökéletesre, az Atya gyönyörére, a színében elváltozottra, aki ha nem is Táboron jár, de látomása a dicsőséges Krisztus, s az világít neki, ki minden filozofálásán át a nagy factumot rögzíti; azután aki a szeretőre, az Úr Jézus szívére gondol: hát annak fuvolázhatnak, pletykázhatnak, orrfintoríthatnak; ő „evasit” et „et excessit” et gaudet et jubilat! Amen!

Szegény világ csak egy nyelvet ismer, s minden deklinációja s conjugációja a korona, márka, dollár, font körül forog! Mit gondoltok, ha annyiszor emlegetnök Jézust, a lelket, a kegyelmet, az életet, a szépséget, a fölséget, mint ahányszor a sárga, halvány sarat s a piszkos, zsíros fogású papírfoszlányokat, s ha oly mohón fordulnánk templom, Oltáriszentség, kegyelem források felé, mint ahogy a börze, a Danubius, a Kereskedelmi bank részvényei felé?!

Okt. 1. Vágyódni a nagy jó, a fényes, erős, boldog élet, a minden után: ezt a vágyat oltotta belénk, ez az ő kapcsa bennünk, ezzel húz, vonz a lényünk befejezetlen s befogadásra képes voltával, a teremtésnek, a végesnek öblösségével. Ah, mily tehetség: Istent szomjazni, akarni, vágnyi, várni! S ez minden szívből van s zsoltárok éneklük. De mi van velünk, mikor a végtelenség szélére, hol az ember útja kanyarodik, kijött a nagy Ismeretlen s ide ült emberül, Jézusban?! Ah, hogy dagadtak a keblek s gyúltak ki a lelkek, megteltek tejjel a mirigyek s csordulnak s dagadnak s locsognak a vágyak patakjai s pattannak a bimbók, s lehelik az epedés, a kábulás, a félrebeszélő szeretet ihletét! Hát aztán az evangélium titkos forrásai, a szakramentumok... Az isteni hegyvidék bűvös forrásai s nevezetesen a mirabile sacramentum hegyvidéke... Ezek a szimbolumok, az ingerek, az árnyak... járó-kelő árnyak... ezek a fényfoltok, tarka szegfű-színekben... Istenem, „*Sub umbra illius, quem desideraveram, sedi*” [Én 2,3]. Az ószövetség vágyai a „*Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo*” [Zsolt 62,2] ... a „*cervus desiderans*” [Zsolt 41,2] a „*dilecta tabernacula*” [Zsolt 83,2] a „*concupiscens et deficiens anima*” [Zsolt 83,3], a szeretet, a szerető vágy indulataivá lesznek az Oltáriszentség felé beállított lélekben. Az Eucharisztia a latin egyházban itt-ott „*desiderata*”-nak hivatott. A lélek örök vágya Isten. Ez itt fokozott: édes s ízlelő s édes mámorban ölelő szeretetté lesz. – Mondják, hogy az ember ne vágyódjék más után, csak Jézus után: nekem jobban tesz, ha mondják: a megtisztult s fegyelmezett lélek minden öröme, emléke, benyomása, édessége, passziója, élvezete... régi gyermekségünk útjain andalgás, rózsahegy-i hídon bandukolás, a Vág tiszta vizében ficáncoló pisztrángok szemlélete, a losonci egyházban gyermekszemmel széttekintés stb. stb.: ezek mind ingerek, mind kigyulladások, mind illatáramok az egyetlen, az Úr Jézus felé. Ezekkel s ezekben szeretem!

Ha úgy állok az oltár előtt a szentmisében s elgondolom a világokat, az idegeneket, a másokat, más arkangyalok oltalma alatt állókat, más fogalmi konstrukciókkal, más idiómával ... ahogy a kivándorló kis hazájából más hatalmasságok országaiba vonul, ahol másképp néznek, beszélnek, éreznek, idegenben, s kell neki passzus, kell más pénz, más hitel – idegenben...! Hát én, a csillagos világokba kivándorló, hol szedem a más nyelvet, az ott is értékes értéket, a hitelt? Csillagos világokba kivándorló lelkennek a mi Urunk, Jézus Krisztus adja a passzust, vérével van írva, a kincset; ott is ér, sőt ott jobban értékelik; adja a hitelt, végtelen kimerítetlen hitelt. Ott ha kopogok az Úr Jézus nevében, nyitnak portát s megismernek s fölvesznek ... portae aeternales ... tabernacula aeterna! Annál is inkább, mert az nem kaland, nem szerencse-próbálgatás, hanem mindnyájunk útja.

Van bennünk kíváncsiság is, s sokszor új világok fölfedezője s sarki utazók vágya lep meg, ha elgondoljuk: új világok, végtelenségek s új teremtések, új életek... Istenem, a teremtő s boldogító Isten sodra el-elkapja lelkünket, s kérjük: „miért nem megyünk? Mit

várunk itt? Mit téntfergünk? Gyerünk!” De mégis várni kell: az itteni feladatok is isteniek; itt is isteni az élet a maga módja szerint. Majd eljön s kiemel! Istenem, mi az: „majd”, mikor örökkévalóságról van szó?

Okt. 2. A szellemi világok ünnepe, a megvilágítások hierarchiája, a boldogságok, erők, szépségek életfokozatai! Stumm schläft der Sänger, dessen Ohr gelauscht hat an ewiger Welten Tor. Csak elragadással nézek föl, föl és feljebb... Szentáldozást jól végezni, szívvel-lélekkel a dolognál lenni a Krisztus bevonulásánál, a krisztusi fény kigyulladásánál, a nagy világok kiemelkedésénél, s azután részemről a fogadásnál, a szent csipkebokrok lángbakapásánál, a hegyek elém dobbanásánál!

Szent Tamás szerint lehet habitualiter ezt végezni, vagyis a kegyelem s a kapcsolat s a teltség lehet ontológiai bennünk, s *ez olyan „prete sciocco” daráló miséje*, vagy mindez actualiter cseng meg. Az Úr az utóbbit akarja, mikor mondja: Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre. Emlékezte nagy jelenvalóság legyen. Jelen legyenek bennetek mint nagy hegység, mint éjt hasító napkelet, mint tavaszi életkeringéstől nyujtózkodó gyökér, mint nagy csendek zenéje. Jelen legyenek bennetek mint „excelsa cogitatio filiorum Dei”, mint „Dei virtus et Dei sapientia”, mint „ostensio spiritus et virtutis”. Jelen mint beatus redemptor, mint ab inferis resurgens, mint gloriosus ascensor! Jelen kegyek mint akinek szívébe öntsétek ki minden gondotokat, bajotokat... Jelen mint bizalmatok határtalan tengerén veletek hajózó, mint ki mélységek fölött vezetlek... Jelen legyenek mint ki az egyház berkeiben a hét forrás körül veletek járok, s lelket öntök belétek... Jelen vagyok emmausi utakon is s megvendégellek kenyérrel és szem-megnyitással! In mei memoria! Amit rólam tudtok s hisztek, az mind jelenvaló legyen s az énekeljen bennetek... S ami kép s hasonlat van rólam, az emelkedjék föl: töltsön el titeket... Memoria múltat mond, de nálunk az emlékezésből aktuális megélés s megtapasztalás lesz. Ahogy ő valóság bennünk, úgy ezek a memóriák átpattannak szemléletekké, figyelemké, jelen applikációkká, odaadásokká, jelen mai reggeli ünneppé. A memória mai napi, mai reggeli ünnepem, a múltból mint lepelből kibontakozik, ez lehull róla s itt van, s én átkarolom a jelenvaló Krisztust.

Hát ez a különbség a habituális s az aktuális szentáldozás közt; a habitus az az ontológiai élet, az aktus az öntudatot betöltő élet; a habitus a memória, az elmosódott, ködös múlt, míg az aktus a memóriában megelevenedett jelenvalóság; a habitus a mag, a gyökér, a virág a májusi éjek álmaival, míg az aktus nem a régi az elmúlt május, hanem a való, a jelen május szépsége, kéjes, mélységes, illatterhes szerelme!

Memoria, ex qua praesentia, praesens vis, fortitudo, gaudium, jubilus erumpit. Memória, mely megszólal, memória, mely hangos, színes, mozgolódó, alakuló, emelkedő, szépséget, mosolyt s életet árasztó jelenlétté lesz. Memória, melyből az örök szeretőnek két szeme csillan meg, s arca színesedik meg, s alakja domborodik ki, s két karja tárul elénk, s meleg kezét kézfogásban s meleg, puha ajkát átkarolásában érzem. Exsurrexi et adhuc tecum sum... Memória, melyen át kell törni, mert csak ingerül, csak fátyolul, csak halkán mozgó, még nem beszélő ajkul szerepel... Memória historica, de mely voltaképp azt mondja, hogy a régi praesentia a mostani, itteni szent valóság. Memória, mely tulajdonképp azt mondja: ne menj vissza hozzám, hanem maradj itt s vedd észre, s légy itt mindennel: szemmel, szívvel, ajkkal, lélekkel, s imádj s tisztelj s örülj s vigadj s kérj s meríts!

Ah, megszűnt a memória, s a hatalmas, édes, nagy valóság karol át, emel föl s visz... Velem, bennem van! Krisztust veszem s figyelemmel, éberséggel, érdeklődéssel, feszült odaadással, őt imádó, neki tédet hajtó áhitattal, határtalan bizalommal, sürgölődő, meríteni akaró mohósággal mozgolódom körülötte. Majd megmerevülök imádkozó elragadtatásban, majd meg szokellek, tapsolok, örülök; nagyon-nagyon, szívből örülök!

Okt. 3. Három szó ragad meg az orációban de Ss. Sacramento: Deus qui nobis sub Sacramento mirabili ... ita nos corpus et sanguinem sacri mysterii venerari, ut redemptionis tuae fructum in nobis sentire moreamur. Ez a sora a vallásosságnak: mirari, venerari,

sentire!¹⁰³ Kezdet, folytatás, virágzás! Mirari mint valami újat, nagyot, meglepőt, soha meg nem szokhatót; venerari mély hallgatásban, elfogódottságban, megilletődésben, beszédes csendben; hol a sejtelem, a homály, a nagy lepel beszél a végtelen Fölség közvetlenségében. Erre az öntudatra, ebbe az érzésbe beletalálni magunkat... Ez a sacramentum = titokzatosságtól megkönyékezett öntudat... láthatatlan valóságok érintése, ihletése... csend hallgatás, nesztelenség, láthatatlan jelenlét ránk borulása, s ez beszél. S én? audiam, quid loquatur in me... Mintha a kölni vagy a limburgi dómban állnék, vagy a Bösensteinon vagy a Pribiczen vagy a tési májusi napsugaras bükkösben... Egészen így, hisz itt domborodik a végtelen szeretet és hit...

S az Úrnak biztosan szava van. Az én szavam: mirari, venerari; az ő felelete: sentire...! csak így értem azt, amit ajánlanak: sich einem tiefen Schweigen überlassen; de ezt active, vagyis csodálva, mint ahogy silentiumban, kifogyván szavaink, csodáljuk a dóm, az erdő, a vidék szépségét: itt Jézus lelkét, nagy akaratát, nagy szívkiadását, nagy pedagógiáját, nagy világfoglalásra kiindulását, s ugyancsak nagy kötelességünket s boldogságunkat, mondjuk, szerencsénket, a praedilectio érdemtelen kiömléseit <csodáljuk>. Deus mirabilis, Jézus mirabilis; Sacramentum mirabile; anima mirabilis, sors et vocatio mirabilis, Sacramenti gustatio mirabilis; locus mirabilis, altare, templum. A fórumon áll a templom: San Lorenzo in mirandis. Minden katolikus lélek az Oltáriszentség előtt: anima in mirandis. Hát jót csodálkozni s megint s még csodálkozni s ki nem fogyni! Memoria mirabilium, a koncentrált csodálkozás az egyház kultusza az Oltáriszentség iránt.

Okt. 4. Az Úr Jézusnak nyelve, szólása van az Oltáriszentségben; van kifejezése; ez végre is nyelv. Elénk állítja Fölségét titokzatos, igénytelen egyszerűségben, ragyogó lelkét, kedélyét méla nesztelen csendben. Csend és fátyol az ő gesztusa. Azután magát adja, egészen s oly kimerítő művészettel; egy nyelés, egy korty, egy édes csók – s benne az egész Isten! S készséges és folytonos és közvetlen a jelenléte és bizalmas a közelsége. S a hozzá-fordulás s az őt-megtalálás s az a szentől-szembe nézés... S azután azt fejezi ki, hogy velem van – no igazán, ez már csak ki van fejezve, s hogy értem van itt, s hogy az enyém lesz mindenestül, kegyelmestül, érdemestül.

Már most e „kifejezéseket”, e kijelentéseket megfelelően fogadom mélységes tisztelettel, ceremóniás keretozések és selyempapírba való göngyölítések nélkül. A rámbízott fölségnek megbecsülése, megtisztelése bátor, elszánt öntudattal tölt el. Csak bízd magadat rám, hódolatom, Isten-féltő imádom az én liturgiám! Azután a mélység – ah, hogy gravitálok beléje, úgy, mint ott a georgenbergi szakadék szélén! S mily párbeszédem van a bodajki tóval: il me vise, je le vise: – nézünk egymásba s átfolyunk... Hogyan nézek az őszi rózsák színpompájába: én beléjük, ők belém ömlenek. S mit felelek a csendnek, az erdőnek, a síkságnak a Szent Donát-kápolna hegyéről? Mit felelek? elcsendesülök s elnyúlok s a végtelenségben elhalok. S mit felelek a csillagos égnek? Nézek, bámulok, emelkedem, lelkendezem! Ah, mily beszédes csodálkozás s mily sokatmondó nemszólás s mily hatalmas lélek-elváltozás?!

Jézus szava tehát az Oltáriszentségben nem hanghullám, hanem óriási tények, nagy szimbolumok s jelentőségek. Csupa kijelentés, csupa kifejezés, csupa akció. Több mint a szó; mert az a fogalomra irányul, ezek pedig a lélekre borulnak rá. Olyanok, mint a természet s a művészet beszéde; ezek a benyomások, a megérzések hatalmával hatnak; az absztrakt fogalom helyett a konkrét kép: pl. e fogalom helyett, hogy szép vagy, végtelen vagy, fölséges – van a virág vagy a Madonna, a tenger vagy a csillagos ég, az erdő s az alkonyat. Ezek beszéde a nagy valóságok benyomásai lelkünkre. Értsük ezt meg: itt is titok, csodanagyság,

¹⁰³ Úrnapi könyörgés: „Urunk... te ebben a *csodálatos* szentségben kinszenvedésed emléket hagyta ránk; add kérünk, tested és véred szent titkát úgy *tisztelnünk*, hogy megváltásod gyümölcsét szüntelenül *élvezzük*...”

mélység, odaadás, közlés, jelenvalóság, intimitás, megragadó közvetlenség, szuverén fölényesség és naív természetesség áll velünk szemben. A titokzatos nagy tények! Ah, hogyan fogjam s kezeljem őket?! Ezt a csodavilágot, ezt a gazdag s egyszerű Niagara- jótét- esést?! Ez lelkembe nő bele; belém veszi magát s a katolikus szentségi pietást, a titok csodavilágának megfelelő érzelmi világot ébreszti. A titkot megélem ... bennem föl pattan.

Azt is gondolom, hogy minden titok, az incarnatio, a redemptio, a sacramentumok olyan titkok, mint a magvak. A szemnek ezek titkok, – de milyenek: ez a hajnalkamag; ez az ősi rózsza pihécske; ez a tulipán-mag; nézem, forgatom, nem értem; de aztán a meleg, nedves földben s a napsugár rádióaktivitásában a titkok felpattannak. Hát a föld a lélek, s a napsugár a kegyelmes érzélem, s a valósága a titoknak, a megtapasztalása az érzélem! Mirari, venerari, sentire!

Okt. 14. Prédikáltam ma egy hete a Bazilikában a katolikus kongresszus alkalmából. Tárgyam volt az Oltáriszentség: a Sacramentum mirabile; a res mirabilis, a nagy jelenlét.

Ha az Óceánon úszunk s mondják: itt 2600, – itt 8000 m mély a tenger, s mi a lágy habok fölött, a hajó oldalán végig ingerkedő hullámok, a sístergő vízbarázdák ezüst fodrain... Ah, mily jelenlét – a mélység jelenléte. S fönt, az égre nézek – a mérhetetlenség jelenléte! A titokzatos lét, a nagy, kerekszemű kérdezősködés: mi ez? Nem fér szívembe a tisztelet; de mint folytonos térdhajtás, olyan a lelkem gesztusa! Isten van bennem – szerelmesem... Bámulom magatartását s azt az iramot, az indulat iramát, hogy ezt a szeretetét csóknál csókosabban fejezte ki. Eszlek, Uram! – Kenyered vagyok, mondja ő; belédhatolok; karjaidba vetem magamat... Gondolhatod, milyen a lelkem szerelme?! A Szentlélek mint éltető s mozgató megtalálta paraboláját s jött mint Spiritus vehemens... A vehementia ugyanaz az Isten Fiában; de a szeretetnek más a stílusa, s azt a legbensőbb egyesülés maradék nélkül való kifejezésében alkotta meg számunkra. Jövök hozzátok, kebletekre; ajkatokat keresem ... a lelketeket akarom elfogni; sőt belétek hatolok, odaágyazódom; véreteké, melegeiteké leszek. – Ezt az iramot érezni – sentire: az ölelés, az elmélyülés, az egybeolvadás szenvedélyét... Ez több mint a Niagara; különb mint a japáni földrengés tengerárama. Ott is a mélység keverődött föl s kavart meg. Istenem, hát itt? talán csak 8000 m mélység? Nem, különb! Hát ezt átéreznem kell, vagyis az elragadtatást, Krisztus szeretetének hevét, az ő meleg leheletét, a világnak a szentáldozás hevével pehelyszámba menő elfűvását meg kell tapasztalnom... Mi ez mind: világ, föld, egek, hegyek, óceánok – mi ez mind: ez az energia és indulat az Isten Fia zöldesüörtöki szerelmi kitörésével szemben?! S bennünk a világ és óceán cseppé s pehelyé s minden tudomány s művészet üres csigaházak gyűjteményévé lesz a Deus praesentis! S Boná-val mondjak: Quid possunt docere libri, quod non Deus praesens melius doceat. (c. 6.)

Mindazt a fölfogás élénksége, a megragadó érzék, a mélységes átérés közvetítse s jelenítse s hozza tudunkra! Megvan itt a kifejezés; de szem s élet legyen hozzá. Érzéseimben mozdul meg a 8000 m mélység; lelkemben tárul ki a mérhetetlenség; a fölség tiszteletben tükrözik; a jelenlét megérezéssé s tapasztalattá változik. A nagy valóság más csepp-valóságokat elnyom – opprimitur mundus a majestate! Én nézem ezt ki; én hallom ezt ki; én neszelem ki; én csalom s hívom ki; én alakítom ki; rajtam gyullad ki; az én földem reng; az én tengerem mélysége lázong s csap föl az égre. Ah, igen, a Krisztus földje s óceánja s Niagarája az ember lelkét szimbolizálják, s a sacramentumok s szimbolikus beszédük s fluidumos áramaik s mélységből való lökések ezt a köteget, ezt a nagy res-t keresik; másra nézve nem léteznek; másba nem ütköznek s így energiájukat ki nem fejtik. Ah, lelkem, Szentföld, tiszteletet, kegyeletet, hódolatot lehelő levegő; lelkem tenger, csendes mélység, de mily világokat söpör, ha megindul! Lelkem szenténekek, szerelmes dalok s zoltárok néma gramofonos korongja... Mi minden van beléd karcolva s pontozva s pihen benned; s ha volna, ki azt dalra keltené?! No, de hiszen ezt teszi az Úr: a szentáldozásban rád hajlik, s

megered a nagy, mély megindulás, az Isten-ivás, a lélek-megnyitás! Ah, mily boldogok, istenülők, világgyőzők vagyunk ... mirantes, venerantes, fruentes!

Okt. 16. Az Oltáriszentség egyszersmind folytatása annak az Isten-tiszteletnek s Isten-dicsőítésnek, melyért Krisztus jött. Jézus Krisztus azért jött, hogy a nonpluszultáját állítsa a világba az Isten-imádásnak. A szeretet excesszusa ez; a kitörése, a végtelenségbe kinyujtott fakulája annak a hévnek s akarásnak s erőmegfeszítésnek, hogy az Isten legfőlségebb dicsérete töltse be a világot. Deus Deum adorat – a legszebb napkigyulladás, a színek bővöletes tengere, a mélységek s magasságok zenéje, minden virág, levél, forma, szépsége ittasult ajksucsorítása; minden génusz álmanak, vágyának egybefolyása; a nagy barokkfény- és színáramok és sikoltozások zenéje áramlik Krisztus lelkéből, a nagy kedvtelést megtalálóból, az örök utakról idevetődött egyetlen trubadúrból, az Énekek énekének egyetlen hivatott énekeséből! Hát hogy a dicsőség, dicséret, imádás, ének el ne némuljon, ezért van Oltáriszentség, szentmise, titkos jelenlét ... oltárkö, a nagy isteni aktusok lüktető sziklája, a zengő szikla... Ezért folyik s ismétlődik meg mindenütt a szentmiseáldozat! A nap protuberanciákban virágozik ki s excesszusai az égő fakulák: a földnek protuberanciái hegyek s oltárok, s lobogó fakulái az Úr Jézus szíve lángjai. Lángtengerek suhogásai ... tűzoszlopok örök sötétségbe belemeredései... Ah, Uram, a te oltáraid mily titkok, mily látomások színhelyei; elborítják lelkünket sejtelmekkel, villámló fényekkel, 8000 méter mély tengeroszlopok nyomásával ... s mégis élünk s térdelünk itt előtted ... emberek nagy hitben, az örök szeretet indulatosságának villámló rángásaiban. Húzasz, sodorsz, elragadsz!

Most értsük meg Krisztus öntudatát az utolsó vacsorán: Jesus, quia omnia dedit illi Pater in manus...[Jn 13,3–4] Omnia: mint hatalmat, s omnia: mint nagy elvégzendő teendőt ... omnia: amiért küldte, azt, hogy az Istent emelje a lázadó bamba világ trónjára; azt, hogy megdicsőítse; azt, hogy lángterekkel világítson eléje s utat szakítson mocsáron, sötétségen s Isten-feledésen át az imádásnak s virágos, örök szép hódolásnak. – Et quod a Patre exivit, még pedig ezért: a tisztelet s Isten-megérvés s Isten-vágyás nyomain; lüktetésekkel, küldetésekkel arra, hogy a világ Isten-templom legyen, s himnuszok olvadjanak föl s el benne, miket szeret az Úr. – Et ad Deum vadit ... s nemcsak maga megy, hanem magával visz. A kapcsolatot a végtelennel, a boldog étellel megcsinálja. S tudja, hogy aki megérti s hozzásegődik, abban e tüzek kigyulladnak, s e vizek beszakadnak, s ő is zengő húrocska lesz, vagy ha nem több, hát pókháló tele a harmat gyöngyeivel s a napsugár szivárványaival. Az is imádó, Krisztussal imádó, tehát szentségi imádó; – az is áldozatot bemutató, azt a világszomjat Isten után kielégítő, tehát miséző s misét bemutató áldozó lesz, az is az ő testének tagja, égő sejtje, feszülő életcseppje lesz... Per ipsum et cum ipso et in ipso adorans, gratias agens, supplicans, propitians ... sciens...! Jézus ... mily világ, mily napok, csillagok, hegyek!

Azután surgens a coena, coepit lavare pedes ... Két misztérium: a) a tisztaság s az ártatlanság; a tiszta vizek, a ragyogó s világító vizek titkos jelentése... A vizek szenvedélye: lemosni a piszkot s lecsapni azt mindjárt... A nagy vágy az átlátszóság után...S b) a nagy alázat. Mi ez? Miért ministrare s nem ministrari? miért a testvérek lábaihoz? A nagy radikális Isten-állítás miatt, a nagy radikális önmagából-kikelés s Istenbe mindenestül való kapcsolódás miatt; a nagy, egyetlen, abszolút célkijelentés miatt: Isten minden, ember teljesen hódoljon. Embernek nem jár semmi; sem első hely, sem ülőhely; sem kitüntető előkelőség, sem társai fölé emelkedés – soli Deo honor! Az alázat ezt a nagy realizmust, ezt az abszolút hódolatot, ezt a radikális végcél-szerúséget hirdeti. Az alázat mint lehelyezkedés, mint önkiüresítés, mint megvetendőség, mint utolsó helyen meghúzódás csak szimbolizálja ezt a hierarchikus törvényt és rendet! Aki az alázatot vagy épen a megalázást s megvetést szereti, annak lelke frenetikus győzelmi éneket harsogtat az égbenyúló lépcső legalsó fokán; az látja az angyalokat jönni-menni, s látja, hogy neki nyujtják a lantot, mely csak az

alázatosnak, az Isten abszolút fölsége meglátójának s minden dicsőséget neki vindikálnak ujjai alatt zsendül meg.

Hát ime szimbolizmussal, tapogatódzással, álomból félálomba dőlésekkel, öntudati szürkületekkel, ösztönös karkinyújtásokkal van tele az emberélet. Csak abban lesz igazán gazdag, ki e felsőbb világ prelúdiúmainak ajtatosan hallgatja s a keresztény erényekben is a lélek tipegéseit s tapogatózásait nézi. – Igy a „ministerium” által igazabb, mélyebb, magához tértebb s gazdagabb lesz mindenki; mert a természet s a kegyelem útján, mondjuk, az Isten cselédeinek útján jár. Más út nem a mi utunk; az nem út, az céltalan csúnya, kamasztoporzékolás. A „ministri Dei”, a „ministerium Dei” a mi utunk, s a mi levegőnk, a az alázat ebbe állít bele ... helyünkre, utunkra, egészséges levegőnkbe...

Okt. 17. Katholikus érzés ... misztikus világ. Nem látomások, elragadtatások, hanem a lélek öntudata, az ő lelkivilága nézeteivel, hitével, hajlamaival, mely nagy vágyak s metafizikai irányítások levegő-áramában hosszan elnyúlt s fölfelé törő lángokban lobog. A Szentlélek levegő-árama, élenye szítja azokat. Életre lobbannak!

Blüh' auf, gefrorener Christ, der Mai ist vor der Tür,
Du bleibst ewig tot, blühst du nicht jetzt und hier.
(Cherub. Wandersmann)

Okt. 25. A lánchídon mentem át. Teljes szélcsend volt, s egyetlen egy hullámfodor sem mutatkozott a hatalmas folyam tükrén. Az se látszott, hogy folyik, csak valami ideges mozgásféle villogott felületén. Mily erő, mily árok, mily nagy út! Nagy út a „Fekete erdőtől” a Fekete-tengerig. Biztos út, csak a parton végig kell menni, oda érünk a nagy vizekhez! Mély árok, legmélyebb árka a keletre hajló Középeurópának; minden, ami lefelé lejt, erre megy! S erő? hah, mozgathatna minden kocsit, autót, vasutat, fűthetne minden kályhát, tűzhelyet, gőzgépet; világíthatna ezer országnak... Dinnyésen, Isztiméren a Duna világítana, csak vezeték kellene hozzá. No meg átváltoztatni ez erőt!

S mikor így lépkedtem a hídon, szimbolumát láttam a folyóban az Oltáriszentségnek: a legnagyobb erőnek, a legmélyebb ároknak, a biztos történelmi kapcsoló útnak: a coenaculum termétől a mai miséig. Mély árka az Úr Jézus megaláztatásának: Betlehemtől a passzió felé, a tanítványok lábait mosó póztól a kenyérszíne alatt lappangásig... Mély árok, lejjebb s lejjebb s folyton a mélybe lejt. Ah, Úr Jézus, te nagy életfolyam, mely úgy vonzsz mindenkit, kit az Isten nagysága meglegyintett, ki a fölség borzalmától megremegett; te szívből alázatos Úr, te már nem az árokszélen haladsz szerényen, nem tülekedve, hanem az árokban... „Mert az életet két ökölre fogni, s a győzelmi pálmát büszkén kicsavarni a méltatlan kézből sem tudom – enyém az árokszél a szent úton.” A te utad az alázat árka, széles, mély árok, – folyam-lélek medre! Mily erő, lelkek világát termékenyítő s öntözős égbe emelő! Ah, mit mozgat, mit melegít, mit gyújtogat s mit taszít? A világ terhét s piszkát tisztogatja, mosogatja. Mily erő, hogyan vonz és leköt s átkarol! S mily csendes erő, nem is loccsan! Mysterium fortitudinis et victoriae! S azután a nagy kapcsolat századokon át föl a Krisztushoz! In mei memoriam... Ezt akarja... A mysterium az Ariadne-fonál századokon, tereken, bozótokon, zónákon, filozófiákon s kultúrákon át. A Duna szalad Württemberg, Bajorország, Ausztria, Magyarország, Szerbia, Bolgárország, Románia, Törökország határain át; mily világok, nemzetek, életek s érzések! s ő, a nagy Duna, a folyó ugyanaz, s odavezet a csendbe föl s az Óceánba lefelé. Jézus szívéből, a misztikus, alázatos szeretetből föl a boldogságba... Istenből Istenbe...

Okt. 27. Sanctissima, gloriosissima Trinitas! Előbb ezt nem hangsúlyoztam s nem tudtam vele mit csinálni, de most egyre jobban gyullad ki lelkemben az isteni élet tengerhullámozása, a világok apadása s dagálya, a beata Trinitas. Kedvem telik az Élet óceánjainak e dagályát nézni s alázattal hinni. Ah, igen, hinni s azt hitemmel, csodáló, bámuló, imádó lelkemmel

megtisztelni – nagyon, nagyon élvezni azt, s örülni neki. Élvezni azt a szentjánosi szót: Unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit... [Jn 1,18], igen, úgy ahogyan lehet s amennyit bírunk vele s belőle! Az Unigenitus Filius s az emberi ajk s a fogalmi pókhálóvilág; igen, amit ez elbir a nagy végtelen valóságból; ezt szívesen veszem, s főleg azután azt is, ami ezek nyomán buggyan, fakad: az érzés világát, a tiszteletet, hódolatot, a szent örömet. Igazán tengerpart nekünk a mi mentalitásunk, s a valóság tengere hullámzik s dagad körülöttünk, s úgy örülök a fölénynek, a megsemmisítő fölénynek: Ecce Deus magnus vincens scientiam nostram... (Jób 36,26); nem is vincens, hanem csak úgy, mint egy gyorsvonat vágatása nem ismeri a szembenálló őszi falevelet ... elrobog, az pedig fölnyilall s aztán kalimpálózva ismét lehull. Örülök, hogy mily gyereknaivság tölti el a lelkeket, kik ezt hallják s okosan elfogadják; csigahéjakkal tengerek partján. Örülök, hogy oly nagy, nagy az Úr ... *s minden Ő.*

Okt. 28. A Niagara lejtését érzem, a nagy kegyelmek évfordulójának, az ordinációnak vonzalmait. Ah, Uram! Nincs az isteni szeretetnek jellemzőbb kifejezése, mint Bernini Szent Teréziája, – itt a szemináriumi templomban is! Az a végleges kimerültség annak átérésében, hogy mi az Úr Jézus szent szeretete, a keresztje s öt piros, tüzes szent sebe. Kapitulálunk; értelmünk s a szívünk is felmondja a szolgálatot; teljesen legyőzött s megsemmisült egzisztenciák vagyunk. Úgy indultunk ki, hogy szeretünk s szeretetet viszonzunk, no, de a lángok első fölcsapódása pernyévé hamvasztott; úgy indultunk, hogy felfogjuk örök szeretetének fluidumát, no de mi lett velünk? E folyam iramától elégett vezetékünk. A teljes képtelenség, a végleges kimerültség, a fenéki-égés, a holtta szeretni-akarás – az van e képen és minden keresztény lélekben. Kitárjuk karjainkat s leomlanak; mit is csinálnánk a keresztre szegezett karok feszülésével szemben! Kiáltani akarunk, ékesen szólni kívánunk, s ajkaink néma reszketése s rángása az egyetlen kifejezés, amit kihozunk... Látni akarunk, s szemünk villanásait ráontani a szeretőre akarjuk; de könnybe lábadnak.

Igen, nem győzzük – az idegek elszakadnak, a vezetékek ellobbannak, a géppuskák csövei kigyulladnak, az ágyúk elrepednek, a puskapor vizes. Nincs szív, ideg, ész, szem, ajk, mely e szeretetnek feleljen! Ime, Szent Ferenc stigmái, s Szent Teréz, az amore languens Teresia ájulásai, s Pazzi Magdolna kiáltásai a szeretet után s az emberiséghez, hogy szeressen, s az örök szeretethez, hogy nem szeretik. Ah, szentek, ti, kik tüzet fogtatok a pünkösöd tűzcsóváinak zivatarában ... szentek, becsületünk megmentői, szentek, ti a mély érzések igaz megérzői, ti, kiknek volt szívük, hogy legalább elájuljanak s néma trubadurjaivá váljanak az örök szeretetnek! Szentek, testvérek, dicsőségünk; szentek, lelkek, vigaszunk s az Isten szíve s tekintete pihentetői... Szentek, ah, veletek szeretni s ájulni akarok! Veletek!

Emberek, kiknek minden lapos és ordinaré; emberek, ti a blazirtságnak s alávalóságnak gőzhengerei; emberek, ti hájbakötött lelkek! Hát nem peckelitek föl szemeiteket az Isten csodáinak meglátására, az Isten hegyláncainak megbámulására?! Emberek, hát azért van lelketek, hogy karikaturává bambáskodjatok s a Fölségest egy-két idegingerrel letárgyaljátok?! Emberek, meneküljete az elbutulás s az elállatiasodás rohamos folyamatából, az eliszaposodás s elanyagiasodás mocsárterjeszkedéséből. Nézzetek magatok köré! Szentek vannak köztetek, égbe törő lelkek, nagy tettek megcselekvői, tiszta folyamatok megindítói, nagy lelkivilágok kitárói... Emberek, vannak csillagok s örök sarkok; s ti is azok felé vagytok igazítva. Elkoptatok, igaz, – hajótok roncs, s koldusai lettetek a bennetek rosszul fejlett hitnek s győzelmes tavaszi ággá fakadni nem tudott reménynek ... Elkoptatok – koldusai, angolbetegei lettetek szüleitek lelketlenségének s bűneinek... Egy ősi bűn marta gyökér véznái vagytok... Ah, igen, igen... Ezt az istállót Herkulesz nem tudná kisöpörni... De van külön valaki, aki az Úr Jézus!

Emberek, tele van a világ nagysággal, fönséggel, hegyekkel, égre csapó, égre járó hullámokkal... Tele Istennel, s szeretetével; de ahhoz szem s érzék kell. Az most nincs. Azaz, hogy föl kell kelteni; mert van, de beteg, s megijedt s kislelkű lett. Örök igazságok, álló

csillagok, a konstrukciók szférái s ívelő ívei s boltjai s az örök célok, mind megvannak, s Krisztus, s a nagy kérdésre: pete tibi signum, mi kell, mondd meg, megvan a felelet: az Isten Fia bizonyítja a keresztfán, hogy Isten végtelenül szeret... A nagypéntek bűbája, bűvölete, édes-bánatos szerelme – szintén a végkimerülésig... Istenem, Istenem, szerelmem, mindenem, hozzád emelkedem mint a legyecske a napfényben s ott úszom, s jó nekem.

A legszentebb hely, melyen Isten tekintete pihen, a Kálvária, az örök istenemberi szeretet tűzhelye. A legnagyobb nap az a péntek, az az áprilisi tavasz; a legszentebb fa a keresztf... De ugyanígy a legszentebb helyek az oltárok, a szentmiseáldozat szent kövei... Petra electa ... itt adorálnak a kerubinok s szerafinok s itt bodrosodnak az isteni tetszés, szent öröm s ujjongás, illat és mámor felhői, nagy stílusban, barokkban, s belenyomulnak az égbe. Minden oltár fölött ily baldachin, nem homályosabb s nem kevésbé illatos a Tábor tündöklő, tavaszi felhőjénél... Sanctus, Sanctus, Sancrus, Kyrie ischyre!

Nov. 5. A Szentlélek az Atyától és Fiútól származik; ő az örök valóság kapcsa: a végtelen lét logikai kifejezése, a „Deus de Deo”; nem árad ki s nem szeparálódik, hanem magába, az Atyába tér vissza, vagy mondjuk, hajlik vissza. A Szentlélek a kettőnek egyesítése és egysége. A végtelen valóság mint végtelen élet az örök, való önkifejezésben megszereti magát: ez a Szentlélek. Kifejezni magát = Fiúisten; szeretni magát = Szentlélek. – Valahogy úgy látszik, hogy minden élet = valamelyes bölcsesség, kifejezésre hozva a létet; csak akkor boldogul igazán s nem veszít utat, ha a valósággal s önmagával az ismeretet, a fogalmi világot a szeretet, a szép élet, a megérezés s megtapasztalás köti egybe. A szintézis nemcsak az alany s állítmány logikai egybeillése, hanem egy új elem, a szeretet inspirálja. A logikus részleges, szétszedett mondásokba osztja ki és osztja szét a valóságot; de a valóság nem ilyen objektív szétforgácsolódottság, hanem kozmosz, rend, egység, s ezt a szeretet, a harmónia lelke fűzi egybe. Szeretem s tiszteltem a szintézis, az egyesítés, az egybekötés lelkét, a Szentlelket. Csodálom s élvezem művészetét, remeklő genialitását, egységesítő munkáját. Általa vannak a formák, vagyis a sok együtt; általa lesznek a szervezetek, a testek s testületek, a rendek s hierarchiák, a kozmosz s a szférák. Így a Szentlélek az Atya lelke, a Fiú lelke, – közös szeretet, melyben minden egy lesz s közel egymáshoz s egymást tartó s egymást támogató s boldogító.

Nov. 9. Kultúra végre is sok befektetett munkát jelent s fejlődési folyamatosságot. Hát magyar kultúrát ha nem találunk, az előbb lefektetett elv alapján, ne csodálkozzunk! Hogy hol tart a magyar nép, azt Fejérmegyében észlelhetni: Sárkeresztúron még élnek azok, akiknek apáik szegény-legények, vagyis hivatásos tolvajok voltak. Amikor a hercegfalvai kormányzó, Vajda (volt apát) Sárkeresztúron át hajtott, tisztelegtek nála e bandafőnökök s biztosították, hogy szabad az út Fehérvárig. – Pauer püspök látogatásakor ugyanott (Magdiccsal) megjelent két tagbaszakadt, széles gatyájú betyárféle, s a püspök kérdésére, hogy mi újság? biztosították öméltóságát, hogy míg ők itt vannak, nem lesz baj. De kellett is adni birkát, lisztet, malacot a betyárcéhnek. Ki is mentek a temetőbe, s a püspök kérdésére Saly espereshez, hogy hogyan van az, hogy csupa gyerek fekszik itt, azt felelte ez: Bizony, méltóságos uram, a felnőttek átlag Illaván meg a vármegyeházán halnak el! Hej, be lassan szürönközik a világosság e ködgomolyokon át!

Nov. 15. Epidemia = tartózkodás, eljövétel; egyszermind azzal az értelemmel, hogy mint idegen vagyok valahol! A rosszról, a maláriás szünyogokról, a pestises patkányokról ezt helyesen mondjuk, s azok mint idegenek jönnek valahová s tartózkodnak ott. Így vagyunk a téves nézetekkel, az agyalkonyatokkal, a hóbortokkal, az agyrémekkel: jönnek s megszállnak, de csak mint idegenben, s az élet küzdelem ellenük; az igazság, a valóság ellenzi a megszállást. Még kevés van belőlük, nem tűnik föl; de mikor veszély támad belőlük, akkor harcba szállunk ellenük. Ily agyrémek: a szabadság, a testvériség, egyenlőség; a kultúra, a sport, a liberalizmus, a demokrácia, a szocializmus. Ezek lelki epidémiák. Ilyen a sajtószabadság, a parlamentarizmus, a népfőlség; nemzeti életünkben a zsidóság, a külföld-imádás, az angol

bódulat. Ilyenek a fobiák: a kereszténységtől, a katholicizmustól, a szentségtől való vonakodás. Ez epidémiák ellen küzdenünk kell; a kóroanyagot ki kell vetnünk, a szérumokat használnunk.

A modern világban a legfertőzőbb tényező a sajtó: egy-egy kiadóhivatal és nyomda valóságos mocsár, melyből a maláriás szúnyogok rajai emelkednek ki s szállnak szerteséjjel. A jó, tisztességes sajtónak ezzel szemben szérumnak, oltóanyagának kellene lennie. Annál inkább, mert az élet, az agyegészség, a gondolatvilág tisztasága gyöngye hatalom, mely alig védekezhetik s állhat meg, ha magára marad. Nagyon sok a tévedés forrása s erők a beszűrődések; sok az elhomályosodás lehetősége. Kevés az igazán szép arc, szép lélek; épenúgy kevés az igazán egészséges lélek; a lélekegészség nagyon rosszul áll; ahhoz igaz, nemes, tiszta világnézet, s erkölcsi érzés kell. Már most ezt látván előző koraink, védeni akarták az igazságot, a lelki egészséget a baktériumok ellen, először cenzura által, aztán elnyomás által, rendőri úton. Ez nem sikerült, vagy csak alapvető tanok s tételek körül. – Úgy látszik hogy csak immanens eszközökkel lehet a bajnak elejét venni; ezek: a) az Isten által rendelt igazság hordozója, az aranygyertyatartó, az egyház s rajta a lucerna lucens; b) a másik a kulturális munka, az apostoli, fölvilágosító törekvések: *Scriptis scripta opponenda*. Ennek az utóbbinak az előbbire kell támaszkodnia.

Vannak a periodikus epidémiák mellett nagy, folytonos epidémiák, ezek a concupiscentiák. Az aranybűvölet, a széptest-bűvölet, a góg: a cézarizmus, imperializmus, kapitalizmus, hedonizmus. Mindegyik e hatalmak közül csinál mocsarakat s ránk zúdítja a szúnyograjokat. Láttuk a háborúban az arany hatalmát mint elsőrangú intézőjét a népek egymásrauszításának, a gyűlölet szításának, s ezt az alávaló munkát a sajtó által végeztette; látjuk most az éhhalállal való küzdelmekben a pénzért, az aranyért való tülekedést; s e piszokkavarodásokban s nemzedék letörésének e fergetegeiben a legmocskosabb fickó a sajtó!

Nov. 18. Szent Tamás-jubileum! a meglátó és az össze- s egybenéző; a nagy szép színházisokat megcsináló. Dómkok ezek ... gyönyörű alkotmányok! S én bámulom az összefüggést s az égbenyúlást s az oszlopokat s az íveket; de főleg az inspirációt... a lelkeket. S mi az? A nagy láthatatlan valóság meglátása; a nagy tenger megpillantása ... a nagy hegyek vonalának szemmel követése... ezt teszi a lélek! *Tamquam videns; azután adorans; sentiens; contemplans; deficiens; languens; ardens; raptus...* Az Istenség tenger; a végtelenségé ... a fölség hegyei, aki azokat mássza... A sok megtört, diskurzív, betűsoros, papíros-tudás helyett a látás... Aki a mélységek fölött kúszik, aki a vad természettel érintkezik s küzd vele! Aki a lavinák dörgését hallja, a nagy, erős, eleven szózatokat... Akit megfog s emel, majd meg lenyom a magasság, a nagy jelenvalóság... Akinek a sötétség sejtelmes ... tele van leplezett szépséggel, mint annak, ki egy dómban novemberi éjben virraszt: nem lát semmit, de tudja, hogy itt mily csoda, néma, láthatatlan szépség alszik... Ah, igen, olyan az, mint aki még nem látott volna erdőt tavasszal. Alaskából jött, de sokat olvasott, hogy milyen az, s ide kerül kemény téiben s mást lát, de tudja, hogy mi jön. Alszik a világ, – s csak nyög, de majd feltámad. – Vagy olyan mint Andersen királyleánya, ki a tenger mélyén van; látja a világosságot, de nem látja a napot, s a napnyugtát. Más világ, láthatatlan, s mégis a miénk!

Nov. 30. Tegnapelőtt ültük Szent Tamás szenttéavatásának 600. jubileumát. – Engem ez alkalommal megragadott a gondolat, hogy mily híven fejti ki – tán nem is *ex industria*, de önkénytelenül, vagyis inspirálta a Szentlélektől, az ethika mibenlélét, mikor azt mondja: *motus creaturae in Deum*. Ez az éthosz az egész természetben megvan – materialiter; azután a szabadakaratban – formaliter. Elgondoltam, hogy az Istenség éthosza a Szentlélek ... *motus Dei in Deum, spiratio...* Ah, mily fölséges szubsztanciális éthosz, maga az isteni élet, mely önmagába hajlik vissza... A creatura így van elindítva: Istenből Istenbe; fölismeri eredetét s célját, s aztán siet abba vissza. A tökéletes éthosz az lesz, mely minden tendenciában, kinyújtózkodásban, elérni-kiindulásban ezt öntudatában hordja. A javak, az akarati

kinyújtózkodások pontjai, terminusai azok csak szimbolumok, jelek; jelzik az utat. csak transzparentek, az örök jó képei; csak ingerek, ideiglenes tanusítványok... Ha ezt tudjuk, s ha törekvéseinkben úgy cselekszünk, mint akik a Szentlélek nagy visszaömléseit a Végtelenbe utánozzuk...

Édes Szentlélek, a te áramlásod elkap s elsodor engem. Aki zúgó, vágató, minden energiát felülmúló, a bolygók iramlását meghaladó iramodat kontemplálja, az megérzi, hogy mi a szeretet s az örök vágy, az örök lélektörtetés... Most úgy vagyunk, mint a megfagyott Niagara: a helyzetenergiák lógnak a magasban; de ha feloldódnának, ah, mily örvendező, repeső, föltartóztatlan omlással omlának, szakadnának a mélybe! Örök szent éthosza az isteni létnek, Szentlélek! ah, te indulatok tengere; te a mélységek vonzása, te a végtelenségnek önmagába-szakadása; te a célba törő energiák össz foglalata! *Ex affectu universitatis adoro Te, admiror Te, amo Te; desiderio tui fugio ad Te. Eruptio sum propria expressiva omnipotentiae quae quando ad admirationem pervenit conscientiae, de se ipsa scientiae retrograde tendit illuc, unde profecta est.*

*Tota tunc ventibus in motum mutatur, in motum creaturae in Deum*¹⁰⁴. Boldog ember, aki ezt a motust mint legtisztább s legmelegebb éthoszt érzi. Illuc feror, quocunque feror, mondja Szent Ágoston. S ez az éthosz a caritas, a Szentlélek bennünk. Nem lehet ezt a Lelket, lelkünk lelkét, lelkünk velejét eléggé szeretnünk. Ethos divinitatis, motus divinitatis in seipsam, rape me, trahe me! Trahe!¹⁰⁵

Dec. 2. Advent! Folyton siratom a kereszténység rémséges aposztaziáját. Szakad minden ... part és kötelék, s a lelkek széthullanak. Hol van az anima ecclesiae?! Az összetartó kapocs? a nagy közreműködés? Végre is égre nézni könnyeborult szemmel s nagyon kérni! Hiszen eljön, ki a föld színét megújítja, s van bennünk is hit és érzék; s ha mindenki csak a házanépét fogja s viszi, már is jobb lesz. Sok-sok keresztény család tűzhelyén ég a szent tűz; abból nagy lángoszlop lehet, és sal terrae és a lux mundi széthintve és pislákolva és kihatva az emberiséget járja át. Ah, éljünk a szent advent borzalmában, a nagy felelősség tudatában, tele részvétellel a romló világ s a veszendő lelkek iránt, s éljük azt az egész, komoly, fölséges kereszténységet. Advent van, menjünk; induljunk ki... Advent van a jövődöt véve is, menjünk Krisztus elé! Ma van a hitközség eskü-letétele...

Dec. 3. Szinte nem bírom el az Oltáriszentségben Krisztus közelségét – sub his figuris latitantem Deum; inkább behúnyom a szemem, s azokban a távlatokban jobban elfér számomra. A hit úgyis a láthatatlan jelenvalóság érzéke; itt van az Úr! Szent öröm, de azután elcsendesedés, eltűnés; a végtelenségnek liturgiája a csend és a homály; a tiszteletnek miliője, levegője a csillagtalan, végtelen éjszaka. Ebben elmerül s elcsendesül s szinte megsemmisül a lélek; azután pedig az öntudatra ébredés borzongása fut rajta végig, s ajka s szeme nyílik, s feltör a lelkéből az imádás s az öröm egybefont sugara, a hajnal hús s borzongós homályában, színtelenségében az örök napsugár! s így vagyunk nemcsak az Oltáriszentséggel, hanem az isteni jelenlét nagy szakramentumával, a világ s az élet, az öröm s a szenvedés leple alatt jelenlévő Istenséggel. Behúnyom a szemem, s akkor látom a misztériumot, a láthatatlan jelenlevőt. Tamquam videns sustinuit, mondja az Irás; ah, talán úgyis tamquam obcaecatus et ita illuminatus sustinet... A hit a jelenvalónak, a láthatatlannak megérzése, megilletése. A hit a szent éj, mely tele van végtelenséggel, s azután föl vesszük e láthatatlannak ránk-hatásait ... ut et Deus manifestur in corporibus nostris... Minél többet belőle s minél közelebb hozzá!

¹⁰⁴ A mindenség érzelmével imádlak Téged, csodállak Téged, szeretlek Téged; vágyakozom rád, Hozzád menekülök. A mindenhatóság sajátjának kifejező kitörése vagyok, aki midőn öntudat vagyis önmaga tudásának csodálatához eljut, önmaga tudásától hátrafelé törekszik, oda, ahonnan elindult. Akkor teljesen a szelekkel mozgással alakul át; a teremtmény Istenbe áramlása lesz.

¹⁰⁵ Az istenség ethosza, az istenség önmagába térő mozgása, ragadj el engem, vonzz magadhoz engem! Vonzz!

Dec. 5. Aki az oltárnál naponként hallja: Misereatur tui omnipotens Deus, annak kell alázatosnak lennie. Irgalomra, kegyelemre beállítva ... végtelen mélységek fölé ... tehetetlenül ... kapkodva ... dadogva ... egy rettenetes hatalom polipkarjai közt ... a bűn s a mulandóság kimérájával nyakában! Egész lényem mint a csepp, mint egy sapkaszél ... mint egy nyikkanás! Mit csináljak vele? Absztrakt gondolataim tehetetlenségét, árnyyszerűségét, elkapott-voltát mindenütt érzem; azok úgy bevilágítanak efemer és vizipók-életem mélyébe, azaz dehogy, hanem lényegébe. Borzasztó ez a tudomány, ez a tehetetlenség!... Azt mondja valaki: ha kimegyek a természet pünkösdi ünneplőjét élvezni s látom az ezernyi-ezer pázsitékességet, gallypompát és bokordíszít ... s annak leírására egy szavam van: zöld! Mit csináljak? elnémulok én, az intellektuel. Mit csináljak? egy csöpp vízzel kifejezzem a tengert, egy sapkaszéllal a levegőteget, egy nyikkanással a beethoveni szimfóniát?! Ah, mit látok e fán, a zsenge zöldön, a haragosabb levelen, a napsütötten, a zöldes árnyékok fátyolai mögött? Látok, látok; de kifejezni? hah, azt nem tudom. Fényeket ki tud kifejezni? az alkonyi ég színeit, a homályba merülő vagy az ébredő erdőt, a végtelenség kékségét, a szentjános-bogárkák méceit, a sötétben világító macskaszemeket, az alvó bokrok s virágok bontakozó színeit?

Dec. 25. Szent, édes karácsony! Édes Jézus! Hogyan bírja el idegzetem, hogy ezt a mondatot kimondom: Ez a gyermek Isten? Villamáram, mely minden vezetéket eléget. Nem bírjuk el! Beszakad a lelkünk alatta. Pedig ez az Isten fia; egylényegű az Atyával! Ő mondja meg, mit takar a kis gyöngye test, a gyermek színe, a kisdéd tehetetlensége. Állunk a barlang előtt s kérdezzük: ki vagy? Messiás? Próféta? Illés? Minek tartják őt azok, kiknek nem lett világos a szemük az Úr Jézustól? Minek tartják Straussok, Nietzschek, Marxok? ezek a sötétségbe lehajolt üstökösök? Némelyek ennek, mások annak – geniális embernek, prófétának. De minek tartjuk őt mi? Te vagy Krisztus, az élő Isten fia! Ah, boldogság, boldog meglátás, nagy kinyilatkoztatás fogadása: Krisztus az élő Isten fia! Ezzel a boldog, meglátó lélekkel megyünk hozzá a barlangba, s gyermekek leszünk nagy hitben, nagy színházisok igénytelen megcsinálói; nagy alkotóvilágba más világot, gyermekbe Istent helyező hitnek vallói. A mi hitünk, hogy a barlangban Isten született. A mi nagy fölemeltetésünk, hogy belénk oltódott, hogy megnevesített: emberséget, embert, édesanyát, gyermeket, családot s örök szent vágyat, azt, mellyel Isten s a végtelen felé nézünk. Most kiegészítést, befejezettséget kapott az emberiség. Az a nagy erdő, mely csupa törzs volt korona nélkül, nem tudott kihajtani; vagy ha tudott, letört az ág, s az új életvág s életkiindulás égő s élő kín lett. Rózsa volt, melynek tövisei nem a száron, hanem a virág szirmai közt voltak, hogy ezeket széthasogassák. Önmarcangolók, önkínzók voltunk... Ah, édes, kis ág, – oltóág, új élet!

Ez a jel: találtok egy kisdedet: pólyákba takarva... Ugy-e különös, úgy-e sajátos jel? Olyan, mint a nagy szegénység, mely szemet szúr; nagy igénytelenség, nagy fölény s felsőbbségesség, mely föltűnik: jel! Isten jele! Isten úgy jelentette magát, hogy szegény, kis gyermek lett. Ah, szent hieroglif nyirkos barlangfalak háttérével; aranyos, csillogó szemű gyermek! Igen, ez igazán jel; jel, hogy a Fölség kiüresítette magát; jel, hogy benignus et humanus. Apparuit benignitas et humanitas Salvatoris! Az Isten Fiában való hit Isten-fiakat vezet, hosszú, fölséges sorban; qui non ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati...! a toll szökell, ugrál a kezemben.

Azután eljött a gyermekben a Megváltó. Ő megvált büntől, ő szabaddá tesz; ő a mi erőnk! A hit eligazít nagy eszménynek, nagy cél felé, új rend felé. Az ég tényleg megnyílt, s az Istenség csodálatosan közölte magát... Istenedés napfény-foltjai hulltak s hullanak a világra; egy elváltoztató életáram, – azt kegyelemnek hívják. Ezt azonban tisztára Isten adja, s ember meg nem szerezheti. A kő nem lehet növény, a növény nem állat, az állat nem ember, az ember nem Isten. De ha ilyesmi történnék, ha az élet úgy beleszóné magát, hogy a kőnek szirma nőne, s a növény mozogni s ágálni kezdene s az ember istenülne: ez csak a Teremtő

szuverén játéka lehetne, ludens in humanis divina sapientia rebus! Hát igen, ez felsőbbségülés; ez a belső átlényegülés, ez a szent metamorfózis kapja meg az embert. Kapja és viszi! Az erkölcsi étellel is úgy vagyunk: tiszták nem lehetünk s mégis kell lennünk; akarunk is, de ezt az a lelket átszövő, átlényegesítő erő, a kegyelem teszi. Betlehem, a nagy bizalomra s reményre ébresztő, hogy az ember istenileg élhet: nem saját erejéből, de Istenéből; s Isten akarja ezt.

Ah, barlang, azzal a nagy barlangszájjal, kiáltsd világgá: emberek, Isten akarja, hogy szentül éljete s erre titeket fölbiztatni, erre magával ragadni jött az Úr, az Isten Fia. Köztetek van, köztetek; értitek? Mint egyik köztetek; testvérték; oly közönséges, oly mindennapi, mint a csecsemő, a gyermek, testvérték! Nem elszigetelt fényben s fönységben, nem! hanem istállóban, alomszalmán, jászolban. Értitek ezt a közelséget, e közvetlenséget, ez összeforradást? Ezt a jó életet Isten adja; ti nem birjátok; de ő adja; eljött s adja... Értitek: ez leszen a jel... Felhozom a hindu, keresztény misszionáriust, kit Tibetben a lámák halálra ítélték s verembe dobtak, melynek fönt szűk nyílása volt s ezt vasajtó zárta. Bedobták oda s akkor egy karja is eltört... Ott feküdt s tapogatózzott ... hullák, rém bűz; leszegezte őt a tudat, hogy innen ki nem jöhet; nincs hatalma ... itt elrothad. Ime, a mi sorsunk: a világ a verem; mi nem boldogulunk; de ... de az Isten megteheti! A misszionáriust is kihúzta onnan éjjel valaki; angyal, ember – nem tudni. A mi világvermünkéből nézzünk az Üdvözítő felé – a barlangba! Ah, ily közel van a nagy segítő, s megváltó; ily közel: velünk! Velünk ... enyém! Birok, birok... mert ő akarja s teszi. Te is birsz; te harmadik, te is, te is... Senki sincs kivéve: isteni nemzedéknek kell itt sarjadnia. Nem az, hogy én csak távolról, a szent kereszténység bagázsija, valami kis koldus kísérelje, ki a mennyország ajtónyitásakor beosonhat... Nem úgy! Senki sem legyen úgy! Ti „gens sancta”, „populus acquisitionis”, ti nem túrt existenciák, nem Mitläuferek vagytok. Mindenki a centrumba, az elitbe, Jézus közvetlen közelébe való; mindenki! Így visz az áram, mely a barlangból kiindul: Der Strom, in dem ich bade, ist Überlieferung und Gnade. (Goethe.)

Ezzel a hittel s reménnyel borulok le a jászol elé: Mit akarsz, édes kis Jézusom? Pénzt, ruhát, lakást, lelkemet, szívemet? Úgy-e, még ez utóbbiakat sem elsősorban; hanem bűneimet, aggodalmaimat, gondjaimat, keresztjeimet, kislelkűségemet? Úgy-e, ezeket akarod? S a bűnöket elveszed s eldobod s a gondjaimat magadéivá teszed, s azok már nemcsak az enyéim, hanem a mieink: enyéme s tied! S úgy-e, azt akarod, hogy így együtt vigyük? Igen, veled s érted élek!!

Dec. 27. Az Úr Jézusban a nagy misztérium ereszkedett le. A misztérium az Isten, s elrejtőzött a gyermekbe; leereszkedett az istállóba, a szegénységbe, az élet igénytelenségébe; a keresztre feszítette magát s az Oltáriszentségben lappang s az egyházban, mint misztikus testében jár és szenved és küzd. Tehát így lett az Isten köztünk. No már ez felelet a) azoknak, kik kérdezik, hogy lehet-e a vallás tömegmozgalom. Ha úgy értik, hogy való-e mindenkinek, ki a nagy, névtelen tömegben szám, azt felelem, hogy igen; s ez a misztérium karácsonyi bemutatkozása. Nem kell neki intellektualizmus s elvont fogalmi világ, hanem a nagy konkrétumokkal dolgozik. Ahogy dolgozik fűben, virágban, csillagban, tengerkékségben s az égbolt arányában, s ez mindenkinek való: úgy dolgozik Betlehembben s Názáretben stb.-ben. – Át kell érezni; a misztérium a szívünket fogja meg; mindenkire szól. A tömegemberhez is, csak nézzen és lásson. – Aztán felelet b) azoknak, kik a gondviselést nem értik. Van gondviselés, s van kín, szenvedés. Gondviselés szeretetet mond, s e részben sokszor nagyon is nem látjuk azt. A szeretet is olyan misztérium, mint Isten Betlehembben. Megvan a szeretet, de nem látni; ahogyan a csecsemőben Istent s a barlangban a mennyországot nem látni. Nem, sehogy sem látni, de valóságosan ott van. A szeretet van a betegségben, a veszteségben, a gondban, kínban, sikertelenségben s szerencsétlenségben, egészen úgy, mint Isten Betlehembben. Hitemben megfogom a csecsemő-Istent, a síró Istent, s hitemben megfogom a keserű, a könnyrefakasztó, a gyermeket, apát, feleséget, testvért elszakasztó szeretetet. A

szeretet úgy jár a földön áruhában, mint az Isten az emberi természetben. De ahogyan teljesen eligazodtam a csecsemő Jézussal szemben, úgy igazodom el az örök szeretettel, s eligazodásom megadás s bizalom lesz. Bármilyen történik velem, azt az Úr vagy pozitíve akarta vagy megengedte, tehát tud róla. És sohasem kételkedem, hogy ami történik, abban Isten-szeretet ne volna.

De ki kell hámozni a keserű héjból az édes magot, a nyilálló szenvedésből s a megrendítő veszteségből a nekem való értéket; s ez az lesz, hogy teljesen odaadom magamat az Úrnak s híven kitartok mellette s úgy fogadok mindent, mint az ő kezéből.

Ezáltal jön le az életembe a misztérium, a nagy szeretet. Ez felülről jön s nem alulról; ezt nem ember gondolta el, hanem Isten jelenti ki. Ezek azok a „schöpfischen Urkräfte”; ez az a „élan vital” és „vie jaillissante”. Ezek azok a „veritates non diminutae”, a ki nem forgatott igazságok, az el nem kommentározott eszmei valóságok. – Az emberi ember, az ösztönös, a világi ember, az másképp gondolja; az a maga benyomásai, igényei, vágyai, képzelete s ösztönei szerint gondolja, de a misztériuma az életnek másképp állítja őt be. Felülről kell az embert eligazítani, nem pedig alulról. Az ember nem lehet készen önmagával s életével, ha csak érzékeire vagy kedvesen elgondolt háztartására bízna magát. Mondjuk, hogy a lovat sem kantározzák a farkánál, hanem a fejénél, s ugyancsak rossz beállítása az életnek, ha az ember a felsőbb világosságot kifújja s vakoskodva indul el az élet rengetegének!

Édes Jézus, e nagy bölcseséget kérem; a szeretet misztériumát értsem! Értsem azt, hogy bajban, kínban te vagy itt, te vagy velem, s hogy a kint s bajt szent megadással vegyem. „Salvum me fac Domine, quoniam defecit sanctus, quoniam diminutae sunt veritates in filiis hominum”. Ah, ezek a „capite diminuti”, veritate diminuti et caritate homines! Szegény ördögök! Mikor térnek észhez? Veni Domine Jesu!

Dec. 30. Sok érthetlenség és szenvedés körülöttünk, virágnylás és hervadás, sok fény-és szem- és lélekkialvás ... rémséges sorsok. Mit veszettek családok s egyesek, s mily kereszttek szakadtak nyakukba! Mi volt sok otthon még tavaly ilyenkor, s mily árnyak lopóztak azokba! S azután felülről is mennyi érthetlenség: hogy ez mind történik, ahogy ezt Isten tudja s küldi vagy engedi; s hogy az Úr szeret, nagyon szeret s hogy gondunkat viseli... Jaj, Istenem, mi lesz a sors, s a kételkedő ész boszorkakonyhájában mindebből mit csinálnak majd?! Hogyan szövögetik az árnyakat éjszakákká s a küzdelmeket odaállítják lélekgyilkolásnak s a bajokat gyűlöletnek s a világból poklokat gondolnak – a pesszimisták. S aztán mások mást, a kiszámíthatatlan s ellenőrizhetetlen ötletesség s nagyot-gondolás kapkodása szerint! Csináltak is a világból! Ah, mit csináltak?!

De aztán jött valaki egy nagy képeskönyvvel a hóna alatt s nem beszélt sokat, hanem mutogatta a képeket s nemcsak képeket, de életvalóságokat, s elénk élte az életet, a keserűt s az édeset, a sötétet s a fényeset, a csendest s a háborgót, a mosolygót s a keresztet. Elénk élte s kért, hogy higgyünk neki. Ne háborodjunk s ne zúgolódjunk ... S miután élt 30 évig csendesen, föllépett s beszélt, s aztán, mikor a legnehezebbre került a sor, megint alig beszélt, hanem bement a sötétségbe, a sötétség hatalmasságainak órájába; bement és tett ... s a keresztet elviselte s a fejét meghajtotta, s az utolsó szava is egész napsugaras régi lelkét, onnan a genezáreti partvidékről s a názareti halmokról hozta emlékezetünkbe; mert mindennek dacára Atyát emleget; vagyis nem változott meg felfogása a töviskoszorú alatt sem, s hiszi, hogy ki nem tépnek egy hajszálat fejről, s a keresztben négy seben függve nem vonta vissza, amit egy szép áprilisban mondott, hogy nézzétek a liliumokat, úgy-e szépek, Isten a gondozójuk; s nézzétek a madarakat, úgy-e dalolnak s nincs gondjuk, Isten az etetőjük; no és ti kételkednétek a meztelenségek ruházójában s a víg lelkek sugalmazójában? Úgy-e nem?

S így már merek gondolkozni és szólni és hirdetni Szilveszter napján: Testvérek, sokat veszítettetek? házatok fölött felhők tornyosulnak? otthonaitokban gondok ülnek, hivatlan vendégek ... gyermekeitek ... üzleteitek ... gazdasági viszonyaitok! Ah, ezek a nehéz, súlyos dolgok s gondok, malomkövei boldogságtoknak! Betegek vagytok, vagy vannak betegeitek,

sötét, kilátástalan a helyzetetek? szegények vagytok? nincs ruhátok? Látom, kikandikáló ingetek foszlott – takargatjátok...

S mégis az Úr Jézus nagy képeskönyvét nézve s nem filozofálva most már merek gondolkozni és szólni s hirdetni, hogy bármi történjék, Isten szeret minket; tud rólunk; ő küld vagy megenged mindent, s nekünk azt lélekkel kell fogadni s azzal a hittel, hogy az tőle van. Küld jót, sokat, s ezért hálát adni, s küld rosszat s azt alázattal fogadni...

A sok jót szívesen meghálálni ... mennyi az! Ah, mennyi?! van szemem, lábam. Nincs repedt csigolyám.

S a rosszat nagy hittel, hogy ez is az Úrtól <jön>. Ezt az Úr Jézus hagyta ránk: a nagy letörésben, mikor ráborult az éjszaka s mikor könyörgött: Atyám, ha lehetséges ... akkor mondta: tedd hüvelyébe kardodat; vagy nem hiszed, hogy Atyám tizenkét légió angyalt küldhetne nekem? Így azonban mást küld! ő küldi a pribékeket, ő az ostorokat hátamra, ő a töviskoszorút fejemre; ő terít le a keresztre s szegeztet le. Értesz magyarul? tapogasd meg a tenyeredet; – ő a tenyeremre téteti a vasszegeket, s hajtja át húsomon; s csontjaim közt... Ah, ezt mind ő teszi ... s a javamra teszi.

S a javam épen ez, hogy ezt hitben megfogom s magamat megalázom s a bűneimért elviselem, s türelemben mélyebb, tisztább, csengőbb lélek leszek.

Ez a nagy misztériumnak kijelentése s kihirdetése s megvallása, hogy Isten van mindenütt s ő van bennünk s van velünk, he nem is értjük.

S itt megint a legnagyobb Isten-velünk misztériumára kell visszanyúlnunk. Azt mondta az angyal: hogy az Isten lejött s az Üdvözítő köztünk van, annak az a jele, hogy találtok egy kisdedet, jászolba fektetve! Ez az Isten... Ez a felismerhetetlen Isten. Épen úgy van az isteni szeretettel: lejött, itt van, köztünk van; tudjátok hol van? A szegénységben is, a barlanglakók közt is, a meztelenségben is, a fűtetlenségben is, a lábbajban is, az asztmában is, az idegsorvadásban is, a csigolyarepedésben is – mindenütt; higgyétek ... alázattal! Ez az isteni gondviselés misztériuma. A születés misztériuma az istállóban, a megváltás misztériuma a keresztfán, a gondviselés misztériuma a gondban és a bajban. ő már így szokott járni köztünk, úgy ismeretlenül, vagyis a hit sötétjében!... Hinni ezt!

S még mit? Egy nagyot s jót! Szent János a nagy letörések estéjén a lelkek rengésében lehajtotta fejét az Úr keblére. Ezt ő megengedte; hát tegyük ezt!

1924

Jan. 1. Uram, mutasd meg arcodat! Látni akarlak s többet venni tőled s méríteni belőled, mint eddig. Aki csak a maga fogalmihoz ragaszkodik s nem fogadja el a másét, az olyan, mint akinek a nap hátulról süt, s így mindig saját árnyékába lép. Nem lelkünk s énünk vetületeit akarjuk, hanem a közvetlen fényt! Ezt add, Úr Jézus! Dein Empfangen soll sein deine große Tat! Keyserling, filozóf is írja, hogy ő nem enged vitatkozást előadásai után; ne úgy hallgassák őt, mint akik feledni s feleselni s el nem fogadni akarnak, hanem úgy, mint akik szívják s beveszik azt, amit kapnak.

Ha a forrásnál ülök, nem turkálom föl iszapját, hanem belenézek s élvezem tisztaságát s megtisztulok benne. Csendesítem a lelkemet. Én föl kavart vagyok, az nem. *Azt is lehetne föl kavarni, – van benne is iszap.* Ah, Uram, fogadni, venni akarlak!

Jan. 5. Úgy gondolom, hogy lelkem ebből a világból, a lét e mélységeiből a másik világba úgy nyúlik át, mint a föld mélyeiből a forrás. Csendesen ültet s meg-megremeg a víz tükre ... titokzatos megremegés, megérezések és adások; ad gyöngyöket. A másik világba átnyúlik s ott fakad fel a lélek; s megremegései az imák és vágyak; s a lelkek úgy nézik, mint mi a forrást: tiszta szemében gyönyörködünk s bársonynál lágyabb fodor-elsimításán elsimul minden aggodalmunk!

Különben is az a vágyam, hogy föl kavarom a más világot, azt a szenvedőt, s belopok napsugárt, erdei hús illatos légáramokat; átdobok virágokat, s selymes erdőszéli pázsitok puhaságával takarom a rideg sziklát... Szeress és táncolj; táncolj, énekelj, örülj, hogy ezt mind teheted s élvezheted. Io triumphe!

Jan. 12. A régi hinduk éltesebb korokban erdőbe vonultak, hogy maguknak éljenek s az Istennel kapcsolódjanak; ah, a mi erdőnk, szent berkünk a templomok, ahol Krisztus vár ránk misztériumában. Szent, titokzatos berkek, csalitok, pagonyok ... telve misztériummal. S ők tegyenek túl rajtunk? Nem, mi megfogjuk a nagy végtelen realitást! Itt a nagy realitás: s a realitással kapcsolódunk, azt fogjuk.

Az erdőben források, de mélyek, s kellenek, kik mérítenek; puteus altus est! Vannak-e igazán köztünk mérítők, kik a mélybe leérnek? Az erők tulajdonképpen az igazán értelmeseek; mert mint megyünk kutakhoz, ha nem érünk le hozzájuk? A kereszténység olyan hegyvidék, tele forrással s kúttal; de méríteni kell belőlük! Uram, úgy térdelek le mélyen meghajolva s alázatomban megtörve, mint aki mérítek, mint aki lenyúlok és húzok vedreket s erős karral fogom; az arcomba loccsannak, s párazatuk is frissít, s nyujtom, döntöm ki... Ah, de mérítő kedvemben vagyok, mikor ide letérdelek! Hogy nézek le megbűvölten, s látom a mélyben az eget. Itt-ott néha egy csepp a kezemben tartott vederről leválik, a tükörbe esik s összetöri magát; de az ég megint elsimul, tört darabjai egybeolvadnak. Ah, hogy nézek az égi mélységbe, az élet elemének kimeríthetetlen szülőméhébe! Ah, itt körülöttem a hőség, a tikkadtság, a fáradtság, a por, az izzó aszfalt, a végtelenbe nyúló országút, a piszkos utcák ... a világ s a fáradt ember, a lelki sivatag, a homok s a szétpattogott, meztelen sziklák; s jaj, ezek mind szomjaznak, de méríteni nem tudnak. Őgyelegnek, letérdelnek, ajkaik mozognak, se egy teremtő gesztussal a mohón meglátott kútba lenyúlni s a vizet kihúzni s a vödört a szájhoz illeszteni s inni ... inni ... inni, s éledni, azt nem tudnak. S tovább adni a sok rokkantnak, piszkosnak, blazírtak; a sok szétpattogott kő-léleknek; a sok kiszáradt szív-kórónak; s adni s kéjelegni, hogy adunk s folyton adunk s öntünk s döntjük az élet és erő és frissesség vödreit, az arany- s ezüst-vödörket ... a teli vödörket!

Szent kereszténység, tudod, mi vagy szememben? Zárt források s mély kutak vidéke; kútgémei, szivattyúk, kötelek s vödörök nélkül... Nincsenek vödreid s kútgémeid, s ahol van egy-egy gém, az ostora hiányzik; s azért a szárazság s a fonnyadás gyötri s töri szép

világodat! Szerezz magadnak, nevelj magadnak merítő lelkeket! A világ szép atlétákat nevel, acélos, ruganyos karú, combú, hajlékony testű ifjakat, kik a szépséget élik, s az arénát s a díszkoszt s a lapdát s evezőt szeressék. Édes egyház, a te atlétáid, a te merítőid, az aranyvödör-kezelők, a virtuózok, kik az mélységeket értik s kik lenyúlnak s emelik ki az élet friss elemét, hol vannak?

Szent egyház, tudod mi vagy szememben? Szép matróna egy-két elkésett, lassan le-leiparkodó könnyel arcodon. Elkésett könnyek; a maradék, a nagy emóciók fáradt gőzének lecsapódása... Szent egyház, legyenek gyöngyeid, legyenek könnyeid, ne csak emlékei s maradványai a régi, hevülő érzéseknek! Élj rá küzdelmeid közt sírni, meghatottságtól, szent örömtől, elmélyedéstől. Lelked olvadása könnyeidben pezsejen. Élj rá szeretni ... érezni ... élni ... virágot ültetni s gondozni...Élj rá örülni, énekelni! Élj rá! Ne neheztelj, hogy neked mondom, hisz gyermekeidről értem, azokról, kik tieid s kiket régen úgy híttak, hogy szentjeid... Szentjeid – Istenem, mily megremegetető, nekünk idegen szó. Szentjeid? Nem különös? Hol vannak azok, s kik azok? Hát ezek itt, itt mindenfelé; itt e házakban, sikátorokon, műhelyekben! Ezek azok? Jaj, Uram, ezek furcsa szentek; talán csak olyan szentek, hogy régi szentek nem-szent maradékai: A nevük a régi ... de más nincs a név alatt a régiből. *Nevek, leltári címek!* Ah, Uram, úgy-e érted, hogy a szemeim megtelnek könnyel, s hogy úgy érzem, hogy ezek nem elkésett s maradék könnyek, hanem az örök ifjú s szép egyháznak szívéből gyöngyöznek; az övéből, mely anyám; hisz én is volnék az ő szentje, szentje, úgy mint régen mondták, nem ahogy a kánoni s *pörös* szenttéavatások értik; régi, szerény szentje, s így sírok s élek s örülök s éldelgek s merítek s iszom; s fogom a vödört s nyujtom s döntöm ...döntöm; a puszta homokját akarnám lefogni!

Jan. 13. Még egy karácsonyi gondolat. Deus erat Verbum, Christus est Deus, s ami van más ilyen, ahol az állítmány „Isten”, édes keveset ad. Mert hiszen az végtelen, és felfoghatatlan és kifejezhetlen; s hívó s hitetlen, Szent Tamás és II. Frigyes megegyeznek: Il est bien plus difficile de parler de Dieu que de l’homme, mondja II. Frigyes; és Szent Tamás: magis nobis manifestatur de Deo, quid non est, quam quid est. Ah, hol, mennyire elesik képzeletünk s fogalmaink műhelyétől az időtlen és tértelen „actus purus” s az unitas ineffabilis.

Megfordítva, Krisztus nekünk azért az, aki, mert az Isten benne ember lett s adja magát benne. Akik emberek, próféták, szentek, nem érnek föl a végtelenhez s nem bírnak kapcsolatot teremteni közte s köztük; de minden kapcsolás és elvezetés helyett Krisztusban van az Isten. S ez a mi teljes megnyugvásunk.

Szent Tamás állításával szemben állok a jászol előtt; az jár fejemben, az, hogy nem tudom, quid est Deus; elréved szegény fejem tekintete, mint ki a nagy ürességbe néz; de ha a gyermekre nézek, hamar eltolom azt a birkózást a képtelennel: oda nyúlok az én szemléletemhez s az én világos tudásomhoz s mondom: Deus Christus est.

Hogy irtózik ettől a zsidó, török, ősi képzelet- s kedélyszegény szemiták népe; ők kik a végtelent fogalmi ábrázolásba szorították; ők, kiknek Isten végre is egy historikus, Sionban trónoló dührágta bálvány volt, vagyis csinálmány, fogalmi tákolmány. Képet fából, kőből róla nem volt szabad csinálni; de csináltak fogalmakból s képzetekből, s lett olyan harcos *vérszopó* Isten, kitől azt is lehetett kérni, hogy a csecsemőket a kőhöz üsse s loccsantsa szét agyvelejüket. A mi érzéseinknek lett igazuk, annak a természetes, édes ösztönnek, hogy az Isten ember lett, vagyis, hogy a Krisztus az Isten. Az érthetetlen, az örök, a végtelen sub specie oculorum – infantis! Kell, hogy az időt s mindent sub specie aeternitatis nézzük; de az csak olyan, mint egy elfinomodó s elmosódó fogalom, mely csak irányt ad, de nézést, tartalmakat nem ad. Mi más a Deus sub specie oculorum!

Ez az az erős alap, melyet az isteni kinyilatkoztatás a történelemben beleépít, mely nélkül mult és jövő érthetetlen volna. A mult a maga vágyai az elérhetetlen Isten megközelítése után, s a jövő a biztos emberideál s ideális élet kezelhető mintája s mértéke nélkül. Mult és

jövő egy fénybe s világosságba olvad a jászol előtt. S lelkünket nagy, lelkes hálaérzés szállja meg. Nem hittük, hogy így lesz; pedig így kellett lenni; s ha ez nem lett volna, hiábavaló minden; s ma is valami ilyenféle ellentmondó keménységgel s fölszabadító szabadsággal találkozunk néha lelkünkben, mikor kételkedünk, hogy igazán Isten a Krisztus, azután meg a teljes megbizonyosodás tekintetével nézünk rá s azt mondogatjuk: igen, hiszen csak ez kellett, s enélkül nem lehettünk!

S ez a természetesen, kedvesen emberi- isteni úgy jött le, hogy nem hatalmat s nem az imperiumot kereste föl, hanem megmaradt ott, hol nem az erőszak s a hatalom az ember s kedélye s belső világa, a kedves-erős emberélet s embervilág él s küzd s vágyik s szenved. Adjátok meg az Istennek, ami Istené – mondotta, – s a cézárnak, ami a cézáré! De lesz-e még valami a cézáré, ha az Isten maga jön le? Ő azt megoldotta, ezt a problémát; a cézárt hagyta a cézárságban, maga pedig bevonult az „Isten országába”, mely a lelkekben s a lelkek kisugárzási szférájában épül föl! Evoe!

Ha pedig valaki kérdi, hogy értem-e azt, hogy hogyan van az, hogy az Isten Krisztus? Azt mondom, azt nem értem; de a Krisztust látom, értem s követem. A szent mithosztól az emberéletet, a misztériumtól a kereszténységet elválasztani nem lehet; hiszen azáltal nem mélyebb s nem igazabb lenne, sőt elromolnék. Az Úr nem azért jött, hogy a lehetetlent adja, hanem azért, hogy az Isten nagy, fölséges szeretetét közvetítse.

Jan. 19. Ein köstlich Wort: „Stercora sua meditantur scarabaei”.

Jan. 27. Isten a legjobb atya – mondja Tertullian; s Jézus a legjobb fiú – gondolhatjuk mi hozzá. S a legjobb atya úgy vezet, ahogy kell s a legjobb fiú oly kegyeletesen bánik szüleivel, ahogy kell; s mégis az érzelmes s a testi embernek mily nehéz a gondviselést elfogadni s a jó fiút szüleivel, s anyjával szemben megérteni. Mi botránkozunk a szenvedésen, veszteségen, búbánaton, betegségen, gondon, szegénységen és halálon. Folyton fölsziszeg s fölkunkorodik a lelkünk: hát szeretet ez ... s miért nincs csoda ... s miért esnek ezek a karácsonyi misére menők a hóviharban szakadékba ... s miért nem jelenik meg az Isten angyala s nem vezet jó útra? S minek ez a betegség és baj, s mi lesz a három árvával, kiknek Isten elvitte atyjukat? Szóval a mi hitünk befűl az érzéki ember nézeteibe, s a kis pislogó mécsvilágot elnyeli a sötétség; a test, az érzelem, mint ránk omló hullám, mint hegyoldali görgeteg eltemeti a hitet, hogy mégis van Isten, s atya és szeretet.

Mi nem értékeljük a szenvedés és küzdelem s a kereszt lelkeket nemesítő szerepét. A mi nézeteink műhelyében nincs véső és kalapács. Mi nem látjuk, hogy mi mélyít, tisztít, átlátszósít, hogy mitől leszünk szebbek lélekben. Mi csak a nyögést s a kalodát látjuk, s a lélek győzelmes motívumait s a kalodák adta lendületeket nem méltányoljuk. Mi a vértanú alakja előtt azt hangoztatjuk: minek ez? Miért nem jött az Isten angyala? Minek e kín? S miért nem mondjuk: ah, fölséges győzelem, megdicsőülés; ah, nagy tanúság arról, hogy van más s van több s van külön! Ah, csodálatos lelki világok távlata, kristály-mélységek villogása, levegő örök élet s erő virányairól, rózsás, bíboros, lilás színpompák! Nekünk a lelket kell állítanunk; kínban, bajban többlelkűségekre iparkodnunk; Istenhez kín-fövényesen, kín-győztesen, éj-győztesen, kísértés-győztesen ragaszkodnunk, Istent a mélyből kiemelünk; a nagy effort morale-t megcsinálnunk, a Quand-même-et! Még ha így is, kínban, nyomorban: akkor is állítjuk, imadjuk. A legfőbbbet mindennel szemben, farkasszemet nézve a sötétséggel s kinnal, meg kell vallanunk; a legdicsőbbbet mindenek dacára tiszta, szép, művészi fogalmazásban kell néznünk, s ami föld sarat, s emberiség akár államban, akár egyházban szemetet, piszkot dobna rá, szeplőtelenül néznünk s tiszta ajkkal csókolnunk.

Ó szatócok, felcserek, butoncok, fuserek; ó ti torz alakok; manók és ficamatok; ti göklerek és bócherek; ti butoncok és tudósok; ti, kik kupáitok szerint, macskazugok s jajok motívumai szerint, vagy legalább nem mentesen azoktól konstruáltok világokat: nem látjátok-e, hogy szélütött kézzel akartok kötni csipkéket s hályogos szemmel eligazítani górcsöves

szövedékeket?! Hagyjuk ezt, Isten nevet, az angyalok kacagnak s az ördögök hasukat fogva röhögnek... Ez aztán a tragédia s komédia! – Tu autem Domine, miserere nobis!

Jan. 28. Az, hogy tele vagyunk magunkkal, fölfogásunkkal s kultúrimádással, mit Welt- und Erdenseligkeit, az okozza, hogy a nem-emberin annyira ütközünk s folyton konfliktusokba kerülünk. Főleg, hogy az embernek nem megy úgy a sora, ahogyan gondolta s nem áll mindenütt rendelkezésünkre a csoda, egy Deus ex machina. Ezzel szemben a legmélyebb bölcseséget tárja elénk a kereszténység, mikor a lelket s az embert áldozatok világába állítja. Az áldozat nélkül tisztult s emelkedett lelkeség; az áldozat s az aláztos, megadó szenvedés nyitja s kövezi az élet aszcenzióját. Nincs nagy élet áldozat nélkül. Az ütközés s a szenvedés nem elég ahhoz, hogy a lélek fajsúlya érvényesüljön s a khaosz fölé kerüljön; ahhoz a szenvedésnek átélt, hogy azt mondjam, öntudattal átelemzett tartalma kell. Test és lélek együtt van; a lélek ütközik és szenved a fizikai, fiziológiai s társadalmi s ethikai rendben; de a szenvedés s ütközés önmagában véve nem emberiesedett s nem lelkesedett meg; az hatás csak s visszahatás. Hogy lelkiesedjék, ahhoz az kell, hogy az ember a lélek irányát szolgáló lökő s emelő erőt hámozza ki belőle, vagyis hogy ne a lelket összezavaró, azt az anyagba s keserűségbe fojtó erőnek szerepeltessük, hanem fejlesztő erőnek! Ha a természet fölépítésében minden valamiképp a felsőbbet szolgálja, akkor végelemzésben a lélekre irányul s azt akarja kiemelni. Ebbe az irányba s szolgálatba, kell, álljon a szenvedés is.

Sőt ha eziránt megbizonyosodunk, hogy a szenvedésnek is sorba kell állnia s nem lehet exlex erő, akkor arra a belátásra is jutunk, hogy a szenvedés tényleg nemhogy bontó s robbantó hatalom, hanem ellenkezőleg, éppen arra beállított, mert nagyon is alkalmas a lélek szolgálatára. A szenvedés kultúrhatalom lesz úgy az egyes embert, a lelkivilágot, mint a közt véve. Ez utóbbit azonban már csak az előbbiről visszahatólag, mintegy visszapattanva teszi: a tulajdonképeni hatása a lélekre, az egyes ember lelki világára irányul.

A szenvedés nagyon alkalmas a több-lelkeség kifejlesztésére, a magábaszállásra, a tisztulásra, az érzéki szövedékből való kiszakadásra, a mámor, az ösztön csalfa játékaiból való kijózanodásra. Az ember mélyebb, bensőségesebb, tisztább, egyensúlyozottabb, s mit mondjak még többet – az ember lelkibb lesz. Isten felé, saját szférája felé emelkedik; lehull sok bilincs, sok súlyok.

Schopenhauer a nagy realitást rosszul állította be; nála az nem jó, nem sikerült a lát: önmaga kínja; s azért aztán a kötelesség s a tendencia a nemlét, az a jó s a legnemesebb erény: a létnek, az öntudatnak részvéte a lét, vagyis önmaga fölött. Ez a részvét mély, gyökeres, fojtott fájdalom, lángoló kín. A szenvedésben a lélek nem győzhet; sőt minél látóbb, annál inkább sötétedik el. Nálunk a szenvedésből lelket emelő, szárnyait növelő erő lesz. Istenhez visz. Qui reliquerit domum vel fratres aut sorores ... vagy akinek elvétetik ez mind, s aki ezáltal szabadabb, vér s test kötelékeiből kiemelkedett lesz, az egy más életet hordoz magában. Úgy vagyunk ugyanis, hogy a lelket borítja a test, s a lelkeségnek ki kell hámozódnia, az örök élet szikét ki kell magából hajtania.

Erre semmi sem alkalmasabb mint az, ami a testet, a vért s a világot s a kultúrbálványokat töri! Hát éljünk a tudatban, hogy nekünk nem csodák kellene, melyek a rosszból kiszabadítsanak, hanem a rosszat áldozattá elváltató lelkület. Az emberre rávág a rossz, s az ember akkor észbe kap; fölismeri, hogy messze van hazája, szférája, s indul feléje.

Jan. 30. Az európai kultúra, tehát a kereszténység elhervad; ezt mondják, s igaz lehet. Miért is tartson valami örökké, amiben annyi az emberi, sőt az isteni elem is emberileg nyilatkozik meg? De az ilyen, nagy komplexumokat összefogó fogalmakban ugyancsak alaposan kell distingválni. Mert mi is hát az a kultúra, s mi benne a keresztény? A kultúra a szép, tiszta lélek s hatalma alá hajtott világ; természettudás és ügyesség által fölhasznált természet; a rossznak letörése, az embernek való lét megteremtése s javítása. De a gyöngyszeme s a gyökere az Istenbe akasztott s önmagára reflektált s ráfordított lélek; az igazán szép, isteni élet: az, hogy érteni s alakítani s hódítani akarunk, hogy a természet

bikáját szarvánál fogni s szolgálatunkba szorítani kívánjuk, az minden kultúrában van, jóllehet az elrontott brahmin vagyis a buddhista kultúrában még ez sincs. Tehát a keresztény kultúra fajsúlya a lelkeség, bensőség, istenesség; ez kombinálódik munkával s társadalmi fejlődésekkel, s ezekben is ő az ethikai punctum saliens! Igen, ez a kedves kép: a punctum saliens! Ez a krisztusi lélek s a krisztusi élet, s ez élet s e lélek kiáradása s térfoglalása!

Ezt hirdeti az evangélium és a názáreti ház! Az ember a világ értelme és gyöngye, s csendes, munkás, nyugodt vagy fáradságos, küzdelmes, szenvedő élete a világ értéke. A föld s a lét csak kagylója e gyöngynek. Amit itt kifakasztunk s kialakítunk s színezzük, amit úgy markunkba s magunkban átélünk: az a világ értéke s az igazi kultúra!

Már most, elveszhet-e, elhervadhat-e ez? Ami körülötte s rajta alakult s képződött, az egész jogi, társadalmi, gazdasági rend, az elveszhet; de az az érték nem! Ha van valahol egy remek kőház, s benne terem s arany, ezüst bútorok s szépen terített asztal, porcellán- és üveg-szerviz s evőeszközök fehérezüstös fényben s bor kristálypalackokban és olaj csillogó karaffákban, s a tengerből jön egy fenékhullám, olyan mint hajdan Cadixban, melyről azt írják, hogy felmászott a város falain s bástyáin s elpusztított mindent: igen, de úgy-e ha tengerek pusztítanak is, a fajsúlyok meg nem változnak, s azok szerint van az elhelyezkedés. A tenger színén úszni fog az olaj, a fajsúlya önti oda. Így vagyunk a keresztény kultúrával.

Soha sem tetszik nekem, ha a történelmet képekben adják s ítélnék fölötte nagyjában. Történelem-e Xerxes, Perikles, Marius, Augustus, Cleopatra, Pompadour, Brutus, Wallenstein, Luther, Danton, Robespierre, Napoleon, Bismarck?! Lehet-e ezekkel nemhogy azonosítani, hanem mégcsak képviseltetni is az emberiséget? Az élet a jóságban, jóindulatban, hitben, bizalomban, tisztességben, gondban, keresztben, hűségben, türelemben már csak jobban nyilatkozik meg, mint ezekben a felfújttörténelmi bajazzokban, buffókban s előtáncosokban?! A történelem az élet folyama, s tartalma s értéke a lélek – művészetben is, technikában is, társadalmi rendben is, gazdaságban is, de elsősorban lelkeségben.

A lázadások is, a sztrájkok is ezt segítik. Mert ha nem bír keresztültörni épen az evangéliumi program, az élet magva, akkor boronálják vasboronával az áprilisi, a nyílni akaró vetés göröngyeit. Istenem, segíts ... s értsük meg; s legyünk bizalommal – s tegyünk!

Febr. 3. Rejtett életnek hívják a názáreti ház életét szemben a nyilvános élettel, a külvilág előtti szerepléssel, fölvonulásokkal, gyógyításokkal, tanításokkal. De hát bárhogy hívják, az az igazi élet: az actio immanens, az öntudat, a teltség, bensőség, a fakadások, ömlések, áradások, melegségek, emelkedések világa. Ha valaki az Oltáriszentség előtt Sárosdon térdelve, azt akarná még oda: a kölni dómot, a Szent Pétert, a sixtinai énekkart s az ezüst harsonákat – jaj, Istenem, hiszen ez mind ebből van, ebből nőtt ... gyökérből, szívből, tűzből! Mit akar? Mit akar? Hiszen itt az Úr! A szívben van a mélység s a túlcorduló bőség, a szépség s a szárnyalás; itt a tűzhely s a kohó; itt a szent csipkebokor! Ha ég, akkor is szép; de ha nem ég s májusi reggelen pókhálószálain ezüst gyöngyös szívárványok izznak, hát az is szép, nagyon szép! Ha a szív legyűr rosszat, kínt, s ha oly tűz, hogy szent szeretetben fölemésztí a csutkát s a tarlót s a közélet dudváját, s ha úgy küzd a hideg önzés, a lemondások szikes talaja ellen s egyre lobogtatja a győzelmes jónak zászlaját: Istenem, hát hol legyen különb élet?!

Ez a kultúra alaptétele: az Isten, az igazság, jóság, szépség szerint berendezett belső világ az élet; s azután jön a másik: a külvilág, a természet s a társadalom berendezése ugyanaz elvek szerint.

Az evangélium az elsőt nyomósítja, mert az indig, mindenkinek, minden zóna alatt kell és lehetséges; azután azért, mert ez a fölélv s az élet tartalma és elsőrendű célja; s mert az ember, a magából s céljából kieső ember rendszeren ezt nem szokta becsülni! Sőt ki az, s hány van, aki becsüli?!

Febr. 4. Az életet alakítani s azt jobba, szebbé, nemesebbé tenni, az élet szenvedélye s táncos kedve. Ez megvan, s azért ha reggel felébredek, s belém csimpaszkodik sötét gond s

aggodalom s mások kínja s nyomora, s ha mint chiméra rámszáll a földi lét s szívja véretem, s úgy vagyok vele, hogy tántorgok alatta: hej, futok a hegyekre, melyek fölött az én napom kél, az Eucharisztia! ... Katholikus templomok, ti csillagos szent hegyek! az Oltáriszentség a ti csillagotok. Jó jel, reszket, csillog s biztat, s hív, arra a mi utunk! – S azután a világot emelni! Kultúránk vész, mondják; nyomorúság van benne, életereje vész... Mindig érdeklődni s a jobbat akarni! S azután mondják: a fajt kell nemesíteni, a vérét, az idegzetét, a kedélyét; eugenia kell s szelekció! Hogy milyen lehet, nem tudjuk, de amit lehet, azt tegyük. Amerika minden szeszt tilt; hát a dohányt is lehetne; hát a rossz lakást; hát a férfiak vizsgálatát házasság előtt... S mily jó a testedzés és nevelés s a rossz levegő-üldözés s a láрмаelleni kultúra... Hej, csillagom... eucharisztikus, friss, temperamentumos emberek e munkában! Rajta!...

Febr. 5. Agatha ... sancta, dulcissima soror! Ma megint angyali örömök szöttek a szemembe. Szent Agatha rettenetes szenvedése, melyet nagy szeretete dacára szinte félt, hogy elviselhet, quia agonem suum Domino commendavit, angyalok öröme lett – gaudent angeli in passione ejus. Ah, Uram, hogy szívja föl szemeikben az örök, nagy szeretet a világ keserűségét! Mint ahogy a tájfun tengereket kavar föl vízoszlopokká, úgy a te szereteted a szenvedés keserű tengereit, s ők csak az erőt, s a hűséget s a szenvedő lelket látják. Ah, mily dicsőséges, alakító, teremtő formák, Urkräfte, az erények, melyek a földi létet, azt a materia primát, szépségbe öltöztetik. Minden forma szubsztanciáliról azt hiszik, hogy meghatározó, alakító, sajátosságokat adó: nos az etikában is vannak ilyen formák, s alakok azok az erények! Ily hős, hódító, alakító, világot uraló formán, ily bravuros lelken s lelkiségen örülnek az angyalok; vagyis ez a szellemi világ triumfusa! Io triumpho! Nagy, győzelmes, önkényes, szuverén barokkság az etikában! Az Assumptán is „gaudent angeli”... a „poenitentiam agens peccator” is az ő örömük! Ezek a felsőbb, szép alakítások!

Lelkem mélyéből gyöngyözik föl a hódolat, az imádás, a mély elfogódottság, a bensőség, az áhitat. Nézem a világot; olyan az, mint a Csikóvár völgyei télen; nem látni a szépséget, a színeket s leheleteket; pedig megvannak, pihennek a mélyben. A forma-alakító csodaerő nyugszik. S ah, mit tud kankalinjaiban, harang- s gyűszűvirágjaiban s abban a névtelen, ihletett pompában, érintetlenségben s eleganciában! Uram, imádlak, őserő, ősforrás, ősszépség, ősfenség, minden! Édes!

Febr. 6. Valamit írjunk az Eucharisziáról? Ah, újat, mint fogalmat alig, hanem mint szívből fakadó meglátást s mint érzéktől s tapintattól sugallt megkönyékezést; valami olyan elfogódott s elérzékenyült, lábujjakon való kiszaladást a szent helyhez; valami oly karikára tágult két naív szemmel való nézését az égő csipkebokornak s a locsogó s omló lökésekben áradó forrásnak, a mélységeknek. Újat mondani? Új éneket dalolni, hacsak nem úgy, mint ahogy tartják a Canticum novumról, hogy mindig új, s a forrás mindig új, s a folyó mindig új. Valami új lendületet, új vágatást, mint ahogy az Inn folyó vágat Passau fölött! Haj, huj, hej, hij – ez aztán az áram! Hát tegnap úgy az eszembe szökött, hogy ilyesmit lehet tenni; hiszen jobb szeretem az Urat most, mint a 90-es s a százados években; hogyné jobban is, nagyon is!

Hallom, hogy mily piszok darabokat adnak itt s tele a színház; csak úgy csődül rőfögve a „kultúrközönség” a fekete léjú s bűdös mocsárba! Ez nem birkaúsztató, ez malacdelelő; ott vakaróznak s ott pöfög a testiség s a pokol gázait eregeti az agyvelőkre. No, meg haszontalan papokról is értesültem, s nagyon sírósan lágys s elérzékenyült lettem; de a kápolnámban, mintha csak a „fluminis impetusba” ereszkedném, úgy megyek. Az isteni élet árama, a nagy vágató folyó egy-egy partdarabja az eucharisztikus oltár; parti szikla, s ez örvényben forog, pezseg, siklik, vágat, ütközik, gyűrűzik, tölcsezik s tajtékzik az isteni, a krisztusi élet.

Nézzétek, az egész krisztusi életdagály itt áll szemetek elé s a temperamentuma, a tüze, mélysége s a mélység irama s az örvény s annak sodra. Itt halljátok a zúgást, a pezsgést, a feltörő s összetört hullámok sziszegését. S itt a hatalmas úszók s evezők; itt a szentek irama s lángolása; tüzesek e vizek s a tűz folyton a víz reflexeit veti a tükreire... Egy-egy hullámzó

láng s lángoló hullám mindenki, ki az iramra rátalált, s benne s vele törtet előre. Agatha, a görög lány, a naív hős, az édesen s félénk bátorsággal szerető; Agatha, kit nem tör meg a kín, s ki börtönében kitért karokkal agonem suum Domino commendavit – mennyi alázatos, édes gyermekdedség s bizó, esdeklő könyörgés van ebben. Johannes Matha s Petrus Nolascus s Felix Valois s a Baleari szigetekről fekete köpönyegén Barcelonába evező Raymund... Mily kultúra, tisztaság, szeretet és áldozatkészség! Omnes isti se pro redimendis in pretium daturus dictitabant... Ez a dictitura, ez az álmodozó, nagyot akaró szóbeszéd, melyben nem tudunk hinni; ők is csak úgy hiszik, hogy szeretnék, ha úgy volna, de hát akarja-e azt az Úr? Akarja-e, méltóztatik-e neki elfogadni tőlük ezt a pretium, ezt a mercedem, csak magukat ... s azt hegyébe minden másnak. No és még odébb látni Raymundus Nonnatust, az Eucharisztia szentjét, az élő váltságdíjat, az Úr legékesszólóbb néma hirdetőjét, – lakat volt a száján! és a többi, hah, a többi, az égbe törő, égő tűzhullámok ... és a többi, a többi... A szó elhal az ajkon, de a szem néz, s folyton csak néz s nem telik be s folyton újat lát ... megint újat, még újat. Mit szóljon? Nincs arra szó! S ez mind az Eucharisztia árama, irama s temperamentuma! Hát ne győzzem az életet s a disznókat s a piszkot s a förtelmet s az oltár szikláit megmászó bujákat? Ne győzzem? Kislelkű legyek és szontyorodott? Ugorj az árba; ússzál, evezs... Hadd a fenékhullámot elsöpreni a piszkot, a sarat s a büzt; hadd nyalja végig a lapos lápot! S lelked mindig ezzel a felsőbbbséggel s csillagokba emelkedő tudattal nézze s kezelje a világot!

Minden misztérium egy-egy megnyiladozása a sötét mélységnek, melyből világosság int félénk; egy-egy távlatnyílása a végtelenségnek, mely elénk lobban s közelséget hoz.

Tapintom, érzem, lefoglalom s élvezem. Isten és misztériumai – másképp nem is lehet, s előttük a tágra nyílt s epedő, égő ajkkal felé reszkető lélek. Isten és csodái, másképp nem is lehet; ha a természetben, a világon kívüli módon jön s beszél s kezel, akkor már ez is egy új rend a szellemi világban a természetadta erőkön s igényeken túl, s a fizikai világba pedig bele-belenyúl s jeleket ad; ezek a signa, a csodák. Isten misztériumai és Dei signa valami két korrellát dolog; a természetfölötti Isten-járás nyomai; világító árnyak a misztériumok, Isten-nyomok a természet útjain a signa Dei. Ezeket alázattal vesszük s csodáljuk. Csoda történik akkor s azoktól a lélekben, csodálkozik s hálát ad s érzi Isten közellétét.

De mit mondjunk akkor arról az egész természetfölötti, szellemi rendről, az Isten-közellét, az Isten-odaadás, az Istentől-lefoglalás, fölemelés, meglelkesítés, átizzítás s boldogítás rendjéről? Mit? csodáljuk? Hát a csodák őserdeje előttünk s körülöttünk; a csodák, az áldások, az erők, a fények, a boldogságok, fölavatások, egyesülések, átadások, rendje! Rend is, meg mindent meghaladó, szabad, szuverén akarat s kiáradó tengerlét ömlése. Mit ezekről a csodákról? A kegyelemről s az Isten törzsébe való beoltásról, a fiúságról s a vérnek istenfiúi származásáról, a szépségről, melyben a gratia diffusa ajkon, arcon, szemem elnyeli a szolgáló-típust s fölragyog a szépség csendes diadalában? Mit a lélekezésről s a levegőről? Istent szívom, lélekezem; s öntudatomban, mint a levegő a tüdőben meleggé s életté, úgy ő s levegője isteni erővé s készültséggé s ihletté válik! S mit a cselekedetek isteni gesztusáról, az érdemről s Isten-tetszésről s a közönséges élet, de keresztény élet tükrein járó reflexekről? Nos, és a vérjegye, nem a szemben a csillám, hanem a lelken a karakter, a krisztusi jel, a keresztségben, bérálásban, ordinációban odalehelve, s mégis úgy beleégetve, hogy a pokol tüze sem veszi ki s az égi dicsőség sem homályosítja el! S végig az életben s a történelmen s az emberiségen az az odakötöttség a Krisztus keresztjéhez, hogy a Golgota lett a világ sarka, ott fordul, s az a napja, s attól él s éled, s Isten lesz a megmondója s a kinyilatkoztatója az utolsó ítéleten. Ott meglátjuk, hogy a szent vér és áldása és tüze mint ette bele magát a világba s mint emelte azt. Nos és azután ... azután ebben az Istenséggel érintkező természetfölötti rendben a köztünk élő Krisztus, az Eucharisztia. Mint csoportosul körülötte mint láthatatlan, fajsúlyok <szertint> rendező erő hatásától minden abban a természetfölötti rendben! Az Eucharisztia a központ, a súlypont, az isteni élet mélységeinek lüktető forrása; vagy

tengerszem vagy óceán. Memoria mirabilium; a misericors et miserator Dominus itt adta ki szent bor tüzének fényeivel örök szeretetét.

Febr. 8. Ah, édes, fölséges Johannes a Matha ... te jó felfogója a korszerű, isteni áramlatoknak! Úgy örülök, hogy megértetted, hogy mit viselhet, mit nem szemrehányásképen a szent kereszténység. Mert, hogy vannak lovagok s dámák s viadalok, hagyján; de hogy vannak keresztény rabok a móroknál s ne törődjünk velük, az nem lehet. Édes angyallató. Hol is pihensz te? S. Thoma a Formisban?!

Mélységes tisztelet az Oltáriszentség iránt; azt el nem engedhetjük. Szent isteni udvar ez; convivium, ahol az Úr ül elül, s az ég királynéját, a tarkaszínű s aranyos ruhás napsugárdiadémás nagyasszonyt el nem mellőzhetjük: astitit regina a dextris. [Zsolt 44,10] Nos és a kis, parányi, elfelejtődött s abbamaradt szellemiségű s akarat-nevelésű vendégecske, az utcáról fölszedett, sánta, púpos, mafla vendég, ez az ücskös, bugris, az tán – a sinistris? Hát a többi udvar? A szentek s az álló s szárnyukat mozgató kerubinek (Ezekiel); ezek a parafrenieri-k ott az udvarban, a nagy Isten udvartartásában. Van ott tartás és fönség; s tisztelet s finom modor s provence-i udvari levegő! Nos és mi ebből a nem-szimbolum? Az, hogy az ember szemlesütve, magábfordulva misézzék s úgy hajtson térdet, mint aki imád, s úgy terjessze ki karjait a Dominus vobiscum-nál s hajtja meg fejét, mint aki kis földi kerubin, s akinek ösztönösen lebben szét a két karja, mert a szíve lendül! Neki is szárnyai vannak: öröm, készség, udvariasság, finomság, figyelem; indulna, de csak a szárny mozog, a lába gyökeret vert! S még valamit. Max Müller: „Nie empfinden wir die Vorzüge unserer Heimat lebhafter, als wenn wir aus der Fremde zurückkehren, und dasselbe ist bei unserer Religion der Fall”¹⁰⁶. Hát menj zsidó templomba, menj valami más, ideg imaházba, s azután gyere, hol az Oltáriszentség tisztelete sugárzik falakról, kövekről, patyolatról, virágról s főleg ragyogó, áhitatos arcokról; hol a szemek mint mély kutak, s tükreiben az ég reflexei villognak... Isten és lélek találkozása.

Febr. 18. Tibi silentium, laus! [Neked a csönd – dicséret!] Ha összehasonlítom az Oltáriszentséget a gyermek Jézus bemutatásával s a szentáldozást Simeon gesztusával, mellyel a gyermeket szívéhez szorította, előnyben érzem magam. A gyermek a messiásságtól olyany-nyira van, mint a szent ostya a Krisztus valóságától; az az igénytelenség, ez a test és vér megtevesztőbb, mint az a kenyér, mely mögött Krisztus áll. S egyáltalában a hit csodál, elragadtatásban néz, szemlél, örül, lángol, de emberi bizalmasságban s otthonosságban. Én itt térdelek s nézek, mint néztem a sankt-georgenbergi mélységet, de ha széléhez mentem volna, elszédülök... Nézem az Urat, mint a hegyeket, s tudom, hogy ez több itt; de az idegzetem nem bomlik föl. Én a limpiászi keresztre is úgy néznék, hogy mondanám: ne, Uram, ne tégy csodát; csodállak én így is, a hit s nem a fölzaklatott idegek csodálásával; csodállak és örülök, mint a tengerparton, mint a Bösensteinon s a lomnici csúcson. Csodállak s élvezlek. Úgy-e, Uram, ez a jó? Nem kell nekem villámlás és csodák látása; a hit csodálása otthoniasságom, s bizalmasságomat nemhogy zavarja, hanem emeli. Silentium Tibi laus, mihi dulcis adoratio et harmonia – cythara! [A csönd Neked dicséret, nekem édes imádás és harmónia – citera!]

S aztán a másik elem, ami környez, ami megnyugtat: bűnösségem penitenciás átérzése s gyarlóságom mélybe húzó szégyenlőisége. Ah, Uram, érzem, hogy ki vagyok s hogy méltó nem vagyok; de hogyha így érzek, akkor tisztulok s neked kedvesebb vagyok. Poenitens silentium Tibi et Angelis gaudium; mihi dulce solatium.[A bűnbánó csönd Neked és az angyaloknak öröm; nekem édes vigasztalás.] Hát csörgedező patak az érzésem; friss és kifáradni nem tudó; szökellő és tisztuló és pajkosan csevegő, s örül, hogy nem bámulják, hanem hogy a szépség sugárzik rajta. Amen!

¹⁰⁶ Sohasem tapasztaljuk elevenebben hazánk kiválóságait, mint amikor idegenből hazaérkezünk, és ugyanez az eset vallásunknál.

Silentium Tibi laus; az a silentium, mely tele van csodálkozással; azok a néma ajkak, melyek a szív teltségétől meg-megremegnek s indulnak mondani valamit s aztán megint csak megállnak s néznek s néznek; de mit is mondjanak? Kinek mondjanak másnak, mikor Istennek oly ékesszólóan hallgatnak. Laus, laus gloriosa silentium! S lehet-e erről egyáltalában beszélni, erről a nagy, különös, páratlan helyzetről? Azt mondjuk tán, hogy „zöld”, mikor pünkösdi napsugárban a Margitszigetet nézzük? S azt, hogy „szép”, mikor a tengert szemléljük s azt, hogy „magas”, mikor a csillagos eget nézzük? Ah, hallgass s ámulj s szeress, de azt nagyon!!!

S folyton nézni ... és nézni; mert „a thing of beauty is a joy for ever”, ami szép, az gyönyör mindörökre. A szépség, az erkölcsi szépség életben, formában kifejezve – élvezéseért érdemes élni e világon. Erre felé hajt a lét, a formák láncolata, míg a szellemi világban mint öntudat s élvezet és öröm fölébred. A szellem lét az öntudatos lét, melyen a lét két főirányban tükrözik, mint igazság s mint jószág és szépség!

Aki csodálkozik, az be van töltve; csodálkozás betöltöttség; de olyan, hogy folyton árad s telik. Mondjuk, „nem tudok betelni”; inkább az igaz, hogy tele vagyok, s nem fér belém, túlcsoordulok...

Febr. 25. Komolyba venni, mint végtelen valóságot és súlyt megérezni, mint végtelen energiának, vagy mondjuk csak egy hatalmas tűznek az erélyét, az iramát, az indulatát megérezni: ezt akarom az Oltáriszentség előtt. Tudom, mi a különbség látás és hit közt bennem. Rendületlenül hiszem s tartom lelkemmel Krisztust a jelenlevőt, de fátyolon át, a tekintély, a fogalmak, az akarások szötte takarón át. Itt van, de pszichológiailag mily távol! Az oltár, a deszkák, a fal, a rézgyertyatartók közel vannak, ők a valóságok; de a Krisztust elfödi a misztérium, a nem látott lét, s lelkemben a látás, az eleven valóság helyett a psziché fogalom- és akarás-konstrukciója. Mi más a Traunstein, ha előtte állok, s mi más most lelkemben a büszke hegy?! De a hegy képe a távolban levő, meglátott valóságé, míg a hit egy komplikált pszichológiai, logikai és akarati konstrukció. Ah, mily távol a természetes, a látó és érző embertől! Lourdes és Limpiász a távoli valóság előretörése, de szintén csak jelek, signa arról a transzcendentális, misztikus valóságról. Jelenések, csodák, meglátások, villantások... Ami pedig a mi életünkbe közvetlenül befoly s mégis isteni, az a kegyelem!...

Édes Jézusom, a tavaszodó nap sugarai sziporkázva és kigyulladva törnek meg a kápolna ólomkeretes lencseformájú üvegkarikáin; ezek izzanak s vakítanak! Szebb ez, mint Szent Péter sírja körül az a száz olajlámpa! Égi sugarak emberi elragadtatásban!

Márc. 2. Ma arról meditáltam, hogy az Úr Jeruzsálembé ment föl, et praecedebat et stupebant sequentes et timebant... az az Isten mélységeibe, a saját lelkébe merült ember, hogy az ott hogyan ment! Világos: embert feledve s az örök misszió gravitációjával; nehéz szívvel, de szeretve, bátran, bizton. Ah, Uram! Nem a természet hajtott téged, hanem a felsőbb szeretet. Az embert a könnyű, az édes vonzza; te más attrakciók erejében jársz... Te első akarsz lenni – szenvedők, vértanúk, szegények élén ... te nagyvezér, te alázatos Lázár és Jób és jó lator! S azután, hogy példát adj, hogy bámuljon a világ – stupebant rajtad, sebeiden, kereszteden, az Istenfia kínszenvedésén; és utánozzon – sequentes. Így kell a kereszt alatt s előtt állni; stupere et sequi... Nem lehet ebből fogyni, hisz tenger itt az érzelem. De a fogalmak gyöngességét itt érzem kimondhatlanul. Mi más az, mikor átszegez a compassio s magával ragad a stupor, s hűségessé tesz e sequela Christi Domini. Sok helyen van szó, hogy intellektualizmus vagy voluntarizmus s a fogalmak szerint az első az előjog, a vezetés! De ah mily hideg, téli éjek holdvilága... úgyis csak holdvilág „incerto lumine lunae”; de amit ad, az absztrakciók pontozott vonalai, leheletszerű indikációk! Szent, isteni, erős élet te, te csont és vér és test és meleg és ajk és szem könny és mosoly... Élet, meleg, szép valóság, ah, hogyne volnál te a fő, a cél; a törekvések, vágyak, a próbálkozások s kísérletezések hívogató, vonzó csúcspontja; te nagy valóság, te élet és erő és ének és egészség! Hányszor sírtam én ezt el, te ösztönös, érzelmes, akaratos meleg valóság! S neked adom a koszorút! Kinek is

adhatnám az ember Isten, a szenvedő Szerető előtt? Kinek? Kinek? Az a valóság, az dönt. Hát a valósággal való kapcsolódás mint kép és értés, épen csak prelúdium az a valósággal való azonosulásra, a tetre, a nagy egybetorkolásra! Élni el ne felejtsetek! De hogy éljetez kiismerjétek magatokat, lámpásra van szükségtek; a lámpást össze ne törjétek semmiért. A lámpás nem teszi; mi tesszük, erényes, szerető akaratumk! Formáló, teremtő akaratumk! Tisztuló, alakot öltő s a lelket szépségbe öltöztető akaratumk!

Márc. 5. Domine, doce nos orare. Igen, add a lelked melegét, azt a nagy belső világot, meleget, meglátást. Vedd összetett kezünket, melyet égre emelünk, a te kezedbe, hogy a te szíved lüktetését, lelked lelkendezését érezzük egész ujjaink hegyében. A te meleged láng legyen bennünk s kiáradjon körénk; még a levegő is hullámokban mozogjon s a föld is megmozduljon, s élni kezdjen ami holt, merev s élettelen. Amit nézünk, az ránk nézzen; ami mozdulatlan s élettelen, az megmozduljon. Ha lelkünk ég s a szemünk a belső világosságot szikrázza ki, akkor úgy is lesz! A keresztfeszített körvonalai élednek, vonásai megelevenednek, ajka megnyílik, s csukódik; remegve emeljük föl szent oldalsebéhez kezünket, s a mell emelkedik, nehezen lélezkzik, a szívbeli tehertől, a világ, ah, – az én terhemtől. S ahogy a szeme rámszegeződik, az üdvözítő, szerető áldozat szeme s a nyakán az inak megfeszülnek s csapzott haja alatt a halántékon az erek megdagadnak, Istenem, ki győzze ezt! Forró csókot nyomunk sebeire; ah, már tudunk imádkozni!

Filius Dei venit et dedit nobis sensum [1Jn 5,20] új, felsőbb érzéket, belső látást. Henrik Hertz költeményében a vak királyleány látóvá lesz s akkor nem ismeri ki magát a dolgokban; úgy hiszi, hogy az a világ, melyet ő tapintásból ismert, s mely az övé volt, elveszett. Ah, természetesen más a szem s más a tapogató ujjhegy! A mi érzéki, a mi intellektuell, érzékek öt hídján a valósággal kapcsolódó ismertet-világunk korlátolt valami; sajátosan határolt; de lehetnek más érzékek, felsőbb érzékek, s akkor kiesik a másik, alantasabb világ... *Előttünk a mysterium, a végtelen, az Istenség ... a hit világa ... sok prózában titokzatos távlatok ... mint egy szegény templomban a reggeli mise gyertyagyújtáskor ... új fény.*

Vannak köztünk, kik azt a „sensust”, az új érzéket kifejtettebben bírják, s akik látnak, s amit lehet, kimondanak. De úgy vagyunk velük, mint Pál apostollal, ki a harmadik égbe ragadtatott s látott csodákat, de nem jelenthette ki azokat; non licet homini loqui! Miért! Mert non potest eloqui. A misztériummal úgy vagyunk, hogy fogalmaink szinte kivetkőztetik azt, s emberi fogalmakkal dolgozni kényszerülvén, analógiákban, tükrözésekben hozzák hozzánk közelebb. Akik hallják s értik, tisztában vannak a mondatokkal, de hol tartanak a tárgytól! A misztériumot meg kell fogni átérzéssel, feneketlen tisztelettel, a szférák magasságaiba s a mélységek távlataiba vesző tekintettel az elragadtatás önelveszésével. Istent s a misztériumot az egész lélekkel kell megfogni. A léleknek tehetsége az értelem, de ez csak nyitány, s azon át szakad s ömlik az élet.

Deum nemo viditum quam, Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit. [Jn 1,18] Ő elmondta, amit látott. Úgy voltunk vele, mint akik egy messzelátóba nézőt körülvesznek; az néz, szeme éle különb mint a környezőké, s néz s néz s csak szaggatott hangokat, a csodálat, a meg-megújuló bámulat, az öröm s élveztet indulatszavaival szól arról, amit lát. Tisztelettel érdeklődve környékezzük; ő lát, ő elmondja nekünk.

Az utolsó vacsorán ülünk. Sokat tett, sok csodát ... de az első intézményt, amit a világba állított, amit ő ide behelyezett, ami nem volt s csak tőle van, azt itt rendelte: ez az én testem ... ez az én vérem; a folytatólagos Krisztus, a Krisztus-folytonosság, a Krisztus-megmaradás itt. Ő maga, a főmisztérium; az emberfia, aki Isten... az Isten csodálatos epifániája, világbalépése, az emberfiának észbontó, történelmi józanságában s közvetlenségében, az ember a maga testi gyöngeségeivel, verejtékével és szagával, körmös kezével, öt-öt lábujjával... Bármily fölséges, de ember. Ha színpadon látjuk, ha nem szól s hacsak átmegy, átvonul, mint Claudiában, jó; de különben csalódás. Mert Istent várunk s embert látunk!

Óriási misztérium... Igaz, hogy patak fakad nyomában, evangélium; de nagyobb a misztérium. Isten gondolta, akarta, itt fejet hajtok. Nos és utána? Mi jön utána? Ráduplázott, hatványozott misztérium; az, hogy ő itt. Ő... Ő... Mást nem mondhatok. Kis templomban, mosdatlan, kuszahajú, fázós, szellőzetlen szobák s dunnák szagát árasztó, foltozott gúnyájú, szegény emberek közt, egyszerű oltárokon, két gyertyavilágnál fölemeli a szent ostyát a pap: Krisztus van itt! Krisztus ő maga s adja magát; bensőségesen vesszük s esszük, annyira a mienk, óriási misztérium! A téli nap lassan bontakozik ködpólyáiból, az élet forgalma megindul, s kiki munkájára tér; de mit hord s élvez, ha hiszi, hogy Krisztust vette s vele imádkozott...!

Az európai kultúrán ez a misztérium borong: a közeli Isten, a testvér Isten, a kenyér Isten... Ki törülhetné ezt le róla? Fénynek, mint a sarki fény, éjben bíboros-violás fölség! Árnynak olyan, hogy átverődik minden fényen s csillogáson ... a misztérium árnyéka, s az emberek ki nem bukhatnak belőle. Mi nem lehetünk hellének, sem hinduk, sem inkák, még ha hitetlenek is vagyunk; a hit világosságát s a misztérium árnyékát el nem kerüljük.

Márc. 6. Valaki, aki sokat vesztett, így ír: Wieviel mir auch Gott genommen, drei köstliche Dinge hat er mir dafür geliehen: die Verachtung der Eitelkeit der Welt, den Sinn für die kleinen Freuden des Daseins und die Erkenntnis wahren Menschenwertes! Die Poesie soll man nicht im Leben suchen, sondern soll sie ins Leben hineinlegen.¹⁰⁷ (Am Kreuz, Wilhelmine v. Hillern.)

Márc. 8. Mi a tragikum az életben? Az egész ember, az, hogy fölérti a jót s a fölségest, de nem teszi s romokkal van tele a világ! a) Nehéz konstrukciók, nem tiszta fogalmak, sőt óriási dzsungel... ingoványos őserdő; b) gyöngye lábán álló, holdvilágos, jégvirágos alakulatok a fogalmak; mély ismeret, mely tart s kitart s mely ellenáll, ritkaság; mihelyt a valóság beletoppan, a vérhullám, az indulat, ah igen, a valóság, az élet, szétfoszlik vagy háttérbe szorul. Mikor van oly ismeretünk, mely háborgáson s csábításon s ködökön át nyilall s verőfény volna? c) Csűr-csavar az indulat s az ismeret s úgy tesz, mint a fa hajtása, mely bármiképpen is a meleg napsugár felé fordul; d) az élet s így a szép élet sokoldalú: egyéni és társadalmi, testi és lelki, hivatásbeli és buzgalmi. Mindenféle körök vágják egymást benne, s igazi ember csak az, ki magát azokban fölhalálja s debitor est omnibus. [mindenkinek adósa] e) No és a szenvedély fajdkakas-dürrögése, az ösztönök, a baromi lét és kéj örvénye, ahol már azt sem mondhatni, hogy video meliora, proboque; deteriora sequor!¹⁰⁸

Ez a tragikum! No és aztán a kín, szenvedés. Mindez két irányba hatott: Plátónál a más világba való kimenekedésre, ahonnan elszakadtunk: a szépség, jóság tűzhelyéhez. Schopenhauernál a lét s élet gyűlöletére, s ami legnemesebb telik tőlünk: a részvételre! S nálunk: alázatra, penitenciára s bizalomra, hogy Isten megbocsát s megsegít s üdvözít.

Márc. 13. Az ember, mint kis láng a sötétségben, s mint nagy igények s jogok kikiáltója a kegyetlen s rideg anyagban, mint élet az élet-ignorálásban s -tagadásban, mint értelem s észszerűség az értelmetlenségben, mint új mértékek öntudata a brutalitásban! Sinn zwischen Unsinn, und Leben mitten im Leblosen, und Gefühl und Zartheit zwischen Steinen, was soll da werden?! Man soll den Sinn wahren zwischen Unsinn, und das Licht nicht ausblasen in der Finsternis, und die Seele nicht aufgeben in dem Unverstand und sich und seine Ansprüche behaupten trotz all dem Schrecklichen, das über den Menschen einbricht. Man soll in Liebe und Geduld vorangehn. Ach, wohl dem, der diese Einfalt des Geistes sich in dem bunten Wirrwarr der Welt bewahrt!

¹⁰⁷ Bármily sokat vett is el tőlem az Isten, három nagyszerű dolgot adott érte: a világ hiábavalóságainak megvetését, a lét kis örömei iránti érzéket és az igazi emberi értékek megismerését. A költészetet nem kell az életben keresni, hanem bele kell vinni az életbe.

¹⁰⁸ Látom a jobbat, helyeslem is; mégis a rosszabbat követem. (Ovidius: *Metamorphoses* VII, 20–21.; vö.: Róm 7,19. 21)

Darum sage ich: sich, seine Seele fühlen, sich leuchtend, schauend wissen, den grossen, hohen Schatz, der da in der Erde, im Fleische begraben ist, und der zu heben ist.

Und die Welt als das, was ganz anders und verschieden ist, und verständnislos, brutal oder mechanisch und psychologisch wirkt, als den Widerspruch, das Niedere betrachten.

Und aufmerksam hinauslugen in die Finsternis nach den richtigen Wegen, und sehen und ausfindig machen die Schwierigkeiten, Gefahren, die Blödnisse, die Zerrüttungen und Fallstricke, den Schein und die Irrungen, denen der Einzelne so wenig gewachsen ist.

Und unverzagt vorangehen und sich der Liebe erinnern, die Treue hält und auch mit verschlossenen Augen ihren Gott, die Schönheit, das Licht schaut und selbem folgt.¹⁰⁹

Igazán az élet, mint egy tőlünk független elem, melyben mi is részesek vagyunk, de nem ismerjük. Olyan, mint a tenger, melynek szigetein lakunk; ki kell ismernünk. S az egyes ezt a munkát nem győzi; s ah, hogy megbánja, ha a nagy tradíciókat megvetve saját magába, fogalmaiba gubaszkozik! Istenem, kitart-e az ily tákolmány?

Apr. 23. Az Úr születésének legmélyebb motívumát angyali himnus zengi: Gloria. Tehát Isten dicsérete; valami zengő ujjongás, mely a világot betölti; a nagy dicséret, mely a kis Jézus szívébe zárva új registerjét húzza ki minden kultusznak s liturgiának. A legédesebb, legájtatosabb s legesengőbb dicséret, az ő Fia dicsérete. Páratlan, egyetlen pacsirtadal, solo, melyet a leghősiesebb s legszeretőbb énekes mutat be. Nem kellett neked, Uram, már vér, áldozat és állat; Megtestesültem, a Speciosus inter filios hominum [Zsolt 44,3] dicsér téged. Miért? hogy van, hogy e lelket, e szívet adtad neki, hogy ily dicsőséges homlokot, ily fényekben úszó lelket s a szeretet tüzében égő szívet adtál neki. Ő a te legszebb műved; a mű dicsér, az öntudatban hozzád emelkedő s a legédesebb, legfölényesebb érzésekben áradó tudat. Ah, ily dicséret!

S azután a másik ujjongás, mikor föltámadtál, mikor a te lelked a limbusból eljött az angyalok s a kiszabadított lelkek dicsőséges sokaságától kísérve. – Egyszer egy holdvilágos estén úgy kilenc óra tájban kimentem a csobánkai villából az árvaház hegyére s láttam nagyszerű eget. Túl a Dunáról a pomázi völgy fölött egész Pilisig s azon túl egy homályos hosszú sáv húzódott s jobbra-balra báránnyelűkből két szárny, mintha pelyhes dudorodások és tollak volnának. Egy holdsugaras fehérszárnyú kerubim lebegett fölöttünk. Lefeküdtem a földre s néztem e remekművet. A Krisztusnak dicsőséges lelke, két kerubimszárnyal, az angyalok s a lelkek két sokadalmával ... kijött a limbusból s a sírhoz jött, s azok látták, sírtak s imádták; megtörödték s hálát adtak. Ah, a két szárny lecsuklott; de azután a következő pillanatban kitért s kifeszült s lelkes remegésben hódolt s szintén glóriát énekelt, mikor Krisztus dicsőséges lelke testével újra egyesült s azt átjárta s kigyujtotta s ragyogóvá s asztrálestté s halhatatlanná, romlatlanná s gondolatgyorssá, szellemiramúvá tette. Őt szent sebe mint napok, feje s homloka tövisszúrásai mint csillogó gyémántok, szeme s arca s ajka a

¹⁰⁹ Értelmem az értelmetlenségben, és élet az élettelen közepette, és érzés és gyengédség a kövek között, mi lesz ebből? Az embernek meg kell őrizni az értelmet az értelmetlenség közepette, és a fényt nem kioltani a sötétségben, és a lelket nem feladni a meg nem értés miatt, és önmagát és igényeit állítani minden szörnyűség ellenére, ami az embert éri. Szeretemben és türelemmel kell előrehaladnunk. Ah, jó annak, aki a szellemnek ezt az egyszerűségét megőrzi a világ tarka forgatagában!

Ezért azt mondom: önmagát, lelkét érezni, magát világítónak és látónak tudni, tudni a nagyszerű kincset, amely itt a földön a testben van eltemetve, és amelyet ki kell emelni.

És a világot mint olyasvalamit, ami egészen más és különböző, és érthetetlen, ami brutálisan vagy mechanikusan vagy pszichológiailag hat, mint ellentmondásként, alacsonyrendűként kezelni.

És figyelmesen kutatni a sötétségben a helyes utat, és látni és érzékeltetni a nehézségeket, a veszélyeket, az ostobaságokat, az összeviesszaságot és csapdákat, a látszatot és a tévedéseket, amelyekkel szemben az egyes ember oly kevésbé állja meg a helyét.

És rendületlenül előremenni és emlékezni a szeretetre, amelyet a hűség megőríz és csukott szemmel is Istenét, a szépséget, a fényt nézi és követi.

boldogság tükrévé s a mennyország igézetét sugárzóvá lett. S ekkor csendült meg a dicsőséges Krisztus ujjongó himnusa, az a második laus, az a páratlan dicséret, az a jubilus, melyet az Isten megdicsőült emberré lett Fia zendített meg... a legszebb triumfális ujjongása a teremtésnek, mely benne volt, benne gondolattá, érzéssé, örömmé, életté lett. Gloria! Gloria!

S a harmadik ujjongása a fölséges Krisztusnak, mikor az oltárokon az Eucharisztia színeibe öltözködik s mint misztikus imádó, hálát adó, dicsérő hódol az Úrnak. Ah, az áruhában, misztikus fényekbe öltözötten járó adoráló! Valahányszor beöltözik az áldozat színeibe, végigcseng és zeng az egyházon s égen át az ujjongó, elragadtatott, exsztatikus Üdvözítőnek dicsérő himnusa; elsősorban megint arról, hogy ő van, s hogy így van s ily misztériumos diadalokban végigénekelheti a világon az áldozat himnusát. Neki telik benne legnagyobb öröme, ahogy Betlehemben a gyermek Jézus szívébe zárkózott a legnagyobb dicséret a fölött, hogy ő van; ahogy a szent sírnál a diadalmas Krisztus felujjongott azért, hogy ő van, s hogy ilyen, s hogy így dicsérhet s örülhet: ugyanez a motívuma csendül meg itt az Eucharisztiaiban más modulációban, de azzal az örök boldogító s olthatatlan pathosszal. Ujjong, hogy van, s hogy itt van s itt dicsér s ujjongó himnusával visszhangoztatja az eget. Az ő vágya az imádás, az ő szenvedélyes, érzésteljes öröme a hódolat, melyet ad – citharacitharizantis; sok pengő s csengő húr harmonikus, álmodozó, fölébredő, mélyen letompított s megint örömríadalomban kitörő éneke! Krisztus akar áldozni, mert akar énekelni, dicsérni; s ezt a misztikus, földön fel-feltörő áldozati liturgiát gondolta s rendelte el. Ő szomjazza, hogy gyakorolhassa!

Ápr. 24. Olvasom <a> Goethe-Ackermann beszélgetésekben: a papfülemüle, melynek fészke van a kalitkában, ha kibocsátják, visszatér hozzá. Szimboluma az Oltáriszentségnek: az Úr Jézus, aki ascendit super omnes coelos, [felszállt minden eget fölé] ki a kalitkából, az anyag rácsaiból s tömlöcéből, visszatér ide, táplálni kicsinyeit; in finem dilexit. [a végsőkig szeretett. Jn 13,1]

Máj. 1. Tele van napfényvel, égi kékséggel, fehér szállongó felhővel a világ ... a szent ünnep! Szent öröm kell; az öröm emelő, telítő s lendítő érzés; az erő, a jólét, az egészség, az egyensúly érzete. Öröm, valami felülkerekedő s az egész embert győzelmi fölényvel eltöltő érzés... Öröm, az élet és lendület fölcsapó hulláma.

Ezt az örömet először is a hit adja. = fölényes, minden föléemelkedő öntudat. Istenből kinőve, Istennel kapcsolatba, feléje terelődve, bele áradva! *A hit is öröm, győzelem is: Fides victoria... A hit örök sugárzás: Lux perp. lucebit sanctis tuis. D. et aeternitas temporum. Az aeternitas mint napok, kifogyhatatlan izzások sűrített ragyogása. Hej! Akinek az világít, annak van a laetitia sempiterna Aureolája, sugárzása az örök „Laetitia”.*

Azután ezt az örömet a készség adja, az a réeszmélés, hogy mi a dolgunk, a vágyunk, hivatásunk. Soknak erre vagy arra van kedvük: mesterségre, tanulásra, művészetre... Életcéljuknak élnek, keresetüknek, családjuknak; s mi lelkünknek, látásainknak, bensőségeinknek, dalainknak, táncainknak, szárnyalásainknak. Nos elegit Deus in haereditatem sibi, hogy rajtunk felragyogjon, bennünk énekeljen.

Azután adja s bírja a szeretet. Az tűz, az új elem, az átváltoztat, kivetkőztet s felöltöztet, szétárad s átszellemesít. Ah tűz, tűz! S bármit dobunk rá, megbirkózik vele! Kövel is, ércel is; mind tüzzé lesz! A tűz új folyamat, mondjuk új erő. Ha van szeretetem, vagyis tüzem, akkor birom. A napi munka, foglalkozás, gondok, kellemetlenségek, gyarlóságok olyanok, mint a tüzre dobott avar, kóró, paréj, pozdorja, lim-lom; kicsit lefojtja a tüzet, de azután kitör, majd itt, majd ott, fölcsap s átvetődik s felnyilall s körülnyaldossa azt, ami nedves s ami ellentáll, de végre is győz. – Ah, az Isten-gyermek tudata (hite), a nagy utak vándorának tudata (hite), a nagy világosságok látása (hite), a mélységek, bensőségek tudata (hite), aki az Istent magában hordja...

S azután az aureolás ember (*laetitia sumpsit super capita*), s azután a nagy kincsek, az Isten haereditásának titokzatos földje, kincseket rejtő föld. Terra sancta! Mióta a lelkem szent föld lett, a Szentföldre nem vágyom; mióta a szent kereszt áhitata s a részvét forrása csörgedez bennem, Limpiászt nem nélkülözöm; mióta a Szent Szűz lábainak rózsáját csókolom ájtatosan, Lourdesba nem kívánkozom! Regnum Dei in vobis... Üdvözlégy Jézus királyom, Szűz Mária, királynőm, üdvözöllek országodban, szívemben... Ez az Isten országa.

A vallásosság a nagy tudatok s érzések járása s uralkodása a lélekben; a nagy kapcsolatok s vonzások megérzése. Rendületlen alapokon örök célok tengelyei szerint való fölépítése a lelki világnak; világ, melynek monumentális vonalai s napja s harmóniája van; világ, mely világos, erős, igaz és szép. Világ, melyben lélek van, alakító, megszellemesítő. Világ, mely a rosszat legyőzi s űzi, mint a napsugár az éjtszakát, s a meleg a telet s a megértés s jóindulat a félreértést s neheztelést. Világ, mely tiszta s átlátszó, s melynek feneke is nem sötét, hanem azúrkék. Világ, mely életet, fényt, erőt, örömet, győzelmet, végtelenséget s örökkévalóságot jelent. Világ, mely szemben áll azzal, amit Szent Pál mond: „mert a bűnnek zsoldja a halál, az Istennek pedig ajándéka az örökélet a mi Urunk Jézus Krisztusban” (Róm 6,23). Van-e nagyobb kár és siralmasabb helyzet, mint ha minden, ami igaz, jóság, szépség, erő s élet s öröm lehetne, holt, alakatlan, s épen ezért unalom és kín és járom? Mert úgy van, hogy az élet, erő s öröm lehetőségeinek tömkelege formátlanul s öntudatlanul pihen, mint a fagyos januári földben a természet minden vonalával, alakjával, rajzával, színével s illatával... egy bűbajos világ az élettelen boszorkány álmában. Nem kár ezért, ha mindig így volna, ha a Niagarán s a Tarpatak szikláin, a hajdan leomló s áradozó víztömegek mint zöld jéguszályok függnének, ha minden folyó s patak fenéig fagyva aludnék, ha a tengerek gleccserekként merednének, s jég borítaná a földet s ami alatta pihen?

Sok lélek világa ily képtelen kín és szegénység; egyéniségük biológiai adata s külvilág lenyomatai, érzéklések, fiziológiai ingerek s folyamatok; látások, tükrözések; munkájuk öntudatos gépmunka, életük fogalmi zűrzavar, vágy, ösztön, szomj, küzdelem s csontrágás, amit élvezetnek mondanak! Akik néznek, de nem látnak, s akik ahová néznek, ott kioltják a színeket, elmázolják az alakokat. Akik gondolkoznak is, fogalmakat nyernek, szétválasztják s összekötik, állítanak és tagadnak, de a mélyebb értelmeket elkerülik; nem az állítás, hanem a tagadás vigasztalan útján járnak. Akiknek nincsenek ünnepeik, a legnagyobb mélység, az élet, a lélek nem mond nekik semmit. S legkevesebbet pedig a feltüremlett óceánok, kicsi türkisz-pocsolyák s te magad, a netovább.

Máj. 17. Egy protestáns misszionárius Indiában furcsán járt. Mikor háza verandáján hűsöl este, meglátta egyszerre a tigrist, mely lassan jött fel a kert lépcsőin. Jó gondolata támadt a megrémült embernek. A verandán énekoltatásra harmónium állt, odaszaladt s rázendített a korálistra: *Wie soll ich dich empfangen, Und wie begegn' ich dir?*¹¹⁰ – A tigris elszaladt!

Máj. 28. Elképzelttem, hogy mentek föl április végén vagy május elején az apostolok, a tanítványok a galileai hegyre. Hej, az volt a hegymászás, szökellés! Anemónák, harangvirágok harangoztak, a lombok allelujáztak, a madarak énekeltek! Hej, hej, be szerettem volna ott lenni! Mons Galilaeae!!! Jézus hegyvidéke: Betlehem, Názáret, Nyolcboldogság hegye, az éji imádság hegyei, a Tábor, Golgota, a mons Galilaeae, s az Olajfák hegye. De annak úgy kellett történnie; Jézusnak hegymászónak, hegyeken imádkozónak, hegyen színváltozónak, hegyen szenvedőnek s hegyről az örök hegyekre átszállónak kellett lennie! A hegyek hullámok, emelkedések, magasságok; a hegyek a léleknek örömbé, ittasságba való elváltozásainak helyei; a hegyek szárnykifeszülésekre lökések; a hegyek a végtelenségbe indulások kikötői; a hegyek partok, hol a vidék, a teremtés tengere csobog vagy hullámokban zajlik... A hegyek a föld pihegésének nyitott ajkai, a

¹¹⁰ Miként kell téged fogadnom, és miképpen találkoznom veled?

vágyak kitárt karjai, az égre néző természet kitérülései. Az ember csak győzze szemmel, ajkkal, tüdővel, szívvel! Mit lehet hegyeken járva átélni, tapasztalni! S az én hegyeim? *Memoria beatae passionis... nec non ab inferis resurr... et gloriosae in coelos ascens.*¹¹¹ Az én hegyeim az oltárok, az Eucharisztia! Mily magasságok s távlatok s végtelenségek. A szemembe s a lelkembe fények hullámai csapnak... tengerek a lelkembe! S ah, hogy tágul a tüdő s a szív! Ah, hogy emelkedik a lélek. S mily misztérium mindaz, mibe itt az ember mint hegycsúcsról köd- s felhőszakadáson át a vidékre, itt az Isten szeretetébe s jóságába vet <tekintetet>. Itt is paron állunk s tengerek hullámai gördülnek föl s megint s ismét s újra s kifogyhatatlanul. S ah, hogy az emberek ezt nem látják s nem hallják, s hogy nem ragadja el őket?! Mily szédítő szeretet az Eucharisztia; az hogy Krisztus van itt, itt, itt... Ő, Ő maga! Mily Himaláják! Ezzel a tömeggel el lehetne borítani Európát; ebbe a tengerbe elmerül minden nagyság, művészet, genialitás, szív és lélek, hatalom, édesség, erő, öröm, mint a pitykő. Édes titkom, bűgő galambom, némán zúgó tengerem, mérhetlenségbe ingerem, elszedülésem, elolvadásom, megsemmisülésem!

Máj. 31. Mi a kontempláció? Quid statis aspicientes s folytathatjuk, admirantes, suspensi, attoniti, delectati, exstati, egy más világot nézve, abba elmerülve, azt csodálva... világot, csillagosat, liliomerdőset, olivzöld fényeset, tavaszi bükk zöldben aranyosat. Világot, nagyot, mélyet... Minden bokor Moria csipkebokra lesz; s a fák<ból>, a törzsekből misztikusan ezer levél finomságában reszkető élet... S a hegyek? Ah, a hegyek... S a tenger? Ah, a színek, tükrözések s a fények síma táncterme... Ah, ezek a lejtések, ezek a mosolyok, kigyulások s lezsongások!

Kontempláció, mely az igazi világot látja, azt, melynek ez valamiféle alakja; kontempláció, ott-tapadás, ott-maradás, ott-ragadás. S azután e világba azzal a kontemplált fényvel szemünkben visszatérés. Ide kell találni...

Kontempláció – et ipsi adorantes, s azután: „regressi sunt in Jerusalem”. Ah, mily piszok fészek s mocskos fickók bolya volt nekik ez a szentnek nevezett szennyes város! A világ ilyen: csúf s rossz szagú testek, kigőzölgések, undok leheletek, potrohok, bűdös tüdők s még csúnyább lelkek nyüzsgő ember-bolya! *Brrr!*

Jún. 3. Olvastam Mereskovszkinál, hogy lehet az érzést agyonütni nemcsak racionalizmussal, hanem esztétikával is. Egyáltalán tehetséget tehetséggel a diszharmóniát vivén bele a szükséges szisztémába! Ha művész lett volna olyan a trójai mezőn, hol a kígyók megtámadják Laokont és fiait, ki mikor látja a rohamot s a jajveszékelt népet, csak egyre adja a fejét: nézi az izmokat; nem veszi észre a nézők szorongatását, a részvétet s a borzalmat nem érzi; nem moccan meg érzése, hogy segítsen; s az őrvjögő s imádkozó s kiáltozó emberek közt ő az érzéketlen, néző s látó szobor. Ő látni akarja a vergődést, a fájdalmat, az izmok duzzadozását, az elgyötört formákat, a rémület s fájdalom kifejezését. De mindezt csak úgy nézi, mint anyagi formát, fényt s árnyat, dudorodást, rángatózást. Nem sír: a könnyek elhomályosítanak a szemeit; nem jajdul, nem indul meg: az indulat megzavarhatná észrevevéseit. Nem, ő csak szemlélő; nála azért van minden, hogy képzelete megteljen, s ez visszafojt szenvedélyt, érzést, akaratot. Ah, Istenem, hát vannak ily emberek? Ime a l'art pour l'art-féle elv illusztrálása, amennyiben ki akar emelkedni erkölcsből, amennyiben az erkölcsit vissza akarja szorítani, s egyáltalában azt a bűnt követi el, hogy a részletember, annak valamely tehetsége, elfojtsa az egész embert. A többi nem jut szóhoz. Az, hogy valami igaz-e vagy nem, jó-e vagy nem, tiszta-e vagy nem, nem nyom a latban. Mit szólnánk ahhoz a Laokoon-szemlélőhöz? Ember-e az? S igazi művész-e az? Vagy a művészet igazán csak természetellenes hypertrophia, mint a tömés által hízott lúdban a kilós máj? Helyes-e az, ha a

¹¹¹ Az első misekánonból: „Megemlékezünk... Krisztus Urunknak áldott szenvedéséről, a halálból való feltámadásáról, dicsóságos mennybemeneteléről...”

genialitás üti az igazságot s Byron-féle örülteket produkál? Helyes-e az, ha a genialitás elfojtja a lelkiismeretet, tapossa az erkölcsöt s Nietzschekkel szaggatja az erkölcs, a hit láncait? Helyes-e, ha az esztétika, a szép forma erkölcstelenséggel, alávalósággal, bűnnel töltkezik? Ha a bájos alak, a kellem feledtet lelki szépséget, mértéket és zenét? Ezeknek a felfogásoknak hibája a fölépítésben van; ezek mind nabukodonozori szobrok: agyag lábakon drágaságok; aminek lent kellene lenni, az fönt van s megfordítva, s így az eredmény a rom-ember, a semmi-ember, de aki – s ez a nevetséges – konstruálni, teremteni akar. L’homme n’est rien, l’oeuvre est tout. [Az ember semmi, minden a mű.] S az oeuvre nem az embernek köszöni létét? S van-e benne valami, ami nem az emberből való? S lehetséges lenne, hogy a legnagyobb oeuvre, az ember quantité négligeable legyen produktumaival szemben? Az igazság ez: l’homme est son oeuvre, önmaga Isten kegyelmével saját maga műve, s ez a mű méri őt; a többi „rien”, vagyis játék.

Jún. 5. Ugyan mit ettek ezen a Romain Rolland-on? Nekem semmi élvezetet nem nyújt. De hát talán másoknak? Habeant sibi. Tegnap olvastam Michelangelót tőle. Erre csak egy megjegyzésem: ha az ember ezt olvassa s azután összehasonlítja Michelangelo leveleivel, az ugyanazt a benyomást teszi, mintha a püspöki kápolna stilizált, sovány, szögletes oroszlánát összehasonlítja a valóságos oroszlánnal. Agyonstilizált, egyes sajátságok szögletekké s élékké való kibökdösése; azt a benyomást teszi, hogy az nem igaz, hanem csinált dolog. Az egész karakter egy gyúrmány!

Jún. 7. Ma nagyon hívtam őt, – tehát a nevéen hívtam – Paraklét, hívott a neve. Ahol nem hívják, ott a nevéet nem ismerik. Csak azok állnak szóba vele, akik vágnak s várnak s hívnak, akik ajtót, kaput nyitnak. Ah, lelkem, Szentlélek, ma megmondtam neked, hogy mit gondolok, akarok, kívánok, sürgetek egyháznak, papságnak, embernek, nemzetnek; elsóhajtottam neked, hogy csoda kell. Csoda! „Signa petunt” nemcsak a zsidók hajdan, de a keresztény nép. Jöjj, „ostende Te mundo!” Rettenetes a világ; a birkanyáj pathológiájával baktat a poros úton. S tudod, mi fáj? Hogy győzelmes arád oszlopát s szobrát ledönthette a prágai csócselék! Nem kívánom, hogy a csócselék egyetlen mosdatlan *szaros* nadrágosának a hajaszála szenvedjen; de ezt tűrni?! Ne vedd lázadásnak, sőt tudod, hogy imádlak s folyton hirdetem: ut justificeris in sermonibus tuis, azért történik s úgy történik minden. – De, de, ismét de, kell nekünk több lélek, több erő, több győzelmet arató s a világot emelő lendület. Imádlak, Szentlélek; úgy szeretnék elolvadni tüzedben s elmerülni s föloszlani tengeredben!¹¹² ...*de ha bensőség, végtelenségérzés, szükségünk érzete, akkor oly igaz... oly igaz...* Nem mondom, hogy megsemmisülök, de azt mondom, hogy a végtelenség súlyát érzem, s hogy esem a semmiség fajsúlyával a feneketlenségbe. A végtelenség lenyom, s a semmiségem gravitációja ragad! Így imádlak... Ez is áram, melyben úszom; ez is vihar, mely ragad. A mi viharunk, a mi áramunk, a „caro”, a „mundus”, az „animal” antipód helyzete s tendenciája, a teremtmény polaritása!

Jún. 15. Sancta Trinitas – a végtelen élet a „vera et una Trinitas”, az „una et sancta Deitas”, a „sancta et una Unitas”. A lelkemen zúg végig, mintha az egész világ egy orgona volna, a laus Dei; feltör s bűg bennem a lét, öntudat és vágy, mintha a mindenség egy bűgó gerlice volna. Gondolom, hogy a keresztény ember lelke „feu et flamme” a Szentháromság ünnepén, s bár Szent Ágoston szerint „vita haec nostra caeca et mortalis”, ezt is érzi, de annál inkább megérzi, ami oly sejtelmesen s hatalmasan mered rá a teremtés fátyolain át! S ilyenkor érzem, hogy mennyire kongeniális nekem Szent Ignác: homo creatus, ut laudet Dominum; vagyis azzá kell lennie „laudatorrá”, élő laus-szá... Lennie azzá, az a tendenciája az öntudat alatti természetnek is, s a kereszténységben ez diadalmas öntudattá lelkesül. Úgy gondolom: „terra creata ut floribus tegatur” (nem dudvával), „aqua ut limpida decurrat (nem

¹¹² Itt egy sor törölve, olvashatatlan, majd még kihagyva az itt először közölt sor.

sárosan); marmor, ut formam induat” (nem hogy porrá legyen, törmelékké), organum, ut sonet... (nem hogy repedten por borítsa); nos és a „cor”, ez a terra, ez a fons, ez a marmor, ez az organum??!! – Ah, arra valókká kell válnunk! Az az igazi ember, aki az Isten dicsérete s dicsősége! Sok alakuláson, elváltozáson, kísérleten, törésen, emelkedésen át, de feléje s beléje elváltozva... Színváltozva! Adoramus, laudamus, invocamus Te! Mi lesz majd ott? Ha már ez a bolygó s fölötte a holdsugártól áttört felhős ég, ez az igazi rokokó-templom boltív, ez a hatalmasan felgyúrt s felhők zajlásában pompázó ég, ezek a néma holdvilágos éjek, ezek a verőfényes napok így dicsérnek s így zendítenek meg lelkünkben himnust és glóriát... Ha már itt is örvények ragadnak el s táncolnak a lelkesülés s élvezet s öröm tölcésereibe bele; mi lesz ott? ott? Ah, dithirambikus, maniakus öröm és Io triumphe! – „In potentia majestatis adorare unitatem”, a leghatalmasabb fölség s a legfölségesebb hatalom, vagyis az élet s a valóság a három személyes önállóságban fejlík föl; ebben árad ki s magasztosul föl; *Atya ingenitus, Filius unigenitus, Spiritus procedens et immanens vinculum*, s ez őserős, s himalájai-őstenyészeti szépség- s mélység- s varietásban, melyből valók a világ színei, formái, illatai s modulációi, imádjuk mi az Egységet, az egyszerűséget, a limpidezzát s az átlátszó bájt. Tudunk-e égni, lobogni, lelkesülni a Fölség kinyilatkoztatásának Niagarájában? Ah, hisz ez az ima!

Jún. 18. Nagyszerű konspektust hord magában a hívó ember: Istent látja. „Si justum est in conspectu Dei”... Minő más nagy valóságok közt mozog az, aki Istent, lelket, örökcélt, kegyelmet, Isten-fiúságot, örök értékeket lát, kit ezek körítenek, ki azokba ütközik!...

Aug. 21. Az öröm, mely szívünkben a szentmisében kigyúl, egy mindent átjáró, elárasztó érzelem; nagyobb, mélyebb minden másnál, akár öröm, akár szenvedés legyen. Mindent beföd s elönt, felejtet vagy háttérbe szorít. Ha van bajom, ah, mi az, mikor az Isten engesztelő, szívét s irgalmát elfoglaló áldozatot mutatom be? Ha van lekicsinylésem, mi az, mikor Krisztus így fölemel?! Ha mások háttérbe szorítanak, Istenem, mily szárnyaló fölemelkedésben részesít az Úr? Ha van gond s aggodalom, legalább a szentek-szentjének duzzogójában szétolvad az! Igen... igen!... Ez az a gaudium triumphans? Mikor a világot legyőző Io triumphe szakad ki az emberből. Gondolok édesanyákra aggodalmaikkal gyermekeik iránt – félre, most az oltáron folyik a Krisztus actiója; a szegény családokra – félre, elnyel a mélység szédítő reverenciája. Gondolok küszködő Z. bárókra, kik idealizmussal s korrektséggel vértelve itt is, ott is kikopnak, most Kanada felé orientálódnak – félre, az adoráció égnyladozásában, a veneratio megkövült, de érzésteljes merevségében itt az Úr!

Aug. 22. Io triumphe... Exulto! A szentmise mint áldozat a mi ájtatosságunk, s ez áldozatból eszünk. De ez áldozatot s theológiáját ki kell merítenünk, azaz, abba bele kell mélyednünk, abban elmerülnünk. Aki azt hangoztatja, az az imádás, meghatottság, megrendülés, hódolat, bizalom, ragaszkodás, hála, szeretet, alázat és megsemmisülés, s azután az öröm, a diadal, a krisztusi életközösségben való boldog felgyúlás érzelmi áriját, annak a folyamnak minden zsilipjét megnyitja. Jézus az isteni irgalom ajándéka, Jézus a mi adományunk, ajándékunk, áldozatunk, Jézus felé fordul arcunk, s mikor égre néz, Jézus vérpárazatán át az üdvösség csillagai gyúlnak ki szemében, s az a kék mélység, az a feneketlenség s végtelenség mint tele óceánja az isteni szeretetnek vonzza. De ez nagy munkának a kikészített világa. Annyit kell fáradni, égni, finomodni, míg az ember a szentmisét így megfogja! Ez a nagy mű, a szentmiséről való ez a mentalitás, melyet meditálva, megtörödvé, szárnyalva lehet csak elérni. Az egész liturgiát ki kell dolgoznunk, lelki értéké tennünk, élménnyé, abban az áldozatban való részesedést, a szentáldozást mint evést (valóságos evést), táplálékot, erősödést, Krisztussal egyesülést, elváltozást, a cibus grandium-hatás megérzését átgúrnunk, magunkká gúrnunk. Csak ha ez a lélek környékez s ha ez sugárzik belőlünk, akkor lesz a liturgia is kifejezés, jelentés, hódító fogalmak fogása számunkra. Beleállni abba nem elég; az egyéni, személyes, belső tevékenységtől nem ment

föl. Meghathat mint látvány s emlékeztetés; de nem lesz igazán a mienk. Akik a liturgiát most sürgetik, kell, hogy a meditációt róla, a csendes elmélyedő behatolást beléje s óriási jelentési tartalmaiba is sürgessék. Ah, mint kell földolgoznunk az áldozat adorációs jelentését, azután a megváltási erőt s a Jézus megváltó lelkületét! s ezt a liturgia nem készen adja, hanem csak úgy, mint a könyv sorai, jelenti; ezeket a jelentéseket felfogjuk, megérteni akarjuk. Maga a liturgia keretében megismétlődő valóság, a királyi áldozat is misztérium; s ebbe a titokba hittel s szeretettel, gondolkozva s hitben az akciót megvilágítva kell belehatolnunk. Vagyis megint csak személyes elmélyedés.

Ennek a személyes elmélyedésnek tere az egész hitvilág, s ezt sehol sem nélkülözhetjük. Természetes, hogy a szentáldozás a mise része, s legjobb, ha a misében áldozunk; de sohasem nyomatókozna a liturgia gyorsan lepergő akcióját s a megváltás, adoráció, Krisztushoz ragaszkodás gondolatainak s érzelmeinek a liturgia imádságaiban való gyors váltakozását az elmélyedő meditáció rovására. Ezek nagy tartalmait a liturgiában is a meditáló, élményező lélek tevékenységéből bírjuk, s ezeket föl kell öltönnünk, ha a liturgiát jól akarjuk végezni. Már ezeket el kell hoznunk magunkkal, azért van a praeparatio ad missam; s ugyancsak ezekbe kell a szentmiséből kilépve elmélyedni, ezért van a gratiarum actio. S nagyon is kell ezt a személyes elmélyedést sürgetni s nem mondani, hogy a szentmise maga a szentáldozásra való előkészület s a postcommunio a hálaadás; ez sok kárral járna.

Tehát a liturgia rászorul a földolgozásra, tartalmakra, s azokat említi imákban, de készen nem adja.

Aug. 26. Visszafelé haladva az élet s a lét folyam-óceánjain, a folyó óceánokon az ornatus, a selectio művein, az élet filogenezisén, a természet kialakulásainak ditirambjain, a katasztrófákon, suttogva a fák lombjai közt a zefirekkel s elandalogva az ő fejlődésük álmos messziségek azürkéségébe vesző vonalain... Végigmenve a geológia rétegein, a megmerevült élet mauzoleumain, a trachit, bazalt, gránit hegyek ormaiba, a mészkősziklák oldalaiba vésett karcokon, bandukálva a hegységek szakadékaiban, a föld mélyreszántott redőiben s egyre vissza-visszaszállva, vissza-vissza millió évek multjába s a multak multjába: amikor odaérünk, hogy Isten teremté az eget s a földet, s a föld üres s csúnya vala, sötétség borítá azt – ott akadunk valami újra. De milyen novumra? Mert addig láncok s kötelek s kötések egymásutánja – hogy a láncszemek mily fémből s mily nagyok, s a kötél mily kenderből vagy lenszálból szövött, az ugyanaz s egyféle. De itt, itt, hol mondjuk: „Kezdetben teremté Isten”, ahol a lét, az élet tudata, ahol a kiindulás, a beállítás pontja... ah, a punctum saliens, a minden! Úgy mondjuk, hogy silentium (dehogy is az, hanem az örök Verbum, sermo fortis et efficax), úgy mondjuk, hogy teremtő, művész, mintha üresség lett volna, hiány lett volna, pedig dehogy, hisz ő minden; a világon csak kis szálak, szirmok, szökővízsugarak, cseppek, karikák, víztölcsérek, füstkarikák, s ott van az a Minden, aki akar... s abba vagyok belekapcsolva. A fizikai létem milliányi, trilliányi közvetítón át hozzá vezet. Testemben: az elemek, melyekből állok, s melyek mind tőle, közvetlen tőle valók; a lelkem is közvetlen tőle. De az alakja a testnek, a katarakták vízceppje, most ezekből a tömecsekből áll, aztán szétfreccsen s más színhézésbe lép. A lelkem befektetve a fizikai s történelmi lét s fejlődés harcaiba mint a vaskábel az óceánokba de lüktet rajta át az isteni kapcsolat és élet.¹¹³ Ah, Uram, tőled vagyok, hozzád tartozom, minden valóm tőled függ... *Elegit nos ante mundi constitutionem...* (Ef 1,4) Kell azonban a végtelenség, az abszolutság, örökkévalóság, elérhetetlen transzcendentizmusába valami kinyilatkoztatás, konkrét valóság, a történelem; s abba is beleállította a lelkét – az istenit: Krisztust. A „transcendens” konkrét lett – ember lett.

¹¹³ Az előző szakasz kozmikus látomása Teilhard de Chardin evolúciós világmérete emlékeztet. A „rokonság” Teilhard és Prohászka között a közös bergsoni befolyással magyarázható. Ezt észrevette Dienes Valéria is, a Bergson-tanítvány, aki ebben az időben már Prohászka lelki leánya és szellemi partnere.

Az imádás, a hódolat, a teremtés ujjongó emelkedése, égbe szökellése, a nemzetek tapsa, a bizalom, az öröm, a testvériség, az istengyermekség temperamentumán át törik meg mint prizmán a napsugár. Per umbras et symbola, per speciem et specula megyünk feléje. Nincs elég képünk, szívünk, hangunk: szivárványai a színeknek s orchestrumai a hangoknak... A metafizika világosság, megtörik a teremtés prizmaín, húrjain, orgánumain. Rajtuk emelkedünk föl, a színeken, a napsugár e bájos árnyékain, a hangokon, a levegőhullámok e megenítésein... föl hozzá, s ott metafizikát iszunk, elbódulunk a végtelentől, megvakítottunk s fényáramtól, s leszaladunk, menekülünk a teremtés virányos-árnyas utába, lugasaiba, csobogásaiba, dalaiba... Ah, Uram, s itt megint álmodunk rólad, dúdolunk neked, szövögetjük szálaidból képeidet...: „Aus Morgenduft gewebt und Sonnenklarheit – der Dichtungschleier aus der Hand der Wahrheit” (Goethe).

Aug. 26. Isten ad – jaillissement az egész világ: áradások, óceánok ömlései; Isten ad – adja képét s remekbe készült hasonlóságot, valóságosságos allegoriákat, s a teremtésben magát in imaginibus et umbris! Igazán évolution créatrice¹¹⁴ folytonossága ..., s aztán adja magát Fiában, s aztán a Szentlélekben, s aztán akarja, hogy mi ezt mind visszaadjuk neki: a teremtést, a Fiát, a Szentlelket ... hitben, imádásban s áldozatban, s tüzes martiriumos szeretetben. A teremtés s a természet szétfolyik... umbrae, imagines, s köztük a botorkáló metafizika: a megfoghatatlannak fogalmakba fogása, s aztán a történelemben a valóságos Isten: a Krisztus. Ő megcsinálta a liturgiát ... azt az egyetlent a szent keresztfán, s azt a másodikat, a történelmen végig folytatandó liturgiát, a legmélyebb imát s imádat...

Aug. 27. Ah, aki azt érti, akit az csak meglegyintett, hogy mit jelent: Deus meus et omnia.¹¹⁵ Aki a fölség villanásait vagy éjszakáit megérezte s a magasságok temperamentumát s fölemelését, az élet s érzés kigyúlásait s a mélység vonzásait, ah, akit az úgy mint fényes, kékségbe vesző s elolvadó álom megszállt, az a Deus et omnia, s akin az az effectus universitatis átnyilall, amit G. nővér érzett, s ugyanakkor a lefogott s félrevezetett teremtés csikorgását hallotta: az úgy sejtelmesen sejti az Isten-tiszteletét a levegőnek, a csillagos szféráknak, a föld rétegeinek, a tenger mélységeinek, az eltemetett évszázadoknak, az árnyékká foszlott nemzedékeknek. De ez mind csak egy oldala a valóságnak; a másik oldal a Fölségnek megfelelő Fölség, az áldozati, az imádó Fölség, az emberiségbe öltözködött legnagyobb áldozó s imádkozó áldozat s imádás, a természet csikorgását himnusszá változtató, a tehetetlenségét megváltó liturgia: a sanctum sacrificium... a hostia pura, sancta, immaculata, a Krisztus! Aki által itt tűz gyullad ki (Illés oltára)... itt kiváltódik isteni tisztelet, isteni hála, isteni engesztelés... Aki által „creas”: teremtész láthatatlan, Isten mértékeit, igényeit, fölségét megértő világot, misztériumot; „vivificas”: életet, erőt, épséget, lendületet, örömet, éneket, s ki által, kiben s kivel a Szentháromság összes dicsősége isteni stílusban s mértékben kigyullad s fogadja az imádás s áldás adóját.

Isten Istennel szemben, Fölség istenítő dicsőséggel szemben... Végtelen hódolatot szomjazó, saját végtelenségének örömetől ittasult Istenség s ez óceáni mélységeket kitöltő s kielégítő hódolat, s imádás s örvendeztetés. Sitit sitiri Deus...¹¹⁶ sitit adorari, sitit frui et ut fruamur illo! Ah, nagy szó: dignum sacrificium, digna adoratio... Ez Krisztus jelenléte az oltáron... Hic „vita est abscondita cum Christo in Deo” (Kol 3,3).

Szept. 3. Szent hónapom – melyik nem az? Aug. 31-én Máriaremetén voltam s ott láttam Pilis-hegye új profilját. Nem győzöm nézni!

„Fides christianorum, fides impossibilium”, mondja Tertullian. Mily képtelenség, hogy Isten úgy szeret, hogy emberré lesz. Teremtett s eleresztett, s mentünk, s hagyott s gondoltuk:

¹¹⁴ Ez Bergson könyvének címe; Dienes Valéria fordította magyarra *Teremtő fejlődés* címmel.

¹¹⁵ Asszisi Szent Ferenc mondása: „Istenem, és mindenem.”

¹¹⁶ „Isten szomjazza, hogy szomjazzuk Őt.” (Nazianzi Szent Gergely) – Szomjazza, hogy imádjuk, szomjazza, hogy élvezzük őt, hogy élvezzünk őbenne.

üsse kő... Jaj, pedig dehogy, más a tény. Eljött s lejött s egyikünk lett s itt élt! Azután áldozatunk lett s szenvedett s meghalt. Mi ez? Nagy felgyúlás, fölkostrás, odaadás és hév, hevület; magába akar fölvenni s azért akarja, hogy együk mi őt; ha bennünk lesz, fölperzsel. S most itt tartjuk a testét, s külön a kiömlött szent vérét, s úgy vagyunk, mint kik szent örületben járunk, megállunk, magunk elé nézünk s könnybe-lábbadt szemünket az égre emelve suttojuk: *hostia sancta, pura, immaculata...*

Ezt meg kell élni, tapasztalni; ettől kigyúlni s megint elolvadni s áttetszően tisztává, fehérrizásúvá hevülni. *Pondera aeternitatis...* az isteni valóság, a lélekre ereszkedő gondolatok száraz gallyaira? Hová tereljük? kiszáradt vízfolyások trachit-köves medrébe? Hová?! *Fides impossibilium, incomprehensibilium, investigabilium* – ha hegyeid alá kerülnek, mivé nyomnának össze? Ha tűzhányóid lávakohóiba esném, mily pernye s buborék lenne belőlem? Ha elégnék s hamvaimat az óceánok mosnák szét, mennyi kerülne belőlük, ha szétoszolnának, ide, oda?

S Istenem, ezeket a végtelenségeket szavakba foglalják a gondolják, hogy mondanak róluk valamit! Hát igen, hiszen mondanak; de mit fognak ezek a fogalmak; ha mondom: idő, tér, távolság? De mi van bennem, mikor a földet járom s gondolok arra, hogy mily távol vagyok Amerikában a Pilis-hegytől s a holdtól s a csillagoktól? Vagy ha azt mondom, hogy idő, s azután életemet veszem, a napokat, éveket, hatvanhat évemet. Hát mit főd ez a kis fődő, a fogalom a valóságból? Inkább csak rovatot jelent, amelybe a valóságot így vagy úgy beállítsuk. De aki a valóságot éli, akiben az árad s tör előre mint élet, aki nem a merev, absztrakt eligazításokat nézi, hanem a gördülő, lüktető, formákat öltő, sziszegő, lendülő, ütköző életet tapasztalja, annak az ész mint organum az absztrakciók lámpájával világít (van neki ily műszere), de ő maga s léte s élete, az a valóság, az a történés, a folyam, az áram. Azt a műszert az élet csinálta magának, lett benne, mert kell neki, jó neki; de az öntudat, az értelmes – mondják inkább – a szellemes élet tudata, az nem absztrakció. Az a tudat, amit *sensus intimus*nak hívtak, az nem absztrakció, de nemcsak *sensatio*, de szellemi aktus, mely a konkrét valóság<nak> s állapotainak tudata; annak a léleknek tudata, melynek van értelme s absztrakciója, de van más tudata. *Ha valaki erre azt kérdezi, hogy mi hát a tartalma? Azt mondom, hogy nem absztrakt nóciók, hanem a konkrét valóság*¹¹⁷.

Vivus est sermo Dei – mikor az, amit a fogalom jelez, bennem valóság, engem eltöltő valóság, bennem van, vagyis én-emmé, öntudattá, önéletté lesz, melyet élek, érzek. Mikor a fogalmak valóm tartalmaivá, önadottságommá lesznek, – nem is jól mondom, hogy azok ezeké lesznek, hanem hogy az, amit azok jelentenek, bennem mint adottság jelentkezik. *Et efficax* – mikor Isten bennem, nagysága bennem tisztasága, szentsége, szeretete bennem, tehát én valahogy; mikor ezt átélem, s visz s eltölt s ragad engem... *Et penetrabilior omni gladio ancipiti* (Hebr. 4,12).

Justus ex fide vivit, vagyis az a Justus, kiben a hit nem fogalom, de élő valóság, élettartalom, öntudatát kitöltő s azt terelő, emelő „élan”; kiben a hit fogalmi által indikált valóságok megvannak, mint adott, meglevő konkrétségek. Credere = vivere sic = esse sic. Megélni az Isten fölségét, szentségét, jóságát, nagyságát ..., (mint a hegyekét) ... megélni semmiségünk gyarlóságunkat, bűnösségünket ... megélni az imádást s a kérés tartalmait: hogy a bűn terhét elvigye ... ab aeterna damnatione nos eripi... Megélni az Istenbe vetett bizalmat, azt, hogy ő ígérte s megteszi ... s a megnyugvást ... non haesitare ... habere fidem Dei.

Szept. 26. Az Isten felé való orientálódás a lélek öntudatának egészsége s egészséges öntudata. A természetnek is kell már keresnie az Urat; nemcsak várnia a felsőbb kegyet, mely

¹¹⁷ Itt visszatérnek a székfoglaló gondolatai: a misztikus átéli a konkrét valóságot, amelyet a fogalmak csak jeleznek.

abban van, hogy a hitet mint ajándékot kapja. A természetben rejlő teológiának ki kell viágoznia, ez az energia aztán tért nyit a kegyelemnek. Valami sajátságos egymásután van az erőkből, s bár Isten nem köti magát e létrához, de úgy látszik, hogy az a dolgok rendje. Többször sírtam, hogy Isten, miért nem nyúlsz a békanyálas mocsárba s nem kavarod föl s nem dobod szét vizeit s nem kotorod ki ágyát s nem szárítod ki s azután bocsáthatsz tiszta vizeket bele; de most úgy látom, hogy a természetben lappangó teológiát kell fölébresztetni s azt, ami bennünk végtelen s a végtelenbe van bele állítva, aktuálni. Így mondja Szienai Katalin: „mibennünk nincs más végtelenség, mint a vágy s a szív lendülete”. Istennek szerinte valami végtelenképen kell szolgálnunk, mivel Isten végtelen, s a tisztelet s szolgálat módjának ilyennek kell lennie: „or vous n’avez d’ infini, que le désiret l’ élan de votre âme”. (De l’eucharistie à la Trinité. 103. l.)

Ha az ember hisz Istenben, kell, hogy mély tisztelet s hódolat s készség telítse, azután bűneinek összezúzósága s a segélykiáltás!

Szept. 26. Az Eucharisztia körül leng, hullámszik a szent öröm atmoszférája. Az a Krisztus fölényes s áradó lelkéből való; ebből a nagy himnusból, mely a megtestesülésben fölcsegett minden világon át s fölött. Az erős lét mint öntudat s a teli lét mint erő és élet úgyszólván öröm. A túlárado, a győző élet annyi mint öröm. A szebbnek, jobbnak fölénye, felülkerekedése, diadalmas térfoglalás annyi mint öröm!

Az Isten annyi mint élet, mely minden, s mint öntudat, annyi mint öröm. Örök, végtelen ujjongás – ein ewiges Jauchzen, de egyben, egy végtelen kifejezésben!

Az Ige az isteni létnek kifejezése, kiáradása s azután a mindenség s teltség indulatának visszacsapása, visszaáradása. Öntudat, mely meglátja magát s önmagát átkarolja, visszarántja s élvezi. Atya, Fiú, Szentlélek = végtelen, öntudatra ébredt s magától örömmittas lét s élet: odaadás, s visszaáradás; mint minden élet-mozgás prototípusa: distolé, systolé ... az élet árad s örömben visszaárad...

S a teremtésben Isten adja magát, kiárad s műveiben fölcsegg az isteni tetszés, az isteni öröm. A teremtés Isten képe, tehát ki van árasztva rá a szépség s az öröm! Az ember is erre van irányítva: a természetben s a természetfölöttiben az örömré.

A történelemben Krisztus a megtestesült öröm; lelke mindenből, ami munka és kín volt, kiemelkedett; ő úgy győzte fölényes lelkülettel, mindent átfogó szemlélettel, hogy látta s élvezte is az Isten győzelmét mindenben, ami hiány s nem öröm. Benne tehát a fájdalom is örömré változott. Emberi érzéseiben megtapasztalt minden diszharmóniát az Olajfák-kertjében való véres verejtékig s a kereszten való lélek-sötétedésig; de lelkének felső, szellem része, azt mondanám csúcsai kimeredeztek minden bajból s fölérték az Istenség jubiláló szférájáig. A passzió rettenetes elhagyatottságán kívül, melyet magára jönni engedett, Krisztus lelkét nagynak, kiemelkedőnek, diadalmasnak kell gondolnom, melyben minden keserűség s könny, fájdalom s áldozat örömmé, győzelemmé olvadt föl. Ő tudta, hogy minden Isten dicsőségét szolgálja, s az ő embersége koszorúját halhatatlan szépség s érdem babérából köti.

Ez a devolutio s ez az öröm lehet s legyen is bennünk. Sohase legyen a fájdalom egymaga bennünk; törjük át a magburkot: ott a fájdalom kemény héja alatt rejlik a szépség, a virág, az élet szent titka, mint mag, csira. Lelki életünk okos fegyelmezettsége erre is kiterjed, hogy a fájdalom s baj alatt s fölött s mögött az igazi életörömré tudjuk s azt a Szentlelket bírjuk, kiról az Úr: orabo Patrem et alium Paraclitum mittet vobis, ut maneat (Jn 17,16). A teremtésben föl-fölcsegg ... a léttel, a szépséggel az örömré.

Az Isten-tisztelet a nagy öröm. Milyen az óceán s az erdők s a hegylángok s a csillagos égbolt, vagy a bodros, féktelen, alakító tombolással telített felhőzet kultusza, szeszélyes, játszi tomboló, ordító, döngő bravurja az alakító géniusznak?! Ah az a bőség, az a tengere a vonalaknak, fényeknek, tükrözésnek, az a csendbe olvadó millió hang, az a lefojtott zene, s az a végtelen pihegés s vágy s az a sikolya az örömré! „Kérjétek és megnyeritek, s örömré

teljes leszen” (Jn 16,24). *Szt. Katalin: „O Dieu éternel, vous êtes un océan tranquille où vivent et se nourrissent les âmes. Elles y trouvent leur repos dans l’union de l’amour”*¹¹⁸

A zsolnárok zenéje, a citera s az ujjongó lélek ezt a kultuszt hirdetik. Szent Pál is (Fil 4,4).

Az Úr Jézus az ő örömet emlegeti: „hogyan az én örömöm teljes legyen bennük” (Jn 17,13). Azt kívánja nekünk akkor is, az utolsó vacsorán. Érezzük meg ez óriás (gigas) érzéseit; alkonyatkor is gigasz ő, felhős égen, mennydörgés mögött is.

S gondoljunk az egyházra. Ez átvette az Úr Jézus lelkét; vérévé vált, s azért énekel. Liturgiája az ünnepek fölcsendülő öröme, azokat üli, vagyis örül, bármily sorsban s sorban legyen; az ő napjai ünnepek, az ő éve ünnepek, sokszoros glóriás emlékek, hatványozott örömök sorai. El örömben.

Fiai s leányai, azok a tizenhárom próbások, azok az édesanya arcából vágott, azok az édesanya szeme csillanását szemekben hordozó igaziak örvendő lelkek. Mind egytől-egyig! Az öröm titka bennük nyilvánult. Kinyilatkoztatásai ők a mélységeknek... *Isten jelenléte... Isten bírása... s a felülkerekedő s mindent elárasztó tudat...* Ah, ezek az ellentállhatatlanok, győzhetetlenek; ezek a hódítók, apostolok, ezek az életűtörők; ez a repülő had s mosollyal s búbájjal s kellemmel győzni tudó szépség „*Ne vous affligez jamais, car la joie en Dieu est votre force*”. (Nehem. 8,10)¹¹⁹

Szept. 30. Istent minden jó benyomás, minden jótékony s fölemelő életinger öntudatában szeretjük. Szeretjük a friss, örvendező létnek érzetében, a természet szépségében, az öröm s a lendület boldogító érzéseiben, az emelkedett, lelkes öntudat ünnepi perceiben. Ez az elit-élet sejteti velünk, hogy mire valók vagyunk, hogy mily tartalmakra, mily érvényesülésekre rendelve: a szép, harmonikus, erőteljes, virágzó emlékekre, mondjuk, boldogságra. Mi a boldogság – kérdezte Serao Matild a savojai pásztort? – „Egészség, békesség”, volt a friss felelet – de felelet hegytetőkön s a napsugárban adva.

Érezzük át, hogy tudatunkba lépnek bizonyos tartalmak, élethullámok; a végtelenből jönnek, minket körülzajlanak, s ami hullámot a mi kis, egyéni életszerkezetünk, ez a kis rádiófölvevőgép, organon, fölvehet, az tudatunkba lép. Mennyi hullám, ami körülöttünk ívelődik s siklik tovább s nem fogjuk föl; de néhány s olyan, melynek hossza nekünk való, bennünk létté lesz. Istenem, amit Szent Katalin írt az Istenség óceánjáról: O Trinité éternelle, vous êtes une mer sans fond, où plus je me plonge, plus je vous trouve!¹²⁰ Ezzel az Óceánnal <szemben> áll az ember, amint az a természetben adja magát! Nekünk az is óceán sans fond; ki tudja kimérni, ki bírja fölfogni, magába venni? Megbűvölve állunk, mikor egy-egy új csoda karikára nyitja a szemünket, s a csodálkozás mint egy gátját áttört folyam özönlik ki-be rajtunk! Ah, a mi csendes jégsarki lelkünk, mikor a megszokás érzéketlenségében <áll>, mikor jég és fagy, göröngy és rög körülötte minden; de aztán megint feléje hajlik a nap s szétszedi a jeget, s beleolvasztja a tűz szféráinak titkos energiáit, s megmozdul szivárog s zsendül s ébred s fakad s éled minden; ah mikor megtelik meleggel s fénnel s mikor látni s szeretni tud – ah, hogy jön ilyenkor az Isten, a lét, az élethullám, a nagy tartalmak tárása! Mit látunk akkor meg új s mindig örök bölcsességből, szépségből, új adatokból! Isten ad s adja magát. Érezzük, hogy ő jó s végtelenül gazdag s hogy kimeríthetetlenek a lét óceánjai s az élet hullámai benne; s ki tudja, mily felsőbb s ismét felsőbb szellemek – ezek a különb fölvevő organumok – mily csoda meglátásokban részesülnek, s mily hullámok gördülnek rájuk?! Mindenki közülünk mondja el a „Cherub. Wandersmann” strófáját magának önmagáról: Du sollst die Sonne sein, du sollst mit deinen

¹¹⁸ Örök Isten, te nyugodt óceán vagy, amelyben élnek és amelyből táplálkoznak a lelkek. Ott megtalálják nyugalmaikat, a szeretet egységében.

¹¹⁹ Prohászka franciául idézte Nehemiást: „Ne szomorkodjatok, hiszen az Úrban való öröm az erősségetek!”

¹²⁰ Ó örök Háromság, feneketlen tenger vagy; minél mélyebbre merülök bele, annál jobban megtalállok.

Strahlen das farbenlose Meer der ganzen Gottheit malen¹²¹. Te vagy az a fölvevő készülék, neked kell a végtelen egyszerű, teljességes lét kiadásait a szem bűvös idegzetén, a fül csoda érzékenységén színpompás, harmóniás világgá változtatni.

De tovább, Isten többet adott; magába az emberi lélekbe, a mi szellemiségünk szférájába új, felsőbb kiadást teljesített. Finomabb s gazdagabb tartalmakat teremtett. A lelket hangolta föl s ideális fényekben mutatta meg magát s a szívet fogta meg s telehintette magasabb s természetfölötti tüzekkel. Ő a kereszténység mentalitását s érzésvilágát teremtette meg, s mint ahogy a napsugárban fényeket s színeket adott s a tüzéből ízeket, illatokat, formákat, édességet, mézet, s élvezetet pattantott elénk s megtöltötte azokkal a szemet, a száját, a szívet: úgy ebben a lelki világosság árjában s ebben az égből hullámzó érzelmi tűzben új világot, a természetfölötti rendet teremtette meg. Itt is van öntudat, tartalom, lendület, érzés, tűz, szeretet; s ezt úgy jellemezzük, hogy Isten részeseivé tett végtelen tökélyű életének s a teremtményt, az embert a fogadott-fiúság gazdagságába, éneklő, győzelmes szeretet-öntudatba állította bele. Amit itt nézünk, az nem hegy, tenger, nem csillagos ég, nem holdvilág-árok, nem májusi harmatos reggel, hanem emelkedett lelkek, lélekkiadások, lélekkinyilatkoztatások, léleklendületek, léleknemesség, lélekkristályosság és mélység, lélek-gazdagság folyamai; s amit hallunk, azok a szeretet himnuszai, a megtépett s kegyelembe fogadott lelkek nagymiséje; orchestron, melyben az érzések minden hangja egybefoly; s amit ízlelünk s szeretünk s amit szeretve szeretünk s amitől gyulladunk s ami elragad: az a lélek tiszteletének, hálájának, hűségének lobogása, égbenyúló lángok suhogása... Szép, szent, gazdag új kinyilatkoztatás s befogadás, kigyulladás – új világ!

Ezt a világot a szellemi szférában Isten adta, ráadásul a másik fölé; s úgy adta, hogy több s nagyobb szeretetből szakadt ki belőle.

Ah, természet<nek> sötétségéből s semmiségből előhívott szikrás és fény- s tűzáramos, láthatatlan kis pontokból hegyekké formált s óceánokban hullámzó s égboltban új világok tüzesejében világító világa, szép vagy, csodállak! Te vagy az Úr királyi palástja; de ha a Teremtő arcába nézek s a természet fölött kiáradó szellemiségbe s lelkiségbe tekintek, próféta vagyok, ki világ fölött új világot s az elragadó szépség rónája fölött külön szellemi szépségek, alakok s egyéniségek s belőlük kiáradó lelkiségek óceánjait látom. S ezekben az óceánokban, rajtuk, áramaikban emelkednek föl a lelkek a kettős teremtés, a természet s az isteni élet – kegyelemnek hívják – Urához. Ezekben a fényáramokban villan meg az Isten; meglátjuk őt s ezeken a tüzekben gyúl ki az „istenült lelkek” szeretete. *C'est à sa lumière que vous m'avez fait connaître la vérité. – Vous êtes le bien suprême et infini... Bien au-dessus de tout Bien! Bien, qui fait la félicité!... Beauté qui surpasse toute beauté. Sagesse au-dessus de toute sagesse!*

Dans l'ardeur de votre amour vous vous êtes donné aux hommes! (De l' Euch. à la Trinité, 129.)¹²²

Nov. 9. Miért nem állhatna itt egy fényes, mesés, Grálvárokra emlékeztető templom? itt a mocsarak közt, a csigabigás sárrét peremén? Hiszen állt is már itt ilyesmi, szép, fölséges építmény! itt hajolt meg alázatban Isten fölsége előtt a művészet s a szépség. De hát azt nem tehetem, nem tehetem, nem futja a pénz. Más azonban tehetek: mit? tüzet rakok az Úr Jézus oltárán, tüzet lélek, szív erdőiből, tüzet terebintus- s olajfákból, tüzet illatos cserjékből, kéjes, földet átnyalából s égre csapó tüzet; lángokat, kacagó, táncoló, harsogó, villogó lángokat, s szellemek, szerető lelkek érzelmei e lángok. Ah, azt tehetem; no, enyém a világ!

¹²¹ Napnak kell lenned / Sugaraidal be kell színezned az egész Istenség színtelen tengerét. (Angelus Silesius)

¹²² „Az ő fényénél ismerttetted meg velem az igazságot. Te vagy a világosság minden világosság felett. Te vagy a legfőbb és végtelen jó. Minden jót fölülmúló. Jó, amely boldogít! Szépség minden szépség felett! Bölcsesség minden bölcsesség felett. Szereteted hevében magadat adtad az embereknek!”

Nov. 10. Többször fölvetődik a gondolat, beszéd közben is: a hegyek ... nincsenek; nem mehet föl a hegyekre... Ah, Istenem, hegyek? Az Isten magaslatai vesznek körül, végtelenbe nyúló hegyek, szakadékokkal, örvényekkel, fenyvesekkel. Csak úgy tornyosulnak egymás fölé... Ah, ezek az óriások, a nagyság, moles, a hatalom szimbólumai! Itt vannak az én hegyeim: itt van az Oltáriszentség, Isten valóságos Krisztus, a kenyér helyén ő maga; itt az ő életének flórája, itt a szépség s az illat mámora, itt a bűbáj, a pompa entuziazmusa, ami úgy ki van öntve egy virágzó júniusi vidékre, s amit föl kell ébreszteni, hogy öröm és dal és elragadtatás legyen. Itt a fák bokrétaí s a bokrok zöldfényes paravánjai mögött az élet s az öröm angyalai; ingerkednek, hivatgatnak; kézenfogva húznak: gyertek, mi vagyunk, nézzetek a szemünkbe halhatatlanság átélt kis lángjai – ah, igen, pislogó, kialudni készülő lángok. Uram, Uram; Istenem, hegységem, hegyláncom; magasságom; alta ara az oltárom! a megsemmisülés liturgiájával, önáldozásával szeretnék imádni; a hit s az életfolyam fenékgig kiüresítésével, fenékgig, feneketlenségig akarnálak áldani. Csodállak s kővé merevedem, élő, őrző kőszobroddá – egyet tesz: néz ... néz, egész lénye a nézés, a látás; másra nem jut, már egy gondolatra sem... Nem, ne is legyen; hisz a gondolat, az emberi; de a csodálás, az az emberinek fölfüggesztése, mikor csak az isteni foglal el mindent... Azért Domine, Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum – tu ipse, in universa terra! Kiömlöm mint a víz, s fölszív a föld, a világ mint esőcseppeket az országút pora... Uram, ez az én liturgiám... Nem bírok veled, s mégis birkózom veled; birkózom, mert te nem ereszesz el engem, te, a végtelen nagy szerető Isten... Hát rád omlom, kiömlöm – te szívj föl engem magadba, életedbe, boldogságodba! Ah, örök élet, *olyan nirvána féle, de tudatos*, a véges kis valaminek végtelen attrakciókkal elragadtatása abba, aki Valaki és Minden. Imádlak, Uram! Ah itt vagy hát hegyem, hegyláncom, napsugárban, az ég gyönyörében, a minden szép entuziazmusában fürdő világom. Itt vagy hegyem s ezüstszalagokban, aztán vígan szökellő, morénás sziklákön mohos palástokat dagasztó áramokban elsikló kegyelem-patakom, Tarpatakom, szépem, malachitos uszályokban királyi palástodat kibontó bűvészem, Uram, te tudod, hogy szem és szív vagyok – tele veled!

Nov. 28. Hálából az őrangyalnak! Tegnap este még asztalomon láttam egy karácsonyi kéziratot, azután kerestem, mindent szétszedtem, de hiába, akárcsak a föld nyelte volna el. Hol van? Nagyon rosszul hat lelkekre a keresés, s a szám íze is rossz lesz tőle. Ma reggel megint csak teszek-veszek, nézek, de hiába. Azt mondom ekkor magamban: „De kedves őrangyalom, legalább ilyenkor tégy nekem jó szolgálatot. Hiszen úgy tisztetem, szeretem, áldom a „felicis ignes”, a szellemeket; úgy szeretem a szépségüket – Cecilia angyalát! Erre kihúzok egy fiókot, melyre nem is emlékeztem, hogy néhány nap óta nyitva volt-e, s ott látom a kéziratot... Ah hála, angyalom, mindjárt imádkoztam is. De egy érdekes élményem volt ezzel. Mikor láttam az iratot s megéreztem, hogy angyali kegyelem, ez úgy tűnt föl nekem, s az volt az érzésem, mintha valami nagyon nagy mélységből jönne, vagy ha magamat lent nézem, hát valami nagyon magasból. Épen csak hogy valami fáradt hullám loccsanásaképen... Isten, szellemi világ; ah, az az a másik világ, az a messzi világ. Vannak kapcsolataink is, de rendkívül messziről hallatszik, mintha telefonon üzennének valamit a holdból. Imádlak, Uram, angyalaidban; imádlak végtelenséged e teremtett szépségében; e napsugaras, erős friss élet harmóniáiban. Ah! Uram, köszönöm. Amen!

Dec. 2. Tegnap voltam Tatán, ahol 300.000 köbméter víz buggyan föl naponként a triaszi s liaszi mélységekből. 300.000 köbméter! Fölkiált csepp lelke ennyi tömeg láttára! Nem szent-e s titokzatos e hely, ez a föld s a mélység? Nem csodások titkai s a vizek útjai? Azután Walter J.: Isten nagysága a természetben olvasom, ha parányiakká olvasztjuk a csillagokat s távolságaikat, úgy hogy a nap egy jókora gömb, azután egy-két méter távolságba gondoljuk a földet, a bolygókat, mint mákszemeket s borsókat s ribizkétet, s azután az első álló csillagot képzelnök el hasonló méreteken, hát az már nem 1–2 méterre, hanem 3000 km-re, tehát valahová a Kaspi-tenger tájékára esnék.

Ah, nagy, nagy az Úr, a seregek Ura Istene! A legmélyebb imádásban az exinanitioig kell mennünk, s akkor is nincs arány! Nincs arány! A fölség tiszteletén fordul a lélek egészséges vallásossága s áhitata. Semmit sem igényelni, joggal, érdemmel megtámogatni, elvárni, követelni ... a megsemmisülés, a semmiség levegője, a szférák fölötti mélységek csendje, az exinanitio s a silentium a fölséges Istenhez kapcsol. Nézem titkaidat, utaidat, műveidet; nézem az éjtszakák lángnyelvét; az ékesszóló, orkesztrális silentiumot... Domine, Domine ... rex coelestis... Belenézek a föld kérgébe, az építménybe, e számíthatatlan évezredek megkövült folyamába, vagy a tatai törések ügyeletes, szorgalmas szivárgásaiba, csörgedezéseibe, kis kataraktáiba; vagy a most csendes tufák száraz meztelenségét mézem, a vízzsülött, régen öntözött nimfa-padokat! S úgy elszáradok, s oly kicsi leszek, s ez érzésem az albám s a tunikám s a stólám, s e gondolatok lángjelek s cikázó fények. Ah, öröklámpája az Istenségnek, sötétség, sötétségek éjtszakája – mit csináljon a kis szentjános-bogárka itt, mit csináljon? Ah, viselkedjék stílszerűen, s ahol az éjtszakák a gyertyák, s a sötétségek a napsugarak, oltsa ki kis lámpáját s ne akarjon tudni s látni, hisz nem bír vele; hanem tiszteljen, imádjon, hódoljon. Nem való ide szem s látás, rossz helyen applikálnók az absztrakciókat; ide az élet, a lét, a mélység, a végtelenség megérezése kell. S ne szóljon, ne neszeljen, ne csikorogjon, s ne morogjon, s ne nyögjön <ott>, ahol a silentium az Istentisztelet orgonája.

Érted ezt a stílust? Úgy-e, hogy más világ? Alles Vergängliche ist nur ein Gleichnis...¹²³ Jelek... világosság... sötétség... Ah, a világosság édes-keves a világban s a világűrben, hanem uralkodó hatalom a sötétség: az Istenség dómja, királyi palástja, s oltárának gyertyái a lobogó éjtszakák. Ezek azt huhogják belénk: Nagy, nagy, nagy... fölség, fölség, fölség ... végtelen, végtelen, végtelen ... telve az ég s a föld az őt takaró sötétséggel! Dicsősége ugyanis legnagyobb, ha megvakít: „Léted világít mint nap, de szemünk bele nem tekinthet”. Ah, én édes éjtszakám, én liturgiám, az én, örök fényektől megvakított lelkem sötétsége; én liturgiám; én dómom s oltárom, én örök lámpáim: fogadd hódolatomat. Akkor látok valamit, ha nem tekintek feléd. Tudom, hogy ezer éjtszakák fénysugár vagyis emberi gondolat át nem járt rétege takar. Ezer méteres triasz-liasz sziklák sötétsége néz le rám, hódolatomra, alázatomra; önmegsemmisítesem zsoldárait hallgasd! Villog, villog egy kis reflexió gyertyafénye, s utána végtelen sötétség ... megcsendül a hódolat kis kápolnás csengője; azután csend ... csend ... végtelen csend... Uram, léted egy-egy éjtszakája az én gyertyám, azt gyújtom meg s elmerülök benne ... s ez éjtszakában kinyíló virág az én imádom! Akinek virág kell, nem hord rózsaberket; a látni vágyó napba nem tekint. Így imádlak, ezer s millió éjtszakák éber tudatában! Így semmisülök meg s még folt sem vagyok e szintelen vakságban. Majestas Domini in nebulis!

Dec. 13. Nagy szív, nagy lélek, ahhoz millió kell – talaj és klíma, no meg az isteni mag, a nagy hivatás expanzivitásával. Nem fejlődik ki a lélek, ha macskazugolyos nézetek és kényességek közt tengődik – ahogy az élet nagy pulzusát nem érzi, ki a trencsényi kis faluban, széljárta, vesszőfonatos s sárral kitapasztott galibában születik, ott él és meghal. Hej, ha a hadak útján járt s a föld s a világtörténet leheletét s a fogalom ütőerének löktetését megtapasztalta volna! Van sok ilyen előnytelen elhelyezkedés – magok a tövisek közt.

Arra kell iparkodnunk, hogy az Isten világosságának, a verőfénynek s a pünkösdi égi fuvalomnak kaput s ajtót nyissunk; s azáltal a legistenibb indításoknak s hangolásoknak kitegyük... Szabadon, szabadon, bizalommal s vágyódva!

Igy pl. a szentek közösségébe vetett erős hit a Krisztus testének erős pulzusát érezteti meg velem. Ő a fej s én is a testben test; s a vére lököt bennem, s a nagy közösség öntudata az élet, a lélek térfoglalásának vágyát érezteti meg velem. Tegyek róla s imádkozzam – ezért is,

¹²³ „Minden múlandó csupán csak hasonlat.” (Goethe)

azért is: a megholtakért, az élőkért, akik elém s utamba vetődtek. Hah, hányan vannak s mily élettelenek! Mily távol a krisztusi élet melegétől, a lelkeket fölépíteni tudó vér szférájától! Hány vörös vértestecske van? öt liter vérben billiók. S ha egymás mellé tennők lapjaikat, kitennének 3250 négyzetmétert, több mint egy kat. holdat! Hát a Krisztus misztikus testében mily életáramok, mily építőerők, mily elevenítő megújítások! Csak bele kell állnom, s megéreznem, hogy én is vihetek éltető elemeket; hogy tódulhatok be és föl és le s imádkozván sokakért, Krisztus meleg életének hullámvázát érzem! Egy anya levelet kapott a harcterről: sokakat látunk imádkozni: Mama, maga erre nem tanított, s mi nem értünk hozzá! A fiúk elestek. A mama kétségbeesett, aztán szanatorium és tehetetlenkedés. Most buzgó katolikus, s ugyan miért? mert fiaiért imádkozhatik bizvást. Ezt itt kapta.

1925

Febr. 5. Agatha, soror gloriosa ... agonem Domino commendans... dulcis flos! Gondoljunk bátran a szent kereszténységre, hogy az mit mond, mibe állít bele. Gondoljuk utána merészen, amit úgy gyermekarccal s szemmel mond. Hát többet mond, mint amit az ázsiai s hellaszi szép álmok s félrebeszélések mondanak nimfákról, driádokról; többet mint a mesék virágokról s csillagokról; többet mint amit a görög filozófok, Anaxagoras s Plató s az ős Pythagoras a muzsikáló számokról, mértékekről s azok megszemélyesítőjéről, a muzsákról s a delfi templom érclapokkal födött tetején s mit? Hogy Isten emberré lett s hogy mint csecsemő szüztől született, s angyalének hirdette, s csillag gyúlt ki s vezette hozzá a napkeleti bölcseket. Azután egy nagyszerű lelki kitárulás: éthosz, irgalom, szeretet; parabolákból kitörő fénynyalábok, Isten országa; sok csoda; de az élet telve erővel és lélekkel, férfiasággal és jó érzéssel; s azután egy rémséges halál, a nagy ellentét, a nagy ellentmondás, a lefojtás, a letörés, a vég, s azután megint új kigyulás – halálból, sírból, sötétségből új szent éj. Mielőtt pedig elment, perpetuálta, folytonossá, jelenlevővé tette köztünk létét az Eucharishtiában, s tekintélyét s áldozati akcióját az egyházban. Hát nem mesés, nimfás ez mind? Sőt több!

Ime az örök misztérium s a végtelen s az örökerős, szép, tiszta valóság igaz kinyilatkoztatása. Azok álmodoztak s egyes szimbolumokban tapogatóztak. Ők is misztériumot láttak: a lét, az élet, a tarka valóság, az öntudat, az örök vágyak misztériumát s azt alakították.

Megszűnt-e a misztérium? Nem énekelnek már nimfák, múzsák a berkekben, nem kandikálnak ránk forrásokban? Megszűnt-e a szférák zenéje, vagy nem mélyült-e ki inkább? Vagy nem nőtt-e meg a csoda? a végtelenség fönt s a mélység az ionok s az irradiációk anyagtörvényében?

Bizony, ha gondolkozom, hogy sötétül el világító éjtszakába a fogalmak állványain bolygó kis fény, hogy lazul alattam a talaj, a kapcsok engednek, a csavarok görbülnek, a mestergerendák kilépnek csapjaikból ... akkor körülnézek! S a tények, az élet áramában keresem a segítőt: a pozitívet ... „az Istentől igazolt férfit”; (ApCsel 2,22) „mivel napot rendelt, melyen megítéli a világot azon férfiú által, kit arra rendelt és igazolt mindenek előtt feltámasztván őt halottaiból” (17,31.).

Ápr. 26. Ma megyek Szolnokra: Istenem áldj meg! Ma nagyon megkapott Da Ponte: „Con che mi rincorrerò a confidare in Dio, benchè sia io stato gran peccatore, disponendomi colle orazioni e col fervor della vita à ricevere i suoi doni”...¹²⁴ Mi vár rám? sőt mi áll előttem: a Krisztus misztikus testébe belekeresztelt s Szentlelkével megitatott hívő előtt, akiért Krisztus a keresztfán meghalt, s ki e legnagyobb tett s Isten-kiáradás által engem lefoglalt? Itt állok az Oltáriszentség fölséges realitása előtt... Ah, hogy ez res et realitas legyen, az a hatalmas, erős, bensőséges Istenjelenlét! Ez donum Dei; ezt megélni, ebben fölszívódni, ezt tapasztalni! S mi vár rám a föltámadásban, s a halálban, a fölszabadulásban, ez új nyitányban! Ah, zene-nyitányok, hangok remeklése és ünnepe és kigyulása és sziporkázása! Imádok ... ünneplek ... s diszponálom magam colle orazioni; tüzet gyujtok és nézek és sejtek és átolvadok; szóval feszülök és nyúloom. E col farvor della vita... a háborgó, dadogó és bugyborékoló élet...

Máj. 22. Ó én szent könyvem, kinyitlak s rád lehelem a lelketem. Lelketem, mely a lelket keresi, az édes, erős Szentlelket, aki úgy jár és bűg és zűg és gyujt. Isteni Lélek, hol jársz? Ki becsül téged úgy mint én? annyira? Ki tart rólad oly sokat mint én, akár a csillagokra, akár az

¹²⁴ (Amivel) Istenhez fordulok bizalommal, jóllehet nagy bűnös voltam, imákkal és buzgó étellel készülök fel ajándékai befogadására.

útszéli árokba nézek ... az én ambuláns patikámra? S mivel nem mondhatok erre nagyobbat s nem érezhetek megisztelőbbet, hát mondom: itt vagyok, elmegyek hozzád, hogy meglássalak! Ott majd kitöltesz s betöltesz neked-valóbban? Itt nem birsch velem; azaz én nem birlak el téged. Sár és agyag vagyok ... útkaparó s péklegény nemzetség úgy a múlt század 30-as éveiből?! Édes Lelkem, egész lényemmel imádlak s vágyom utánad!

Jún. 3. A görög szavakba rejtett filozófia. Főleg amit tegnap olvastam, a metarrüthmidzein-t; *Szt. Chrisostom szerint Isten kétfélekép teheti: elváltoztatja a természetet vagy energiáját.* – *Alex. Kelemen:* hé didakhé metarrüthmidzein ton anthrópon [Tanítás az embert átalakítja] (*Strom.* IV. 23.) Ugyanilyen a metaskeuadzein <átöltöztet>, metaballein <megfordít, megváltoztat>, metaskhématidzein <átalakít> = elváltoztatni. *De a legszebb a metarrüthmidzein* azt mondanám: más mértékre, más taktusra hozni. Igazán azon múlik. Magnetizálás abban áll, hogy a vastömecek más rendbe, a villamos áramok árcai mértéke szerint helyezkednek el, azért kapcsolódnak a sarkcsillagba. Nekünk is a krisztusi rhütmos [ritmus] szerint kell rendezkednünk. Ép olyan mély az anastoikhein = egymásután állni, újra állni: anastoikheioumenoi = reelementati (stoikhos, elementum). Talán a zene, a rithmus is azt teszi: metarrüthmidzei tén psükhén <átalakítja – áthangolja a lelket> csodálatos befolyása a zenének, a szép ritmusnak a lélekre ... magnetizál = rendbe hozza a tömeceket, hogy a folyamok s áramok átvonuljanak rajtunk. A lélek átlag sok zavarnak van kitéve; a próféta Elizeus is fölindulásában előbb énekest kért, aki melódiájával rendbe hozza szétszaggatott lelkét.

Júl. 19. Jézus Szíve: szimbolum, Isten-alkotta relief. Én is úgy állok itt, mint Szent Pál: tremens ac stupens... A nagy kinyilatkoztatás-émlékeztető jel, az örök szeretetnek, a földre vándorolt Istennek sorsát szimbolizáló kép, mű, alkotás. Ez is olyan mint Betlehem s a kereszt... A XVIII. században való meglátás! Ez a meglátó, Szent Margit is „tremens ac stupens”, s mi is...! Itt tövisek közé került s sebes lett a szív! A szeretet! Ime a lángok a csipkebokrok erdejében ... a föld, az erdő, a tövises erdő, s azok itt járnak. A tövis-erdőbe tűz kell, a szeretet; az nem égeti el a töviseket, hanem győzi őket. A földön ez a lélek beöltözése: tövis és láng. A tövis itt terem, a láng lejön.

Szent Pál sötétségét, konokságát, vakmerőségét, bűnösségét, szóval éjtszakáját az égi tűz fölszakította s belevillámlott lelkébe ... tűz! Láta az ő világát összeroskadni, s mintha szalma volna, fölperzseltetni, perjévé válni, semmivé. Ahogy ő gondolta...! Ah, Uram, ahogy az ember gondolja?! Mit jelent az? Mi a garancia? Hogy kellene várnom a fényeket felülről, mikor itt lent, a tövisgondolatok erdejében járok?! Ez azt, az ezt gondolja; az egyik így, a másik úgy. Mit nyom az a latban? Ah, az emberi gondolatok töviserdeje ... s hány akad bele s elvérzik. S ami szintén kár, hiányzik a töviserdőben a szépség. Ezek a gondolatok szúrnak, böknek, véreznek, de nincs virág rajtuk. A természet ereje tövissé alakul. S a másik tövis a szenvedés, a kín, a baj – ah, mily töviserdő. Ne okoskodjunk, hogy miért, minek s hogy hogyan engedheti ezt az Úr? Semmit! Hanem tegyük róla, hogy a tövis közt tűz égjen: szeretet! „Én nem okoskodom – mondta tegnapelőtt gr. Z. M. felesége, – hanem azt teszem, ami neki jó és kedves”. Istenem, tövis hogy ne legyen, az nem lehet, de hogy több s nagy szeretet legyen s hogy az ember ezt értse, s hogy magát ez értésre s átérzésre s a szent szeretet hivatása megértésére méltóvá tegye. Hogy ezt a misztériumot értse: a tövist s a tüzet...

Sokszor álmélkodtam a damaszki kapu előtt én is, s lettem „tremens et stupens” világok összedülésén, megsemmisülésén, összetört remények s emberek kihalt fényeinel, elmult világok békaegérharcainak szemléleténél, alávalóságok, tobzódások kihült krátereinél, milliók vére s rothadása bűzében... Van itt értelem? A tűz, mely ég és világít, irracionális, a szeretet az. A sok érthetlenségbe bele van állítva egy új elem és erő, a szeretet. A racionáció, az okoskodás tövisbozótban akad meg; de segítségül jön a tűz, a szeretet. Arra felé nem hatolhatunk előre; az olyan mint a „Berg Kemel”(?) Belgiumban vagy Verdun a poroszoknak; nem lehet előremenni erre felé; de legyőzni új hatóval lehet: a szeretettel.

Istenem, tégy méltóvá engem e nagy tetre, arra, hogy igazán szeressek! Az én világgyőző tettem!

Okt. 18. Nem lehet eléggé tudatára jutni a realitásnak, a valónak, az életnek. Az úgy van, hogy elkruzsztásodik, megkérögül mint az aludt vér! Az aludt élet is olyan mint az aludt vér: formát ölt, nem, folyik s már nem vér. Aludt vér nem vér; aludt élet nem élet. Csak az élő élet = élet. Az élő élet pedig élet, élés, akció, mozgás, érzés. Magasan fogalmak, kérgék, formák fölött: az érzés! A fogalom a megaludt érzés, a megaludt élet, úgy értve azt, hogy mikor az élet pl. a vallásos, igazán élet, mozgás és érzés, igazán mozgató, hevítő, kitöltő élettartalom, mit megérezünk s mi boldogít, addig tele a lelkünk vele, s tapasztaljuk, erősödünk tőle; ez a meleg, bensőséges, áramló valóság fogyhat meg: lüktetése lassú, lágy, gyöngé, kihagyó, s végre megszünhetik, s akkor marad még a fogalom, az ismeret, a száraz forma...

Az már nem élet. Ha összehasonlítok egy lelkes noviciátust s átlagos uraink egy-egy kaszinóját, mely szintén a tekintélyek híve, a nagy keresztény hitből: itt megvannak a fogalmak, ott az élet... Az intelligencia lelki életének ez a processzusa: megaludni, a lüktető, hevülő, boldog élettudaton s Isten-kapcsolatokon túladni; ha nem is teszi készakarva, de külön figyelem s beosztás s kultúra nélkül okvetlenül beáll a hűlés, az áram-lassulás, az élethaldoklás. Megmaradnak fogalmaik...! S ezek nemcsak aludt életformák, de akadékok, koloncok, mert életnek látszanak, pedig nem azok. Sőt veszedelmek, ha folyton sürgetik a tiszta fogalmakat, precíz ismeretet s azt gondolják, hogy ezzel meg van adva az élet. Nincs megadva, sem mint meleg, erős élettartalom, sem mint hatalom, erő és morális.

Vonzások, mozgalmak, hatalmak, lendületek kellene, véráramok, alkotó, alakító folyamatok, gyakorlat s akció kell. Élő, lüktető, eleven, folyó vérár kell.

Csodálatos, hogy hogyan indul meg a vallásos életben a jeges, merev fogalmak mellől s körül s alatt új életfolyam. Valami új megérezés fakad föl valahol – ez mindig a lelkes, szerető élet talaján, a szentekben; s az a megérezés belecsap a meglevő fogalmi konstrukciókba, s azok újra kigyúlnak s vezetnek; azaz hogy azok a régi helyükön maradnak, s az élet váj magának új árkot s gyújt ki a fogalmi rőzsékben új tüzet.

Ettől vannak azok a nagy meglátások, a komolybavevések, a valóság következetes áttétele s átvitele az akcióba. Ilyesmi történt a XIII. században. Addig a nyugati egyház, mint ezt a keleti mai napig teszi: az Eucharisziában a kenyeret, az áldozatban való résztvevést, az együttérzés s együttélés kenyeres testvérületét, az egy oltár s egy áldozat s az egy asztal és egy kenyér rendeltetésével s az étel s az evés föladatával, beállításával; azt venni, abból enni, az áldozatban résztvenni kell, s erre volt berögzítve: amit Pál apostol mondott, hogy Krisztus a kenyeret vette s mondá ... s magát kenyérül adta. A kereszténységnek áldozata s oltára van, s valamint mindenkinek Istent imádni, őt szeretni s azt az áldozatban kifejezésre hozni kell, úgy kell mindenkinek e kenyérből enni. Ez a kenyérfelvétel s kenyérvetés oly természetes mint a miatyánk, mint az ima s az Istenszolgálat. A kenyeret el is lehet tenni, ha marad az asztalbontás után; azt el lehet vinni, abból ha kell megint, adott alkalommal enni lehet. Ime a fölséges realizmus: Krisztus valósággal, de mint áldozat, mint kenyér és bor, a hívek áldozata és étele.

A másik óriási realitás: a valóságos Krisztus e fogalmakba volt lekötve; azokon át nézte, hitte s kezelte őt az egyház. Történt aztán, hogy a hódolatos, tiszteletes és szerető megérezés megeredvén úgy tett egyszerre, mintha újat látott volna meg, mintha egy óriás hegylanc dobbant volna s egy feneketlen mélység nyílt volna meg előtte. A nagy realitás új megérezése, a vele való kapcsolódás új kitapogatása; új, felcsapó áram, élet, öröm, boldogság, diadal...

Lelke előtt kitérült az égbe nyúló realitás, a valóságos Krisztus, az élő, a köztünk sátorozó, velünk érző, munkát áldó végtelen élet kiadása. Mint a mennyben dicsőséges fátyol nélkül, itt ugyanaz a dicsőséges, élő Krisztus lefátyolozva; de itt van, ő az. A kenyér színe a takaró. Ha a takaró mutatja is intencióját s hogy álruhában s inkognitóban van itt s nem a dicsőség villámlásában, de az őt felismerő községnek ez óriási erővel markol a szívébe s

érzéseinek új megnyilatkozásait követeli. Észre kell vennie a nagy jelenlétnek adoráló jelentőségét; az ünnepi csendet, az imádás, hálaadás perpetualizálását. Megriadt a krisztusi magánytól, az érző, szerető szív kapcsolatainak hiányától. Eléje léptek, hogy a titkosan se valósággal jelenlevő királynak udvartartás jár, szolgálát, szeretet, viszonzszeretet. Fölcsendült a szívekből egy szent öröm; kitört ... s ünnepelni akart, folytonos nagy, boldogító ünnepet. Ő van itt, trónra kell emelni, az oltárra tenni, arany, ezüst, gyöngyös, drágaköves, gyertyafényes, virágos mezbe foglalni!

Ő van itt; s most az történt, hogy a kenyeres szakramentum, melyet vászonba kell takarni s eltenni az éléskamrába, most a titkos, győzelmes szeretetnek s a minden akadályt legyőző isteni jelenlétnek, az elszakíthatlan édes kapcsolatnak lett szent titka. Nemcsak kenyér, melyet eszünk, hanem fölséges valóság, jelentős egyéni viszony, s az egyéni jelentőségen túl az egész nagy misztikus testnek, a testnek a fejfel, a fejnek a testtel való kapcsolódásának szemellátható szimbolizálása. Krisztus van itt; velünk van, s az csodálatosan öntudatunkra hozza azt, hogy az egyház s Krisztusa, a testület és a feje a szent egység s összetartozás ünnepét üli, abban folyton él, azt élvezi.

Igy indult meg az egyházban a XIII. században az Oltáriszentség imádása; így jutott a kenyeres szakramentum az éléskamra szerénységéből a templomok központjába; az oltárszekrény ünnepi sátrába. Így emelték ki Istentiszteletekben az Ostensorium trónjára, így vitték utcán, téren végig, s ülték a szakramentummal járó hódolat ünnepét. Az Oltáriszentség e liturgiája új epifánia lett; öntudatra jutott, Jézus lépett bele mint közeli Isten: „Deus appropinquans”.

Dec. 8. Hogy a Szent Szűz mit kért volna Istentől, ha mielőtt volna, a hivatásból, a nagy vonzásokból, az örök tervekből, az Isten Fia eljövételének s kellő fogadtatásának a gesztusából vennők szavát: biztos, a szeplőtelen fogantatást kérte volna. Lelkem tiszta, édes, meleg, egészen tiszta, átistenült legyen... Ah, mit tegyek, mit készítek az Úrnak, mit? Magamat... Magamat? Úgy, úgy, mint ahogy neki tetszenék legjobban? Úgy-e, úgy...?!

Istenem! Hát így közeledett s intim lett s övé lett. Így az Isten Fia, a Logos kívánt [?] lenni vérrokon, vérközösségben lenni ... az érzelmek, az ösztönök, a vér ... számító tapasztalatokba belenőni akart ... Intimusunk. Fog [?] ... Amit csak Isten tehet, egy személyben ... bensőséges egységben ... egy lesz közülünk, aki volt... S mi ez? Alles Vergängliche ist nur ein Gleichnis?!

Ez is csak szimbolum. Hisz mi közelebb vagyunk Istenhez. Intimebbek mint Atya és Fiú, anya és gyermek, férfi és nő szerelme, barátság ... bensőség, hűség... Mint a Szeplőtelen vonzalma, a fölség varázsa. Mint minden érzés és élvezet és öröm ... intimebb ő nekünk. Ezek a szimbolumai a mi közösségünknek ... a mi függésünknek... Baléje szakadásunknak, folyásunknak. Ő az ősök és a cél ... a vágyak fakadása s azok szent szeretetben koronázása...!¹²⁵

Az övé ez! Isten a szeretet... Diligis omnia, quae sunt... Deus creando exstasim passus est... De azután kifejtette s kibontotta azt az ősi szeretetet. Fölgöngyölytette azt a végvásznat a créatióban... Szeretett! Azután e créatióba lépett: szeretett... Nagyon fokozottan... Úgy szeretett... Hogyan? Úgy ... annyira, oly kimondhatatlanul, oly örvényesen[?], hogy maga is ember lett: de ezek magmutatások: „Úgy szerette Isten a világot...” (Jn 3,16)

De ezt megmutatni a maga valóságában itt nem lehet. ...[?], hol belénk szakad. Tehát az a minket magának lefoglalni akaró, az a radikális ősszeretet, ezekben a szimbólumokban szól hozzánk ... jelekben. Ez lesz nektek a jel... Ez egy faszcináló jel ... ez meghódító jel ... ez alkalmas, hogy szeretetre gyűljanak, gyullasztó jel ... ez leköt, elbűvöl; ez Istengyermek, a kedves Fiú, Istenfia s emberfia ... a kezdet, a mindig érintetlen, szent bűvöletével. Itt is

¹²⁵ Az előző két bekezdés nehezen olvasható, néhány szót nem tudtunk „megfejtetni”. Még kevésbé olvasható az a négy sor, amelyet Prohászka az előző bekezdés eredeti sorai fölé írt nagyon apró betűvel.

mondhatom: Deus exstasim passus est incarnando... Magánkívül lett ... önmagából kilépett: „Qui cum in forma Dei esset ... exaninivit...” Fil 2,7)

Érezni kell a vonzást ... a kihívást. Exstazis exstazist szül. Ő vonz e formájában, mondanám e forma alatt. Ezek organumai ... művei, magukban remekművek, de organumai és erőapplikációk ... emeltyűk, csigák.

Tovább megyek; ez az egész Úr Jézus, az ő szeretetreméltósága, szép lelkének kiáradásai, kivillanásai s az egész forma servi, plena gratia... Azok a csendülések ... kiédesülések ... parabolás megzenésítések. Nemde [?] fogások, mondások ... édesgetések ... vonzások.

Amikor el akar menni a nagy extázisba, a szenvedésbe, hogy mindenkit magához emeljen s leszállva a mélybe mint hatalmas lendületű sas kiragadja s kihozza a kárhoztból föl a szabadság s a tisztaság magaslataiba az ő prédáját, az emberiséget. Szeretetünk ez extázisa előtt egy fölséges szép s lelkes alkotását állította a világba: magát a kenyér színe alatt.

Ez is exstazis és organum.

Ez az egész nagy történet, melyben Isten emberré lett, az Istenáramlásoknak, melyek Istenközléseknek minket térdre készítő legédesebb bemutatkozása. Fortiter et suaviter – mélybehatóan, létünk gyökeréig hatóan, ott hol a vér fakad s a szívdobbanás ered, azokban az intimitásokba ... az ösztönös, édes élet mélyeihez, az édes magasság titkába állt bele s onnan indult ki. Ő a minden s a valaki... Mag lett, magzat, csecsemő, gyermek... Így azután abba az egész szövődékbe, melyet az élet szó s abba a lüktetésbe, melyet a szív indít ... a punctum saliens ... s abba az érzelmi, kedves, szép milióbe, melyet az érzelmek, a funiculi Ádám, az emberiséget egybekapcsoló fonalak és szálak hálózata borít... Van anyja, nagyszülők, néneji, nagybácsii ... unokatestvérei ... rokonság ... vérebek hálói, kapcsolatai...¹²⁶

Dec. 24. *Az Isten nagy ajándéka ... ezt látni.* Ha a karácsonyfa tűzben égne s el nem égne, s ha bámulattal odaszegződnek lelkünk, s néznénk megmerevedve s mégis oly szent élvezettel telítve, ha damaszкуси kapuk előtt elragadó élményekben volna részünk s porba omolva s szétomolva mondanók: ki vagy Uram? s hallanók: én vagyok Jézus, az Isten örök Fia, aki adom magamat ... ha közeledését érezném mint reggel, mikor a természet májusa fölött fölkel a nap, vagy mikor ólmos felhőkbe burkolózik a júliusi déltáj, vagy mikor bíbortüzek gyúlnak ki s lila omlatag palást redőiben búcsúzik az est ... s megérezem őt s csodálom s mosolygok s borzadok és könnyek szöknek szemeimbe...

Azután üdvözlöm az Úr Jézust – ezt az oltárt, ezt az injekciót, e cseppet, harmatcseppet, mely belénk oltódott; a tiszta élet csermelyét, mely a világtörténelmen áthalad, mindenki aki iszik, tisztul; az örök szomj az igazi szépség, átlátszóság után itt iszik s enyhül; s az élet vágya s az erény itt locsolja föl leveleit s indítja illatait; s aki piszkos lett, itt mosakszik, a lelkét mossa; s aki magát látni, s mikor meglátja, a csúf vonásokat levetni tudja, az belenez tükrébe...

S az a nagy erős, qui praedestinatus est Filius Dei in virtute, kit predestinált s fölszerelt, fölvertezett s fölavatott erővel, lelkiségekkel, fényekkel s szépségekkel belül, s természetet adott neki, gyermektestet, arcot, szemet, ajkat, mosolyt, búbját, vonzalmakat, hódító ígézetet, ki megszállta lelkünket s telítette szemünket; s kinek gravitációja alatt áll a világ, az is, mely nem ismeri, az is, mely megtagadja s kicsinyli; az is, mely nem hisz, s régi hite szentélyének romdarabjaival hajigálkozik feléje... Az a nagy erős, ki a sátánt egymaga legyőzi, kinek ez az erő jutott az örök szent szándékok predestinációjában; kinek szájából villámlik az ige kardja s

¹²⁶ Ezt a (dőlt betűvel szedett) két oldalnyi szöveget Schütz kihagyta a *Soliloquiából*. Első fogalmazványa – az áhítat és az ihlet első felizzásában leírt gondolatai annak a csodaszép fejezetnek, amely az *Élet kenyéré*-be került át (simítva, kiegészítve) „Emmanuel” fejezetcímmel (24, 253–258). Ezt a szép teológiai elmélkedést kötetünk 2. függelékében leközzöljük.

patakzik az életerő, erős ige... Az az erős, ki lehat a szívek s lelkiismeretek mélyébe s ott szel szét s választ szét velőt csonttól és lelkiségi szöveteket...

Az az édes gyermek, ki az Isten Fia, ki született az örök Atyának a Szent Szűztől, ki minden atyaság és eredések forrása; kitől való minden alakítás s teremtés öröme s kinek az időben ez a Fia lett... Az antiquus dierum, az élő örökkévalóság itt van jelen, a századok, ezredek, milliárd évek egy aktusban való összefoglalása, s méri s számítja, hogy mióta van Fia itt: kilenc hónap óta fogantatott, s ma született. Az újszülött örökkévaló, a gyermek Isten... Ha egy százados torzonborz tölgynek egy makkja volna, s az leszállt a földre s kihajtott s levélkéit pirosas zöld pompában bontogatja: a százados élet fia... Ha az óceánokból egy gyöngycsepp kiválnék s egészen tisztán s átlátszóan reszketne egy rózságon, s a tengerek mélységei azt néznék s néznék szeretettel s tisztelettel s mondanák: te mi vagy? Mi te vagyunk s őse energiánkat beléd oltottuk...

Szent Pál a Római levél bekezdésében üti meg ezt a hangot, mely a nagy jóhír himnuszává csendül meg s mely szívünket örömmel, kedélyünket készséggel, lelkünket szent hittel, mondjuk karácsonnyal tölti ki. „Szent Pál, Jézus Krisztus szolgája, kiválasztva Isten evangéliumára az ő Fia felől, ki neki nem lett test szerint Dávid nemzetségéből ... ki megbizonyított hatalmasan Isten Fiának a megszentelő Lélek szerint a halálból való feltámadás által... [Róm 1,1–4]

Amit Pál apostol itt hirdet, azt az Evangélium láttatja ... szemlélteti ... a karácsonyi csodák a világ Adventjében. A világ is olyan ... de harangoznak s ébreszti Szentlélek-járás van az éjszakában... Karácsony = megtestesülése Isten Fiának... Istenkiáradás... Istenadás.

Ad nekünk sokat a természetben ... kultúrában, erők kifejtésében ... de a legnagyobbat kegyelmében = az emberek megistenülésében. Élni igazán csak az istenítő ember képes ... S lebukott s meggyengült ... s elvesztett mindent.

1926

Dec. 28. S ezt most egy év múlva folytatom. Ezt az itt említett nagy tettet átélnie lehet mindenkinek. Ez a tett s annak átélése a kereszténység. Előbb én is ahhoz a nézethez hajoltam, hogy a vallás nem lehet tömegmozgalom, mert hogy műveltséget, bensőséget, finomságot föltételez; de azután a meditációban észrevettem, hogy szó sincs róla, mert a pásztorok s a szegények hivatalosak ... az utcákról kell hívni boldog-boldogtalant.

Tudom az okát is, hogy miért nem a művelteké a vallás; azért, mert a vallás nem fogalmakban, de élményekben áll, s az evangélium pláne csupa tett, azt látni, élni kell; pl. Betlehem, a Megváltó-küldés, a nagy szeretet, az eucharisztia-evés, a kereszt, a föltámadt Krisztus. Nagy tények átfogása, a várás, Krisztus-várás... Hoc et illud verbum, quod factum est!

Sőt az intellektuellek épen ebben nem mesterek; ők a faktumokból kigöngyölitik a fogalmakat s az absztrakciók spanyolfalai mögött lelkinyugalmukat élvezik.¹²⁷

¹²⁷ Schütz Antal jegyzete = 24, 386/12): „1926-ból csak ez az egy följegyzés van. Egészen bizonyos, hogy a naplóból itt semmi sem hiányzik, hanem amint Prohászka nekikezdett az *Élet kenyere* megírásának, följegyzéseit, melyek addig is ama mű előmunkálatai voltak, jórészt külön lapokon folytatta, melyek a hagyatékban fönmaradtak ugyan, de nem naplószerűen. Ami belőlük közlésre alkalmas, az *Élet kenyere*be került. – 1927-től is csak ez az egy följegyzés maradt; hiszen nemsokára rá megkezdte utolsó előadói körútját.” – Schütz eme megjegyzéséhez (az 1927-re vonatkozóhoz): Valójában a napló utolsó másfél oldalát nem közölte Schütz. Mi most itt az egészet hozzuk. Talán tartalma és szaggatott gondolatmenete miatt nem tartotta „alkalmasnak” közlésre.

1927

Jan. 15. A belső szenvedések, elsötétülések, szárazságok, hangulatlanságok, kedvetlenségek, kiszólások, szomorúság; világösszeomlás, életüresség... Mikor a lélek s a hit s annak mécsze egymagukra maradnak, s minden, ami segít s ami rezonál, a háttérben elvész; a sötétség elnyeli... Mikor minden jóleső s emelő tényező hallgat, milyenek lelkesítő távlatok, biztató érzések, buzdító képek... Mikor a természet fölrukkol a teremtés analógiáival, hangjaival, zenéjével... Mikor édes benyomások nyomulnak belénk s elfoglalják szívünket...

Példa ... egy gyönyörű tájék, – egy májusi, júniusi reggel, Szent Teréz a réten ... folyócska mellett, atyja hatása [halála?] ... csend és harmónia... a várostól a katonazene hangjait elkapja s hozza a szél ... édes melancholia. minden tele Istennel, szépséggel ... hálával...

Máskor, a hit magára marad, mint nagy hegység, mely kiemelkedik gránitszikláival s nem földi meztelen bordáit, kupjait gyepp, virág ... nem borong rajta illat... Ah, az együttzengő pszichikai elemek elváltak ... a természetes kimelegedés, az élan és temperamentum. Mikor a természetfölötti magára marad s a természet hevülései s elvonulásai s tapadásai elhaltak, – mikor dagályok, attrakciók nem járnak s a lélek kitart s segítséget kereső karjai lehanyatlanak.

b) Más bajok, – mikor offenzívába megy át az, ami természet s történet s ember s miliő, munka, és követelménye, a siker... Mikor a nehézségek mint előreruukoló sziklagátak, hogy megfojtsanak s a gondok, mint fekete lidércek szállnak ránk s szivják energiánkat... Mikor a természet szerint az ember a nagy dupa, a nagy számár, aki buzgott s küzdött s várt s helyébe semmi sincs...

1) Mit ellene? Értsük meg a folyamatot. Itt álláscsere van ... bizonyos fogalmak visszavonulnak s az előtérben mások állnak föl. Nem a dolgok változtak, hanem más a szubjektív fogalmi garnitúra elhelyezése.

2) Betegség az, s hysteria, mikor Pierre Janet szerint kiesik a fogalmakból a fonction du réel... Igy kieshetik „la fonction du précieux.” Bizonyos fogalmak üresek s kettőből... Hüvelyek és értéktelenek. A tartalom kivonult. Pl. a középkori hit. Az első sorban a nagy realizmus. Wahrheit geht vor Freiheit... Ha mi most végigmegyünk az avignoni pápai vár termein... mily üresek; nem hogy a falak disztelenek, s a padló szőnyegtelen s a termek üresek, bútorozva nincsenek, hanem az a teltség, ... erő ... tisztelet, ami itt lakott. – Ha egy intellektualista belép a kölni vagy strassburgi dómba... ha csak a Baedeker vagy a cicerone hideg darálása foglalkoztatja... Milyen a csiga a kagyló az üvegszekrényben s milyen az, mikor kiverejtékezi bodrait...! Az élet hatalma hiányzik. Az lüktető, keringő valóság... Nem fogalmak (a fogalmak a csigahéj). Az intellektus nem csinál életet; az a már készet fogja; azok formák, hüvelyek, keretek... Az intellektus magyarázza a történetet szétszedi pl. szétszedi s praeparálja a liliom vagy az ibolya levélszövetét, – de nem szövi...

A vallás = csiga, növény, mint élet s verejtékezés, – élet és szövs...

A vallás = természetfölötti élet... Istenáramlás ... belénk tódulás ... megtelés ... dagadás ... kigyulladás ... fölfedezés ... kitérülés, – tavasz, megindulás, emelkedés, elmerülés... Föleszmélés...

Intuición = más szemmel nézés... mikor tele lesz a szem s a lélek a nagy valóságtól (Szent Ferenc)

Inspiración = tele szív... Odaadás... Szent, édes viszony. Egybeolvadás. Az a fásultság, sötétség, szárazság, az nem = valóság. Az is megszállás és bővület. Az praeoccupatio, – szemfényvesztés. Andersen meséje a tenger Istenleányáról, ki a vízben valamit lát s mikor

*fölbukik más a világ... Följebb a ködökből a fogalmak, a száraz idea-mauzóleumok, az nem = valóság. Az absztrakt, – jeges, fagy, jég... Azok jégpaloták ... vashidak, vasrudak, lécek, srófok ... lent megy az áram...*¹²⁸

*Ép az ellenkező az igaz: a) az elsötétedés a valóságtól von el minket
b) az absztrakt fogalmi konstrukciók is ... az akciótól.*

A fogalmak az összeköttetésnek utat csinálnak. Ők föltételek és kellékek; ők csövek és kallantyúk, csapok...

A vértanúk: Jan. 20. Fábrián-Sebestyén, 21. Ágnes, 22. Vince 24. Timoth, Polikárp, Simeon Flórián: Krisztusban hittek. – Tudtak róla (mi is) s odaadta magát (mi is tudjuk ezt) s örök élet útjait nyitja (mi is)...

Tehát mi a különbség? a) nagy realitás megfogása, az ráomlott lelkükre s lefogta ... s visszaszorított mindent.

Mint tűzoszlopok álltak a fogalmak ... mint hegyek... Mint tengerek... Mint erők, attrakciók...

*Lehet-e ezt megtenni magunktól? Nem... de készség, tisztelet, halálos komolyba vétel.
b) odaadás, actio. Tenni, élni, gyakorolni... Szeretni... Honnan a tavasz? Ingerektől.
c) az erőket megfogni... Antennák... organumok... hangolások...*

¹²⁸ Az itt lejegyzett gondolatokat – bergsoni képeket – Prohászka már hangoztatta akadémiai székfoglalójában és azóta is nagyon gyakran. Most már a misztikus élményekben gazdag, sokat tapasztalt ember ismétli kissé szaggatott gondolatmenetben azt, hogy a fogalmak csigahéja mögött ott van az eleven élet, hogy az intellektualista világ csak jégkéreg, alatta rohan a sodró folyó stb. Vö. Szabó Ferenc in: PÉ 88 kk.

Függelék

I. Prohászka Ottokár pásztorlevele (ÖM 9,260–264). A kommunizmus bukása után

Üdvözlöm egyházmegyéim lekipásztorait és híveit ez alkalommal, midőn a legutóbbi társadalmi s gazdasági zavarok lecsillapultával most először intézhetem szavamat hozzájuk. Többször akartam, amint kötelességem is lett volna, fölszólalni; de első körleveletem Velinszky László, tanító, akarta kijavítani, amit természetesen meg nem engedhettem, s így azután inkább levelek útján adtam tudtul a tudnivalókat; később ezt a szabadságunkat is megnyirbálta az ötletes önkény s azontúl már csak nyílt levelekben érintkezhattünk. Hál' Istennek, hogy ez az ostoba önkénykedésnek s a gondolat- és vallás-szabadság e kigúnyolásának végre valahára vége szakadt.

A világháborút elvesztettük, de ez még hagyján, lett azonban azontúl mérhetetlen szenvedésekben s szegyenekben részünk, melynek nem egy, hanem több csatavesztéssel fölérték s nemzetünket, alkotmányos, társadalmi s gazdasági életünket az örvény szélére juttatták. Lelkiismeretlen emberek játszottak étellel, vérrel, koronával, országgal, nemzeti kultúrával s vagyonnal s tönkre tenni iparkodtak teljes gözzel zshivány, rabló csapatok garázdálkodásával s egy önfeledett, *kenyérért minden szolgálatra kapható intelligencia* segítségével mindent, mit ezer év munkája, küzdelme, szeretete és áhítata, szorgalma és kegyelete létbe hívott, ápolt és szerzett. Ez a közkereseti s közpusztító társaság likvidált, szocializált, kommunizált, vagyis magyarul szólva rabolt, fosztogatott, lopott; eltékozolta a községek s az állam pénzeit, milliókat kidobott és zsebrevágott, milliárdokkal növelte az államadósságot, a nemzetet nemzetgazdaságilag tönkretette, ipart s minden munkát visszavetett: úgyhogy minden ország s nép közt mi vagyunk a legrongyosabbak s a legszegényebbek.

S ugyan kinek volt e tengerbaj reánk zúdításában a legbűnösebb szerepe? Ki tehet róla, hogy ez ért? S ki tehetett volna egymaga valamit, hogy ne is érjen, vagy ha már sorsunk s bűnhődésünk volt a lerongyolódás, az ne oly megszegyenítő s a magyarságot az egész világ előtt megbecstelenítő mérvben érjen? Mi ugyan nem voltunk ennek oka, hanem mások, kik fát-füvet ígértek, a népnek haladásról, boldogságról regéltek, ahelyett aztán rémületet, fosztogatást s szégyent hoztak. De ne szellőztessük tovább is e szomorú emlékeket, ne hányjuk egymás szemére a mulasztásokat s szomorú letörésüket; világosítsuk fel a népet nem képtelen rögeszmékkel s orosz-zsidó elméletek hirdetésével, hanem józan, igaz fejlődési s emberszerető tanokkal s fogjunk kezét mindnyájan, hogy az igazság s a keresztény Magyarország alapján kifejthessük a népjólét s a szabad s művelt élet áldásait.

Mit tegyünk hát? Először is biztosítsuk *munkás-testvéreinket*, hogy mikor a bolsevizmus s annak tatárjárása ellen küzdünk, az nem annyit jelent, hogy a munkásosztálynak bármilyen, még a legkisebb elnyomására is gondolnánk. Az ellenkezés s az ellentállás, melyet az ostoba butítások ellen mindnyájan s a munkások is kifejtetni hivatva vagyunk, ugyancsak nem irányul a szociális haladás, a munkások jogai, azok szervezkedése s társadalmi s gazdasági térfoglalása ellen! Ne akarjon itt letörni senki munkást, senki szegényt és proletárt! Én vagyok az első, s remélem, velem tart e részben minden a kor szükségleteit s a haladás irányát meglátó ember, aki *minden reakciót*, mely elnyomást, megtorlást, jogfosztást jelent, elítélek, s a *pokol fenekére*, ahová való, kívánok. Ellenkezőleg azt hiszem és vallom, hogy ha a magyar társadalomnak s a vallásos élet megújulásának új forrásai után nézünk s ha égő s vágyó szemmel tartunk szemlét a *magyarság jövőjének valamit ígérő tényezői fölött*: Akkor

ezeket *elsősorban a munkásrétegekben, az ipari munkás- s a földműves-osztályban reméljük föltalálhatni*. Ezeknek az osztályoknak tehát emelkedését s jogéleti s gazdasági jóléti térfoglalását örömmel üdvözöljük s azt minden erővel előmozdítjuk. Itt a kezünk a baráti s testvéri kézzszorításra!

Második kötelességünk csillapítani s *enyhíteni a szenvedélyeket* s ezáltal gyökerestől kitépni a gyűlölség s a testvérharc dudváját. Most tényleg úgy van, hogy az egyik párt legyőzte a másikat, s akárhány munkás ember tán úgy érzi, hogy őket győzték le. Megmondtam már, hogy ez tévedés; *nem győzték itt le s nem is akarták legyőzni a munkásságot*; kinek is jutna az eszébe, aki népét s hazáját, no meg az emberiséget szereti? Itt csak a túlzó elemek garázdálkodásának vetettek véget s az, gondolom, mindnyájunknak érdeke. De mivel a szenvedélyek nem igen szoktak mértéket tartani s összevisszacsapongnak s zavarnak eszméket s érzéseket, azért hangoztatni akarom, hogy ennek a bolsevizmust legyőző magyar nemzeti iránynak mindenképen tartózkodnia kell erőszaktól, durvaságtól s elnyomástól. Mi zsványokat s *haramiákat nem utánozhatunk*, azok példáját nem követhetjük. Az igazságszolgáltatásnak természetesen nem vágjuk útját, vegye el mindenki, amit megérdemelt; de ismétlem, *igazságot s nem népdühöt akarunk!* Mi szemet szemért, fogat fogért nem követelünk; mi kínzókamrákat föl nem állítunk senki kedvéért, s akasztófát akasztófáért bolsevista stílusban nem plántálunk. Ne emlegesse föl nekünk senki, hogy mit csinált Pogány-Pollák, Szamuelli, meg a többi alávaló, kényszerzubbonyba való örült; ilyen példák után már csak nem igazodhatik senki! Nekünk zsidó Lenin-fiúk helyett nem kellene katólikus Lenin-fiúk, hanem nekünk elszánt, jellemes, *keresztény magyar társadalom kell*, mely az ilyen elfajulást lehetlenné teszi s az ilyen fajta embert örökre száműzi kebeléből.

Harmadik feladatunkat a *szervezkedés* teszi, hogy keresztény magyar nemzeti alapon szervezzük meg az érdekképviselőket. A társadalmat sokféle réteg, sokféle hivatás, osztály és érdek alkotja. Legyen mindegyiknek erős képviselője, hogy érdekeit védhesse, de úgy, hogy senki jogát le ne törje, hanem mások jogával a maga jogait megegyeztesse s összhangot teremtsen a sokadalomba. Ezt a szervezkedést keresztény s nemzeti alapon kell végrehajtani, természetesen minden felekezeti szűkkeblőség s nacionalista sovinizmus nélkül.

Itt azonban el nem mulaszthatom, hogy az úgynevezett intelligenciának felelősségtudatára s lelkiismeretére ne apelláljak s hogy ne kérjem, *karolja fel a magyar népet*, annak érdekeit s szervezkedését, de *nem mint uralkodó osztály*, hanem mint művelt tagja a nagy nemzettestnek. Uralkodó osztályokból nem kérünk, azoknak végük van s legyen is, de *vezető osztályokat* ezentúl is tisztelünk s igénylünk. Töltődjék ki lassanként épen a szociális érzés s korrupció nyomában az a *százados örvény*, a köztünk folyton lappangó rendi szellemnek maradéka, mely „uralkodó osztályok” s a nép közt tátongott. *Törödjünk a néppel s segítsük törekvéseit* és karoljuk fel érdekeinek szolgálatát. Ezt ugyan a népnek magának kell megtennie, mert minden osztály csak saját belső energiájával érvényesül, de neveljük s képesítsük rá erre. Éljen bennük a mérséklet szelleme, népben, osztályokban, intelligenciában egyaránt, hogy egyik a másiknak ne elnyomója sem viszont zsarolója ne legyen. Ha az intelligencia a népet nem tiszteli, – bűnös, de ha a falusi ember egy pár csirkéért száz koronát kér, az is bűnös s egymást keserítik és gyötrik. Méltányosság, mérséklet, jóindulat, igazságosság, ez az erkölcsi szellem és levegő, mely, ha hiányzik, megfúl élet, ember s nemzet egyaránt.

Ezzel kapcsolatban negyedik kötelességünk *iskoláink védelme s a keresztény vallás erkölcsi alap biztosítása a nevelésben, oktatásban*. Megjártuk már a keserves tapasztalatok iskoláját; saját bőrünkön megérezte, hogy mily kegyetlenül s mily szívtelenül tudnak elbánni a frázishősök az emberiség legszentebb hagyományaival.

Szégyenünkre kidobtak ezek a durva népek az iskolából vallást, papot és keresztet; nem kérdeztek sem szülőt, sem nemzetet, hanem csak kényüket s szegletes koponyájuk ötleteit. No, hát válaszoljon ez elvakult s vakmerő – s tagadhatatlanul rossznevelésű – embereknek a

magyar nép; mondja ki, hogy neki a vallás, Krisztus s keresztény kell! Akinek az nem kell, az menjen odább; de itt ne zavarja a vizet s ne rontsa a vért!

Rendkívül szomorú tapasztalatot tettünk katolikus tanítóinkkal! A legtöbb – tisztelet, becsület a kivételeknek – behódolt az új iránynak, sőt *apostola, azaz, hogy harangozója lett*. Voltak, kik pénzért, képtelen fizetésekért eladták Krisztust, – ceremónia nélkül leakasztották a keresztet s átküldték a papnak, hogy csináljon vele, ami tetszik neki. Isten bocsássa meg e hitehagyott sokadalomnak a bűneit! De volt tanító – nem mondom meg nevét, de imáimba foglalom – aki a keresztet leakasztotta, azt az asztalra helyezte s azután ő s utána a gyerekek mind megcsókolták s processzióban vitték a templomba. S voltak gyerekek, kik visszakövetelték s visszahozták az iskolába a keresztet. Fölvívom a t. papságot, hogy *rendezzenek ünnepélyeket* falvaikban s vigyék vissza a keresztet az iskolába s tegyenek népükkel szent fogadást, hogy az iskolából Krisztust semmiféle filozóf, doktrinér elméletért kizárni nem engedik s csak oly képviselőket választanak, kik ezt megígérik. Ezidőszerint a magyar nép keresztény, viselje hát magát így, álljon ki meggyőződése mellett s tessék elje ki köréből azokat az elemeket, melyek istenkáromló merényleteiket hite s vallása ellen meg-megújítják. Mi majd figyeljük ezeket, hogy megjön-e az eszük, de szívükre kötjük, hogy ne játsszanak a tűzzel!

Végül kérem a *lelkipásztorokat* – s ezt tartom legégetőbb szükségnek, – legyenek igazi pásztorai népünknek, neveljék, tanítsák, szervezzék, vezessék! Érintkezzenek vele úgy, hogy minden hívüket ismerjék, s látogassák s az élet minden körülményei közt lelki s társadalmi, s gazdasági tekintetben irányítsák. Lelkipásztorokunkat azon primitív elv szerint kell megreformálnunk, melyet Krisztus hirdetett, de melyet elfelejtettünk s mindenféle kibúvóval elhomályosítottunk; azt a krisztusi szót értem, mely a jó pásztor festi, mikor elmondja, hogy a „juhok az ő szavára hallgatnak és tulajdon juhait névszerint híja és kivezeti azokat és előttük megyen és a juhok követik, mert ismerik a szavát. Idegent pedig nem követnek, hanem futnak tőle, mert nem ismerik az idegennek szavát” (Jn 10,3,4). Ime, itt van a jó pásztor képe és programja. Amely pap ezt nem teljesíti, az nem lelkipásztor; de rá is illik aztán a szentírás folytatólagos megjegyzése: „e példabeszédet mondá nekik Jézus, ők pedig nem érték, amint szóla nekik” (10,6). De ez egyszersmind a legnagyobb szegénységi s hivatáshiányi bizonyítvány! Reformálja meg magát kiki e nehéz s nagy munkát igénylő időkben. Vegye a jó pásztor jellegét sorba, s követelje magától azoknak saját lelkén való kidomborítását, hogy a kép, az eszmény rajta mint valóságon tükrözzék.

Az egyházi javadalmakra nézve megemlítem még, hogy a köztulajdonba vételre vonatkozólag a tanácskormány rendelkezései hatályon kívül helyeztetek s így a javadalmas rendelkezik azokról.

Imádkozzunk, tegyünk, szeressünk, dolgozzunk s jobb világ lesz a letört világ helyén.

Székesfehérvár, 1919. augusztus 17.

II. A Magyar Püspöki Kar közös pásztorlevele. A Tanácsköztársaság leverése után

(Prohászka fogalmazványa. Vö. Gergely Jenő: A püspöki kar tanácskozásai, Bp. Gondolat, 1984. 74 és 320–324)

Krisztusban kedves híveink!

A világháborúnak a sok éves kínjai s gyötrelmei közt várva vártuk azt az időt, amikor Szent Pál szava szerint a „békesség Ura békességet ad nekünk minden helyen – (2Tessz 3,16), s imádkoztunk azért az édes vigaszért, amely „fölülhalad minden értelmet – (Fil 4,7); de mikor a békesség ez áldott angyala felénk közeledett, úgy láttuk, hogy száz sebből vérzik, s mi, kik annyi keserves áldozatot hoztunk, új megpróbáltatásokba s veszteségekbe sodortattunk, s az ötéves háború rémségeit a társadalmi s gazdasági rend felforgatása, szegényen s ínség, testvérharc s gyűlölség tetézte. Ah, akit a békesség angyalának tartottunk, az az apokaliptikus hét harsonás angyal egyikének bizonyult s adja Isten, hogy ne kelljen fölsóhajtánunk még ezentúl is a szent könyvvel: „Jaj, jaj, jaj a földön lakóknak a hátralevő szózatok, vagyis szenvedések miatt” (Jel 8,13), hanem inkább legyen véglegesen részünk a karácsonyi áldásban, abban, hogy „Békesség a földön a jóakarátú embereknek” (Lk 2,14).

Nem kell külön szemlét tartanunk kegyetlen megpróbáltatásaink fölött. Erőszakos elemek magukhoz ragadták a hatalmat s rögeszmék megvalósítására adták fejüket; képtelen elméleteket s csillogó jelszavakat készpénznek véve, máról holnapra paradicsommá akarták elváltoztatni a siralom völgyét; felforgatták a társadalmi s gazdasági rendet, lelkiismeretlenül pazarolták a község s az állam pénzét, ezáltal milliárdokkal szaporították az államadósságot, a munkátlanságot pedig nem hogy meg nem szüntették, hanem oktalanul növelték, az ínséget fokozták, kenyeret nem adtak, hanem fehér-pénzt nyomtattak s osztogattak nyalábszámra; a társadalom minden más osztályát jogaiból s vagyonából kiforgatták, embert ember ellen izgattak, s terrorral, börtönnel, akasztófával, golyóval rémítettek, számtalanokat szegyeintelenül kínoztak s kegyetlenül megöltek: a hosszú harcokban kimerült s ellentálló erejében meggyengült polgárság pedig szinte aléltan s tehetetlenül nézte, s szenvedte e tatárjárást, fegyvertelenül állván képtelen volt szembeállni a nép hóhéraival s leszegényedve s elerőtlenedve vánszorgott keserves utakon a végleges csőd s letörés felé. „Ah, hogy az Isten nem elégelte meg kínjainkat – sóhajtottunk fel százezren – ah, hogy elfordította könyörületét s irgalmát tőlünk” – panasztuk föl szívünk alázatos keservében s ezen a keserű fohászon kezdjük mi is e főpásztori szózatunkat, hogy mindjárt hozzátehesük a szent íróval; s ugyan miért jött ránk mindez a szenvedés és szegényen? S kín is múlt mindez a kín és könny? Istenen-e vagy rajtunk? Ő hagyott-e el minket, vagy talán előbb mi őt? Az ő útjain-e, a hit, szeretet, igazság, jóindulat, munkásság, fegyelem, önmegtagadás, beérés napsütéses ösvényein vagy a világ hadi útjain, a szemek kívánsága, testnek kívánsága, élet kevélysége kemény s embercsontokból fehérülő útjain jött-e ránk háború, gyűlölködés, testvérharc? Nem, nem; nem Isten bocsátott ránk kénköves esőt, – nem ő nyitotta meg az ég zsilipjeit, hogy özönvízzel borítsa a földet: hanem magából a társadalomból a köztünk felgyülemlett szeretetlenségből, igazságtalanságból s elkeseredésből fakadt mindez a förtelem. Nem a pokol nyílt meg s nem az küldte ránk vörös ördögeit, hanem a vakbuzgóság, a lelkiismeretlenség s a kegyetlenség átka szakadt ránk, s több igazság, egyenlőség, és szabadság örve alatt minden igazságból, szeretetből s érzésből kivetkőzött emberek gyilkoltak s fosztogattak itt köztünk. Íme, az Isten az embert bűneiért éppen bűnei által bünteti. Nem ver kézzel, hanem veri az embert saját elvakultságával, göggyével s kegyetlenségével. Ez a nagy büntetés mind belőlünk való s tőlünk került, – ez a

testvérgyűlölet, alávalóság bennünk lappangott s most csak megnyilatkozott; úgy hogy midőn Istent kérjük, hogy vegye le rólunk büntető ostorait s forduljon kegyelmével hozzánk, voltaképpen azt kell kérnünk s arra kell törekednünk, hogy mi mindnyájan megtérjünk s szívből megjavuljunk. Jobb emberekre, világosan látó s szólamok által meg nem téveszthető népre van szükségünk, – hithű intelligenciára –, a gazdasági érdekeket hitetlenséggel s Krisztus-tagadással össze nem keverő munkásságra, – kereszténységre, mely a hittel s Isten kegyelmével a szociális haladás igényeit párosítja, hogy ez a vérözön többé meg ne ismétlődjék s a magyar nép szégyenének sötét s véres színekben játszó szivárványa is szétfoszolja fejünk felett!

S ugyan mit kellene tennünk, hogy ez irányban elindulva magunk számára a jobb jövőt biztosítsuk?

I. Aki e rettenetes időket átélte, az közvetlenül meggyőződhetett arról, hogy *mindenekelőtt a hitet s a hitből fakadó erkölcsöt mint minden élet- és rendnek alapját kell megvédenünk.*

Láttatok szemeitekkel s kézzel foghattatok, hogy mi lesz a világból, ha a kereszténység alapjairól lesiklik; – megtapasztaltatok, hogy az nem emberi társadalom többé, hanem vadállatok tanyája. Láthattatok, hogy a vallás tagadásával kétségessé lesz minden, ami az embernek értékes és drága, hogy romba dől társadalom, gazdasági rend, közbiztonság, család, otthon, haza, tűzhely, élettár, s hazátlanul, kenyértelenül és mezítelenül mehetünk világgá. Akik Istent tagadják, azok az erőszak, a gyűlölet, a kegyetlenség hamis isteneinek áldoznak –, akik Krisztust gyalázzák, azok a hazugság szellemének szolgálatába állnak, – akik az evangéliumot megvetik, azok minden szabadságot az önkény, s hatalmaskodás prédájára bocsátanak, – akik a mennyországot tagadják, a hazát is elvesztik, – akik a hazafias s a nemzeti érzést, ezt a darab természetet gúnyolják, azok az embert egyebekben is természetéből kivetkőztetik s rend, fegyelem s közbiztonság helyébe zűrzavart, aggodalmat, inséget s átkot teremtenek. Az emberből vérszomjas állat lesz!

Ez a pokol a földön s nem az Isten világa; de az ilyen világ nem embernek való s borzalommal fordulunk el tőle. De ne csak borzadjunk, hanem keljünk fel mint egy ember, keljen fel az egész nép a kereszténységnek védelmére! *Védjük meg a hitet, az erkölcsöt, az igazságot, a tisztességet s ezáltal az emberi szabadságokat, a munkát éppen úgy, mint az igazságos magántulajdont!*

Értsék ezt meg mindenekelőtt szocialista testvéreink, hogy mikor a kereszténységet, a vallást s az egyházat védeni akarjuk, nem politikai s gazdasági kiváltságoknak, nem az uralkodó osztályok érdekeinek vagy a nagybirtoknak védelméről van szó, hanem hitről, vallásról, vallásszabadságról, melyet a legújabb tévtanok, a történelmi materializmus s a szocialista túlzók támadnak. Emlékezzenek vissza e félév történetére, nem-e a legszegyenteljesebb erőszak tombolása volt-e ez? Erőszak a gondolat, a lelkiismeret, a vallás, a tisztesség, a gyermek, a család ellen! Szabadságokról biztosítottak papiroson, de első dolguk volt a vallást az iskolából kizárni, Krisztust, Isten nevét onnan száműzni, a gyermekeket, úgy mondták, hogy felvilágosítani, voltaképpen szülők ellen tiszteletlenségre, dacról s ostoba akaratosságra ingerelni. Az apácákat a kórházakból kitiltották, a papokat s szerzeteseket mindenféle fortéllyal s erőszakoskodással fogadalmaik s hitük megtagadására csábították; a tanítókat s a szegény középosztályt minden szabadság arculütésével meggyőződésük megtagadására felhajtották. Még az imakönyveket, a szentírást, a keresztény irányú műveket is ezerpéldányszámra elpusztították. A házasság intézményét ledér törvényekkel megszenteltelítették s azt a kicsapongó s könnyelmű életnek prédájára engedték. Mondják meg, ez-e a munkások gazdasági harca a kenyérért, a többi igazságért, vagy nem-e inkább a legádázabb vallásgyűlölet s a kereszténység üldözése? El kell-e nyomni a vallást, kell-e üldözni a papot s szerzetest, kell-e lehetetlenné tenni a vallásoktatást, hogy a

szociális haladás akadálytalanul tért foglaljon? Krisztus Urunk s az ő kegyelme talán a munkások jogait s szervezkedését csorbítja-e?

Láthatjátok, kedves hívek, hogy itt nem a szegénység s a proletárság emeléséről, hanem más érdekekről, főleg a kereszténység gyűlöletéről van szó. Lehetne-e különben azt érteni, hogy az új magyar köztársaság volt közoktatásügyi népbiztosa, aki hozzá még nem is keresztény, arra használta fel állását, hogy beutazta az országot s mindenütt beszédeket tartott a kereszténység s az egyház ellen s oktanul felelőssé tette azt a királyok s kormányok minden tetteiért.

A vallásüldözés s az önkényeskedés e szégyenteljes bemutatkozásával szemben méltán felhívhatjuk a munkásságot, hogy vívja ki bátran, ami neki jár, s biztosítsa a munka igazságos részesedését; de ne álljon kötélnek oly irányzatok előmozdításában, amelyek Istent s Krisztust tagadnak s a népes kereszténységétől megfosztani akarják.

Ezzel kapcsolatban kérünk s buzdítunk titeket k.h., *védjétek meg a gyermekek vallásos oktatását s nevelését s ne engedjétek meg, hogy néhány hitetlenért a keresztény Magyarországon Krisztusról s az evangéliumról az iskolában szó ne essék.* Aki nem akarja hittanra oktatni gyermekét, az rosszul cselekszik s vétkezik a gyermek lelke ellen; de hogy néhány ily önfeledt szülő miatt minden keresztény gyermek az utcára tétessék ki katekizmusával, az talán sem nem egyenlőség, sem nem szabadság?! A magyar nép egy elbódított kisebbség kivételével vallásos nevelést kíván, – akarja, hogy Istent imádni, hitet vallani, hitből fakadó erkölcsöt élni megtanuljon, s hogy az iskola ne rontsa, hanem nevelje a gyermeket, hogy hitre s ne két hitre, erkölcsre s ne szabadosságra szoktassa. Nem volna-e szégyen a magyar keresztény népre, ha iskolája hitetlen s vallástalan volna, melyben Istent nem ismerő erkölcsstant tanítanának? De aki Istent nem ismerő erkölcsstant hirdet, az voltaképpen istentelenséget s hitetlenséget tanít. S ugyan kinek nevében? Nemde az államéban? S ugyan van-e joga az államnak a népet Istentől s Krisztustól elvonni? Van-e joga a gyermekektől követelni, hogy higgyenek a porban s az anyagban, de Istent s lelket ne ismerjenek s hogy kötelességteljesítésüket s erkölcsüket Istenre ne vonatkoztassák? Ez barbár erőszak a lelkiismeretek ellen, – ez a pogány római császárok kegyetlenkedése a vallás s az Istenbe vetett hit ellen; éppen ezért ez nemcsak nem haladás, hanem visszaesés barbárságba és zsarnokságba, akármilyen szép szóval takargassák is azt.

De hát végre is tőlünk függ, hogy minden ily kegyetlenkedésnek lélek és lelkiismeret ellen véget vessünk s magunk szabjuk meg törvényhozásunk s társadalmi életünk irányát. Ébredjünk hát öntudatára a hamis játéknak, melyet legnagyobb kincseinkkel üznek, – tudatára a közveszélynek, mely fenyeget, ha az Isten-tagadás s az erkölcsi züllés sikamlós lejtőjére lépünk. Valljuk be, hogy nem tettünk oly irányoknak, melyek szabadságról beszéltek, de elvtelenségre s hitközönyre vittek. Ami visszaélés, bűn és átok beszívárgott a keresztény társadalomba, az nem a kereszténységből, hanem annak megtagadásából való. *Hát álljunk ellent a rossznak, s fogadjuk meg, hogy csak oly képviselőjelöltekre adjuk szavazatunkat, kik a keresztény hit alapján állnak, kik a hitvallásos iskoláknak hívei, kik a keresztény elveket az élet egész vonalán érvényesíteni akarják; mert az a meggyőződésük, hogy Isten, lélek, vallás s erkölcs nélkül mindenünk romba dől, s mert az a tapasztalatunk, hogy e rombadőlésnél azok szaladnak el elsőknek, kik az alapok aláásásából a leglelkiismeretlenebbül vették ki részüket.* Segítsünk tehát önmagunkon s ne higgyünk azoknak, kik rontani igen, de építeni sehogysem tudnak.

II. Vannak azonban más kötelességeink is a társadalmi s gazdasági kialakulásra nézve s ezeknek éppen úgy meg akarunk felelni, mint kötelességeinknek Isten s lelkünk iránt. – *Most van ideje a társadalmi eszmélésnek, – ideje a lelkiismeretvizsgálatnak, melyet ki kell terjesztenünk gazdasági s polgári életünkre, hogy fölismerjük a bajokat s az élet kegyetlenségeit, melyeket enyhíteni s megszüntetni, a mulasztásokat, melyeket kipótolni, az óriási egyenlőtlenségeket, melyeket kiegyenlíteni kötelességünk.* Hisz oly keservesen

szenvedtünk, oly sokat tapasztaltunk, s akik így megjárták a küzdelem s szenvedés iskoláját, azok bizonyára alkalmasabbak lesznek a megértésre, buzgóbbak a szenvedések enyhítésére s készségesek a megbocsátásra és engesztelődésre.

Erre nézve főpásztori intelmünk az, hogy *vezessük be az igazi, a gyakorlati kereszténységet mint társadalmi igazságot, mint testvériséget s méltányosságot a társadalmi osztályok érdekeinek s egymáshoz viszonyának rendezésébe*. Az európai civilizációnak legégetőbb kérdése s legfontosabb érdeke most a munka jogainak igazságosabb rendezése. Ebben mindnyájan részt akarunk venni, mert megértjük az Isten szándékait, aki nemcsak az égbolt napját kelti föl igazak s bűnösök felett, hanem a jólét napját is föl akarja keltetni gazdagok és szegények fölött s a munka és haladás áldásaiban is akarja őket részesíteni; fölkelte tehát a testvéri érzés s a társadalmi belátás napját lelkünkben s indít s buzdít arra, hogy mindenkinek emberhez méltó lakása, eltartása, háztartása, élete s műveltsége legyen. Hiszen emberek, testvérek, sőt Krisztusban Isten gyermekei s a közös, örök boldogság részesei vagyunk. Legyünk hát részesei a földi boldogulásnak is s ne sokalljuk ezért a fáradságot, a munkát, mert ha az örök boldogságban való részesedés munkába s küzdelembe kerül, ne sajnáljuk a munkát s a küzdelmet a földi boldogulásért sem, hogy az életet a földön is igazság s jószág intézze az egésznek s minden társadalmi osztálynak s rétegnek javára!

Ezzel elsősorban munkátestvéreinkhez fordulunk. Ők sokszor fölpanaszolják, hogy kihasználják s ígéretekkel, szép szóval félrevezetik őket, hogy ezek után ők már senkinek sem hisznek, hanem önmaguk veszik kézbe boldogulásuk intézését. Jól teszik, ha a szociális igazság talaján érdekeiket ők maguk óvják, de biztosítjuk őket, hogy igazságos követelményeiket magunkévá tesszük mindnyájan s hogy oda akarunk hatni, hogy a társadalom ne az osztályharc gyűlölségétől kényszerítve, hanem a fejlődés isteni gondolatait fölértve, méltányolja a munka jogait. De nemcsak a kézi munkának, hanem a szellemi munkások, a vállalkozók munkájának méltó részesedését is kell követelnünk. Legyen a gazdasági élet, az üzem, melybe a munkás beleviszi verejtékét, nyílt könyv – tanulja meg értékelni s megbecsülni annak minden tényezőjét; jusson tisztába annak esélyei, veszteségei s nyereségei iránt, hogy követeléseiben igazságos lehessen s hogy a készséges közreműködés szelleme nemesítse meg a vállalatok sok rendbeli munkásainak egymáshoz viszonyát.

De vezessük be a gyakorlati kereszténységet mint megértést s jogtiszteletet, mint jó viszonyt s összetartást a nemzet összes társadalmi osztályaiba s tiszteljük meg egymást a felebaráti érzések s az emberi jogok, a társulás és szervezkedés szabadságának elismerésével. Álljon tőlünk távol minden bosszúvágy, megtorlás, – álljon ez távol egyesektől s osztályoktól. Itt nem győzött le, nem tepert le osztály osztályt, nem győzte le senki a munkásosztályt, hanem a gazdasági és társadalmi rend gonosztevőit törték le. Nem lehet tehát köztünk arról sem szó, hogy a középosztály most már megint uralkodhatik a munkásosztály fölött; nem lehet szó reakcióról, sem elnyomásról. Senkiét el nem venni, mindenkinek a magáét megadni, – ez a jövő Magyarország boldogulásának föltétele. Reakcióról tehát, mely elnyomást, véres viszonzást s üldözést jelent, – mely kínzó kamarákért kínzó kamarákkal, vörös terror helyett fehér terrorral fenyeget, köztünk még szó se essék. A proletárdiktatúra emberségből kivetkőzött gonosztevőinek dicsőségére köztünk senki sem áhítozhatik!

Pártoljuk lelkesen mindazokat az irányzatokat, melyek szociális, testvéries érzéseket s ily emberséges szándékokat osztanak, melyek nem osztályuralmat, hanem a közérdeket szolgálják s hasznára akarnak lenni nem kiváltságos osztályoknak, hanem az egész nemzeti társadalomnak. Nem is volnának a közéleti tényezők hivatásuk magaslatán, ha érdekeket egyoldalúan szolgálnának s ha nem helyezkednének az erkölcs s a kötelességteljesítés szempontjára, melyen csak a szociális igazság lehet eligazítójuk. E nehéz viszonyok közt kötelességünk mindenkit e népszerűető s a kibontakozást kereső törekvéseiben segítenünk s résztvennünk megrendített közügyeink rendezésére s a társadalmi béke helyreállítására irányuló munkájában!

Keresztény hívek, testvérek, férfiak! Soha komolyabb s komorabb időben nem szóltunk hozzátok! Magyarország válságban van, sírja szélére jutott, de a népek millióinak, kik sírját körülállják szemében gyászkönny nem ül. Nekünk kell hazánkat, nemzetünket, önmagunkat megsajnálunk s nem temetnünk, de mentenünk! Megtehetjük, ha akarjuk! Kevesen voltunk azelőtt is s a világháborúban még kevesebben lettünk; múltjék hát el a megfogyatkozott népben a testvérharc, s ha már nemcsak megfogyva, de megtörve is állunk egymás mellett, legalább ne álljunk gyűlölködve, ne hidegen, hanem fogjunk kezét melegén s nézzünk egymás szemébe mint testvérek! Szeressük, segítsük egymást! Érezzék meg hangunkon s tekintetünkön, hogy vértanúi, most haldokló, de föléledni akaró nemzetnek fiai vagyunk! Három vértanúi nemzetről szólt Montalembert a múlt század 40-es éveiben: Írországról, Lengyelországról, Magyarországról; de a két előbbi felvirágozik: csak Magyarország pusztul s vérzik! Ez Európának s a világnak legmegviseltebb népe, s ha ezelőtt is sokszor felpanaszoltuk, sohasem panaszolhatjuk azt föl oly keservesen, hogy „recrudescunt vulnera Hungariae” [Felszakadnak Hungária sebei. (Idézet II. Rákóczi Ferenc fejedelem kiáltványából.)], mint most; vérzik az egész nemzet, egy seb lett az ország! Ki lesz e sebek gyógyítója? Kicsoda, ha nem mi, Isten után? Ki szeressen minket, ha magunkat nem szeretjük? S ki tiszteljen, ha ennyi szenvedés s csapás után e vért tisztelni, azt kímélni s azt egy szebb, boldogabb magyar jövőnek erőforrásául beállítani meg nem tanultuk?! De hát remélhetünk-e még jobb jövőt s éledést? Kell remélnünk, hisz vért és életet is a nemzet életéért adtunk s megfogadtuk a latin mondást: „si vis vitam, da sanguinem”, – ha életet akarsz, adj vért. Nos, hát vért adtunk, saját vérünket ontottuk, áldozatokat százezerszám hoztak. Adjon hát Isten életet, jobb, bízóbb s biztatóbb jövőt nekünk s hazánknak! Álljunk ellent a rossznak, s gyűlölködésnek, s valósuljon rajtunk az apostol szava: „a békesség Istene tiporja össze a sátánt lábaitok alatt s a mi Urunk Jézus Krisztus malasztja legyen veletek” (Róm 16,20). Amen!

Budapesten, 1919. augusztus 22-én tartott püspökkari konferenciából.

III. Prohászka Ottokár püspök levele egy amerikai jótevőhöz

Minden valószínűség szerint Rev. Francis Grosz a címzett (697. Cortlandt Street, Perth-Amboy, New Jersey) A Prohászka-archívumban találtunk ugyanis egy másik – köszönő – levelet, amelynek borítékján a zárójelbe tett cím szerepel. A levél rövid helyzetjelentés Prohászka lelkiállapotáról és a vörös terror bukása utáni magyar helyzetről. (Kiadatlan)

Kedves Uram!

Köszönök mindent, a jóindulatot, a segítséget s engedje meg, hogy megköszönjem külön Kegyednek is és sok amerikai testvérünknek az old country-hoz való ragaszkodásukat. Hiszen igazában már csak a világtörténelem tengerén úszó krach vagyunk, melyre ki tudja, mi vár még. Ez új esztendő méhében hord vagy végleges halált, vagy föltámadást. Nem akarok próféta lenni, de érzem, hogy a világfelfordulás tovább folyik. Úgy állították u.i. talpra a világot, hogy az folytonos felfordulásokon végig mint a hegyoldalon levágtató szikla nagy ugrásokkal a rettenetes fejbeverésekkel rohan lefelé s keres új nyugalmat. Oroszország ránk üt! Meglátja. Kun Béla is ott van, az is eljön. Engem ez nem szomorít; nem, kerüljön törésre minden, de meglátja, azt Önök is megérik a nagy vizeken túl. – Mialatt nálunk a vezető csillag, dacára a keresztény kurzusnak, a szűkkeblű s önérdékeket hajkurászó politika. A királykérdést megint kikezdték Kovács J. Istvánék, mert félték, hogy a ker. nemzetgyűlés pártjainak intrikusai valahogy nélkülük dobbantatják eléjük IV. Károlyt. Ezek kérem, nem az ország nyugalmát, hanem azt a buta politikát szolgálják, mely folyton agyarkodik, insznuál, gyanúsít, és szégyenteljes, gyerekes föltevések- és információkon indul el ... zavart teremteni. – Tudom, hogy a kormányzópárt rossz a megbízhatatlan összetétel; de ha köztünk nem volnának régi intrikusok s gyerekes felnőtt emberek, akkor meg lehetne egymást értenünk. Most politikánkkal tényleg úgy vagyunk, mint az a beteg, aki az ágyat nyomja, s keresi a helyét; egy darabig a jobboldalán fekszik, aztán fáj neki, no tehát átfekszik a baloldalára; kezdetben ez könnyebbülést jelent, de csakhamar érzi, hogy a baloldalon sem találja üdvösségét. Belül a baj. Olyan a mi politikai forgolódásunk! Hogy és Haller kimaradt, azt is csak intrikusoknak tulajdoníthatom, – most rosszabb s butább tanácsot nem adhattak. Nem mintha kifogástalanok volnának ezek minden szempontból, de minek ilyen erőpróbákat inscenálni egy ... tutajon?! Amnesztiát ad a kormányzó kisebb bűnösöknek, kik ostobák is s jellemtelenek, no meg farkcsóváló, szervilis alakok vagy holdkóros ideologok voltak. – Ezt jónak tartom; legalább ezzel is eggyel kevesebb kifogás lesz a ker. kurzus ellen! Találnak majd mást. Nem lehet az ilyen pökhendi és tolakodó zsidó zszurnalistákkal megbékülni. Most is ordítazza a Göndör (Kraus Náthán)-féle csoport Bécsben s Pozsonyban (most ide költöztek), hogy itt a fehér terror mennyire dühöng. Ebből természetesen semmi sem igaz; de igaz az, hogy népünkben az antiszemitizmus akár öntudatosan, akár öntudat alatt folyton gyülemlik. Nem lehet az másképp, az a faji pszichéből érthető folytonos fészkelődés a legnyugalmasabb polgárt is izgatja. Még a magyart is! Van-e hálósipkás német Philister oly tohonya és álmos mint a mi nehézkes és közönyös magyar népünk? Ezt a népet folyton kell ébreszteni, nem arra, hogy üsd a zsidót, hanem arra, hogy ne felejts el magyarnak lenni. Ezt akarja az „Ébredő Magyarok” egylete. Jól teszi! – No aztán még valamit! Hegedűs Lóránt merkantil veretű bankember lett a pénzügyminiszter. Már is ordítja minden Jaketz és harsog a sok jerikó-kürt, hogy vége a ker. kurzusnak. (Istenem, csak lett volna már eleje, nemhogy vége.) Igaz, hogy furcsa, hogy nem a pártból van a p-ü. minister; jó, de ha nincs alkalmas ember, hát veszünk máshonnan s beállítjuk a pénzügy rendbehozatalára és semmi másra; ezt meg is mondtuk neki, viszont ő is kijelentette, hogy a politikába nem akar belefolyni. Bármint legyen, mi vigyázunk, jóllehet azt is tudjuk, hogy itt sok interpretációnak lesz majd

helye. Elvfelelősről szó sincs; miért is legyen; az pedig, hogy gondoskodjunk a gazdasági restaurációról, a valutazuhanás s a bankóprás megállításáról, az nem új elv; azt mindennemű kormánynak kell vallania, akár magyar, akár zsidó, kommunista v. bolsevik legyen! Más itt nem történt. Mondja meg az amerikai magyaroknak s hívja fel folyton összefogásra, összetartásra, a kis intrikák s ütközéseknek nagylelkű elviselésére. Nem vagyunk mi spanyol kakasok, hogy agyon vágjuk egymást. Erős, szép Magyarországot! Ez a jelszó, – az természetesen zsidó nem lehet. Vagy a zsidó megszűnik zsidó lenni. Ez nem antiszemitizmus, hanem hungarizmus s ezt talán megértik Amerikában is, hol a Japánoknak térfoglalást nem engednek. Nos és a galíciai tán jobb, mint a Japán?! [?] [...nyait] ellátom, Radich Istvánt is s az esztergomi gyerekeket is. Isten áldja meg! Az adományt nyugtázó jelentést beküldöm az újságoknak. Isten vele! Kiváló tisztelettel

Szfhv. 1920. XII. 25.

Prohászka Ottokár

IV. Emmanuel Részlet az Élet kenyereből (24, 253–258)

Lásd az 1925. dec. 8-i naplójegyzet kiegészítését és ottani jegyzetünket.

Mi egy nagy történés szemlélődő hitében s igézetében állunk; hisszük s át akarjuk élni, hogy Isten emberré lett. Ez az Isten-közléseknek, az Isten-megnyilatkozásoknak minket térdre készítő legédesebb bemutatkozása. „Fortiter et suaviter” lép az Isten a maga teremtésébe; belénk, világunkba hatol, a lét gyökeréig hatóan; addig, ahol a vér, az élet fakad, ahol a szívdobbanás ered, abba a leglágyabb intimitásba, az ösztönös, édes élet rebbenésébe, az édes anyaság titokzatosságába s onnan a lét ez édes misztériumában lett egyik közülünk s onnan indult ki.

Tekintsük meg a misztériumot, az örök szent titkot az ő földi útjain. Úton van s mindenféle állomásokat tart s mindig ugyanaz marad: a nagy titok, a nagy érthetetlen, aki mégis mindig ingerkedik velünk.

Mi a kereszténységben ennek a titoknak fölséges kinyilatkoztatásait vesszük, melyeket tetszett neki csodálatos történelmi képekben megjeleníteni.

Vegyük a legnagyobbat, a kereszténység alapját s velejét, az Úr Jézus Krisztust.

Ő a végtelen s mégis valaki, ő a határtalan meghatározott, ő az örökkévaló tökéletesség kis mag lett, magzat, csecsemő. S mintha végtelen Istenfiú nem volna, föltalálta magát otthonosan a test és vér, az érzelem és szívdobbanás titkos világában, melyet a „funiculi Adam” a minket egybekapcsoló érzelmi fonalak s szálak hálózata borít. Van anyja s nagyanyja s nagyatyja s nagynénjei s nagybácsiai, nagy vérrokonsága, s ő a nagy idegen, a végtelen nem-ember úgy néz itt körül, mint aki otthon van, – sőt mint ki édesanyja keblén csüng és szopik és élvez s örül, hogy van!

Istenem, hát ennyire közel és intim lett s mienk lett! S így lettünk vérrokonok a Logoszal, így jutottunk vérközösségbe vele s egy életnek s egy történelemnek s egy megszentelt sorsnak nagy világáramába.

S minek tette ezt? Mire való e gyermek, ki Isten Fia? A Goethe-i szó itt is beigazul: „Alles Vergängliche ist nur ein Gleichnis”. Minden csak szimbolum; ez a gyermek is az; ő pláne a legmélyebb s legkifejezőbb szimbolum. Valóság abban, hogy az Isten tényleg megtestesült, de szimbolum is. Jelzi a páratlan közelséget, a hozzánktartozást, az egybeforradást, a közös természetet, az élet- s a lét- s a cél-, s az erő- és örömben való közös részesedést. Jelzi az egész kegyelmi tant, hogy mi is az ő természetének, az isteninek részesei vagyunk, mint ahogy ő a mienkben részes s igaz ember lett. Ő egy közülünk; ő is az életáram egy hulláma, az életszövedék egy csomója, a titkosan szökő pontok egyike, egy kis „punctum saliens”, olyan, mint mi; de azonkívül még más is, az örök s végtelen Istenség második személye. S erre nézve lesz ő nagy jel; jelzi azt, hogy viszont ebbe az isteni természetbe mi vagyunk beoltva, vagy az belénk!

Ez a teremtő s alakító Istenség a megtestesülés kiadásában tehát szimbolizálta az intimitást, a közösséget, az együvé tartozást, a testvériséget, s sürgeti mindezzel azt, ami mindennek mélyén s alapján feszül, ami gyökérzetben dolgozik, s a szép és szent életekben kivirágzik: azt, hogy mi Istenéi vagyunk, hogy hozzá tartozunk, hogy nélküle el nem lehetünk. Hogy atyaság, anyaság, mátkaság, barátság s az Énekek énekének szerelme, vágya és szomja mind csak kép, s jelzi azt az intimitást, mellyel a lélek Istent átfogja s átfonja, s azt a radikális szükségességet és vágyat, mellyel az övé. Hiszen ezek a felsorolt lelkiségek is, az atyaság, anyaság, mátkaság, az mind tőle s belőle való. Ezek mind csak szimbolumai a mi vele való közösségünknek, ami tőle való eredésünknek s funkciós voltunknak s függésünknek, a mi beléje való gravitációnknak, a mi beléje való szakadásunknak. Ő az örök

s ő a végcél, belőle való az élet s a boldogság szomja s ezeknek a vele való boldogító egyesülésben való kitöltése.

S menjünk ez úton tovább.

Tehát ez az istenemberi csecsemő is szimbolum; jelzi a világ és a lélek nagy misztériumát, az örök szeretetet, mely egyesülés és egység és teltség és túlcsoordulás. Ez a nagy misztérium az, melyet a szentírás jelez, mikor mondja, hogy „Isten a szeretet”, s mikor megérteti velünk, hogy túlcsoorduló szeretet, aki azért teremt, mert szeret. Isten a világot is szeretetből teremtette, s jól mondja egy egyházatya: „Deus creando aliquo modo exstasim passus est”. Isten extázisba kerülve teremtett. Végtelen szeretetből teremtett: „Diligis omnia, quae sunt, et nihil odisti eorum, quae fecisti, – nec enim odio aliquid constituisti et fecisti”. Szeretsz s azért teremtesz; szeretetből s nem gyűlöletből teremtesz. Úgy szeretett, oly kimondhatatlanul, oly fokozottan, oly bensőségesen, hogy a szép világ gyönyörű képes vásznát remeklő gesztussal elének kigördítette, s azután is szeretett s a természet fölébe egy új szellemi világot, a kegyelmi rendet állította s abba azután legnagyobb extázisában önmagát mint csecsemőt beleteremtette. Úgy szerette Isten a világot, hogy ember lett, mienk lett, valaki közülünk lett, belénk olvadt, anélkül, hogy felemésződött volna.

Mi ugyanis azt a végtelen radikális szeretetet, mellyel mi az Úrból valók vagyunk s hozzátartozunk s beléje szakadunk, megérteni nem tudjuk, s azért azt inkább csak jelekben szimbolumokban vesszük. Az evangélium is mondja: „Ez lesz nektek a jel: találtok egy kisdedet, pólyába takarva, jászolba fektetve”. Csodás, faszcináló jel, hódító és gyullasztó jel, hogy az Isten gyermek lett, hogy a jászolban fekszik a gyermek, ki Istenfia s emberfia egyben. Itt is mondhatom: „Deus exstasim passus est incarnando”. Szó szerint magánkívül lett, önmagából kilépett. „Qui cum in forma Dei esset... seipsum exinanivit” (Fil 2,7).

Ime a nagy jel, mely az Isten szeretetének örvényeire mutat rá. S mi az örvények szélén gondolatlanul ácsorgunk, s csak mikor e jelekből a mély értés s megértés valamiféle megvillanásait vesszük, akkor kapunk fejünkhöz s szinte belémeredünk. Extázis extázist szül. Ő vonz e formákban, mondjuk inkább e formák alatt. E formák neki organumai is; művei is, remekei is, de organumai is. Azokkal vonz a mélybe, hol minden azt zsongja: úgy szeretett, úgy szerette a világot... „amat animas”, szereti a lelkeket... úgy szereti!

Tovább megyek. Ezt a jelző szeretetet hordozta az Úr végig életén. Lelke áradozott; itt is, ott is kivillant fényessége s ki-kitört egy-egy tűzlángja s adta magát s lelkét, s ezek a csendülések s kiédesülések, lelkének parabolás megzenésítései mintha nemcsak mondások, hanem fogások, édesgetések s vonzások volnának, melyeket csak az ért meg, aki megteszi azt, amit jeleznek.

Szóval jelek! Az egész krisztusi élet a jelzéseknek abba a szakába tartozik, melyről az Írás mondja: „Videte et gustate, quia suavis est Dominus” (Zsolt 33,9), tapasztaljátok s ízleljétek meg, hogy az Úr erő, zamat, tűz, öröm. Fogalmak, parabolák, tanok ezt csak jelezni tudják. S mikor aztán felkészült legnagyobb extázisára, a szeretet kigyulladására s önfelemésződésre; mikor készült oda, ahová, mint mondotta, mikor elér, az egész világot magához vonzza; mikor szenvedni készült azon az első zöldcsütörtökön este, szeretetének e legnagyobb extázisa előtt megint egy jelet szerzett, mely megértette velünk, hogy mily intimen tartozunk mi együvé, mennyire egymásba olvadva, egymásból s egymásért élve. Istent s emberségét adta nekünk kenyerül; akart bennünk élni s akarta, hogy belőle éljünk.

Ime a jel. Ez is extázis és organum! Az ő extázisa s kitörése felénk s lefoglalása lelkünknek s egész valónknak.

Nézd a jelet: kenyér. Kenyered vagyok, életed és véred és meled és heved és enyhülésed s fölfrissülésed... úgy szeress! Egész valóddal, mert végre is egész valód belőlem van s belém iparkodik! Te úgy tartozol hozzám, mint ahogy tartozik hozzád a véred, szíved dobbanása, a levegő s lélekezésed, tested melege s vérkeringése ... oly mélyen, oly gyökeresen, oly egyetlenül s egységesen.

Ime a nagy jel, az Eucharisztia s ami benne rejlik s morajlik s feszül, az istenemberi élet, még pedig nem az, mely az Úré, hanem, mely a mienk; mert az a jel azt az életet jelzi, azt, hogy aki engem eszik, értem s belőlem él!

S ha e sok jelen végignézek, a nagy misztériumnak jelein, éldelegve mondom el a költő szavait:

„Alles Vergängliche ist nur ein Gleichnis,
Das Unzulängliche, hier wird's Ereignis;
Das Unbeschreibliche, hier ist's getan.”
(Goethe, Faust.)

Ne ijedjünk meg a szent kereszténység nagy szimbolumaitól, a nagy titkoktól, hogy a csecsemőben az Isten Fia, a Logos, a valóságos személy, s hogy a kenyér színe alatt a valóságos Krisztus van jelen. Nézzünk ezekre gyermekarccal s gyermekszemmel: mert bárhová fordulunk, a nagy misztérium épen úgy néz ránk s akarja, hogy vegyük s éljük.

Mi mindent mondtak a lét misztériumáról, a természet tarka jelzéseiről az ázsiai s a hellén szép álmok, mi mindent beszéltek s félrebeszéltek s szóltak nimfákról, faunokról, istenekről s istennőkről s a nagy Pánról! Ők látták a misztériumot s álmodoztak róla. S mily sok szépet hallunk a filozófiának tiszteletreméltó papjaitól, Anaxagoras- és Plátó- és Herakleitosztól s az ősi Pythagorastól, kinek a számok s a mértékek muzsikálnak, s ki a törvények megzenésítőit a múzsákban látja s a delfii jósa házatetején ülő leányarcú madarakban, a kaledonokban!

Mindennél több ez, hogy az Isten ember lett, s Krisztus jelen van az Oltáriszentségben. Értem azért, hogy a művészet miért hordott össze a dómokban mindent, ami alak, szín, hang, szépség van; értem, hogy miért éled föl s él műveiben a fauna és flóra, s nem elég neki ez mind, hanem kombinál mesés világokat, a fantázia őserdőit. Hát nem mesés, nimfás, múzsás s kaledónos ez itt mind?!

Ime, az örök misztérium, a végtelen Isten, aki ily tiszta s édes valóságokban kinyilatkoztatta magát nekünk: egy csecsemőben s egy édes falat kenyérben. Azok a mások álmodoztak s tapogatóztak az élet, a tarka valóság, az öntudat s az örök vágyak misztériuma körül: míg mi egy nagy kinyilatkoztatott valóságot imádunk, de amely szintén le van fátyolozva. Megszűnt-e hát a misztérium? Nem énekelnek-e még a múzsák a berkekben s nem kandikálnak- még ránk a nimfák a forrásokból? Megszűnt-e már a szférák éneke, s nem csattogtatják-e még azok az éneklő s szemlélődő leányarcú madarak szárnyaikat fölöttünk? Vagy tán inkább elmélyült minden, s teltebb s túlcordulóbb lett tán minden? Talán nem tűnt el, hanem inkább megnőtt a csoda? Talán megnőtt a végtelenség fölöttünk s a mélység alattunk, az az álló csillagok, ez meg az ionok s irradációk örvényeiből?!

Igazán éjtszakák borulnak ránk, s jól esik a mi nagy misztériumainknak betlehemi istállólámpásával s oltáraink előtt égő öröklámpájával bolyongnunk s rövid éltünk s örök rendeltetésünk tekervényes ösvényére rávilágítanunk, s amellet épen ezen misztériumok körében s erejében kimondhatatlanul boldogoknak lennünk!

S most oda értünk, ahol a mi misztériumunkból Sacramentum, vagyis egy kiható, minket megragadó s cselekvő s aktív misztérium lesz, amely tudniillik megteszi azt, amit jelez. Jelzi a legintimebb bensőséget, jelzi a radikális, a lélek legmélyében eszközölt életegységet, jelzi a természetből kiemelt életnek isteni behatásokba való állítását, vagyis azt, amit kegyelemnek s kegyelmi állapotnak hívunk. A megszentelő kegyelem által mi az isteni természetnek valamikép részesei leszünk; lelkünk új, belénk oltott tehetségek hordozója lesz, s ezek által rá leszünk képesítve halálunk után Istennek színről-színre való látására s ennek megfelelő boldogságra.

Ennek a természetfölötti lelki állapotnak megteremtését célozza e világi éltünkben minden: Krisztus, egyház, evangélium, szentségek, s ennek a nagy intimitásnak, ennek a

bensőséges átistenülésnek a szimbóluma a csecsemő a jászolban s az Úr Jézus a kenyér színe alatt. Szimbolum, mely Istenhez tartozásunkat s Istennek bennünk való életét jelzi.

A csecsemő a jászolban s Krisztus az Oltáriszentségben az Istennek bensőséges vonzalmait jelzi s azokat az örvényléseket jelenti, melyekbe a végtelen Isten minket besodorni akar.